

PRIMEJDII,
ÎNCERCĂRI,
MIRACOLE

POVEȘTEA VIETII
ȘEF RABINULUI
Dr. MOSES ROSEN

Dr. Moses Rosen este șef rabin al României de 42 de ani. În 1948, el a fost ales de către Congresul Rabinilor și Președinților de Comunități ai celor peste 400 000 de evrei, supraviețuitori ai Holocaustului, care se aflau atunci în țară. În pofida totalei și categoricei opoziții a regimului comunist, din toți acești ani, el a reușit ceea ce Președintele Statului Israel numește „misiune imposibilă”. A organizat educația religioasă și cultural iudaică a zeci de mii de copii și tineri evrei pe de o parte și a împlinit Alia, adică plecarea spre „Țara Făgăduinței” a patru sute de mii de evrei din România, care reclădesc acolo, alături de frații lor din întreaga lume, Statul Israel. În toți acești ani, în nici una din țările sub regim comunist, ambele realizări menționate n-au fost posibile.

El a dat literalmente o bătălie pe viață și pe moarte pentru salvarea Comunităților sale de la dispariție, a reclădit și renovat toate sinagogile și, în pofida reducerii populației evreiești la trei la sută din cei 400 000 de evrei din 1948, toate instituțiile religioase, culturale și sociale evreiești create, sînt un model admirat de întreaga lume evreiască.

A izbutit să deçoace toate încercările comunistilor evrei din Comitetul Democrat Evreiesc — de a asimila populația evreiască, de a o izola de Israel și de poporul evreu; a făcut din comunitatea sa o comunitate integrată în iudaismul mondial, la un loc de mare prestigiu.

Șef rabinul Rosen este Doctor Honoris Causa al mării universități americane „Yeshiva University”. O catedră pe numele său a fost creată la Universitatea „Bar-Ilan” din Israel. Este membru în Executiva Congresului Mondial Evreiesc, face parte din Prezidiul Conferinței Rabinice Europene și

ȘEF RABIN
Dr. MOSES ROSEN

PRIMEJDII,
ÎNCERCĂRI,
MIRACOLE

Toate drepturile rezervate — Șef rabin dr. Moses Rosen — 1990

Prima ediție — Marea Britanie

Editura George Weidenfeld & Nicolson Limited

91 Clapham High Street, London SW 473 TA

ȘEF RABIN
Dr. MOSES ROSEN

*PRIMEJDII,
ÎNCERCĂRI,
MIRACOLE*

EDIȚIA a II-a

EDITURA

HASEFER

BUCUREȘTI

1991

*SCUMPEI MELE AMALIA
ÎN SEMN DE
ĂDÎNCĂ RECUNOȘTINȚĂ*

CUPRINS

I Omagiu șef rabinului dr. Moses Rosen	11
II „Primejdii, încercări, miracole“	13
Cap. 1 Bieții mei perciunași — Lezmajestate	17
Cap. 2 Strămoșii	22
Cap. 3 Evreimea românească, înainte de cel de-al doilea război mondial, o populație multicoloră	27
Cap. 4 A fi... evreu și soldat	31
Cap. 5 Cu Hitler la Viena	34
Cap. 6 Vin rușii	37
Cap. 7 Lagărul e comunist, mîncarea cașer	43
Cap. 8 Legionarii mă caută	48
Cap. 9 Așa am devenit șef rabin. Cine va duce sus „sacul cu ne- cazuri evreiești“ ? Cine, dacă nu eu ? !	61
Cap. 10 Congresul Mondial Evreiesc de la Montreux	68
Cap. 11 Reuven Rubin la Templul Coral	72
Cap. 12 Nu mai sînt singur. Amalia se află alături de mine	77
Cap. 13 Șlagăre antisioniste, o barbă amenințată și o demisie	80
Cap. 14 Aliaua postumă a doi țadikimi : Vijnîțer Rebe și părintele meu	86
Cap. 15 Ploconist, oportunist și ... sionist	91
Cap. 16 Procesul Slansky	94
Cap. 17 „Complotul“ medicilor evrei, otrăvitori ai conducătorilor Uniunii Sovietice	101
Cap. 18 Cîteva episoade	108
Cap. 19 Cum acordă audiențe șefului rabin un ministru de Interne	113
Cap. 20 Un sfînt între noi : fratele Anei Pauker	115
Cap. 21 Talmud-Tora	127
Cap. 22 Pentru salvarea sioniștilor arestați	136
Cap. 23 Din miazănoapte mijeste ... mîntuirea	145

Cap. 24	Un Şabat la Moscova	149
Cap. 25	O primă breşă în „Cortina de fier“ evreiască	155
Cap. 26	Rabinii fac rugăciuni în biroul vice prim-ministrului comunist	160
Cap. 27	Aventură la Budapesta	168
Cap. 28	Cozile de topor	172
Cap. 29	Un toast care produce carne caşer	181
Cap. 30	Dr. Petru Groza	185
Cap. 31	Părintele orfanilor : rabinul Zisse Portugal	190
Cap. 32	O vizită în Berlinul de Est	199
Cap. 33	Mai puţin Kigel	202
Cap. 34	Revista fără nume	208
Cap. 35	Cui îi place peştele ? Deschiderea şi închiderea porţilor	213
Cap. 36	Un conflict cu Golda Meir	219
Cap. 37	Începutul unei ere noi	228
Cap. 38	Îndoieli asupra continuării misiunii mele în România	231
Cap. 39	Moartea misterioasă a lui Charles Jordan	237
Cap. 40	1967. Situaţia se îmbunătăţeşte	246
Cap. 41	Nicolae Ceauşescu	252
Cap. 42	Menachem Begin vizitează Bucureştiul	261
Cap. 43	Povestea unui Maghen-David	266
Cap. 44	Antisemitism	270
Cap. 45	Încercînd să obţin sprijin pentru România	279
Cap. 46	Întîlnire cu Papa. Relaţii ecumenice	293
Cap. 47	Yigal Allon sub „Şocul Rosen“	302
Cap. 48	Un muzeu al vieţii evreieşti	306
Cap. 49	Teatru de Stat Idiş	309
Cap. 50	Evreii tăcerii	313
Cap. 51	Evreii din celelalte ţări socialiste : diferite moduri de abordare a problemei	325
Cap. 52	Finis coronat opus	332
	Prinos de recunoştinţă	341
	Glosar	343
	Indici	351
	Addenda	359

Ilustrații

La liceu, Făltioeni, 1927. În rîndul din spate, al doilea din stînga este Dumitru Contici, care mi-a prilejuit întîlnire cu antisemitismul ; eu mă aflu în extrema dreaptă.

Mama mea, Rabineasa Taube Rosen

Tatăl meu, Gaonul Avraham Arie Rosen

Eu, în picioare, cu familia mea. Șezînd de la stînga la dreapta : cumnatul meu, rabinul dr. Wolf Gottlieb, părinții mei și sora mea Braha.

Căsătoria mea

O ceremonie de Barmitzva, în 1948

Fratele meu Elias, care a fost ucis la Auschwitz

Rabinul Zisse Portugal

Cu Wilhelm, șef rabinul Suediei, 1956

Cu membri ai delegației Consiliului Rabinic al Americii, la București : profesorul Dogaru (extrema stîngă), conducătorul C.D.E. Israel Bacal (al treilea din stînga) și ministrul Cultelor Constantinescu-Iași (al patrulea din stînga)

În timpul unei audiențe la președintele Petru Groza, împreună cu conducătorii C.D.E. Bercu Feldman și Leibovici Șerban

Președintele Ceaușescu și membri ai Guvernului său, primindu-i pe șefii cultelor, 1965

În stînga : Distribuind 3 800 de suluri în Israel, Ierusalim 1966

În dreapta : Vorbînd unor copii în timpul unui *Seder* la București

Sus : Rabini europeni dansînd la Dorohoi

Dansînd cu sulurile, de Simhat Tora, la București

Vorbind, cu prilejul aniversării pogromului de la Iași

Prima delegație rabinică în Uniunea Sovietică, la o întâlnire cu Secretarul Sovietului Suprem al U.R.S.S., 1989

Yigal Allon trăind „Șocul Rosen“ la Templul Coral, București

În vizită la Papa, 1986

Dreapta : Cu președintele Bush

Jos : Cu primul ministru Itzhak Șamir și vice prim-ministrul Șimon Peres la dineul dat la Ierusalim, în cinstea celei de-a patruzecoa aniversări a alegerii mele ca șef rabin, 19 iunie 1988

Sus : Fiind salutat, în calitate de șef rabin, de către vicepreședintele Emil Bodnaraș, 1948

Stînga : Cu președintele Groza

Charles Jordan la București, înaintea plecării sale la Praga, unde a fost asasinat, 1967

Cu Nahum Goldmann, 1970

Golda Meir, la București, în 1972, însoțită de Amalia dr. Rosen, soția mea

Cu Menahem Begin, la Templul Coral, 1977

Cu lordul Jakobovits, șef rabinul Marii Britanii, la București

Șlomo Goren, șef rabinul emerit al Israelului, vorbind la Templul Coral cu prilejul celei de-a treizecea aniversări a alegerii mele ca șef rabin, 1978

Amalia, cînd am cunoscut-o

Fotografiile provin din colecția personală a autorului.

OMAGIU ȘEF RABINULUI DR. MOSES ROSEN

În epoca atât de bogată în evenimente care a urmat Holocaustului, cu marea ei deznădejde dar și cu încercarea de a păstra speranțele, au apărut multe personalități rabinice, marcând istoria contemporană a poporului nostru. Unii s-au evidențiat prin excepționala lor cultură iudaică, alții prin calitatea lor de conducători de prestigiu mondial; au apărut creatori de instituții vestite sau scriitori inspirați, care au îmbogățit gândirea și literatura iudaică.

Șef rabinul Rosen întrunește în mod unic toate aceste caracteristici, strălucind în fiecare din aceste sfere. În condiții nu de puține ori tragice și care-i puteau fi fatale, el a manifestat un curaj suprem, o largă viziune și o înțelepciune adâncă. A unificat rămășițele sfărâmate ale iudaismului român, ajutând să ajungă în Israel, prin Alia, comunitatea cea mai importantă ca număr. În același timp a gândit la soarta spirituală și comunitară a tuturor celor rămași; a menținut rețelele de comunități și viața evreiască, cu organizațiile ei specifice. Și toate acestea în condiții — de cele mai multe ori — excepțional de grele.

Este de adăugat că personalitatea sa de înaltă ținută s-a afirmat repede pe scena internațională; astăzi el este cunoscut, respectat și admirat în toată lumea evreiască, ca un purtător de cuvânt de înalt prestigiu al poporului său. Își exprimă în cele mai înalte foruri opinii și gânduri, pe care le susține cu pasiune și convingere.

Colegii săi din cadrul Conferinței Rabinice Europene sînt cu deosebire mîndri de faptul că face parte din rîndurile lor; are o participare activă și extrem de valoroasă ca membru al Executivei acesteia, fiind un participant de frunte la deliberările Conferinței, de mai bine de două decenii.

Îi prețuim prezența în mijlocul nostru și sîntem mîndri că-l avem printre noi; rolul său este deosebit în ceea ce privește fraternitatea rabinică și în menținerea și întărirea patrimoniului evreiesc.

Îl salutăm ca pe o legendă vie, care și-a cîștigat — de pe acum — un loc nemuritor în istoria poporului nostru; el a dobîndit recunoștința și admirația nenumăraților săi contemporani rabinici sau laici și — cu toții — ne unim în a-i adresa calde urări pentru viitor lui și distinsei sale partenerere de viață.

Lord Jakobovits

Șef rabin al Marii Britanii și al Commonwealth-ului
Președintele Conferinței Rabinice Europene

„PRIMEJDI, ÎNCERCĂRI, MIRACOLE“

In această ediție, în limba română, îngăduit să-mi fie să destăinui cititorului unele din „durerile facerii“ prin care a trecut această poveste a vieții mele, pînă cînd a văzut lumina tiparului.

De-a lungul anilor, se iveau diferite ocazii, cînd, stînd de vorbă cu prieteni, ne pomeneam că începeam să povestesc cite un episod din anii primejdiilor celor de neînchipuit, ai zbuciumului încercărilor la care eram supus, ai incredibilelor miracole, care m-au făcut să nu termin cu bine o „supraviețuire“ ca să mă pomenesc cu alta.

Retrăiam ceasurile, zilele și nopțile de nespusă frămîntare, dădeam grai unor gînduri și sentimente, pe care nici mie însumi nu cutezam să mi le mărturisesc.

Pereții aveau urechi și chiar soției mele nu puteam să-i destăinuiesc ceva, decît ieșind la plimbare prin parc. Refulam deci mereu, zăgăzuiam șocul trăirilor, acumulînd drame fără de nume, dar și fără de glas.

Cînd mă aflam pe meleaguri depărtate, consideram că pot vorbi fără teamă că vorbele mele vor fi înregistrate ; atunci, dacă dădeam peste un prieten care voia să mă asculte, dădeam drumul amintirilor și ceasuri de-a rîndul nu mă mai opream. Tot ce refulasem izbucnea vijelios.

Interlocutorii mei mă ascultau cu politețe, poate că și cu interes și toți ajungeau la aceeași concluzie : „E păcat că nu vă scrieți amintirile“. „Trebuie să încredințați hîrtiei capitole de istorie care se vor pierde, dacă nu vă veți asigura că ele vor trăi și mai tîrziu“.

Sfaturile prietenilor mei erau logice, dar, în practica vieții mele de muncă permanentă, erau foarte greu de realizat. Cînd să-mi fi luat timpul, liniștea sufletească și calmul necesar spre a scrie ? Anii treceau. . . filmul întâmplărilor își schimba mereu secvențele, iar eu . . . amînam de la o zi la alta momentul fast de depănare al amintirilor.

Ajunsesem în situația, odată cu pășirea peste pragul bătrîneții, de a ajunge să fiu printre acei care așteaptă scrierea memoriilor, cînd încep să-și piardă memoria.

Apoi, problema limbii. Evenimentele care se îngămădeau în sacul meu cu amintiri priveau iudaismul român iar eu, potențialul autor, cu toate că vorbesc vreo șase limbi, nici una nu izbutesc s-o mînuiesc mai precis, mai nuanțat, ca limba mea maternă, cea românească.

M-am apucat, deci, să scriu în românește.

Am scris vreo trei sute de pagini, începînd cu anul 1948, cînd am fost ales ca șef rabin și ajungînd pînă în 1956, anul marilor ameliorări în situația noastră.

Mă gîndeam ca după acest volum, să urmeze altele, care să se apropie de anii din prezent.

Ambele proiecte — folosirea limbii române, precum și perspectiva unui „serial“ în mai multe volume, care să se succedă de-a lungul anilor, s-au dovedit a fi nerealiste.

Limba. Mi-a explicat Lordul Weidenfeld — și avea dreptate — că nu se cuvine să limitez numărul cititorilor, numai la vorbitorii de limbă română. Cartea urma să intereseze și pe alți evrei de pe cuprinsul lumii și chiar mulți neevrei. Engleza trebuie deci să fie limba celei dintîi ediții.

La aceasta se adăuga un alt impediment. Despre o posibilitate de tipărire în România, în timpul regimului lui Ceaușescu, nici nu putea fi vorba. Chiar în timpul cînd scriam, mi-am dat seama că securitatea cunoștea deja textul (din indiscreții cu prilejul diferitelor dactilografieri, trimiteri prin poștă și altele nebănuite ...) și că sînt mari și grave ne-mulțumiri în legătură cu el. Era adevărat că manuscrisul volumului I nu trecea dincolo de 1956 și, ca atare, regimul Ceaușescu se afla încă departe (1965). Nu se putea admite însă demascarea terorii din timpul lui Dej și nici darea în vileag a fărădeleșilor comise de comuniști.

„Legile“ comuniste ale României pedepseau sever pe acei care scoteau din țară operele lor. Cu atît mai rea era situația celor care ar fi îndrăznit să tipărească un poem, un articol, o cuvîntare, în afara țării.

Deci, pe de o parte, imposibilitatea de a edita în România, iar pe de alta, tipărirea ilegală în afara granițelor, cu riscurile respective.

M-am hotărît pentru a doua modalitate. Ea implica, cu atît mai mult, renunțarea la textul românesc și la împărțirea în volume succesive.

Textul trebuia să cuprindă întreaga mea viață (Lord Weidenfeld știa ceva despre suferințele copilului, ale tînărului, ale studentului, ale ostașului, ale schingiuitului de legionari, ale urmăritului de poliția antonesciană, ale rabinului luptător) și prima parte urma deci să cuprindă o privire asupra perioadei 1912—1948, un singur volum de 350 pagini, urmate fiind de nararea evenimentelor, up to date (pînă la data tipării cărții).

Bineînțeles că am încetat tratativele cu alți editori, am semnat contractul, și am apelat la bunul meu prieten, publicistul evreu de renume internațional, Joseph Finklestone, care vizitase deja comunitățile noastre și de aceea a acceptat cu entuziasm propunerea.

În ianuarie 1988, ne-am așezat deci laolaltă, la Tel Aviv, timp de aproape trei săptămîni, cite 8—10 ore pe zi, timp în care fiecare își avea roștul său: Joseph stenografia, magnetofonul înregistra și eu vorbeam. Vorbeam în engleza mea proastă, dar găseam cuvintele cele necesare să evoce scene halucinante, vorbe de spirit, momente dramatice, ca să cutreier pe toate potecile vieții mele; mă pomeneam scoțînd, din adîncurile ființei mele sufletești, cutremurătoare clipe pe care parcă mă ferisem să mi le amintesc. Acum, însă, închideam ochii și parcă citeam deja cartea, cartea vieții mele.

Aveam sentimentul, nu al unui autor ci acel al unui martor, martor înaintea Atotputernicului care îmi cunoștea gîndurile, intențiile și faptele, martor înaintea istoriei care trebuie neapărat să cunoască adevărul asupra unuia din importantele capitole din viața iudaismului român, capitolul care i-a decis viața. Nu e vorba (deși titlul folosește acest termen) numai de o autobiografie; este, în aceste pagini, povestea unei perioade în care din cei 850 000 de evrei din România, jumătate au fost omorîți, iar cealaltă jumătate a fost înălțată (aceasta este traducerea noțiunii ebraice de Alia) spre Israel, unde clădește viitorul poporului evreu.

Ceea ce sînt dator să fac și aici, la versiunea în limba română a cărții, este exprimarea recunoștinței către Joseph Finklestone care, literalmente, s-a identificat trup și suflet cu viața mea, a cutreierat prin cele mai tainice cute ale sufletului meu, a pătruns în toate ungherele și s-a contopit cu această poveste, a unui om pe care Dumnezeu l-a hărăzit unui destin atît de dramatic.

... Septembrie 1989. Londra. Cartea este gata tipărită în „p r o o f”. Totul este pregătit pentru a se trage exemplarele. Un singur lucru lipsește. Copilul nu are încă un nume.

„Primejdii ... Încercări ... Miracole ...”

Cînd cititorul va termina lectura, el va înțelege că este vorba de o succesiune de primejdii năpraznice. Din toate părțile ele se revărsau asupra mea. De la vîrsta de 14 ani și jumătate și pînă în ziua de azi.

Fiecare primejdie m-a supus unui examen, unei încercări.

Eram tînăr și fără experiență. Soarta sutelor de mii de frați cărora nu puteam să le încredințez nici o fărîmă din cele ce se întîmplau, soarta lor îmi dădea mereu un sentiment de răspundere covîrșitoare. Acest sentiment îmi călăuzea orientarea asupra a ceea ce nu trebuie să fac și asupra a ceea ce trebuie să fac.

De fiecare dată, am rezistat ispitei de a alege calea cea ușoară, cea comodă, calea cedării și am preferat-o pe cea a rezistenței.

Primejdiile nu m-au doborât, încercările nu m-au anihilat, dar pînă la urmă m-aș fi prăbușit dacă nu se produceau miracole.

Astfel i-am găsit cărții un nume.

„Habet sua fata libeli“ străvechiul proverb latin își are corespondentul în cel ebraic „Toate își au soarta lor, chiar și Cartea Torei din Chivot“.

Soarta acestei cărți, confirmă, odată mai mult, această înțeleaptă remarcă a lumii antice.

După peripețiile descrise mai sus, iată-ne ajunși în decembrie 1989, cu cartea gata spre a fi tipărită, spre a apărea în ianuarie 1990. Iată însă că are loc Revoluția din România. Ceaușescu este executat. Răsturnarea regimului pune, fatal, problema, dacă o carte ca aceasta, al cărei text a fost început în 1986, refăcut în 1988, publicată fragmentar în 1989, poate să vadă lumina tiparului în 1990, fără ca autorul ei să fie pus în situații neplăcute.

Nu cumva se întreabă editorul „ea trebuie refăcută?“

Ei bine, cititorul să ia aminte: cartea n-a fost refăcută. Am adăugat doar un nou capitol despre „Nicolae Ceaușescu“, în care am putut, în sfîrșit, să scriu ceea ce n-am putut scrie în anii anteriori. Și, de asemenea, o Addenda la capitolul „Așa am devenit șef rabin“. Restul, întreaga carte a rămas neschimbată, inclusiv toate momentele în care tiranul a fost prezent.

Pe scurt, în 1990 semnez tot ceea ce am scris în 1986. Aduug însă un capitol pe care, va înțelege oricine, nu puteam să-l scriu în 1986.

La fel, deși împrejurările s-au schimbat (în bine) și în soarta ei reilor sovietici, reedităm exact, fără nici o modificare, cele scrise în această privință în 1988.

Rugăciunea mea se înalță către Acel care m-a salvat de atîtea ori din primejdii, mi-a dat puteri să trec cu bine prin încercări fără de număr și a săvîrșit neconținut miracole cu mine.

Tot către El rugămîntea să-mi dăruiască viață și puteri, să pot înfățișa într-un alt volum de memorii, care se află în pregătire, multe alte întîmplări, care au decis nu numai soarta mea ci și aceea a sutelor de mii de frați și surori care s-au aflat sub călăuzirea mea.

Cum să închei această prefață la cartea vieții mele, cum altfel decît cu cuvintele eternului psalmist, David, bardul iudaismului?

„Din strîmtoare, strigat-am către Tine, Doamne“,

„Mi-ai răspuns cu largă bunătate, Dumnezeuule!“

(Psalm 118—5)

Dr. Moses Rosen

CAPITOLUL 1

Bieții mei perciunași – Lezmajestate

O împușcătură a răsunat, ziua în amiaza mare, la Cernăuți, în 1926. Studentul creștin Nicolae Totu l-a împușcat pe colegul său evreu David Falik.

Asasinul a fost judecat de un tribunal din Cîmpulung Moldovenesc. A fost, de fapt, o farsă judiciară, terminată prin achitarea și eliberarea lui Nicolae Totu. Mai mult decît atît, procesul a creat un prilej pentru o uriașă demonstrație antisemită.

Tînărul criminal era aclamat ca erou național. Acest eveniment urma să aibă un efect profund asupra destinului meu.

Aveam, pe atunci, 14 ani, dar mă maturizasem repede. Educația pe care o primisem mă făcea să mă opun in justiției, iar ceea ce se întimplase cu ocazia acestui proces întrecea, desigur, orice măsură.

Nu departe de locul întîmplării, într-o școală din Fălticeni, fierbeam de indignare. Am izbutit, într-o zi, adresîndu-mă colegilor de clasă : „Aceasta este o justiție criminală. O lume civilizată nu poate tolera asemenea crime“.

Un profesor antisemit, Dan Protopopescu, a auzit despre reacția mea. Nu mă simpatiza deloc și a căutat, de mai multe ori, să mă pedepsească. I s-a părut, acum, că are o șansă mai mare. Fiindcă nu putea încadra în texte penale opinia mea despre justiția românească din acea vreme, inventă o altă „crimă“. Pur și simplu, declară că am insultat pe regele Ferdinand și pe regina Maria a României. Această acuzație „încăpea“ de minune în articolul 77 al Codului Penal. În ziua următoare, un consiliu profesoral de la liceul „Nicu Gane“ acceptă propunerea să fiu exmatriculat din toate școlile statului.

Mai mult, pe data de 19 aprilie 1927, în mijlocul sărbătorii de Pesah 5667, am fost chemat în fața Procurorului Statului. Întreaga zi, de dimineață pînă seara, procurorul a încercat să mă convingă că sînt vinovat și că ar fi mai bine să-mi recunosc vina. Am refuzat, bineînțeles, răs-

punzînd că sînt absolut inocent și că nu mă fac vinovat de nici o crimă. Înaltul reprezentant al statului îmi spuse că va trebui să mă aresteze, dacă nu mărturisesc. Am refuzat, în continuare, și atunci am fost luat cu forța și tîrit în închisoarea locală.

Vestea arestării mele a produs consternare și neliniște în oraș. Un copil de 14 ani, fiul unui rabin atît de respectat, aruncat într-o închisoare cu asasini înrăiți și hoți periculoși, pe baza unui simplu ordin; totul părea să depășească orice închipuire. Părinții mei erau copleșiți. Orice intervenție a lor rămăsese fără răspuns.

Deci, mă aflu în închisoarea orașului, un loc întunecos și respingător. Nu-mi putusem imagina că voi fi pus vreodată într-o asemenea situație. Atunci cînd porțile de fier ale temniței s-au închis în urma mea, am simțit o neliniște puternică în sufletul meu de copil.

Am fost aruncat într-o celulă, ocupată deja de un individ cu o căutătură feroasă. A rămas de-a dreptul cu gura căscată, aflînd că va împărți celula cu mine. Ce putuse să facă un copil de 14 ani pentru a se afla în închisoare? Aflînd despre acuzația ce mi se adusese, mirarea îi crescuse și mai mult. La rîndul meu, l-am întrebat: „Ce ai făcut de te afli aici?” Se pare că omorîse un om, la beție. „L-am tăiat pe unul!” mi-a răspuns dînsul.

Toată noaptea m-am temut pentru viața mea. N-am putut să dorm deloc. Mă temeam că asasinul se va arunca și asupra mea, încercînd să mă strîngă de gît sau să mă omoare cu vreo unealtă ascunsă undeva în celulă.

M-am adresat a doua zi directorului închisorii, iar acesta a decis să-l scoată pe ucigaș din celula mea. M-a întrebat, totuși, dacă nu-mi va fi frică să rămîn singur în celulă. Am răspuns imediat: „Nu. Dar nu mă țineți în același loc cu ucigașul”.

De fapt, am mai obținut o altă victorie. Cum era în timpul sărbătorii de Pesah, am refuzat mîncarea din închisoare. Directorul a fost de acord ca părinții să-mi aducă mîncare cașer.

Atmosfera de închisoare nu m-a copleșit și nu m-a deprimat prea tare. În ciuda vîrstei, eram plin de curaj și mă revoltam împotriva situației în care mă aflu. Nu puteam să accept nedreptatea făcută, în numele condiției mele de evreu. Am scris un memoriu în douăzeci și opt de puncte, pe care mama mea l-a dus unui avocat din Iași, orașul în care o instanță superioară Camera de punere sub acuzare, — urma să audieze cazul.

Numele acestui avocat, brav om al legii, era Constantin Toma, un fost primar al orașului. Toma și-a asumat apărarea mea, iar mai tîrziu i-a spus mamei că memoriul îl ajutase să obțină eliberarea mea, în 3 mai 1927. Părinții erau bucuroși, iar eu am simțit o imensă ușurare.

Cu toate acestea, autoritățile n-au încetat lupta lor împotriva mea. Deși eliberat, rămăsesem, totuși, exmatriculat definitiv și fără dreptul chiar de a depune examene particulare. Eram exclus de la orice formă de instrucție școlară organizată.

În acest moment, cazul meu a fost preluat de doi conducători ai evreimii române: dr. Willy Filderman și dr. Mayer Ebner, membru al parlamentului român. Persecuțiile brutale la care era supus un copil de 14 ani deveniseră insuportabile pentru toată lumea. Cei doi reprezentanți ai evreimii din România au pornit o campanie susținută și au obținut o revizuire parțială a ultimei decizii. Mi s-a dat dreptul să susțin examene la liceul „Aron Pumnul“ din Cernăuți. Pierdusem, însă, între timp un întreg an școlar.

De atunci, am purtat mult timp stigmatul de „bolșevic“. Antisemiții din orașul meu mă considerau un simbol al unei caracteristici lipse de loialitate evreiască față de Statul român, un „iudeo-comunist“, un fiu de rabin care i-a insultat pe Rege și pe Regină. Faptul că îmi probasem nevinovăția nu conta deloc. Ca de obicei, împotriva unui evreu era suficientă acuzația. Nu mai era nevoie ca ea să fie și adevărată.

Campania împotriva mea a izbucnit din nou, iar în 15 iunie 1928 o nouă decizie a fost luată de tribunalul din Fălticeni. Apărarea, făcută de avocații Kiva Ornstein și Laurențiu Pilat din Iași, și avocații Băluș (președintele Comunității Evreilor) și Eusebie Scripcaru (fost primar al orașului) ambii din Fălticeni, n-a ajutat la nimic. În cele din urmă am fost condamnat la o lună închisoare. Iată-mă iarăși arestat, dus la închisoare și aruncat într-o celulă cu hoți și cu asasini. Din nou am simțit oroarea atmosferei oribile din închisoare. Părea că autoritățile nici nu-și dau seama de răul pe care-l făceau.

Și iarăși, dr. Filderman, dr. Ebner și mulți alți lideri ai populației evreiești au protestat cu vehemență. Glasul lor a fost auzit pînă la cele mai înalte autorități ale statului și a provocat o oarecare îngrijorare.

Între timp, regele Ferdinand murise, în iunie 1927, și o regentă conducea țara în numele nepotului său minor, regele Mihai. Consiliul de Regentă a anulat decizia tribunalului și a decis că toate acuzațiile care mi se aduseseră erau lipsite de orice fundament. Faptul că însăși Regenta a răspuns cu atîta fermitate într-o problemă de *lezmajestate* era cea mai bună dovadă că procesul meu, cu evident conținut antisemit, se dovedise falimentar și că întreaga „afacere“ trebuia clasată.

Întors la școală, a trebuit să-l întîlnesc din nou pe profesorul antisemit Dan Protopopescu. Cu toate suferințele pe care le provocase, atît mie, cît și părinților mei, nu era încă mulțumit. Îmi cerea acum să dau examene scrise în ziua de Șabat, știind foarte bine că niciodată nu voi

atenta la Sanctitatea zilei. Parintii mei s-au adresat ministrului Invatamintului, N. Costachescu, la Bucuresti, si astfel am obtinut aprobarea sa nu ma prezint la examene in ziua de simbata.

Cu toate acestea, raminerea mea in liceu insemna o tortura continua. Profesorii pareau sa aiba o placere bolnavicioasa de a ma persecuta si de a-mi face permanent mizerii. M-am simtit apasat tot timpul de un sentiment de nedreptate, care nu a incetat pina cind nu mi-am dat bacalaureatul, de altfel, in conditii foarte dificile, cu totul neobisnuite, la Dorohoi, unde am fost singurul evreu din Faliceni care a reusit sa obtina diploma de bacalaureat. Mindria mea si a parintilor in urma acestui succes a fost, insa, de scurta durata, pentru ca diploma mi-a fost imediat anulata, fara nici un motiv plauzibil.

Din nou, parintii mei s-au adresat ministrului N. Costachescu si diploma mi-a fost redata, cum se cuvenea. Dar, pina cind am cistigat si aceasta batalie, pierdusem inca un an de scoala. Era deja, prea tirziu sa ma inscriu la universitate.

De fapt, toate acestea n-au insemnat primul meu contact cu injustitia, cu ura, cu antisemitismul. Primisem o lectie inca inainte de a implini noua ani. Aveam petes, perciunasi. Mititei, dar foarte vizibili. Perciunasi erau si sint inca simbolul strictei ortodoxii evreiesti.

Aflindu-ma intr-o zi pe strada, s-a apropiat de mine un alt baiat, un crestin, Dumitru Contici, mult mai mare si mai voinic decit eram eu; m-a zgilfait de perciuni si m-a lovit de citeva ori peste fata, strigandu-mi: "Idan puturos, tirtane, nu mai vreau sa te vad niciodata cu perciuni astia!". Am luat-o la goana, plin de revolta. Cum se poate

intimpla o asemenea nedreptate? Ochii imi erau inca plini de lacrimi de amaracune atunci cind am ajuns acasa. Plin de indignare, am povestit parintilor despre rusinea pe care o patisem, asteptindu-ma sa gasesc intelegerea din partea lor. Spre surprinderea mea, am auzit-o, deodata, pe mama spunandu-mi: "Trebuie sa dai un perciunasi copiului tau". In dimineata asta, in noaptea aceea, mama voia sa-ma apere de naufragatul Contici.

Auzind discutia parintilor, am izbucnit in plins. Nu voiam sa-mi tai perciunii. Nu voiam sa-i dau satisfactie netrebnicului de Contici. Cu toate acestea, perciunasi mi-au fost taiati. Cind m-a vazut, a doua zi, fara perciuni, Contici a izbucnit in ris. Triumfase asupra mea. Eu eram, insa, profund umilit si revoltat.

Pina astazi, amintirea nohotelor de ris ale lui Contici la vederea mea fara perciuni ma umplea de mînie si de rusine.

Cred ca aruncarea mea in inchisoare, fara vina, pe baza unor acuze false, suferinta si persecutiile pe care le-am trait, ura si mizeriile pe

care le-am avut de înfruntat, umilințele la care am fost supus la o vîrstă cînd ar fi trebuit să mă bucur de plăcerile unei vieți obișnuite de școlar, m-au transformat dintr-un copil într-un adult.

Știam că sînt nevinovat și, cu toate acestea, mărturii false erau continuu fabricate împotriva mea. Știam, deja, că voi întîlni prejudecăți și ură toată viața. Dar experiența de închisoare în loc să mă intimideze și să-mi frîngă voința, m-a făcut hotărit să lupt permanent cu in justiția, indiferent de prețul pe care a trebuit să-l plătesc.

Umilința resimțită atunci cînd m-am pierdut perciunii m-a determinat să lupt pentru demnitatea omului și pentru drepturile lui. Știam că va trebui să lupt cu toată hotărîrea pentru a obține dreptate și a mă opune tiraniei iraționale. Acesta a devenit povestea vieții mele.

M-am născut la Moinești, în Moldova, în 1912. Tatăl meu fusese rabdinul comunității locale. Deși mică, această comunitate a devenit faimoasă în istoria reconstruirii Țării Sfînte, a Israelului modern. Din Moinești au plecat primii pionieri evrei în Palestina, în 1882. Ei se alinau printre cei care au fondat asociațiile Nihron Iacov și Ros Pina, două dintre cele mai importante avansposturi evreiești. O frumoasă edificatoare s-a născut atunci: „Prin Moinești, spre Eretz-Israel”. Era pe vremea celebrei mișcări „Hovevei Zion” — „Iubitorii Sionului”. Într-adevăr, Moinești era un tipic „Setl” — est-european, alt de bine descris în povestirile lui Șalom Alechem și adus în atenția a milioane de spectatori de muzicalul american „The Fiddler on the roof” („Scritorul pe acoperiș”). Avea străzi înguste, unele, poate, pavate cu piatră de rîu, altele pur și simplu cu pămînt bătătorit și prașos, iar casele erau mici și lipite unele de altele, clădite din piază și cu un pod de lemn lung, care acoperea toate casele străzii. Unele „străzi” ca cele pomenite există și astăzi încă în Moldova, ultimele rămășițe ale unei lumi dispărute.

Aceste case erau, din nefericire, într-un pericol permanent de incendiu.

O explicație a acestui tip de construcție ar putea fi și expresia unui anumit impuls de autoapărare; pentru că evreii trebuiau tot timpul să se teamă de antisemiți, casele se construiau una în zidul celeilalte. Atunci cînd focul izbucnea într-una din aceste case, mărunte, întregă stradă era imediat înghițită de flăcări, provocînd un adevărat dezastru. Evreii marcan timpul zicînd: „S-a întimplat înainte de primul, de al treilea sau de al cincilea incendiu...”

Cei mai mulți dintre locuitorii evrei trăiau într-o sărăcie cumplită, termentate la pămînt. Negustorii încercau să vîndă îmbrăcăminte sau alte casnice fărânelor, care erau la fel de săraci și veneau cu produsele

CAPITOLUL 2

Strămoșii

M-am născut la Moinești, în Moldova, în 1912.

Tatăl meu fusese rabinul comunității locale. Deși mică, această comunitate a devenit faimoasă în istoria reconstruirii Țării Sfinte, a Israelului modern. Din Moinești au plecat primii pionieri evrei în Palestina, în 1882. Ei se aflau printre cei care au fundat așezările Zichron Iaacov și Roș Pina, două dintre cele mai importante avanposturi evreiești. O formulă edificatoare s-a născut atunci : „Prin Moinești, spre Eretz-Israel“. Era pe vremea celebrei mișcări „Hovevei Zion“ — „Iubitorii Sionului“.

Într-adevăr, Moinești era un tipic „Stetl“ — est-european, atît de bine descris în povestirile lui Șalom Alehem și adus în atenția a milioane de spectatori de musicalul american „The Fiddler on the roof“ („Scripcarul pe acoperiș“). Avea străzi înguste, unele, poate, pavate cu piatră de râu, altele pur și simplu cu pămînt bătătorit și prăfos, iar casele erau mici și lipite unele de altele, clădite din paiantă și cu un pod de lemn lung, care acoperea toate casele străzii. Unele „străzi“ ca cele pomenite există și astăzi încă în Moldova, ultimele rămășițe ale unei lumi dispărute.

Aceste căsuțe erau, bineînțeles, într-un pericol permanent de incendiu.

O explicație a acestui tip de construcție ar putea fi și expresia mea impuls de autoapărare ; pentru că evreii trebuiau tot timpul de antisemiți, casele se construiau una în zidul celeilalte. Într-o izbucnea într-una din aceste căsuțe mărunte, întreaga străduțică înghițită de flăcări, provocînd un adevărat dezastru. Am văzut o dată : „S-a întîmplat înainte de primul, de al doilea incendiu...“

Locuitorii evrei trăiau într-o sărăcie cumplită, mulțimea de tineri și tinerke încercau să vîndă îmbrăcăminte sau alte lucruri care erau la fel de săraci și veneau cu produsele

lor la oraș. Sacagiii, pantofarii, croitorii, lăptarii și toți ceilalți artizani, care compuneau *ștetl-ul* într-o diversitate uluitoare, încercau cu disperare să-și găsească clienți. Mulți flămânzeau. Dar ceea ce făcea viața suportabilă pentru majoritatea dintre ei era solidaritatea pe care o crea *ștetl-ul*, prietenii apropiate, ajutorul dat unul altuia, precum și fidelitatea lor comună pentru iudaismul tradițional. Mulți meseriași simpli petreceau ore în șir, după munca istovitoare și rău plătită a zilei, pentru a studia Tora și Talmudul. În fiecare zi, dimineața devreme și seara târziu, ei zăboveau la sinagogă și continuau să învețe, să învețe pentru că „asta era, pur și simplu, viața lor“.

Evreii care locuiau în zona căsuțelor de lemn, de care am pomenit mai sus se puteau considera norocoși. În 1916, atunci când tatăl meu a devenit rabin în Fălticeni, el a găsit un oraș cu 34 de sinagogi și case de rugăciune, dintre care faimoasa sinagogă „MARE“, pictată cu imagini din Eretz-Israel, realizată de „artiști“ care nu fuseseră niciodată acolo. Mă duceam în fiecare zi cu el, pe strada meseriașilor, în drumul nostru spre sinagogă. Tinichigiii, sacagiii, șindrilarii, lemnarii, toți locuiau într-un fel de pivnițe, împreună cu soțiile și copiii lor. Acestea nu aveau trepte, ci o scăriță pe care trebuia să te încumeți să cobori, ca să poți ajunge în „apartament“. Mă uitam la ei cu uimire. Situația lor părea cu puțin mai bună decât a animalelor din pădure. Cu toate acestea, în ciuda sărăciei înspăimântătoare și a condițiilor subumane de trai, rămâneau voioși și nu-și pierdeau niciodată încrederea. Voiau să asculte cuvântul Torei și să recite psalmi în ebraică, cu toate că le pierduseră înțelesul.

Iubeam și eu studiul Torei și al Talmudului. Tatăl meu îmi era învățător. Învățam repede. De ziua mea de naștere, care coincidea cu ziua sărbătorească de 15 Av, începînd de la vîrsta de 6 ani eram invitat de fiecare dată să țin o cuvîntare în fața enoriașilor sinagogii „Habad“, în care tatăl meu își rostea rugăciunile.

Înălțat pe un scăunăș în fața chivotului sfînt, pentru a putea fi văzut de toți, evocam învățăturile biblice și comentariile talmudice. Părinții mă urmăreau cu bucurie și mîndrie.

Nu mă refer la toate acestea pentru a proba în vreun fel că am fost un „geniu“. Eram, desigur, precoce și înzestrat cu o mare dorință de studiu, chiar în vremea copilăriei mele. Dar nu era deloc excepțional pentru un copil de vîrsta mea, crescut într-o casă de rabini de pe vremea aceea, să țină asemenea discursuri în sinagogă. Deși, ca să fim drepți, nu era nici prea obișnuit, ceea ce făcea îndeajuns de mare plăcere părinților mei. Într-o zi, o prietenă din vecini făcu o remarcă în fața mamei: „D-nă Rosen, este încă prea devreme să spunem ce va deveni copilul Dumneavoastră...“. Deși intenția acestei observații era răutăcioasă, exista

un element de adevăr în ea. Nimeni n-a înțeles asta mai bine decât mine, mai târziu, când „ale vieții valuri“ m-au cuprins.

M-am născut într-o familie rabinică de renume, atât pe linie paternă, cât și maternă. Tatăl meu era originar din Galiția și a fost considerat drept una dintre marile autorități rabinice ale timpului său. A fost autorul a numeroase lucrări. Cartea sa, *Saagat Arié*, era în mod deosebit cunoscută în cercurile talmudice. În urmă cu câțiva ani, primul volum al comentariului *Halachic, Eitan Arie*, a fost publicat de editura religioasă *Harav Kook* din Ierusalim.

Tatăl meu avea, într-adevăr, o dragoste fanatică pentru studiu. Nu-mi amintesc să-l fi văzut vreodată dormind noaptea, pînă a devenit bătrîn. În liniștea nopții, în timp ce toți ceilalți din casă dormeau, el stătea în camera lui și-și scria comentariile și responsele talmudice. Nu știu cînd dormea. Cînd mă sculam dimineața, îl găseam, deja, făcîndu-și rugăciunile. În timp ce făcea un ceai sau o cafea, pentru sine și pentru ceilalți din casă, cînta un psalm. Melodia, nigun-ul, veghea și tandra melodie evreiască a psalmilor, nu o voi uita pînă în ultima clipă a vieții. Atitudinea sa putea fi definită astfel : fiecare secundă e aur curat și nu trebuie risipită. Cărțile și manuscrisele sale erau bunurile cele mai prețioase pentru el. Într-o zi un incendiu a izbucnit, ca de obicei, în ștetl-ul nostru. A răsunat primejdia ca toată străduța evreiască să fie suprinsă de o flăcără uriasă. Focul învaluisе și casa noastră. Deodată, tatăl meu a dispărut. Cîteva minute mai târziu a reapărut, aproape în întregime învăluit de flăcări. În brațe avea cărți și manuscrise. Barba începuse să-i ardă și ne-am temut pentru viața lui. Am reușit să scapăm din urmă, să oprim focul și a scăpat de vătămări mai serioase. Era însă bucuros că și salvase bunurile sale de pret. Această imagine a tatălui meu, iesind din foc cu brațele pline de cărți, m-a urmărit, de asemenea, de-a lungul întregii mele vieți.

Caracterul mi s-a format prin însușirea spuselor sale și prin încercarea de a-i urma exemplul. Odată ce credea că trebuie făcut ceva pentru binele Comunității sale, nu se dădea bătut pînă nu realiza ceea ce și pusese în gînd. Se menținea cu hotărîre în credințele și principiile sale, chiar atunci cînd acestea păreau să fie împotriva propriului lui interes. În mod firesc, avea multe neplăceri și a trecut prin multe suferințe.

Mulți copii intră în conflict cu părinții într-un anumit moment din viața lor. Pot să spun doar că eu nicideodată nu am avut o asemenea problemă. Îl adoram pe tatăl meu : el reprezenta idealul meu. Chiar și astăzi, cînd mă confrunt cu vreo problemă deosebit de dificilă, încerc să-mi imaginez cum ar fi rezolvat-o el. N-am pus nicideodată semnul întrebării și n-am resimțit ca pe o povară nimic din ceea ce vreodată mi-a

cerut. Același lucru în ceea ce privește pe minunata mea mamă, înțeleaptă, devotată și plină de tact.

... În nopțile de „Selihot“, tata obișnuia să mă scoale la trei sau patru dimineța, pentru a merge la *mikvâ* (baia rituală evreiască), aflată la o distanță mare de casa noastră. Părăseam patul cald de acasă pentru a ieși în frigul de afară, împreună cu el, prin întunericul micilor străduțe ale tirgușorului. Frigul de toamnă mă pătrundea, dar nu mă plîngeam. Vedeam în jur umbrele evreilor care se grăbeau spre sinagogi, pentru rugăciuni. Auzeam bătăile în ușile enoriașilor, care erau astfel anunțați, că a sosit ora de rugăciune. „Treziti-vă, ca să-l slujiți pe Dumnezeu!“, răsună glasul „șamăs“-ului, care colinda ulițele, lovind în obloane și în ferestre.

Îmi amintesc, de asemenea, cum mă puneam tata sub *talith-ul* său mare — pe mine David Moșele al său, cum mă numea —, cum își puneam mîna pe capul meu pentru a mă binecuvînta, în timp ce Cohanim-ii recitau în sinagogă binecuvîntările lor, cu brațele desfăcute, ca în timpurile biblice.

Mama era, de asemenea, foarte ortodoxă în credința ei religioasă, dar în același timp doritoare de a-și înzestra copiii cu o educație modernă și de a-i impregna cu spiritul vremii. Ea a insistat ca noi, copiii, să studiem și materii profane, împreună cu cele religioase; să urmăm liceul și universitatea. La vîrsta de 5 ani, aveam profesor de franceză și germană. Am urmat liceul, universitatea și am devenit și rabin. Sora mea mai mare, Bracha (Betty), a putut, de asemenea, să studieze, luîndu-și în cele din urmă, un doctorat în filosofie. S-a măritat, apoi, cu rabinul vienez dr. Wolf Gottlieb, care s-a refugiat din Austria și a devenit *Ax Beth Din*, conducătorul curții rabinice din Glasgow-Scotia — unde a servit peste 20 de ani. Fratele meu mai mare, Elias, a devenit și el rabin și a păstorit comunitatea evreiască din Auschwitz, numit pe atunci *Oświęcim*, înainte ca zona să devină lagărul de concentrare de tristă notorietate. Fratele, meu, soția și cei doi copii ai lor au fost transportați de nazisti la Berlin, în Polonia, unde au fost, mai apoi, asasinați. O altă soră, Clara Bombach, a fost omorîtă împreună cu sotul ei și cu copiii lor, la Lvov, de către nemți. Sora mea mai mare, Lea, a fost măritată cu un arhiboier, *Ithak Koch*. A supraviețuit războiului și a murit la Viena, la vîrsta de optzeci de ani.

Părinții noștri au trebuit să facă mari sacrificii pentru a ne permite să studiem. Tata avea, de fapt, un salariu foarte mic, în calitatea sa de rabin într-un *ștetl*. Trăiam într-o sărăcie foarte apropiată de cea a întregii populații evreiești, dar aceasta nu m-a demoralizat niciodată. Lipsa de confort sau de bunuri nu ne-a afectat prea tare, nici pe noi și nici pe părinții noștri. Casa noastră a devenit, în curînd, locul de întîlnire al

hasidică a dat acestor mase un sentiment de mândrie, de conștiință că lipsa lor de cunoștințe iudaice poate fi compensată de sufletul lor cald, de fervoarea în rugăciune, că inimile lor sînt „șel jad“, acele filactere așezate în dreptul inimii, a centului și sentimentelor și nu „șel roș“, nu acelea al căror loc se află pe cap în dreptul creierului, gîndirii și cercetării.

Învățătura Torei? Pentru asta ei îl au pe „Rebe“. El este cel care a intrat adînc în grădina unde cresc copacii fascinați ai înțelepciunii și cunoștinței, dintr-o roadă bogată. El, Rabinul, este creierul, el știe totul, cunoscător al răspunsurilor la întrebări pe care sareaul și oșosii „am haeret“ le ignoră.

Hasidismul a acordat un rol special și o mare importanță în istoriului simplu și meseriașului fără școală. Intrînd în dansurile și corurile lor pasionate și ascultînd cu ardoare cuvintele unui Rebe, aceștia se simteau mai aproape de ceruri. Ei uitau suferințele și saracitatea lor. A primi o bucată de Halal (plînea albă de Sabat) din mîna lui Rebe însemna un mare mult pentru el decît un întreg banchet.

Si așa s-au constituit în Moldova falmoasele curți ale dinastiei Rabinului Israel din Rîjîn, curtea lui Pașcaner Rebe (Rabbi Iehuda Leib Friedman), a lui Buhuser Rebe, a lui Ștefanester Rebe (cartia am avut privilegiul să-l transport rămasitele bîntîitești în Israel, a lui Adjuder Rebe, în Bucovina învecinată l-am avut pe Sadagurer Rebe, pe Boianer Rebe și pe alții. ... Puterea morală a acestor Rabini influența, de asemenea, populația neevreiască din micile orașe și sate unde își aveau sediul.

O cauză totuși altă atmosferă domnea în Transilvania, de cealaltă parte a Munților Carpați. Acolo, influența Imperiului Habsburgic era împedecă. Zona respira un climat social Central-European. Sinagogile erau mai mari, oamenii erau mai educați, dar sufleteste mai puțin calzi ca cei din Moldova. Această subtilitate și plumul de educație se vedeau foarte limpede în problema religioasă. În timp ce zona noastră din Moldova nu exista decît o singură tendință religioasă evreiască cea Ortodoxă, în Transilvania cel puțin trei direcții divergente își făceau simțite prezența: Ortodoxă, Neologă și cea Status Quo care se afla, undeva între primele două. Între Ortodocși se distingeau Hasidimii din Satmar, care au astăzi o bază solidă în Bnei Brak în Israel și în Williamsburg, New York. Ortodocșii erau foarte stricți în respectarea iudaismului tradițional. Satmarrenii erau chiar antisioniști, deoarece pretindeau, ca mișcarea sionistă, nu se bazează pe Tora. Comunitatea ortodoxă crease sute de iesivot (școli de studiu al Torei și Talmudului). O puternică viață evreiască pulsa în orașele și satele transilvănene.

Un alt fenomen surprinzător putea fi găsit în zona Satu-Mare și Sighet din Maramureș, țara în evrei care cultiva înținut și considerabile științele. Mișcarea

EVREIMEA ROMÂNEASCĂ ÎNAINTE de cel de al II-lea RĂZBOI MONDIAL 29

Aici s-a scris în 1888 în București la stabilirea în România a scriitorilor renumiți între care Jerôme și Jean Tharaud, scriitori renumiți între cele două războaie, s-au referit pe larg la acești țărani evrei.

În contrast, un curent sionist foarte puternic exista în Basarabia. Pe această bază s-a creat și s-a menținut acolo o vastă rețea de școli ebraice, numite *Tarbut (Cultura)*, care au produs mai multe mii de evrei vorbitori de ebraică, posedând, în același timp, o serioasă cultură modernă.

Basarabia a dat, de asemenea, câteva personalități evreiești puternice. Rabinul Jehuda Leib Țirelson, din Chișinău, fost membru al Dumei (Camera inferioară a Parlamentului țarist), a devenit membru al Senatului României după primul război mondial, atunci când Basarabia a revenit în componența României. El a protestat în Senat împotriva exceselor antisemite. La propunerea ministrului de interne Octavian Goga, Senatul a votat în unanimitate să nu includă cuvântul rabinului Țirelson în jurnalul oficial al dezbaterilor. Dezgustat, bătrînul conducător evreu a părăsit clădirea Senatului și a demisionat din acest for. Rabinul Țirelson a fost una din marile autorități talmudice ale timpului său, unul dintre fondatorii și conducătorii mișcării ultraortodoxe *Agudat Israel*. A fost omorât în pogromul din 1941 la Chișinău, atunci când armatele germane și române au intrat în Basarabia.

Bucovina era și ea diferită: atmosfera vieneză predomina. Influența germană era și ea puternică. Capitala provinciei, Cernăuți, era un oraș însuflețit, având aproape 70 000 de locuitori evrei care vorbeau germană. Așa nu le-a ajutat, însă, atunci când nemții l-au ocupat. Șef rabinul, vărul meu, rabinul dr. Avraham Iacob Mark a fost omorât de nemți în 1941. El a fost tîrit la Sinagoga unde păstora, în Cernăuți, pentru a o vedea cum este arsă și distrusă pînă la temelie. Apoi, l-au ucis, împreună cu alți o sută zece frunțași evrei, pe malul Prutului.

La Cernăuți, exista o puternică viață culturală evreiască. Scriitori și poeți de limbă idiș, ca Iacob Steinberg și Ițic Manger erau activi aici.

Primul congres mondial de limbă idiș s-a ținut la Cernăuți, în 1926. Orașul era, în același timp, un centru sionist și unul al mișcării socialiste evreiești — Bund.

Muntenia, care includea și capitala țării, Bucureștiul, nu era nici pe departe marele centru de viață și cultură evreiască la care ne-am fi așteptat. Ba chiar din contra, evreii din București era mult mai puțin cunosători ai iudaismului decît cei din alte părți ale țării. Ei erau în general mai asimilați în cultura românească. Acest fapt este ilustrat și de împrejurarea că într-un oraș cu 150 000 de evrei exista o singură Talmud Tora, la cursurile căreia participau, de altfel, puțin elevi.

Evreii din București nu trebuie să uite consecințele unui episod rușinos din istoria iudaismului. Unul dintre cei mai mari învățați evrei

tinerilor din târgușor, al prietenilor mei și ai surorii mele Betty. Era, de asemenea, un nucleu de cultură evreiască, reunind tradiția iudaică și învățătura europeană. Chiar în târgușorul nostru apăruseră tendințe asimiliste, de contopire cu populația românească. Această formă de asimilism era diferită de ceea ce cunoaștem, de exemplu, în cazul evreilor reformați din S.U.A. sau Germania care încercau în același timp și o participare deplină la viața evreiască. În România asimilismul era rezultatul ignoranței, urmărea să conducă la dispariția vieții evreiești și la contopirea în poporul român a masei evreiești. În târgușorul nostru, ne-am străduit, pe cât a fost cu putință, să prevenim curentul asimilist.

Arborele meu genealogic urcă, generații după generații, pînă la ilustrii *Gaonimi*. Bunicul bunicii mele a fost Rabbi Leibiș Auerbach din Stanislavov (Galiția) iar strămoșii mei au fost Rema (Rabbi Moșe Iserless) din Cracovia, Noda Biyehuda (Rabbi Iehoeskel Landau) din Praga, Marele Rabin Loew (Maharal) din Praga, Rabbi Naftule Frankfurter, al cărui fiu a fost primul Haham-bașa din Moldova, în secolul al XVIII-lea.

Generație după generație, *Ichus*-ul tatălui meu conduce spre Rași (Rabbi Sholmo Ițhaki). Bunicul mamei mele a fost Rabbi Simcha Yoel Laksner, rabinul din Tîrgu-Neamț, autorul cărților *Chalat Lechem*, *Mei Hașșiloach* și al altor studii rabinice. Numele meu, David Moșe, mi-a fost dat de tatăl meu, în memoria rabinului David Moșe din Tchortkow, fiul cel mai mare al lui Rijiner Rebbe.

Atît și nimic mai mult despre Zechut Avot, ascendența mea rabinică. Să contemplăm mai bine anii vieții mele, privind înapoi, și să încercăm un răspuns la întrebarea dacă m-am ridicat la înălțimea unei atît de ilustre moșteniri, atunci cînd Atotputernicul mi-a hărăzit misiunea Sfîntă de a conduce o comunitate de patru sute de mii de evrei, dacă misiunea mea s-a încărcat de spiritul acestei moșteniri, dacă numele meu poate fi o verigă într-un asemenea lanț de aur (di goldene keit) de stele ilustre pe firmamentul istoriei poporului nostru.

Să vedem dacă, la sfîrșitul zilelor mele, voi merita comentariul talmudic: „Fericit este omul care vine aici cu învățătura sa contopită cu ale sale fapte“.

Aceasta este întrebarea formulată de ascendența mea. Răspunsul poate fi dat numai la sfîrșitul acestei „autobiografii“.

CAPITOLUL 3

Evreimea românească, înainte de cel de-al II-lea război mondial, o populație multicoloră

România era o țară cu peste 800 000 de evrei, care manifestau evidente deosebiri de înfățișare, cultură, mod de viață, ca și de orientare și practică religioasă. Provinciile care compuneau România avuseseră o dezvoltare istorică diferită, unele făcând parte din Europa de Est, iar altele trăgând, mai degrabă, spre Europa Centrală. Evreii, de asemenea, prezentau astfel de deosebiri. Numai religia îi unea, iar frica de antisemitismul, din păcate mereu prezent, îi urmărea în aceeași măsură.

Moldova, de pildă, era un centru hasidic, adică al acelei mișcări de manifestare deschisă a sentimentelor și fervorii religioase. Cîntecul și dansul, practicat numai de bărbați, în sinagogi sau în lăcașuri de rugăciune mai mici, așa-numitele *stibleh*, la ocazii festive, erau elementele constitutive ale vieții hasidice. Un aspect central era și sistemul bazat pe cite un „Rebe“, avînd, adesea, mii de adepți și fiind un fel de preoți ai iudaismului. Mulți evrei străbăteau distanțe foarte mari, pentru a petrece o sărbătoare la curtea unui Rebe, așa cum avea să o evoce scriitorul Isaac Bashevis Singer. Dinastii faimoase fuseseră fondate de acești Rabini. La moartea lui, Rabinul era urmat de fiul său ori de altcineva din familie, după o ordine strictă, ca în familiile regale.

În gîndirea noastră, există două moduri de a ajunge la Cel Atotputernic. Unul este prin studiu și învățătură, prin efort intelectual, calea lui „*Tefilin șel Roș*“, a creierului, a cunoștințelor, prin întrebări și răspunsuri. Această cale a rămas aceea a aristocrației cărturarilor „*Talmid Hahamim*-ilor“, a bărbaților care își dedică viața intrării în „*Pardes*“, grădina minunată a Torei.

Și ceilalți? Masele oamenilor simpli și muncitori, obligați să se străduiască zi și noapte pentru o bucată de pîine pentru copiii și familiile lor, și care nu au timp să învețe, ei cum pot să se îndrepte spre Dumnezeu ?

Ei au calea sufletului, a credinței, a entuziasmului, a dansului și cîntecului, a simțirii directe a prezenței Tatălui din Ceruri. Mișcarea

hasidică a dat acestor mase un sentiment de mândrie, de conștiință că lipsa lor de cunoștințe iudaice poate fi compensată de sufletul lor cald, de fervearea în rugăciune, că inimile lor sînt „șel jad“, acele filactere așezate în dreptul inimii, a centului și a brățării și nu „șel roș“, nu acelea al căror loc se află pe cap în dreptul creierului, gîndirii și cercetării.

Învățătura Torei? Pentru asta ei îl au pe „Rebe“. El este cel care a intrat adînc în grădina unde cresc copacii fascinați ai Înțelepciunii și cunoștinței, dînd roadă bogată. El, Rabinul, este creierul, el știe totul, cîndas e răspunsul la întrebări pe care savaul și otosul „cum deget“ le ignoră.

Hasidismul a acordat un mare sprijin și o mare încredere în creierul simplu și meseriașului fără școală. Intrînd în dansurile și corurile lor pasionate și ascultînd cu ardoare cuvintele unui Rebe, aceștia se simțeau mai aproape de ceruri. Ei urtau suferințele și saracurile. A primi o bucată de Hala (piinea albă de Sabat) din mîna lui Rebe însemna a mai mult pentru ei decît un întreg banchet.

Si așa s-au constituit în Moldova falmoasele curți ale dinastiei Rabinului Israel din Rîjîn, curtea lui Pașcaner Rebe (Rabbi Iehuda Leib Friedman), a lui Buhuser Rebe, a lui Ștefanester Rebe (carelă am avut privilegiul să-i transport rămașitele pămîntesti în Israel) a lui Adjuer Rebe, în Bucovina învecinată i-am avut pe Sadagurer Rebe, pe Boianer Rebe și pe alții. Puterea morală a acestor Rabini influența, de asemenea, populația neevreiască din micile orașe și sate unde își aveau seculul.

O cu totul altă atmosferă domnea în Transilvania, de cealaltă parte a Munților Carpați. Acolo, influența Imperiului Habsburgic, era limpede. Zona respira un climat social Central-European. Sinagogle erau mari, mari camenii erau mai educați dar sufleteste mai puțin calzi ca cei din Moldova. Această subtilitate și plusul de educație se vedeau foarte limpede în problema religioasă. În timp ce zona noastră din Moldova nu exista decît o singură tendință religioasă evreiască cea Ortodoxă, în Transilvania cel puțin trei direcții divergente își făceau simțite prezența: Ortodoxă, Neologă și cea Status Quo, care se afla undeva între primele două. Între Ortodoksi se distingueau Hasidimii din Satmar, care au astăzi o bază solidă în Bnei Brak în Israel și în Williamsburg, New York. Ortodoksi erau foarte stricți în respectarea iudaismului tradițional. Satmarrenii erau chiar antisioniști, deoarece pretindeau că mișcarea sionistă nu se bazează pe Toră. Comunitatea ortodoxă crease sute de iesivot (școli de studiu al Torei și Talmudului). O puternică viață evreiască pulsa în orașe și satele transilvănene.

Un alt fenomen surprinzător putea fi găsit în zona Satu-Mare și Ștefănești. Maramureșul, țara mi evreie, cultura și învățarea și considerabile și simțirii directe a prezenței Tatalui din Ceruri. Mișcarea

EVREIMEA ROMÂNEASCĂ ÎNAINTE DE CEL DE AL II-LEA RĂZBOI MONDIAL 29

Aici s-a scris în 1888 ca rabinul Jerôme și Jean Tharaud, scriitori reputați între cele două războaie, s-au referit pe larg la acești țărani evrei.

În contrast, un curent sionist foarte puternic exista în Basarabia. Pe această bază s-a creat și s-a menținut acolo o vastă rețea de școli ebraice, numite *Tarbut (Cultura)*, care au produs mai multe mii de evrei vorbitori de ebraică, posedând, în același timp, o serioasă cultură modernă.

Basarabia a dat, de asemenea, câteva personalități evreiești puternice. Rabinul Jehuda Leib Țirelson, din Chișinău, fost membru al Dumei (Camera inferioară a Parlamentului țarist), a devenit membru al Senatului României după primul război mondial, atunci când Basarabia a revenit în componența României. El a protestat în Senat împotriva exceselor antisemite. La propunerea ministrului de interne Octavian Goga, Senatul a votat în unanimitate să nu includă cuvântul rabinului Țirelson în *Jurnalul oficial* al dezbaterilor. Dezgustat, bătrînul conducător evreu a părăsit clădirea Senatului și a demisionat din acest for. Rabinul Țirelson a fost una din marile autorități talmudice ale timpului său, unul dintre fondatorii și conducătorii mișcării ultraortodoxe *Agudat Israel*. A fost omorât în pogromul din 1941 la Chișinău, atunci când armatele germane și române au intrat în Basarabia.

Bucovina era și ea diferită: atmosfera vieneză predomina. Influența germană era și ea puternică. Capitala provinciei, Cernăuți, era un oraș înflorit, avînd aproape 70 000 de locuitori evrei care vorbeau germană. Asta nu le-a ajutat, însă, atunci când nemții l-au ocupat. Șef rabinul, vărul meu, rabinul dr. Avraham Iacob Mark a fost omorât de nemți în 1941. El a fost tîrit la Sinagoga unde păstorea, în Cernăuți, pentru a o vedea cum este arsă și distrusă pînă la temelie. Apoi, l-au ucis, împreună cu alți o sută zece frunțași evrei, pe malul Prutului.

La Cernăuți, exista o puternică viață culturală evreiască. Scriitori și poeți de limbă idiș, ca Iacob Steinberg și Ițic Manger erau activi aici.

Primul congres mondial de limbă idiș s-a ținut la Cernăuți, în 1926. Orașul era, în același timp, un centru sionist și unul al mișcării socialiste evreiești — Bund.

Muntenia, care includea și capitala țării, Bucureștiul, nu era nici pe departe marele centru de viață și cultură evreiască la care ne-am fi așteptat. Ba chiar din contra, evreii din București era mult mai puțin cunoscători ai iudaismului decît cei din alte părți ale țării. Ei erau în general mai asimilați în cultura românească. Acest fapt este ilustrat și de împrejurarea că într-un oraș cu 150 000 de evrei exista o singură Talmud Tora, la cursurile căreia participau, de altfel, puțin elevi.

Evreii din București nu trebuie să uite consecințele unui episod rușinos din istoria iudaismului. Unul dintre cei mai mari învățați evrei

ai tuturor timpurilor, Meir Leibiș Malbim, marele comentator al Bibliei, se stabilise la București, în 1858, ca rabin. Aici, a scris faimosul său comentariu la cea de a treia carte a lui Moise și, la tipografia din Dealul Spirei, a tipărit comentariul său la *Cîntarea Cîntărilor*, *Șirei Hanefeș*. Malbim a avut de luptat cu ostilitatea și opoziția conducătorilor evrei din București, bogați și influenți, asimiliști pînă în virful unghiilor. Ei l-au denunțat la autorități, cerînd să fie expulzat din țară. Ca rezultat al acestui episod rușinos, iudaismul din România a pierdut un învățat proeminent.

În studiul meu, *Un capitol din viața lui Malbim*, publicat în ebraică în volumul *Gînditori evrei din Europa*, de către *Brit Ivrit Olamit*, (Tel Aviv, Javne Printing House), documente revelatorii aruncă rușinea denunțului asupra celor zece lideri ai comunității din București și dezvăluie modul cum Malbim a fost expulzat ca rezultat, al acțiunii lor (Messira) de denunțatori.

De atunci, un grup de ignoranți în iudaism a decis asupra destinelor Comunității din București, timp de mai multe decenii. Exista o tendință puternică de autorenegare printre evreii din București, care nu semăna cu o reformă modernistă în cadrul iudaismului, ci, pur și simplu, conducea la dispariția lui. Curentul a continuat așa, pînă după Holocaust. Asimilismul ignoranței...

În ciuda absenței nuanțelor și subtilităților din viața evreiască a altor provincii, Moldova putea să revendice o realizare unică. La Iași, Avram Goldfaden a creat primul teatru idiș din lume. Idișul era înflorit aici, în opera unor mari scriitori ca Ițic Manger, Iacov Groper și Dr. Șlomo Bickel. Revista literară „*Licht*“ a avut o influență puternică asupra dezvoltării literaturii idiș.

Moldova a produs și o serie de personalități proeminente ale vieții evreiești. Printre ele se afla dr. Ghelerter, conducătorul socialist și activistul evreu care și-a dedicat viața ajutorării fraților săi de suferință, ca și dr. Karpel Lippe, care a prezidat primul Congres Sionist de la Basel. Menționăm aici și prima adunare a organizației „Hovevei Zion“ (Iubitorii Sionului), care a avut loc la Focșani, *înaintea* Congresului de la Basel.

O personalitate de statură culturală a fost dr. Iacob Niemirower, care a fost rabin la Iași, apoi rabin al comunității sefarde din București și, în 1921, a fost ales șef rabinul României. În ciuda diferențelor de nuanțe între provincii, în ciuda faptului că organizații diferite prezidau viața evreiască din Transilvania, Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina, era necesar să se găsească o nouă formă de viață, unificatoare, avînd, în primul rînd, ca scop lupta împotriva primejdiei comune a antisemitismului și promovarea intereselor evreiești. Șef rabinul Niemirower era omul potrivit la locul potrivit. Fie-i memoria binecuvîntată !

CAPITOLUL 4

A fi ... evreu și soldat

În 1931, am intrat la Facultatea de Drept din București. Acolo, am fost confruntat cu un violent antisemitism. Hitler a venit la putere în Germania în 1933, dar autoritățile românești ale timpului nu l-au așteptat pentru a institui măsuri antisemite.

Bande de studenți creștini îi băteau cu regularitate pe colegii lor evrei, lăsându-i adesea, într-o baltă de sînge. Poliția nu intervenea. Orice student evreu care urma cursurile universitare își risca în mod constant viața.

Tot în 1931 am plecat, pentru prima oară, la Viena, pentru a-mi completa studiile rabinice la Seminarul de acolo. Pînă atunci, studiasem Tora, Talmudul și pe toți ceilalți comentatori, împreună cu tatăl meu, timp de mai multe ore în fiecare zi. Tata fusese un profesor atît de inspirat! Deși doream cu ardoare să-mi prelungesc șederea la Viena, a trebuit, totuși, să mă reîntorc în România, din lipsă de fonduri. La București, am reluat studiile cu tatăl meu, iar în 1938 am obținut *semicha* (diploma rabinică) de la unii dintre cei mai mari învățați ai timpului, rabinul Haim Rabinovici, *Av. Beit Din* în București, rabinul Baruch Glantz și rabinul Moșe Berger (membri ai aceluiași Consiliu Rabinic), de la șef rabinul dr. Niemirower și șef rabinul dr. Mark, din Bucovina.

Terminîndu-mi studiile universitare în 1935 și obținînd diploma de jurist, am fost chemat pentru satisfacerea stagiului militar la Fălticeni.

Ceea ce a urmat a fost un adevărat coșmar. Un ofițer, pe nume Toma, dorea în mod deosebit să măucidă. Era un antisemit violent și un fascist. Eu reprezentam în ochii lui tot ceea ce ura mai mult. Eram fiu de rabin și fusesem considerat bolșevic. Procesul și condamnarea mea, pentru că aș fi defăimat monarhia, rămăseseră încă vii în memoria lui. În fapt, împrejurarea devenise un fel de „Afaceri Dreyfuss” mai mică, producînd o diviziune a publicului; deoparte evreii și democrații în general, de cealaltă forțele profasciste. Devenisem prototipul iudeo-comunistului.

În timpul manevrelor de toamnă, am fost obligați să mărșăluim, pe ploaie, de la Fălticeni la Dorohoi, o distanță de o sută de kilometri. Pe durata opririlor, mă întindeam pe pământul gol și, curînd, mi-a dat seama că aveam febră și că abia puteam să mă mișc.

O paralizie reumatică poliarticulară cuprindea întregul meu trup. Cu toate acestea, m-am forțat să continui marșul, pe ploaie, pînă cînd am ajuns la Vîrfu Cîmpului, nu departe de Dorohoi. Aveam, deja, febră mare, dar ofițerul a refuzat să mă trimită la spital. N-am insistat nici eu, în starea în care mă aflam, pîrînd chiar că voiam să demonstrez că nu aveam nevoie de tratament. În miezul nopții, în timpul marșului, am căzut și mi-am pierdut cunoștința. Ofițerul și soldații m-au părăsit la marginea drumului. Zăceam fără cunoștință, în ploaia ce nu contenea.

După cîteva ore, mi-am recăpătat cunoștința și am descoperit că zăceam într-o băltoacă. Mă durea capul și întreg corpul. În ciuda unei zeli și a frigului, ardeam tot, datorită febrei foarte ridicate. Eram sigur că nu mai aveam scăpare.

Am încercat să mă ridic, dar nu am reușit. M-am sprijinit atunci în pușcă, dar nici asta nu mi-a fost de ajutor. Deodată am văzut o lumină la geamul unei case din apropiere și un țăran care se apropia de mine. A îndreptat o lămpită în direcția mea și a înțeles că sînt soldat, după care, — a întrebat : Ce s-a întîmplat ?

I-am răspuns : „Sînt bolnav. Nu pot să mă ridic“.

Mi-a răspuns : „Am să te ajut“.

M-a apucat și a pus un umăr sub mine pentru a mă ridica. Am scos atunci un strigăt de durere : „Oii, oii“. Bărbatul m-a privit o clipă fix, dîndu-și seama deîndată că sînt evreu. M-a lăsat să cad la pămînt, exclamînd : „Ești jidan ! Să arzi ca un țibric !“ Mi-a dat un brinci și s-a îndepărtat. În toiul febrei care m-a cuprins, zăream chipul țăranului moldovean, blind, sfătos și ospitalier, alături de acela al bestiei cu chip de om, care mă azvîrlise înapoi în baltă.

Eram mai sigur decît oricînd că voi muri. Am fost salvat, totuși, pe neașteptate. Doi evrei din compania mea, ale căror nume mi le amintesc și le binecuvîntez, Strul Adolf și Heinie Arthur, care mărșăluiseră mai departe cu ceilalți, lăsîndu-mă la pămînt, au simțit desigur muștrări de conștiință și s-au hotărît să se întoarcă pentru a mă ajuta. M-au găsit și m-au dus la spitalul din Suhărău. Spitalul consta de fapt dintr-o singură clădire mare, iar toate cele 22 de paturi se aflau în aceeași încăpere. La sosirea mea, paturile erau ocupate de bărbați și femei. Printre pacienți era și o femeie care suferea de o boală infecțioasă și foarte periculoasă — antrax. Un soldat a intrat în încăpere și i-a făcut acestei femei o injecție. Fără a șterge măcar acul și fără a-l dezinfecța, a continuat să-l folosească pentru injecții administrate celorlalți pacienți.

Cînd s-a apropiat de mine și mi-a spus că vrea să-mi facă o injecție, i-am spus, atît lui, cît și doctorului care îl însoțea :

Mai întii, trebuie să dezinfecțați acul !

— Nu, ești soldat și ești dator să faci ceea ce ți se spune. Dacă nu primești injecția, o să mori ! mi-a spus doctorul.

— Atunci, să mor. N-o să mă las injectat cu acul ăsta murdar.

Foarte nervos, doctorul m-a amenințat că mă va trimite în fața Curții Marțiale, dacă nu mă supun. Eram disperat. Nimic nu-mi putea anula convingerea că, dacă mă las injectat cu acul acela murdar, voi fi infectat cu boala teribilă a femeii. Nu găseam nici o ieșire. În timp ce mă certam cu doctorul, l-am auzit pe un alt evreu, din patul alăturat, că imi șoptește să nu mă dau bătut, deoarece în sat se află un coreligionar Ițic Hangiul, care mă poate ajuta. M-am ridicat din pat, mi-am luat hainele și am dat să plec. Doctorul mi-a strigat : Ești soldat și trebuie să rămii aici. Nu l-am băgat în seamă și m-am dus în sat, unde am reușit să-l găsesc pe Ițic și să-i spun toată tărășenia. El m-a sărutat și mi-a spus că o să aibă grijă de mine. Și-a îndeplinit promisiunea cu prisosință. Una din metodele sale curative a fost să mă suie pe un cuptor cald, în casa lui ; a fost mai eficientă decît orice spital sau doctor. Încet, mi-am recăpătat puterile și mi-am revenit. Ițic mi-a salvat viața.

CAPITOLUL 5

Cu Hitler la Viena

Este de înțeles că mi-am terminat serviciul în armată cu un sentiment de mare ușurare. M-am decis să mă întorc la Viena și să-mi continui studiile rabinice. Aveam douăzeci și cinci de ani și eram foarte doritor să-mi reiau învățătura în reputatul seminar vienez. Pentru a doua oară, planurile mele de studii la Viena au fost, însă, întrerupte. A venit Hitler. *Anschluss*-ul mi-a schimbat viața din nou.

Am văzut cu ochii mei natura volatilă a oamenilor. În martie 1938, cancelarul Schuschnigg s-a dus să-l vadă pe Hitler la Berchtesgaden. La întoarcere s-a anunțat un referendum, astfel încît să poată obține un vot de încredere din partea poporului austriac, pentru a-i permite să facă față lui Hitler. Se spune că Oliver Cromwell ar fi remarcat, în legătură cu cei care-l aplaudau : „Aceiași vor aplauda și atunci cînd voi fi decapitat“. Am observat un fenomen asemănător în perioada *Anschluss*-ului. S-a estimat că un milion de oameni ar fi participat la uriașul miting anti-nazist care a avut loc pe Ringul din Viena, într-o vineri de dimineața sărbătorii evreiești de Purim.

„Nu vrem să fim o colonie germană“, strigau demonstranții pe străzile Vienei în ziua de vineri 11 martie 1938.

Cîteva ore mai tîrziu, la 6 după-amiază, Seys-Inquart a devenit cancelar și a adresat, prin radio, o proclamație de bun venit naziștilor. După rugăciunile de vineri seara, de început de Șabat, m-am întors pe Ring. Același milion de oameni demonstra acum pentru naziști. Peste tot, se vedeau svastici. Poporul trecuse de partea lui Hitler, în numai cîteva ore.

Eram tînăr și voiam să observ ceea ce se întîmplă. Nu aveam barbă pe atunci și mă gîndeam că nu voi fi recunoscut ca evreu. Sîmbătă am umblat pe străzile Vienei și am fost uimit să văd mai toate clădirile de-a dreptul învelite în steaguri naziste. Un milion de steaguri naziste trebuie să fi fost desfăcute în ziua aceea. În ziua următoare, duminică 13 martie 1938, Hitler a intrat în Viena, fiind primit cu o manifestație tumultuoasă

de bun venit. Neînțelegînd prea limpede întreaga semnificație a evenimentului și a primejdiilor pe care le avea de înfruntat acum un evreu în Viena, minat încă de curiozitate și, poate, și de un anumit gust al aventurii, m-am decis să mai întreprind o plimbare prin centrul orașului. Ca un fel de pavază, fără prea mare semnificație, mi-am agățat la rever un mic steguleț românesc.

Intrînd în Schwarzenbergplatz, un om s-a apropiat de mine și m-a întrebat politicos dacă sînt evreu. I-am răspuns : „Da“. A continuat, atunci, cu un ton preocupat : „Ce faci aici ? Vîno cu mine. Am să-ți arăt cel mai scurt drum spre locuința ta“. Am acceptat. Pe drum, mi-a spus : „Dumnezeu mi te-a scos în cale. Sînt creștin, am o slujbă de funcționar la serviciul de impozite al orașului. Pentru a proba originea ariană, am fost obligați să aducem acte de familie. Așa am descoperit că una dintre bunicile mele a fost evreică. Asta înseamnă că-mi voi pierde slujba. Sînt disperat. Nu cunosc nici măcar un singur evreu. Voi, evreii, aveți sinagogile voastre, comunitățile voastre, sînteți împreună. Ce se va întîmpla cu mine, singur ? Nici creștinii și nici evreii nu mă vor ajuta. Vă rog să-mi dați un sfat ! Ce să fac ?“

Tragedia acestui om m-a afectat profund. Îmi apărea mai mare decît a noastră. Amintirea neliniștilor lui m-a urmărit multă vreme.

În ziua următoare, evreii au început să dispară. Unchiul meu, rabinul Marcus Rosen, fratele tatălui meu, a fost luat din locuința lui din Springergasse de către S.S. Cîteva săptămîni mai tîrziu, familia a primit o scrisoare din lagărul de concentrare de la Dachau. Familiei i se solicita o anumită sumă de bani pentru a i se trimite cenușa tatălui lor.

Dorința mea de a mă plimba prin Viena fusese potolită de acum, dar trebuia, totuși, să ajung la Consulatul român, pentru a obține viza de întoarcere acasă. Cînd am ajuns pe Heinestrasse — un nume destul de semnificativ pentru împrejurările în care ne găscam — am observat mai mulți băieți, avînd cam 10—12 ani, purtînd svastici și distrîndu-se pe socoteala unei doamne în vîrstă și foarte bine îmbrăcată, care îngenuchiată pe caldarîm era forțată să-l spele de inscripțiile antihitleriste. Copilandrii erau protejați de niște huligani care urmăreau scena din apropiere.

Cum priveam oribila întîmplare, cineva și-a dat seama că sînt evreu și a strigat la camarazii săi, îndemnîndu-i să mă atace. Am fost aruncat la pămînt, spre satisfacția huliganilor de alături. Mi s-a dat o mătură și o căldare cu apă, iar printre lovituri și îmbrîncituri am fost pus să șterg lozincile pictate înainte de Anschluss : „Wir wollen keine Kolonie sein !“ („Nu vrem să fim o colonie !“).

Mai mulți trecători, unii dintre ei tineri, unii bine îmbrăcați, s-au alăturat huliganilor, scuiându-mă, lovindu-mă și bătându-și joc de mine. Cît a durat această tortură nu pot să spun acum. Poate o oră, poate mai mult. În cele din urmă, mi s-a îngăduit să plec, aproape tîrîș, rănit și umilit. Ura veninoasă de pe fețele acestor oameni nu e ușor de uitat.

Pe drumul către casă, am închis ochii și am văzut din nou „bieții mei perciunași“, „bunul“ meu profesor trimițându-mă la închisoare, deși eu eram nevinovat, am văzut pe țăranul care-mi spusese „să ard ca un țibric“, am văzut, am văzut toate acestea și am plîns.

„Heute gehört uns Deutschland,

Morgen die ganze Welt“

(„Astăzi Germania e a noastră,

Mîine va fi lumea întreagă“)

— era cîntecul care umplea străzile, era răspunsul la lacrimile și la revolta mea morală. Ce ne mai aștepta în viitor ?

CAPITOLUL 6

Vin ruși

Eram fericit să mă întorc în România, în mai 1938. Am reluat, astfel, studiile cu tatăl meu, cu și mai multă vigoare. Inspirat de el și condus de propria mea dorință de a învăța, am petrecut orice moment posibil, ziua și noaptea, dedicat studiilor mele iudaice. Obținusem *semicha* (diploma rabinică), iar apoi am dat un examen de stat în același sens. O comisie rabinică specială a fost numită de Ministerul Cultelor, prezidată de șef rabinul României, dr. Jacob Niemirower, și avînd printre membrii cei mai proeminenți pe fostul președinte al Biroului Ortodox din Transilvania, rabinul Iosef Adler din Turda. Am îndeplinit din plin toate cerințele examinatorilor și eram acum un rabin recunoscut atît de autoritățile evreiești, cît și de cele neevreiești, deoarece comisia, așa cum am mai spus, era numită de Ministerul Cultelor din România.

Așa a început cariera mea rabinică, la vîrsta de 26 de ani. Primul meu post a fost la o mică sinagogă din Fălticeni, Mahala. La sfîrșitul lui 1939, am fost invitat să candidez pentru un post rabinic la Suceava. Eram onorat de ofertă, pentru că deținătorul anterior al postului fusese rabinul Meșulam Rath, un mare învățat, care plecase la Cernăuți în calitate de Președinte al Tribunalului Rabinic, o poziție extrem de importantă.

Am ținut prima mea predică la Suceava, la 10 mai 1940. În aceeași zi, președintele comunității, dr. Teich, mi-a oferit definitiv poziția de rabin în Suceava. Trebuia să-mi încep activitatea peste două luni, dar . . . , în aceeași zi, s-a mai întîmplat ceva. Armata germană a intrat în Belgia și Olanda. În iunie, o lună mai tîrziu, a fost ocupată Franța. La sfîrșitul lui iunie, armata rusă a intrat în Basarabia și Bucovina de Nord (amîndouă provincii românești), iar eu m-am trezit . . . într-un lagăr de concentrare, în loc de a mă întoarce la Suceava. „*L'homme propose et Dieu dispose*“ — spune un proverb franțuzesc, iar viața mea dramatică l-a confirmat din plin.

Al doilea război mondial nu mai era o problemă „teoretică“ pentru mine. Mi-a pătruns în viață și mi-a schimbat-o, în cele din urmă, în mod radical.

Ca rezultat al înțelegerilor cu nemții, la 28 iunie 1940, rușii au intrat în Basarabia și Bucovina. Antisemiții români, neavând posibilitatea să-și verse mânia asupra rușilor, care erau prea puternici, și-au găsit, în cele din urmă, un țap ispășitor: evreii. În mai multe locuri din țară, au izbucnit pogromuri. La Dorohoi, s-a făcut auzită acuzarea că evreii ar fi salutat ocuparea celor două provincii.

În această atmosferă socială îmbibată de miasmele urii de rasă, a suspiciunii dirijate cu țile, se produce în zona Herța un eveniment consemnat în microcosmosul istoriei trupelor locale.

Într-un incident între un sovietic și căpitanul de artilerie Boroș, din Bacău, când sovieticul întinde pistolul să tragă, se interpune soldatul evreu (T.R.) Emil Aroneanu, un dentist, de asemenea băcăoan. Glonțele inamic nu alege; îi ucide pe amândoi.

Într-o atare situație deosebită, autoritățile respective hotărăsc funeralii, inclusiv onoruri militare. Pentru soldatul evreu, garnizoana, adică regimentul 29 infanterie, dispune crearea unei mici unități ad-hoc, formată exclusiv din soldați evrei și comandată de dorohoianul sergent T.R. E. Bercovici. (Acesta era descendentul vestitei familii a librarului Bercovici, cel care i-a procurat viitorului maestru George Enescu, prima vioară).

La sfârșitul ceremoniei religioase, oficiată în prezența notabilităților evreiești dar și a numeroși localnici, asistența este agresată și efectiv atacată, de către o unitate din regimentul 3 grăniceri.

După ce soldații — exclusiv evrei — ai unității chemate să dea onorul sînt siliți să se dezbrace de efectele militare, au fost uciși — pe loc — cu foc de armă. Lotul celor uciși e completat cu „materialul“ aflat la îndemână: printre ei un Ionas Herșcu de 94 de ani, Cherbis Iosub de 80 de ani, pînă la primejdioșii Rudich Frida și Fani de șapte și șase ani, un alt Rudich Moise de trei ani și chiar Rotaru Șeindl de ... doi ani.

După masacru, autoritățile militare și civile, fiind chemate să autorizeze înhumarea, constată decesul a 50 de persoane, prin plăgi produse de „armă de foc“; ulterior, dintre răniți, au murit alți 20. Un potop dezlănțuit asupra urbei împiedică — precum un miracol — continuarea pogromului în oraș, unde bună parte din case — în mod preventiv — purtau semnul crucii, spre a nu fi confundate.

Trebuie subliniat că zvonul lansat, privind pe evreii care ar fi tras în trupele române obligate să se retragă, nu s-a putut confirma nici după cincizeci de ani, deoarece nu a putut fi identificat un singur ostaș, fie chiar ușor rănit, cu acest prilej.

Este de subliniat că acest sistem de motivare, acest tip de pretexte a fost agitat de-a lungul istoriei, pentru a justifica tot felul de masacre. Avem tot atât de prezentă în memorie motivația folosită de trupele *körthyste*, care au justificat — exact în același mod criminal — măcelurile de la Ip și Trăznea; în acest caz pretextul privea populația civilă românească, acuzată că a tras asupra unităților militare ungurești.

Începutul lanțului de pogromuri — care a însoțit cel de al doilea război mondial, l-au înscris pe răboj aceste 70 de victime. Astfel, pogromul de la Dorohoi — iulie 1940 — poate fi considerat drept începutul marii tragedii a holocaustului.

Fiind considerat bolșevic, avînd un dosar la poliția din Fălticeni, după arestarea mea în cursul procesului de „Lezmajestate“, am început să mă tem de posibile represalii contra mea, din partea poliției și a armatei. Ceea ce nu a întîrziat să se întîmple . . .

În seara zilei de 3 iulie 1940, stăteam la masă cu părinții.

Un ofițer, în uniformă, a dat buzna peste noi, răcnind : „Mîinile sus ! Tu ești șeful comuniștilor din orașul nostru !“.

Eram încremeniți. Acuzația suna extrem de periculos și mă putea costa viața. Nu conta că nu conținea nici o urmă de adevăr. Era limpede că cineva hotărîse să mă arunce în închisoare sau chiar să mă omoare.

Tatăl meu întinse mîna către ofițer, încercînd un gest de conciliere. Nelîndu-l în seamă, militarul îndreptă un revolver spre capul meu. Simțeam oțelul rece la tîmplă.

„Dă-mi imediat lista comuniștilor din oraș, îmi ordonă el. Altfel, te împușc ca pe un cîine“.

I-am spus adevărul, că nu aveam nici o listă și că nu eram șeful nici unei organizații de partid. Ofițerul s-a uitat îndelung la mine, apoi și-a retras arma de la tîmpla mea, începînd să caute cu frenezie prin casă vreun indiciu compromițător. Tatăl meu avea o bibliotecă uriașă, cu mii de volume. Ofițerul a cerut ajutorul cîtorva soldați, care au început să arunce cărțile prin casă, rupîndu-le foile.

În cele din urmă, au descoperit o carte poștală de la bunicul meu din Potok-Zloty, un orașel din Galiția poloneză, care fusese ocupat de ruși în septembrie 1939, ca urmare a Pactului Ribbentrop—Molotov. Mama era născută la Potok-Zloty, iar tatăl ei, surorile și fratele ei locuiau încă acolo. Acum, o carte poștală din acest „orașel comunist“ devenise un document incriminant pentru mine, o probă de vinovăție. „Bolșevicule !“ — îmi strigă ofițerul. Puse, apoi, mîna pe o carte a contelui Gobineau, scriitor rasist și antisemit, autorul unui *Eseu asupra inegalității raselor*. Ignorant cum era, ofițerul crezu că a mai găsit o probă a „bolșevismului“ meu . . .

Niciodată nu m-a părăsit simțul umorului. Văzînd cum ofițerul ținea în mînă o carte fascistă, ca pe o probă a „comunismului“ meu, am uitat, pur și simplu, în ce pericol mă aflam și nu vedeam decît ridicolul copleșitor al situației. I-am spus : „Vă rog să confiscați această carte, dar numai pe bază de adeverință. Vreau să am o hîrtie la mînă că mi-ați luat-o“. M-a privit cu surprindere, dar mi-a dat adeverința. I-am spus, atunci, cu sarcasm : „Acest autor este un fascist de frunte“.

Percheziția a durat patru sau cinci ore, pînă pe la trei dimineața. Toate încăperile erau răvășite. Ofițerul înțelesese că nu poate găsi nimic, intrînd într-o fază furioasă de violență neputincioasă. Mama începuse să plîngă.

Militarii m-au anunțat, apoi, că mă vor lua cu ei. Părinții mei erau șocați și mă priveau cu teamă, așteptîndu-se la tot ce putea fi mai rău. L-au auzit pe ofițer strigînd, în timp ce soldații mă tirau după ei : „Nu-i faceți nici un rău ! Noi nu sintem ca jidanii care au ucis soldații români în Basarabia !“.

Peste puțin timp, am înțeles ce însemna, de fapt, ordinul lui. Am fost dus în curtea școlii și împins cu fața la un zid. Ofițerul mi s-a adresat : „Spune-ți ultima rugăciune. O să te împușc aici“.

A dat, apoi, ordin soldaților să-și incarce armele. Așteptînd să fiu executat, am înălțat, în tăcere, ruga martirilor evrei în fața morții : *Șema Israel . . .*

Nu s-a auzit, însă, nici o împușcătură. După un timp, care a părut să dureze ore în șir, cu toate că trebuia să fi fost de numai cîteva minute, ofițerul mi-a spus din nou : „Nu te vom împușca acum. Mai avem ceva de făcut cu tine înainte . . .“.

Am fost dus într-o sală de clasă, unde dormeau mai mulți soldați. Pe întuneric, am recunoscut sala unde învățasem și băncile ei. Un sub-ofițer m-a împins sub patul său, în timp ce el a sărit cu picioarele deasupra. Apoi, și-a scos o cizmă și a început să mă lovească cu ea. Din fericire pentru mine, a venit un soldat să-i aducă o scrisoare și după o vreme a ieșit din încăpere. Atunci au început soldații să mă lovească și să mă calce în picioare. Au încercat să mă oblige să-mi fac cruce și să le lustriesc bocancii. Am refuzat. Nu-mi mai amintesc cîți erau, cîți m-au lovit. Zece, douăzeci ? În cîteva minute, eram plin de sînge, mă durea tot corpul. În ciuda torturii, am rezistat. Era o problemă de demnitate.

Cînd au mijit zorile și au început să circule oamenii pe stradă, am fugit la fereastră și am început să strig : „Ajutor ! Ajutor !. Mă omoară !“. Localul școlii se afla pe o stradă aglomerată și speram să fiu auzit.

Un alt ofițer a intrat atunci în încăpere. Auzise strigătele mele și a întrebat ce s-a întîmplat. I-am spus că fusesem bătut tot timpul de către soldați. Le-a ordonat să se oprească și a plecat.

După un timp, a revenit ofițerul care mă arestase, spunându-mi : „Ești un comunist, și bunicul tău este de asemenea comunist. Dar noi sintem oameni civilizați. Astăzi vei trece granița în Rusia. Dar, mai întâi, vei semna o declarație că vrei să pleci. După aceea, vor veni și părinții tăi“ (în acele zile tulburi din iulie 1940, granița spre Basarabia și Bucovina era încă deschisă și mulți tineri evrei, înfricoșați de ceea ce se întâmpla în România, fugeau în Rusia, fără pașaport). Ofițerul mi se adresa pe un ton straniu și aparent binevoitor, încercînd să mă convingă că îmi făcea o mare favoare. Am înțeles imediat că îmi oferea o sentință de condamnare la moarte. Voia să mă facă să semnez o declarație prin care să mă poată ucide și să spună părinților și altora care s-ar fi interesat de mine că am trecut granița în Rusia. În acel moment, înțelegînd ce urmărește, am hotărît că, orice s-ar întâmpla, nu voi semna propria mea osîndire la moarte, nu voi pune în mîna dușmanului motivarea dispariției mele.

Văzînd că nu-i reușește manevra, ofițerul mi-a strigat : „Dacă nu semnezi de bunăvoie, îți vom împușca părinții în fața ta și, apoi, te vom executa și pe tine !“.

Refuzînd, în continuare, să semnez, a chemat un sergent și i-a dat ordin să-i împuște pe părinții mei.

În îngrozitoare stare sufletească în care mă aflam, am avut, totuși, luciditatea și forța de a opune un refuz categoric cererii ofițerului de a semna declarația.

„Ai putea să salvezi viața părinților tăi, mi-a răspuns militarul. Dacă nu semnezi, vei fi responsabil de moartea lor. Ce-ți cer, la urma urmei ? Îți dau o șansă de a-ți regăsi familia din Rusia. Ce e rău în asta ?“.

A continuat, încă o oră, să încerce să mă convingă. Apoi s-a adresat soldaților : „I-ați făcut ceva omului acestuia ?“ „Nu !“, au răspuns ei. „Acum o să terminăm cu tine“, mi-a spus, atunci, cu fața albă de furie. Loviturile au început iar să se abată asupra mea.

Am alergat din nou la fereastră și am strigat după ajutor, dar nu m-a auzit nimeni. Ofițerul m-a apuca cu barțele și m-a întors cu fața la perete. Pentru a treia oară am simțit țeava unui pistol în ceafă. Am strigat : „Dacă tot mă împușcați, loviți-mă în față !“.

Nu mi-a răspuns, dar am simțit că țeava armei se îndepărtează de ceafa mea. M-am întors și l-am văzut ieșind din încăpere. Peste cîteva minute, s-a întors singur și mi-a pus pe masă o foaie de hîrtie și un stiliou, iar alături un revolver. M-a privit cu niște ochi sălbatici : „Acesta este ultimul meu cuvînt. Ai cinci minute la dispoziție pentru a semna declarația că vrei să pleci în Rusia. Altfel, te vom împușca negreșit. Nu mai aminăm cu nici un minut sentința“.

S-a ridicat să plece din nou, lăsînd pistolul lîngă mine.

Dar de ce îmi lasă revolverul ?

Dîndu-mi seama că speră ori că mă voi sinucide, ori că voi încerca să trag în el, pentru a mă putea acuza de tentativă de asasinat, i-am spus : „V-ați uitat revolverul. Luați-l de aici“.

M-a privit îndelung. Apoi, oarecum neașteptat, a venit spre mine, mi-a luat mîna și mi-a spus :

„Numele meu este Dionisie Fotescu și sînt doctor în filosofie, cu diplome de la Roma și Berlin. Ai trecut toate examenele. Te felicit ! Poți pleca . . .“.

M-am uitat la el cu uimire, încercînd să înțeleg ce înseamnă cuvintele sale, dar nu am rămas prea mult locului. Doream să plec cît mai iute de lîngă acest om brutal și crud. Plin de chinuri trupesti, tremurînd de durere în urma torturilor, am reușit să ajung, totuși, acasă. Văzîndu-mă în ce hal ajunseseam, părinții au început să plîngă. Și totuși, m-am bucurat, dar, vai, bucuria a fost de scurtă durată. Două zile mai tîrziu, Siguranța a venit și m-a arestat, trimițîndu-mă într-un lagăr de deținuți politici, la Miercurea Ciuc.

CAPITOLUL 7

Lagărul e comunist, mîncarea cașer

Primul lagăr de concentrare din România fusese înființat la Miercurea Ciuc, cu un an în urmă, pentru legionarii care îl asasinaseră pe primul ministru Armand Călinescu. Mulți membri ai Gărzii de Fier au fost atunci împușcați de autorități. Un mormînt mare se afla în curtea lagărului. În celula mea se puteau citi, pe podea, aceste cuvinte scrijelite cu un briceag : „În noaptea de 21—22 septembrie 1939“, apoi două cruci și : „Următori camarazi au fost uciși . . .“ Urma o lungă listă de nume. Printre ele, se afla și cel al lui Nicolae Totu, legionarul care îl ucisese pe David Falik în 1926, creînd evenimentul tragic care îmi afectase viața atît de mult. Cuvintele înțeleptului Hilel mi-au venit în minte : „Pentru că ai înecat un om, ai fost tu însuși înecat, iar la sfîrșit, cel care te-a înecat va fi, la rîndu-i, înecat . . . ! În ciuda tuturor, exista o dreptate pe acest pămînt . . .“

Acum, cei mai mari dușmani ai Gărzii de Fier, comuniștii, erau trimiși în lagăr. De asemenea, cîțiva evrei. Victoriile lui Hitler îl convinseseră pe rege că trebuie să-i dea o satisfacție publică dictatorului german și să-și schimbe politica externă. Un guvern de extremă dreaptă fusese instalat la putere, condus de Gigurtu și influențat, chiar dacă nu în întregime dominat, de Garda de Fier. Așa au fost organizate pogromurile și au fost favorizate atacuri la adresa evreilor. În această perioadă, s-a petrecut și teribilul pogrom de la Dorohoi.

De fapt, după primul război mondial, familia regală a cunoscut schimbări incredibile. Prințul Carol, fiul regelui Ferdinand și al reginei Maria, s-a căsătorit cu Zizi Lambrino, considerată nepotrivită pentru un mariaj regal, în cercurile Palatului, și astfel a renunțat la tron, în 1918. Mai tîrziu, s-a împăcat cu familia regală și s-a căsătorit cu principesa Elena, sora regelui George al Greciei. Aceasta i-a născut un fiu, principele Mihai.

Mai tîrziu, prințul Carol s-a îndrăgostit de soția unui ofițer de la Palat, doamna Lupescu, fiica unui croitor evreu. La 4 ianuarie 1927,

prințul Carol a renunțat din nou la dreptul său de succesiune. Mihai a fost proclamat prinț moștenitor și a urmat la tron, atunci când regele Ferdinand a murit. În același an, în luna iunie, prințul Mihai fiind încă minor, a fost înstituită o Regență, pînă la majoratul său. Această situație a continuat pînă la 8 iunie 1930, cînd prințul Carol s-a întors în România și s-a proclamat rege. Mihai a redevenit principe moștenitor, sub titulatura de Voievod de Alba-Iulia. Cu toate că regele Carol era, în mod aparent, reconciliat cu principesa Elena, care, în felul acesta, a devenit regină, el a continuat legătura sa cu madam Lupescu și aceasta deținea adevărata putere în spatele tronului, influențînd întreaga politică a regelui. Ea a încercat să nege rădăcinile iudaice, iar cercul ei intim includea reprezentanți ai partidelor de extremă dreaptă, care erau fasciști și antisemiți.

Politica externă a regelui Carol, ca și aceea a partidelor național liberal și național țărănesc, dominante în România pînă la cel de al doilea război mondial, consta în căutarea sprijinului Franței și Marii Britanii. Aceste puteri erau cele care au sprijinit, prin Tratatul de la Versailles, ratificarea drepturilor teritoriale ale României, îndeosebi asupra Transilvaniei, Basarabiei și Bucovinei. Germania și Rusia erau resimțite ca inamici periculoși. Prin căderea Franței și prin situația dificilă a Marii Britanii, poziția regelui Carol a devenit de nesustînut. Mai mult, el era un om corupt și autoritar pînă la impopularitate. Supunîndu-se inevitabilului, la 28 iunie 1940 România a acceptat ocuparea Basarabiei și a unei jumătăți din Bucovina de către ruși, iar în august 1940 *Diktatul* de la Viena, prin care Hitler și Mussolini au dat Ungariei partea de nord a Transilvaniei. Aceasta nu a fost singura nedreptate strigătoare la cer, a celor doi dictatori. În septembrie 1940, regele Carol a abdicat în favoarea fiului său, Mihai.

În vîrstă de 19 ani atunci cînd a urcat pe tron pentru a doua oară, regele Mihai avea puțină influență și chiar mai puțină putere reală. Ion Antonescu era un general cu popularitate în armata română și a devenit omul forte, prin sentimentul acesteia că el va putea evita ocuparea țării de către nemți. Antonescu a promovat și cîțiva legionari în guvern, pentru a-i liniști pe nemți, dar relațiile sale personale cu Garda au fost tot timpul încordate și, în cele din urmă, au explodat într-o luptă deschisă pentru supremație.

Spre deosebire de Hitler, Antonescu nu a început prin a-i omori pe evrei. În prima perioadă a administrației sale, el a încercat chiar să-i oprească pe legionari de la atrocități. Cu toate acestea, mai tîrziu, voind să placă lui Hitler, el a trimis peste 100 000 de evrei în Transnistria; aici peste 80 000 dintre ei au murit.

Pogromul de la Iași din 29 iunie — 1 iulie 1941, în care aproape 12 000 de evrei au fost masacrați, s-a petrecut cu cunoștința și aprobarea lui Antonescu. Pogromuri teribile au avut loc și în alte orașe, sub controlul armatei române sau declanșate de aceasta. Cam 300 000 de evrei au pierit în perioada dictaturii lui Antonescu. Cînd s-a schimbat soarta războiului, spre a-și pregăti alibiul, Antonescu a oferit azil unui număr de evrei scăpați din ghearele lui Eichmann și ale lui Horthy, din partea de nord a Transilvaniei, dar acestea nu-l absolvă de uriașele crime de război comise împotriva poporului evreu.

Schimbările în cadrul monarhiei și în guvern și-au pus amprenta asupra situației evreilor din România, inclusiv a mea. Viața în lagărul de la Miercurea Ciuc nu era prea aspră. Oricum, nu se putea compara cu lagărele morții din Germania. Era mai mult un centru de detenție, de izolare a adversarilor politici. Eu împărțeam o celulă cu un student rus, Nikolai, deoarece comuniștii, care locuiau în încăperi mai aglomerate, nu acceptaseră să stea laolaltă cu un rabin, un om religios, care, astfel, nu le inspira încredere.

M-am bucurat de prezența unui șohet în lagăr, un om în vîrstă, foarte religios ; fusese adus acolo din Buhuși, în locul fiului său, un comunist cunoscut cu numele de Coler, care luptase în Spania de partea republicanilor și acum acționa în ilegalitate. După un oarecare efort, am reușit să deschid o bucătărie cașer. Declarasem o grevă a foamei, pentru a-mi susține cererea de aprobare a alimentației rituale, și conducerea lagărului a cedat. În curînd, au fost de acord și cu organizarea unui serviciu religios regulat. În fiecare vineri seara, țineam, aici, o predică. Printre cei care veneau să mă asculte, probabil din curiozitate sau, poate, spre a rupe monotonia vieții de lagăr, se aflau și liderii comuniști Mihai Bujor, Atanase Joja, Baruch Berea sau Gheorghe Apostol, mai tîrziu vicepreședinte al guvernului. Unul dintre acești „enoriași“ ai mei era, de asemenea, Lucrețiu Pătrășcanu, fruntașul comunist care avea să fie asasinat în 1954 de propriii săi tovarăși, în cel mai răsunător proces al „stalinismului“ românesc.

În ciuda atmosferei relativ îngăduitoare a vieții de lagăr, o anumită primejdie plana tot timpul în aer. Un ofițer ne-a spus : „Era tot atît de mare liniștea atunci cînd se aflau legionarii. Apoi, a venit, deodată, ordinul de a-i împușca pe toți, în noaptea de 21 spre 22 septembrie“. Am înțeles că se putea întîmpla și cu noi la fel.

Ceea ce îmi spunea Nikolai despre viața din Rusia Sovietică era un adevărat șoc pentru mine. Mi-a descris marea foamete de la începutul anilor '30, cînd milioane de țărani au murit, ca urmare a colectivizării forțate ordonată de Stalin și a planului său de distrugere a culacilor. În timp ce foametea făcea atîtea victime, Stalin exporta cantități uriase de

alimente în țările vestice, și așa îndestulate. Fiind student pe atunci, Nikolai i-a spus unui coleg că nu înțelege politica unui guvern care exportă alimentele în timp ce propriul popor moare de foame. Colegul l-a denunțat autorităților și, astfel, a fost arestat și a petrecut șase ani într-o închisoare de lângă granița cu România.

A reușit, în cele din urmă, să evadeze și să treacă Nistrul, dar românii l-au arestat sub bănuiala că a fost infiltrat ca spion. Negăsind, totuși, nici o dovadă contra lui, l-au reținut pentru trecerea ilegală a frontierei și l-au trimis în lagăr cu comuniștii. Considerat de aceștia drept un trădător, a fost pus în celulă cu mine.

Inteligent și vorbăreț, Nikolai m-a fascinat cu poveștile sale despre viața din Rusia comunistă. Mi-a descris dificultățile întâmpinate pentru a-ți cumpăra un costum. Aveai nevoie, acolo, de o cartelă pentru stofă, iar apoi trebuia să aștepti rîndul, la coadă, zile și nopți. Atunci cînd i-am pomenit de cărțile lui Ehrenburg, scriitorul sovietic atît de cunoscut, pe care îl consideram reprezentativ pentru societatea sa și care dădea o imagine favorabilă asupra condițiilor de trai de acolo, Nikolai a început să rîdă : „Cărțile sale nu sînt scrise pentru sovietici. De altfel, sînt interzise la noi. Ele nu reprezintă decît material de propagandă pentru Occident“. A adăugat, apoi, cu o voce sumbră : „Ascultă sfatul meu. Comuniștii vor veni și în țara asta la putere. Dacă vei vrea să supraviețuiești sub guvernarea lor, adu-ți aminte că nu poți să îndrăznești nici măcar să gîndești împotriva lor. Dacă o vei face, vei fi un om sfîrșit“.

Cuvintele lui Nikolai mi-au provocat o mare dezamăgire și mîhnire. Nu am fost niciodată comunist, adîncile mele convingeri religioase erau împotriva unei astfel de orientări. Dar vedeam în Uniunea Sovietică, la fel cu mulți alți studenți, evrei și neevrei, o mare putere opusă radical ascensiunii naziste, capabilă să salveze poporul evreu de la distrugere. Nu credeam în propaganda guvernelor de dreapta românești, atît de ostile Uniunii Sovietice, după cum nu știam nimic de excesele lui Stalin.

Între timp, părinții mei, neavînd vești de la mine, au devenit dez-nădăjduiți. Auziseră de deținuți omoriți zilnic în lagăr și se temeau să nu pătesc la fel. Cu toate că tata și mama erau bolnavi — mama nu putea să meargă decît în cirje — s-au adresat direct generalului David Popescu, ministrul de Interne. S-au deplasat la București și l-au așteptat în fața casei sale din strada Traian, colț cu Bulevardul Pake, o zi întreagă. Generalul Popescu îl cunoștea și îl respecta pe tatăl meu și fusese de acord să mă facă robia militar, să slujesc pentru evrei din armată, evitînd, astfel, să repet experiența de simplu soldat. Tata era, desigur, îngrijorat că aș putea repeta oribilele experiențe anterioare. Mai mult,

armata era acum implicată în pogromuri și se aliase cu Hitler. Maicrul Carp, ucigașul a zeci de evrei în Bucovina, alerga călare de la un batalion la celălalt, urlînd : „Unde e rabinul Rosen ?“. Voia să mă adauge pe lista victimelor lui.

Atunci cînd generalul David Popescu i-a văzut în fața casei sale pe cei doi bătrîni, tata, cu ținuta lui demnă și cu barba albă, iar mama abia ținîndu-se pe picioare, a fost impresionat încă o dată și i-a întrebat ce doresc. Explicîndu-i-se că am fost deportat într-un lagăr, fără nici un motiv și că se temeau pentru viața mea, generalul a studiat dosarul și a ajuns la concluzia că sint nevinovat. Rezulta limpede că învinuirile ce mi se aduceau erau ridicole. A ordonat să fiu imediat eliberat din lagăr. A fost, de altfel, ultimul document scris și semnat de generalul David Popescu în noaptea de 6 septembrie. În ziua următoare, a căzut guvernul Gigurtu și, o dată cu el, și acest om cinstit. Antonescu a venit la putere, aducînd cu el Garda de Fier. Tocmai în cursul acestei schimbări am părăsit lagărul din Caracal, în care fuseserăm transferați de la Miercurea Ciuc, spre a nu fi „capturați“ de unguri, care urmau să ocupe regiunea. Dacă aș mai fi zăbovit, sînt sigur că aș fi fost pierdut. Garda de Fier ar fi continuat, probabil, cercetările în privința mea sau, pur și simplu, m-ar fi trimis mai tîrziu în Transnistria. Acolo condițiile erau atît de îngrozitoare încît zeci de mii de evrei au fost uciși sau au murit de foame și de boli.

Legionarii mă caută

Din lagăr m-am grăbit să ajung la București, pentru a-mi întâlni părinții veniți acolo, spre a face intervenția pe lângă generalul David Popescu. Trebuia să mă hotărâsc ce urma să fac în continuare. Nu aveam nici un act de identitate și puteam fi arestat din nou, la orice întâlnire cu poliția. Un prieten, căruiua îi spusese că nu am acte, m-a prevenit : „Garda de Fier te va ucide . . .“.

Ne apropiam de Roșu Hașana, Anul Nou evreiesc, și părinții mei voiau, desigur, să se întoarcă acasă împreună cu mine. După multe și neliniștitoare discuții, le-am spus că nu voi reveni la Fălticeni, preferind să rămân la București. Această hotărâre, probabil, mi-a salvat viața. Poliția și legionarii din Fălticeni mă cunoșteau prea bine și ar fi fost încântați să pună din nou mâna pe mine și să mă expedieze într-un alt lagăr de concentrare.

Într-un oraș mare ca Bucureștiul, era mult mai ușor să evit ghearele poliției și ale fasciștilor de tot soiul.

Părinții plîngeau atunci cînd i-am condus la gară, iar eu aveam, de asemenea, lacrimi în ochi. În condițiile de haos din țară, era foarte probabil să nu ne mai vedem niciodată. Plecînd de la gară, copleșit de tristețe, mi-am dat seama că am de înfruntat cîteva probleme imediate. Nu aveam slujbă, nici locuință, nici un fel de venituri, iar puținele mele economii se topiseră. Perspectivele nu păreau deloc a fi prea luminoase.

Cu toate acestea, cu două zile înainte de Roș Hașana, Moritz Glickman, președintele unei sinagobi, *Reșit Daat*, a venit să mă vadă la locuința rabinului dr. Heinrich Halperin, care pusese la cale această „întîlnire“.

Glickman auzise de prezența mea în București. Mi-a zis imediat : „Știu că sînteți rabin. Nu avem destule fonduri pentru a angaja un rabin permanent la sinagoga noastră, fiindcă enoriașii sînt prea săraci pentru a asigura plata unui contract anual. Dar sîntem gata să vă plătim un onorar, dacă acceptați oficierea serviciului divin pentru sărbătorile de Roș Hașana și Yom Kipur“.

Am acceptat imediat această ofertă neașteptată. Ducându-mă la sinagogă, în ajun de Roș Hașana, mi-am dat seama că sînt într-o mare încercătură, neavînd ornatul și alte accesorii necesare îndeplinirii serviciului divin. Același Dr. Halperin mi-a împrumutat ornatul său, pe care l-am primit cu bucurie.

În cursul lungii mele cariere rabinice, am ținut mii de predici, dar niciodată nu cred să fi predicat cu mai multă pasiune, cu mai multă simțire decît în acea zi de an nou. Inima îmi era grea, plină de grave îngrijorări. Împărțeam cu enoriașii mei frica îndreptățită care pusesese stăpinire pe evreii români. Pogromurile începuseră și mulți evrei fuseseră omoriți cu cruzime. Creștea puterea Gărzii de Fier, care îi ura pe evrei cu o ură de moarte. Hohote de plîns zguduiiau sinagoga. Părea că și zidurile plîng. Cînd am rostit ultimele fraze, deși eram atunci tînăr și viguros, am simțit că mi s-au sleit puterile. Cu cele din urmă forțe, am început ruga premergătoare „Sufării din Șofar“, cînd s-a apropiat de mine Leonte Karmitz, un om foarte bogat, proprietarul celui mai mare depozit angros de produse farmaceutice din România. Plîngea ca un copil. Mi s-a adresat cu cuvintele : „Trebuie să rămîneți rabinul nostru. Eu vă voi plăti salariul“. Eram șocat de întrerupere și nu puteam să permit nesocotirea unui atît de solemn moment al serviciului divin, astfel încît i-am făcut semn să tacă.

După un timp, Karmitz i-a spus cantorului sinagogii să facă un „*Mi-Šeberach*“ (rugăciune de binecuvîntare) pentru el și familia sa și a anunțat că face o donație anuală de 36 000 lei, pentru ca sinagoga să poată plăti salariul unui nou rabin pe timp de un an. Era, cu siguranță, o sumă indestulătoare. Speranța mi-a fost împărtășită de preaslăvirea Creatorului. Numai El și cu mine știam că însăși viața mi-a fost salvată prin această „donație“, literalmente căzută din Ceruri. Mă aflu „în fundul prăpastiei“, fără bani, fără adăpost, urmărit și, deodată, apare un om străin și face un astfel de gest. Cum se poate califica o asemenea situație altfel decît o minune ?.

Acest gest se dovedi de importanță capitală pentru soarta mea, permițîndu-mi să rămîn în București și încurajîndu-mă să-mi extind activitatea. Am scăpat de dușmanii mei care, cu orice preț, voiau să mă nîmi-cească. În cîteva săptămîni, am devenit și rabinul sinagogii *Beit-Keil*, pe str. Emigrantului, foarte aproape de *Reșit Daat*. Am început, de asemenea, să predau religia la mai multe școli evreiești. Eram foarte ocupat, dar îmi plăcea foarte mult misiunea pe care o îndeplineam. După cîteva zile, conducerea comunității din București și rabinul șef Șafran au ratificat noile mele funcțiuni.

Totuși am trăit într-o stare de continuă tensiune. Mă așteptam ca poliția să mă aresteze în orice clipă, ziua sau noaptea. Ca rabin și ca

profesor, trebuia să-mi folosesc numele adevărat, într-un oraș supraaglomerat cu polițiști și cu legionari. Predicam regulat în fața a sute sau mii de persoane, între care se aflau, desigur, agenți de poliție. Mă aflam în cea mai mare parte a zilei în școli publice. Cum aș fi putut să mă ascund? Făcînd-o, rămîneau fără salariu și ce se făceau părinții mei, care nu mă aveau decît pe mine? Mă temeam de faptul că șefii comunității vor auzi că poliția urmărea să mă aresteze și, în felul acesta, se vor speria și mă vor concedia, pentru ca nu cumva să li se impute că au angajat un om urmărit.

Pe cînd părinții mei erau încă la Fălticeni, îi rugasem să-mi scrie la o anumită adresă, din strada Sf. Ion Nou, alta decît cea unde locuiam, pe strada Epureanu. Mă temeam că poliția ar fi putut, altfel, descoperi locul unde puteam fi găsit. În mod regulat, mă duceam la această adresă pentru a ridica scrisorile. Într-o zi, rabinul bătrîn care locuia acolo mi-a spus: „Poliția a fost aici și te-a căutat“. Alarmat, am alergat la adresa mea adevărată, în strada Epureanu, intenționînd să mă ascund o anumită perioadă, în speranța naivă că poliția își va înceta căutările, negăsindu-mă la prima adresă. Din nefericire, rabinul care mă prevenise, fiind oarecum zăpăcit de întrebările polițiștilor, le dăduse informațiile de care aveau nevoie pentru a mă găsi. Mi-am dat seama imediat după ce am ajuns acasă. Un al șaselea simț mi-a spus să nu mă duc direct în camera mea, ci să folosesc o intrare lăturalnică, ce ducea, mai întîi, la bucătărie. Acolo, femeia de serviciu mi-a spus: „Doi domni vă așteaptă în camera dumneavoastră“. Nu-mi trebuia prea multă minte ca să-mi dau seama că acești „doi domni“ erau de la poliție.

Am ieșit imediat în stradă, dar cei doi, uitîndu-se pe fereastră, m-au văzut și au pornit în urmărirea mea, înțelegînd cine eram. Cunoșteam, însă, mai bine zona și m-am ascuns într-o curte. M-au urmărit dar nu m-au găsit; în cele din urmă au dispărut. Mai tîrziu, am auzit că oprisea trecătorii pentru a-i chestiona dacă nu văzuseră încotro a luat-o un om cu barbă. Întrebați asupra identității celui urmărit, răspundeau doar că „Este un om al N.K.V.D.-ului“.

Cu toate că scăpasem de arestare, mă aflam într-o situație disperată. Nu mă mai puteam întoarce în camera mea, deoarece casa fusese pusă sub urmărire. În felul acesta nu-mi puteam recupera lucrurile. De fapt, îmi fuseseră luate toate hainele și rufăria, în două valize, de către „domnii“ care mă vizitaseră, după cum aveam să aflu mai tîrziu. Rătăceam pe străzi și înoptam sub cerul liber. Am dus o viață de vagabond cîteva zile și nopți, dar nu puteam continua așa.

M-am dus, atunci, la dr. Filderman, președintele Federației Uniunii de Comunități Evreiești, și i-am cerut ajutorul. „Da, te putem ajuta,

dar, mai întâi, trebuie să te duci la Poliție“, mi-a răspuns. Nu pot interveni pentru cineva care e ascuns. Am să-ți angajez un avocat. Este membru al Gărzii de Fier, dar îl folosim adesea. Nu ezită să ia bani de la evrei. Va merge cu dv. la Poliție, dar va trebui să-l plătiți din greu“.

„Domnul apără pe cei naivi“ — spune Psalmul 98,6. Am fost de acord să merg la Poliție cu Mușat, avocatul corupt, care mi-a luat aproape toți banii pe care îi aveam. Orice om cu mintea întregă mi-ar fi spus că nu am aproape nici o șansă de a părăsi localul Prefecturii de Poliție, ca om liber. Mai mult, Pădure, chestorul Brigăzii IV de Poliție, care urma să mă interogheze, era vestit ca un om crud și ca un asasin. Cu numai câteva zile înainte, omorise un băiat de numai cinsprezece ani, un tânăr evreu, Lucian Rosen, aruncându-l de la o fereastră a etajului cinci al aceleași Prefecturi.

Cînd am intrat în sala principală a Prefecturii de Poliție, mișunau acolo o droaie de legionari cu priviri fioroase. Mă priveau, mai degrabă, cu curiozitate decît cu ostilitate. Nu-și puteau imagina că un rabin ar fi îndrăznit să intre într-un astfel de loc. Părea că-și închipuiau că sînt un preot al vreunui cult creștin. Văzîndu-i pe acești indivizi, care ar fi omorît pe loc orice evreu fără nici o ezitare, m-am simțit ca profetul Daniel în groapa cu lei. Am intrat în mod voit în cuibul ucigașilor. Erau cu toți înarmați. Se simțea în aer un fel de tensiune. Pădure mi-a făcut semn să mă așez și m-a întrebat cine sînt. Auzîndu-mi numele, nu și-a ascuns surpriza. Mi-a spus : „Fugi de noi. Te ascunzi ?“.

I-am explicat că mi-a fost frică să nu fiu torturat, cum mi se mai întîmplase. „Cine te-a torturat ? m-a întrebat el cu indignare. Oricine ar fi fost, nu putea să facă parte din Garda de Fier“.

Nu era momentul să discutăm conduita legionarilor, a căror sălbăticie era deja binecunoscută evreilor români. Am observat, însă, că Pădure părea preocupat și încordat.

Ne aflam în ziua de 17 ianuarie 1941. Pogromul plutea în aer. Răfuiala cu Antonescu se pregătea „Francmasonii“ trebuiau lichidați. „Dă-mi pecețile — urlă Pădure către un alt legionar — să-i sigilăm jidanului casa de bani“. Ce mai contam eu, bietul, în mijlocul acestor socoteli. „Cazul“ meu suferea, desigur, o amînare. „Nu am acum timp de tine — mi-a spus, după un răstimp. — Vino, iarăși, peste o săptămînă. Dacă vei încerca să te ascunzi din nou, te vom găsi și te vom ucide“.

Mi-a poruncit, apoi, să-mi iau lucrurile, care se aflau în două valize, sub o masă. Observînd că erau foarte ușoare, am deschis una dintre ele, apoi pe cealaltă și am observat că erau goale. Pădure m-a privit furios, iar cînd i-am arătat valizele, a explodat : „Ce s-a întîmplat ? Îndrăznești tu, mă jidane, să ne insulti, spunînd că am fi niște hoți ?“

Speriat de-a binelea, am răspuns pe un ton împăciuitoare: „Nu, domnule, totul este în ordine“.

Pădure n-a fost satisfăcut cu răspunsul meu și m-a fulgerat cu niște ochi de ucigaș. Am cerut, tot din ochi, ajutorul lui Mușat. Polițistul și-a chemat oamenii și le-a ordonat să mă închidă într-o celulă. A fost un moment decisiv între „a fi“ și „a nu fi“; dar atunci Mușat mi-a făcut semn să părăsesc încăperea. M-am ridicat să ies, iar Pădure n-a făcut nici un gest să mă oprească. Mușat m-a însoțit și m-a întrebat dacă am ceva bani. I-am dat tot ceea ce-mi rămăsese și l-am lăsat să-l convingă pe Pădure, cum știa numai el. Peste câteva minute, m-a chemat înăuntru și mi-a spus: „Ia-ți valiza și pleacă. Săptămîna viitoare ai să vii la interogatoriu“.

Am ieșit imediat. Mă așteptam să aud din vocea lui Pădure, ordonîndu-le oamenilor lui să pună mina pe mine. Am făcut cîțiva pași pe stradă, cu genunchii tremurînd. M-am simțit fericit cînd am simțit aerul proaspăt de afară și mi-am dat seama că sînt iarăși un om liber. Am murmurat, ca de obicei, iarăși cîțiva psalmi de mulțumire.

Data vizitei mele la poliția legionară a fost de 17 ianuarie 1941. Patru zile mai tîrziu (21 ianuarie), am înțeles de ce erau atît de neliniștiți legionarii de acolo, precum și observația lui Pădure, că nu are timp să se ocupe de mine. Garda de Fier pune la punct planul de a-l îndepărta pe Antonescu de la putere și de a se instala ea la cîrma Statului. Din plan făcea parte și un pogrom. Omorîrea și terorizarea evreilor, confiscarea averilor lor trebuiau să fie pe placul bandelor legionare. Htiler folosea o tactică asemănătoare. La 21 ianuarie 1941, o dată care va rămîne pentru totdeauna în memoria evreilor români, a început pogromul. Ca măsură preliminară, legionarii i-au omorît pe toți cei din celulele Prefecturii de Poliție, unde fusesem cu Mușat. Dacă aș fi rămas acolo, neîndoindu-mă să fi numărât printre victime.

La Templul Coral au ajuns în timpul rugăciunii de seară. În mijlocul slujbei, l-au luat pe cantor, Osias Kopstuck, precum și pe alți credincioși, i-au torturat și, apoi, i-au ucis cu cruzime.

Ajutată cu entuziasm de huligani, Garda de Fier a jefuit case evreiești, a dat foc la prăvălii, a ars și a profanat sinagogi. Evreii erau luați de pe stradă sau din case și duși în pădurile din jurul Bucureștiului și împușcați. Bătrînul rabin Herș Guttman a fost dus, împreună cu doi fii, Iancu și Josef, la Jilava. Legionarii i-au împușcat pe cei doi fii în brațele tatălui lor. Au tras și în el, dar rabinul a scăpat ca prin minune. Uluiți de faptul că salvele de gloanțe l-au lăsat încă în viață, ei s-au crucit și au luat-o la fugă, lăsîndu-l culcat în zăpadă.

Alți evrei au fost duși la abatorul orașului. Li s-au tăiat gîtlejurile și au fost agățați în cîrlige, cu inscripția „carne cușer“. Cînd au profanat

Sinagoga Mare, legionarii au scos sulurile sfinte și au tras în ele. Unul dintre suluri, aruncat în sus, s-a agățat de candelabru, la mare înălțime, astfel încît legionarii n-au mai putut ajunge pînă la el. Astfel, sulul sfînt a rămas neatins.

La 24 ianuarie 1941 — a doua zi după pogrom, — cînd am intrat în Sinagoga Mare, am văzut miracolul sulului sfînt agățat de candelabru. Am fotografiat scena.

Unul dintre cei care a organizat și aprins flăcările pogromului a fost un preot tînăr, pe nume Valerian Trifa, comandantul corpului studențesc legionar. În centrul orașului, am văzut un afiș semnat de el, care chema la uciderea evreilor. Umbla împreună cu legionari, purtînd arme și torțe, căutînd evrei spre a-i ucide. Mă ascundeam în ganguri și curți și am reușit să-i evit. Dar imaginea mi-a rămas întipărită în minte. Îmi era încă vie peste mulți ani, atunci cînd mă luptam să obțin alungarea lui Trifa din Statele Unite.

Cînd mi-am dat seama că legionarii vor porni un pogrom, m-am hotărît să nu mai dorm acasă în noaptea aceea. M-am dus la un prieten, pe nume Sternbaum, care locuia în afara cartierului evreiesc, pe strada Traian, nr. 146. Cînd i-am explicat temerile mele, a ris și a încercat să mă calmeze. Mi-a pregătit, totuși, un pat în casa lui.

Incredințat că primejdia ne pîndește, nu puteam să adorm. M-am ridicat nervos și m-am dus la fereastră. Deodată, au răsunit împușcături. Am privit în stradă, dar n-am putut vedea nimic. L-am alertat pe Sternbaum și familia sa. Nu mai rîdea de mine, ci tremura de frică.

O mașină a oprit în fața casei ; era la ora 2 dimineața. Am văzut șase oameni ieșind din automobil. I-am auzind bătînd la ușa dinafară a blocului și, după o vreme, intrînd înăuntru prin „bunavoința“ oamenilor de serviciu. Părea că erau așteptați. Planul era să ucidă pe evreii din bloc și să le prade bunurile. Ne-am adunat unul lîngă altul, imaginîndu-ne că vor intra imediat în apartamentul nostru, care era la parter, și că ne vor ataca. Cu toate acestea, ei au hotărît să înceapă de la etajul al patrulea. Negăsind pe nimeni înăuntru, au început să arunce în stradă tot ce le-a căzut sub mînă, haine, încălțăminte, rufărie de pat. În furia lor, au aruncat și porțelanuri, care s-au fărîmat pe trotuar. Terminîndu-și treaba acolo, au coborît la etajul al treilea, la ușa unui apartament ocupat de un evreu, pe nume Taubman. Temîndu-se că naziștii vor intra în București și vor deporta pe toți evreii, acesta își cumpăraseră un pașaport sud-american. Auzind loviturile în ușă și dîndu-și seama cine erau atacatorii, a ieșit în balcon și a început să strige : „Sînt cetățean sud-american“. Străzile erau însă pustii, toți se ascundeau în locuințe, de departe se auzea un rîpăit de mitraliere iar bietul evreu striga după ajutor, crezînd că cetățenia lui străină îl va ajuta să-și scape viața.

Atacatorii au continuat să izbească în ușă, în ciuda protestelor sale, iar în cele din urmă au spart-o. Când a văzut că sînt gata să pătrundă în apartament, Taubman a sărit pe fereastră, căzînd în sulitele gardului metalic din faţă. A fost desfigurat cumplit, dar n-a murit. A rămas, însă, invalid pe toată viaţa.

Trecînd la apartamentul de la etajul al doilea, atacatorii l-au devastat pur şi simplu. Au luat toate hainele şi mobila, au făcut o stivă mai întii, iar apoi le-au încărcat în maşină. Era rîndul nostru să primim vizita acestor tîlhari, să fim luaţi sau chiar să fim omoriţi pe loc. Cu toate acestea, spre mirarea noastră, i-am văzut că părăsesc clădirea şi că se înghesuie în maşină, încăpînd cu greu, din cauza lucrurilor furate. Bănuiam că se duc pe la casele lor cu bunurile jefuite şi ghiceam că se vor întoarce pentru a continua tîlhăriile începute. Am spus prietenilor mei : „Se vor întoarce. Trebuie să fugim de aici“.

Le-am sugerat să ne ducem la un prieten din vecini, pe nume Ziegelbaum, pe care îl cunoşteam bine, fiind profesor al copiilor lui timp de mai mulţi ani. Tremura de frică atunci cînd am bătut la uşa lui. Era un om sărac şi mă gîndeam să legionarii nu-şi vor bate capul să jefuiască locuinţa sa, atunci cînd aveau pradă atît de bogată în alte părţi. Recunoscîndu-mă, ne-a făcut imediat semn să intrăm. Prietenii mei au păşit înăuntru şi mă pregăteam să-i urmez, cînd a apărut o maşină cu patru indivizi. Dîndu-mi seama că m-au văzut, m-am hotărît să nu intru în casă, ci să trec mai departe, dînd de înţeles că făceam numai o plimbare la trei dimineaţa. Bănuiam că sînt legionari, poate cei care jefuiseră imobilul abia părăsit. Mă temeam că, dacă intru în casă, m-ar fi urmat şi ar fi omorît pe toată lumea care se afla înăuntru.

Am continuat să mă plimb, sperînd că mica mea stratagemă va reuşi. Maşina a oprit în dreptul meu, o armă îmi fu pusă în tîmplă şi o voce mi-a poruncit : „Urcă în maşină“. N-aveam nici o posibilitate să fac altceva, aşa că m-am supus. Aceeaşi voce mi-a cerut să prezint actul de identitate. Eram sigur că voi fi împuşcat imediat, pentru că buletinul va proba că sînt rabin. Unul dintre indivizi a luminat actul cu lanterna şi l-a studiat cu atenţie. Apoi, spre stupoarea mea, a strigat la mine : „Coboară imediat“. Am ieşit, împiedicîndu-mă, şi m-am trezit din nou pe trotuar. De ce m-or fi lăsat să plec ? Eram năucit, dar bucuros că . . . trăiesc.

Am continuat să merg pe jos. Zăpada cădea uşor, aşternînd o pătură albă pe străzi. Niciodată pînă atunci nu crezusem că lumina poate constitui o primejdie pentru viaţa mea. Acum, prima condiţie pentru a supravieţui era să nu fiu văzut, dar zăpada şi lumina electrică mă făceau vizibil pentru oricine. Eram sigur că pot fi văzut de la mai mulţi kilometri depărtare. Am hotărît, atunci, să găsesc un loc întunecos pentru

a mă ascunde pînă dimineața. Am văzut o clădire cu o curte interioară deschisă, pe strada Plantelor, o ascunzătoare ideală. Apropiindu-mă, am auzit voci. Cineva de pe stradă încerca să trezească un om dinăuntru. După un timp, o figură a apărut la fereastra unui apartament. În același timp, omul de afară m-a zărit și a îndreptat o armă asupra mea. „Dacă miști, te împușc“, mi-a spus, cu o voce șuierată.

A scos o lanternă din buzunar și mi-a luminat fața. Părea foarte surprins. „Nu ești tu cel pe care l-am identificat cu câteva clipe mai înainte în mașină? m-a întrebat. „Ba da!“ am răspuns. „Ce faci aici, tu, un rabin, într-o noapte ca asta?, a continuat. Du-te acasă“. Dîndu-și seama de nedumerirea mea, mi-a replicat că el și prietenii săi erau oamenii generalului Antonescu și că umblau după legionarii răsculați. Cînd m-au văzut prima oară au crezut că sînt unul dintre ei. Dîndu-și seama că sînt rabin, m-au eliberat imediat. Cel care îmi vorbea era șoferul unui colonel care venise să trezească un alt șofer. M-am gîndit, atunci, că trebuie să mă întorc la Zigelbaum, unde tovarășii mei m-au primit cu căldură. Le era teamă că fusesem prins de către legionari. Am auzit povești de groază. Fasciștii se întorseseră în casa pe care o părăsisem, așa cum bănuiam, au năvălit în apartamentul prietenului meu și au furat toate lucrurile. Cîțiva evreii întilniți în clădire au fost luați și, mai apoi, torturați și omoriți. Familia Sternbaum scăpase.

Legionarii nu au reușit să-l doboare pe Antonescu. El găsisese un aliat neașteptat: pe Hitler. Naziștii plănuiau, deja, atacarea Uniunii Sovietice peste cîteva luni și aveau nevoie de armata română, în orice caz nu voiau ca aceasta să le fie ostilă. Și astfel, cînd Antonescu i-a cerut-o, Hitler i-a abandonat pe legionari. Singură, Garda de Fier nu reprezenta o forță reală de opoziție pentru armata română și a fost repede zdrobită. Conducătorii legionari au alergat la Ambasada germană din București, de unde au fost îmbarcați într-un avion și trimiși în Germania, unde au rămas în tot timpul războiului. Recunoscător și interesat să rezolve problema frontierelor, Antonescu a promis că armata română va lupta alături de cea germană, împotriva Uniunii Sovietice. Cînd nemții au trecut granița sovietică, la 22 iunie 1941, trupele românești li se alăturaseră.

... Pogromul de la Iași, dirijat cu minuțiozitatea unui act de stat, a fost înfăptuit de soldați și jandarmi români, aparținînd unităților militare din zonă: ca atare, odată declanșat, a devenit cunoscut pînă la cel mai înalt nivel. Sălbăticia dezlănțuită a fost augmentată de elemente legionare, din rîndurile armatei și ale populației civile.

Atunci cînd avioane sovietice au bombardat Iașul, soldații români au răspîndit zvonul că evreii din oraș au semnalizat piloților ruși indicîndu-le țintele; mai mult, că din casele lor s-ar fi tras împotriva unor soldați români sau germani, izolați sau organizați în patrulare. Un plan

teribil a fost elaborat de armata română, poliție și alte autorități. La 29 iunie 1941, duminică, (pînă azi, evreii supraviețuitori o numesc „*Duminica aceea*“), evreii din Iași au primit ordinul să se adune la sediul central al poliției, care se afla în inima orașului. Li s-a spus că e vorba de o schimbare a actelor de identitate. Pentru a intra în curte, trebuiau să treacă printre două șiruri de soldați și polițiști. Cînd s-au adunat vreo 6 000 de evrei, printre ei și mame cu copii în brațe, asupra lor s-au năpustit brusc soldații și poliștii, care i-au bătut pînă i-au omorit. Mulți soldați au folosit paturile de armă pentru a sparge capetele bărbaților, femeilor și copiilor. Grămezi imense de cadavre umpleau curtea sediului poliției și un rîu de sînge curgea către stradă, în timp ce evreii erau măcelăriți. Aceasta s-a întîmplat în plină zi, în centrul unui oraș european. Iar generalii români, care la un singur semn ar fi putut opri omorurile, au fost văzuți dînd ordine cum să se omoare mai bine. Un om de serviciu la Primăriei, care a venit trei zile mai tîrziu să facă curățenie în curtea poliției și pe stradă, a pășit în băltoace de sînge de mai mulți centimetri adîncime. (Din declarația făcută în fața Tribunalului Iași).

Concluziile pertinente privind rolul și locul evreilor ieșeni, acuzați ca făptuitori ai unor acte agresive împotriva armatei române, nu confirmă aceste acuze.

O demonstrează atît Gh. Leahu, chestorul titular al poliției Iași, cît mai ales anchetatorul special, însărcinat cu această misiune de către mareșalul Ion Antonescu, respectiv directorul general al poliției, general de divizie E. Leoveanu.

Primul, arătînd că pe 28.VI. seara s-au auzit împușcături, care au continuat pînă în zori, precizează, după cum consemnează și M. Carp în Cartea Neagră vol. II, pag. 191, „și atunci s-au format echipe de control la toate casele de pe traseul de unde se trăgea, la care echipe au colaborat și germani, arătîndu-se foarte conștiințioși.

S-au înconjurat toate casele de către trupe germane, Compania a 14-a poliție și polițiști, însă rezultatul a fost negativ, negăsindu-se indivizi cu arme asupra lor“.

Totuși numeroase persoane declară că s-au auzit împușcături. Deci se pune întrebarea : Ce a fost în realitate ? La aceasta răspunde memoriul generalului E. Leoveanu. Citez tot după Cartea Neagră pag. 116. O primă constatare :

„Nu a existat nici un rănit sau mort la unitățile române asupra cărora s-a tras și nici un semn de gloanțe pe zidurile caselor sau geamuri sparte“.

Concluziile sînt clare, concise :

„...bănuiesc că nici germanii nu au avut morți și răniți, prin urmare atacul a fost un simulacru executat cu arme de salon (s-au găsit pe

teren tuburi trase de arme din această categorie) și cu un sistem de pocnitori, care au imitat focul armelor automate.

Socotese că atacatorii au fost legionari și borfași care urmăreau să producă panică pentru a devasta“.

Tocmai memoriul generalului Leoveanu mi-a întărit convingerea că dirijarea întregului masaceru a fost făcută cu știrea și aprobarea întregului plan de către mareșalul I. Antonescu ; ipoteza că șeful statului nu a fost informat despre ce se pregătea și ce s-a desfășurat la Iași între 27.VI și 1.VII nu vine în considerație. Toate, absolut toate documentele confirmă faptul că eșaloanele superioare (armata, poliția) se aflau în posesia unui flux continuu de informații, provenind de pe teren.

Ulterior alți evrei, care, pentru un motiv sau altul, nu au venit la poliție la început, au fost încolonați și duși la gară și imbarcați în vagoane de vite. Într-un vagon pentru trei cai era îngrămădiți 150—200 de evrei. Erau atit de aglomerati încit nu aveau loc să se așeze și au rămas înghesuți în picioare. Căldura zilei de iulie era insuportabilă. Pentru a mai adăuga ceva la suferința acestei tragice încărcături umane, autoritățile au închis orificiile de ventilație. Zăbrelele, puse acolo pentru ca animalele să aibă aer, au fost ermetic astupate pentru ca oamenii să nu poată respira. Trenurile au fost manipulate din Iași, pe distanțe scurte, zile și nopți (29 iunie — 1, 2, 3 iulie). În suferința lor, evreii rupeau din carnea trupului lor și își beau urina, neavînd nici un strop de apă. Agonia le-a fost atroce. La fiecare stație, ușile erau date de-o parte și corpurile cădeau afară. Numai un mic număr de evrei a supraviețuit acestei torturi sadice. Din rapoartele militare, cuprinse în documente oficiale, reiese că în cele două trenuri ale morții se aflau circa patru mii de persoane.

Așa au distrus antisemiții români comunitatea din Iași, veche de peste 500 de ani. Evreii fuseseră printre fondatorii orașului (intemeiat la finele veacului al XV-lea), iar o piatră tombală din cimitirul vechi evreiesc Ciurchi, data din 1467. Dar în ziua masacrului, ucigașii au uitat toate acestea. În inimile lor nu era decit ură neagră.

Cu Antonescu de partea lor, în războiul lui Hitler împotriva democrațiilor vestice și a Uniunii Sovietice, naziștii nu au mai avut nevoie să ocupe România. Dar nici un evreu nu putea să se simtă în siguranță. În orice moment, el putea să fie prins de poliția lui Antonescu și dus la muncă forțată sau trimis într-un lagăr din Transnistria.

Pentru un evreu și un rabin ca mine, căutat de poliție la cererea autorităților din Fălticeni, situația era în mod particular dificilă. Nu puteam să renunț la poziția mea de rabin și de profesor, pentru că aceasta ar fi însemnat înfometarea pentru mine și pentru părinții mei. Cum s-a

întimplat de am supraviețuit în libertate în timpul celor patru ani de război? Chiar și azi mi-e greu să cred că nu am fost arestat și deportat. Țineam predici la sinagogă, oficiam căsătorii și predam la școli evreiești. Pot să atribui supraviețuirea mea unui miracol al Divinității și stupidității poliției. Părea că niciodată nu au formulat întrebarea cea mai simplă: „Ce face rabinul Rosen?”. Era destul de simplu să se adreseze Comunității, unde eram înregistrat în mod oficial și primeam remunerație, ca rabin la sinagoga Beit-Koel și ca profesor de religie. Ar fi aflat imediat cum să mă găsească, unde mă aflam zilnic. Dacă ar fi făcut-o, m-ar fi găsit imediat. Desigur, au fost multe împrejurări când miracole, parcă alinate unul după celălalt, m-au salvat.

Îmi amintesc de o dramatică întâmplare din ajunul zilei de Iom Kipur 1942. Sinagoga mea nu putea să țină serviciul religios, deoarece Misiunea Miliară Germană rechiziționase clădirea. Enoriașii au hotărât atunci să mi se alătore și să se roage la sinagoga tatălui meu, care se afla alături de camera unde trăiam cu familia. În ajunul mării sărbători, un individ a apărut la sinagogă și s-a interesat de rabinul Rosen. Mama, care l-a întimplat, l-a întrebat de care dintre ei este vorba, de cel tânăr sau de cel bătrîn. El a răspuns că vrea să-l vadă pe tinărul rabin Rosen. Suspicioasă în legătură cu înfățișarea sa cenușie și convinsă că nu este evreu, ea i-a spus: „Nu-i aici. N-o să vină astăzi deloc“. Cînd a plecat, mama a ieșit în stradă și le-a cerut unor evrei de acolo să mă prevină să nu mă întorc acasă. M-am dus atunci la cineva din vecini și am mîncat, pregătindu-mă de cele douăzeci și cinci de ore de post ale zilei de Iom Kipur. Mi se punea însă problema: Cum să nu mă duc la sinagogă și să nu-mi țin predica de Kol Nidre, cea mai sfîntă seară a anului pentru poporul evreu? Conducătorii obștei mele și enoriașii așteptau aceasta de la mine, dar prezența mea la sinagogă însemna arestarea imediată. Poliția aflase unde locuim.

Cu toate acestea, am hotărît că trebuie să mă duc la sinagogă și să-mi țin predica, ca și cînd ar fi fost ultima. În timp ce vorbeam, mă uitam mereu la intrare, așteptîndu-mă să-l văd pe cel care mă căutase, eventual însoțit de alți polițiști, că intră și mă arestează. Dar nu s-a arătat. În noaptea aceea, nu am dormit acasă. În ziua următoare, de Iom Kipur, am vorbit la un număr de sinagogi, adresîndu-mă enoriașilor, care căutau un cuvînt de mîngîiere în suferința lor. Mulți își pierduseră rudele și erau ei înșiși în primejdie de a fi deportați. Simțeam datoria de a le da speranță și de a-i încuraja prin cuvintele Torei. Știam că unii din prietenii noștri veneau la sinagoga tatălui meu, tocmai pentru a asculta predica mea de după rugăciunea de *Iskor*, (pomenirea morților), și nu voiam să le înșel așteptările. Astfel, am luat o hotărîre nebu-nească și sinucigașă: m-am întors la sinagoga tatălui meu.

La intrare, am văzut un bărbat așteptînd și am înțeles imediat. Chiar dacă nu aș fi fost prevenit, tot aș fi înțeles că este polițist. Folosindu-mă de șansa că poate nu știa cum arăt, m-am îndreptat spre el și l-am întrebat: „Căutați pe cineva?“ „Da, pe rabinul Rosen cel tînăr“, mi-a răspuns. „Ar trebui să fie aici, mă duc înăuntru și îl trimit la dumneavoastră“, am continuat.

Întîrînd în camera părinților mei, am fost, mai întîi, tentat să ies prin spate și să scap, dar mi-a fost teamă că voi găsi agenți postajați și acolo. Știam că șansa mea consta în a-mi asuma un nou risc.

M-am dus la individ și i-am spus: „Rabinul cel tînăr a fost pe aici mai înainte. A plecat, dar se va întoarce. Vă rog să-l așteptați“. Nebănuind nimic, individul a așteptat cu răbdare încă o oră. Apoi a început să oprească lumea care intra în sinagogă, verificînd identitatea enoriașilor. Dar eu eram deja departe.

O vreme nu am mai dormit la părinții mei, ca nu cumva omul să se întoarcă. Dar pentru un motiv inexplicabil, a renunțat, deodată, la supravegherea mea și atunci m-am hotărît să mă întorc acasă. În curînd, un ofițer superior de poliție, pe nume Miron Ionescu, a început să-i viziteze pe părinții mei. În camera lor se aflau două paturi și o banchetă. Atunci cînd a întrebat de mine, mama i-a răspuns că nu locuiesc acolo. El s-a uitat îndelung la bancheta pe care o foloseam în loc de pat și și-a dat seama de adevăr. I-a spus mamei mele: „Transmiteți fiului dumneavoastră să se ascundă bine, pentru că avem ordin să-l trimitem în Transnistria. Îmi risc viața spunîndu-vă. Cu toate astea, adaugă el zîmbind, să nu vă încredeți în poliție“.

Fiîndcă studiasem dosarul meu de la poliție, Ionescu știa precis o mulțime de lucruri despre mine. Într-o zi, a surprins-o pe mama cu următoarele cuvînte: „Fiul dumneavoastră este o persoană interesantă. Ar fi păcat să-l găsească poliția, ar fi un om mort“.

Frica mea de el a scăzut după aceste cuvînte, dar nu aveam, totuși, încredere în el. Nici mama nu avea. Un coridor ducea din camera noastră spre o încăpere ca o pivniță, situată la baza clădirii. Cînd auzeam hătaia lui specifică la ușă, dispăream imediat în ascunzătoare.

După ce a vorbit cu amabilitate cu părinții mei timp de mai multe săptămîni, Ionescu i-a spus într-o bună zi mamei mele: „Doamnă, simt că fiul dumneavoastră este în casă. Știți foarte bine că îl protejez. Sint curios să-l cunosc“.

Mama a răspuns, probabil, cu un zîmbet: „Vă amintiți că m-ați sfătuit să nu am încredere în polițiști? Ei bine, cred că trebuie să țin cont de ceea ce mi-ați spus“. S-a uitat la ea îndelung și a zîmbit.

Ionescu a refuzat toți banii pe care i-a oferit mama. Am ajuns să credem că era un om onest și curajos, care nu urmărea distrugerea mea,

ci voia să mă ajute. Dar, după o vreme, a încetat să-i mai vadă pe părinții mei. Locul său a fost luat de un alt polițist, care era o brută. Părinții îl considerau un monstru. El venea cu regularitate în fiecare lună și cerea sume considerabile de bani. Nu era interesat de soarta mea, ci de bani. Astfel am scăpat de două ori de arestare, o dată datorită unui om cinstit și a doua oară datorită unui amator de mită.

Legionarii mă căutau în zadar, deși mă aflam sub nasul lor. Cineva, acolo sus, mă luase, pe semne, sub a sa protecție. Pe căi nebănuite și neînțelese, mă scotea din ananghie ori de câte ori eram gata să cad în ghearele potențialilor mei ucigași. Se pare că acel „Cineva“ (Cel care pe toți ne cîrmuiește) avea planurile sale de viitor. Știa El ce știa.

Din cele ce vor urma în această povestire a vieții mele vom afla ce anume știa Cel care pe toate le știe.

Așa am devenit șef rabin

CINE VA DUCE SUS „SACUL CU NECAZURI EVREIEȘTI“ ? CINE, DACĂ NU EU ? !

Cînd trupele rusești au intrat în București, după 23 August 1944, evreii români rămași în viață au trăit zile de intensă bucurie. Simțeam că am fost salvați, în ultimul moment, de la osînda morții. Desigur, Antonescu își schimbase politica față de evrei după dezastrul armatelor germane și românești de la Stalingrad și devenise mai puțin dispus să cedeze la cererile lui Hitler sau să caute să-i cîștige bunăvoința prin continuarea acțiunii de exterminare a evreilor. Dacă Hitler ar fi ocupat România, evreii ar fi cunoscut anihilarea totală. „Bukarester Tageblatt“, organul Ambasadei Germane din București, prezicea că la sfîrșitul anului 1944 România va fi „Judcnrein“ (curățată de evrei). Trenuri fuseseră pregătite pentru noi cu destinația lagărului de exterminare de la Belzec, din Polonia. Văzînd însă evoluția războiului, Antonescu și acoliții lui și-au schimbat poziția.

Ziua socotelilor se apropia, și asasinii își pregăteau alibiul. Iată-l, deci, pe „Conducătorul“ pogromului de la Iași, al deportărilor în Transnistria, al pogromurilor din Basarabia și Bucovina, iată-l pe Antonescu devenînd „binefăcătorul“ nostru, al celor rămași în viață.

Am spus-o la un simpozion organizat la București în anul 1974 și o repet.

Antonescu s-a comportat la fel ca un bandit care, împreună cu asociații săi, m-au prins pe mine și pe fratele meu în pădure. Ne-au jefuit, mi-au ucis fratele, dar, în ultimul moment, cînd erau să mă omoare și pe mine, au zărit că vine poliția. Atunci, el m-a apărat și nu le-a dat voie „aliaților“ săi să mă ucidă.

Îi datorez viața lui Antonescu. Fără dînsul eram cu toții, azi, în cuptoarele ce ni s-au pregătit la Belzec. E adevărat, însă aceasta nu diminuează cu nimic eticheta cu care va rămîne în istorie : aceea de „călău“ a sute de mii de evrei.

După intrarea trupelor rusești pe teritoriul românesc, pe care a încercat în zadar să o prevină, Antonescu a fost răsturnat de la putere :

invitat la Palat de către rege, el a fost arestat, după cum se știe, în ziua de 23 august 1944.

Nemții au bombardat Bucureștiul după 23 august, dar fără rezultat. Manfred Killinger, ambasadorul german la București, s-a sinucis, iar restul trupelor germane a capitulat.

Comuniștii au intrat în guvernul de coaliție format cu acest prilej. În timp, au devenit tot mai puternici și pînă la urmă au impus abdicarea regelui. La început fuseseră însă mulțumiți să împartă puterea și să-și aștepte ora, activînd pe plan economic și social.

Evreii români au simțit o mare recunoștință față de Uniunea Sovietică, iar eu împărtășeam acest sentiment, dar nu pentru că aș fi împărtășit ideologia acesteia, ci din constatarea că sovieticii sînt acei care ne-au salvat viața. Unii evrei au devenit însă aprigi comuniști din convingere, alții din oportunism. Alții au ajuns chiar în conducerea partidului. Ca și în guvern. Pentru început comuniștii au preferat la conducerea comunităților coaliții în care conlucrarea cu partidele evreiești : Uniunea Evreilor Români (fracțiunea Sărățeanu). Partidul Evreiesc și grupările Sioniste, ca și cu evreii din partidele liberal, național țărănist și social-democrat.

Pînă la sfîrșitul anului 1946, fusesem ales succesiv în trei poziții cheie în viața religioasă a Bucureștiului : eram președintele secției cultului, membru al Sfatului Rabinic și rabinul Sinagogii Mari. În sfatul rabinic al Capitalei am fost cooptat, la cererea scrisă a fostului șef rabin Alexandru Șafran.

Ca rabin al Sinagogii Mari fusesem instalat și binecuvîntat tot de către Domnia Sa.

Ca președinte al Secției Cultului, am fost ratificat prin votul reprezentanței Comunității, vot la care a participat șef rabinul, care era membru de drept al acesteia. M-am găsit confruntat cu o situație intolerabilă. Haosul și iresponsabilitatea domnea în materie religioasă, fiecare sinagogă își conducea serviciul religios după bunul plac al persoanelor care o conduceau.

Normele elementare religioase erau ignorate cu desăvîrșire. *Mața*, aluatul nedospit, obligatoriu în săptămîna de Pesah, era pregătit în condiții oribile, atît din punctul de vedere ritual, cit și igienic. *Cașrut-ul*, respectarea regulilor rituale și dietetice ale cîrnii, era ca și inexistent.

Înțelesul învățăturilor *Torei*, ca o *Torat Haim*, o lege a vieții, a fost falsificat. Rugăciunile de Kadiș și Izkor, legate de memoria celor dîspăruți, rămăseseră singurele vestigii ale vieții religioase. Se practica o indiferență ostentativă față de autoritățile rabinice mai înalte. În aceste condiții mi-am început activitatea.

Privind înapoi, la anii aceia de incertitudine, poți să te simți oarecum încurcat. Condițiile sociale și politice ale României erau în schimbare, iar noi încercam restaurarea vieții evreiești din țară, intrând în discuție în legătură cu aspecte minore, dacă avem în vedere marile probleme care trebuiau rezolvate. Vechea conducere nu înțelegea noile auspicii, semnele de schimbare. Păreau să fie mai puțin preocupați de soarta comunităților lor, decît de destinul personal. Se simțea lipsa autorității și a busolei ferme.

Mi-am început activitatea cu energie și perseverență. Nu-i nici o mirare că am devenit, în scurt timp, foarte popular. Mai întii, era nevoie să repunem totul pe baze legale. Poate părea straniu, dar m-am bucurat de sprijinul comuniștilor în acest sens. Președintele Secției Administrative, Leon Ștern, care a devenit, mai târziu, președintele Comunității din București, m-a ajutat. El, care era comunist, împreună cu dr. Jean Aberman, un activ și devotat conducător sionist m-a ajutat să rezolv problema realizării de *Mațot* conform prescripțiilor rituale, precum și cea a asigurării de carne *cașer* pentru evreii religioși.

Apoi m-am ocupat de problema Șabatului, punînd capăt incredibilei situații care dura de atîta vreme în școlile evreiești, unde nici profesorii, nici elevii nu respectau Șabatul. Am deschis o baie rituală, *Mikva*, precum și o casă pentru bătrînii și bolnavii care se întorseseră din lagăr și aveau nevoie de îngrijire adecvată din partea Comunității. Eram uluit, apoi, de neglijența arătată în problema căsătoriilor și a divorțurilor, care conduseseră la un număr ridicat de căsătorii îndoielnice. Eu consideram aceste aspecte drept fundamentale din punct de vedere religios și am inițiat cercetări minuțioase asupra statutului religios și civil al cuplurilor care doreau să se căsătorească. Astfel, am pus capăt la tot felul de incorectitudini care desfigurau viața evreiască, precum de exemplu căsătorii mixte (prin verificarea serioasă a apartenenței religioase a părților), bigamiei religioase (prin cercetarea celibatarului sau a actelor de divorț iudaic, etc.).

Mai presus de toate, am inițiat reguli stricte de desfășurare a serviciilor religioase. Înainte vreme, un adevărat *Tohu-va-vohu* domnea în serviciile și practicile sinagogilor. Oricine dorea putea să slujească într-o sinagogă, chiar fără pregătire și fără control. Plătind cu un greu tribut de ostilitate din partea celor interesați, am stabilit și aici autoritatea rabinică. Cei interesați numai de ciștiguri de pe urma serviciilor religioase au protestat gălăgios, pretinzînd că apără democrația și „independența sinagogală“, cu toate că, de fapt, erau dușmanii unității evreiești și ai credinței noastre străvechi. M-au atacat cu răutate, dar fără rezultat, pentru că aveam masele evreiești de partea mea.

Situația politică a supraviețuitorilor populației evreiești era și ea plină de anomalii. Pentru sute de mii de evrei de pe teritoriul României antebelice dispăruseră în crematorii și în gropi comune și fiecare familie era sfișiată de durere. N-am să uit niciodată prima mea vizită la Oradea, în 1945. Am găsit acolo o comunitate fără bătrini și fără copii. Cei salvați scăpaseră de moarte, pentru că fuseseră folosiți la munci grele de către nașiți. Eliberarea a venit chiar în momentul când trebuiau să fie duși și dinșii la camerele de gazare. Îmi arătau fotografiile de pe pereți.

„Aici puteți vedea părinții mei, aici soția și copiii, frații și surorile!“ Fotografii, umbre, amintiri. Erau bolnavi. Fuseseră aproape de pragul nebuniei, atunci când trăiseră chinurile iadului pe pământ, iar acum se simțeau singuri și nefericiți.

Pentru cei mai mulți dintre ei, singura cale de a-și reface viața era plecarea în Ertz-Israel. Nu mai aveau încredere în nimeni și aveau motive pentru această atitudine. Dacă trebuiau să continue să trăiască, voiau să devină stăpînii destinului lor și al copiilor lor, să trăiască o viață normală și independentă. Vapoarele plecau în Palestina, încărcate cu acești evrei disperăți. Masele evreiești așteptau plecarea vapoarelor, iar tineretul evreu tînjea pentru unica ocazie de a renăște la o viață demnă de a fi trăită : *Alia* spre Israel.

Dar comuniștii evrei aveau ideile lor, opuse emigrării, și făceau totul pentru a opri sau reduce valul plecărilor în Palestina. Comitetul Democrat Evreiesc era denumirea oficială a organizației condusă de evrei comuniști, incluzînd și sioniști de stînga și Uniunea Evreilor Români (fracțiunea disidentă a lui M. Z. Sărățeanu), avînd controlul deplin asupra comunităților.

Conducătorii lor erau, adesea, oameni care nu doreau revenirea la servicii religioase în sinagogi, nici Talmud Tora, nici Mikva, nici alte instituții comunitare, ci urmăreau lichidarea vieții evreiești autentice.

Pe de altă parte, evreii naționaliști și religioși intenționau să părăsească România și nu erau interesați în viitorul comunităților. În fapt se putea constata un fel de înțelegere tacită, nedeclarată, între comuniști și sioniști, pentru lichidarea comunităților evreiești. Fiecare avea motivele sale, dar constatarea că „*les extrêmes se touchent*“ era pe deplin confirmată.

Ambele tabere se înșelau, însă, asupra perspectivelor vieții evreiești. Distrugînd instituțiile religioase, culturale și sociale ale poporului evreu, comuniștii au accelerat, de fapt, procesul de emigrare. Chiar evreii fără o puternică conștiință religioasă, dar care voiau, totuși, să-și păstreze identitatea națională, puteau constata erodarea zilnică a șanselor lor de continuare a spiritului iudaic în această parte a lumii. Deși aveau ezitări în ceea ce privește plecarea, C.D.E.-ul i-a ajutat, prin atmosfera

pe care o crea, să înțeleagă faptul că nu există nici o îndoială asupra evoluției lucrurilor și că, dacă voiau ca ei și copiii lor să rămână evrei, trebuiau neapărat să plece în Israel. Pe de altă parte, pentru a menține spiritul de *Alia*, în sensul său propriu, sioniștii ar fi avut nevoie de o comunitate cu fundamente solide, cu o coeziune dată de educația iudaică. În loc de a proceda în acest fel, ei favorizau haosul și dezorganizarea. Nu înțelegeau că, pentru a avea un val constant de *olim*, evreii trebuiau să fie educați în spirit național și religios, altfel ar fi devenit simpli emigranți și și-ar fi îndreptat pașii spre alte părți ale lumii și nu spre Israel.

Cei mai mulți rabini, care ar fi putut ajuta la efortul de educație evreiască, își împachetaseră lucrurile și se pregăteau să plece, nefiind interesați în consolidarea vieții evreiești, deși unii dintre ei se aflau chiar în conducerile comunităților.

La sfârșitul anului 1947, s-a creat o situație neașteptată. Într-o zi, un zvon a început să circule, referitor la faptul că șef rabinul Șafran ar fi părăsit țara. Poziția șef rabinului era puternică și deasupra oricărei controverse. Comuniștii, care doreau să-și consolideze poziția și să-și câștige un prestigiu pe baza căruia să controleze viața evreiască, precum și sioniștii, care voiau ca liderul religios să sprijine mișcarea de *alia*, cu toți se străduiau să-i câștige bunăvoința. Alexandru Șafran participa la ședințele ambelor grupări cu aceeași generozitate. Eu eram membru al Sfatului Rabinic și șeful secției Cultului, și, cu toate acestea, n-am știut nimic despre plecarea precipitată a șefului rabin. În preziua plecării sale, l-am vizitat acasă și am discutat cu el agenda săptămânilor care urmau. Nu mi-a pomenit nimic despre vreo călătorie. Ne cunoșteam bine de mai mulți ani, iar părinții noștri se respectau reciproc și se simțeau apropiați. Nimeni, în acea vreme, nu bănuia faptul că în timpul călătoriilor sale în strănătate, în 1946—1947, șef rabinul unei comunități de 450 000 de evrei, cea mai mare din Europa de Est, înafara Uniunii Sovietice, un om care purta, deci, pe umerii săi cele mai grele răspunderi, căuta un loc mai liniștit pentru a se retrage.

Astfel a fost creat un vacuum în conducerea comunității. În lunile care au urmat Israel Bacal, un vechi comunist și conducător C.D.E.-ist a dus discuții cu mine, spre a mă convinge să candidez la postul de șef rabin. Se părea că întrunesc cele mai multe atribute pentru a ocupa înalta magistratură. Ceilalți rabini fie că nu aveau studii academice, char dacă erau foarte competenți în materie religioasă, fie că erau prea bătrâni pentru a-și asuma o sarcină atât de grea. Eram tânăr și energic. Candidatura mea era acceptabilă pentru toate orientările. Comuniștii mă considerau un democrat autentic, care împărtășise viața lagărelor de concentrare laolaltă cu conducătorii lor și se dovedise apropiat de masele

neprivilegiate, de majoritatea evreilor. Mai mult, eram afiliat social-democraților, un partid cu tradiție liberal-europeană. Rabinii ortodocși mă vedeau ca pe fiul lui Fălticener Rav, un mare învățat, respectat pentru autoritatea sa în materie halahică și un garant pentru fidelitatea mea față de tradiția iudaică. Pentru toți eram un om al timpurilor, un rabin cu viziune modernă asupra noilor exigențe ale funcției de șef rabin și, în același timp, fidel educației strict ortodoxe primite în casa părintească.

În ciuda tuturor argumentelor favorabile și a dorinței mele de a contribui la activizarea mai intensă a vieții evreiești, am refuzat, la început, oferta lui Bacal. Am insitat că trebuie, mai întâi, să existe o declarație publică și limpede asupra vacanței postului de șef rabin, cu o mențiune specială asupra necesității unor alegeri libere între candidați. Au trecut cinci luni de zile de la plecarea lui Șafran, timp în care prof. dr. Poper, președintele Federației, a adresat repetate scrisori la Geneva, rugându-l să se întoarcă. În loc să răspundă, Alex. Șafran a adresat de Pesah (aprilie 1948) o „telegramă de binecuvîntare“ Federației, fără să pomenească un cuvînt despre intențiile sale. Într-o altă scrisoare ce i-a fost adresată, i se dădea un termen de 30 zile, pentru a se decide; altfel, dacă nu va răspunde, i se comunică că, postul va fi declarat vacant. Atunci cînd postul a fost declarat vacant, am acceptat să candidez, cu o condiție. I-am spus lui Bacal: „Sinteți acum în mare tandrețe cu sioniștii. Lucrurile pot să se schimbe și să intrați în conflict. Să nu-mi cereți niciodată să atac sionismul“. Bacal mi-a răspuns: „Poate vom ataca pe unii sioniști în viitor, dar niciodată nu vom ataca sionismul ca atare“. Mai târziu, Bacal a recunoscut că pusesem această condiție și s-a referit la poziția mea atunci cînd lucrurile se schimbaseră, într-adevăr, în rău și cînd previziunile mele se adevărașeră.

La 16 iunie 1948, adunarea rabinilor și a reprezentanților tuturor comunităților evreiești din România m-a ales șef rabin al României. Au fost prezente personalitățile cele mai prestigioase ale lumii evreiești: rabinul Ioseph Adler, din Turda, președinte al centralei ortodoxe din Transilvania, Gaonul David Sperber din Brașov, dr. Drecsler, prim-rabineolog din Timișoara, Mișu Benvenisti, președintele Executivei Sioniste, Profeta, președintele Comunității Sefarde, Marele Rabin Fridman Ițhac, din Buhuși, întregul sfat rabinic al Capitalei etc., mai mulți rabini ortodocși și neologi, conducători sioniști, comuniști, social-democrați și membri ai U.E.R. Contracandidatul meu era David Șafran, nepotul fostului rabin șef Alexandru Șafran. După o atentă examinare a candidaturilor, am fost ales cu o majoritate zdrobitoare, prin vot secret, exprimat în deplină libertate. M-am găsit propulsat deodată în vârful unei piramide la a cărei bază se aflau vreo 450 000 de evrei și fără nici o experiență spre a face față unei astfel de responsabilități.

La 20 iunie 1948, am fost instalat ca șef rabin al Comunității Evreiești din România, la Templul Coral. Vicepreședintele țării, Ștefan Voitec, ministrul Cultelor, prof. Stanciu Stoian și alți demnitari erau prezenți la ceremonie. Tatăl meu a pus mâinile pe capul meu și a pronunțat cuvintele încărcate de sens din Binecuvântarea Kohanimilor : „Domnul să te binecuvânteze și să te păzească...”.

Ascultam plin de emoție. Cite primejdii aveam să înfrunt în viitor, câți dușmani aveam să întâlnesc ? Simțeam o imensă povară pe umerii mei.

Ascultând binecuvântarea tatălui meu, mi-am amintit de personajul lui Șalom Aș din *Der Tillim Id* („Evreul cu psalmi“). Mulțime de evrei se adunau tot timpul la ușa lui, fiecare cu nevoile și suferința sa. El visa... visa că toate aceste necazuri evreiești le-a pus într-un sac, pe care simțea că are datoria să-l ducă undeva sus, sus de tot, pe vârful muntelui. Sacul se făcea tot mai greu, furtunile și ploaia îi loveau obrajii tot mai tare, iar picioarele îi erau rănite de bolovanii întâlniți în cale. Israel, evreul cu Psalmi, se simțea slab, nevrednic, neputincios să ducă sacul cu necazuri evreiești până în vîrf. Totuși, n-avea încotro. Prea multe erau nevoile, prea grele necazurile. Cine să le ducă sus, dacă nu dînsul ? Tillim Id avea de îndeplinit o misiune și nu avea voie să dea înapoi. Acestea erau simțămintele mele în ziua aceea memorabilă. De aceea, lacrimile îmi curgeau șiroaie pe obraji.

O astfel de „ascensiune“ am avut și așa am devenit șef rabin.

CAPITOLUL 10

Congresul Mondial Evreiesc de la Montreux

La 20 iunie 1948, am fost ales șef rabin. A doua zi, am fost invitat la Bercu Feldman, care mi-a comunicat că voi face parte din delegația iudaismului român ce va participa la lucrările de la Montreux ale celei dintii sesiuni de după Holocaust a Congresului Mondial Evreiesc.

Din delegație au mai făcut parte : B. Feldman, Șerban Leibovici, Israel Bacal, Paul Iscovici, Iosif Bercu (ziarist), toți comuniști, Mișu Benvenisti, Anghel Dascălu, Esselsohn, sioniști ; Edy Manolescu (era deputat în Parlament și reprezenta în C.D.E., UER-ul, Uniunea Evreilor Români). Cred că omit 2—3 nume, pe care le-am uitat. Cele citate, însă, sînt virfurile comuniste și sioniste. (Mai citez numele lui Marcel Fișler — social-democrat, de asemenea deputat în Parlament).

În trenul spre Viena, Edy Manolescu a suferit o gravă criză de ficat și a trebuit să fie coborît la Viena, unde a fost internat în spital, iar noi ne-am continuat drumul.

Înainte de plecare, m-a vizitat Marcel Rosenzweig (fost coleg de studenție, fost fruntaș la cercul studentesc Hasmonaea, devenit comunist și activist al C.D.E.) și mi-a spus că „cineva“ din partea „Consiliului de Miniștri“ dorește să-mi vorbească, în legătură cu Congresul la care urma să particip. Am acceptat.

În loc de a mă conduce la Consiliul de Miniștri, Rosenzweig mă aduse într-un imobil din strada General Manu (lingă Gara de Nord). Acolo, intrarăm într-un apartament, unde ne întîmpină un bărbat înalt, prezentabil, al cărui nume a fost astfel rostit încît nici nu l-am reținut. Rosenzweig s-a retras și am rămas în „tête-à-tête“. Foarte politico, interlocutorul meu îmi vorbi despre „încrederea“ ce o pune guvernul în mine și rugămîntea de a analiza întreaga configurație a Congresului, problemele ce se dezbate etc. și a referi, apoi, la întoarcere.

Am răspuns că voi face tot ce-mi va sta în putință spre a împlini acest deziderat. Mi-a cerut ca nimeni să nu știe despre raporturile noas-

tre, nici B. Feldman, Șerban Leibovici, etc. Lucrul mi-a părut bizar dar l-am acceptat.

La Montreux, am avut trăiri de neuitat. De atunci, am participat la nenumărate reuniuni evreiești și neevreiești internaționale, dar cea de la Montreux îmi apare mereu ca fiind cu totul deosebită, la un nivel mult mai înalt, cu personalități de talie incomparabilă celor care s-au perindat mai tirziu, cu dezbateri dramatice și emoționante.

Stephen Wise, cu statura și fizionomia sa profetică, Nahum Goldman, a cărui copleșitoare putere de analiză și sinteză m-a vrăjit atunci pentru prima dată, Moshe Sneh, magician al cuvântului, care a izbutit să facă din discursul său platforma în jurul căreia s-au orientat toate celelalte luări de cuvânt. Rabinul Nurock, de la care am aflat — în lungile conversații ce le-am avut cu dînsul în „pauze” — niște scene uluitoare din întîlnirile sale cu „ievsekii” sau cu „anchetatorii” comuniști (erau pentru mine, amintirile rabinului Nurock din Lituania, un „avant gout”, un iz anticipator a celor ce mă așteptau. Eram încă novice și fără experiență, dar presimțeam ce mă aștepta...); fruntași comuniști evrei din Polonia (David Sefard, Berl Mark și ceilalți) cu o ținută ideologică la un nivel cu totul diferit de cel al comunistilor noștri, bieți ignoranți care nici nu cunoșteau problematica evreiască; într-un cuvînt, se adunaseră la Montreux reprezentanți ai tuturor curentelor care frămîntau sărmanele rămășițe ale Holocaustului și cînd auzeam discursurile rostite cu verbul înaripat, cu elocvența retorică, tezele ce se disputau, mă simțeam, la un moment dat, în situația rabinului din anecdota care dă dreptate fiecăruia din cei doi adversari și cînd soția îi atrage atenția că nu-i posibil ca amîndoi să aibă dreptate, îi spune acesteia : „Ai și tu dreptate”.

Problematica ? Ne aflam la o lună și jumătate de la Proclamarea Statului Israel, la două luni înainte de „Iom Kipurul nenorocit” al lui Golda Meir, de la Moscova, și la vreo trei luni înainte de scrisoarea vestită a lui Ilya Ehrenburg, care dezlănțuia noua tragedie a evreilor sovietici. Lagărele de refugiați mai funcționau, văduvele și orfanii mai rătăceau din țară în țară. Eram acolo, la Montreux, cu adevărat, exponenții a ceea ce atît de zguduitor era caracterizat ca fiind „cea din urmă generație a catastrofei și cea dintîi generație a mîntuirii”.

Congresul se ținea într-un moment cînd cenușa cuptoarelor de exterminare nu se răcise încă, iar sub ochii noștri renăștea bimilenarul nostru vis : Eretz-Israel.

Am fost trei vorbitori în numele comunităților evreiești din România : Leibovici Șerban, Mișu Benvenisti și cu mine. Se acordaseră cinci minute timp de vorbire pentru fiecare 50 000 de evrei. Noi aveam 400 000 de evrei și ca atare am dispus de 40 de minute. Leibovici Șerban și-a luat 20 de minute și cite zece au rămas pentru ceilalți doi. Desigur că,

în virtutea „puterii“ pe care o dețineau comuniștii, aveau și prioritatea cronologică. Urma, deci, ca în prima zi a dezbaterilor să vorbească Șerban, într-a doua Benvenisti și ultimul, în cea de-a treia zi, urmam eu la cuvânt.

Un singur lucru a fost omis. Limba idiș, singura în care Șerban s-ar fi putut înfățișa, îi era cam necunoscută. Ca atare sionistul Esselson s-a închis în camera de hotel cu comunistul Șerban, ca să-l învețe discursul. Lucrurile au mers, însă, greu și ziua întâi a trecut, cu cele trei ședințe ale ei, fără ca vreunul din noi să cuvînteze. A doua zi, spre seară, cînd nu mai rămînea decît ședința de noapte, Goldman ne-a atras atenția că pierdem dreptul la cuvînt. Atunci Feldman — în calitate de șef al comuniștilor se răsti, în prezența noastră, către Șerban : „Oit va mai dura pînă ai să fi în stare să înveți discursul ?, la care Șerban îi răspunse : „Îți cedez d-tale discursul. Să te vedem“. Era un spectacol tragicomic în această neputință a „liderilor“ iudaismului român de a învăța un discurs făcut de altul, și încă de un sionist.

Cînd, în sfîrșit, Șerban luă cuvîntul și, crezîndu-se la un miting pe Calea Dudești, dovedi cel puțin lipsă de tact în ceea ce privește sentimentele evreiești și sioniste ale Congresului, el fu huiduit de numeroase ori.

Prima mea cuvîntare în fața unui for internațional evreiesc s-a bucurat, în schimb, de succes. Deși simțeam în aer o rezervă împotriva mea (voi reveni asupra ei), aplauzele ce le-am cules au compensat huiduielile primite de Șerban. Bineînțeles că la fel a fost cazul cu Benvenisti, președintele organizației sioniste din România, și el a fost aplaudat.

Rezerva cu care am fost întîmpinat își avea cauzele ei logice. Predecesorul meu, dr. Alexandru Șafran, se afla la Geneva și poza în „victimă“ izgonită de pe amvonul său. Pe de altă parte, „războiul rece“ începuse și presa evreiască se făcea ecoul multor știri de-a dreptul inventate. Eu eram un nou tip de șef rabin, venit să colaboreze cu comuniștii, ceea ce părea o blasfemie.

Cu toate acestea, discursul meu a constituit o surpriză generală. Așteptau un „bolșevic“ și le-a vorbit un rabin care își iubește poporul, care e devotat Sionului și care a adresat o chemare la „AHDUT ISRAEL“ la Unitate Evreiască celor din Apus și celor din Răsărit.

După Montreux, n-am mai trecut frontiera pînă în 1955. Însă cartea de vizită pe care am lăsat-o acolo a făcut, în anii grei ce au urmat, să simt că nu sînt izolat de Klal Israel, că unii mă înțeleg, unii mă aprobă, iar cei care nu fac nici una nici cealaltă sînt nedumeriți, fără a-mi fi ostili.

Cu trecerea timpului, creditul ce mi l-au deschis cei din urmă s-a dovedit meritat. Faptele au demonstrat-o.

Întors la București, după o ședere de câteva zile la Viena (unde m-am ocupat de îngrijirea av. Edy Manolescu, care fusese între timp operat și se afla singur), am întocmit, în scris, o succintă prezentare a Congresului, a dezbaterilor, a curentelor reprezentate, a ciocnirilor de idei, a problemelor discutate etc. Domnul de la „Consiliul de Miniștri“ m-a vizitat în locuința părinților mei și i-am remis darea de seamă. A frunzărit-o fugitiv și a început să-mi pună întrebări de cu totul altă natură, întrebări ce se refereau la membrii delegației noastre, mai ales la cei comuniști, întrebări asupra întâlnirilor lor, a comportării lor etc., întrebări care aveau un net caracter polițist.

I-am răspuns cu un refuz categoric. I-am spus să-și scoată din cap că voi deveni informator, că la mijloc a fost o confuzie, întrucât am crezut că un for politic dorește să aibă o imagine a problemelor ce se află pe ordinea de zi a vieții evreiești mondiale și când colo reiese că mi se cere să dau informații despre persoane. (Între alții, m-a întrebat și de rabinul dr. Boris Reicher, care n-a fost la Congres). Interlocutorul meu a bătut în retragere. A mai venit de vreo două-trei ori și a dispărut. Concomitent, am început să simt în jurul meu o altă atmosferă. Se luau deja informații despre mine, suspiciunea și neîncrederea mă întâmpinau în discuții, agenți propriu-zisi ai Securității începuseră să mă urmărească ostentativ și fără a încerca măcar să se acopere. O atmosferă de intimidare, de amenințări tacite și de altele proferate, mă înconjurau din ce în ce mai evident.

E drept, între timp izbucniseră deja conflictele între mine și C.D.E. : sionism, plecări, Talmud-Tora etc. erau probleme care ridicau un zid între noi. Desigur că rapoartele C.D.E. mergeau la Securitate și că ele erau de natură să schimbe cu 180 de grade „image-ul“ meu.

Ruperea cu omul așa-zisului „Consiliu de Miniștri“, și care s-a dovedit a fi, în realitate, reprezentantul Securității, avea să se răzbune asupra mea mulți ani și să mă expună la numeroase primejdii.

Reuven Rubin la Templul Coral

... Ianuarie 1949. Cel dintii ministru plenipotențiar al Statului Israel în România a sosit. În ziare a apărut știrea că Reuven Rubin a prezentat scrisorile de acreditare președintelui Republicii, acad. prof. dr. C. I. Parhon. Mașina Legației, cu steagul alb-albastru, circula prin Calea Văcărești și emoția bieților evrei era de nedescris.

Pe de o parte, s-a dezlănțuit represiunea antisionistă ; organizațiile sioniste s-au „autodizolvat“, și conducătorii lor au făcut „act de supunere“. Ți-e pur și simplu rușine să vezi cum o mișcare cu o tradiție atât de frumoasă, care a cuprins masele largi ale populației evreiești, nici nu așteaptă să intervină un act de „dizolvare“ care, pentru istorie, să arunce răspunderea asupra guvernului comunist, ci se „autodizolvă“...

Pe de altă parte, însă, presiunea maselor e irezistibilă. De ea se tem încă CDE-iștii. Mitingurile continuă. La Sinagoga Mare vine Leibovici Șerban și lansează lozincă : „Evrei, desfaceți geamantanele“. Evreii răspund cu tradiționalul lor humor. Leibovici Șerban capătă în „folclor-ul“ lor, porecla de „Șerban-Geamandan“. Șef rabinul Șafran (mă refer la mitingul din noiembrie sau decembrie) simte deja pulsul și rostește un discurs în care pomeneste de vreo zece ori „Marea Uniune Sovietică“ și uită că e vorba, la acest miting, de dorința de *Alia* în Israel.

Lucrurile se accentuează. În noiembrie 1948, după faimoasa scrisoare a lui Ilya Ehrenburg, apărută în ziarele sovietice, sionismul devine „dușman de clasă“. La București a apărut „Rezoluția Biroului Politic al P.M.R. în problema națională“, în care sionismul e „demascată“. Bande C.D.E.-iste pătrund în snifuri și în alte sedii sioniste și pun stăpânire pe ele. Toate acestea coincid cu o intensificare a terorii generale. Arestările nemotivate se înmulțesc. Atmosfera de delațiune, de suspiciune, de neîncredere crește pînă la sufocare.

Personal, deși trecuseră numai cîteva luni de la alegerea mea ca șef rabin, simțeam că „luna de miere“ a acestei cariere era de mult aitată. Parcă trecuseră veacuri. Conflictul cu C.D.E. în ceea ce privește

atitudinea față de sionism și Alia izbucnise. Mă afluam, deja, după prima mea demisie, în probleme de „a fi“ sau a „nu fi“ a învățămîntului de Talmud-Tora (vezi capitolul respectiv).

Reuven Rubin îmi era concetățean, din Fălticeni. Avea de partea lui nu numai nimbul celui dintii trimis al statului Israel, nu numai aureola pictorului de renume mondial, dar și aceea a descendentului din tribul evreilor români care a ajuns să fie primul ministru plenipotențiar al mult năzuitului nostru Stat iudeu.

La Templul Coral se mai afla la conducere Micu Zentler, aflat în fruntea celei mai mari întreprinderi de distribuție a petrolului, care, fără a-mi spune un cuvînt (eram doar „omul comunistilor“ și, deci, n-aveam voie să cunosc cele ce se pregăteau), lipește pe ușa templului un anunț prin care se comunică că în simbăta următoare „dl. ministru Reuven Rubin va onora serviciul divin cu prezența sa“. Imediat am simțit greșeala comisă; dar dacă culisele lui Rubin împreună cu acelea ale Templului au găsit de cuviință să nu mă țină în curent cu cele pregătite, nu m-am amestecat.

Am fost însă invitat de Bercu Feldman, care mi-a vorbit despre pericolul ce-l prezintă pentru țară o legăție care are sute de mii de informatori. Prezența la templu a membrilor legăției va fi un motiv de agitație și spionaj. Guvernul român nu poate interzice această prezență din punct de vedere protocolar. Se apelează deci la mine, ca eu și Comitetul Templului să acordăm diplomaților israelieni un astfel de tratament, încît aceștia să se retragă și să renunțe la frecventarea templului.

Am refuzat categoric, arătînd că orice evreu care vrea să vină la templu e binevenit și nu numai că n-am dreptul să-l refuz, ci, dimpotrivă, trebuie să-l încurajez. Cu atît mai mult e valabil aceasta atunci cînd e vorba de reprezentanți ai Eretz-Israelului. Dacă guvernul vrea să-i împiedice, s-o facă prin alții, nu prin mine.

Convorbirea cu Feldman prezicea... furtuna.

În Șabatul anunțat de avizul de pe ușa templului a vizitei lui Rubin, acesta a fost ocupat cu o oră înainte față de cea stabilită pentru începerea rugăciunii, de către evrei membri de partid, mobilizați special prin organizațiile respective și „trimiși“ la templu. Stratagema era pe cît de abilă, pe atît de nostimă. „Sense of humour“, care nu mă părăsește niciodată (ba, uneari, simt că întrece măsura), m-a făcut să rid cu poftă (interior) cînd am intrat la altar și am avut în fața mea un templu tixit de... comuniști. La femei, ambele balcoane înțesate de asemenea cu... tovarășe disciplinate, care au alergat, sub steagul glorios al partidului, la rugăciunea de Șabat din Templul Coral.

Ceilalți, adică evreii nemobilizați prin organizațiile de bază, n-au putut intra, căci nu mai era loc nici în picioare.

Rubin, probabil înștiințat, n-a mai venit. Era un fiasco și un blam provocat de „diplomația“ mixtă, care a pus anunțul la ușa templului.

Eu, barem, m-am răzbunat cu armele mele. Mergînd cu Sefer Tora prin templu m-am oprit la fiecare bancă și le-am dat s-o sărute. Dacă n-o fac voluntar, s-o facă în numele partidului. Smeriți și disciplinați (ordinul de la partid era clar), s-au plecat în fața Torei și au sărutat-o.

Lecția aceasta a servit la ceva.

Spre deosebire de alte lecții, din care nu s-a învățat nimic, de data aceasta s-au tras concluziile tactice juste și . . .

A doua sîmbătă, dimineața. Nici un afiș. Nici un anunț. În templu începuse rugăciunea, împreună cu cele cîteva zeci de persoane care vin în mod obișnuit. La un moment dat, năvălește un enoriaș, străbate întregul templu și urcă spre locul meu și în timp ce de-abia răsufală, strigă : „A venit. E aici“. Am înțeles despre ce era vorba. În cîteva clipe, într-adevăr, Rubin, soția și întreaga suită au intrat. De data aceasta fără anunțuri prealabile și fără a pune, deci, în gardă pe adversar.

L-am poftit pe Rubin să ia loc la (altar) balemer, alături de mine, și am luat imediat măsurile necesare pentru solemnitatea primirii sale.

Era, într-adevăr, o „surpriză“ pentru mine, căci, în continuare, nu mi se comunicase nimic. Eu însă mă pregătisem pentru această surpriză, căci am sugerat-o prin David Faibiș (care începuse să facă legătura cu mine) și, ca atare, am avut în buzunar discursul de bun venit (pe atunci, nu îndrăzneau să vorbesc ebraica în mod liber) ; pentru cantorul Ruwinsky am pregătit recitarea unui „*Mi-Șebeirah*“ special (știam și numele ebraic al lui Rubin și al tatălui său, de la Fălticeni).

Pe maestrul corului, Feigenbaum, l-am chemat jos de la galeria corului și i-am dat dispoziție ca, la ceremonie, după rugăciunea ce o voi face pentru Statul Israel, corul să cînte „*Hatikwa*“. Era un om bătrîn și foarte închis. El începu să plîngă, spunîndu-mi : „Nu mă nenorociți“. Eu i-am repetat dispoziția, autorizîndu-l să răspundă cui îl va întreba că n-a făcut-o din proprie inițiativă, ci din dispoziția mea.

Astfel, au răsunit acordurile *Hatikwei* în Șabat, pericopa Semot din anul 1949, în Templul Coral din București.

Stăteam și ascultam corul cum intonează *Hatikwa*, și parcă mă simțeam cuprins nu de speranță, nu de *Hatikwa*, ci de disperare în fața unui orizont sumbru, plin de amenințări „De unde, oare, va mai răsări vreo rază de speranță, vreo mină de ajutor ?“. „Cînd oare se va cînta din nou, aici, în templu, cîntecul speranței pe care încă n-am pierdut-o ?“. „Cînd, oare, vom retrăi ziua cînd pentru a cînta acest imn al renașterii noastre naționale nu ne va pîndi vreo nenorocire, de care e atît de îngrozit acum bietul maestru al corului ?“.

După 23 de ani, în mai 1972, o nouă minune s-a întâmplat sub ochii noștri : am pășit în templu avînd în dreapta mea pe primul ministru al Statului Israel, Golda Meir. Au răsunit din nou aceleași acorduri ale *Hatikvei*, fiind parcă o continuare a unui cîntec ce în veci îl vom cînta noi evreii, cîntecul nădejzii pe care nicicînd nu am pierdut-o.

Dar să reluăm firul. În cîteva minute, nu numai templul cu ambele sale galerii era tixit pînă la refuz, dar curtea și strada erau o mare de capete. Tramvaiele n-au putut circula pe str. Sf. Vineri. Cum de au aflat în așa de scurt timp ? De unde au răsărit multe mii de oameni, cit ai bate din palme ? Dumnezeu știe și, poate, cei care au pregătît lucrurile.

Ceremonia a fost impresionantă. L-am onorat pe oaspete cu deschiderea „lăzii sfinte“. În fața Aron-Kodeș-ului deschis am rostit discursul. Ruwinsky a rostit rugăciunea „Mi-Șeiberah“ și corul a cîntat *Hatikwa*. Lacrimile curgeau potop pe chipurile bătrînilor și tinerilor. Era o splendidă și emoționantă demonstrație demnă de HIBAT-ZION, de solidaritate evreiască.

. . . S-a început citirea Torei. Templul gema de lume. Atmosfera se încălzea. Apărută C.D.E-iștii, care erau neputincioși față de o mulțime atît de încărcată de emoție. La un moment dat, urcă scările altarului și veni la mine Laurențiu Bercovici, secretarul C.D.E. pentru București (un tip de primitivă sălbăticie, agramat. A murit foarte tînăr, după puțin timp) și îmi spuse, în auzul lui Rubin, care se afla pe scaunul de lîngă jețul meu : „Ordin de la Feldman. Rugăciunea se termină imediat“. I-am răspuns : „Spune-i lui Feldman că rugăciunea mea nu se scurtează și nici nu se lungeste. Ea va dura atîta cît trebuie să dureze“.

Pleacă și se întoarce după cîteva minute și îmi spuse textual : „Te cheamă Feldman“. Am răspuns : „Sînt în mijlocul rugăciunii. După ce voi termina, dacă are ceva să-mi spună, Feldman poate veni să-mi vorbească“.

Iar plecă și, după alte cîteva minute, se întoarce și, gesticulînd furios, îmi spuse : „Nu vrei să termini rugăciunea ? Vrei demonstrații sioniste ? O să-ți smulg barba“.

Am chemat intendentul la mine și i-am spus : „Scoate-l afară pe acest individ“.

Rubin era consternat și tare speriat. Doamna Rubin de asemenea. Cînd s-a terminat slujba, ei au trebuit să parcurgă prin curte și stradă un interval în jurul căruia erau masați mii de evrei care manifestau pentru Alia.

După rugăciune, m-am dus la C.D.E., la Feldman. În esență, fraza pe care am reținut-o din cele ce mi-a spus, cu un zîmbet pe față și fără

ceartă, a fost : „Vreți să luptați cu noi și să-i sprijiniți pe sioniști ? Vă sfătuiesc să nu faceți copilării. Uitați-vă la Mindszenty (șeful bisericii catolice din Ungaria ; episcopul Mindszenty fusese arestat atunci). Are vreo cinci milioane de credincioși și ce i-au putut ajuta ? Nimic. L-am închis (era nostim întotdeauna Feldman, care utiliza pluralis maiestatis și se considera co-autorul tuturor mărețelor fapte ale partidului, în spiritul colectivismului celui mai autentic). Atunci Dv., ca rabin, care nu aveți credincioși, ce o să vă faceți ? Cine o să vă scoată din închisoare ?”

Nu pot afirma că în acel Șabat am resimțit vreo poftă să mănânc Kigelul făcut de soția mea. Mă întrebam doar : oare de cite Kigeluri imă va mai fi dat să mă bucur ?.

CAPITOLUL 12

Nu mai sînt singur. Amalia se află alături de mine

Membrii Ambasadei Israelului veneau în mod regulat la Templul Coral în cadrul serviciilor religioase și eram fericit să-i văd acolo. C.D.E.-ul mi-a spus : „Trebuie să le interziceți intrarea în sinagogă !“. Am răspuns, plin de indignare : „Îmi cereți să interzic unor evrei să vină la sinagogă ? Niciodată !“.

Situația mea ca șef rabin a devenit atît de insuportabilă, iar atacurile la adresa mea atît de insistente, încît i-am spus lui Bercu Feldman și altor conducători al C.D.E.-ului că nu mai doream să rămîn în post. Uzurpaseră toate prerogativele șefului rabin, controlau activitatea în sinagogi și cimitire, foloseau comunitățile pentru acțiuni antisioniste. Mulțumeam lui Dumnezeu că eram încă în stare să mențin cursurile de Talmud Tora, cu ajutorul unor fonduri alcătuite în particular. Prin ele infuzam vitalitatea iudaică în comunități.

C.D.E.-ul și oamenii săi de la Federație refuzau să accepte demisia mea din postul de șef rabin, fără să-și explice motivele. Probabil că se temeau de o reacție nefavorabilă din partea guvernului, în cazul în care s-ar fi ajuns la o discuție publică asupra demisiei mele. Mai probabil, era convenabil pentru scopurile lor să aibă un șef rabin lipsit de orice putere și influență. Mi-au luat biroul de lucru. Camera pe care o aveam la Templul Coral era lipsită acum de o masă și un scaun. La Federație, în camera „Secției Cultului“ ședea la trei mese M. Sărățeanu, președintele secției, Adler-Aldea secretarul general al ortodocșilor și Benjamin Vilner, inspector la Ministerul Cultelor și . . . „ochiul“ **care vede** . . . Ei bine, acolo, în această cameră, mi s-a dat, pînă la urmă, un scaun. Sărățeanu, cu sarcasmul său, plin de cinism, îl numea . . . „strapontina D-lui șef rabin“. Cînd aveam nevoie să-l văd pe Leibovici Șerban, trebuia să fac anticameră, să stau la rînd cu toată lumea, uneori timp de mai multe ore. Scopul lor era să mă umilească, să mă domolească și să mă discrediteze în ochii maselor evreiești. Dar C.D.E.-ul s-a înșelat total în această direcție. Departe de a mă discredita, atacurile lor au avut un

efect contrar. Până la campania urită a C.D.E.-ului contra mea, o anumită suspiciune exista față de mine, datorită colaborării la care eram obligat cu guvernul. Acum însă, orice bun evreu și-a dat seama că eram un adevărat conducător spiritual, gata să sufăr și să lupt pentru valorile eterne ale iudaismului, pentru sionism și cursuri de Talmud Tora. Marea majoritate a evreilor români căpătaseră încredere în mine, se agăța de mine, ca de nădejdea cea din urmă. Faptele mele erau de la sine grăitoare, iar masele evreiești aveau instinctul necesar spre a dibui lupta surdă și ascunsă pe care o duceam.

Un eveniment petrecut în 1949 a compensat mult din suferințele mele și mi-a dat putere să continui lupta, dindu-mi un sfătuitor la care puteam face apel în cele mai grele împrejurări. Acest eveniment a fost căsătoria mea.

Viitoarea mea soție era fiica unui apreciat și cinstit fruntaș al evreilor din Burdujeni, Mayer Ruckenstein, care a clădit chiar o sinagogă cu numele de „Vijnitzer Klaus“ în aceea mică localitate, care a fost, înaintea primului război mondial, granița dintre România și Austro-Ungaria. Amalia a fost un element strălucit în liceul din Suceava și a absolvit cu mare succes Facultatea de Drept din Cernăuți. A frecventat Facultatea de Belle-arte, sub conducerea profesorului Tzigara Samurcaș și a fost, apoi, una din strălucitele tinere figuri ale baroului din Suceava.

Deportarea în Transnistria (octombrie 1941) a mamei sale și a celor două surori a determinat-o să nu se mai întoarcă la Suceava și să se ascundă de urmărirea poliției antonesciene, la București. La Moghilev, în Ucraina, mama sa a fost pusă într-o cameră cu douăzeci și patru de deținute, care sufereau de foame și de boli. Amalia încerca cu disperare să-și ajute mama și surorile, trimițându-le îmbrăcăminte și medicamente. A mituit un ofițer român ca să le ducă medicamente, fără a fi sigură că militarul se va ține de cuvânt. Mulți dintre cei care promisese că vor duce medicamente le-au vândut în cele din urmă, pentru câștigul propriu. Nu exista altă alternativă decât riscul de a pierde ființele dragi. Deși Amalia era juristă, ea nu putea profesa, deoarece evreii fuseseră excluși din barou, prin legislația fascistă. Fusese obligată să devină profesoară la o școală primară evreiască din București și să primească un salariu mic. Cu toate acestea, trimitea mereu bani mamei și surorilor ei, ajutându-le să supraviețuiască. Dar eforturile s-au dovedit, din păcate, fără rezultat. Mama sa a murit de foame și de boală.

Cînd am cunoscut-o pe Amalia, ne-a fost imposibil să ne căsătorim. Timp de patru ani am trăit hăituit de poliție și nu puteam să am o locuință a mea, cu atât mai mult o soție. După 1944, am fost implicat în uriașa muncă de refacere a comunităților distruse. Se ridica problema

rămînerii mele în România. Sora mea de la Glasgow era supărată că zăbovesc și insista să plec. Mi-a și trimis o viză de intrare într-o țară latino-americană. Apoi a venit alegerea mea și tumultul luptelor în care am fost aruncat. Abia în 1949 am putut să mă căsătoresc. Amalia a devenit mai mult decît o tovarășă în munca mea : m-a inspirat și m-a încurajat.

Altceineva ar fi putut să se teamă sau chiar să se înpăimînte de atîtea primejdii. Timp de mulți ani, părea inevitabil ca viața noastră să se sfîrșească printr-o catastrofă. Era împotriva oricărei logici că vom scăpa nevătămați. Dacă ar fi fost un altfel de om, Amalia mi-ar fi spus : „Te rog, nu mă supune la atîtea încercări cumplite“. Din contra, soția mea a dovedit un curaj încredibil și prezență de spirit în situațiile cele mai periculoase și mai dramatice. A înțeles, din primele momente ale vieții noastre în comun, că era o datorie a mea de neevitat să fac ceea ce fac, chiar dacă trebuia să plătesc pentru asta cu închisoarea sau cu viața mea. Mai apoi, și-a dedicat viața muncii nobile de ajutorare a bătrînilor, săracilor și bolnavilor, vizitîndu-i acasă, dîndu-le nu numai bani, ci și încurajări și sfaturi. Pot să spun că toate meritele care ar putea fi găsite în activitatea mea se datorează Amaliei tot atît cît mie. Cu înțelepciunea și curajul său, cu voința sa nobilă și minunată de a face bine celor în nevoie, cu abnegația și sacrificiul său fără măsură, Amalia a fost ajutorul meu, inspirația și sfătuitoarea mea permanent.

Nu mai sînt singur. Alături de mine se află un OM care mă înțelege, îmi împărtășește zbuciumul, înfruntă aceleași primejdii și are aceleași doruri. Aveam cui să-mi mărturisesc frămîntările, dilemele, temerile și speranțele. Chiar dacă pereții casei noastre aveau „urechi“, ieșeam amîndoi în stradă să ne „plîmbăm“, spre a putea să ne sfătuiim.

Plăpînda Amalia devenise „blindajul“ meu.

CAPITOLUL 13

Șlagăre antisioniste, o barbă amenințată și ... o demisie

Ianuarie 1951. Ședință inopinată de prezidiu la Federație. Președintele F.C.E., profesorul Popper, care e „figura“ necesară jocului politic, dar care nu are timp și nici interes pentru tot ceea ce se petrece în instituție, prezidează.

Într-o seară (data exactă nu mi-o amintesc), ne pomenim convocați intempestiv, la ora 21. Pe ordinea de zi, un singur punct : demisia comitetului F.C.E.

Șerban Leibovici, secretarul general, secondat de Israel Bacal și, apoi și de alții, motivară propunerea de demisie : eșecul Federației în „sarcina“ primită de a convinge populația evreiască să nu plece în Israel. Toate acțiunile de „lămurire“ s-au soldat cu un fiasco. Ca atare, trebuie să tragem consecințele.

Cauza principală a eșecului este atribuită în expunerea de motive și repetată ca un laimotiv de fiecare vorbitor : este refuzul șef rabinului de a combate sionismul și plecările.

Luat prin surpriză de această lovitură de teatru (unanimitatea vorbitorilor includea și pe Sărățeanu) am luat cuvântul, vorbind peste două ore și expunând, fără ocolișuri, cauzele reale ale eșecului. În esență, am făcut din acuzația adusă mie un bumerang. I-am acuzat, pe toți, ca fiind marii vinovați în ceea ce privește exodul în masă al evreilor. Desființarea de cursuri de Talmud-Tora înseamnă crearea sentimentului că în România nu se mai poate continua o viață evreiască. Pentru un părinte evreu aceasta e esențial. Același lucru s-a întâmplat cu tratamentul aplicat rabinilor, hahamilor etc ; salarii de mizerie, reducerea lor la rangul de executanți ai „liniei“ de partid, umilința, ș.a. Toate măsurile vexatorii luate, toată atmosfera de „lichidare“ a vieții religioase, toate trebuiau să ducă, inevitabil, la luarea deciziei de a fugi de aici, spre a-și reface viața în condiții care să le asigure un viitor de evreu.

În rezumat, deci, cu energie și fără echivoc, am demonstrat că ei au înșelat partidul și guvernul și, în loc să „convingă”, au recurs la măsurile administrative, care i-au gonit pe enoriași.

În această atmosferă de zăpăceală, se făcuse ora trei noaptea. Rîcoșarea produsă și-a făcut efectul. Făcea impresia că concluzia mea, aceea că „Eu nu demisionez alături de voi, ci împotriva voastră. Voi prezenta guvernului motivarea mea, și nu a voastră” — i-a cam speriat.

A venit propunerea, întrucît se făcuse tîrziu, să se suspende ședința, să se convoace Comitetul de conducere al F.C.E. (vreo 40 de membri) pentru duminică, iar între timp să căutăm o „formulă”.

Simbătă seara, am fost invitat la Federație. Se aflau acolo numai Leibovici-Șerban și I. Bacal. Schimbaseră tonul și reveniseră la metoda „persuasiunii”. Aceeași flașnetă, de ce nu vreau să atac sionismul și Alia? Răspunsurile mele au fost, de asemenea, cele deja de sute de ori date.

În toiul discuției, am rostit următoarea frază: „Dacă aș ceda presiunilor Dvs. și aș ataca plecările în Israel, evreii ar avea dreptul să-mi smulgă barba”.

Pînă la urmă au făcut o propunere de... armistițiu. A doua zi, la ședința de comitet C.D.E. să nu ne atacăm reciproc. Ei nu vor repeta acuzația că eu sînt marele vinovat al falimentului muncii de „lămurire” anti-alia și antisionistă iar eu, de asemenea, nu-i voi ataca pe ei.

Ședința de comitet s-a deschis printr-o expunere „autocritică” a lui Șerban. După cum ne-am înțeles, nici un atac împotriva mea. Eu, la fel, am vorbit al doilea și am făcut, doar, o prezentare a situației culturii. După aceea însă, după o clasică metodă a „tovarășilor”, luară cuvîntul „de jos”, adică oamenii care nu erau în conducere, dinainte instruiți.

Primul dintre aceștia a fost Solomon — contabil șef la Comunitatea din Timișoara (azi în Israel). El a îndreptat întregul atac împotriva mea, în mod violent și grosolan, arătînd că toți sînt neputincioși să convingă oamenii, dacă șef-rabinul spune că „Sionul e Sfînt” și creează o atmosferă în care „Rabinilor le e frică de dînsul și de aceea refuză și ei să atace sionismul și plecările”.

După aceea a luat cuvîntul hahamul Butnaru din Galați (a plecat în Israel mai tîrziu). El a vorbit în idiș. Am notat cele spuse și redau textual următoarea frază: „Se zice că nu se poate ataca sionismul pentru că nu se găsește un verset (Forma impersonală cu se era o formulă specială de a nu mă numi pe mine dar de a face să se înțeleagă despre cine e vorba).

„Ei bine — continuă hahamul — dar versetul „O lumină nouă să aprinzi, Doamne, în Sion”, versetul acesta nu există?”

Butnaru rosti versetul în ebraică, „Corifeii“ care ședeau în jurul mesei habar n-aveau de sensul cuvintelor sale.

Feldman care era lângă mine, îmi șopti : „Ei, vezi, d-le șef rabin, vezi că există versete anti-sioniste. Uite ce bine le găsește. Numai d-ta nu vrei să le cauți“.

Dacă scena nu era de plîns, era de rîs . . .

Apoi, cuvîntează un rabin și așa grăiește :

„Se spune că nu se poate ataca sionismul de către rabini. Iată cum o fac eu. Dacă officiez o cununie, spun mirilor că ei vor clădi un nou cămin aici și că, deci, aici, și nu în altă parte e viitorul lor. La o înmormîntare, spun formula că pămîntul acesta de aici poartă într-însul osemintele celor dragi. Ce să caute copiii lor în altă parte ?“

Pe urmă, vorbi Feldman („argumentul“ și „gradarea“ cuvîntărilor vădeau în mod strident faptul că s-au făcut „repetiții“, că totul era regizat și fiecare își avea „rolul“ său în această mascaradă). El spuse textual :

„În ghetoul Varșoviei, cînd comuniștii evrei au dezlănțuit răscoala, au fost trei categorii de clerici evrei. A celor care au simpatizat cu răsculații, cum ar fi Butnaru, care ne-a învățat, aici, versete biblice antisioniste. Apoi, erau rabini democrați, progresiști, care erau gata să lupte alături de popor, cum ar fi rabinul care a vorbit aici. Ce frumos ne-a arătat el cum folosește religia ca să combată plecările în Israel. O a treia categorie era aceea a Marilor Rabini vînduți burgheziei, dușmani ai poporului, care trădau în fel și chip și sabotau mișcarea poporului. (A treia categorie n-a mai „exemplificat-o“, dar era clar că la mine se referea).

Văzînd ce s-a dezlănțuit, i-am cerut lui Șerban să-mi dea cuvîntul, întrucît ei nu au respectat înțelegerea dintre noi. A refuzat. În schimb, a luat el cuvîntul a doua oară, vorbind pe un ton agresiv și rostînd, între altele, următoarele fraze (notate de mine) :

„O înaltă față bisericească mi-a spus mie și tovarășului Bacal, azi noapte, aici, în această sală (ghici ghicitoare despre cine era vorba ?), că dacă ar ataca plecările în Israel, evreii ar avea dreptul să-i smulgă barba. Eu îi răspund acum că dacă va continua să refuze atacarea plecărilor, evreii democrați și progresiști îi vor smulge barba“.

M-am ridicat și l-am întrerupt. A încercat să mă împiedice, însă nu l-am lăsat și am spus :

„De la 23 August 1944, în România nu s-a mai auzit un asemenea limbaj huliganic, ca cel pe care îl auzim azi aici, la Federația Comunităților Evreiești. Cu legionarii eu nu stau de vorbă“.

Am părăsit sala pe loc, trântind ușa. M-am dus direct la ministrul Cultelor, Vasile Pogăceanu, căruia i-am înmănat o demisie, scrisă de mină, în sala de așteptare. Am refuzat să o motivez și i-am spus doar atât : „Vă rog cercetați cele întâmplate. Ceea ce e categoric este că eu, alături de huliganul Leibovici-Șerban, nu mai stau“.

De acolo, m-am dus, fără să mă fi anunțat în prealabil, la Bacal, care se afla la sediul secției de asistență din strada Ștefan Mihăileanu. Notez esențialul acestei întrevederi, pentru că e concludentă în privința cinismului și a imoralității ce o dovedește :

„Am demisionat acum o jumătate de oră. Acum puteți să mă arestați. Faceți ce vreți. Nu-mi pasă, orice e preferabil actualei situații“ :

Bacal : „Trebuie să fiți arestat în ambele ipoteze. Dacă ați comis ceva pasibil de arestare, desigur că trebuie să trageți consecințele. Dacă nu ați comis nimic și ne socotiți pe noi capabili să arestăm oameni nevinovați, aceasta, în sine, e o gravă crimă și meritați pentru acestea să fiți arestat“.

Am plecat acasă. Cînd am început să povestesc soției mele cele petrecute, ea m-a întrerupt, întrebîndu-mă dacă m-am uitat în oglindă. Am aruncat o privire în oglindă și m-am speriat. Obrajii parcă erau rănii, cum nu am avut niciodată pînă atunci și nici de atunci ; mă transfigurasem. Parcă aveam o mască pe chip. Fața îmi era plină cu răni. N-am putut ieși din casă timp de o săptămînă. Lipsa mea de la Templu vineri seara și sîmbătă făcuse vilvă, deoarece zvonul demisiei mele se răspîndise printre evrei.

După vreo zece zile, am fost chemat de Pogăceanu care, ca de obicei, a fost foarte prietenos. El mi-a comunicat că „tovarășul Șerban a căpătât alte sarcini“ și m-a rugat să „uit cele petrecute“. Secretar general a devenit I. Friedman.

Demn de relevat este că, în legătură cu această demisie, după liniștirea lucrurilor printr-o cvasi-dezavuare a lui Șerban, făcută de Bacal, nu în public, ci doar în convorbirile cu mine, am avut o întrevedere cu Feldman.

Am reținut unul din „argumentele“ sale spre a mă convinge „cu duhul blîndeții“ să revin asupra demisiei.

El mi-a spus, în esență, următoarele :

„Cum vă închipuiți o demisie a Dv. ? Credeți că e posibil să mergeți pe stradă, și oamenii să spună că trece fostul șef rabin ? Aceasta nu se poate, la noi, căci apariția Dv. în orice loc ne-ar crea probleme. Dacă demisionați, trebuie să *dispăreți*. Altfel, nu se poate“.

O altă „perlă“ de elocvență feldmaniană :

„Păi, dacă vă mențineți pe poziția asta sionistă, e mai rău cu Dv. decât cu Șafran. El era mai înțelegător decât Dv. și nici nu am avut cu dînsul necazurile ce le avem cu Dv.“

I-am replicat, atunci, ceea ce am replicat și lui Bacal într-una din ședințele de prezidiu CEB, reamintind discuția avută cu aceasta în mai 1948. (Bacal trata atunci cu mine candidatura mea la postul de șef rabin).

I-am spus : „Sintetiți în bune relații cu sioniștii și zeci de mii de evrei pleacă în Israel sub patronaj C.D.E. Va veni o vreme, mai curînd sau mai tîrziu, cînd lucrurile se vor schimba și veți intra în luptă cu sioniștii. Veți ataca plecările și sionismul. Să știți că pe mine nu puteți conta în această direcție. E mai bine să lămurim acum, înainte să primesc oferta de candidatură, decât mai tîrziu“.

Replica lui Bacal : „Poate, vom ataca pe sioniști. Sionismul, niciodată nu-l vom ataca“.

Aceasta, repet, era în mai 1948. În noiembrie 1948, a apărut faimoasa „Rezoluție a C.C. al P.M.R. în problema națională“, primul document feroce antisionist ; s-au produs devastările „spontane“ ale sediilor sioniste și „spontana“ audiodizolvare a organizațiilor sioniste.

Bacal a recunoscut în fața Prezidului convorbirea noastră.

Cînd am reamintit din nou această convorbire față de Feldman, aceasta a fost în contextul următorului duel de argumente, tot legate de refuzul meu de a ataca sionismul, pe care încerc să-l redau, în esență.

Eu : „Fac tot ce-mi e posibil ca să sprijin guvernul în lupta pentru pace, în atacarea imperialismului. Merg chiar mai departe și atac guvernul Ben-Gurion pentru politica sa externă. Îmi este, însă, imposibil să îndemn pe evrei să nu împlinescă un comandament de bază al Torei : *Alia* și, în același timp, este contra conștiinței mele să combat ideea sionistă, pentru motivele pe care, de atîtea ori, le-am expus deja“.

„Ce mai vreți de la mine ?“

Replica lui Bacal e semnificativă și merită să rămîină înregistrată :

„Dv. îmi apăreți cum ar fi doi tovarăși de drum care aleargă spre o prăpastie. Aleargă, aleargă în același timp tot drumul. La marginea prăpastiei, însă, unul dintre ei se oprește și spune celuilalt, pe care l-a însoțit tot drumul că acum . . . să se arunce singur în prăpastie“.

I-am replicat : „Deci considerați aceasta similar cu o aruncare în prăpastie ?“

Bacal : „Da, sîntem, însă, datori s-o facem“.

„Intervenția“ în discuție a lui Feldman merită, de asemenea, consemnată, pentru savoarea „eticii“ care stătea la baza ei.

„Ce e cu toate aceste ezitări ale Dv. ? Dacă vin americanii, tot o să vă spînzure, alături de noi“.

Conștiințe încărcate, coșmaruri de prăpăstii și spînzurători, cinism și imoralitate ; iată senzația ce am resimțit-o în urma acestei „discuții libere“ pe care am avut-o cu „liderii“ din acea vreme ai sutelor de mii de evrei din România.

Data exactă a acestei convorbiri nu mi-e lămurită. Poate că în decursul despuierei arhivei de documente ale epocii voi izbuti s-o stabilesc cu mai multă sau mai puțină aproximație. Ea se situează după una dintre demisiile mele cauzate de crizele care s-au succedat, foarte legate de problema Sionism-Alia, în jurul cărora se învîrteau toate celelalte aspecte ale vieții evreiești.

CAPITOLUL 14

Aliaua postumă a doi țadikimi: Vijnițer Rebe și părintele meu

Ianuarie 1950 . . . Osemintele rabinului Israel Hager (Vijnițer Rebe) sînt exhumate din cimitirul din Oradea. Ele au fost aduse cu avionul la București, unde m-am dus să le întimpin la aeroport. Apoi, au fost duse la Constanța, spre a fi îmbarcate pe vasul „Transilvania“, care transporta regulat emigranți în Israel.

Într-o vineri către seară, cu cîteva minute înainte de sosirea Șabatului, Buhușer Rebe, I. Fridman. (azi la Tel-Aviv), mă înștiințează că sicriul a fost deja încărcat pe vapor cînd, în urma unui denunț, precum că în sicriu s-ar afla ascunși dolari și aur, acesta a fost coborît de pe vas, care a și plecat. Sicriul se afla într-o pivniță, în port.

În Șabatul acela, n-am avut odihnă. De mare ajutor, hotărîtor ajutor, a fost Zalman Rabinsohn, fratele Anei Pauker, care m-a ascultat, ca de obicei, și n-a scos o vorbă. Demersurile, unele la ministrul Cultelor, la Feldman, Șerban-Leibovici și alții, au rămas fără rezultat.

Sîmbătă seară, am primit răspuns de la Ana Pauker. În urma denunțului, era absolut necesar să se deschidă sicriul. Eu mă temeam să nu se bage acum devize. Am transmis că dacă vor găsi devize, nimeni nu-i va crede. Pentru stabilirea adevărului, m-am oferit să plec la Constanța, spre a fi de față la deschidere. Propunerea mea a fost acceptată.

La miezul nopții, am plecat la Constanța, însoțit de Meister, șeful Cadrelor din Federație, omul Securității.

În gara Constanța, se aflau mai mulți ofițeri superiori ; generalul ȳmandant al portului, cel al Securității etc. Se mai afla și doamna F. (azi în Israel), responsabilă C.D.E. Fusese, înainte de război, într-o organizație sionistă de tineret. După război, s-a făcut comunistă și percheziționa corporal femeile evreice care plecau în Israel, apoi a devenit „lider“ al evreilor din Constanța.

Am plecat într-o trăsură cu ofițerii și cu d-na F. Nefiind, probabil, inițiată în ce ape mă scald, ea spuse : „Ah ! Ce bine mi-ar părea dacă s-ar găsi dolari în sicriu. Să-i demascăm cum trebuie !“. I-am replicat : „Nu ți-e rușine să vorbești așa d-ta, care te pretinzi conducătoare a populației evreiești ? Dacă o asemenea eventualitate s-ar întâmpla și s-ar găsi dolari, ar trebui să ne punem doliu și nicidecum să ne pară bine“. F. făcu fețe-fețe și o înghiți.

La sediul Securității, generalul îmi comunică următoarele :

„Avem ordin de la tov. Ana de a urma instrucțiunile Dv. Sicriul se află deus la sinagogă (L-au scos, între timp, din beciul portului și l-au deus la sinagogă). Spuneți-mi ce avem de făcut“.

Le-am răspuns : „Invitați în numele meu, pe rabinul orașului (Iosif Chaim Șechter). El va mai aduce câțiva evrei. Noi vom lucra la deschiderea sicriului (erau trei sicrie, două de lemn și unul de metal, care era sudat). Dv. veți fi de față, veți vedea tot ce facem, însă numai noi, eu și evreii pe care îi voi indica, vom atinge sicriul“.

Ofițerii fură de acord dar . . . F. sări de colo : „Ăsta e rasism. Cum să nu atingă sicriul ? De ce ?“.

„Că nu e rasism — răspunsei eu — se dovedește prin faptul că nici dumneata, care ești evreică, tot n-ai voie să atingi sicriul. Numai evrei Șomrei Șabat, care păstrează Șabatul, vin în considerație. Dumneata și ceilalți ca dumneata sînteți egali cu neevreii, din acest punct de vedere“.

Într-adevăr, așa se petrecură lucrurile. Toți C.D.E-iștii au fost scoși afară. Am rămas numai noi, o echipă de evrei religioși, care am lucrat cu aparat de sudură și cu celelalte unelte. Ofițerii au stat și s-au uitat.

S-au găsit, în loc de dolari, sute de bilețele aruncate de diferiți evrei, în momentul deshumării. Ofițerii mă rugară să traduc conținutul. Le-am împlinit cererea. Scriau : „Rabi, roagă-te pentru noi, ca să putem pleca mai repede în Israel“ sau „Rabi, nu mai putem răbda“, sau „Rabi, plecăm în Israel. Dă-ne binecuvîntarea ta“ ș.a.m.d.

Osemintele (era prima oară că asistam la o deshumare) arătau identificarea omului cu țărîna din care se trage și în care se înapoiază. Se vedea țărîna în formă de vertebre. Cum le atingeai, se fărîmau. Niște resturi de femur și de craniu completau această imagine, pe care nicio dată n-o voi uita.

Se afla, în buzunarul meu, o scrisoare din anul 1935 a rabinului Israel Hager către tatăl meu.

Hîrtia era curată, cerneala era proaspătă, scrisul era clar. Autorul, însă — un pumn de țărîna și cîteva oscioare . . . Dezolant spectacol.

Sicriul a fost închis la loc și sigilat. Luminările ardeau: Cu emoție și cu evlavie, am rostit rugăciunile convenite, în timp ce evreii C.D.E.-iști stăteau afară și ofițerii stăteau plini de respect, înăuntrul sinagogii, în partea dreaptă.

Am telegrafiat rabinului Haim Meir-Hager, fiul lui Israel, care mă asaltase în acele zile cu telegrame și telefoane, că totul e în ordine și într-adevăr, în cursa următoare, la un interval de puține zile, sicriul rabinului Israel Hager ajunsese în Pământul Făgăduinței.

. . . La două octombrie 1951 (a doua noapte de Roș-Hașana a anului 5712) a murit tatăl meu, la vârsta de 81 de ani și jumătate. Își exprimase dorința să fie înmormântat în Israel, dar, în împrejurările de atunci, în plină campanie antisionistă, nici nu putea veni în considerație ca șef rabinul să poată trimite sicriul părintelui său în Israel. Dealtfel, nici eu nu consideram că ar fi vreo șansă.

Ca trimis din Cer, a apărut, la câteva ore după deces, Filip Rothenberg (fiul lui Simon Rothenberg din Galați) proprietarul magazinului „Dubarry“, din strada Lipscani. El venise la rugăciune la sinagoga tatei (era a doua zi de Roș Hașana) și, văzându-mă atît de nenorocit că nu voi putea împlini dorința tatălui meu, îmi spuse că mă va recomanda directorului Bogdan de la Vamă.

Cu acest început vag, am pornit, după ce m-am sculat din *șiva*, (cele șapte zile de doliu în decursul cărora cei îndoliați șed la pămînt) o acțiune în cel mai strict secret. Am obținut autorizații scrise: sanitară (Ministerul Sănătății), polițienească (Ministerul de Interne) și vamală (Ministerul Comerțului Exterior). Știam că singurul pericol poate veni de la . . . evreii de la C.D.E., Federație și Comunitate. De aceea a fost păstrat cel mai strict secret.

În zorii zilei de Erev Roș Hodeș Kislev, adică la circa două luni de la deces, după rugăciune, erau pregătite mașini, lopeți și sape. În mașini, i-am îmbarcat pe rabinii H. Guttman și L. Alpert, hahamul Soil Kahane, cantorul Ruwinsky. Am apărut la cimitirul „Filantropia“ împreună cu delegații celor trei ministere și am izbutit să operăm deshumarea, înainte ca cei de la C.D.E. să prindă de veste. Un vagon special, în trenul care pleca cu emigranți, în aceeași miercuri seara, la Constanța, era plătit. O cabină specială pe vasul „Transilvania“, care urma să plece a doua zi din Constanța, era, de asemenea, plătită. Un om al Romtransului a primit 20 000 de lei de la mine, pentru a pleca la Constanța și a observa ce se petrece cu sicriul, pînă pleacă vaporul.

Cheltuisem jumătate din averea mea (circa 300 000 de lei) cu această operațiune. De cealaltă jumătate a avut grijă a doua stabilizare monetară, două luni mai tîrziu.

Fierbea Comunitatea, fierbea C.D.E.-ul. Transferul sicriului era un act eminent politic, o demonstrație sionistă făcut de șeful rabin. Eu nu am plecat la Constanța, considerînd că e mai bine să fiu în București, pînă pleacă vaporul. Nu am ieșit din casă și, în plină încordare, număram minutele pînă joi, la ora 18, cînd era programată plecarea vaporului.

La orele 17,15, sună telefonul. Omul de la Romtrans îmi comunică : „Sicriul a fost deja depus pe vas, în cabină. În ultimul moment, a fost coborît de pe vasul care pleacă în trei sferturi de oră“.

Am străbătut multe încercări în viață și am știut să le fac față. Cred că niciodată nu mi-am pierdut cumpătul ca de data aceasta. Ce să mă fac ? Cadavrul părintelui meu zace aruncat într-un beri undeva. În loc să-l cinstesc, am ajuns să-l profanez. Să-l aduc înapoi la București și să-l reînhumez ? Ce rușine, ce durere !

Disperarea mi-a dat, pur și simplu, aripi. În cursa contra cronometru, am reușit să ajung la Șosea, la locuința lui Zalman Rabinsohn. Acesta, de asemenea, a zburat, nu exagerez, a zburat și a ajuns în puține minute la sora lui, Ana Pauker.

Aceasta i-a spus : „E adevărat. Există un denunț că șeful rabin a ascuns dolari și aur în sicriu. Sintem convinși că nu-i adevărat, dar e în interesul său să se deschidă sicriul. Altfel va rămîne o suspiciune“.

Zalman îi arată procesul-verbal de sigilare a sicriului, semnat și sigilat de delegații Ministerului de Interne, Sănătății și Comerț Exterior (Mai posed și azi un exemplar). Un astfel de proces-verbal s-a încheiat și la rabinul Hager. Ana a fost satisfăcută că s-a întocmit un asemenea document. Totuși, i-a spus că e în interesul meu și al populației evreiești să nu rămînă nici un dubiu.

Cînd Rabinsohn a obiectat că, între timp, pleacă vaporul, Ana a dat pe loc ordin ca vaporul să aștepte pînă se execută operațiunea deschiderii.

Vaporul a fost reținut, deși era sub presiune. Un vas sub presiune costă o sumă enormă. Se înnoptase. Nu se găsea o mașină de sudat pentru deschiderea sicriului din metal. Omul meu de la Romtrans mă informa din sfert în sfert de oră, la telefon, cum se desfășoară lucrările. Am spus să se trimită la „rabinul“ Friedman din Constanța, cu rugămintea să asiste la deschiderea sicriului. Era, totuși, evreu și voiam să nu fie numai neevrei acolo. A refuzat.

În noaptea aceea, am vorbit de 17 ori cu Constanța. Deabia la ora 5 dimineața, se terminase operațiunea de deschidere—închidere și se încărcase din nou sicriul pe vas.

La ora 5 dimineața vasul „Transilvania“ a plecat spre Israel, avînd la bord sicriul Gaonului Avram Leib Rosen ; la Haifa, în port, îl aștep-

tau rabinul Haim Meir Hager, rabinul Meşulem Rath, rabinul David Sperber — Braşov iar la cimitirul Sanhedria din Ierusalim, şef rabinul Israelului Herzog i-a rostit elogiul funebru.

În mai puţin de doi ani, Dumnezeu mi-a răsplătit fapta cu răsplata.

„Filmul“ Israel Hager s-a repetat aidoma cu „filmul“ Avram Leib Rosen.

Dacă aceasta nu-i o minune, atunci ce e o minune ?

Alături de părintele meu, a venit apoi, să-şi găsească acolo odihna de veci venerata mea mamă, rabineasa Taube Rosen, draga mea soră, rabineasa Beracha Gottlieb şi soţul ei, rabinul dr. Wolf Gottlieb, şef rabinul Comunităţii evreeşti din Glasgow, iar alături se află locurile rezervate celui care scrie aceste rânduri şi tovarăşei sale în viaţa de aici şi de dincolo . . .

Ploconist, oportunist și... sionist

Operațiunea transferării sicriului tatălui meu în Israel a umplut, pare-se, paharul nemulțumirilor împotriva mea. Așa ceva C.D.E.-iștii nu mai puteau tolera. Sub nasul lor, din cimitirul aflat sub controlul oamenilor lor, li s-a sustras sicriul. Șef rabinul demonstrează public dragostea de Sion, unde trimite tot ce are mai sfânt : rămășițele părintelui său. Un astfel de bobirnac nu se poate înghiți. „Lichidarea“ mea trebuia îndeplinită.

Politicește, ar fi fost o greșeală a o motiva cu reala ei cauză : deshumarea și transferul sicriului. Cauza era prea sentimentală și mă pune într-o lumină prea favorabilă. Trebuia așteptată prima ocazie, spre a mi se da lovitura de grație.

Hanuca — la numai trei săptămîni distanță — a oferit această ocazie. Federația trimisese obișnuita „teză“, cu întreg materialul politic antisionist și anti-Alia, spre a fi prelucrat în predicile și discursurile din cursul sărbătorii. Se știa, de acum, lămurit că eu am o altfel de atitudine și că nu folosesc acest material.

La serbarea care a avut loc la Templul Coral, au asistat, ca de obicei, membrii Legației Israel. Am rostit predica mea, cu materialul meu și, bineînțeles, fără a pomeni nici un cuvînt din cuprinsul celui trimis de C.D.E. Federației.

A doua zi, fiind la Federație, mă pomenesc chemat la telefon de Bercu Feldman, care îmi spuse cam următoarele :

„Aseară, la templu, te-ai ploconit față de Legația Israel, de oamenii lui Ben-Gurion. Vei avea soarta parașutiștilor americani“.

O explicație. În acele zile, fuseseră prinși doi parașutiști, spioni americani, undeva în creierul munților. Ei au fost executați.

I-am răspuns : „Dacă ai înnebunit, pune-ți cămașa de forță“ și i-am închis telefonul.

După două zile, s-a convocat o ședință de Birou la Comunitatea București. Începuse procesul de „demascări“. De jos în sus. El avea să

fie urmat, la Federație, de o altă ședință, la C.D.E., de una publică-spectacol.

O zi întreagă a durat ședința de partid a Biroului C.E.B. Era o repetiție generală, cum aveau să se răfuiască cu mine.

M-am dus la Pogăceanu, ministrul Cultelor. El îmi spuse : „De data aceasta e foarte grav. Se pare că au dezlegare de sus să vă lichideze. Băgați de seamă că e tare periculos“.

Seara am reușit să primesc de la Wilner (membru de partid) calificativele ce s-au hotărît a mi se aplica : „Oportunist, ploconist, sionist și dușman“. Ultima etichetă, aceea de dușman, implica și lichidarea.

A doua zi, dimineața, am fost chemat la Pogăceanu care, foarte laconic, mă făcu să înțeleg, că a intervenit o oarecare „ameliorare“. Dădea impresia că vorbește după o convorbire avută „sus“.

La ședință, Pincu Segal și Stopler au vorbit întâi conchizînd cu etichetele de „oportunist, ploconist și sionist“ și nementiționînd cuvîntul „dușman“. Motivarea era că „m-am ploconit față de membrii Legației Israel, fiind oportunist și nu am atacat sionismul“.

A luat apoi cuvîntul Morel Farchy (vice-președintele Comunității, membru de partid, și nu dintre cei mai inteligenți), care, zăpăcit, probabil, de aștepta repetiții făcute în ajun, uită de modificarea survenită în ultimul moment și pronunță cuvîntul „dușman“.

Am făcut, atunci, testul dacă această modificare (omisiunea epitetului de „dușman“) e rezultatul unui ordin sau nu. L-am întrerupt și, în mod energic, am pus problema „ori își retrage cuvîntul ori părăsește ședința“.

Pînă la urmă, Stern (președintele) și ceilalți au stăruit și Farchy și-a retras cuvîntul. Era clar că „lichidarea“ fusese aminată, în ultimul moment.

După ce au cuvîntat cu toții, le-am răspuns cu două fraze : „Întrucît sînt șeful Cultului mozaic pe întreaga țară, nu mă socot supus jurisdicției lor și, ca atare, nu consider că e cazul să le răspund. Dacă au vreo nemulțumire să se adreseze Federației. Cu aceste cuvinte am părăsit ședința. Acestea s-au petrecut într-o joi.

Duminică, a urmat ședința Federației. Prezida Dr. Tiberiu Reny. Prezenți : secretarul general I. Friedman, L. Streisfeld, Blau, Sărățeanu, Meister și Yager.

A reînceput spectacolul. Au debitat toți cam aceleași fraze, omițînd toți cuvîntul „dușman“. Le-am răspuns cam în felul următor :

„M-ați acuzat, aici, cu toții, de oportunism. Eu cred că știu românește și, ca atare, știu ce înseamnă un oportunist. Este vorba despre un om care își caută numai avantajul său și fiecare situație el o specu-

lează în favoarea sa, fluctuând cu ideile după interesul său personal. De pildă : un om e bancher și o duce bine sub burghezie. Când vin la putere comuniștii, lichidează banca și intră în partid“. (Aluzie netă la Tiberiu Reny-Arad președintele de atunci al Federației).

„Alt exemplu : cineva e rabin și câștigă bine de pe urma aceasta. Vin comuniștii, atunci el leapădă caftanul și ștramelul și devine comunist“ (Friedman-Buhuși făcea fețe-fețe auzind acest „exemplu“).

„Un al treilea : o viață întreagă colaborează cu Dr. Filderman. E omul lui de încredere și deodată Filderman cade de la putere și fuge din țară. Peste noapte, omul nostru, cu instinctul intereselor sale, trece cu arme și bagaje în lagărul adversarilor lui Filderman“ (Sărățeanu și Streisfeld).

„În fine, un al patrulea : evreii din Nordul Ardealului sînt deportați la Auschwitz, în masă. Un transfug reușește să se boteze, să treacă la religia catolică și, astfel, să-și salveze viața. După Holocaust, e practic să devii comunist, numai e un catolic, nici evreu, ci comunist (Blau)“.

„Aceștia pot fi definiți ca oportuniști, în bună limbă românească, dar mie îndrăzniți voi, oportuniștii, să-mi aplicați această etichetă ? Eu care am suferit atunci, în temniță și în lagăr, pentru acuzația de simpatie cu progresismul și sufăr și acum, sub domnia progresiștilor, eu sînt oportunist ?“.

Balonul se dezumflase. „Puterile“ lor de a mă decapita fuseseră retrase. O simțeam și am folosit-o. Cine a intervenit atunci „sus“ și a oprit procesul de lichidare care, deja, începuse împotriva mea nu știu nici pînă azi.

Am supraviețuit o dată mai mult. Viața mea, privită retrospectiv, e un lanț de supraviețuiri. O primejdie. O minune. Iar o primejdie, iar o minune. O veritabilă viață de . . . bun Evreu.

Procesul Slansky

Noiembrie 1952 . . . Teroarea a atins culmi de nebănuīt. Aspectele ei în viața evreiască se exprimă prin mii de dispariții în închisorile și lagărele Securității staliniste. Pe lângă loturile sioniste care se află întemnițate de peste doi ani, pe lângă cele „economice“ (trafic de devize și alte abateri de la legiuirile economice), se află miile de persoane despre a căror dispariție nu există nici o explicație. Spunem „dispariție“ și nu „arestări“, pentru că oamenii erau înhățați de pe stradă, de la autorități, unde erau citați sub diverse pretexte, din casele lor, în puterea nopții, și fără vreo motivare legală ș.a.m.d.

Conflictul meu cu C.D.E.-iștii ajunsese, la fel, la culme. Acuzația de sionist, ce mi se aducea, în urma refuzului meu repetat de a ataca această ideologie, precum și a refuzului de a îndemna evreei să nu plece în Israel, găsea mereu alte pretexte, alte ocazii de a se manifesta și de a pune la cale „lichidarea“ mea.

Exista, însă, o deosebire, cel puțin aparentă, între atitudinea dușmănoasă a C.D.E.-ului și a Securității pe de o parte și aceea a ministrului Cultelor Vasile Pogăceanu, pe de altă parte. Se străduise și dinsul să mă „convingă“ să accept „sugestiile“ ostile Aliaiei. Încercase și dinsul metoda amenințării și a constrîngerii. Intervenise, însă, la un moment dat, o atenuare a raporturilor și se stabilise un tacit modus vivendi între noi, în care problema sionismului și a Aliaiei devenise oarecum tabu, fiecare din părți rămînînd pe pozițiile respective.

Pentru ziua de 25 noiembrie 1952, se convocase o mare adunare interconfesională în localul Seminarului teologic al Bisericii creștine ortodoxe din str. Sf. Ecaterina. Ministrul mi-a cerut să iau cuvîntul la această adunare, la care urmau să cuvînteze patriarhul Iustinian și alți șefi de culte.

Trebuie să menționez că, în decursul celor patru ani care s-au scurs de la alegerea mea ca șef rabin (1948), izbutisem să creez o situație unică în ceea ce privește discursurile ce le rosteam în diverse ocazii. În timp ce, în întreg imperiul lui Stalin, nimeni, dar absolut nimeni, nu scotea o vorbă din gură, în public, fără să aibă în față un text scris, văzut și „corectat“ de „cine trebuie“, eu am refuzat, pur și simplu, să scriu vreun text; la alternativa de a așterne în scris, în prealabil, cuvîntarea mea, am preferat să nu iau cuvîntul. Era la mijloc nu numai o opunere la cenzură, ci și o neputință de a pregăti anticipat, pe hîrtie, un discurs. În genere, sînt un vorbitor care improvizează și care elaborează în timpul cuvîntării. Experiența le-a arătat celor „îngrijorați“ că n-am făcut nici o „gafă“ politică și, puși în fața categoricului meu refuz, mă lăsau să fiu, și din acest punct de vedere, un „enfant terrible“, o excepție.

Iată însă că, de data aceasta, ministrul Pogăceanu a insistat să redactez un text scris. Pornind de la premisa că problemele în dispută — sionism, *Alia* — sînt „înghețate“ și că ministrul e, de multă vreme, oarecum „resemnat“ cu refuzul meu, am pus pe hîrtie un scurt text, pe care l-am trimis Ministrului, în ajunul datei la care urma să se țină adunarea.

În dimineața următoare, la ora 8, am primit, prin curier, textul „corectat“ cu o frază adăugată, care suna aproximativ: „ne ridicăm împotriva sionismului, agentură a imperialismului anglo-american și îl infierăm“.

Cînd am intrat în seminarul teologic l-am întilnit pe Pogăceanu (care, de altfel, era un om politicoș și amabil) și i-am arătat mirarea mea pentru adăugirea făcută, întrucît el știa, deja, destul de bine că pentru nimic în lume eu nu voi rosti astfel de cuvinte.

Replica promptă a ministrului a venit tăioasă și fără echivoc: „Ați citit azi ziarele? Dacă persistați, veți avea soarta lui Slansky“. Într-adevăr, în acea zi, înghețase sîngele în vinele fiecărui evreu cînd a deschis ziarul și a găsit Comunicatul asupra procesului deschis „trădătorilor“ de la Praga și în care acuzații figurau cu numele lor evreiești, alături de cele pe care le adoptaseră și cu mențiunea „evreu“. Era exact ca în timpul lui Hitler. Evreii erau prezentați popoarelor din lumea socialistă ca „spioni“ în slujba sionismului internațional. Așa ceva nu se întîmplase pînă atunci.

La brutala amenințare a ministrului (Slansky și tovarășii săi au fost executați, mai tîrziu), am replicat: „Susțineți că fiecare trebuie să-și atace propriul său naționalism. Patriarhul atacă pe legionari? Episcopul german Müller îi atacă pe hitleriști? Desigur că sionismul nu

poate fi nici pe departe comparat cu aceste ideologii. Nu aveți dreptul să-mi cereți mie acest atac, în timp ce ceilalți . . . tac“.

Am urcat la tribună. În prezidiu, dr. Petru Groza, care m-a întâmpinat cu efuziune. Când mi-a venit rândul să vorbesc, am pus de o parte textul ministrului (cu pasajul antisionist) și i-am citit pe al meu (fără acest pasaj). Am avut succes oratoric. În timpul aplauzelor, Groza, președintele Republicii, care nu știa ce se petrece, m-a îmbrățișat în văzul publicului. Pogăceanu, care ședea în sală, turba de minie. Când am coborât, mi-a întors spatele. Furia sa era de nedescris.

A doua zi, a apărut în „Știința“ reportajul, iar într-însul pasaje din discursul meu, între care figura fraza antisionistă pe care *nu* o rostisem. Probabil că Pogăceanu, sigur că amenințările sale, în atmosfera de teroare exacerbată a procesului Slansky, vor avea efect, a trimis textul „corectat“ la ziar, înainte de a-mi fi rostit cuvântarea.

I-am telefonat, și din răspunsul secretarei am înțeles că nu vrea să vină la telefon. I-am spus secretarei să-l prevină că e vorba de ceva foarte grav. A ridicat receptorul și eu i-am spus: „Știu că sînteți supărat pe mine. Sînt, însă, nevoit să vă spun că dacă nu dezmințiți cele ce mi se atribuie că am spus și apărute azi în «Știința», eu, neavînd nici un organ de presă, voi recurge mîine, vineri seara, la amvon. În predica mea, voi declara că fraza din «Știința» e un fals și nu am rostit-o niciodată“.

Pare de necrezut. În faza paroxistică a terorii staliniste, un rabin dă un ultimatum unui ministru comunist. Și mai de necrezut este încă ceea ce a urmat. Deși mi-a închis telefonul fără „Bună ziua!“, în aceeași seară, Radio București a transmis *integral* înregistrarea discursului meu, care, bineînțeles, nu a conținut fraza menționată. Aceasta deși, în cadrul reportajului radiofonic, nu s-au transmis decît fragmente din celelalte cuvîntări, inclusiv a președintelui Groza și a patriarhului Justinian. S-a recurs, astfel, la o formulă care, fără a-i pune în situația de a da o dezmințire, în fapt a constituit o elegantă modalitate de retractare.

A doua zi, vineri, Pogăceanu mi-a telefonat, întrebîndu-mă: „Ei, sînteți mulțumit? Sper că astă seară veți ține o predică fără dezmințiri“.

De necrezut! Dar „Știința“ din 26 noiembrie 1952 și emisiunea radio din aceeași zi stau mărturie.

Momentul Slansky marca iminența unei catastrofe și la noi. Pluțea în aer groaza. Ana Pauker fusese lichidată politiceste, din iunie 1952. Procesul ei apărea de neînălțurat. România rămăsese singura țară comunistă în care nu avusese loc un astfel de proces spectacol. Cel de

la Praga a ridicat aspectul sionist la rangul principal, transformînd procesul într-o odioasă înscenare antisemită. Amenințarea lui Pogăceanu „veți avea soarta lui Slansky“ nu era întîmplătoare. „Interogatoriile“ Securității, la care au fost supuși numeroși colaboratori de-ai mei (efori de sinagogi, prieteni, funcționari etc.), marcau ajunul dezlănțuirii unei represiuni generale în viața evreiască, iar eu eram obiectivul numărul unu. Nu aveam destule informații, însă era clar că cercul se strînge din ce în ce mai mult în jurul meu.

Cei mai importanți rabini din țară se aflau la București. Veniseră la adunarea din 25 noiembrie 1952. Mă gîndeam că aceasta e ultima ocazie a unei consfătuiri cu dînșii, căci nu se putea concepe măcar să-i convoc — în atmosfera care domnea — fără ca Federația, adică Bacal, președintele ei, să știe și să controleze ședința. Eu așteptam din zi în zi să fiu arestat și mă gîndeam că sacrificiul meu va fi inutil. Rabinii ceilalți vor spune ceea ce eu am refuzat să spun și mă voi pomeni cu un eroism de Don Quichote. Am recurs, deci, la un gest temerar. I-am invitat la mine acasă, în aceeași seară de 25 noiembrie pe rabinii : H. Guttman — București, dr. Beck — București, S. Guttman — Iași, I. Șapira — Galați, F. Klein — Tg. Mureș, M. Spitz — Bistrița, L. Alpert — București, S. Deutsch — Satu-Mare.

Le-am pus frontal problema, informîndu-i despre presiunile la care sînt supus, despre pericolul iminent și am cerut să conchidem împreună, în spiritul Torei, al eticii, dacă :

Știind că o declarație antisionistă, în sensul că este „arma otrăvită“ sau „agentura“ imperialismului anglo-american, înseamnă a califica pe sioniști drept agenți dușmani ai regimului și, ca atare, o justificare a condamnării lor în același timp.

Știind că actuala încordare dintre mine și guvern va duce la consecințe nefaste, că arestarea mea va avea grave repercusiuni, care vor lovi în instituțiile noastre și că oamenii C.D.E.-ului vor putea să distrugă totul :

Ce trebuie să facem ?

Răspunsurile au fost, în majoritate, lamentabile. Rabinul S. Guttman — Iași s-a ridicat și s-a scuzat că nu mai poate rămîne, deoarece „pierde trenul“. (Peste cîtiva ani, fiind la Iași, el mi-a reproșat că l-am chemat la o astfel de ședință, la care „se putea nenoroci“). Rabinul H. Guttman — București (fost președinte al organizației sionist-religioase „Mizrachi“) a dat un răspuns evaziv, la fel rabinul L. Alpert. Rabinul Spitz — Bistrița a spus : „Intrucit răspunsul meu ar trebui să angajeze și soarta soției mele și a copiilor, trebuie să mă consult în prealabil cu dînsa“. Rabinul Filip Klein — Tg. Mureș a invocat textul

talmudic, în sensul că dacă trebuie să aleg între vărsarea singelui altui om și a vărsării singelui meu trebuie să mă protejez întâi pe mine însumi.

Rabinul Ițhak Schapira — Galați, cu umorul său și cu sinceritatea sa brutală, a spus: „Vă înțeleg, Domnule șef rabin. În ajunul arestării Dvs., care vă pare iminentă, vreți ca noi să vă spunem că nu aveți voie să cedați și, ca atare, să ne luăm o răspundere, iar după aceea nici noi să nu cedăm în fața presiunilor. Ei bine, să nu credeți pe nici unul dintre colegii noștri. Eu vă spun, însă, ca să știți ce vă așteaptă. Nu numai că nu vom rezista presiunilor dar, mai mult, vă vom „demasca“, vă vom înfiera pe Dvs. ca dușman al poporului“.

Singurul răspuns clar și moral a fost al bătrînului dr. A. Beck: „Eu am luat parte la înmormîntarea lui Theodor Herzi și la sieriul său am jurat credință Sionului. Puteți conta că îmi voi respecta jurămîntul“.

Dramatica ședință, la care a asistat și soția mea, a luat sfîrșit fără nici un rezultat, lăsîndu-mă mai departe singur în luarea unor hotărîri care angajau destinul a sute de mii de evrei, singur în lupta cu un colos care strivea milioane de oameni și căruia nimeni nu i se putea opune.

Singurătatea era atenuată prin prezența permanentă a soției mele în desfășurarea dramei, care îmi împărtășea imposibilitatea morală de a comite ticăloșii și renegări. Ea împărtășea cu mine hotărîrea de a înfrunta primejdiile, cu riscul vieților noastre.

... Firul amintirilor se desfășoară cu intensitate. Scriu aceste rînduri, la un interval de trei decenii și jumătate, dar trăirile au fost atît de puternice încît ele nu s-au estompat, emoțiile pe care le-am trăit sînt proaspete și cele mai mici amănunte sînt vii, de parcă ieri s-au întîmplat lucrurile.

... Decembrie 1952. La începutul celei de a doua decade a acestei luni, a avut loc Congresul Național pentru Apărarea Păcii, organizat la Ateneul Român și care a ținut trei zile. Am fost invitat să fac parte din Prezidiu (alături de mari personalități politice, științifice și culturale și de alți șefi de culte) și să iau cuvîntul.

Ministrul Pogăceanu revenise la atitudinea prietenoasă, renunțase la amenințări și reluase metoda „persuasiunii“. Poziția mea fără echivoc era același refuz ori renunțarea la cuvînt. La sfîrșitul celei de a doua zile de ședințe, luaseră deja cuvîntul ceilalți șefi de culte. Numai eu rămăsesem pentru a treia zi. Seara, după ce s-a terminat ședința, Pogăceanu m-a invitat în culisele scenei Ateneului, unde se află birourile de lucru, și începură pertractări (care au durat pînă aproape la miezul nopții). Ori de cîte ori făceam vreo nouă propunere sau aduceam vreun nou argu-

ment, ministrul dispărea în unul din birourile alăturate și stătea acolo cîțva timp. Nu înțelegeam ce se întîmplă.

La un moment dat, s-a întors enervat, cu cuvintele : „Nu știu ce să mă fac. Ei nu vor să stea de vorbă direct cu Dvs. Eu nu mă pricep în chestiuni evreiești. Ei sînt evrei și s-ar putea mai bine înțelege cu Dvs. În biroul alăturat se aflau Iosif Chișinevski, Leonte Răutu și Mihail Roller (fiul rabinului Roller din Buhuși), fruntaș comunist, care a deșteptat mult antisemitismul prin „hotărîrea“ sa ca, în loc de „român“, să se scrie „romin“. Aleseseră metoda tratativelor cu mine prin intermediul neevreului Pogăceanu, care își pierduse răbdarea.

A doua zi, adică ultima a adunării, mi-am ținut discursul fără a rosti nici un cuvînt din teza dorită de guvern.

Nu pot încheia acest ultim episod al anului 1952, fără a încredința hîrtiei un moment trăit de mine, în timpul Congresului și care m-a zguduit atît de profund, încît nu pot rezista tentației de a-l povesti.

Ne aflam în faza de supremă idolatrizare a lui Stalin, însoțită de totala desființare a oricărei personalități umane. Sala Ateneului era plină de importanți creatori în domeniul literaturii (Mihail Sadoveanu, Mihail Ralea, George Călinescu etc.), al științei (prof. Parhon etc.), al artei etc. etc. Era o situație îngrozitoare. Toți se ridicau în picioare la fiecare două minute, scandînd lozinci ca o turmă gregară și își dădeau un jalnic și dezolant tablou al spaimei, care anihilează caractere și încovoaeie șira spinării.

Eu mă aflam pe scenă, în prezidiu, din nou tulburat de „pertrac-tările“ ce se desfășurau, de rezistența ce opuneam, de „perspectivele“ ce mă așteptau. Priveam la sală și îmi ziceam, vorbind parcă cu mine însumi :

„Ai înnebunit, omule. Nu vezi cine scandează lozinci ? Nu-ți dai seama că personalități, creatori de geniu, toți s-au dat pe brazdă, toți aplaudă ritmic, toți urlă la fel, nimeni nu schițează nici măcar un gest de opunere. Numai tu te-ai găsit să rezști, să lupți, să refuzi. Nu-ți dai seama că asta înseamnă nebunie ?“.

Momentul acela, în care, în mod logic, descoperisem că ceea ce fac trebuie calificat drept nebunie și nu act de curaj, a fost unul dintre cele mai cutremurătoare.

Logic era, într-adevăr, ceea ce făceau ei toți. Vechiul proverb românesc : „Capul plecat, sabia nu-l taie“ își are adinca sa filozofie, care corespunde, într-o bună măsură și cu cea evreiască. Nicidecum moartea, ci numai viața dă o șansă spre a înfrînge dușmanul, dacă nu mai curînd atunci mai tîrziu.

Ce să fac, însă, dacă firea mea, temperamentul meu nu-mi permiteau să fiu „logic“? Literalmente, nu puteam. Nu-mi rămânea decât să continui . . . nebunia.

De altfel, nebunia generală avea ea singură grija să crească vertiginos, iar noi deveneam din ce în ce mai neputincioși în fața ei.

Anul 1953 se anunța de rău, foarte rău augur.

„Complotul“ medicilor evrei, otrăvitori ai conducătorilor Uniunii Sovietice

. . . Cele dintii zile ale anului 1953 au făcut să crească la paroxism spaima în rândurile evreilor din întregul lagăr socialist. Furibundele atacuri antisioniste axate pe „înaltă trădare“ a „spionului“ Rudolf Slansky, „evreu“ (așa se dădeu toate indicațiile, spre a se dovedi că evreii sînt „trădători“ și „spioni“) și a majorității complicilor săi, tot evrei, creaseră, deja, o atmosferă de pogrom. Bineînțeles că, în acest caz, al unei deșănțate defăimări a iudaismului și a valorilor sale, se asociaseră — ba căutau chiar să-i întreaacă pe ceilalți — C.D.E.-iștii, cu țezele lor, cu articolele lor de ziar, cu discursurile lor propagandistice.

Deodată, izbucni „complotul medicilor“. Comunicatul a apărut în prima pagină a ziarelor și a căzut ca o lovitură de trăsnet. „Medici evrei asasini, otrăvitori ai fruntașilor sovietici“. „Joint-ul“, această nobilă organizație pusă în slujba alinării suferințelor umane — o clică de criminali. Marele Mihoels, artist genial, care și-a pus talentul, energia, toate forțele în slujba patriei sovietice — de asemenea un nelegiuit criminal. Sionismul internațional a pus la cale „otrăvirea“. Ți se oprea mintea în loc cînd vedeai cît de nelimitată e nerușinarea minciunii atunci cînd e vorba de a lovi pe evrei, cît de cutremurătoare era primejdia ce se îngămădea asupra noastră, a tuturor evreilor din răsăritul Europei. De la acest comunicat și pînă la deportarea și internarea în lagăre, la nimicirea unei populații atît de „dușmănoase“, atît de „trădătoare“ nu mai era decît un pas. Noi, în România, nu știam ce se petrece în Uniunea Sovietică, dar simțeam că trăim preludiul unei catastrofe, un nou Auschwitz.

Bineînțeles că „Unirea“, ziarul C.D.E.-ului, nici măcar în aceste momente ale supremei primejdii n-a pregetat să țină isonul campaniei antisemite de tip Streicher, care tocmai se dezlănțuise.

Dr. Menkes din Timișoara a scris un articol îngrozitor, în stilul celui scris de David Sefard din Varșovia, cu titlul : „Criminali în halate albe“.

Într-o bună zi, eram cam pe la mijlocul lui ianuarie, primesc o scrisoare recomandată confidențială, prin poștă, de la rabinul M. din Transilvania. Conținutul ei suna cam în felul următor: „Intrucît complotul descoperit la Moscova — medici evrei, Joint-ul asasini ai conducătorilor Uniunii Sovietice — dovedește, o dată mai mult, cît de nelegiuit este sionismul și cît de primejdioase îi sînt acțiunile, nu e oare de datoria Dvs., D-le șef rabin, să luați o atitudine clară și lipsită de echivoc, convocînd Consiliul Superior Rabinic spre a înfieră sionismul și agenturile sale, scoțînd astfel populația evreiască dintr-o situație plină de pericole?”

Era evidentă provocarea. Rabinul respectiv nu-mi scria obișnuit altfel decît în ebraică. De data aceasta, în românește. Îmi scria scrisori, de obicei, manuscrise, de data aceasta scrisoarea era bătută la mașină, deci cu copie și, pe deasupra, recomandată și „confidențială“.

Cursa în care căzusem părea fără ieșire. Ascundera scrisorii era o politică de struț. Copia ei se afla — era clar în mîinile provocatorilor, care pregăteau astfel zdrobirea argumentului cu care mă opuneam presiunilor, acela că rabinii ceilalți sînt pe aceeași poziție cu mine, fideli dragostei de Sion și Ierusalim. Iată că un rabin ortodox ia atitudine „progresistă“ și șef rabinul îi înăbușă glasul.

A preda scrisoarea forurilor superioare însemna, implicit pornirea pe drumul pe care regizorii din umbră voiau să mă împingă.

Spre a cîștiga timp, i-am răspuns, confirmînd primirea sesizării sale. Intrucît, însă, scrisoarea sa e confidențială și intrucît, potrivit prescripțiilor religioase talmudice, e interzis a divulga numele semnatarului unei scrisori confidențiale, nu pot convoca Consiliul Superior Rabinic spre a lua atitudinea ce mi-o recomandă dînsul.

Cîștigul de timp a fost scurt. După cîteva zile, sosi replica. „Nu e necesar să-i divulg numele, deoarece el e un om neimportant. Șef rabinul, prin poziția ce o ocupă, e singurul indicat, fără a avea nevoie de nici o sesizare, să ia atitudine“. În același timp, veni o altă scrisoare, tot de la acest rabin, prin care îmi comunica „prezentarea sa la autorități, unde a declarat că își retrace cererea de plecare definitivă în Israel“. (Menționez că pînă la urmă, respectivul rabin a plecat în Israel, unde se află și azi).

Iată-mă în plină derută. Pinza păianjenului dușman e țesută de jur împrejur, iar eu mă zbat înăuntrul ei. Capcana întinsă e indubitabilă. S-au găsit „onorabili“ colaboratori, meniți a mă demasca drept „cap al răutăților“. Bieții rabini sînt oameni de treabă. Trebuie numai lichidat Șeful, care împiedică „masa“ să meargă pe linia progresistă.

A afla ce s-a petrecut era imposibil. Am plecat — primind o invitație aranjată — la Tg. Mureș, unde a venit și rabinul S. Deutsch (din Satu Mare, azi la Petah-Tikva) și le-am comunicat, lui și rabinului din Tg. Mureș, Filip Klein (azi, la Ierusalim) cele petrecute. Consternați și dinșii, înspăimîntați, nu au fost în stare să-mi dea nici un sfat.

Am luat atunci hotărîrea de a tăia nodul gordian. Simțeam că trecerea timpului mă apropie de deznodămîntul voit de dușmanii mei. Trebuia să iau eu inițiativa. Am făcut-o.

M-am prezentat la Bercu Feldman și i-am depus pe masă schimbul de scrisori. Acesta citi cu multă atenție, se prefăcu surprins de conținutul lor și, după cum mă așteptam, îmi spuse cvasi-triumfător: „Ei, te-ai convins că rabinii sînt democrați și că dacă D-ta vei da semnalul, ei te vor urma și sprijini?“. Replica mea, dinainte pregătită, a sunat cam în felul următor:

„Sînt gata să dau curs scrisorii. Întrucît, însă, problema în discuție — „complotul medicilor“ — nu s-a întîmplat în România, ci la Moscova, consider necesară o reuniune la care să participe șef rabinii tuturor țărilor socialiste (Budapesta, Varșovia, Praga, Belgrad, Sofia și Berlinul răsăritean), care să ia în comun atitudine“.

Trebuie să menționez că, deși se împlineau atunci aproape cinci ani de cînd am fost ales ca șef rabin, nu izbutisem nici măcar să realizez un schimb de scrisori cu nici unul din sus-menționații mei colegi. „Cortina de fier“ nu era așezată numai între Răsărit și Apus, ci și între fiecare din țările componente ale blocului comunist. O atare adunare — ca cea propusă de mine — era, deci, de domeniul irealului. Ea mă deroba de răspunderea imediată și îmi dădea un respiro.

Rezultatul a confirmat justetea tacticii mele. Nu am mai auzit nici o reacție la propunerea scrisă pe care am făcut-o, pentru convocarea unei ședințe a șef rabinilor din țările socialiste.

Între timp, teroarea devenea din ce în ce mai sălbatică. Se operau mereu alte arestări, în diversele straturi ale populației evreiești. În jurul casei mele se intensificase paza agenților secreți, care mă urmăreau pas cu pas, în mod vizibil, ostentativ. La Federație — Meister — șeful cadrelor, mă eticheta cu glas tare, în absența mea, ca „trădător“, iar în prezența mea, adică la ședințele de prezidiu, cu formula că „partidul zdrobește pe toți cei care încearcă să i se pună în cale“. La Comunitate, madam Frenkel, șefa de Cadre la acea instituție, pătrundea ziua în amiaza mare în biroul meu, în văzul lumii, și îmi forța sertarele, cotrobăind prin hîrtii (despre acest personaj ilariant, o „țată“ analfabetă, ridicată la rangul de Sherlock Holmes, voi mai vorbi în altă parte). La templu, s-au afișat lozinci și caricaturi antisioniste pe care eu, cu mîna mea,

tot în văzul lumii, le-am îndepărtat și distrus. Efori de temple (Braunstein — Malbim, Feuerstein — Atena etc.) erau terorizați să devină informatori, să denunțe pe enoriași, să mă spioneze pe mine. O vastă rețea de provocări și denunțări împinzea toate sectoarele vieții evreiești. Se simțea cum se apropie sfârșitul, se simțea cum se pregătește totul meticolos, în umbră, pînă în cele mai mici amănunte. Soția mea și cu mine aveam clar sentimentul condamnatului la moarte care își așteaptă călăul. Ne împăcasem cu această idee. Realizarea ei nu ne-ar fi surprins și desigur că aceasta s-ar fi întîmplat, dacă nu ar fi survenit iar, miracolul. Dar, despre aceasta, mai încolo.

Între timp, se apropia Pesah-ul. O tradiție se stabilise, aceea a mesajului meu dat de două ori pe an, de Pesah și de Roș Hașana, mesaj în care „politizam“ (adică introduceam linia luptei pentru pace, elogiul libertatea religioasă ce ne-o dă guvernul, uneori atacam „imperialismul anglo-american“ etc.), refuzînd, însă, a introduce două lucruri : a) orice atac împotriva sionismului, a dragostei de Sion, de Israel, b) orice îndemn împotriva plecărilor în Israel. În foarte puține dăți (de două, trei ori, în momentele de mare tensiune), spre a putea menține rezistența pe cele două puncte fundamentale sus-menționate, am introdus o frază critică împotriva alianței guvernului Ben-Gurion (nominalizat), și nu a Statului Israel, cu „imperialismul anglo-american“, ceea ce era departe de a satisface pretențiile CDE-ului.

După ce conflictul pe aceste probleme a trecut prin faze felurite, s-a ajuns la următoarea situație :

Întrucît, în mesajele mele, lipseau cele două lucruri esențiale (sionism și Alia), Federația de Comunități (sub semnătura președintelui I. Bacal și a secretarului general I. Friedman) dădea, concomitent cu mesajul meu, o teză a Federației, în care cele două puncte erau amplu atacate. Teza se citea în toate sinagogile din țară de către activiștii C.D.E., într-un alt moment decît acel al citirii mesajului meu, în decursul aceleiași sărbători.

De data aceasta, după ce mesajul meu a fost predat lui Bacal, m-am pomenit invitat la Ministerul Cultelor, la profesorul Petre Constantinescu-Iași. (Pogăceanu demisionase între timp). În cabinet se afla Israel Bacal. Erau 10—15 zile înainte de Pessah 5713 (martie 1953).

Ministrul, cu care mă cunoșteam din timpul șederii mele în lagărul de internare de la Miercurea Ciuc (1940), puse frontal problema că „neapărat, și fără nici o obiecție, sînt obligat să introduc în mesaj un pasaj de înfierare a sioniștilor criminali, medici otrăvitori care, în slujba Joint-ului, au omorît conducători sovietici“. Tonul era răspicat și suna ca un ordin. Răspunsul meu a fost de asemenea categoric și fără echivoc :

„Sînteți profesor de istorie și nu-i nevoie să vă spun ce înseamnă capitolul otrăvitorilor de fîntîni *. Să vă aduceți aminte de ceea ce vă spun. Povestea medicilor de la Moscova este aidoma celei a otrăvitorilor de fîntîni și pentru nimic în lume eu nu voi fi părtaș la răspîndirea uneia din înscenările ticluite împotriva poporului evreu“.

„Vă permiteți să puneți la îndoială ceea ce spune justiția sovietică ? Îndrăzniți s-o insultați ? țipă ministrul la mine, bătînd cu pumnul în masă (accesele sale de furie erau deja cunoscute, în scurtul timp de cînd ajunsese în fruntea Ministerului).

„Eu nu pun în cauză justiția sovietică, care, deocamdată, nu s-a pronunțat în vreun fel. Acum e vorba de un simplu comunicat dat de organe polițienești care, de multe ori, se înșeală. Din nou, mă adresez memoriei Dv. de istoric. Să țineți minte. Va veni o vreme cînd vă va fi rușine cu acest comunicat. Noi, evreii, sîntem obișnuiți cu astfel de înscenări : omor ritual, vrăjitorie etc.“.

Discuția s-a înfierbîntat. Ministrul deveni furios, începînd să mă amenințe. „Ulciorul nu merge de multe ori la apă. Pînă cînd credeți că vă vom tolera o astfel de atitudine ?“, spuse ministrul, cu degetul amenințător îndreptat către mine. Am arăspuns :

„Eu sînt rabin și ceea ce semnez azi trebuie să fie valabil și peste 20 de ani. Niciodată nu trebuie să-mi fie rușine de ceea ce am scris sau rostit“.

Bacal, care se părea că era dinainte concertat cu ministrul, a tăcut tot timpul, asistînd la violenta altercație verbală dintre noi. Cînd i se păru că șansele de intimidare a mea sînt nule, interveni spunînd :

„În orice caz noi, Federația Comunităților, vom da o teză în care vom spune lucrurilor pe nume și vom scrie ceea ce dl. șef rabin refuză să scrie“.

Am replicat acceptînd propunerea (în orice caz, după cum am explicat mai înainte, acesta era deja sistemul introdus de multă vreme. Mesajul meu, „fără“ și teza Federației „cu“ atacuri antisioniste și anti-Alia).

Ministrul se împotrivi, vociferînd parcă ieșit din minți. Am declarat atunci că retrag întregul mesaj și nu mai adresez nici un cuvînt comunităților cu prilejul sărbătorii de Pesah.

Cu aceste cuvinte, m-am ridicat, ministrul a catadicsit cu greu să-mi dea mîna. Am părăsit cabinetul într-o stare sufletească grea. E lesne de înțeles — mai ales cînd ne reamintim atmosfera de groază ce domnea în acel moment — că mă jucam cu viața.

* Una dintre atîtea alte calomnii, precum că evreii răspîndesc ciuma otrăvind fîntînile, a fost răspîndită de-a lungul și de-a latul Europei în Evul Mediu și a făcut să curgă mult sînge de evrei nevinovați.

A doua zi dimineața am primit mesajul „corectat“, prin scoaterea unor fraze, însă cu „bun de publicare“, fără pasajele ce mi se cereau să le introduc.

Bacal, președintele Federației, luase însă, următoarea măsură „organizatorică“. În prima seară de Pesah, se va citi în sinagogi mesajul meu. În ultima zi, înaintea rugăciunii de Izkor, când sinagogile sînt tixite de lume, atunci să se citească „teza“ Federației. Aceasta conținea, cu vîrf și îndesat, întreaga otravă a înscenării odioase a „medicilor evrei otrăvitori“.

L'homme propose et . . . Dieu dispose.

. . . Sosise și Pesahul. Parcă mai mult decît oricînd, serile de Seder au fost pătrunse de spaime. Pîndeau din toate părțile uneltirile. Nu te-ar fi mirat să te pomenești cu azima rituală dusă la analiză, spre a găsi sîngele de creștin cu care ar fi fost plămădită. Versetele Hagadei celei de veacuri îngălbenită răsuna cutremurător de actuale . . .

„Nu unul singur s-a ridicat împotriva-ne să ne extermine, ci în fiecare generație se ridică asupra noastră ca să ne extermine și Dumnezeu ne salvează din mîinile lor“.

Ne salvează, oare, și de data această? Cînd am deschis ușa la Seder ca Eliahu Hanavi să intre, m-am uitat în strada pustie, în miez de noapte, și parcă zăream într-un colț un ins pitit cu un sac în spinare. În sac se găsea, desigur, trupul fără viață al unui copil de creștin care trebuie zvîrlit în curtea noastră, spre a dovedi că sîngele copilului se află în cupele noastre de vin.

Nu ! Nu ! Era o vedenie. Nu era decît . . . agentul de securitate care pîndea, zi și noapte, la colțul de stradă din fața casei mele. În sacul său nu se afla nici un trup de copil, ci, cel mult, literatura ieftină menită să răspîndească legenda modernă a omorului ritual : evreei, sioniștii, Israel, Joint — mestecînd otrava cu care omoară pe conducătorii popoarelor . . .

. . . Șabat Hol Hamoed. Sîmbăta din mijlocul Pesahului. Ajunsesem ca de obicei, la ora 9 dimineața, la Templul Coral. În curte, un evreu, pe care pînă atunci l-am cunoscut doar din vedere ; nu-i cunoșteam numele. Îl chema Blau Adalbert. Era lucrător giuvaergiu-ceasornicar (ulterior, a plecat în Israel și a trăit mulți ani la Haifa sau în împrejurimile ei. Era de origină ardeleană). Omul nostru mă opri și spuse :

„Stau aici și vă aștept, Domnule șef rabin, căci eu vreau să fiu primul care să vă aduc marea veste. S-a transmis la Radio Londra comunicatul prin care se anunță că întreaga afacere cu medicii de la Moscova nu e decît o înscenare. Medicii au fost eliberați și doctorița denunțatoare a fost arestată“.

Exact ca la Meghilat Ester. O răsturnare de 180 de grade. O dramatică întorsătură, ca la carte. În ultima clipă, eroii cei buni sînt salvați de la moarte și diabolicele unelte ale Răului își primesc pedeapsa.

„Prea frumos ca să fie adevărat, într-o lume cum e a noastră“, mi-am zis și, cu multă prudență, l-am ascultat pe interlocutorul meu, cu neîncredere, cu teama unei provocări. Am intrat în templu și am cerut unor prieteni intimi să întrerupă rugăciunea și să facă radio-ascultare. Să caute, în special, Radio Moscova.

Pînă cînd s-a terminat serviciul divin, căpătasem confirmarea veștii. Numai Radio București n-o anunțase. Ca de obicei, acest post de radio aștepta să se asigure întii, să se acopere cu dezlegări . . . de sus, pînă dădea o astfel de știre.

Am ridicat atunci, în zi de Șabat, telefonul. Ceea ce aveam să comunic în această convorbire era prea important, pentru ca să mă fi împiedicat de o opreliște halahică. Erau doar salvate milioane de vieți evreiești.

Îl chem pe I. Friedman, secretarul general al Federației, care, bineînțeles, profana la acea oră Șabatul, lucrînd în Cancelaria forului central al cultului mozaic, Federația, și care nu asculta decît Radio București și deci nu avea de unde să cunoască cele întîmplate, și îi spun la telefon :

„Domnule Friedman, ai transmis la toate comunitățile „teza“ ce urmează a se citi în ultima zi de Pesah. Ea conține un text care se ocupă de mirșava înscenare antisemită de la Moscova împotriva unor medici evrei nevinovați. Te somez ca imediat să telegrafiez la toate comunitățile, anulînd pasajul acesta și cerîndu-ți scuze“.

Friedman mi-a spus, pe urmă, că a crezut că am înnebunit, dacă, la telefon (îndeobște controlat), cutez a rosti asemenea vorbe*.

Astfel s-a încheiat un capitol care merită așezat într-o nouă Meghila, capitolul primejdiei de moarte și al salvării dramatice a evreilor.

Așa a luat sfîrșit unul dintre coșmarurile ce le-am trăit. Ca și în orice vis însă, după teoria freudiană, se află două părți. Una e la fel cu virful unui aisberg, partea vizibilă, și cealaltă e partea cufundată în adîncuri, cea invizibilă.

Coșmarul meu a avut aceste două părți. Pînă aici am vorbit de virful aisbergului. În capitolul următor, voi încerca să mă cufund în adîncuri, acolo unde se puneau la cale nelegiuirile, acolo unde se pregătea nimicirea mea.

Mimaakin . . . Din adîncuri, strigat-am către Tine, Doamne !

* Pe la ora 4 după-amiază, vestea a ajuns și pe undele bucureștene.

CAPITOLUL 18

Cîteva episoade

Ani grei, ani plini de probleme, ani de intensă încordare. În agenda mea, sînt notate, din acești ani, o mulțime de evenimente și nenumărate fapte cotidiene. Cred că spre a contribui la redarea unei oglindiri a stărilor de lucruri din acești ani, a tragediilor și dramelor, nu trebuie să neglijăm nici faptele și întîmplările din fiecare zi, mai reduse ca importanță, în aparență, dar, în realitate, revelatoare.

„La verité est dans les nuances“ — ne învață proverbul. Nu numai culorile tari, ci și nuanțele ușoare dau expresie adevărului. Aș adăuga că nu numai gravitatea, seriozitatea, ci și aspectele hazlii, momentele ilariante, vorbele de spirit sînt menite să completeze, uneori chiar să înfățișeze pe de-a întregul, un tablou al realităților.

Să spicuiam, deci, împreună, la întîmplare, cîte un astfel de episod, cîte o vorbă de duh, cîte o întîmplare nostimă. În aparență fără legătură una cu alta, în realitate un fir roșu le străbate pe toate și le dă o explicație anume. Să încercăm . . .

. . . Era în iarna lui 1948—1949. Mă aflam încă în faza dibuirilor. Nimeni nu știa ce va fi, unde vom ajunge în această stranie conviețuire care se stabilise între culte și statul comunist . . . Rînd pe rînd, cei care au acceptat colaborarea cu comuniștii erau eliminați, în momentul pe care aceștia îl considerau oportun. Tătărescu, socialiștii, formațiuni politice mai mici se pomeneau lichidate de ceea ce s-a precizat a fi forța conducătoare în Stat : partidul comunist. Cu atît mai mult în ceea ce privește cultele ; părea că soarta lor va fi la fel cu a tuturor.

La o masă (la care, ca de obicei, am participat și nu am mîncat) dată în cinstea unor oaspeți străini, s-a nimerit ca, la ieșire să nu-mi găsesc mașina. Era în fața restaurantului „Bordei“, de la Șosea. Vasile Luca, fruntaș al Biroului Politic al partidului și responsabil cu problemele cultelor, ieșise și dînsul și, cînd era să se urce în mașina lui, s-a oferit să mă conducă.

S-a infiripat repede o conversație vie în legătură cu coexistența stat-culte. Meteahna mea de a vorbi deschis și îndrăzneț era, pe atunci, mai accentuată. Eram tânăr și credeam că pot să-mi permit să fiu un „enfant terrible“.

I-am spus : „Nu vă supărați, dar am să vă spun sincer ce gîndesc. Deocamdată, mai aveți nevoie de noi, cultele, pentru jocul dumneavoastră politic. Sintetiți la început și, de aceea, ne lăsați pe noi pentru lichidare, mai la urmă. Ceea ce e cert este, însă, că, mai curînd sau mai tîrziu, ne așteaptă desființarea“. El îmi răspunse : „Apreciez sinceritatea dumneavoastră și vă voi vorbi și eu sincer. Desigur că noi am dori să dispară cultele. Nu tot ce dorim, însă, putem să ne permitem să îndeplinim. Noi învățăm de la Uniunea Sovietică, nu numai din succesele ei, dar și din eșecurile sale“.

„Toate le-au reușit. Colectivizarea agriculturii, naționalizarea industriei, transformarea radicală a educației etc., etc. Un singur domeniu, însă, a adus un eșec. Religia. După ce s-au luat cele mai drastice măsuri administrative împotriva preoților, a trebuit, apoi, să se revină și să se redeschidă bisericile, să se reînființeze ierarhia clericală. De ce ? Pentru că (și aici citez exact fraza pe care a folosit-o Luca) : „Totul se poate lua omului, pămîntul, uzina, fabrica, atelierul, școala etc. Dacă se opune, ai la dispoziție tancul, și cu acesta îl convingi. Un singur lucru nu se poate smulge din sufletul omului cu tancul : aceasta e religia. De aceea, rușii au trebuit să bată în retragere, iar noi nu vrem să repetăm greșeala lor. Noi lăsăm timpul să hotărască. El, timpul, e cu noi și împotriva voastră. Vă lăsăm liberi, nu vă stingherim, nu avem nici un interes să ne creăm dușmanii inutili, și nici martiri de care nu avem nevoie. Veți dispărea de la sine, căci viitorul e marele vostru adversar“.

Au trecut de atunci aproape 40 de ani. Vasile Luca e demult uitat, iar previziunea lui s-a dovedit falsă. Timpul a lucrat pentru noi. O spun cifrele, o spune noua generație care a crescut între timp și construiește viitorul nostru mai bun în Israel . . .

. . . Un aspect al ortodoxiei — fanatismul. Care poate duce la absurd !

Una din revendicările noastre, de la bun început, era crearea unei școli rabinice. Ministerul Cultelor era de acord. Era și firesc, căci alte culte, cum ar fi creștinii ortodocși, evangheliștii germani, reformații maghiari etc. aveau institute de teologie.

Feldman — Șerban — Bacal, trinitatea nefastă a C.D.E.-ului, se opunea cu îndîrjire și recurgea la tot felul de pretexte spre a împiedica legalizarea „ieșivelor“, care, de fapt, existau, dar n-aveau din, ce să trăiască.

Cînd, în sfîrșit, am înfrînt opunerea lor, a început o bătălie pe problemă programei. Ei erau de acord cu unele obiecte de învățatură propuse (Biblie, Talmud, Șulhan-Aruh etc.). Nu acceptau însă : 1) nici limba ebraică, 2) nici istoria evreilor. Motivarea : această înseamnă propagandă sionistă.

Pînă la urmă, am reușit, prin Ministerul Cultelor, care avea o atitudine pozitivă, să fac să învingă punctul meu de vedere. Ebraica și istoria au fost trecute în programa analitică.

Dar atunci cînd am început cursurile la Arad (după ce localul ne-a fost restituit, în iulie 1956, în urma vizitei delegației rabinice americane. Vezi capitolul respectiv), limba ebraică și istoria evreilor și pe deasupra și Tanah (Profeții și scrierile sfinte biblice) au căpătat alți adversari, mai crunți, mai vajnici decît C.D.E.-iștii.

Aceștia erau exponenții ... ortodoxiei. Rabinul Paul Miller și acoliții săi refuzau învățarea istoriei evreilor. „Ce-i aia istorie, Domnule șef rabin ?“ Mă întreba, în aparență cu respect, în realitate cu ironie, rabinul Miller, de care ascultau toți cei 56 de „studenți“ care alcătuiau materialul viu al ieșivei.

„Nu poți fi rabin sau haham, fără să știi istorie ?“

Am rămas fără grai în fața unei astfel de „argumentări“.

„Ebraica ? La ce e necesar să pierdem timpul prețios al elevilor cu astfel de fleacuri ?“

Culmea era însă că ei se încăpățîneau în a nu accepta învățatura din însăși operele Profeților.

Ezra Fleischer (azi profesor la Universitatea Ebraică din Ierusalim, laureat al Premiului Național de Literatură și al premiului „Bialik“ din Israel, somitate mondială în opera de studiere a poeziei sinagogale din Evul Mediu) căruia îi încredințasem aceste materii se lupta, bietul de el, cu un adevărat sabotaj în jurul studierii limbii, istoriei și celei mai mari părți a Bibliei, a Torei scrise, iar sabotorii erau ... aripa extremistă, de dreapta, religioasă.

Les extremes se touchent ...

... Un aspect mai cu haz. Călătoream multe luni pe an în provincie, mai cu seamă la comunitățile din Transilvania. Ortodoxia, hăsidimii au simțit că îi sprijin. Ei constituiau bastionul cel din urmă al vieții noastre religioase. Se organizau mese de Șabat, se adunau rabinii din celelalte orașe, se țineau „Derașot“ (dizertații asupra pericopelor din Tanah), se cînta și se dansa. Fiecare vizită deștepta pe oameni, le dădea speranță, le ridica moralul.

Într-un rînd, la Satu-Mare, se organizase în cinstea mea o mare masă comună, simbătă seara. La începutul săptămîinii noi, Motzaei Șabat

se ia o masă tradițională, care poartă numele Melave Malka „conducerea Reginei“. Este vorba de „Regina Șabat“ în cinstea căreia se dă o masă înaintea plecării ei și în momentul când evreul reintră în viața cotidiană, a săptămânii care începe.

Organizatorii mesei de la Satu-Mare au invitat vreo 500 de persoane. Între acestea, nu erau numai ortodocși, ci și intelectuali și alți frunțași ai obștii.

Au apărut, deci, invitații prin care se chema Jumea la un „Banchet“. Melave Malka (Banchet — ca să înțeleagă cei mai moderni ; Melave Malka — limba străveche a credincioșilor).

... Ne aflam cam pe la miezul nopții și în toiul mesei, cu mîncăruri, băuturi, discursuri și cîntece. La un moment dat, se apropie de mine, care mă aflam în capul mesei, un hasid cu ștraml, parcă desprins dintr-un tablou rembrandtian, și mă întrebă :

„Vă rog, Domnule șef rabin, cînd se termină banchetul și cînd începe Melave Malka ?“.

Întrebarea era destul de nostimă și m-a amuzat. L-am întrebat : „Pentru ce vrei să știi aceasta ?“

„Ca să știu, în sfîrșit, cînd pot pune deoparte furculița și pot să mă apuc să mînc, așa cum sîntem învățați noi hasidimii, adică cu miinile“ ...

... Rabinul Isac Șapira din Galați era un erudit talmudist și, în același timp, stăpînit de un sclipitor simț al umorului. Străbunicul său, rabinul Moșe David Șapira, care a păstorit obștea din Galați în mijlocul veacului trecut, era și dînsul cunoscut pentru observațiile sale pline de spirit.

Bacal, președintele Federației, făcea eforturi disperate de a împinge pe rabini spre antisionism și anti-Alia. Nu izbutea. A organizat, la un moment dat, „cursuri“ pentru rabini și hahami, cu scopul de a-i prelucra politicește. În zadar Feldman recomanda „să li se dea bani rabinilor“, adică pur și simplu, să li se dea mită ; dar Bacal era prea zgîrcit pentru așa ceva.

Pînă la urmă, i-a făgăduit rabinului Șapira mai multe avantaje bănești, dacă se va apuca să atace guvernul israelian în legătură cu politica sa internațională pro-americană.

Gîndindu-se că, în definitiv, aceasta nu era o renegare a principiilor iudaice și cum chiar șef rabinul, care apăra sionismul și Aliaua, a atacat politica pro-americană a lui Ber-Gurion, Șapira a acceptat și la Galați a făcut ceea ce i-a cerut Bacal.

Acesta din urmă, însă, a ... uitat să-și onoreze promisiunea.

Rabinul Șapira luă, deci, cuvîntul la unul din „cursurile“ pentru cler și grăi cam așa :

„Tovarășe Bacal, eu nu înjur pe credit. Dv. nu vă onorați obligațiile și nici eu nu le voi mai onora“.

„Dumneavoastră spuneți că nu-i ce mânca în Israel. Dacă nici aici nu am de mâncare, prefer să fac foame în Israel. Acolo am cel puțin un cer sfânt peste capul meu și un pământ sfânt pe care pășesc picioarele mele“.

Glume amare. Să înjuri ca să ai ce să măninci, să nu înjuri pe credit, să cumperi conștiințe . . .

Rabinul Șapira cu satiricul său verb, cu ironiile sale virulente, a definit o situație.

Până la urmă a plecat și el în Israel, unde își doarme somnul de veci. Memoria sa e nepătată și binecuvîntată, în pofida glumelor mai sus amintite.

Episoade, vorbe de duh, momente amuzante ; ele completează fresca vieții evreiești din România acestor ani hotărîtori.

Cum acordă audiențe șefului rabin un ministru de Interne

Era în martie 1950. Înainte de Pesah. În anii precedenți, izbutisem să obțin să putem aduce în penitenciar azima și hrană rituală pentru deținuții evrei. Între timp, numărul acestora se mărise considerabil. Mulți dintr-inșii foarte religioși, care, în mod cert, rămăneau expuși la foame absolută dacă nu vor primi o alimentație specială de *Pesah*.

Am făcut repetate demersuri, de data aceasta ele au rămas fără rezultat. Ministrul Cultelor dădea din umeri în așa fel, că am înțeles care e răspunsul ce l-a primit. Am scris atunci o scrișoare lui Teohari Georgescu, ministrul de Interne, apelînd la omenia sa și rugînd să se aprobe cererea. Nici un răspuns. Atunci, am solicitat o audiență la dînsul. Am primit, telefonic, de la cabinetul său invitația să vin a doua zi, la 11 a.m.

Ministerul de Interne se afla atunci, în localul în care avea să se afle apoi sediul Comitetului Central al Partidului. Era o zi ploioasă și, la 11 fără 5 minute, mă aflam deja la ușa de jos unde o sentinelă m-a oprit. I-am spus cine sînt și la cine sînt invitat. A trimis plantonul să comunice ofițerului de serviciu.

Trei sferturi de oră am stat afară în stradă, în ploaie, fără să vină nimeni. În sfîrșit, apăru ofițerul de serviciu și mă invită să-l urmez. Am urcat două etaje și, după ce am străbătut o mulțime de culoare, m-am pomenit băgat într-o încăpere care prezenta toate semnele unei celule de închisoare. Fără a exagera, ea nu avea mai mult decît un metru pătrat, ușa de metal legată cu lanț. În celulă, un scaun mic, tot de metal și tot legat cu lanț de ușa. Ofițerul mi-a spus: „Așteaptă aici“, a ieșit și a încuiat ușa pe dinafară.

„Iată-mă arestat“ mi-am zis. Situația mea era deja pîrguită pentru o atare eventualitate. Tensiunea în care mă aflam tot timpul, așteptînd în fiecare noapte ca evenimentul să se producă, împrejurările în care am fost „depus“ în această celulă, întreaga comportare față de un șef de cult, toate acestea arătau clar că de ceea ce m-am temut de aceea n-am scăpat.

„Besser ein Ende mit Schrecken, wie ein Schrecken ohne Ende“ — „Mai bine un final cu spaimă, decît o spaimă fără de sfîrșit“. Dictonul acesta se adevăra atunci. Parcă am răsuflet ușurat.

Am stat, deci, pe scaunul de fier, înghesuit în celula-carceră, și m-am resemnat. Cînd am intrat într-însa era înainte de 12. Orele treceau încet. Așteptam să văd unde și la cine mă vor duce.

La ora cinci și un sfert după-amiază, se deschise ușa și un soldat înarmat mi-a spus: „Venîți cu mine la telefon“. M-a condus într-un birou gol și am ridicat receptorul. „Aici e Dulgheru (colonelul Dulgheru — evreu era faimosul șef de cabinet al ministrului Teohari Georgescu). Știm pentru ce ați venit. Puteți pleca acasă“.

Pe la cinci și jumătate, flămînd și istovit, m-am prăbușit în fotoliu din holul casei mele și i-am povestit soției mele ce fel de ... audiență am avut.

Lección ce mi s-a dat nu mi-a fost de-ajuns. L-am invitat pe fratele Anei Pauker, Zalman Rabinsohn, și i-am povestit toată pățania, apelînd la dînsul să mă ajute ca bieții oameni de prin pușcării să aibă barem azima de Pesah.

Zalman a auzit, a tăcut ca de obicei și a ... plecat. S-a întors în aceeași după-amiază. De data aceasta, mi-a relatat că a fost violent admonestat de Ana pentru intervenția făcută.

„Ce mai vrea șef rabinul? Doar a primit răspuns la cererea sa. Crede că e pe timpul burgheziei, că trimite un frate să intervină la soră-sa? Spune-i să se astîmpere“.

Deținuții evrei au rămas fără azimă și eu m-am ales cu o audiență într-o carceră și o severă admonestare.

Un sfânt între noi: fratele Anei Pauker

„Treizeci și șase de oameni drepecți“ — ȚADIKIM — umblă prin lume și nimeni nu-i cunoaște. Lumea își datorează existența numai lor, căci păcătoasă și nelegiuită cum e lumea aceasta, ea ar trebui să dispară în hău — în tohu-vavohu. Ei, cei drepecți, prin ale lor fapte bune, prin ale lor gânduri frumoase, prin ale lor sentimente nobile, ei sînt stîlpîi care nu lasă Creațiunea să se prăbușească, căci scris este „Țadikul e temelîa lumii“ . . .

Un astfel de „lamed-vuvnik“ — unul din cei 36 — a fost fratele Anei Pauker, Zalman Rabinsohn. Dar mai întii, cîteva cuvinte despre dînsa.

Ce știe lumea evreiască despre dînsa? O antisemită, o renegată, capul tuturor răutățîilor, nenorocirea evreilor etc.

Care e bilanțul real al anilor în care Ana Pauker a fost o figură de prim plan în România? Între 150 000 și 200 000 de evrei au făcut Alia în Israel. Pe de o parte, se citeau în ziare declarațiile ei negative la adresa sionismului, potrivitnice emigrării, teroare, arestări, campanii sălbatice, iar pe de altă parte vapoare plecau, încărcate în fiecare săptămînă, cu mii de olim.

Dacă ar fi, deci, să ne orientăm după fapte și nu după vorbe, imaginea Anei Pauker se schimbă radical.

Fiica unui măcelar de carne cașer, de care îmi aduc aminte, evreu ultrareligios, cu multă carte evreiască, sever și principial în ceea ce privește respectul normelor religioase, adversar al rabinilor din București, pentru că nu-și împlineau datoria și, deci, erau marii vinovați ai decadenței religioase, Herș Rabinsohn era, în același timp, oficianț în sinagoga din strada Vinători, „Aizic Ilie“.

Fiica sa, Ana, a fost profesoară de ebraică la Școala primară a Comunității Evreilor din București „Fraternitatea-Zion“, din curtea Templului Coral. Ulterior, în urma unei idile ratate cu acel care a devenit

mai târziu librarul Steinberg-Hasefer, a plecat la Paris, unde s-a căsătorit cu Marcel Pauker (executat mai târziu de regimul lui Stalin, în timpul mării epurări din anii '30). Procesul de la Craiova îi aduce ani grei de temniță, dar Ana Pauker devine una din figurile de vază ale Internaționalei Comuniste. Când rușii ocupă Basarabia, ei arestează mai mulți fruntași români, între care moș Ion Codreanu, și determină astfel un schimb de prizonieri. Guvernul român le predă sovieticilor pe Ana Pauker și primește grupul de români basarabeni.

Prima mea întâlnire cu dînsa e semnificativă și merită s-o notez. Era la numai cîteva luni după instalarea mea ca șef rabin. Ea era de puțin timp ministru de Externe și deși a treia în ierarhia partidului (Gheorghiu-Dej și Vasile Luca erau socotiți, formal, primii), toată lumea știe că ea e numărul Unu.

Într-o bună zi, am primit telefonic invitația de a participa la reînhumarea osemintelor surorii ei, care a murit la Predeal și a fost îngropată acolo, în timpul regimului fascist.

La Cimitirul „Filantropia“, unde urma să se facă reînhumarea, sosise Ana Pauker, care rămase, însă, la poarta cimitirului, unde îl chemă pe David Schiffer — președintele Societății „Sacra Hevra Kadișa“ — și îi spuse să nu facă nici un fel de serviciu religios. Schiffer se plecă pînă la pămînt, spunînd că va executa ordinul și se apropie de mine, care mă aflam la numai cîteva pași, transmițîndu-mi dispoziția primită. Răspunsul meu a fost : „În cazul acesta, să-și ia osemintele și să le ducă în altă parte. La noi, fără slujbă religioasă nu se poate“. Schiffer, îngrozit de răspunsul meu, îmi replică : „Bine, Domnule șef rabin, uitați cu cine așteți de-a face?“. Eu, însă, am rămas netratabil iar Schiffer era disperat, ceea ce Ana a observat și atunci s-a apropiat, întrebînd ce se întimplă. I-am spus : „Vă cerem iertare, doamnă ministru, dar aici e un cimitir religios, care are regulile sale. Noi nu silim pe nimeni să vină aici, dar cine vine trebuie să se supună acestor reguli. Altfel, transformăm caracterul cimitirului și profanăm memoria morților înhumați aici pe baza acestor reguli“. Mă sfredeli cu ochii ei severi și mă întrebă : „Atunci ce vreți ? Am răspuns : „Sîntem gata să reducem la minimum serviciul. Eu, de pildă, nici nu voi oficia, nici nu voi rosti vreo predică. Nu-i indispensabil. Ceca ce, însă, este absolut necesar, este ruga mortuară *Kadiș* și *Eil Malei Rahamim*“. (Ea știa foarte bine despre ce fel de rugă era vorba). Ana a consimțit. Serviciul religios s-a efectuat, iar după reînhumare ea a venit la mine, scuzîndu-se : „La înmormîntarea mamei mele, n-am făcut nici o obiecțiune la oficierea întregului ritual, întrucît ea a fost credincioasă. Sora mea a fost, însă atee și, de aceea, m-am opus“. I-am răspuns : „Vă înțeleg dar în cazul acesta locul ei e la Crematoriul Uman sau

inființați un cimitir special pentru necredincioși. Noi, însă, avem dreptul să ne păstrăm datinile”.

„A quelque chose, malheur est bon“. Acest incident a avut drept rezultat că, în toată țara, fără excepție, ani de zile, în plină teroare stalinistă, am izbutit să împiedic, în cimitirele noastre, orice încercare de „înmormântare laică“ și am impus — „după exemplul tovarăsei Ana“ — serviciul religios la aceste înmormântări.

Voi mai avea ocazia să scriu despre Ana și despre dubla ei imagine — dușmană a sionismului, pe de o parte, organizatoare a Alialei de masă, pe de alta ; intransigenta adversară a cultului nostru, pe de o parte, sprijinitoare, în momente grele, a rabinilor, a tradiției, pe de altă parte.

Și acum să ne întoarcem la fratele ei, Zalman Rabinsohn. Plămădit din același aluat, principialitate absolută, putere de sacrificiu nelimitată, totul pentru cauză, nimic pentru sine, fratele și sora se iubeau și se respectau reciproc, deși puneau aceste virtuți fiecare în slujba unui ideal, a unei concepții diametral opuse.

Zalman era profund religios, fără compromisuri ; el respecta tradițiile și era dedicat, cu întreaga ființă, poporului său și idealului sionist. A fost dascăl de ebraică la școlile Comunității, profund cunoscător al Torei și militant în organizația religioasă sionistă „Mizrachi“. Imediat după război, a părăsit țara, împreună cu familia, plecând în Israel (pe atunci Palestina).

După dezlănțuirea agitației antisioniste (1948), după pornirea valului de teroare, Zalman se imbarcă pe vasul „Transilvania“, însă în rută inversă față de aceea a sutelor de mii de evrei din România. Ei plecau spre Israel, el se reîntorcea de acolo.

Dacă Rabinsohn a venit din proprie inițiativă sau a făcut-c la îndemnul „anumitor factori“ din Israel, n-am putut desluși nici pînă azi. De la taciturnul acesta nu puteai să te alegi cu asemenea precizări. Fapt e că a venit să ajute pe frații săi în nevoie. Voluntar sau în misiune ? Nu știm.

Scena revederii dintre frate și soră e plină de dramatism. Mi-a evocat-o rabinul din Buhuși, Isac Friedman (în care, pe atunci, Rabinsohn a avut mai mare încredere și căruia i-a relatat-o).

S-au îmbrățișat și Ana i-a spus, în idiș : „Zalman, în fine ai venit acasă“. Răspunsul prompt și categoric : „Acasă ?“ Nicidecum. Casa noastră e acolo, în Eretz-Israel“. Replica Anei : „Aici, numai aici e casa noastră, unde-s înmormîntați mama, sora și fratele“. „Nu, hotărît nu, stăruî Zalman. Numai acolo pe pămîntul strămoșilor, unde se clădește viitorul nostru, acolo e casa noastră“.

De la primele fraze schimbate, în toiul îmbrățișării duioase a reverenței, cele două poziții se reliefează punând față în față două caractere de bronz, două credințe fanatice potrivnice una celeilalte.

Zalman primi o casă, în vecinătatea Anei, la Șosea, în cartierul de rezidență al „stabilor“ și căpătă denumirea de „tovarășul Solomon“. Bineînțeles că el refuza orice alimentare, din motive rituale. Apărea regulat la rabinul din Buhuși, în sinagoga acestuia din str. Olteni 38, la sinagoga Malbim, apoi a început să frecventeze și locuința mea. Nimeni nu știa unde și ce mănincă. Refuza sistematic orice invitație la masă. La început, când încă nu ne cunoșteam bine și, din motive lesne de înțeles, nu aveam prea mult încredere unul în celălalt, vizitele sale în biroul din locuința mea decurgeau bizar. Eu vorbeam și, fără să țin seama dacă merita sau nu încredere, spuneam tot ce aveam pe suflet, povesteam toate fărădelegile, toate ticăloșiile ce le săvârșeau oamenii C.D.E.-ului, agenții Securității. Mă gândeam că aceasta este o modalitate unică de a face să răzbată pînă sus plîngerile noastre. „Un telefon la Cominform“ așa definea rabinul din Buhuși legătura cu Zalman. Ore întregi, deci, vorbeam, și în acest timp creionul lui Rabinsohn lovea cu o iuțea de mașină de scris lemnul biroului meu de lucru. Dădea impresia că stenografiază. Din cînd în cînd mă întrerupea cu o scurtă întrebare. Apoi continua să noteze. La urmă, nu reacționa în nici un fel, nu promitea nici un demers, numele surorii sale nu era deloc pomenit, se ridica și pleca, întrebînd cînd poate să revină.

Numai atunci cînd un răspuns se impunea în mod evident, el revenea dîndu-mi-l, negativ sau pozitiv, ferindu-se să amintească numele tabu al Anei.

Ce mîncă Zalman? De Sucot, neavînd Suca la domiciliul de la Șosea, el lua masa la Suca de la Templul din strada Atena (devenită, apoi, strada Nikos Beloianis). Președintele Templului, Iosef Feuerștein, a pîndit să vadă ce mănincă lamed-vuvnikul nostru. O cutie de sardele, una singură, a constituit alimentația sa în toate cele șapte zile de Sucot.

Era slab și sfrijit. O figură de ascet. Niște ochi plini de candoare, profunzi și pătrunși de tristețe.

„Fratele împărătesei“ (așa l-ar fi numit odată, într-o declarație a sa, Ben-Gurion, fostul prim-ministru al Israelului) nu numai că nu folosea raporturile sale de rudenie pentru ca să profite personal de ele, ci, literalmente, ducea o viață plină de lipsuri. N-a beneficiat de „puterea Anei“; va suporta, însă, din plin șocul „căderii“ ei, după cum vom arăta mai încolo.

Între timp, raporturile noastre deveniseră mai calde, mai multă încredere se stabilise între noi. Zalman se sfătui cu mine dacă să-și aducă soția și una din fete. Părerea mea a fost categoric opusă acestui proiect.

În pofida poziției de supremă autoritate a Anei, logica îmi spunea că, în atmosfera de procese de înaltă trădare, de „agenți“ imperialiști etc., prezența unui cetățean israelian care e fratele ministrului de Externe contravine tuturor „regulilor jocului“. Normal era să i se ceară Anei să-și trimită fratele acasă. Dacă se proceda invers și se mai sugera sau admitea ca acest frate să-și aducă familia, aceasta ascundea ceva rău. Zalman a ezitat un timp și apoi, totuși, a cedat unor injoncțiuni venite nu știu nici pînă azi de unde. De la români ? De la israelieni ? Tăcerile lui Rabinsohn erau teribile. Soția și fiica au sosit la București.

„Tovarășul Solomon“ avea, bineînțeles, liberul acces în casa surorii sale, din vecinătate. Acolo se țineau multe consfătuiri și frunțașii de partid și de guvern se obișnuiseră cu dînsul ca un om al casei, privit cu simpatia și îngăduința cuvenite fratelui tovarășei Ana.

La 10 iulie 1950, s-au produs, simultan, arestările multor zeci de conducători sioniști.

Într-una din zilele următoare, pe cînd Biroul Politic al Partidului Muncitoresc Român ținea ședință în locuința tovarășei Ana, tovarășul Solomon intră neanunțat în încăperea unde se ținea consfătuirea. El se scuză, spunînd că are de supus o cerere. Cu obișnuita „solicitudine“, i se spus că nu-i nimic și că sînt curioși să audă despre ce fel de cerere este vorba.

Rabinsohn scoase o hîrtie. Textul cererii suna cam în felul următor : „Întrucît ați băgat în temniță conducerea organizației sioniste, toți oamenii nevinovați, și întrucît eu sînt sionist, rog să fiu și eu arestat“.

Tovarășii au ris de „șotia“ ce le-a făcut-o simpaticul frate al tovarășei Ana și, după cîteva fraze de politețe, s-au descotorosit de dînsul, băgînd cererea undeva într-un sertar și trecînd la ordinea zilei. Peste doi ani și jumătate, însă, după „căderea“ Anei Pauker, cererea lui Rabinsohn va fi „aprobată“, și, timp de alți doi ani și jumătate, el va zace în închisoare, în condiții dramatice, asupra cărora voi reveni mai tîrziu.

...Într-o zi, Rabinsohn se prezintă la mine, la birou. Obișnuit, el venea la mine acasă la ședințele-monolog, în care asculta ore întregi toate relatările și plîngerile mele. Între acestea, se afla, desigur, și problema învățămîntului religios, Talmud-Tora. Era cel mai greu front de luptă. Poziția partidului și guvernului era clară. Chiar dacă îți acorda o oarecare libertate religioasă, aceasta era pentru bătrîni și nicidecum pentru tineri.

O baie rituală, tăiere rituală, azimă, cimitir, sinagoga erau probleme asupra cărora se putea trata. Nicidecum educație religioasă, învățămînt ebraic.

De aceea, din primele săptămîni, intrasem în conflict cu C.D.E.-ul pe problema Talmud-Tora. De data aceasta, Zalman Rabinsohn apăruse

în cabinetul meu cu o cerere scrisă și semnată de dînsul, prin care cerea să fie el melamed (învățător), neretrițuit.

În templul din strada Atena, fratele frunțașei Cominformului și ministrului de Externe al României comuniste ședea în fiecare după-amiază cu vreo 20 de copii, cu care învăța alefbeit și rugăciunile din Sidur.

C.D.E.-iștii spumegau de furie neputincioasă. Cu mine le era comod să dea bătălii, însă nu cu „fratele împărătesei“. Desigur, însă, că rapoarțele secrete ale Securității semnalau acest fenomen „nociv“ din punct de vedere politic, iar la dosarul secret al lui Rabinsohn, se adăugaseră noi păcate grele... În același timp, în alt dosar secret, undeva, la Moscova, poate în birourile lui Beria, se adăugau alte capete de acuzare pentru unul din procesele ce se pregăteau, acela al evreicei Ana Pauker, care, la fel cu evreul Rudolf Slansky și cu medicii evrei, erau „agenții sionismului internațional“ și unelteau împotriva mării Uniuni Sovietice.

... „Războiul rece“ se intensifică. În Coreea, războiul cald amenință întreaga lume cu un cataclism atomic. Tensiunea lagărului socialist cu Israelul atinge proporții menite să ne provoace panică. Retrospectiv, s-a putut înțelege această punere a accentului pe politica Israelului de către propaganda comunistă, cu întreg procesul de epurare antisemită ce se pregătea în umbră. Noi aveam sentimentul că ascuțirea conflictului cu Israelul pune sute de mii de evrei în pericol de moarte. Ne-am hotărît, deci (naivă hotărîre, văzută în perspectiva celor ce au urmat), să facem un demers pe lîngă guvernul israelian, apelînd la dînsul să nu uite situația noastră și a milioanele de evrei din Răsăritul Europei, care sîntem amenințați de o catastrofă. Am redactat, împreună cu Rabinsohn și ca rezultat al consfăturii cu dînsul, o scrisoare către Moshe Sharet, ministrul de externe al Israelului (în 1951 sau 1952). Au semnat-o rabinul I. Friedman din Buhuși (azi, la Tel-Aviv), rabinul din Sculeni Eliezer Zisse Portugal (decedat în 1982) și cu mine. Scrisoarea a luat-o Rabinsohn și a predat-o la Ambasada Israelului.

Scrisoarea aceasta a ajuns în mîinile Securității. Cînd l-au anchetat pe avocatul Marcu Cohen (din lotul conducătorilor sioniști), i-au arătat o fotocopie. La anchetarea lui Rabinsohn, de asemenea, i-au pus-o în față și el a recunoscut. Vom vedea, mai tîrziu, cum s-au întîmplat lucrurile (ancheta Rabinsohn a fost în martie-aprilie 1953, deci un an sau doi după trimiterea scrisorii).

Acum, voi pune doar următoarea întrebare: Dacă nici Sculener Rebe, nici Buhușer Rebe, nici Rabinsohn și nici eu n-am fost denunțatorii scrisorii, atunci cine a trădat existența ei? Răspunsul e atît de grav încît nici azi, după trecerea a peste 30 de ani, nu îndrăznesc să-l mărturisesc, deși e evident.

Încă un document — și încă unul „gras“ — a luat loc în dosarul lui Rabinsohn și într-al meu. Ce „probă“ mai senzațională a „spionajului“ și „trădării“ Anei decît o corespondență adresată ministrului de Externe al Israelului prin fratele ei și semnată de capii „reacțiunii clericale“ a evreilor din România ?

Ar fi încă multe, foarte multe momente importante de amintit, care privesc cei aproape trei ani ai activității lui Rabinsohn înaintea arestării sale, *dar ne oprim aici*.

În iunie 1952, se produse „demascarea“ Anei Pauker ca „oportunistă de dreapta“ și ca „oportunistă de stînga“. Procesul Slansky, era, deja, gata fabricat. Inculpații își așteptau ștreangul. Cel similar din România se deschidea în fața multor români, care se bucurau nespuse că, în sfîrșit, „jidanca“ va plăti cu capul toate necazurile lor, și în fața evreilor, cutremurați și înspăimîntați de cele ce presimțeau că vor urma.

Ca să descuțim fruntea cititorului de sumbra și încordată atmosferă prin care l-am purtat pînă în prezent și îl voi purta și de acum înainte, întrerup puțin narațiunea și reproduc aici două întîmplări autentice, menite să reveleze ura împotriva Anei Pauker.

Nu pot preciza în care număr din „Scînteia“ (oficiosul Partidului Comunist Român), dar îmi aduc aminte că acesta s-a întîmplat cam prin 1948 sau 1949, apăruse un articol de fond al ei. În acest articol se afla un citat, și în josul articolului un „picior“ menit să arate sursa citatului. În locul „steluței“ care, în grafica tiparului, reprezintă „piciorul“, se afla un minuscul „Maghen David“. Fără comentarii.

A doua. La o manifestație „populară“ de 23 August muncitorii dintr-o fabrică purtau un uriaș tablou al tovarășei Ana.

La un moment dat, izbucni o altercație între ei. În toiul miniei, unul dintr-inșii strigă interlocutorului său : „Taci din gură că dacă nu, îți dau cu jidanca în cap“ . . .

„Se non è vero, è ben trovato“.

Reluînd firul povestirii, țin să dau cititorului o „temă“ spre meditație, sau, cum spune englezul, „food for thought“, „hrană pentru gîndire“.

Este, oare, o simplă coincidență faptul că anul 1952 e, în același timp, anul în care s-au ferecat porțile României pentru Alia și că începînd din acel an și pînă în 1958 n-a mai fost posibilă vreo emigrare evreiască în Israel și că tot anul 1952 e anul „căderii“ Anei Pauker ?

Cum se împacă, deci, *faptele* — adică sute de mii de evrei fac Alia cu Ana în fruntea țării ; nici unul, sau aproape nici unul, nu o mai face cu Ana demascată și exclusă — cu cvasi generala negativă prezentare a acestei personalități, a cărei viață dramatică e demnă de condeiul celui mai talentat dintre scriitori ?

...După iunie 1952, data căderii Anei, urmează noiembrie 1952, procesul Slansky ; ianuarie 1953 — comunicatul de la Moscova contra medicilor evrei otrăvitori. Temperatura urcă mereu. Rabinsohn simte sau presimte ce-l așteaptă.

Într-una din seri — în camera de lucru, din locuința mea — a abandonat tăcerea în care se complăcea și a început, cu lacrimi în ochi, să ne roage, pe mine și pe soția mea, să avem grijă de soția și de fiica sa, deoarece el se așteaptă să fie arestat din moment în moment. I-am fâgăduit. A fost ultima oară când l-am văzut. După câteva zile, a fost luat.

Soția lui, o femeie simplă, redusă la ultima simplitate, fiica lui, au rămas ca pe apă. Nici o ușă, în afară de a noastră, nu li se mai deschidea. Puținele rude și prieteni ce-i aveau tremurau de spaimă și nu le dădeau voie să le calce pragul. Cumnata și nepoata Anei, „dușmane ale poporului“, nu puteau aduce decât nenorociri celor care ar fi venit în contact cu dinsele.

Le-am chemat amândoi, soția mea și cu mine. Le-am explicat că ele suferă pentru că tatăl și soțul lor a încercat să-i ajute pe evreii în nevoie, că, deci, nu numai că nu au nici o vină, ci poporul evreu are datoria să le ajute. Ca atare, să știe că vor primi de la mine 1 000 de lei pe lună. Eu aveam, pe atunci, în total, 3 300 de lei lunar, cu care țineam două case, a mamei și a mea.

Mai importantă, însă, decât banii — de care dispuneam atât de puțin — era gravitatea ajutorării familiei unui arestat politic de o asemenea importanță. Am rugat-o, deci, pe soția lui Rabinsohn să fie atentă cum cheltuiește banii, căci urmărirea polițienească va stabili exact cât cheltuiește și îi va pune chestiunea de unde are banii. În acest caz, să spună adevărul.

Fiica, firea tatălui ei și a Anei, caracter dîrz și onest, a primit cu mare greutate să fie ajutată de noi. La un moment dat, soția mea a găsit o formulă : să-i dea lecții de limba ebraică, pe care le va plăti cu acești bani.

La început, adică în primele două luni, David Faibiș mi-a adus cite 2 000 de lei, probabil de la Legația Israel. Aceasta de-abia că era periculos. Când a încetat, după două luni, am fost bucuros și, timp de peste doi ani și jumătate, am împărțit îmbucătura literalmente cu aceste două nenorocite victime. Lucrurile însă nu s-au oprit aici.

... Am avut o încredere nelimitată în Rabinsohn. Știind că e singurul care poate divulga lucruri grave împotriva mea, spuneam soției : „Dacă m-ar fi arestat pe mine, eram mai puțin sigur de mine decât sînt sigur de dînsul“.

În seara zilei de 30 aprilie 1953, soția lui a apărut la noi, cu un aer de mare mister. Am primit-o în vestiar (aveam iluzia că acolo, cel puțin, nu s-au instalat microfoane. În restul casei știam sigur că sînt). Soția mea se afla în dormitor, lângă sora ei, care era muribundă.

Doamna Rabinsohn scoase un bilețel și mi-l dădu. Era o scrisoare de la Rabinsohn, scrisă manu proprio în ebraică. Într-însa el îmi arăta că „a mărturisit despre scrisoarea către Moshe Sharet și că n-are rost ca eu să neg, cu atît mai mult cu cît și Ana știe despre scrisoare“.

Doamna Rabinsohn îmi dădu explicația provenienței scrisorii. A apărut la ea acasă o doctoriță evreică, ce lucrează în închisoarea în care se afla soțul ei. Femeia și-a riscat viața ca să-l servească. Acum, ea așteaptă răspunsul ca să-l ducă lui Rabinsohn.

După lovitura de măciucă ce am primit, am început să raționez cu repeziciune. Era clar că e la mijloc o provocare. Nimeni n-a izbutit să comunice, după ce a fost arestat de Securitate, unde se afla și, în nici un caz, nimeni nu a putut transmite scrisori. Scrisul era, totuși, al lui Rabinsohn. În cazul că el a scris biletul și în cel că era o plastografie, în ambele cazuri e limpede că ei știu despre scrisoarea către Sharet. De ce vor ca eu să cunosc aceasta? Nu am putut pe loc descifra misterul. Axiomatic era, însă, că dacă ei vor de la mine un răspuns, eu nu am voie să-l dau. Răspunsul meu a sunat deci: „Nu am nici un răspuns de dat. Nu mă interesează scrisoarea, ia-ți-o înapoi. Ce cred ei? Că mă vor prosti cu provocările lor? Nu și-au nimerit bine clientul“. Femeia începu să insiste, spunînd că doctorița vine a doua zi după răspuns. Am respins categoric și energic insistențele ei și am expediat-o.

În pofida regulilor romanelor polițiste (și sîntem în această narațiune, în plin roman polițist), voi suprima „suspans“-ul și voi povesti aici cele ce într-adevăr. s-au întîmplat și, pe urmă, eu le-am aflat de-abia mai tîrziu din gura lui Zalman Rabinsohn.

În celula lui, i s-a dat ca vecin un evreu cu numele de familie Zalman.

Tovarășul acesta de celulă poza în „sionist“, adus de la o închisoare, unde se afla, la o nouă anchetă. În fiecare noapte, era scos la cercetări și se întorcea tumefiat și însîngerat de pe urma „anchetei“. Rabinsohn era copleșit de suferințele colegului său de temniță. În realitate, acesta era un agent provocator al Securității.

Într-o seară, veni în obișnuita vizită medicală o „doctoriță“, care înlocuia pe medicul șef, care, cică, era bolnav. În timpul examinării medicale, Zalman, agentul îi spuse „doctoriței“: „Cunosc pe d-ta că ești evreică. Noi sîntem aici și suferim numai pentru că sîntem evrei. Ești datoare să ne dai o mîină de ajutor“.

„Doctorița“ se indignă de obrăznicia interlocutorului ei, strigă la dînsul că ea e comunistă și că nu-și trăda misiunea, să tacă din gură că dacă va mai repeta propunerea îl va denunța etc.

Plecă și, a doua seară, se reîntoarse, închise cu grijă ușa după sine și le vorbi ambilor deținuți :

„În noaptea aceasta nu am dormit. Cererea voastră ca să vă ajutăm mi roade conștiința. Cum aș putea să refuz? Sînt doar și eu evreică. Ce doriți de la mine? Sînt gata să vă ajut“.

Zalman-agentul îi ceru, atunci, un vîrf de creion și hîrtie spre a putea transmite niște știri. „Doctorița“ îi aduse cele cerute.

Apucîndu-se să scrie, agentul îi spuse lui Rabinsohn : „Ai acum ocazie unică. Poți face o comunicare cuiva“. Rabinsohn, care era frămîntat de documentul aflat în miinile Securității (scrisoarea către Sharet) și care își făcea probleme de conștiință în ceea ce mă privește pe mine destinul meu, ancheta în care — desigur — voi intra, dori atunci să mă prevină cum stau lucrurile. El scrisese bilețelul.

Pînă aici, faptele, așa cum mi le-a relatat, mai tîrziu, Rabinsohn. Pentru respectul adevărului, trebuie să menționez că rolul de agenți provocatori, atît al lui Zalman cît și al „doctoriței“, este calificarea mea și cred, cea logică și elementară. Bietul Rabinsohn, după doi ani și jumătate de detenție, continua, în a sa sfîntă naivitate, să creadă că amîndoi au fost „buni evrei, care și-au pus în joc viața“ spre a ne ajuta.

Toate acestea, însă, atunci, adică la 30 aprilie 1953 și în săptămînilor ce au urmat, eu nu le știam. În mintea mea era o singură „teză“.

„Nu știi ce se întîmplă, însă ceea ce e evident e că la mijloc e o provocare, că se dorește un răspuns al meu, că se pregătește un dosar la care mai sînt necesare elemente și martori. Deci, ceea ce vor ei trebuie să caut eu să împiedic“.

Am chemat, deci, la noi pe mamă și pe fiică. Fiica un om de caracter — plină de recunoștință, dîndu-și seama ce sacrificii facem pentru ele. Spre a-i cruța orice sentiment de umilință pentru banii ce-i primea fata era invitată la noi, regulat, de soția mea, care stătea multe ceasuri de-a rîndul în „conversații“ cu dînsa. Mama nu știa decît un lucru, să-și apere copilul. Era în stare să calce peste cadavre spre a satisface orice capriciu al fetei.

Le spusese ambelor femei că le cer să uite episodul cu „doctorița“ și, dacă vor fi cercetate, să-l nege pe de-a-ntregul, gîndindu-mă că astfel pun stavilă unor alte complicații, căci, desigur, confirmînd „episodul“ trebuiau să mă implice, să spună că mi-au adus scrisoarea, cele ce am răspuns, etc. Eu ar fi trebuit să răspund, la rîndul meu, ce știu despre scrisoarea către Sharet, etc.

Prin negare, cel puțin așa îmi închipuiam eu atunci, pot încerca oprirea acestor eventuale desfășurări.

După câteva zile, fiica lui Rabinsohn povesti fiicei Anei Pauker — verișoara ei (azi, locuiește la București și e medic) — despre cele întâmplate. Un bilețel trimis din închisoare de tatăl ei către șef rabin. Într-insul e vorba de o scrisoare către ministrul de Externe al Israelului. Ana e pomenită și ea în legătură cu această scrisoare etc. etc.

Ana, aflînd despre toate acestea, reacționează pe loc. Deși se afla deja mazilită, ea a sesizat conducerea partidului, cerînd o anchetă. Numele ei e implicat într-o poveste despre care nu are habar, cu rabinul, cu ministrul israelian etc. ; a cerut să se stabilească cine urzește provocări împotriva ei.

Drept rezultat, mama și fiica au fost „arestate“ într-un mod bizar și neobișnuit. Ele au fost duse la Ministerul de Interne, ținute acolo mai multe ore, pînă seara, și întrebate despre povestea bilețelului. Ele au negat totul (potrivit instrucțiunilor mele), organele de anchetă le-au „crezut“, nu au executat nici o presiune asupra lor (și „mijloace de presiune“ se foloseau atunci din plin și la fiecare anchetă, oricît de neînsemnată) și le-au eliberat.

Într-adevăr, retrospectiv văzute lucrurile, odată cu manevra lor eșuată, prin refuzul meu de a marșa, Securitatea avea tot interesul ca versiunea mea — aceea a inexistenței întregii povești a bilețelului — să se confirme. Altfel, o anchetă obiectivă putea să ajungă pe urmele provocării, ale autorilor ei, ale mobilului ce a stat la bază. Fără să vreau, pozițiile noastre, ale Securității și a mea, se potriviră.

Raportul lor la conducerea de partid a fost, deci, negativ. Nu-i nimic adevărat. Femeile neagă totul și aici e vorba, probabil, de o fantezie a uneia din fete.

... Toamna 1953. Între timp, acolo, în străfundurile freudiene ale coșmarului, s-au petrecut radicale schimbări.

După moartea lui Stalin, Beria fusese ucis. Centrala urzelilor criminale de la Moscova își schimbase „profilul“. Noi, bietekele victime potențiale, nu am știut ce se petrece undeva, între culise. Simțeam, însă, ca prin miracol, o treptată atenuare a lucrurilor. Sabia lui Damocles nu ne mai atingea capetele, dar nici nu dispăruse. Savant dozată era diminuarea tensiunii.

Mai tîrziu, după dărîmarea „cultului personalității“ lui Stalin, de către Hrușciiov (1956), am început să înțelegem prin cite am trecut, ce ne-a așteptat, cum am scăpat în ultimul moment.

Procesul Anei Pauker se pregătise în toate amănuntele. Arestarea fratelui ei trebuia să fie urmată de a mea și, probabil, și de a soției mele.

Un „ideal“ cap de acuzare, (o corespondență cu ministrul de Externe al Israelului, în care era implicat și fratele, Ambasada Israelului, rabini) — era minuțios pregătit . . .

. . . Pinza s-a destrămat însă. Satanica punere în scenă n-a mai ajuns la . . . premieră, ca la Praga, Budapesta, Sofia etc.

Cam pe la mijlocul anului 1955, după doi ani și jumătate de detențiune, Zalman a fost eliberat. A fost o perioadă grea pentru dînsul și nici prea ușoară pentru mine. N-am încetat nici o clipă să am grijă de mamă și fiică și — abstracție făcînd de aspectul bănesc — aceasta a implicat multe dureri de cap.

La finele lui 1955, ei se reîntoarseră în Israel. Un lamed-vuvnic a trecut pe la noi. Un suflet minunat, un martir plin de modestie și bună-tate a străbătut drumul unei Akeda îngrozitoare. Zalman și-a jertfit viața, familia, într-o încercare naivă de a ajuta pe frații săi . . .

A trăit în Israel, la Haifa, pînă în anul 1982, o viață de lipsuri și suferințe.

N-a cerut de la nimeni răsplată. A fost uitat chiar și de acei care știau prea bine nu numai cele relatate de mine, ci mult mai mult despre misiunea lui Rabinsohn și despre sacrificiile sale.

La început, în primii ani, m-am revoltat și am scuturat conștiințele multora dintre acei care cunoșteau tragedia. Pe urmă, am obosit și eu și am greșit ; căci împotriva lipsei de etică întotdeauna trebuie să existe un glas care să protesteze.

Cercetătorii de mîine ai unuia din cele mai dramatice capitole ale istoriei trecutului evreilor români se vor închina cu respect față de lamed-vuvnikul acestui trib, Zalman Rabinsohn.

CAPITOLUL 21

Talmud-Tora

Comentatorii Bibliei se ocupă intens de dirzenia cu care Faraon a rupt „tratativele“ cu Moșe atunci cînd, la întrebarea ce i-a pus : „Cine vor fi acei care vor pleca din Egipt ?“, acesta i-a răspuns : „Vom pleca și cu tineri și cu bătrîni“.

Era o logică în această opunere a tiranului egiptean. Evreii vor să se ducă să se închine Dumnezeului lor. Doleanța nu e acceptabilă, se încearcă metode diverse de opunere, dar dacă, totuși, altfel nu se poate și considerente politice de altă natură îl forțează la aceasta, Faraon e gata să cedeze.

Cînd se pomenește, însă, cu doleanța ca și tineretul să pornească pe acest drum spre întîlnirea cu Dumnezeu, reacția sa e violentă, căci simte că acum se află cu spatele la zid. Distrugerea lui Israel se putea face numai prin asimilarea sau exterminarea tineretului său. Bătrînii vor să se închine ? Vor sinagogi ? Vor micve ? Vor hrană cașer ? — nici o primejdie. S-o facă pînă se vor stinge cu toții. Tinerii, însă, n-au voie să rămîină înăuntrul obștei lor. Lor le e interzisă calea care duce spre porțile iudaismului.

Multe și felurite au fost „problemele“ de care m-am ciocnit de la începutul „colaborării“ mele cu C.D.E.-iștii. Depindea de perioada respectivă cît fard se aplica peste divergențele cu oponenții lor. De la ședința „prietenească“ sau masa „tovărășească“ și pînă la celula inchiziției din beciul Securității se afla o gamă nuanțată de metode și atitudini spre a face presiuni, spre a silui conștiințe.

Problema Talmud-Tora a fost, de la bun început, una „fără mască“. Gata la toate concesiile, la toate pertractările, categoric contra oricărei continuări — și, mai cu seamă, oricărei înființări — de cursuri de educare evreiască, sub orice formă, religioasă, națională, culturală, aceasta era poziția Comitetului Democrat Evreiesc.

Politica națională a partidului proclama formula : „La formă națională, conținut socialist“. Dacă ea nu rămîinea vorbă goală, dacă se aplica,

atunci ea dădea tînărului ungur, german, sîrb etc., posibilitatea de a-și marca o amprentă specifică, una cel puțin, limba, pe un conținut unitar, literar, folcloric, istoric, social, ș.a.

Tînărul evreu, în primii ani cel puțin, atunci cînd se părea că existau „speranțe“ de a-l determina să rămînă în țară și i se oferiră *realmente* elementele tezei sus-amintite — „formă națională, conținut socialist“ —, chiar atunci, de la bun început, era privat de forma națională. Ebraica nu numai că nu era recunoscută ca „formă națională“ ci, pe măsură ce se înăspreau lucrurile, devenea, literalmente, subversivă și periculoasă, atît pentru cel care o preda, cît și pentru cel care o recepționa. În schimb, s-a încercat umflarea idișului ca instrument lingvistic „progressist“, ceea ce contrazice realitatea. În București, în sudul Moldovei și în întreaga Transilvanie, evreii vorbeau, bătrîni și tineri, românește, nicidecum idiș. Cei crescuți în medii maghiare preferau limba ungară. Doar o neînsemnată fracțiune din nordul Moldovei și sudul Bucovinei mai cunoștea idișul, însă tineretul, chiar și în această regiune, tot românește vorbea.

Pe scurt, deci, nolens-volens, o discriminare fundamentală, de pe cele mai ortodoxe poziții socialiste. Numai tînărul evreu rămînea cu nimic. „Conținutul-socialist“ era, în orice caz, comun, asimilant. La acesta evreul nu avea, nu putea avea nici așa-zisa „formă națională“. Rezultatul: educația sa în școlile Statului nu putea duce decît la totala dispariție ca evreu.

Nu aceeași era situația în Rusia (după 1917), în Polonia sau în țările baltice (după 1940), unde idișul era o limbă vie.

Din punct de vedere practic, 23 august a găsit în România (în special în București, sudul Moldovei, Banat și Dobrogea) școli „israelito-române“, primare, gimnazii și licee, create pe baze total asimiliste. Formal, se predau în aceste școli 2—3—4 ore de religie sau ebraică pe săptămînă. Rezultatul lor sînt actualii buni, persoane de 60—70—80 de ani, care au trecut prin cîte 12 clase în aceste școli și nu cunosc o literă ebraică, n-au habar de cea mai elementară noțiune de istorie, etică sau învățatură iudaică. În mediile ortodoxe din Transilvania, lucrurile stăteau mai bine. Heidere în toate cătunele care cuprindeau marea majoritate a copiilor; Ieșivot în numeroase centre (Dej, Satu-Mare, Cărei, Sighet, Baia-Mare, Marghita, Cluj, Oradea, Arad, Tășnad și multe altele, cuprinzînd mii de tineri) au continuat între cele două războaie mondiale să întrețină, în formă și în fond, o intensă viață evreiască.

În Basarabia, pe de o parte, acțiunea rabinului Iehuda Leib Țirelson din Chișinău și a celorlalte comunități a menținut și a dezvoltat ieșivot

La liceu, la Fălticeni, 1927. În rîndul din spate, al doilea din stînga este Dumitru Contici, care mi-a prilejuit prima întîlnire cu antisemitismul; eu mă aflu în extrema dreaptă

Mama mea, Rabineasa Taube Rosen

Tatăl meu, Gaonul Avraham Arie Rosen

Eu, în picioare, cu familia mea. Șezând, de la stînga la dreapta : cumnatul meu, rabinul dr. Wolf Gottlieb, părinții mei și sora mea Braha

Căsătoria mea

O ceremonie de Barmit̃va în 1948

Fratele meu Elias, care a fost ucis la
Auschwitz

Rabinul Zisse Portugal

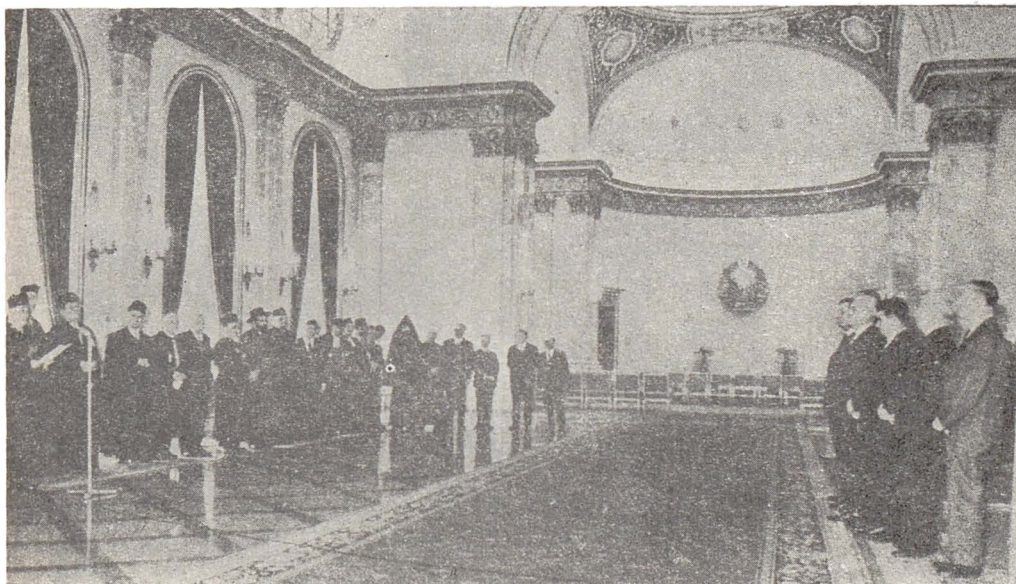
Cu Wilhelm, șef rabinul Suediei, 1956

Cu membri ai delegației Consiliului Rabinic al Americii, la București, profesorul Dogaru (extrema stângă), conducătorul C.D.E. Israel Bacal (al treilea din stînga) și ministrul Cultelor, Constantinescu-Iași (al patrulea din stînga)

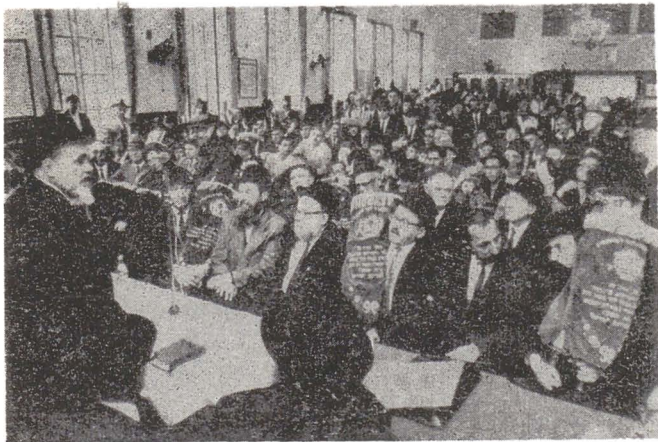
În timpul unei audiențe la președintele Petru Groza, împreună cu conducătorii C.D.E. Bercu Feldman și Leibovici Șerban

Președintele Ceaușescu și membri ai guvernului său primindu-i pe șefii cultelor, 1965

In stnga : Distribuind
3 800 de suluri în Israel,
Ierusalim 1966

In dreapta : Vorbind
unor copii în timpul
unui Seder la București

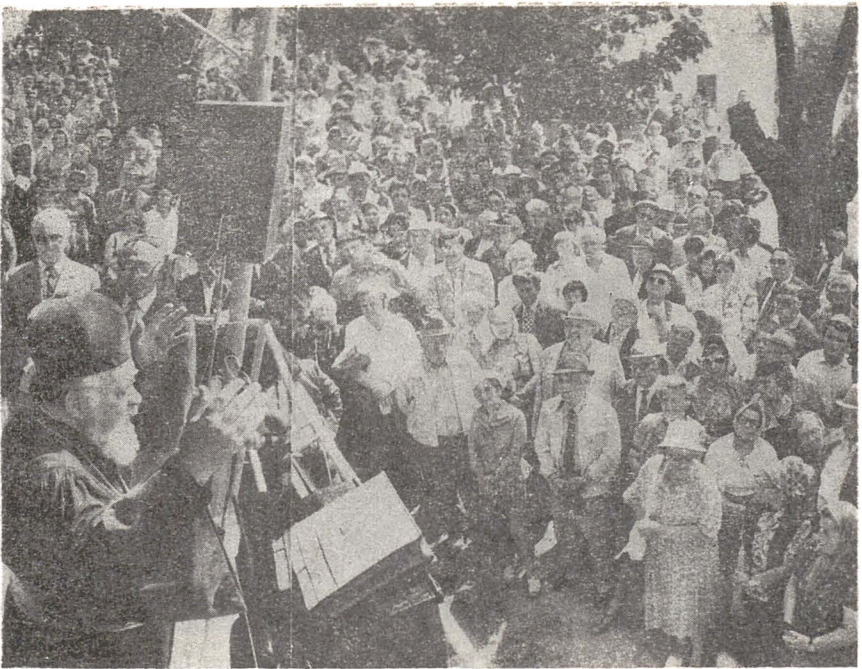

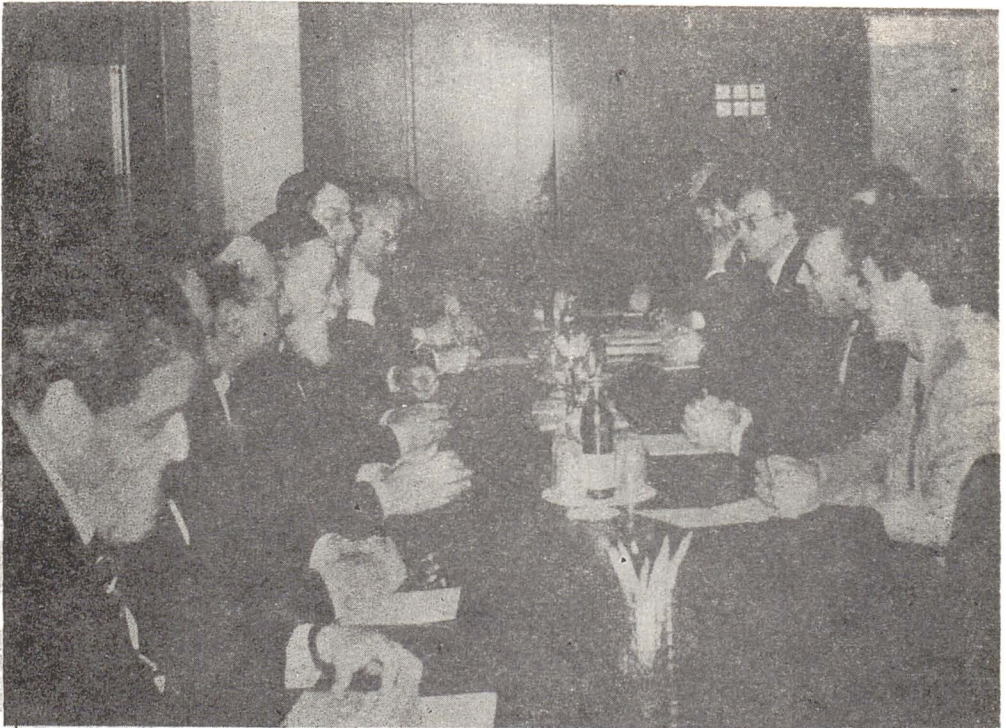
Sus : Rabini europeni dansînd la Dorohoi

Dansînd cu sulurile, de Simhat Tora, la Bucureşti
<https://biblioteca-digitala.ro>

Vorbind cu prilejul aniversării pogromului de la Iași

Primă delegație rabinică în Uniunea Sovietică la o întâlnire cu secretarul Sovietului Suprem al U.R.S.S., 1989

și hedarim, pe de altă parte o vastă rețea de școli Tarbut-Sioniste au dat, în această regiune, noi generații un caracter național-evreiesc.

Într-o altă formă, Cernăuții, cu a sa intensă viață intelectuală, Bucovina întreagă, aflată la izvoarele hasidismului, nordul Moldovei au mai lăsat unele mici insule de viață evreiască.

Ceea ce trebuie marcat aici e că Bucureștiul, cu ai săi peste 150 000 de evrei, n-a avut decît o singură Talmud-Tora (pe str. Mămulari), unde învățau alef-beit 10—15 copii, că în întreg Vechiul Regat exista numai la Buhuși o sporadică și sărăcăcioasă (nu numai din punct de vedere material) ieșiva.

În aceste împrejurări (și m-am străduit să fiu cît mai rezumativ în această prezentare), C.D.E.-ul a început campania sa de lichidare a Talmud-Torei. Se creaseră școli „Ikuf“ în limba idiș, ca limbă de predare a tuturor materiilor.

Faliment cu fiasco. Părinții evrei spuneau: „Ca să învăț Istoria Românilor mai bine o fac în românește decît în idiș. Același lucru e valabil la literatură și la celelalte materii. Dacă n-au *conținut* evreiesc, puțină istorie evreiască, puțină literatură națională și biblică, puțină geografie a Eretz-ului, atunci pentru ce să-mi chinui copilul în mod inutil?“.

Școlile „Ikuf“ s-au închis. Orice urmă de educație evreiască se lichida. Era o „sarcină“ de prim-plan C.D.E.-istă. În orașele de provincie, acolo unde au existat dinainte Talmud-Tora, ele se închideau. Unde exista vreun rabin mai curajos (cazuri rare, Deutsch — Satu-Mare, Dermer — Tîrgul Neamț, Spitz — Bistrița etc.) începuseră bătălii surde. De la mine au primit dispoziții scrise să continue cursurile, în timp ce comunitățile primeau de la Federație circulări, tot scrise, pentru închiderea cursurilor.

În aceste împrejurări, a survenit, la mai puțin de două luni de la alegerea mea (în august 1948), prima mea demisie. Motivarea „principală“ avea următoarea construcție :

„Prin suprimarea cursurilor de Talmud-Tora, se anulează libertatea religioasă acordată de Constituție și de legile țării. Este o deosebire fundamentală, în această privință, între tinerii evrei și cei neevrei“.

„Libertatea de conștiință presupune că, la majoratul civil, tînărul poate decide dacă va fi sau nu religios. În caz pozitiv, el intră în biserică, unde găsește preoți oficiind în limba lui, cărți de rugăciune, *Biblia*, etc., la fel în graiul său părintesc. El nu are altceva de făcut, decî, decît să-și pună în aplicare dorința“.

„Tînărul evreu, însă, dacă nu se poate pregăti să citească și să înțeleagă limba *Bibliei* și a rugăciunilor sale, atunci cînd s-a decis (să zicem, la 18 ani — nu la Bar-Mitzva) să devină religios, se pomeneste că i s-a răpit această posibilitate. El intră în sinagogă. Acolo, nimeni nu se roagă

pentru dînsul (ca la alte culte) ; numai el trebuie s-o facă. Nu poate, însă, s-o facă deoarece rugăciunile, învățăturile, normele de conduită rituală, totul e scris într-un alfabet necunoscut și într-o limbă necunoscută“.

„Iată-l, deci, pe tînărul evreu, în regimul socialist avînd, formal, aceleași drepturi cu ceilalți, dar, în realitate, *de două ori deposedat de ele*, neavînd altă cale decît aceea a dispariției atît *naționale* și *culturale*, cît și *religioase*“.

Ministrul Cultelor, prof. univ. Stanciu Stoian, căruia îi expusesem motivarea de mai sus, se declara de acord cu mine, însă „liderii“ C.D.E.-ului nu numai că n-au luat în considerare protestul meu, ci au început, în practică, să-și pună în aplicare planul de lichidare (l-aș numai, din punct de vedere spiritual „Endlösung“ — soluția finală).

Comunitățile primiseră instrucțiuni să susțină că „părinții nu vor și nu au nevoie de Talmud-Tora“ și încetară să plătească salarii la melamdimi. La școlile Statului s-au găsit tot felul de șicane pentru copiii care frecventau cursurile de Talmud-Tora, fie că li se lua cravata de pionier, fie că erau expuși hazului și ironiilor colegilor. Părinții erau chemați la școală spre a fi „prelucrați“ să-și retragă copiii de la Talmud Tora.

Demersurile mele la ministru primeau cam același răspuns : „Adresați-vă Federației și Comunităților. Noi nu ne amestecăm“. Aceste foruri „evreiești“ adoptaseră tactica faptelor împlinite.

Eu eram începător. Situația devenise disperată. Altă ușă decît aceea a lui Feldman nu mi se deschidea. Aceea a Ministerului Cultelor încă nici nu bănuisem că ar putea constitui o cale. Mai „sus“, adică la Comitetul Central, acolo unde erau instanțele supreme, nu cunoșteam pe nimeni și nu aveam nici o șansă de acces. Feldman și Șerban îmi apăreau ca factori supremi. Ei erau Partidul, Guvernul, Securitatea ; la ei lupta pentru Talmud-Tora era dinainte pierdută.

Atunci am pus piciorul în prag, într-o discuție deschisă. Îmi părea că voi fi îndată arestat, (ceea ce făceam era un act de rebeliune fățișă ; pe urmă . . . , mi-a mai crescut curajul). Le-am spus că demisionez, că ei nu se țin de cuvînt, că ne-am înțeles să menținem religia, și desființarea Talmud-Torei este exact contrariul.

Discuția se dovedise a fi eficace. Ea era însoțită de foarte numeroase acte de opunere organizate în provincie, unde cursurile au continuat „cu aprobarea șef rabinului“. Ceea ce se petrecea în culise, conflictul care creștea nu ajunsese încă de notorietate publică și, ca atare, cei mai mulți nu știau că „aprobarea șef rabinului“ e ca un cec fără acoperire.

Pe de altă parte, era prea devreme spre a se provoca o criză publică în raporturile cu șef rabinul. De-abia trecuseră două luni de . . . miere de la înscăunarea mea.

Se pare că undeva, „sus“, s-a chibzuit mai bine decît în creierele C.D.E.-iste. Fapt este că presiunea a început să cedeze în unele părți.

Trebuie să accentuez, aici, că în această bătălie, care — alături de cea pe tema sionismului și a plecărilor — a continuat zeci de ani, mai acut sau mai „dulce“, în forme mai mult sau mai puțin primejdioase, lucrurile depindeau mai mult de situația *de fapt* găsită.

Mai ușor era să-i constrîngem să ne lase să *continuăm* Talmud-Tora, de exemplu, la Marghita, unde 40 de familii au angajat pe *contul lor* un melamed, asigurîndu-i un trai omenesc, unde hahamul localnic, rabinul din Satu Mare stăteau „gata de luptă“, hotărîți ca pentru nimic în lume să nu lase copiii fără învățatura evreiască. Mai ușor era, deci, să încurajăm evreimea localnică pentru a organiza Talmud-Tora ilegală, decît să alergăm la Minister, să luptăm la Federație sau, de pildă, la Bacău.

La Bacău, dacă nu mă înșel, erau atunci nu 40 de familii, ci 2 000 ; însă nici o tradiție de educație evreiască serioasă. Nimănui, nici rabinului, nici hahamilor, nici vreunei persoane religioase nu-i trecea prin gînd să pornească la luptă, să dea bani, să angajeze melamedimi împotriva voinței lui Vătaru (simbolic nume purta responsabilul C.D.E.-ist al Comunității din Bacău . . .). Lupta era, de la început, condamnată.

La București, nu exista nici o Talmud-Tora. Acea din strada Mămulari (fostă sinagogă ortodoxă Rabin Schor) s-a închis de la sine. Era deci necesar a lupta nu pentru *menținerea* unei Talmud-Tora existente, nu în apărarea ei ca să n-o desființeze ci pentru *înființarea* uneia noi ; nu defensivă, ci ofensivă.

Ministrul Cultelor, Stanciu Stoian, amabil, prietenos, însă categoric ; „Adresați-vă Comunității. Noi nu ne opunem“. Comunitatea — adică comunistul Leon Stern — președintele C. E. București, și întreaga conducere aveau un răspuns stereotip : „Nu-i nevoie de Talmud-Tora, Părinții n-o cer. De aceea, nici n-aveam în schemă posturi corespunzătoare de melamed“.

Am trecut la fapte. Am convocat în biroul meu pe conducătorii sinagogilor. Ei erau de asemenea neinițiați asupra luptei surde din culise. Am creat un „Comitet“ de Talmud-Tora. M-am proclamat „președintele“ Comitetului și hîrțile, toate, purtau ștampila mea. Am cumpărat chitanțiere albe și le-am ștampilat cu sigiliul meu. Nu dispuneam de nici o tipăritură a comunității (nici hîrtii cu antet, nici chitanțiere etc.). Ștampila mea devenise un fel de emblemă oficială (în realitate, totul era ilegal). Oamenii, însă, nu știau și au început să încaseze bani de la enoriași. Pentru Talmud-Tora, pentru o instituție prezidată de șeful rabin, evreii își deschideau pungile. Problema banilor era rezolvată. Comunitatea, care refuza să plătească, pierdea, deci, arma principală.

Am semnat personal toate chitanțele, adresele, statele de salarii etc. N-am lăsat pe nimeni altul s-o facă. Știam ce primejdii există și nu voiam să expun oamenii, care nu-și dădeau seama în ce poveste intră. Simțeam că mulți se gîndesc că acaparez toate funcțiile : președinte, secretar, casier etc.

Mai tîrziu cu mulți ani, cînd mă imprietenisem cu Dogaru (director în Minister în 1950—1957, șeful Departamentului din 1957 pînă în 1975), acesta îmi povestea :

„Voiam să arestăm pe cîțiva din colaboratorii Dvs. E mai ușor să arestăm pe cei mai mici decît pe Șeful de Cult. Arestările, însă, ar produce efectul de intimidare. N-aveam, însă, pe cine să închidem. Orice document legat de Talmud-Tora era semnat numai de Dvs., iar a vă aresta pe Dvs. însemna să declanșăm o criză prea gravă și aveam nevoie de aprobarea cea mai înaltă“.

A doua greutate era plata profesorilor. Ea trebuia făcută pe o schemă a unei instituții. Cu aceeași „stampilă“, am înghebat o asemenea schemă, pe hîrtie fără antet-ul Comunității. Trebuia spulberată, de asemenea orice frică a eventualilor învățători. Cel dintîi melamed a fost Zalman Rabinsohn (fratele Anei Pauker ; cei neștiutori vedeau în aceasta o „legitimare“ a acțiunii), iar al doilea a devenit șef rabinul. Primul la Sinagoga din strada Atena (președinte Iosef Feuerștein — cinste memoriei sale), eu la sinagoga din Parcul Radorin („Credința“), din fundul Dudeștilor.

Aveam, deci, învățători și bani. Ne mai lipseau copiii. Am declanșat o acțiune de masă în sinagogi. Predici, adunări, vizite la domiciliu, etc. Bandele cedeiste scrișneau din dinți. În mod deschis nu puteau să ne atace. Aveau, se pare, instrucțiuni în acest sens. Au revărsat un torent de teroare, de amenințări, care n-au fost eficace. Oamenii nu puteau crede că acțiunea deschisă, condusă de șeful rabin, e ilegală.

S-a întîmplat deci, o minune. În Bucureștiul în care, la cei circa 150 000 de evrei din anul 1940, nu se afla decît o singură Talmud-Tora de 10—15 copii în anii de dinainte, din timpul și de după război, s-au creat, într-un singur an, în plină teroare stalinistă (1949—1950), 15 sau 17 cursuri de Talmud-Tora, pe care le-au frecventat mii de copii.

Din memorie voi cita Talmud-Tora : Sinagoga Malbim (președinte : Moise Braunștein, secretar Moise Iacob) ; Baron Hirsch — str. Bradului ; Ieșuva-Tora — str. Atena ; A. B. Zissu — str. Mămulari ; Templul Gaster ; Beit-Keil — str. Emigrantului ; Reșit Daat — str. Antim ; Aizic Ilie — str. Vinători ; Craiover Ruv — str. Șoimului ; Credința — Parcul Radorin ; Talmud-Tora — str. Traian 3, Voința și Matzmach Ieșua — Calea Moșilor ; Sinagoga din str. Zaharia (Cartierul Griviței), Poradim — Calea Griviței etc. etc.

Cred că am omis unul sau două, le notez pe cele de care îmi amintesc. Fără a recurge la vorbe mari : fiecare dintre ele a fost o citadelă de iudaism, în mijlocul unei cumplite furtuni antiiudaice, a cărei lozincă era „lichidarea totală a oricărei urme de educație evreiască“.

În decursul celor peste patru decenii de când Dumnezeu mi-a hărăzit răspunderea destinului iudaismului român, au trecut zeci de mii de copii prin aceste cursuri. N-au învățat prea multe. Programele școlare încărcate, atmosfera generală, care, în cel mai bun caz, făcea din învățământul iudaic un obiect secundar, frica părinților, frica profesorilor, lipsa de personal didactic pregătit, lipsa de condiții elementare de confort și multe altele n-au permis atingerea unui nivel mai ridicat. În orice caz, el era mult mai bun decât acel din timpul „evreilor pămînteni“, care, în 8 ani de învățămînt (4 primare + 4 liceu), au produs generații de analfabeți ebraici la propriu și la figurat, au produs „conducători“ analfabeți în ebraică și ignoranți în cele mai elementare noțiuni de iudaism.

Ceea ce e, însă, *eroic* (și, aici, iar nu pot evita un cuvînt atît de pretențios) este că aceste cursuri au salvat o generație întreagă amenințată de a fi smulsă din mijlocul poporului evreu și că zeci de mii de evrei, cetățeni ai Israelului de azi, ai căror copii se bucură în Statul evreiesc de educație iudaică, își datorează iudaismul lor cursurilor noastre de Talmud-Tora.

Epopoea Talmud-Tora e vastă și, în clipa cînd o schițez, ea mă depășește și rupe zăgazurile capitolului ce i-l destinasem. E și normal. Ea a fost și a rămas pentru noi problema „a fi sau a nu fi“ ; sionismul și *Aliana* nu erau decît corelarea ei. Întîi, salvarea existenței sufletești, „Primum vivere“, și apoi „deinde philosophari“, să filozofezi ce să faci cu viața de evreu. Astfel au crescut generații de „*Olim*“, și nu de emigranți, astfel zecile și zecile de mii de copii ai Talmud-Torei noastre au nimerit la Lod, și nu la Viena.

Cît de dramatică a fost bătălia și cît de tentat sînt să mai povestesc despre ea. Mă opresc deocamdată și știu de acum că va fi imposibil să nu revin. Talmud-Tora e strîns legată de toate celelalte fenomene din viața evreiască din ultimii 40 de ani, încît nu poți s-o eviți atunci cînd dai frîu liber amintirilor.

Trebuie, totuși, să fac o subliniere și să povestesc două întîmplări, înainte de a termina acest capitol.

Sublinierea e a unei realități care nu poate fi calificată decît ca o minune.

În întreg imperiul comunist, învățămîntul religios era interzis formal, prin lege. Singurul cult care, în tot acest timp a dat educație religioasă copiilor săi, a fost acel al evreilor din România. Nici o altă comu-

nitare evreiască din țările socialiste, nici unui alt cult din România sau din orice altă țară socialistă nu i s-a tolerat aceasta.

Am expus mai sus, în treacăt, unele faze ale luptei. Mai sînt multe altele. Cum am reușit însă, eu un singur om să fac din mine, un zid — literalmente un zid — care să țină sus steagul Torei pentru zeci și sute de mii de evrei copii și tineri, cum de n-a fost zdrobită această mișcare Talmud-Tora, la aceasta n-am decît un singur răspuns : Minunea Cerească.

La urmă două episoade menite să redea, într-o oarecare măsură, împrejurările din acea vreme.

Era la începutul lui Elul 5780 (septembrie 1948), la vreo două luni și jumătate de la alegerea mea. Izbucnise prima „criză“ în relațiile mele cu Comitetul Democrat Evreiesc (*Iev-sectia*), care era stăpîn în Comunitate. Hotărîseră desființarea tuturor cursurilor de Talmud Tora.

„Luna de miere“ a începuturilor activității mele ca șef rabin luase sfîrșit. Conflictul devenea pe zi ce trece mai acut. M-am hotărît să demisionez și, în același timp, să fac un gest care să însemne o demonstrație publică în ajutorul Talmud Torei : am plecat la Arad, cu unicul scop de a inspecta cursurile de Talmud Tora. Pe acea vreme, în afară de neologi (reformații), care trăiau în acest oraș din Vestul României, existau acolo mii de Hasidimi ai Rabinului din Satu-Mare (Îi întîlnim azi la Bnei-Brak sau în Meia-Șearim).

Ei încă nu mă cunoșteau. Pentru ei eu eram „Rabinul roșu“, care a fost recent ales cu sprijinul guvernului comunist al României.

De aceea, ei se „pregătiseră“ pentru o primire *sui-generis*. Cînd am intrat în sala cea mare, se aflau într-însa vreo 200 de copii cu perciunași. Profesorii purtînd tradiționalele pălării de catifea neagră. O ieșivă în cel mai pur sens. În mijlocul ei, însă, fluturau două steaguri roșii, pe deasupra cărora era atîrnat un . . . Stalin uriaș.

Desigur că . . . ornarea sălii era pe cît de ciudată, pe atît de amuzantă. Melamedul, însă, începu de îndată . . . „examinarea“, care a sunat cam în felul următor (în limba idiș) :

„Copilașilor, cine e tatăl nostru ?“

„Stalin, Stalin“, răspunseră, în cor, copilașii.

„Copilașilor, cine sînt prietenii noștri ?“ — continuă învățătorul să întrebe.

„Marea Uniunea Sovietică“ — veni, pe loc, răspunsul colectivului.

„Și cine-s dușmanii noștri ?“ — întreabă melamedul.

„Imperialiștii anglo-americani“ — sună replica elevilor. Toate bune și frumoase. Nu m-am încumetat să-i întrerup de la acest joc pueril al oamenilor mari. Cînd isprăviseră reprezentația, voiam să încep examinarea, ca să văd în realitate cum învață copiii. M-am adresat, deci, unui

copil de vreo 5—6 ani și l-am întrebat dacă a învățat deja pericopa săptămîinii, spunîndu-mi și numele ei. L-am invitat să-mi traducă primele versete și el începu, după clasică metodă a heiderului, în care fiecare cuvînt ebraic din text era tradus în idiș.

„KI TEITZEI“ „dacă vei porni“ începu copilul „la luptă“ continuînd „împotriva dușmanilor tăi“.

Aici l-am întrerupt și l-am întrebat : „Cine sînt dușmanii voștri ?“ „Ale goim — toți neevreii“ răspunse copilul.

Acest răspuns este de un tragism cutremurător ; el corespunde momentului la care a fost dat. Erau numai trei ani de la Holocaust, în fața căruia întreaga lume a tăcut, fără să miște un deget.

Să nădăjduim că va veni vremea cînd vom putea uita răspunsul tragic al copilului !.

Ultima scenă. Început de martie 1962. Am sosit noaptea în Israel, venind din Statele Unite. Nici prin vis nu ne putea trece, mie și soției mele, că Dumnezeu ne va ajuta să călcăm vreodată pe pămîntul sfînt al Israelului. Sosirea, „primirea“ și peripețiile așteptării în aeroport le voi descrie în altă parte. Aici mă voi mărgini să relev doar următoarele : la miezul nopții, am străbătut drumul de la Lod la Bnei Brak, la locuința cumnatului meu. Un sentiment straniu mă stăpînea. Călcam pe pămîntul sfînt, dar întunericul nopții mă împiedica să văd ce-i în jurul meu.

Dimineața, îndată după ce mi-am făcut rugăciunea, am ieșit cu cumnatul meu, Solo Abramovici, spre „a vedea“ puțin. De abea făcusem cîțiva pași pe trotuarul de pe strada Hevron cînd, deodată, văd că de pe celălalt trotuar traversează strada o femeie între două vîrste, care cade la picioarele mele și plîngînd, îmi strigă în gura mare : „Dv. mi-ați salvat copilul. Mi l-ați luat la Talmud-Tora și a rămas evreu. Acum sîntem aici. Să vă binecuvînteze Dumnezeu“.

În clipa aceea mi-am zis, gîndindu-mă la cele ce au trecut peste capul meu în lupta pentru Talmud-Tora și privind la femeia de la picioarele mele „Ça vaut la peine“ ; face tot ce am suferit ca să ajung a trăi o asemenea clipă.

CAPITOLUL 22

Pentru salvarea sioniștilor arestați

Aprilie 1954. Șoapte circulă din gură în gură, răspîndind știrea că s-au judecat, cu ușile închise, procesele conducătorilor sioniști arestați începînd din 1950. Sentințe de condamnare la temniță grea pe timp de decenii sau pe viață s-au pronunțat cu nemiluita.

Deslușirea intențiilor politice în ceea ce ne privește este dificilă. Pe de o parte, parcă a mai slăbit teroarea. Beria a fost omorît. S-au produs schimbări radicale la Moscova. Parcă e un început de dezgheț, parcă încolțesc unele speranțe.

În România însă, tocmai acum s-a săvîrșit ceea ce nu s-a făcut în anii cumplitei terori. Procesul Pătrășcanu se judecă și se termină prin condamnarea la moarte și executare. Gheorghe Gheorghiu-Dej își lichidează adversarul periculos, tocmai acum cînd încep clarificările. Ana-evreica-nu mai constituie pentru dînsul un rival de temut. Lucrețiu Pătrășcanu-românul-devenea o primejdie reală. Procesul-spectacol a avut loc : rolurile au fost, însă, schimbate.

La scurt timp după acesta, urmă procesul sioniștilor. În același timp, s-a operat o altă serie de arestări, de tineri sioniști sau etichetați ca sioniști. Se aflau între aceștia, rabinul Efraim Guttman (azi, în Tel-Aviv), dr. Aron Kahane (azi, în Ierusalim), Abrașa Koifman, melamed la noi la Talmud-Tora (azi, în Israel), David Șafran (azi, în Israel) și alții.

M-am adresat de îndată tuturor forurilor competente, spre a-i salva pe acești tineri. În afara demersurilor scrise la Ministerul Cultelor, am vizitat pe patriarhul Justinian, solicitîndu-i sprijinul, întrucît era vorba de un rabin, fiu de rabin. Am adresat și o scrisoare ministrului de Interne, intervenind pentru Guttman și Kahane în mod special. Kahane era fiul hahamului Saul Kahane (azi, la Rehovot), care a trăit zilele de groază în trenul morții de la Iași (29—30 iunie 1941). Bătrînul rabin Herș Guttman a fost împușcat în pădurea Jilava, împreună cu doi fii ai săi, Iancu și Iosef. Aceștia au murit în brațele sale și el a scăpat ca prin minune.

Lucrurile s-au întâmplat în ianuarie 1941, în timpul pogromului legionar de la București. Am expus în scrisoarea mea aceste aspecte din viața acestor victime ale fascismului, solicitînd eliberarea lor. Bineînțeles că m-am adresat și ministrului Cultelor. De la nimeni nu am primit nici un răspuns.

M-am pomenit, în ziua de vineri 12 iunie 1954 (dacă nu mă înșel), chemat pentru a doua zi, sîmbătă, la ora 8 dimineața, la ministru, într-o „chestiune de extremă importanță“. Procedul era neobișnuit căci ei știau că sîmbăta nu răspund la nici o invitație.

Dîndu-mi seama că e vorba de ceva grav, m-am dus, totuși. În cabinet, se afla, deja, I. Bacal, președintele F.C.E. Constantinescu-Iași îmi spuse : „Președintele Eisenhower și presa reacționară occidentală au dezlănțuit atacuri împotriva țării noastre, pe tema proceselor sioniștilor. Dv. trebuie să ne ajutați, dînd un comunicat prin care dezmințiți calomniile împotriva României, arătînd vinovăția acestor spioni și trădători și desolidarizîndu-vă de ei. În același timp, trebuie să protestați împotriva atacurilor din afară ale dușmanilor noștri“ (citez, cu aproximație, ceea ce mi-a spus).

I-am răspuns cam în felul următor : „Nu știu despre ce fel de procese e vorba. N-am citit în nici un ziar despre astfel de procese“. Ministrul : „Radio-Londra vorbește doar în fiecare seară despre aceste procese“. Eu : „Nu ascult Radio Londra. De la dv. aud acum că ați judecat, cu ușile închise, atîția evrei și i-ați condamnat la pedepse grele de temniță pe zeci de ani și acum îmi cereți mie să spun că ei și-au meritat pedepsele și să aprob sentințele. Niciodată nu-mi voi păta mîinile cu sîngele acestor oameni nevinovați“.

Ministrul sări enervat : „Îndrăzniți deci, să puneți la îndoială sentințele justiției noastre socialiste ?“. I-am răspuns : „Exact la fel mi-ați vorbit acum un an și trei luni, cînd ați vrut să mă forțați să atac pe «medicii otrăvitori evrei», din Uniunea Sovietică. Atunci mi s-a spus că îndrăznesc să acuz justiția sovietică, acum că o acuz pe cea românească. V-am spus atunci că e vorba de înscenări, ca acelea împotriva otrăvitorilor de fintîni și că va veni o zi cînd vă va fi rușine de aceste înscenări. Ziua a venit, mai repede, decît m-am așteptat. Vă spun același lucru și acum. Am spus atunci că sînt rabin și ceea ce spun sau scriu trebuie să fie valabil și după decenii. Vă repet aceste cuvinte. În nici un caz nu accept să fac cele ce îmi cereți“.

Accesul de furie mergea crescendo. „Vă solidarizați, deci, cu sioniștii, cu trădătorii. Veți sta alături de ei“. Eu : „Vă rog să nu încercați să mă intimidați. Au încercat și alții și n-au izbutit“. Ministrul : „Bi-

roul Politic așteaptă răspunsul și D-ta refuzi să stai de vorbă. Tovarășe Bacal, asta e treaba ce ai făcut-o la Federație ? Să ne lovim de un astfel de om ? Trebuie să demisionezi. Eu de asemenea mă duc să-mi dau demisia. Țara are nevoie de sprijinul nostru și noi nu putem să-l dăm“. Eu : „Nu-i nevoie să demisionați nici Dv., domnule ministru, nici dl. Bacal. Eu demisionez, căci numai eu sînt vinovat“.

Discuția a durat de la 8 la 12. La un moment dat, a încercat să reducă din cereri, se mulțumea cu o declarație asupra libertății religioase, că avem carne rituală, azimă, sinagogi etc.

Am răspuns : „Refuz și aceasta“. Ministrul : „Cum e posibil ? Doar acestea le-ați spus de atîtea ori !“. Eu : „E adevărat. Am spus aceste lucruri și le voi mai spune, dar nu în momentul actual. Sub nici o formă nu pot să vă ajut acum și să mă fac complice la nimicirea unor oameni nevinovați“.

Desigur că, după trecerea atîtor ani, e greu să redau fidel o convorbire, o astfel de convorbire, care a durat patru ore, care erau cît patru veacuri. Îmi aduc aminte scena în care ministrul alerga de la un capăt la celălalt al cabinetului, ca un leu în cușcă. (Mai tîrziu, mi s-a confirmat că, într-adevăr, Biroul Politic se afla în ședință și aștepta rezultatul convorbirii). Declarația Eisenhower de la 10 iunie 1954 (dacă nu mă înșel asupra datei), precum că în România e antisemitism, făcuse un efect de șoc. Mult mai tîrziu, am înțeles motivul. De pe atunci încă, Dej și ceilalți conducători comuniști români începuseră să cocheteze cu gîndul unei desprinderi de Uniunea Sovietică. Opinia publică occidentală și, în special, cea americană, care, pînă atunci, nici nu era luată în considerație, începuse să prezinte importanță. Declarația Eisenhower trebuia, deci, dezmințită și cine altul decât nu eu era în măsură s-o facă ?

Începură pertractări asupra unei alte cereri minimale. Ministrul mi-a cerut să spun doar că „nu există antisemitism în România“. Am refuzat.

Într-un tîrziu, tonul se mai domoli, amenințările încetaseră, și atunci m-am gîndit să încerc să exploatez momentul (am simțit că e vorba de o covîrșitoare însemnătate a cererii pe care ei mi-o fac) și am spus : „În ceea ce privește existența unor instituții religioase (sinagogi, alimente, băi rituale etc.), voi veni în întîmpinarea guvernului și voi da o declarație în acest sens. Nu o voi face, însă, singur. Sînt gata să convoc toți rabinii din țară, să le vorbesc și să obțin ca toți să semneze o astfel de declarație. Cum vă închipuiți, însă, că rabinul Herș Guttman, al cărui fiu a fost recent arestat, va semna ? Dacă îi convoc, și lotul de tineri sioniști nu-l eliberați, voi eșua. Ca atare, cer să-i eliberați de îndată și eu convoc pentru luni pe rabini“.

Ministrul ridică din nou glasul : „Îndrăzniți să puneți condiții guvernului ? În condițiile acestea, nici nu mai stau de vorbă cu Dv“. M-am ridicat de pe scaun și am plecat, lucrurile rămânând nesoluționate.

Am venit acasă la 12. Eram extenuat, era și tare cald și eu eram un om sfârșit. Mi-am făcut rugăciunea, dar nici nu apucasem să termin, când m-am pomenit chemat la Consiliul de Miniștri (care se afla, atunci, în Piața Victoriei), să vin imediat. Am pornit-o, pe jos, bineînțeles, în mare grabă, și am ajuns acolo literalmente distrus fiziceste și sufletește.

Într-o vastă sală în care am fost introdus, împreună cu rabinul Herș Guttman, care fusese și el chemat, am găsit în fruntea mesei pe vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Petre Borilă. La masă se aflau Alexandru Drăghici, ministrul de Interne și prof. Constantinescu-Iași, ministrul Cultelor.

Vicepreședintele Borilă ne primi foarte politicoș și întreaga sa atitudine era una de calm, parcă n-a fost nici un conflict, nici o amenințare, acum două ore. El spuse :

„Ați făcut o întâmpinare scrisă în legătură cu arestarea a doi tineri sioniști : Guttman și Kahane. După cum cred că presupuneți, ei se află într-o anchetă pentru crime politice. Știți, de asemenea, că un astfel de dosar este secret în timpul anchetei. Noi, însă, am hotărât să facem, în acest caz, ceva ce nu am mai făcut. Vom deschide dosarul în fața dv., deși ancheta nu e terminată, căci doriaș, domnule șef rabin, să vă arătăm cui ați luat apărarea și în ce fel de afaceri v-ați amestecat“. Îmi citi, apoi, câteva declarații scrise și semnate de Efraim Guttman. Toate sunau cam în același stil : „În ziua cutare, m-am întâlnit cu cutare și cutare în sinagoga tatălui meu și am făcut o ședință contrarevoluționară“, sau „recunosc că am pus la cale acțiuni contrarevoluționare“ etc. etc. Cuvântul „contrarevoluționar“ era ca un leitmotiv al tuturor declarațiilor, care erau confuze și nu stabileau nimic precis.

După aceea, vorbi Constantinescu-Iași, care îmi spuse : „Mi-ați spus, domnule șef rabin, că «puneți capul la bătaie» în garanția ce o dați asupra nevinovăției lor. Puneți capul pe masă, căci iață cum ei înșiși recunosc că sint vinovați“.

Drăghici mă fulgeră din prima clipă cu niște priviri de călău și îmi spuse : „De azi înainte să vă controlați mai bine intervențiile. Nu sinteți la prima apărare a dușmanului nostru“. Am replicat spunând : „Vă mulțumesc, Domnule vicepreședinte, pentru favoarea ce mi-o faceți deschizându-mi un dosar secret. Dacă ați făcut-o, să mă scuzați, dar eu mă simt obligat să vă spun tot ce gîndesc. Din tot ce mi-ați citit că declară Guttman nu am înțeles nimic. Nu reiese nici un fapt concret pe care l-ar fi săvîrșit, el sau ceilalți acuzați. El nu e competent să dea calificări. El trebuie să arate faptele comise, iar dacă acestea merită sau

nu calificarea de «contrarevoluționare», aceasta o spune mai întâi ancheta și apoi judecătorii“. Drăghici : „Deci dv. nu ne credeți nici de data aceasta. Noi vă deschidem dosarul și dv. ne insultați“.

Eu : „Nici nu mi-a trecut prin cap să vă insult, dacă mi-ați deschis dosarul trebuie să-mi dați voie să-l înțeleg. Nu văd nimic ce ar fi săvârșit tinerii aceștia împotriva Statului“.

Drăghici : „Dv. luați permanent apărarea sioniștilor, care sînt mai răi ca legionarii. Nu numai atît. Dv. ne-ați făcut pe noi fasciști“.

Consternat, l-am întrerupt : „Cînd și unde am făcut așa ceva?“.

Drăghici : „Poftim, scrisul și iscălitura dv.“ și îmi întinse scrisoarea mea trimisă pentru a cere eliberarea lui Guttman și a lui Kahane.

Această scrisoare, scrisă de mîină (la Federație n-am avut încredere s-o dau să fie bătută la mașină, iar acasă nu aveam mașină de scris) conținea, pe prima pagină, expunerea suferințelor rabinului Guttman în pogromul de la București, din 1941, și ale lui Kahane, în cel de la Iași. Pe a doua pagină, am scris citeva rînduri care se terminau cu cuvintele : „În consecință, vă rugăm să eliberați aceste *victime ale fascismului*“.

Drăghici îmi arată cu degetul aceste ultime trei cuvinte și îmi „demonstră“, astfel, că i-am insultat pe ei, guvernul comunist, că ar fi fasciști. El puse hîrtia pe masă, cu pagina a doua în față, și nu cu începutul ei, spre a-și putea susține „argumentul“.

I-am replicat (recunosc că-i de necrezut că un astfel de răspuns s-a putut da în 1954, în România comunistă, ministrului de Interne. Consider însă de a mea sfîntă datorie de a spune tot adevărul ; a-l eluda parțial ar însemna să contravin conștiinței mele), întorcînd hîrtia pe cealaltă parte, adică la începutul ei :

„Dacă dv., ministrul de Interne, în prezența vicepreședintelui Consiliului de Miniștri și a ministrului Cultelor, aici în biroul Consiliului de Miniștri, cutezați să-mi puneți în față scrisoarea mea pe pagina a doua, ignorînd începutul, care explică limpede la cine mă refer cînd vorbesc de fasciști (la pogromiștii de la Iași și cei de la București) acuzîndu-mă așa cum mă acuzați, atunci îmi închipui lesne ce se întimplă cu acei care sînt cercetați de anchetatorii Dv. în temniță“.

„În ceea ce privește spusele dv. că sioniștii sînt mai răi ca legionarii, vreau să vă întreb dacă ați prins vreun sionist care vrea să vă omoare și să vă ia locul, să răstoarne guvernul, așa cum o vor legionarii ? Sioniștii vor să plece, ei și ceilalți evrei, în Israel, dar nu uneltesc împotriva regimului comunist“.

„Dv. mă acuzați că nu dau o bună educație patriotică rabinilor mei. Sînt șef rabin de șase ani. În acest răstimp, am avut următoarele cazuri de arestări de rabini : Grosz-Carei (azi, la New-York), Portugal (Sculener

Rebe), Dr. N. Schönfeld Arad (azi, în Isarel, lingă Haifa), și acum tânărul Guttman. Cei de pînă la ultimul caz au fost eliberați, și nevinovăția lor a fost implicit recunoscută de autoritățile superioare. Cine a făcut rău și cine a făcut bine țării ? Organele dv., care au arestat oameni nevinovați sau eu care am lutat pentru stabilirea adevărului și, astfel, am împiedicat ca țara să fie compromisă ?“

„În acești șase ani, au fost arestați și osîndiți sute de preoți ai altor culte care au fost considerați părtași la acțiuni dușmănoase regimului. Bilanțul nostru, în acest răstimp, e de patru, certamente nevinovați. Cum puteți, atunci, să-mi reproșați că nu dau o bună educație clerului mozaic ?“.

Discuția a continuat în modul acesta, Drăghici manifestînd o atitudine direct dușmănoasă ; Borilă, una politicoasă, Constantinescu-Iași făcînd totală abstracție de discuția furtunoasă de circa patru ore avută cu dînsul în cursul aceleași dimineți. Rabinul Guttman a solicitat, cu lacrimi în ochi, iertare pentru fiul său. M-am hotărît să folosesc această ocazie și le-am spus :

„Vorbim aici de sionism. Dv., comuniștii, susțineți că nici un fenomen nu poate fi tratat fără a-i analiza cauzalitatea. Niciodată n-am izbutit să vă supun analiza fenomenului sionist și a cauzelor sale, așa cum le privim noi, evreii. Sinteți oameni ocupați și eu am multe de spus, aveți timp să mă ascultați ?“.

Borila răspunse : „Avem timp oricît credeți că e necesar și dorim să vă ascultăm“.

Am vorbit, bineînțeles, total nepregătit (toată întîlnirea a venit prin surpriză) mai multe ore. Cred că peste trei ore. Am făcut o comparație cu Uniunea Sovietică. Acolo, de la bun început, li s-a spus evreilor să-și scoată din cap gîndul de plecare. În România, Partidul Comunist a organizat plecări de vapoare cu zeci de mii de tineri, ai căror părinți au rămas aici, ai căror frați vor și ei să plece. Partidul Comunist a participat la mitinguri sioniste, a colaborat, în întreaga viață politică evreiască, cu sioniștii, încurajînd valul de plecări în Israel al unei populații care a supraviețuit Auschwitz-ului, lagărelor și pogromurilor.

„Peste noapte, în decembrie 1948, a venit rezoluția partidului în problema națională. Deodată, sionismul a devenit o crimă și cei care credeau într-însul niște infractori. Concomitent însă cu închiderea sediilor sioniste, cu arestările ce se operau, au continuat plecările săptămînale ale vasului „Transilvania“ cu mii de evrei. La 3 mai 1950, a apărut la toate secțiile de miliție un afiș anunțînd că orice evreu se poate întregistra pentru plecare în Israel. Evreul simplu a devenit, literalmente, zăpăcit. Pe de o parte, propaganda exacerbată că „sionismul e arma otrăvită a imperialismului ango-american“, îndemnul obsedant „nu plecați“, aici e

„patria voastră“, pe de alta, zeci de mii de pașapoarte, iar aproape fiecare pașaport rupea în două o nouă familie. Plecărilor nu cuprindeau familii întregi. Dimpotrivă. Aprobările erau date părinților și nu copiilor sau viceversa“.

„Aproape că n-a rămas nici o familie nescidată. Facem abstracție de aspectul național și religios al Statului Israel. Mă opresc acum, asupra celui pur omenesc. Marea majoritate a evreilor a avut, deci, toate motivele să se înregistreze pentru plecare. Religios — Sionul — ruga noastră de toate zilele, idealul nostru bimilenar. Național — un popor din care s-a ciopîrțit o treime în cele mai groaznice chinuri, epavele supraviețuitoare ale camerelor de gazare, dorește o patrie în care să-și asigure, o dată pentru totdeauna, viitorul. Uman, părinții vor să se reunească cu copiii ; frații și surorile care au pierdut totul vor, în sfîrșit, să nu fie din nou despărțiți. Unde e, în această mișcare sionistă, ceva dușmănos împotriva dv., a comuniștilor ?“.

Le-am dat un exemplu menit să demonstreze cum evreii au fost „compromiși“ politicește, iar ceilalți pot purta mai departa masca de prietenie cu partidul. Era vorba despre sora soției mele. Victimă a fascismului, a fost deportată în Transnistria, unde și-a pierdut mama și a suferit cumplit, împreună cu o altă soră, de foame și de tot felul de lipsuri și umilințe. A venit apoi la București, unde s-a încadrat în muncă și s-a distins ca un element devotat și muncitor, la „Cartea rusă“. Fără a fi membră de partid, fotografia ei a fost afișată de 1 Mai, ca o pildă demnă de urmat.

Sora ei a plecat în Israel. Un „pretendent la mîna ei“ a plecat de asemenea. „Boule de neige“, fenomenul bulgăreului de zăpadă s-a împlinit și la dînsa : și s-a înscris și ea pentru plecare. A fost destituită imediat din post. Avea o colegă de birou (Tomaziu), provenită dintr-o familie de boieri moldoveni, cărora li se confiscase întreaga avere și care era firește-considerată — o dușmană inveterată a regimului.

„Tomaziu“ a fost chemată la cadre și i s-a pus în vedere că Jeny Ruckenstein (cumnata mea) era un element „reacționar-sionist“ și ca atare să nu mai aibă contact cu dînsa.

Tomaziu a venit la Jeny, hohotind de rîs, și i-a spus : „Tu ești «dușmana» lor și eu sînt «prietena». Ce stupidă ignoranță !“ Exemplul pe care l-am dat era menit să arate că cele întîmplate au avut ca rezultat că oricine putea să facă cu evreii ce voia, căci îi „avea la mînă“ că ar fi sioniști, pe cînd românii, germanii, ungurii etc. erau crezuți pe cuvînt în „devotamentul“ lor față de regim. „Numai evreii au fost supuși acestui «test»“. Rezultatul era că cine nu pleca (numai o mică parte din cei înscrisi primeau aprobare) rămînea muritor de foame. Copiii erau azvîrliți

din școli și universități și cele mai sumbre perspective li se puneau în față pentru viitor.

Am vorbit emoționat și emoționant. Am spus tot ce aveam pe suflet, tot ceea ce sălășluia în sufletele sutelor de mii de frați ai mei. Am avut sentimentul că, într-adevăr, „îmi pun capul pe masă“ (așa cum mi-a cerut-o, la începutul ședinței, ministrul Cultelor). Ținând un astfel de rechizitoriu cu ministrul de Interne în față, puteai fi sigur că nu mai ieși de acolo ca om liber.

A durat ceasuri multe. Au ascultat cu atenție, fără să mă întrerupă. Se auzea numai țacănitul creionului dactilografei, care înregistra tot ce am spus. Mai târziu Constantinescu-Iași mi-a spus că „dincolo“ adică în cealaltă încăpere, Biroul Politic se afla în ședință și că, după ce am plecat, li s-a dat o dare de seamă despre tot ce am declarat. Omit aici multe, deși mi s-au înregistrat în memorie parcă ar fi fost ieri. (Am notat, *atunci*, în ebraică, o dare de seamă amănunțită a acestei ședințe. Ea se află în Israel, în arhivă, și poate fi găsită).

Cînd am terminat, Borilă mi-a mulțumit și mi-a spus că guvernul va ține seama de cele spuse de mine, că „niciodată nu au auzit un astfel de punct de vedere“ și că vor reanaliza întreaga problemă.

A spus, apoi, în esență : „Sîntem dispuși să dăm curs cererii dvs. și să-i eliberăm pe tinerii sioniști arestați. Ei au luat bani de la Legația Israelului și, în special, secretarul dvs., rabinul Efraim Guttman, a făcut acest lucru de multe ori. Acceptați să dați o declarație că îl veți reeduca și că nu va mai face în viitor așa ceva și că în caz că va recidiva, o să-l denunțați autorităților ?“.

N-am apucat să dau vreun răspuns și ministrul de Interne, Drăghici spuse : „Asta nu veți obține de la dl. șef rabin. Își instruieste oamenii ca să nu fie Musări (a utilizat această expresie ebraică).

I-am replicat : „Da. E adevărat. Învăț personalul nostru să fie oameni morali ; actul de delațiune este unul imoral. De altfel, domnule ministru, oamenii dv. să-și facă meseria lor și ai mei o vor face pe a lor. Eu, însă, sînt gata să semnez și să-mi iau răspunderea că în viitor Guttman nu va mai repeta greșeala de a lua bani de la Legația Israelului“.

Borilă spuse atunci : „Ei bine, să facem declarația“. Drăghici iar îl întrerupse : „Nu semnează dl. șef rabin acum. E Șabat și pînă nu ies trei stele pe cer el nu va semna“. Am confirmat cele spuse de Drăghici. Ne-am înțeles : 1) că în aceeași seară voi reveni la Președinția Consiliului de Miniștri, unde voi semna ; 2) că imediat după semnare, adică în aceeași noapte, ce trei vor fi eliberați ; 3) că voi convoca, pentru luni dimineța, pe cei 36 de rabini care se află în țară, pentru ca, împreună cu mine, să semneze declarația ce va confirma că avem instituții religioase (sina-gogi, alimente rituale, Talmud-Tora, băi rituale etc.).

Un amănunt picant. La urmă, după ce am cîștigat eliberarea lotului, am ridicat problema lui David Șafran, care fusese și dînsul arestat. El îmi era un dușman nemotivat, care mă calomnia pe toate drumurile, deși i-am făcut numai bine. Mă voi ocupa de dînsul în altă ordine de idei.

Drăghici îmi replică : „Dv. interveniți pentru David Șafran ? Dv. știți că acolo unde se află acum, el stă și scrie declarații în care vă acuză de tot felul de crime ?“.

I-am răspuns : „Tocmai de aceea solicit eliberarea sa. Omul e iresponsabil“, Drăghici notă și făgădui că-l va elibera.

Am ieșit cu rabinul Guttman de la Palatul din Piața Victoriei extenuat și într-o astfel de prăbușire încit picioarele îmi tremurau ; de-abia am izbutit să ajung acasă, unde mă aștepta soția îngrozită. Întregul Șabat n-am fost acasă. Nu mîncasem nimic. Credea că s-a întîmplat ceea ce ne așteptam să se întîmple. Rabinul Guttman i-a povestit cite ceva din cele petrecute.

În aceeași seară, „după apariția primelor trei stele“, veni mașina Consiliului de Miniștri care ne luă pe mine, pe rabinul Guttman și pe hahamul, azi rabinul Saul Kahane (azi la Rehovot) și ne duse la Consiliul de Miniștri, unde am semnat declarația, în prezența ministrului Cultelor, prof. Constantinescu-Iași.

Înainte de mijlocul nopții, întregul lot al tinerilor sioniști a fost eliberat.

În dimineața următoare, am telegrafiat rabinilor din țară, invitându-i la o ședință pentru luni dimineața.

Marea cotitură în problema sionistă și, în genere, în problema evreiască s-a săvîrșit în acea sîmbătă. Anii care au urmat au dovedit-o.

Din miazănoapte mijeste...mîntuirea

„Dezghetuț“ mergea încet. Dinții ascuțiți ai terorii se toceau fără grabă. Era adevărat că Beria fusese suprimat, dar miile și zecile de mii de mici „Beria“ mai existau și se agățau de putere. Spaima continua să stăpînească oamenii, însă pe nesimțite, în loc să crească (așa cum a fost în anii de vîrf ai terorii 1948—1953) scădea. Dispăreau mai puțini oameni ; începuseră „procesele“ care, pe de o parte, făceau să reapară persoane de a căror soartă nimeni nu mai știa nimic de ani de zile, iar pe de altă parte se străduiau să dea o aparență de legalitate pedepselor ce se pronunțau. Porțile țării se întredeschideau încet, discret ; totuși, vedeai deja cite o crăpătură în zidul ermetic ce se ridicase în anii stalinismului. Ici-colo apărea cite o delegație străină, cite un oaspete. Dacă dădeai mîna cu un cetățean străin, nu mai riscai chiar dispariția, ci doar o „cercetare“ puțin plăcută din partea agenților Securității.

În aceste condiții, s-a anunțat că la Adunarea Mondială pentru Pace, care urma să aibă loc la Helsinki, la finele lunii iunie a anului 1955, va participa o largă delegație din România.

În „coloratura“ acestei delegații, care trebuia să aibă o componență cît mai reprezentativă, erau și cultele. În activitatea Comitetului Național pentru Apărarea Păcii, dintre ai cărei fondatori, în 1949, am făcut parte și eu, m-am distins, în decursul celor șase ani, prin discursurile mele, care, folosind înțelepte învățăături biblice și talmudice în contextul ideii de pace între popoare, recoltau succes. Dacă adaugi faptul că un rabin care vorbește o limbă românească bună era o surpriză (Mihail Sadoveanu către Mihai Beniuc, într-o pauză, la Ateneul Român, după un discurs al meu : „Hai să învățăm românește la Rabinul“), se poate înțelege de ce devenisem oarecum o „stea“ a Comitetului pentru Pace, din care făceau parte distinși intelectuali.

M-am gîndit, deci, că e cazul să încerc marea cu degetul. Am scris o scrisoare lui Lotar Rădăceanu, cu care fusesem în bune raporturi în timpul cînd eram la social-democrați și care era membru al Biroului

Politic, scrisoare în care m-am „autopropus“ să fac parte din delegație. Șansele erau minime; știam cât de urmărit și suspectat sînt și că vor avea toate motivele să se teamă că voi rămîne în străinătate; însă, am gîndit că încercarea merită să fie făcută.

Ea a reușit și, retrospectiv privind lucrurile, putem spune că această călătorie la Helsinki a fost o piatră de hotar în acest zbuciumat capitol de istorie a evreilor din România.

Din delegație făceau parte profesorul academician Mihai Ralea (un distins intelectual și consecvent prieten al evreilor), mitropolitul Moldovei, Sebastian (un înrăit antisemit, ale cărui „glume“ și reflecții pline de otravă am avut grijă, în tot timpul, să le contracarez), Sorin Toma (fostul director al ziarului „Scînteia“ fiul poetului A. Toma, evreu inteligent, prudent la exces, tocmai pentru că este evreu), A. Duma (membru în Comitetul Central, ulterior ministru adjunct la Externe. Se pare că el era responsabil pentru „readucerea“ mea „sain et sauf“ în România și i se citea pe față cât de tare tremura ca nu cumva să . . . nu mai vreau să mă întorc), Florica Mezinescu (avea o poziție de vîrf în partid și toți se temeau de dinsa), Petre Irimescu (sculptor de mare talent, concetățean și bun prieten) și alții.

Refuzînd a pleca cu trenul joi, cu toată delegația, deoarece ar fi trebuit să călătoresc în zi de Șabat, am plecat duminica, cu avionul, direct la Moscova, de unde am luat trenul de Helsinki. Un „ziarist“ (agent de Securitate camuflat) pleca și el, „întîmplător“, odată cu mine. În gara Helsinki, ministrul României, îmi oferă găzduire la Legație. Din „întîmplare“, „ziaristul“ stă și el la Legație. M-am bucurat de o ospitalitate ieșită din comun. Dacă am vrut să merg la plimbare, ministrul cu doamna m-au însoțit. Mașina ministrului stăteau tot timpul la dispoziția mea. Dacă m-aș fi gîndit să rămîn acolo, toate aceste „precauții“ n-ar fi servit la nimic.

Între timp, sora mea, soția rabinului șef din Glasgow, dr. Gottlieb, a aflat că mă găsesc la Helsinki și a luat avionul imediat, spre a mă întîlni în capitala Finlandei. A stat în gazdă la președintele Comunității Evreilor, Davidkin, și de acolo a telefonat la biroul Congresului păcii, întrebînd unde mă poate găsi. I s-a răspuns că mă aflu la Legația română. A telefonat la Legație, vorbind românește, și a spus că e sora mea și că vrea să-mi vorbească. „Diplomatul“ care a răspuns la telefon a supus-o unui întreg interogatoriu (De unde știe? Pentru ce a venit tocmai din Anglia? Cînd a plecat din România? Credea „diplomatul“ că se află în beciul Securității) ca pînă la urmă, să-i spună că nu mă găsesc acolo și că nu știe unde mă aflu.

Sora mea, disperată, a povestit faptele președintelui Comunității și nici una, nici două, s-a răspîndit știrea între evreii din Helsinki că șef

rabinul României se află arestat la Legația României, care neagă că s-ar afla acolo. Știre de senzație care și-a luat de îndată zborul.

Eu nu știam nimic din cele ce se întâmplă. A doua zi, m-am pomenit cu Sorin Toma, care a venit la mine și m-a întrebat „de ce stau în Legație?” Am răspuns „pentru că am fost invitat”. Atunci, Toma îl cheamă pe ministru și, pe un ton enervat, îi dădu un fel de ordin de „eliberare”. El suna cam astfel : „Dl. șef rabin e liber să stea unde vrea, să meargă pe jos și să facă ce vrea”. Eu am obiectat că sînt foarte mulțumit cu găzduirea și că nu vreau să schimb nimic.

Atunci, Toma îmi spuse că sora mea se află în oraș, că va veni să mă vadă și că nimeni nu se mai amestecă în programul meu.

Într-adevăr, Betty a venit. Revederea dintre noi, după atîția ani grei, a stîrnit lacrimi în ochii celor de la Legație. Din acel moment, n-am mai avut mașina la dispoziție . . . În schimb, m-am plimbat și am stat nestingherit de vorbă cu sora mea.

Se pare că luarea mea de cuvînt n-a displăcut membrilor Adunării pentru Pace. Ca rezultat al ei, presa a început să mă asalteze și devenisem iarăși un fel de „stea”, ceea ce producea, bineînțeles, satisfacție conducătorilor delegației române.

M-am pomenit că mi se anunță vizita președintelui Comunității evreiești din Helsinki, Davidkin. Acesta mă invită să vin sîmbătă să țin o predică la Sinagogă, ceea ce am acceptat.

La predică, multă lume. Pe lîngă enoriașii obișnuiți, mulți intelectuali evrei localnici și mulți congreșiști, evrei din diverse delegații și români veniți să se bucure că unul de „ai lor” este onorat.

A doua zi, telefon de la Stockholm. Șef rabinul Suediei, Dr. Kurt Wilhelm, își anunță vizita, cu care, bineînțeles, am fost de acord.

O distinsă personalitate, un om de înaltă cultură, un suflet cald și blînd, o minte înțeleaptă, un evreu devotat cu trup și suflet fraților săi ; acestea sînt doar unele dintre fațetele splendidei figuri a aceluia care avea să deschidă prin această vizită la Helsinki, din iunie 1955, prima breșă în „Cortina de fier” care despărțea iudaismul european.

Ne-am împrietenit ca la un „coup de foudre”. Deși el avea formația unui evreu german și eu pe aceea a unui „Ostjude”, deși el avea destule motive de suspiciune împotriva mea, iar eu nu aveam considerente de apropiere de un quasi-reformat, totuși, din primele clipe, ne-am înțeles între noi și am înțeles la fel lucrurile, oamenii și împrejurările cu care ne confruntam laolaltă.

Acolo, la Helsinki, în casa în care ne-am întîlnit, în acea zi din luna iunie a anului 1955, s-au pus bazele unei colaborări care a dus la eliberarea celor peste două sute de *Assirei-Zion* din România și la plecarea lor în Israel, la pregătirea „deschiderii porților”, care se va produce

Acolo, la Helsinki, în casa în care ne-am întâlnit, în acea zi din luna iunie a anului 1955, s-au pus bazele unei colaborări care a dus la eliberarea celor peste două sute de *Assirei-Zion* din România și la plecarea lor în Israel, la pregătirea „deschiderii porților“, care se va produce cu doi ani mai târziu și va da posibilitatea zecilor și sutelor de mii de evrei din România să ajungă la limanul cel mult năzuit: Eretz-Israel.

Profetul mării noastre catastrofe, Irmiahu, privea cu groază spre Miază-noapte. De acolo, din sumbrele zări ale Nordului, se va revărsa nenorocirea, de acolo ne pîndește răul „*Mitzafon Tipatach Harea (Irmiahu I)*...“

De data aceasta, Nordul se înscrie în istoria iudaismului român ca o geană de lumină care străpunge întunericul.

De acolo se întredeschide *Pitho șel Mahat* „ușița acului“ a min-tuirii. Să ne apucăm de treabă astfel ca din frîntura aceasta de ferestruică ivită în „Cortina de fier“ dintre evrei, să facem „*Pitho șel Ulam*“, „o poartă a unui palat“, o poartă largă spre zările cele mult dorite.

Un Șabat la Moscova

În anii cumplitei „Cortine de fier“, izolarea noastră ermetică nu privea numai contactul cu frații noștri din Israel, din Europa de Vest, America sau alte zone din lumea capitalistă. Nici o posibilitate de corespondență nu exista nici între comunitățile sau între rabinii din lumea socialistă. Unele vizite făcute de conducătorii comuniști evrei din Polonia pe linie de partid și deloc de comunitate și viceversa (Feldman, Șerban, Bacal la Varșovia) constituiau excepții care confirmau regula. Regula era, că nu exista popor evreu, că noi nu avem nimic comun cu evreii din alte țări. Nici măcar un elementar schimb de corespondență protocolară nu se concepea a fi posibil, deși am făcut multe încercări în această direcție *.

De data aceasta, cu prilejul drumului de întoarcere în țară de la Helsinki, am gândit : „acum ori niciodată“ și iată cele ce s-au întâmplat.

Congresul luînd sfîrșit într-o joi cei peste 2 000 de delegați au ocupat locurile în avioanele care legau Helsinki de alte capitale. Delegația noastră urma să se îmbarce în tren și să călătorească vreo trei zile (între care și sîmbăta) spre a ajunge la București. Ca și la plecarea din București, am refuzat și de această dată o modalitate care implica profanarea Șabatului.

Fără să mi-o comunice, mi-am dat seama că „responsabilul“ pentru persoana mea (adică cel care trebuia să vegheze ca nu cumva, ferească sfîntul, să rămîn pe meleaguri străine) era Aurel Duma (adjunct al ministrului de Externe).

Omul care stătea, însă, de vorbă cu mine, discutînd problemele ce se puneau și ceea ce era de făcut, era Sorin Toma. El a urmărit desfășurarea vizitei mele în cadrul forurilor evreiești, contactul cu șef rabinul Suediei, dr. Kurt Wilhelm, cu președintele Comunității din Helsinki, Da-

*) A se vedea încercarea făcută cu ocazia înscenării „complotului“ medicilor evrei, la Moscova, în ianuarie 1953.

vidkin, predica mea de la sinagoga din capitala Finlandei, conferința de presă, ecurile favorabile ale declarațiilor mele, contactele cu diverși delegați americani, canadieni ș.a. Într-un cuvânt, el, Sorin, avea o evidență a repercusiunilor favorabile pentru România a prezenței mele la Congres și nu făcea un secret pentru mine cât de mulțumit era.

Am folosit ocazia spre a-i pune și explica marile probleme dure-roase ale evreimii române, Assirei-Zion, Alia, Joint etc. A luat note cu multă asiduitate, promițându-mi că, la întoarcere, va transmite cele relatate de mine, precum și propunerile respective.

În momentul când s-a pus, deci, problema întoarcerii mele și a refuzului meu de a lua trenul cu care întreaga delegație se întorcea în România, Toma mi-a vorbit deschis :

„Am ordin să nu mă întorc fără Dvs. Nu puteți rămîne după ce plecăm noi“. Refuzul meu fiind însă categoric, Toma s-a adresat delegației sovietice care se întorcea cu un avion sovietic special, și le-a explicat că „are un rabin pe care trebuie să-l readucă neapărat“ și astfel a obținut în acel avion două locuri.

Duma ne-a condus la aeroport. Când am urcat scările avionului, am citit în ochii lui o fericită ușurare. A scăpat . . .

Ajunși la Moscova și trăgînd la Hotel Național, lîngă Kremlin Toma a scos pașaportul meu și biletul de avion și mi-a spus :

„Mîine, la ora XI, aveți avionul de București“.

Răspunsul meu : „Nu pot pleca mîine la București e ajun de Șabat și în ajunul zilei de odihnă eu nu mă urc în avion“. Sorin iritat îmi replică : „Știm că nu călătoriți sîmbăta dar, mîine e doar vineri?“.

„Nu. Nici vineri. Nu se știe niciodată ce se poate întîmpla. O întîrziere de avion mă poate face să nu pot evita profanarea Șabatului“.

„În definitiv, ce vă mai pasă?“ — am continuat, vorbind cu cărțile pe față. „Ce vă mai temeți ? Nu mai sîntem . . . dincolo. Sîntem dincoace. V-ați împlinit misiunea. M-ați . . . recuperat. Eu rămîn la hotel, pe chel-tuiala mea“.

Pînă la urmă, Sorin interpretă insistențele mele ca fiind o urmare a dorinței de a mă plimba prin Moscova. Nici n-avea încotro. Nu putea să mă transporte cu forța. Am rămas.

Vineri dimineața am telefonat la Ambasada Română. Am comunicat că sînt Șeful Cultului Mozaic, că mă aflu la Moscova în drumul de întoarcere de la Congresul Păcii și că doresc să fac o vizită protocolară la șef rabinul din Moscova, precum și să particip la serviciile religioase de Șabat, de la sinagogă.

Răspunsul telefonic veni prompt și glacial. Nu-mi pot aminti nici numele, nici rangul diplomatic al interlocutorului meu : „Nu uitați unde

vă aflați. La Moscova veți face un program, după cum vă spunem noi. Nici nu veți vizita pe șef rabinul, nici nu veți merge la sinagogă. Vă vom trimite un ghid, care vă va conduce azi la Expoziția agricolă unională și mâine la Mausoleul Lenin-Stalin“.

I-am răspuns :

„Mă iertați, dar nu pot să accept cele spuse de dvs. Patriarhul României, Justinian, a făcut o vizită specială, oficială, celui din Moscova, iar eu, fiind în Moscova, n-am voie să mă duc să-l vizitez pe șef rabinul ? Apoi, nu-mi puteți interzice să-mi fac rugăciunile la sinagogă“.

În problema aceasta, m-am adresat dvs. nu pentru ca dvs. să decideți. Ne aflăm, așa cum bine ați spus, pe teritoriul Uniunii Sovietice și numai autoritățile acestei țări vor decide. Dvs. vă rog să transmiteți rugămintea mea Ministerului de Externe. Desigur că mă voi supune deciziei pe care acesta mi-o va comunica“. Interlocutorul meu răspunse : „Decamdată, eu vă trimit un ghid“.

Intr-adevăr, „ghidul“ a sosit și am pornit amândoi la Expoziția agricolă unională, unde am stat vreo 4—5 ceasuri. M-am întors la hotel în jurul orei 18. Am găsit câteva comunicări. Fusesem căutat toată ziua de la Ministerul de Externe. Comunicarea suna astfel : „Sinteți așteptat în Sinagoga din strada Spassoglinitevekkii (pe atunci nu se chema Arhipova), nr. 8, la ora 20, de către dl. șef rabin, Schliefer.

Se pare că Ministerul de Externe sovietic (secția respectivă știa despre activitatea mea la Helsinki din ecouri de presă, precum și din rapoartele delegaților sovietici la Congres) a considerat că e cazul să dea curs favorabil cererii mele.

L-am concediat pe „ghidul“ meu, care se oferise să mă conducă la sinagogă. Știam că ea se află aproape de hotelul la care locuiam. M-am dus dinadins mai devreme și cam pe la ora 19,30 intrasem în curtea sinagogii

Era început de iulie. Era încă soarele pe cer. Pe două bănci lungi se aflau așezați câteva zeci de evrei, care așteptau ora rugăciunii. Când m-au văzut s-au ridicat în picioare, însă nici unul nu s-a apropiat de mine spre a-mi strînge mîna și a-mi ura tradiționalul „Șalom“. Am străbătut curtea pînă la poarta sinagogii, am deschis-o, înăuntru nu se afla nici țipenie de om. M-am întors către evreii mei, care tot mai stăteau în picioare, cu condescendență, dar cu frica de a se apropia de mine, și i-am întreat : „Unde e dl. rabin ?“.

Răspunsul a fost, precum întreaga primire, mut. N-au scos din gură nici o silabă. Cîteva degete s-au îndreptat arătătoare către partea din fund a sinagogii, unde se afla lada sfîntă. N-am înțeles decît mai

tîrziu că voiau să spună că în spatele acesteia se află reședința de Șabat a rabinului.

Am înaintat dincolo de amvon, am deschis o ușă și m-am aflat față în față cu șef rabinul Schliefer și cu unul dintre eforii (gabaim) templului.

O figură luminoasă, o privire pătrunzătoare, Schliefer cîștiga încrederea și simpatia interlocutorului din primul moment. M-a întîmpinat cu amabilitate.

Ulterior, cînd ne-am împrietenit, mi-a povestit că se afla la Jukowsk (o localitate climaterică la vreo 50 kilometri de Moscova) cînd, vineri la amiază s-a pomenit cu un automobil cu care a venit un trimis al guvernului, să-l aducă înapoi la Moscova. I s-a comunicat că un „important“ musafir sosește la serviciul divin de Șabat și că el trebuie să vină, deci, neapărat acasă.

Și-a lăsat familia la Jukowsk și a venit să mă salute. Am intrat amîndoi la rugăciune. Templul era pe trei sferturi gol. M-a invitat apoi la masă, în locuința de serviciu ce o avea în spatele altarului. Au mai fost la masă și doi efori.

N-aveam, totuși, încredere într-însul. Nici el în mine. Ne bănuiam unul pe celălalt și seara a decurs în banale conversații. Către miezul nopții, mi-am luat, totuși, inima în dinți, gîndindu-mă că nu am voie să ratez o unică ocazie. Am început, deci, să pun probleme mai... delicate, ca aceea a educației religioase a tineretului, a unei școli rabinice. Am început prin a povesti parțial cele petrecute la noi. Am atins tîmîie și tangențial plecărilor în Israel. Schliefer tăcea și asculta.

Ne-am ridicat de la masă la vreo două noaptea. Unul dintre gabaimi m-a condus acasă.

Dimineața, cînd am intrat în sinagogă, Schliefer mă aștepta deja și îmi spuse :

„Veți fi onorat cu o predică. Veți fi primul rabin din afara țării, care va predica aici. De la marea revoluție încoace, nici un rabin străin n-a ținut aici vreo cuvîntare“.

I-am mulțumit și l-am întrebat :

„Sînteți doar predicator. De ce nu m-ați prevenit astă-noapte că îmi veți acorda această cinste, ca să mă pot pregăti?“.

Schliefer zîmbi și îmi făcu un semn complice din ochi. „Cum voiăți să vă previn? Astă-noapte încă nu știam că veți putea lua cuvîntul“.

Templul se umpluse pînă la refuz. Erau prezenți, la o apreciere minimală, 700—800 de persoane. Mulți bătrîni, dar și un număr important de persoane mature. Tineri, foarte puțini.

În timpul predicii mele, a domnit o liniște desăvârșită. Am vorbit în limba idiș. Am încadrat în comentariul pericopei aceluși Șabat problema educației — Talmud-Tora. Am simulat că nu știu că această educație religioasă e interzisă și pedepsită greu de lege. Ca un loial patriot al țării mele, am lăudat guvernul român pentru că ne acordă dreptul de a ne învăța copiii rugăciunile și Biblia în limba ebraică. Am făcut un elogiu al acestei limbi (interzise la ei), limba profeților, limba păcii.

Am mai relatat despre comunitățile noastre, despre instituțiile noastre de cult, cultură iudaică și asistență.

„Așadar, într-o țară comunistă e posibil să aveți Talmud-Tora“ mi se adresară oamenii după discurs, plini de speranțe noi. Se înghesuiau în jurul meu, cu entuziasm, fără frică, parcă dinadins voiau să sfideze pe cineva. Când un individ oarecare se apropiase de mine spre a-mi strânge mâna, un grup mă avertiză, în prezența lui, să nu vorbesc cu dînsul, pentru că el ar fi un „*musăr*“, un denunțator.

Am rămas la prînz cu Schliefer, singuri. Ne-am împrietenit, ne-am înțeles din ce în ce mai bine. Era dornic să știe cum am făcut posibilă Talmud-Tora și celelalte demersuri pentru respectarea religiei. Mi-a povestit cum a fost la ei, în 1935, anul mării prigoane antireligioase. Deși mă interesam îndeaproape de cele ce se petrec în Uniunea Sovietică, mărturisesc că n-aveam habar de această groaznică perioadă, cînd au fost deportați în Siberia și făcuți să dispară nenumărați rabini și alte personalități evreiești, în cadrul terorii generale pe care o înscăunase Stalin.

El, Schliefer, era rabin la Alexandrovsk și, apoi, în locul marelui Iaacov Mazo, la Moscova. A reușit, în 1933, să se ascundă; și-a tăiat barba și perciunii, a devenit contabil și astfel a scăpat de deportare. În 1941 a fost chemat la N.K.V.D. și i s-a cerut să redeschidă sinagoga. Începuse războiul antifascist. Era nevoie de a se capta opinia publică occidentală și cultele au recăpătat o limitată posibilitate de existență. S-a rugat de autorități să-l lase în pace. A fost, însă, constrîns s-o facă. Multe luni de zile, povestea Schliefer, venea zilnic la sinagogă, o descuia și nimeni nu îndrăznea să intre, deoarece se credea că este o „capcană“ a N.K.V.D.-ului. Nimeni nu avea încredere.

Rabinul Schliefer îmi destăinuî, apoi, între grele suspine, durerea sa că nu poate realiza nimic în slujba iudaismului. El stăruî în a mă preveni, că, mai curînd sau mai tîrziu, vom avea aceeași soartă. Era resemnat și nu vedea o posibilitate de schimbare în bine. Îmi vorbi despre perioada mării terori de la sfîrșitul zilelor lui Stalin, despre inscenarea făcută medicilor evrei și iminența deportării în masă a evreilor, în 1953.

În general, se resimțeau într-însul, în afara de vastele cunoștințe de învățătura Torei ce le poseda, un suflet de bun evreu și o mare tristețe a neputinței și a resemnării.

A doua zi, duminică, m-a rugat să officiez în locul său, în sinagogă, o cununie religioasă. Mirele era un ofițer care a venit la nuntă în haine civile.

Luni dimineața m-a condus, împreună cu câțiva (5—6) evrei, la aeroport. Când am urcat scările avionului, ei mi-au strigat „*La anul, la Ierusalim*“. Era anul 1955, de-abia doi ani de la moartea lui Stalin și dorul de Sion reizbucnise din adâncuri în sufletul lor.

CAPITOLUL 25

O primă breșă în „Cortina de fier“ evreiască

Reîntors la București, am început să mă gândesc la posibilitatea de a-l invita pe șef rabinul Wilhelm, în România. După cum am observat, contactele pe care le avusesem cu personalități occidentale la Helsinki, erau privite cu interes în cercurile oficiale din București. Autoritățile păreau impresionate de notele favorabile apărute în presa occidentală despre cuvântările mele.

Chiar și un membru comunist al Parlamentului Canadian, Zalberg, a scris despre ele în termeni elogioși. Totodată, mi-am dat seama, cu un sentiment de ușurare, că locuința nu-mi mai era supravegheată de securitate și nici nu mai eram urmărit de agenții acesteia. Am considerat că riscul de a fi arestat scăzuse.

După cât se pare, comportamentul meu de la Helsinki și dorința mea de a mă întoarce în România convinseseră autoritățile că nu sînt un „dușman“, că acționez pentru și în numele iudaismului.

Am considerat că, într-un asemenea climat, o vizită a șef rabinului Wilhelm s-ar putea dovedi utilă. Părțile țării rămîneau în continuare închise pentru Alia și mii de familii de evrei erau încă despărțite, tînjind să se reunească. Uneori se întîmpla ca un evreu să primească permisiunea de a pleca ; dar era ceva foarte rar. Mai mult decît atît, în timp ce mulți sioniști închiși fuseseră eliberați, alții, în special membrii ai grupului revizionist (aripa de dreapta), erau încă în captivitate. Și nici unuia dintre sioniștii eliberați nu i se permisesese să plece în Israel.

Cînd mi s-a spus că șef rabinul Wilhelm poate să viziteze România, la invitația mea, am simțit o mare bucurie. Satisfacția mea a fost și mai mare cînd am observat că autoritățile acordau o importanță considerabilă acestei vizite. Șef rabinul Suediei era văzut ca un mijloc de a cîștiga opinia publică occidentală, într-o perioadă cînd conducătorii români se gîndeau tot mai mult la o politică internă și externă mai independentă, eliberată de cătușele Uniunii Sovietice. Deși mai avea să treacă un timp pînă ce Hrușciiov să dezvăluie, la cel de a 20-lea Congres al Partidului

Comunist Sovietic, adevărata dimensiune a politicii criminale a lui Stalin, românii erau pe deplin conștienți de teroarea dictatorului, care luase viața a milioane de oameni. Conducerea românească încerca să găsească noi orientări în relația sa cu Uniunea Sovietică. Vizita șef rabinului Wilhelm se încadra în această reevaluare.

Pentru noi, evreii români, apropiata vizită a șef rabinului Suediei avea o însemnătate mult mai emoționantă. Așteptam sosirea sa, cu o nerăbdare extraordinară; aproape de parcă ar fi fost un fel de Mesia.

El reprezenta prima noastră legătură cu frații noștri din Vest. Cu toții dădeam o importanță imensă sosirii sale. Avea să fie prima breșă în Cortina de fier; în ceea ce-i privea pe evrei.

Ministrul Cultelor, Constantinescu-Iași, a dirijat personal pregătirile pentru vizita șefului rabin. În mod curios, noi evreii beneficiam de puterea exagerată pe care autoritățile românești o atribuiau „evreimii internaționale“, al cărei reprezentant era considerat Dr. Wilhelm. În ciuda faptului că o treime din populația evreiască fusese ucisă de naziști, iar evreimea europeană fusese aproape complet decimată în timpul Holocaustului, românii mai credeau că evreii constituie o forță puternică. Povești din plămuirea antisemită țaristă *Protocoalele Sionului*, pătrunseseră adânc nu numai în mintea unei largi categorii, ci și a activiștilor din conducerea Partidului Comunist.

Cînd șef rabinul Wilhelm a sosit cu soția sa la București, a fost primit cu entuziasm de comunitățile evreiești și cu respect de către autorități. Ministrul Cultelor care putea fi atît de nepolitic față de mine, a fost amabil și ospitalier cu șef rabinul Suediei. A depus toate eforturile pentru ca rabinul Wilhelm să părăsească țara cu o impresie favorabilă despre România.

Am folosit acest prilej pentru a organiza ceremonii religioase cu tineretul — ceva imposibil în acea perioadă. Știam că ele vor îmbogăți nemăsurat viața comunităților. Amintindu-i ministrului că șef rabinul Wilhelm va fi în România în timpul celebrării Purimului, i-am atras atenția că ar fi posibil ca el să dorească să participe la o festivitate cu prezența copiilor și că ar fi imposibil să-i spunem că acestea nu sînt permise. „Veți organiza festivitatea“, mi-a răspuns imediat ministrul.

Am acceptat — firește — plin de nerăbdare. Conducătorii atei — comuniști — ai comunității evreiești, au trebuit să asiste cu uimire și disperare la numeroasele repetiții pe care le-am ținut pentru sărbătorirea Purimului, pentru prima dată din 1948, de cînd comuniștii au început să preia controlul comunităților noastre. Festivitatea a avut un succes imens. Peste 1 500 de oameni s-au adunat în marea Sinagogă din București. Entuziasmul copiilor și al adulților era copleșitor.

De îndată ce s-a terminat Purimul, am început repetiții cu copiii, pentru a celebra Pesahul. Evenimentul principal era, desigur, Sederul, masa la care copiii pun întrebări despre eliberarea evreilor din Egiptul antic și se recită povești și rugăciuni din Hagada. Sederul poate fi atât un eveniment familial, cât și unul al comunității. Este bogat în simbolism religios și este considerat o anatemă pentru atei evrei. Bacal a încercat să oprească repetițiile. I-am spus scurt : „Domnule Bacal, ceea ce este acceptabil pentru Purim, trebuie să fie posibil și pentru Paște. Dacă n-ar fi așa, ar însemna că ceea ce am făcut noi a fost o mascaradă pentru a impresiona străinii“.

Am ignorat toate protestele comuniștilor evrei. Am informat Ministerul Cultelor despre repetițiile pentru Pesah, dar nu am așteptat o aprobare oficială ; nu a venit nici una. Sederul copiilor a avut loc tot la Sinagoga Mare, în prezența unei mari mulțimi de credincioși. A fost un succes enorm. Văzind cât de mult contribuiau aceste ceremonii la calitatea vieții religioase evreiești, am început, de asemenea, să organizez sărbătorirea publică de Hanuca. Am mai făcut ceva. Am început sistemul, de-acum bine înrădăcinat, de a vizita toate comunitățile evreiești din țară și de a participa la festivitățile lor. Mii de copii cântau, recitau și dansau. Ei au reîntinerit o comunitate îmbătrinită. Sărbătorile publice ale Purimului, Paștelui și cele de Hanuca au devenit forțe puternice ale iudaismului din România. Autoritățile nu au aprobat niciodată în mod oficial festivitățile, dar nici nu le-au împiedicat.

Un om capabil și sensibil, șef rabinul Wilhelm, a știut cum să exploateze în interesul evreilor români climatul favorabil pe care l-a găsit în țară. Vorbind la Templul Coral, el a lăudat guvernul român pentru libertățile religioase acordate evreilor. Autoritățile au fost mulțumite de cuvintele sale. După ce suportaseră atâtea critici din partea Israelului și a cercurilor evreiești din Europa Occidentală și Statele Unite, conducătorii români erau satisfăcuți să audă glasul unui evreu influent, care le oferea prietenia.

Dr. Wilhelm a fost primit de Președintele Groza, vice prim ministrul Alexandru Bîrlădeanu și Patriarhul Justinian. Pretutindeni a făcut o impresie favorabilă. Era-desigur-cel mai reprezentativ mesager evreu în România, în acea perioadă. Întrevederea cu adevărat vitală a fost la A. Bîrlădeanu, căruia i se ceruse de către conducerea de partid și de stat să discute cu dr. Wilhelm problemele majore ale evreilor. Am fost de față la acea întrevedere și îmi stăruie viu în memorie modul în care dr. Wilhelm a ridicat cele mai delicate probleme care ne afectau, cu priceperea unui diplomat experimentat. El a ridicat chestiunea celor 60 000 de evrei care, de ani de zile, așteptau permisiunea de a pleca în Israel, pentru a se reîntîlni cu părinții sau copiii lor. Se mai punea pro-

blema sioniștilor aflați în închisoare. Care avea să fie soarta lor ? Puteau acei sioniști cari își recăpătaseră libertatea să primească aprobarea de a pleca în Israel ? Autoritățile române ar permite Joint-ului să-i ajute pe miile de evrei săraci ?.

Bîrlădeanu a ascultat atent și a reacționat într-o manieră prietenoasă, promițînd, în parte, să facă ceea ce ceruse dr. Wilhelm. Dar el a subliniat că era esențial să înceteze atacurile la adresa României. Trebuia în primul rînd să se îmbunătățească climatul dintre evreimea mondială și România. L-a felicitat pe dr. Wilhelm pentru atitudinea sa.

Remarcile dr-ului Wilhelm au fost reproduse în presa internațională și au produs o mare surpriză. El spunea că a văzut sinagogi pline pînă la refuz, cu evrei și la Talmud Tora mulțime de tineri elevi pasionați. Nu era nevoie să exagereze. Adevărul era așa cum îl descriesese el. Exista o intensă viață evreiască, în ciuda încercărilor comuniștilor evrei din C.D.E. de a o distruge.

Pînă să se pronunțe dr. Wilhelm, devenise axiomatic ca orice referire la România, în străinătate, să fie critică. Orice ziar, fie că era evreiesc sau nu, era influențat de propaganda războiului rece. Critica evreiască părea să fie deosebit de aspră. Dr. Wilhelm a renunțat la acest ritual și multora nu le-a plăcut aceasta. Cavalerii cruciadei anti-comuniste din Israel și din Vest erau consternați. L-au atacat, dar reputația sa de om sincer era atît de mare, încît critica lor a fost total inefficientă. Oamenii au reținut cuvintele sale.

Vizita dr-ului Wilhelm a făcut să sporească prestigiul comunității noastre. Întrucît era dominată de C.D.E., intelectualitatea evreiască, scriitori și oameni de știință nu avuseseră nici o legătură cu comunitatea. Doar scriitorul I. I. Peltz venea regulat la sinagogă. Ceilalți credeau, după cum se pare, că numai îmbrățișînd anti-sionismul și ateismul își vor îmbunătăți poziția în viața românească în contextul dat ; mulți și-au plecat capetele cu supunere. Și-au schimbat numele cu sonoritate evreiască în altele neevreiești. Comunitatea evreiască era descrisă ca un grup reacționar de oameni a cărui concepție C.D.E.-ul se străduia din răsputeri s-o schimbe. O asemenea comunitate trebuia evitată de cei care își urmăreau numai propriile interese.

Cînd a sosit dr. Wilhelm, autoritățile și-au dat seama, chiar și fără indemnul meu, că el avea să se intereseze neapărat de intelectualii evrei. Unde erau aceștia ? I se putea spune că nu există nici un cadru evreiesc organizat pentru ei, că își evitau propria comunitate ? Dîndu-și seama că o asemenea recunoaștere ar discredita reputația României, autoritățile au cerut scriitorilor, oamenilor de știință și artiștilor evrei să participe la dineul strict cașer, organizat în onoarea dr-ului Wilhelm, la hotelul Athénée Palace.

Dr. Wilhelm a stabilit o punte între evreii români și lumea evreiască din Vest. Era o punte foarte îngustă, dar trezea multe speranțe. Ea ne-a încurajat să luptăm cu mai multă putere pentru eliberarea sioniștilor care mai erau în închisoare. Noi am făcut presiuni de Alia, pentru cei care fuseseră de curînd eliberați. Am reușit să obținem o aprobare semi-oficială pentru Talmud-Tora, diminuînd astfel riscul pentru profesori, părinți și copii. Am cîștigat mai multă încredere în lupta împotriva ateștilor din C.D.E.

Propria mea poziție ca șef rabin apărea întărită prin vizita dr-ului Wilhelm. Nu mă mai temeam că aș putea deveni un „Prizonier al Sionului“. Eram deja cunoscut peste hotare și aceasta ar fi făcut orice arestare inefficientă. Mai mult decît atît, dovedisem cît de util puteam să fiu în noua orientare spre deschidere — a țării. Nu obținusem încă singura concesie pe care o doream — emigrarea liberă a evreilor în Israel — dar pentru prima dată, începeam să simțim o oarecare speranță, iar concesiile pe care le-am obținut, totuși, erau semnificative. Reprezentanții evreimii internaționale, care folosiseră tacticile războiului rece pentru a forța guvernul român să facă concesii și nu reușiseră, au fost impresionați de rezultatul alianței Wilhelm — Rosen.

Profunzimea devotamentului dr-ului Wilhelm pentru poporul evreu, poate fi apreciată printr-un fapt de mare tristețe. În acea perioadă, fiul său, în vîrstă de 22 de ani, era foarte bolnav. Medicii stabiliseră că avea cancer și că mai avea doar o perioadă scurtă de trăit. Dr. Wilhelm era chinuit de întrebarea tragică dacă trebuie să rămînă în Stockholm sau să-și îndeplinească promisiunea de a vizita Bucureștiul. În afară de aceasta, suferea de o grea boală de inimă, ceea ce însemna că nu putea călători singur și va trebui să fie însoțit de soția sa. Dar înțelegînd cît de multe depindeau de vizita sa în România, șef rabinul Wilhelm a decis să pornească în călătorie cu soția sa, lăsîndu-și fiul în spital. A fost o acțiune sfișietoare, eroică, întreprinsă de un adevărat conducător evreu. Și nu mai puțin — un sacrificiu. Cînd dr. și d-na Wilhelm s-au înapoiat la Stockholm, au aflat că fiul lor murise.

Nu pot încheia acest capitol, fără a menționa un amănunt important: tot ce a fost legat de acțiunea Wilhelm—Rosen a fost inspirat și inițiat de anumite grupuri din Israel. Este, de asemenea, sigur că am depășit enorm sfera misiunii noastre, determinînd astfel o îmbunătățire radicală în întregul complex de relații Est—Vest, referitor la problema evreiască.

Mai tîrziu, vom vedea cum au evoluat lucrurile pe calea cea bună. Vizita dr-ului Wilhelm a fost într-adevăr prima breșă în Cortina de fier, privind problema evreilor.

Rabinii fac rugăciuni în biroul vice prim-ministrului comunist

Se pare că dr. Wilhelm a găsit urechi care au dorit să-l audă. Un început de dezgheț se face remarcat în presa evreiască din Vest. Doar n-a venit din proprie inițiativă iar cei care au pus la cale această vizită (și nu e greu de ghicit, unde duc urmele, spre a-i găsi pe cei cu inițiativa) au adoptat, în parte, tactica slăbirii atacurilor și intensificării contactelor în culise și au continuat să lucreze pe linia unei destinderi în viața evreiască internațională.

M-am trezit cu o invitație, pentru mine și soția mea, să venim la Stockholm, să întoarcem vizita soților Wilhelm. Guvernul român a aprobat de îndată această călătorie. Eu am căutat să folosesc ocazia spre a obține unele concesi (eliberări de Assirei-Zion, Talmul-Tora, Ieșiva etc.). Căile mele de acces „în sus“, spre factori conducători, erau încă destul de reduse. E drept că nu mă mai aflam în perioada în care Feldman-Șerban-Bacal (conducători C.D.E.-ului) erau forța conducătoare cu care nu se putea lupta. Începusem să-mi dau seama că există un „mai sus“ decît ei și că acolo „mai sus“ sînt șanse mult mai bune, pentru ca argumentele raționale să-și găsească ecoul. Dibuiam, însă, spre a găsi legăturile.

La Helsinki, în 1955, stabilisem un fel de contact cu Sorin Toma. Ne-am împrietenit și i-am spus multe din necazurile noastre, din abuzurile C.D.E., din nenorocirile populației evreiești, problema Alia, Assirei-Zion etc., etc.

Apropiindu-se data fixată pentru plecarea noastră în Suedia, am solicitat prof. Constantinescu-Iași, ministrul Cultelor, o audiență la Emil Bodnaraș, vice prim-ministru, responsabilul pentru Armată, Culte, Securitate etc., care era, deci, instanța supremă în ceea ce privește problemele noastre.

Au trecut zile, săptămîni și n-am primit răspuns. Am scris atunci o scrisoare lui Sorin, care n-avea formal nici o legătură organizatorică cu problemele sus-amintite, dar era, totuși, membru al Comitetului Central al Partidului. I-am arătat că „sînt dezorientat, întrucît voi avea, în

străinătate, contacte și întrevederi și am nevoie de o convorbire la nivel înalt, spre a mă lămuri“.

După citeva zile, am fost invitat la Bodnaraș. Era de față și Constantinescu-Iași. Acesta, orgolios cum era, s-a considerat jignit de mine pentru faptul că am recurs la altă cale decît prin dînsul. A început, deci, dînsul convorbirea, spunîndu-mi : „Eu sînt istoric (era profesor universitar de istorie) și, ca atare, am memorie bună. Nu-ți voi uita niciodată jignirea că ai trecut peste mine“. M-am scuzat, arătînd urgența și importanța celor pe care aveam să le spun.

L-am găsit pe Bodnaraș încîntat de rezultatele vizitei lui Wilhelm și, în genere, într-o atmosferă de bunăvoință. Am arătat că mă voi lovi de mari greutateți, atît în fața organizațiilor și personalităților cu care urmez să mă întîlnesc, cît și la întîlnirile cu presa internațională. Assirei-Zion și Alia vor fi cele două mari probleme. Fără un sprijin serios, pe care guvernul român să mi-l acorde, nu-mi pot lua răspunderea întregii călătorii. Ca cereri imediate, am formulat :

a) A. L. Zissu și Mișu Benvenisti să capete pașapoartele.

b) Lotul revizionist (Kaner, Iakerkaner) să fie eliberat.

c) Un început, cel puțin, de aprobări de Alia generală.

d) Aprobarea generală dată tuturor sioniștilor eliberați de a pleca în Israel.

La fiecare din chestiunile pe care le-am ridicat, Bodnaraș ridica telefonul și discuta cu cineva care, după răspunsurile date, părea un „atotștiutor“. Dădea informații și opinii prompte la toate întrebările puse de Bodnaraș.

Consider ilustrativă o replică a lui Bodnaraș la telefon „Vor să plece ? *Mazal-Tov*“ (Noroc bun). În limbajul acesta consta, de altfel, deosebirea fundamentală între teza C.D.E.-istă : „Nu există popor evreu. Sistem român și cine vrea să plece în Israel e un trădător“ și aceea pe care o gîndea, dar încă nu îndrăznea s-o spună cu glas tare, Bodnaraș, românul, care, cu al său „*Mazal-Tov*“ parcă își trăda gîndul : „nu-i nici o pagubă dacă pleacă și să fie într-un ceas bun“.

A dispus în fața mea să se facă pașapoartele lui Zissu și Benvenisti. Și-a exprimat însă teama că, în timpul vizitei mele la Stockholm, ei vor contracara, fiind deja în afara României, declarațiile mele favorabile țării. I-am răspuns că Zissu m-a asigurat :

„Atita timp cît va fi un evreu în România, am să tac“.

La aceasta, Bodnaraș a completat, amuzat : „Am să tac și am să fac“. A dispus în fața mea eliberarea revizionistilor.

În legătură cu plecarea în Israel a întregului lot sionist, mi-a promis că se va da o rezolvare favorabilă cererii mele, *după* întoarcerea

mea din Suedia. „Depinde. — a continuat Bodnaraș — depinde de rezultatele acestei vizite ca această problemă să fie rezolvată“.

La Stockholm mă așteptau recepții, întâlniri, interviuri etc. Se pregătise totul spre a da vizitei importanță. Au sosit toți rabinii din Scandinavia (bătrînul dr. Melchior — tatăl actualului șef rabin al Danemarcei, șef rabinul din Norvegia ș.a.). Gunar Iosefson, președintele Comunității din Stockholm, ambasadorul Israelului și alte importante personalități evreiești și neevreiești au imprimat vizitei și diferitelor manifestări publice o semnificație deosebită. Ambasadorul României, de asemenea, s-a străduit să coopereze la această reușită a vizitei de care România era interesată; în același timp, un factor „invizibil“ evreiesc, de asemenea, făcea totul pentru acest succes.

Presa evreiască internațională înregistra declarațiile mele și un vînticel de primăvară parcă începuse să bată.

Am călătorit, după aceea, mult în întreaga lume: însă de neuitat, a rămas excursia oferită în dar, soției mele și mie, dr-ului Wilhelm și soției sale, excursie făcută în mijlocul lui iunie 1956 la Cercul Polar, la Abisku, în perioada de „Midnight-Sol“ adică „Soare la miezul nopții“. Nu e vorba de fenomenul Aurorei Boreale specific Nordului în perioada solstițiului de vară, ci de acel al soarelui care apune doar pentru cîteva minute în această perioadă, în regiunea Cercului Polar, astfel că între apus și răsărit sînt doar 2—3 minute. Un spectacol unic.

Am plecat deci, ca oaspeți ai Comunității Evreilor din Stockholm, într-o vineri dimineață, cu avionul de la Stockholm. Nu-mi mai amintesc în ce aeroport am coborît și ne-am urcat într-un tren pentru că, după aceea, să ne imbarcăm într-un autovehicul și să ajungem pe la șase după amiază la Abisku.

Soarelă se afla la Zenit, de credeam că este la amiază. El continua să strălucească cu întreaga putere, ceasuri de-a rîndul. Se făcuse zece seara și soarele îți dădea impresia că te afli în toiul zilei. Începusem să devin nervos. Era doar Șabat. Se cuvenea să-l întîmpinăm precum se cuvine. Cînd colo, amîndoi rabinii stăteam și fumam.

„Să ne pregătim de Kabala Șabat — îi spusese eu lui Wilhelm. „Priviți spre cer și veți vedea că e încă plină zi“ — răspunse acesta, care fiind liberal, nu respecta aiudoma prescripțiile rituale, însă era destul de delicat ca să facă în prezența mea vreun gest susceptibil a-mi jigni sentimentele religioase.

Îmi amintisem, la un moment dat, că „Tiferet Israel“, unul dintre rabinii legislatori, tratează o atare situație. La 11, adică un ceas înainte de miezul nopții, am pus de o parte țigările și am rostit rugăciunile de întîmpinare ale Șabatului.

A doua zi i-am plătit lui Wilhelm cu aceeași monedă. Se făcuse nouă seara și W. nervos, aștepta ora de „*Ieșire a Șabatului*“. Cînd mă îndemna să rostim ruga de seară și astfel să declarăm încheiat Șabatul, i-am spus :

„Nu vedeți că soarele se află pe cer?“ . . .

După miezul nopții, adică după ce soarele coborîse în lac pentru cîteva minute și răsărise din nou, i-am satisfăcut rugămîntea colegului meu.

. . . O telegramă de la București mă determinase să-mi întrerup vizita. Urmau să sosească în România patru rabini, reprezentînd o delegație a lui „Rabinal Council of America“. Ei erau : David Holländer, Hershel Schechter, Gilbert Klaperman și S. Adelman.

După „breșa“ făcută în februarie 1956 de către șef rabinul Suediei, în „Cortina de fier“ evreiască, iată că, în luna iulie a aceluiași an, cei dintii soli ai celor șase milioane de evrei americani vin să lărgească „breșa“. Prezența mea acasă era urgent necesară și indispensabilă.

La 4 Av — joi — am revenit în țară și, a doua zi, am avut audiență la Chivu Stoica, primul ministru. I-am repetat amănunte în legătură cu vizita mea la Stockholm. Între altele, i-am dat o copie a interviului pe care l-am acordat ziarului „*Jewish Chronicle*“ din Londra. În acest interviu, am vorbit, între altele, despre „*ieșiva*“ din Arad.

„Povestea“ reală era că două ieșive, una la Satu-Mare, și alta la Arad, cu un număr de peste 50 de studenți, funcționau *impotriva* voinței conducătorilor Federației, Bacal, Friedman et compania. Nu numai că n-aveau un local unde să învețe, unde să mănînce, unde să locuiască, nu numai că nu primeau nici un ban pentru plata salariilor și întreținere (lumină, căldură, în sinagogile unde învățau zi și noapte) dar erau mereu denunțați organelor de Securitate ci fiind „conspiratori“ — urmînd ilegal o școală. Învățătorii și studenții erau șicanați de autorități, amenințați și terorizați. Eu îi sprijineam, ajutat fiind de către rabini ortodocși : S. Deutsch — Satu-Mare, (azi la Petach-Tikva). Fișel Klein — Tg. Mureș (azi la Ierusalim), Paul Miller — Arad, Moșe Spitz — Bistrița (azi la New York) etc. Făceam chete publice, ne luptam pas cu pas ca să nu fie desființate cu forța și le mențineam astfel o existență, chiar dacă plină de pericole.

În interviul meu din „*Jewish Chronicle*“, desigur că nu am pomenit de toate acestea. Am afirmat, însă, că avem o ieșiva în care peste 50 de studenți învățau Tora, zi și noapte. În pofida tuturor greutăților, faptul în sine era adevărat.

Arătîndu-i primului ministru interviul și văzînd satisfacția acestuia, i-am spus :

„Acum, vor sosi rabinii americani și vor voi desigur, să viziteze ieșiva. Nu voi putea să le indic unde să se ducă. Nu avem nici local, nici cămin, nici cantină. Ne vom face de risul lumii, când se va afla trista noastră situație“.

Chivu Stoica ascultă cu atenție, își notă în carnet și îmi spuse : „N-aveți nici o grije“.

Acestea s-au întâmplat vineri, iar luni oaspeții au sosit. Era ajunul zilei de post „Tișa beAv“.

În seara de post, după rugăciuni, ne-am plimbat vreo trei-ceasuri. Nu era o plimbare de plăcere (era doar post și plăcerile sînt interzise într-o astfel de zi) ci pentru că era știut că „pereții au urechi“. Le-am făcut un tablou fidel (cu lumini și cu umbre) al situației.

S-au dus după aceea la rabinul Portugal, unde au stat pînă la ora trei după miezul nopții. Au umblat apoi prin sinagogi, au stat de vorbă cu evrei.

Miercuri am plecat prin Borsec (unde avem o casă de odihnă) la Iași. Mii de evrei ne-au așteptat acolo o zi întreagă. A fost o emoționantă manifestație de solidaritate, de frăție evreiască.

Joi, cu un avion special, am sosit la Arad și iată-ne că intrăm într-o clădire impozantă cu o sinagogă, cu o sală de lectură, în care cei peste 50 de studenți erau așezați în bănci noi-nouțe și învățau. O cantină modernă cu vase noi, un dormitor cu mobilier nou, într-un cuvînt o ieșiva cu toate anexele necesare, răsărită deodată, ca în poveștile orientale. Clădirea — e adevărat — aparținuse cîndva Comunității. Ea fusese însă naționalizată, iar în localul ei funcționa serviciul de apărare antiaeriană. Acesta a fost evacuat și, în timp record, se instalase ieșiva. Singurul lucru autentic — și cel mai important — erau studenții. Ei au învățat ani de zile în lipsă și nevoi, mincau cînd la unul cînd la altul, dormeau în camere mizere și trăiau de azi pe mîine, însă au învățat zi și noapte. Iată-i acum, parcă într-un vis frumos, cu chelneri care îi servesc, cu camere curate, cu băi, cu o sală de lectură civilizată etc.

Bineînțeles că am spus oaspeților, deîndată, ce s-a petrecut. Ei au simulat că sînt încîntați de cele văzute.

Rezultatul final : ieșiva a rămas în acest local și a funcționat cu vreo 50—60 de studenți pînă în anul 1966, cînd am închis-o noi, deoarece plecaseră din țară, între timp, toți studenții și melamdinii. Cea mai mare parte dintre ei, ca buni hasidimi ai Rabinului din Satu-Mare, au plecat . . . în America, unii în Israel.

. . . Să ne întoarcem la delegația rabinică americană. Ea a fost primită în audiență de vice prim ministrul Alexandru Birlădeanu. Problemele puse : 1) Alia ; 2) Plecarea Assirei Zion ; 3) Aducerea în țară a Joint-ului.. I-am însoțit în această audiență. Nici unul din răspunsuri n-a fost

negativ, dar nici nu se putea încă vorbi de un succes. Se simțea o tendință vădită de a se ameliora raporturile, un interes deosebit de a se câștiga simpatii în opinia publică americană. Speranțe mari erau justificate.

Un amănunt interesant : se prelungiseră discuțiile și ora rugăciunii de Minha a sosit. Ne-am scuzat față de gazdă că sîntem nevoiți să înterupem discuțiile, spre a ne face rugăciunea. Înțelegător, Birlădeanu ne-a lăsat singuri și astfel, în cabinetul vicepreședintelui Consiliului de Miniștri comunist, patru rabini americani și unul din România și-au rostit ruga de Minha...

... Ceea ce a urmat mă face să cred că tocmai aceste rugăciuni, rostite în acest loc, au nimerit drept la Atotputernicul, care le-a dat ascultare. Ele au început să-și găsească împlinire.

La 23 August 1956, am participat, ca de obicei, la marea recepție din saloanele Consiliului de Miniștri, pentru sărbătorirea a 12 ani de la eliberarea României de fascism. Emil Bodnaraș a venit să ne salute, pe mine și pe soția mea, fiind extrem de prietenos și mulțumindu-mi pentru succesul ce l-am repurtat. (Pentru ei era un mare succes orice articol sau informație favorabilă apărută în vreun ziar). Mai tîrziu am înțeles mai bine acest interes deosebit pentru ameliorarea imaginii României în opinia publică internațională. Începuse, în culise, tendința de independență care avea de abia să crească în lunile și anii următori.

La încheierea conversației, Bodnaraș mi-a spus : „N-am uitat ce v-am făgăduit cînd ați fost la mine înainte de a pleca la Stockholm. Aveți puțină răbdare. Ne vom ține de cuvînt“. Era vorba de promisiunile făcute în legătură cu :

a) plecarea lui Zissu și Benvenisti. Ea s-a produs în iulie 1956, adică promisiunea s-a realizat.

b) eliberarea lotului revizionist Kanner Edgar, ing. Iakercaner și ceilalți. Au fost eliberați.

c) plecarea întregului lot sionist. Nu se produsese încă nimic nou.

La 30 august 1956, adică la o săptămînă după această întîlnire, am fost invitat la o recepție ce s-a dat în onoarea unei doamne ministru indian.

Recepția a avut loc la Cercul Militar. Urcam împreună cu soția mea scara monumentală de marmoră și am văzut în capul scării stînd de vorbă un grup format din : Gheorghiu-Dej, primul ministru Chivu Stoica, Emil Bodnaraș și Gheorghe Apostol (care, după cite mi se pare era și el vicepreședinte al Consiliului de Miniștri).

Cînd am ajuns în dreptul lor am salutată, dar Bodnaraș în loc de a răspunde la salut, mi s-a adresat, în prezența celorlalți, cu următoarele cuvinte, pronunțate pe un ton răstit și provocator :

„Ți-am dat pe sioniștii dumitale. Să se ducă la Wundertopf. Dumitale însă ți s-a umplut paharul“.

Mi-a întors spatele și nici nu s-a mai uitat la mine. Soția mea incremenise. Eu am rămas o clipă derutat dar apoi, după ce am făcut cițiva pași, depărtându-mă de grup, i-am spus soției mele :

«N-ai auzit ce a spus.? „Ți-am dat sioniștii“. Asta înseamnă că ei pleacă. „Wundertopf“ vrea să fie o ironie la adresa Israelului. Esențialul e vestea cea bună».

Totuși, eram amîndoi neliniștiți de atitudinea disprețuitoare, amenințătoare ce a avut-o Bodnaraș.

După vreo jumătate de oră, Bodnaraș care era gazda (ca omolog al ministrului oaspete) s-a retras cu musafirul într-o cameră și a invitat vreo 7—8 persoane în acea cameră. Noi ne numărăm printre acestea.

M-am pomenit așezat la masă, alături de Bodnaraș, care redevenise cel amabil, curtenitor și prietenos. Am încercat atunci a-i da explicații, a mă referi la cele spuse de dînsul. El rîse cu poftă și îmi spuse :

„Important e că vi s-a aprobat cererea, așa cum v-am promis. Restul, puteți să uitați . . .“.

Lucrurile erau clare. De față cu tovarășii, se adoptă o atitudine ; în lipsa lor, alta. Eliberarea și aprobarea plecării din țară a sioniștilor putea să atragă multe suspiciuni și ecourile de la procesul din 1952, din Praga („complicitatea lui Slansky cu sioniștii“) erau prea proaspete ca să nu fi luat măsuri de precauție. Esențialul era însă vestea cea bună.

Imediat, după ce ne-am întors de la recepție, l-am chemat pe Leon Ițcar (unul dintre conducătorii sioniști, om serios și devotat) care era atunci „legătura“ mea cu dînsii (el venea regulat la mine acasă, l-am ținut la curent în tot timpul cu evoluția demersurilor mele în favoarea lor) și i-am cerut ca de urgență să se întocmească liste (așa îmi ceruseră atît Bodnaraș cît și Dogaru), cu datele personale respective.

Au plecat delegați în provincie și în cîteva zile listele erau întocmite. Le-am depus la Ministerul Cultelor și lucrările de întocmire a pașapoartelor au început cu mare urgență.

Un episod nostim, povestit de Ițcar : Mendelovici fostul director al „Renașterii“ s-a arătat plin de suspiciune. Nu-i venea a crede că lucrurile stau chiar așa de serios. Ceea ce nu l-a împiedicat să fie între primii care s-au prezentat (potrivit instrucțiunilor ce le-am primit și transmis prin Ițcar) și dintre primii care să plece, în proximele săptămîni, după 30 august 1956.

Bine au făcut acei care s-au grăbit ; mai curînd decît am crezut, o lovitură de teatru s-a produs.

La 23 octombrie 1956 a izbucnit criza din Ungaria iar după câteva zile cea de la Suez. Cine n-a apucat să plece, a pierdut avionul . . .

Ca să rezumăm, eliberările și plecările sioniștilor se datorează, bineînțeles, conjuncturii celei noi care se profila în politica României. Rolul regretatului Emil Bodnaraș în această privință a fost hotărîtor.

Lucrurile s-au încurcat însă . . . la mijloc. Revoluția din Ungaria și criza Suezului au întrerupt plecările. Se intra într-un proces de clarificare. Gura tunetului nu era însă prea departe.

Aventură la Budapesta

... Zburam, împreună cu soția mea, în iulie 1956, de la Londra la Zürich. Eram în drum spre țară, după vizita la Stockholm și cea la Glasgow, unde ne dusesem spre a vizita pe sora și cumnatul meu, dr. Wolf Gottlieb, rabinul acelei comunități.

La un moment dat, avionul devenise, literalmente, o jucărie. Se simțeau eforturile disperate ale pilotului de a evita o prăbușire. Oamenii erau izbiți de tavan și de pereți. Stewardesele erau și ele înnebunite de groază. Cîteva minute se părea că soarta ne este pecetluită. Pe chipurile cadaverice ale vecinilor noștri se citea spaima. Un tată își îndemna fiul, în fața noastră, să-și facă rugăciunea din urmă .

Cu un motor defect, iscusitul pilot reuși să facă o aterizare forțată la Geneva. Scăpasem încă o dată de la moarte. Fără să comentez cu soția mea, mi-am făgăduit că nu voi mai utiliza avionul . . .

Cînd colo, o dată mai mult se dovedi cît de neputincios e bietul om cînd vrea să lupte cu destinul.

... În octombrie al aceluiași an, a trebuit să plec la Paris, la inaugurarea memorialului „Tombeau du Martyr Juif Inconnu“, inițiat și creat de I. Schneerson. De data aceasta, nu plecam cu soția ci însoțit de scriitorul Ludwig Bruckstein din Sighet (a decedat în Israel).

Fidel promisiunii ce mi-am făcut, am întreprins toate demersurile necesare spre a nu pleca cu avionul, ci cu . . . trenul.

Ne-am îmbarcat în vagonul de dormit, în seara zilei de 23 octombrie 1956. La gară, în fața vagonului, se afla un grup de rabini, efori de sinagogi, veniți să mă conducă. La o fereastră a vagonului de dormit se aflau soția ambasadorului Italiei și doi diplomați de la aceeași Ambasadă.

Înainte plecării trenului, rabinul Portugal îmi puse mîinile pe cap și mă binecuvîntă. Era un moment impresionant și neevreii, care asis-tau la această scenă, păreau emoționați.

... La Arad, veniseră în gară să ne întîmpine rabinul dr. Schönfeld și conducătorii Comunității. Ei îmi șoptiră la ureche că Radio Londra a anunțat că e „revoluție în Ungaria“. „Ei și ? — am răspuns eu, cu o ridicolă naivitate —, „Noi doar plecăm la Paris, nu la Budapesta“.

La frontieră, am stat cam mult. Pe reprezentanții organelor vamale i-am întrebat timid dacă „e ceva nou pe aici“. Aceștia au răspuns că „totul e în ordine“.

Într-un târziu, trenul nostru a pășit pe teritoriul maghiar. De obicei, la frontieră trenul se goleşte și rămân numai pasagerii străini. În primele stații care urmează, se urcă noi călători localnici. De data aceasta, în mod ciudat, nici un pasager nu se adăuga celor șase pasageri din România (mai era și un elvețian în tren).

Trecuseră vreo două ceasuri. Nimeni nu venise să ne aranjeze pașturile. Am străbătut tot trenul. Pustiu. Până am ajuns la mecanicul locomotivei, nici urmă de om. Restaurantul închis, nici bucătar, nici personal, nici un conducător. Trenul-fantomă alerga părăsit de personal și nimeni nu cuteza să urce într-însul.

M-am sfătuit cu Bruckstein și m-am apropiat de Doamna Ambasador, pe care o întilnisem, la unele recepții diplomatice și, cu toate că pînă atunci nu i-am adresat vreun cuvînt (în 1956, discuții cu diplomații străini erau încă producătoare de potențiale pericole), acum am considerat că trebuie să facem . . . cauză comună.

„Doamnă Ambasador — i-am spus eu — e revoluție în Ungaria“.

Interlocutoarea mea deschise ochii mari, mirați, mă puse să repet comunicarea, crezînd că n-a înțeles bine cuvintele mele. După ce am repetat, ea izbucni într-un hohot de rîs nestăvilit, reproducînd în limba italiană (eu îi vorbisem în franceză) cuvintele mele celor doi diplomați italieni în a căror societate se afla.

„Nu vă supărați — îmi răspunse ea după ce își reveni din accesul de rîs — într-o țară comunistă nu există revoluție. Liniștiți-vă, v-a spus cineva povești neadevărate“.

N-am mai insistat. M-am întors în cabina noastră și am așteptat să vedem ce se va întîmpla.

După miezul nopții, trenul s-a oprit pe cîmp. Era aproape de o stație care se afla la vreo 20 km de Budapesta. (Mi se pare că-i spunea Rákosi sau așa ceva). În orice caz, un nume care semăna cu acel al secretarului general al Partidului Comunist Ungar. Lovituri de tun și răpăit de mitraliere în jurul trenului. Lumina s-a stins. Trenul s-a oprit în cîmp. Am coborît cu toții și ne-am zvîrlit printre lanuri.

. . . Zăceam pe cîmp în beznă, cînd m-am pomenit că alături de mine se tirăște unul dintre cei doi diplomați și mă atinge cu mîna, spunîndu-mi cuvintele „Il Uomo sancto“. Scena binecuvîntării, pe care am primit-o în gara București din partea rabinului Portugal, îl impresionase și acum îmi sugera să mă rog, ca această binecuvîntare să ne apere de gloanțele care șuerau în jurul nostru.

... După o bucată de timp, care a părut o veșnicie, mecanicul ne-a adus înapoi în tren și am pornit-o spre Budapesta, unde am sosit în zori. Gara pustie și în jurul ei lupte de stradă. Nu puteai coborî din tren fără a-ți pune viața în primejdie.

Am rămas vreo 24 de ore în tren, singuri, fără hrană. Când s-a înserat, ne-am pomenit că, în plină beznă, am fost legitimați de trei băieți (de 12—13 ani), care ne luminau cu lanterne de buzunar și aveau pistoale îndreptate spre noi. A fost o noapte (a doua) de groază.

A doua zi, dimineața (era într-o vineri) au venit două mașini de la ambasada Italiei și Elveției, cu steaguri mari ale Crucii Roșii și cu drapelele respective, și și-au scos cetățenii respectivi.

Am rugat pe conducătorul care apăruse între timp (era un om nobil) să telefoneze la Ambasada Română. Toate apelurile făcute, ceasuri de-a rindul, au rămas fără rezultat. S-a refuzat, pur și simplu, să ni se dea elementara asistență ce ni se cuvenea.

Văzînd că gluma se îngroașă, am rugat pe conductor să telefoneze la Legația Israelului. N-a trecut nici o oră și o mașină a Israelului a apărut și ne-a dus în localul acestei ambasade.

Bruckstein (pe atunci comunist, membru de partid) plîngea ca un copil, cînd a văzut cit de prompt frații noștri israelieni au alergat, sub foc de mitralieră, să ne scoată din tren.

Ajunși la Legația Israelului, am telefonat de îndată la Ambasada Română atrăgîndu-le atenția că ei vor purta răspunderea refuzului de a ne da asistența și protecția cuvenită. După acest energetic avertisment, ne-am pomenit cu o mașină cu steag românesc, care a venit să ne ... salveze.

Am fost duși la o casă de oaspeți a Ambasadei, care se afla ... în plină zonă a luptelor de stradă. Alături de noi se afla un cămin studențesc, în care se baricadaseră revoluționarii, iar peste drum era un fel de cazarmă cu ostași sovietici.

„Protecția“ noastră era perfectă. Zi și noapte, zburau gloanțele prin geamuri. Doar în pivniță ne mai puteam adăposti. De mîncare, nici vorbă nu era. Am izbutit să telefonez regretatului șef rabin al Ungariei, Benjamin Schwartz. A apărut personal cu alimente cașer. Bătrînul rabin, care de-abia mergea pe picioare, n-a ezitat o clipă să ne sară în ajutor.

O săptămîină de zile am stat în „adăpostul“ acesta. Cînd se mai linișteau lucrurile, mai ieșeam pe un mare bulevard din apropiere. Se aflau acolo pe un uriaș pedestal, două cizme uriașe. Erau cizmele lui Stalin. Monumentul său din metal, care prin înălțimea sa domina orașul, a fost tăiat de pe soclu și acolo au rămas doar cizmele. „Trupul“ de metal a fost tîrît pe străzi de mulțimea dezlănțuită. Era un spectacol indescriptibil.

Împreună cu noi, în aceeași „casă de oaspeți“ se află și soția secretarului general al Ministerului de Interne, Costache, care, suferindă fiind de nervi, venise să se trateze la un medic din Budapesta și nimerise... tocmai bine. Noi eram mereu în panică, ea calmă, senină, se plimba în halat de casă și culegea gloanțele de pe podea.

Bruckstein, necăjit și disperat, mă considera pe mine atotștiutorul. Când mă ascundeam sub pat, crezînd că astfel gloanțele nu mă vor nimeri, se băga și el lângă mine, parcă aș fi deținut secretul salvării noastre.

„Ce va fi cu noi? întrebă dinsul. Când vom ieși de aici?“ „Nu știu — i-am răspuns — dar să știi că soțul aceste doamne nu doarme. Noi sîntem «copiii nimănui» dar pe ea o va scoate soțul ei. În ziua cînd va reuși, atunci putem să începem și noi să sperăm“.

A șaptea zi de... ospitalitate în „casa de oaspeți“ a ambasadorului țării în care ne-am născut, în care ocup poziția de șef de cult și în care conduc o populație conlocuitoare. Nimeni nu ne adresează un cuvînt. Dacă n-ar fi comunitatea evreiască am muri de foame.

Doamna noastră (se spunea că e evreică) coboară scările, elegant îmbrăcată, bine dispusă și îmi răspunde cu un zîmbet de bunăvoință la salut. O întreb.

„Doamnă, ce credeți că va fi cu noi?“

„Ce să fie? Și azi aș putea pleca. A venit un avion cu medicamente de la București și cei de la ambasadă mi-au oferit să mă întorc cu acesta. N-are însă, scaune. Eu aștept cînd va veni un avion de pasageri și nu plec cu un mărfa“.

Vestea primită a fost binevenită. Am telefonat Ambasadei Române și, după un schimb de cuvinte cam tari, i-am determinat să ne trimită o mașină a ambasadei, care ne-a dus la aeroport, unde am urcat în mărfa care era învelit într-o uriașă cruce roșie.

Ne-am așezat pe podeaua avionului. Cu noi mai era scriitorul Mihai Beniuc și soția lui, care fuseseră la un congres și i-au apucat evenimentele în Ungaria.

Avionul a zburat la foarte mică înălțime, pentru ca să fie vizibilă crucea roșie. Cînd am aterizat la Arad, ne-am socotit ca niște nou-născuți.

De atunci, am reînceput să folosesc avionul.

Dacă foloseam și atunci avionul, nu ajungeam la Budapesta și nu infruntam moartea de zeci de ori. Se vede, însă, că mi-a fost scris că nu sînt destule primejdiile cărora aveam să le fac față în România. Trebuia să mai recoltez și altele, în afara hotarelor ei. Anschluss-ului din 1938 trăit la Viena, i se adăugau acum și peripețiile de la Budapesta din 1956.

„L'homme propose et Dieu dispose“.

Cozile de topor

O veche zicală populară în limba idiș sună : „Spală-mi blana, dar să n-o uzi“. Dacă ar fi să definim ingratal rol al Comitetului Democrat Evreiesc în anii marilor prefaceri pe care le cunoștea România în acea epocă de tranziție, nu am găsi o formulare mai nimerită decât a acestui dicton.

Încă nu se risipise „ciuperca“ de la Hiroșima și încă nu se uscase cerneala de pe actul de capitulare a Germaniei hitleriste, de la 9 mai 1945, și bătălia surdă dintre tovarășii de drum începuse. Ialta, cu a sa „împărțeală“ imorală, nu izbutise nici pe departe să așeze raporturile dintre cîștigătorii războiului pe baze trainice. Prétutindeni, în toate părțile lumii, începuse lupta pentru adevărata împărțire a sferelor de influență, a zonelor strategice, a bogățiilor, a puterii și supremației.

În Palestina, supusă mandatului britanic, se alcătuiseră oștirile menite să gonească pe englezi din țară. Mișcarea de eliberare națională evreiască era considerată de către Uniunea Sovietică drept progresistă și anti-imperialistă și, ca atare, se bucura de sprijinul lagărului socialist. Declarația Gromiko de la Națiunile Unite, care, după proclamarea Statului Israel, la 15 mai 1948, recunoaște acest Stat drept unul suveran și independent, n-a fost decât o consecință logică a acestei politici. Sprijinul nu este, însă, numai unul politic. El se concretizează în furnituri de arme, vital necesare luptătorilor din Hagana împotriva invadatorilor arabi și, *last but not least*, în trimiteri masive de material uman.

Iată pentru ce vapoarele care plecau din Constanța, din Bulgaria sau Iugoslavia, vapoare care purtau și miile de tineri evrei din România spre Eretz-Israel, împlineau, pînă la urmă, o linie politică fixată de Moscova. Iată de ce România, singura țară din Răsăritul Europei în care a supraviețuit circa jumătate din populația evreiască, a devenit rezervorul uman atît de necesar apărării și consolidării tînărului Stat evreu.

Iată pentru ce în Comitetul Democrat Evreiesc se cocheta cu sioniștii de stînga, iar sub egida Comitetului se organizau vapoare cu emigranți.

Pînă cînd, într-o bună zi din toamna anului 1948, apărură vestita scrisoare a lui Ilya Ehrenburg care, deodată, ca o lovitură de trăsnet, dădea un atac fulminant la adresa sionismului, reedita vechile teze care contestau existența vreunui popor evreu, eticheta Aliaua ca o trădare a lagărului socialist și sionismul ca o „agentură imperialistă“.

Scrisoarea era semnalul unei cotituri. Campania antisionistă se desfășurase cu întreaga furie, în lumea socialistă. În România, instrumentul cel mai de seamă al acestei campanii era Comitetul Democrat Evreiesc.

Această campanie n-a însemnat însă, încetarea emigrărilor spre Israel. Pe de o parte, deci, presa C.D.E. era plină de propagandă antisionistă, cei care plecau în Israel erau calificați cu cele mai grele epitete, iar pe de altă parte vasul „Transilvania“ pleca în cursă regulată, săptămînală, cu mii de emigranți. Pe de o parte sediile sioniste, atacate de așa-zisele „mase populare minioase“ erau nevoite să se închidă, iar pe de altă parte mii de cereri de pașapoarte se înregistrau la circumscripțiile de poliție din țară. Pe de o parte, se organizau mitinguri în care se afișau și se scandau sloganuri antisioniste ca „Sionismul arma otrăvită a imperialismului anglo-american“ și altele de aceeași natură, iar pe de altă parte manifestații spontane aveau loc în fața Legației Israelului sau a Ministerului de Interne, manifestații care solicitau aprobare pentru reunirea familiilor în Israel.

Comitetul Democrat Evreiesc a pornit deci la o bătălie care, din capul locului, îl făcea odios în ochii populației evreiești. „Munca de lămurire“ pe care oamenii săi o duceau din casă în casă nu reușea să convingă pe părinții ai căror copii luptaseră în Hagana sau pe supraviețuitorii Auschwitzului, care aveau înaintea lor o singură țintă: Eretz-Israel.

... Îmi povestea Irel Negrin, social-democrat trimis de partid în conducerea Comunității Evreilor din București, despre o „pățanie“ a sa în timpul campaniei antisioniste. Citez din memorie :

„Convocasem un mare miting în sala Sidoli de la Iași. Erau vreo mie de oameni. Eu vorbeam și nici musca nu se auzea. Oamenii ascultau cu atenție cum dădeam în sioniști. La un moment dat însă, în focul perorației, am avut proasta inspirație de a spune :

«Oameni buni, știți ce vrea sionismul?» Întrebarea era pusă direct și provocator. Mulțimea căsca gura și eu eram sigur că îi voi da gata, și atunci am continuat și am dat răspunsul la întrebare :

«Sionismul vrea concentrarea tuturor evreilor din lume pe un singur teritoriu, în Israel».

«Hura, hura ! Bravo, bravo» a fost răspunsul masei de ascultători. Aclamau și aplaudau această definiție pe care am dat-o sionismului, de nu i-am mai putut potoli“.

„Pățania“ lui Negrin, nostimă și revelatoare, s-a repetat sub diverse forme, în orașele și târgurile moldovene și transilvănene, unde evreii vedeau în propagandiștii C.D.E.-ului niște dușmani și trădători.

Cînd soseau sărbătorile, se crea o situație bizară în plus. Întrucît eu refuzam ca în mesajele mele de Pesah sau de Roș-Hașana să atac sionismul sau ideea de Alia, se lansau o serie de „teze“ emise de C.D.E., care trebuiau citite și prelucrate în sinagogi, în momentele în care acestea erau mai populate. De obicei aceasta se întîmpla înainte rugăciunii de Izkor. Mesajul meu se citea, îndeobște în cea dintîi dintre serile sărbătorii. Rabinii, în afară de unele excepții, citeau mesajul meu (unii, puțini la număr, s-au raliat tezelor antisioniste și citeau tezele C.D.E.). Pentru citirea acestor „teze“ se trimeau, deci, în sinagogi, vorbitori ad-hoc, iar pe lîngă ei agenți informatori, care să urmărească modul cum se desfășoară „acțiunea“.

În majoritatea cazurilor, publicul reacționa ostil, ori tropăia făcînd zgomot ca să nu se poată auzi „teza“, ori huiduia, pur și simplu; se găseau unii care aveau curajul să-l întrerupă pe vorbitor. O altă metodă de terorizare a celor care se înscriau pentru plecare în Israel erau „demascărilor“. Respectivul salariat, ca și toți ceilalți, era convocat la o ședință în care, rînd pe rînd, se ridicau „tovarășii“ săi de muncă și îl demascau ca pe un „dușman al poporului“, pentru că vrea să părăsească lagărul socialist.

Astfel de „ședințe“, în care nimeni nu credea în ceea ce rostea, deveniseră un spectacol obișnuit la Federația de Comunități, la Comunitățile din Capitală și din provincie.

Arhitectul Shulhof, de la Federație, depusese cerere de plecare. Urmase „demascarea“, cu ritualul ei uzual. Apoi, a trecut o lungă bucată de timp dar Shulhof nu primea aprobarea de plecare din țară. Cînd îi întrebai, el răspundea :

„Păi, eu nu pot să plec pînă nu pleacă mai întîi toți cei care m-au demascat“.

Aceasta era situația. O comedie în care fiecare își juca, la timpul potrivit, rolul său. Întîi, demasca pe alții, apoi era el „demascat“.

Strădaniile C.D.E.-ului de a pătrunde cu propaganda antisionistă în lumea rabinică au eșuat în cea mai mare parte. Cu unele excepții, corpul rabinic a dat urmare indicațiilor mele : a „politizat“ predicile, sprijinind lupta pentru pace, apologia Uniunii Sovietice, blamarea anglo-americanilor, dezacord cu despăgubirile Germaniei Occidentale etc.

Două teme au rămas însă tabu, și anume : atacarea sionismului și a Alia-lei.

Excepțiile, numărate pe degete, pe care le-am pomenit, au fost înfierate de mine public și am izbutit să stabilim în jurul lor un fel de

„Heirem“ spiritual. Nu puteau continua pe linia trădării, pentru că oprobiul public îi amenința. Ceilalți erau „acoperiți“ de girul șef rabinului și răspundeau presiunilor C.D.E. și ale Securității că urmează „disciplinat“ instrucțiunile ce le primesc din partea conducătorului lor ierarhic.

Eforii de sinagogi, cei mai mulți dintre ei evrei cinstiți și devotați, erau supuși la teroare, amenințați, urmăriți, șantajați, cerându-li-se să execute dispozițiunile primite de la Securitate și C.D.E. Mulți dintre ei veneau la mine să se sfătuiască ce să facă. Voi pomeni, aici spre cinstea lor, două nume de gabaim dispăruți în lumea veșnică, ce vor exemplifica dreptatea înțelepților noștri, care spuneau: „Să nu judeci pe nimeni, până nu te vei pune în situația lui“.

În aparență, „agenți informatori“, în realitate minunați evrei. Moise Braunstein era președintele Sinagogii Malbim. Și-a dedicat viața sinagogii. De dimineața pînă seara, alerga acasă la copii, ca să-i aducă la Talmud-Tora, care funcționa în lăcașul sfînt pe care el îl conducea. Nu exista faptă bună, inițiativă nobilă pe care el să ezite măcar s-o sprijine.

Plîngînd cu lacrimi amare, a venit la mine, destăinuindu-mi-se. I se cereau informații despre enoriași, rapoarte despre ceea ce se petrecea în Sinagogă, întîlniri în stradă cu diverși anonimi ș.a.m.d.

La fel, Iosef Feuerstein, admirabilul președinte al Sinagogii din strada Atena, cu trup și suflet integrat în sinagogă. Zalman Rabinsohn, fratele Anei Pauker, învăța cu copiii de la Talmud-Tora în această Sinagogă. Fiînd situat în plin centrul Capitalei, lăcașul acesta de rugăciuni era, mai mult decît celelalte, în lumina reflectoarelor „binevoitoare“.

Cînd Rabinsohn fu arestat, după căderea Anei, în jurul lui Feuerstein s-a strîns lanțul și calvarul său era de nedescris.

Pe amîndoi i-am sfătuit să accepte rușinoasa misiune. Amîndurora și multor altora le făceam o anumită „școală“, acumulată din propria experiență și învățată din multimilenarea și zbuciumata noastră istorie. Important era, în acești ani, în care sabia lui Damocles îți atîrna deasupra capului, să deosebești esențialul de secundar, să faci concesii în chestiunile secundare, pentru ca să poți salva esențialul și să știi pînă unde să mergi și de unde n-ai voie să faci nici un pas mai departe.

... Făceam Seudot, mese de sărbători (Simhat Tora, Hanuca etc.) în aceste sinagogi. Ele constituiau adevărate „demonstrații“ de atașament la poporul evreu, la tradiție și la Sion și Ierusalim. Organizam cîte un Șaloș Seudot. Ne adunam. Glasul Torei răsuna, cîntece pline de dor și jale evreiască, de speranță și credință se auzeau. Rabinul Mordechai Frenkel, hahamuș Saul Kahane (azi, la Rehovot) și alții erau marii animatori. Rabinul Zisse Portugal dădea acestor mese o amprentă de sfințenie, de puritate, de binecuvîntare.

Dansam, înlănțuiți. Afară, ne pîndeau primejdii. Înăuntru, între noi, în rîndurile noastre chiar, mișunau denunțatori și noi cîntam: „Spaima și groaza fie, Doamne, să cadă asupra lor“ (cine erau aceștia? ghici ghicitoarea mea), „pînă cînd va trece poporul Tău, Doamne, poporul pe care Tu l-ai mîntuit“ (cine erau acei care trebuiau neapărat să treacă? Unde, încotro trebuiau să treacă? Altă ghicitoare care nu era prea greu de rezolvat).

... Urmau ședințe de prezidiu al Federației. Noapți întregi, vreo 15 membri ai acestui for, dinainte instruiți, pledau pentru interzicerea de mese în sinagogi.

„Sinagoga e făcută pentru rugăciune. Atît, și nimic mai mult. În care biserică se aștern ospețe? Unde, la care alt cult se bea în biserică?“. Astfel clama Israel Bacal, președintele Federației, iar după dînsul, unul după celălalt, I. Friedman, Streisfeld, Blau, Jaeger etc. veneau, care mai de care, cu „argumente“ în sprijinirea acestei „teze“ menită să „redea“ sinagogilor *autenticitatea*.

Împotriva tuturoră eram numai eu.

„Sinagoga nu e biserică, după cum rabinul nu e preot și iudaismul nu e numai cult. Sinagoga e *Beit Haknesset* casa de adunare a obștei, e *Beit Hamidrăș*, casa de învățatură. Rabinul e ceea ce îl denotă titulatura, adică învățător. Falsifică iudaismul acel care vrea să ne bage în șabloanele altor concepții, altor credințe“.

„Mesele în sinagogă nu sînt ospețe, nu sînt banchete, ci servicii religioase. Mîncarea e doar pretextul. *Tora și Avoda*, învățatura, cîntul, ruga, sînt dominantele unei *Seuda*. Nu veți putea să ne opriți să continuăm această tradiție. Ne vom opune și va trebui să dați socoteală“ — suma, în esență, replica mea.

Au încercat s-o facă, n-au izbutit. Aveau nevoie de sprijinul miliției ca să împiedica reuniunile noastre. L-au cerut ei, așa-zisii „conducători ai populației evreiești“. Nu l-au primit.

Și mesele au continuat și cîntecele n-au amuțit și glasul Torei se înălța și dansurile hasidice aveau o forță mai mare decît parăzile militare „Pînă va trece poporul“...

... Templul Coral. Simhat Tora 1952. Spaima și teroarea domnesc în ulița evreiască. Reprezentanții Legației Statului Israel sînt izolați ca niște ciumați. La Templul Coral nimeni nu îndrăznește să se apropie de ei. Li se atribuie alte locuri. Le aveau (din 1948) pe acelea din banca întii din mijloc. Sînt așezați lateral, sub galerie.

Ordin de la Bacal, transmis lui Stopler, „responsabilul“ numit de C.D.E. cu supravegherea noastră, avînd, în același timp, titlul de „președinte al Templului Coral“. Ordinul glăsuiește a nu se acorda, în seara

sărbătorii, membrilor Legației posibilitatea de a avea o Hakafa, adică de a li se da un sul sfânt în brațe ca să-l poarte în templu, iar ceilalți enoriași să-i sărute sulul și să facă urarea tradițională.

De mii de ani, în toate sinagogile din lume, toți enoriașii, chiar și copiii primesc această cinste. Măsura luată, desigur de către cineva care se afla mai sus de Israel Bacal, era stupidă, și provocatoare.

M-am opus. Am dat lui Stopler o dispoziție categorică de a nu ține seama de instrucțiunile primite și de a le da diplomaților israelieni Sifrei-Tora.

Toată ziua de *Șmini Ațeret*, Stopler a făcut navete între mine și Bacal. În ultimul moment, mai erau doar câteva minute pînă la deschiderea *Lăzii Sfinte*, a venit Stopler cu lacrimi în ochi, să mă roage să nu-l nenorocesc, să-l iert că nu poate să facă ceea ce îi cer.

Cînd s-a deschis *Lada Sfintă*, primul Sefer Tora mi-a fost dat mie. L-am luat în brațe și, în fața unei mulțimi care umplea templul pînă la refuz, am anunțat cu glas tare „Hakafot nu vor porni, înainte de a se da oaspeților reprezentanți ai Țării Sfinte cîte un sul sfânt“.

Am urcat, apoi, treptele altarului, am scos cu mîna mea sulurile și le-am dat lui Drori, care gira atunci conducerea Legației, în locul lui Argaman care era plecat în Israel.

Un prieten care se afla în apropierea lui Drori (nici nu mai știu unde se află azi) l-a auzit exclamînd :

„Omul acesta (adică eu) a înnebunit...“ Cine știe? Poate avea un pic de dreptate...

... A murit Haim Weitzman, cel dintîi președinte al Statului Israel. Legația voia să se facă, la împlinirea a 30 zile de la deces, „Șeloșim“, un serviciu religios la Templul Coral. Același Drori s-a anunțat, pe cale oficială, că vine să mă viziteze.

L-am primit și am început să conversăm în ebraică. După două-trei minute, își face apariția în biroul meu, neanunțat „tovarășul Pincu Segal“, președintele Secției cultului. Nu cumva să rămîn singur cu diplomatul, căci cine știe ce „secrete“ i-aș putea destăinui.

Am început să vorbesc în idiș, spunînd oaspetelui că o fac ca și Pincu să înțeleagă. Acesta, o figură ilariantă, aproape analfabet, care nu știa nici o limbă ca lumea dar credea că le știe pe toate, a replicat :

„Cunosc ebraica“. Am continuat, deci, conversația în această limbă. Drori venise să ceară Templul Coral, pentru efectuarea unei rugăciuni în memoria lui Haim Weitzman.

Bacal a intrat în acțiune. Comemorarea nu a avut loc. Evreii din București n-aveau voie să se roage pentru odihna sufletului unuia din mării săi fii.

... Teroarea C.D.E.-istă a ajuns la ... cimitir. „Revoluția“ se cerea făcută și acolo, ca să aibă tovarășii ce raporta, ca să capete niscaiva ga-loane pentru merite în plus.

Ei bine, la Cimitirul „Filantropia“ erau gravate pe plăci aplicate pe pereții capelei sute de nume ale membrilor „Societății Sacre“.

Cum o să-l rabde inima pe Pincu („specialistul“ în materie de cult, căci prin grația lui Feldman devenise președinte al Secției Cultului), cum o să tacă, dacă pe aceste plăci se aflau nume de bogătași, de sioniști, de reacționari ? Lupta de clasă se pretindea dusă și dincolo de mormânt.

La Templul Coral erau înscriși în cărțile mortuare toți acești „dușmani ai poporului“. Arborele lor genealogic nu-i era cunoscut lui Pincu Segal. Atunci s-a împlinit destinul astfel :

Ely Bercovici a fost un mare bancher în perioada dintre cele două războaie mondiale. S-au șters, toți cei care au avut nefericirea de a purta numele „subversiv“ de Bercovici. La fel s-a procedat și cu ceilalți.

La cimitir era mai greu. Numele erau gravate în marmură. Ar fi rămas spații albe, urme. Eu am rezolvat problema, spre bucuria lui Pincu și spre „fericirea poporului“. Într-o bună zi, toate numele, câteva sute, dispăruseră de pe plăcile de pe perete și, o dată cu ele, orice urmă a lor ...

Pincu Segal știa că am găsit un meșter bun și plăcile au rămas în pereții capelei, albe și imaculate, ani de zile.

Cînd a dat Dumnezeu și C.D.E.-ul a dispărut din viața publică, într-o bună zi, toate numele au ... înviat. Vizitatorii cimitirului n-au înțeles ce s-a întîmplat.

Poate am făptuit alte minuni, dar în această materie n-am săvîrșit nici un miracol. Era simplu ca bună ziua. Cînd ne aflam sub teroarea C.D.E.-istă, am întors pur și simplu plăcile, astfel că partea cea albă, din spate, devenise cea din față.

Cînd am scăpat de ei, de Pincu, Frenkel et compania, n-am făcut altceva decît o „restitutio in integrum“. Am pus plăcile la loc, așa cum au fost inițial, și numele acelora care au binemeritat de la obște au reapărut. Deși socialismul în România n-a avut nimic de suferit. „Dușmanii de clasă“ își etalează din nou numele pe pereții capelei ... Mai catolici decît Papa, așa erau bieții „evrei“ care s-au pomenit cu puterea în mînă. Nu numai în C.D.E., ci și în alte părți ale aparatului de stat, era o nenorocire dacă dădeam de un evreu.

La templul Reșit-Daat, la care am fost rabin în timpul războiului (1940—1945); se afla și o școală primară „Ronetti Roman“. În 1948, apăruse decretul de naționalizare a școlilor și, ca atare, și această școală, care aparținuse Comunității Evreilor din București, trecuse în proprietatea statului. Funcționarea templului devenise problematică. M-am hotărît, deci, să mă prezint la ministrul Învățămîntului, Roșianu.

În timpul în care am funcționat ca rabin la acest templu, venea în fiecare vineri seara ca să asculte predicile mele un tânăr avocat, Askenasy. El mă conducea, apoi, pe jos acasă și, pe drum, discuta cu mine tema predicii respective. După război, dispăruse fără urme.

... Am expus ministrului problema unei „vecinătăți“ între templu și școală, neconvenabilă ambelor părți și i-am sugerat soluția mutării școlii în alt local. Ministrul ascultă cu bunăvoință argumentele mele și chemă, spre a-l consulta, pe domnul director Georgescu.

Cînd acesta își făcu intrarea în cabinet, Askenasy al nostru se afla în fața mea, iar ministrul făcu prezentările de rigoare. Bineînțeles că am simulat că îi fac cunoștința prima dată și, după ce ministrul îi explică directorului subiectul audienței mele, am început eu să-i explic, făcînd cu un creion topografia localului, spre a demonstra că elevii vor trebui să treacă în clase prin templu, iar enoriașii vor tulbura de asemenea bunul mers al școlii, deoarece vor trebui s-o traverseze venind și plecînd de la rugăciune.

Omul nostru înțelegea greu cele ce-i explicam. Cu incorigibilul meu simț al umorului, i-am spus :

„Dacă ați fi fost acolo, ați înțelege mai bine topografia“. Vorbeam despre un local pe care el l-a vizitat de sute de ori . . .

Pină la urmă, Askenasy-Georgescu dădu un aviz negativ.

L-am așteptat la Secretariat. L-am luat de-o parte și l-am întreat : „Nu ți-e rușine?“

Răspunsul său îl citez integral. E edificator și n-are nevoie de comentarii.

„El, Roșianu, dacă nu vă va aproba cererea, se teme că se va crede că e legionar. În schimb dacă eu voi da aviz favorabil, mă tem că voi fi considerat . . . sionist“.

Quod erat demonstrandum . . .

... Încă o întîmplare și, cu aceasta voi încheia acest capitol. Ea se petrece cu vreo 10—12 ani mai tîrziu.

O fac totuși, pentru ca să completez tabloul.

... La liceul „Cultura-trei“ din strada Zborului, unde am funcționat ca profesor de Religie și Ebraică, în timpul războiului aveam un coleg, profesorul P.

După eliberare, acesta își schimbase numele într-unul neaș românesc, să-i spunem Ionescu (Trăiește în București și, din motive lesne de înțeles, prefer a da inițiala, în loc de numele întreg).

Devenise șeful Secției Culturale la Primăria raionului din Calea Dudești, unde eu eram deputatul ales în Marea Adunare Națională. Era

un astfel de zbir cind era vorba de probleme evreiești, încît îl ocoleam regulat și mergeam la președintele sau vicepreședintele Consiliului popular, știind că evreul meu poate să ne facă numai rău, nicidecum nu puteam aștepta un lucru bun de la dînsul.

... Venise anul 1958, cu cele 130 000 de înregistrări evreiești la serviciul de pașapoarte pentru Israel și cu miile de concedieri din posturi.

Intr-o zi de Șabat, la Templu, se apropie de mine un bătrînel, care mi se recomandă ca turist venit din Israel și mă roagă să-i descriu care e situația evreilor din țară. I-am și satisfăcut cererea, dîndu-i un tablou cu luminile și umbrele respective ale vieții evreiești.

Peste cîteva zile, intrau în cabinetul meu de la Federația Comunităților două persoane. Bătrînelul din Israel și P., alias Ionescu. Uimit, pe de o parte, că acesta din urmă pășește pragul unei instituții evreiești și, pe de altă parte, de acest ... cuplu anormal, m-am lămurit deîndată că bătrînelul era ... socrul lui P., alias Ionescu.

Le-am oferit, bineînțeles, să ia loc și am așteptat cu curiozitate să aud care este obiectul acestei audiențe. Atunci, cuvîntă P., alias Ionescu punîndu-mi cu glas indignat și chiar amenințător următoarea întrebare :

„Dv. i-ați spus acestui om că în această țară situația evreilor e bună ?“

Am înțeles pe loc ce se întîplase și am procedat cu clasica metodă evreiască ; acea de a răspunde cu o întrebare la întrebare.

„Te-au dat afară ?“. Interlocutorul meu îmi răspunse afirmativ.

„Ei, uite cum stau lucrurile. Cînd ți-a fost bine D-tale..., ne-a fost nouă rău, iar acum e viceversa“ — sună răspunsul meu.

De pe atunci, de pe vremea profetilor, mi-a răsunit în minte versetul :

„Cei care te vor distruge, cei care te vor pustii, dinlăuntru tău vor porni“.

Un toast care produce carne cașer

Aprilie 1954. Într-o bună zi, ne-am pomenit cu hahamii reîntorși din abatoare, unde li s-a interzis, pur și simplu, tăierea rituală. Măsura se luase pe întreaga țară. Populația evreiască religioasă se vedea, deodată, lipsită de un aliment de bază : carnea.

Am început demersurile pe scară ierarhică. Direcția cărnii din ministerul respectiv, Ministerul Cultelor, Ministerul Industriei Alimentare, Ministerul Comerțului Interior. Cu cât urcam mai sus cu intervențiile, cu atât mai mult îmi dădeam seama că ne aflam în fața unei grave măsuri cu caracter ostil nouă, al cărei substrat nu era unul tehnic sau de trecătoare lipsuri alimentare, ci unul politic.

Ori mă loveam de amănări și alte procedee dilatorii ori mi se serveau „argumente“ nesperioase. Unul dintre acestea a fost vechea legendă că „tăierea rituală constituie un act de barbarie“, că „vitele suferă de chinuri mai mari, fiind tăiate ritual“ și alte asemenea vechi și desuete bazaconii. Am strins întreaga literatură de medicină veterinară, iudaică și profană, și am înaintat-o, spulberind această motivare.

Mi s-a obiectat, apoi, că întrucît noi consumăm numai partea anterioară a vitei, luăm tot ce e mai bun dintr-însa, lăsînd altora consumul părții posterioare, cu părți mai slabe. Am luat însăși ordonanțele și legiurile curente, care au stabilit diversele calități de carne, cu prețuri diferențiate, și am demonstrat printr-un memoriu că — potrivit acestor dispoziții și acestei împărțiri oficiale a vitei pe calități — partea posterioară este de cea mai bună calitate (mușchi, cotlete etc.), iar cea anterioară era cea mai slabă.

Nimic n-a ajutat. După trecerea cîtorva săptămîni, timp în care mii de evrei nu mai aveau ce mînca, m-am adresat la cel mai înalt nivel, adică președintelui Statului, dr. Petru Groza.

Cu simțul său de înalt umanism, cu prietenia sa caldă pentru mine, am forțat la dînsul uși deschise. A îmbrățișat imediat cauza noastră și

mi-a promis că va face totul spre a pune capăt mării nedreptății ce ni se făcea.

La proxima audiență (datele exacte nu le-am reținut), l-am găsit foarte mîhnit.

„La un sfîrșit de ședință pe care l-am avut cu prietenii din Biroul Politic — îmi povesti dînsul — am ridicat problema. M-am pomenit cu o lungă și aspră opoziție și cu un refuz categoric“. Pînă aici, citez cu aproximație. Ceea ce, însă, pot cita textual este următoarea frază : „Am avut, din cauza aceasta, o noapte negară, cum de mult n-am mai avut“. Din cuprinsul cuvintelor sale, se putea deduce că forțe superioare sînt îndirjît opuse încuviințării consumului de carne cașer.

Am înaintat un memoriu documentat lui Gheorghiu-Dej și n-am primit nici un răspuns. Părea că nu mai e nici o șanșă. Mai mult. În spatele acestei interdicții pur rituale, se simțeau forțe politice care ne erau ostile.

Trecură încă vreo 2—3 luni și ziua de 7 decembrie 1954 se apropia. Era ziua în care Petru Groza împlinea 70 de ani.

Ne-am prezentat, o delegație de rabini, la dînsul în audiență, spre a-l felicita. Ne-a primit, ca de obicei, cu multă simpatie și cu deosebit respect.

Am primit o invitație la dineul oferit în cinstea sa de guvern și de partid. A avut loc la Marea Adunare Națională. Cînd m-am dus, i-am spus soției mele că mă duc total degajat, întrucît nu există nici o probabilitate ca să trebuiască să iau cuvîntul. La o asemenea ocazie vorbesc reprezentanți ai guvernului, ai partidului, armatei, științei, literaturii, tărânimii, sindicalişti etc. Dacă se considera util ca și cultele să ia cuvîntul, Patriarhul e acel care le reprezenta. Eventualitatea ca să se ivească o situație în care eu să iau cuvîntul părea exclusă.

De obicei, la astfel de mese, protocolul îmi rezervă un loc adecvat ordinii ierarhice, cultele nefiind niciodată în primele locuri. De data aceasta, am găsit următoarea așezare la masă : în prezidiu, la locul al 6-lea sau al 7-lea, după Dej și Groza (care erau în centru), ședea patriarhul Justinian, iar vizavi de aceștia era rezervat locul meu. Formal, nu se putea susține că sînt pus înaintea patriarhului. De fapt, ședeam la aceeași masă, față în față cu Dej și Groza.

Indată după aperitive, au început toasturile. Cînd a venit rîndul patriarhului și acesta a scos din buzunar un text scris, Groza s-a aplecat și a început să-i șoptească ceva lui Gheorghiu-Dej. Cînd patriarhul a terminat discursul, Dej s-a ridicat de la locul său, a trecut de partea cealaltă a mesei și a venit către mine, ceea ce a stîrnit animare generală. El m-a rugat să iau cuvîntul. Surprins și total nepregătit, am avut un moment de ezitare, spunînd : „Eu ? Doar a vorbit Înalt Prea Fericitul !“.

În acest moment, s-a apropiat de masă tehnicianul cu microfonul și mi l-a pus în față. El a înțeles despre ce e vorba. Dej i-a spus : „Luați microfonul. Dl. șef rabin e nepregătit. Va vorbi puțin mai tirziu“. Atunci eu am intervenit, spunînd : „Dacă microfonul se află deja în fața mea, voi vorbi acum“.

Cuvintele mele se pare că au avut succes. Dej s-a înapoiat la locul său. Între dînsul și Groza se afla un microfon pe care ei nu-l observaseră și fiecare șoaptă ce o rosteau se auzea în întreaga sală. Auzeam deci, în timp ce vorbeam atît eu, cit și toți comesenii, laude, care mai de care mai măgulitoare, ce se desprindeau din comentariile lor la adresa toastului meu.

În asemenea împrejurări, discursul meu a constituit un mare succes. Parcă devenisem eroul serii. Cînd se servi masa, Groza iar începu să-i vorbească lui Dej. Acesta se ridică din nou și veni iar la mine și mă întrebă : „Ce am putea să vă oferim de mîncare ? Eu : „Mulțumesc mult, dar cred că știți că noi evreii am devenit vegetarieni. Carnea rituală ne e interzisă“. Începu să rîdă și îmi spuse : „Știi și de aceea am venit să vă întreb, dar Dvs. ați exploatat bine momentul“. Peste masă se adresă lui Petre Borilă (vicepreședintele Consiliului de Miniștri și responsabilul pentru Economie), spunîndu-i : „Să vină la mine tovarășii care se ocupă cu carnea“.

Lucrurile se întîmplau în văzul întregii săli. Apărură doi miniștri de la Industria Alimentară, amîndoi evrei : Pascu Ștefănescu și Podoleanu. El le spuse : „mîine dimineată să li se dea din nou carnea cașer“.

... Eu am mîncat brînză de vaci, înghețată de fructe. Din punct de vedere halachic, menu-ul meu punea o problemă. Brînză și înghețata cu lapte, aveau un puternic, foarte puternic gust de... carne, de carne cașer pe care am „cucerit-o“ cu prețul unui toast reușit și care avea să sature mii de cămine evreiești tradiționale.

În noaptea aceea, mai era acolo în sală, în afară de mine, încă un om fericit. Era președintele Republicii, dr. Petru Groza. La sfîrșitul mesei, cînd lumea se îndrepta spre garderobă, el veni la mine, mă sărută pe amîndoi obrazii și îmi spuse : „Acum, Eminentă, veți lua la mine acasă o masă cu carne“. I-am replicat : „Știți prea bine că aceasta nu se poate (Groza a crescut la Deva, între evrei și știa perfect toate obiceiurile și ritualurile noastre). Voi lua cu plăcere o cafea sau un ceai, dar carne nu e voie“.

Groza răspunse : „Nu numai dvs., dar și ceilalți rabini ortodocși (fiînd ardelean, el cunoștea semnificația cuvîntului) pe care mi-i veți indica vor mîncă la mine în casă o masă cu carne“.

Lucrurile s-au întîmplat întocmai. Bucătăria președintelui Republicii a fost complet evacuată. Sub supravegherea hahamului Saul Kahane (azi,

la Rehovot) s-au adus toate ustensilele noi și astfel nu peste mult timp am luat o masă cașer la președintele Republicii.

Au luat parte la această masă ministrul Cultelor, Constantinescu-Iași, rabinii : H. Gutman-București, dr. H. Alperin-București, Margulies-Galați, Filip Klein-Tg. Mureș, dr. Drechsler-Timișoara, prim-cantorul Rafael Ruwinsky și Israel Bacal, președintele Federației.

Deși eram într-o marți s-a servit „Sholet“ (o mâncare specifică zilei de Șabat). Președintele Groza o mânca în copilărie, la Deva, la prietenii săi evrei. A stăruit să facă parte din meniu. I-am satisfăcut dorința. O merita pe deplin . . .

CAPITOLUL 30

Dr. Petru Groza

Feciorul preotului Adam Groza, un om între oameni, și-a închinat viața binelui. L-am cunoscut mai bine timp de zece ani. Am avut într-însul un mare prieten, un înțelept sfătuitor, un salvator în clipe de mari restriști.

Veșnic cu zîmbetul pe buze și cu gluma potrivită la momentul potrivit, inspira, de la bun început, interlocutorului nu numai respectul datorat scaunului ce-l ocupa, ci simpatie, stimă, prețuirea pentru Omul (cu O mare) care se străduia mereu să facă nițel bine.

Mă îndrăgise oarecum (o spun fără falsă modestie). Stăteam ore întregi de vorbă. Îi plăcea să asculte pilde din străvechea noastră înțelepciune iudaică. Feciorul preotului Adam Groza de la Deva a fost crescut, de mic copil, în spiritul toleranței și al respectului pentru crezul celuilalt.

Povestea cu mult umor despre o etapă din viața lui școlărească, în care, în lipsa de învățători români, tatăl său l-a dat să învețe la *Heider*, la școala de buche evreiască... De acolo a rămas cu multe amintiri...

Rezist tentației de a reda aici din discuțiile sale cu Iosif Vissarionovici Stalin, când devenise Președintele Statului, în apărarea neamului său, care luase loc pe banca... prizoniilor. Teritorii, despăgubiri, ispășiri... Groza e avocatul care luptă în slujba aceluiași client: cel slab, cel doborât de soartă.

Fuseseră trei în prima delegație la Stalin: Gheorghiu-Dej, Ștefan Voitec și Petru Groza.

„Urcam scările Kremlinului. Dej: emoționat ca un școlar care se apropie de dascălul său, căruia trebuie să-i dea socoteală. Voitec: îi tremura ciocul. El o fi știind de ce, dar eu? Eu, numai cu gândul la ce am de făcut, devenisem mai țăntoș ca de obicei. Din prima clipă se stabili între noi o prietenie și Stalin îmi și spuse: «Piotr Adamovici» (cea ce e

semnul specific de dragoste la ruși : să-ți numești interlocutorul cu hamele tatălui său)“.

„Astfel s-a creat o ambianță prietenească, deloc protocolară ; iar între două pahare mari au fost pacostele ce le-am luat atunci de pe spina țării noastre“, reflectă președintele Groza.

Un moment politico-filosofic demn de reținut. Reproduc după memorie cele ascultate din gura dr-ului Groza.

„Eu prezidam guvernul, în vremea cind erau reprezentați atât Frontul Unic Muncitoresc (comuniști + socialiști), oit și liberalii lui Tătăărăscu, ultimul bastion al burgheziei. Începuse ofensiva stîngii. Regele se mai afla în țară. Reprezentanții anglo-americani așisderea. Ședință de Consiliu furtunoasă. Ana, Dej, Teohari și ceilalți săreau la Guță Tătăărăscu, Alexandrescu etc. etc. Atmosfera se încălzise la maximum. Părea a fi imposibil de stăpînit. Mai-mai îi vedeam sărind și la bătaie“.

„Atunci, subit, am declarat : «Domnilor, în calitatea mea de președinte al Consiliului de Miniștri, suspend ședința pentru două ore. În acest interval, mă veți însoți în alt loc». Oameni rămăseseră uluiți, dezorientați. Nu știau ce să creadă. N-au avut, însă, încotro. Și-au îmbrăcat paltoanele și m-au urmat“.

„Urcînd în mașina mea, am dat șoferului destinația : Observatorul Astronomic. Cînd am descins din mașini — întregul Consiliu de Miniștri, în plină criză de guvern — în văzul presei ajunsă la Observatorul Astronomic — oamenii au crezut că nu-s curat la minte“ . . .

„I-am invitat apoi în Observator. Înăuntrul lui vedeai minunata mișcare armonică a planetelor și aveai, în mod palpabil, sentimentul «grăuntelui de tină ce-l constituie întregul glob pămîntesc“.

„Le-am spus apoi : «Ei, acum ce mai aveți de spus ? Uitați-vă cîte parale face tot globul acesta ? Iar noi toți ce valoare mai avem ? Nu e oare caraghios, ca astfel fiind lucrurile, să ne apucăm de asemenea certuri ?»“.

Spiritele se calmară. Se făcură glume, se descrețiră frunțile, iar ședința reîncepu într-o atmosferă de destindere, diametrul opusă celei de încordare intensă în care a fost întreruptă.

„O criză politică rezolvată pe cale . . . astronomică“.

Era la Neila (Iom-Kipur 1955). În toiul rugăciunii, a sosit un trimis special, venit să mă anunțe că Mișu Benvenisti (fost președintele Executivei sioniste din România) se află în comă, în închisoare, și că e vorba de ore numărate ca să se încerce o salvare a sa.

În aceeași seară, l-am chemat la mine pe Max Friedman. E cazul, aici, să mă opresc puțin, spre a da locul de onoare ce i se cuvine în galeria puținilor eroi din această epocă, unui anonim care a și murit ca atare. Un frizer, un evreu simplu, cu mult bun simț, cu suflet evreiesc, la vârsta de nici 40 de ani, care ajunsese frizerul lui Groza.

Zadarnice puteau rămâne toate bunele sentimente, întreaga prietenie dintre noi, dacă nu era... Max. În îndelungata mea experiență de relații cu personalități înalte din diverse țări, din diverse domenii, proverbul popular românesc „Pînă la Dumnezeu, te omoară sfinții“ s-a dovedit cit de adevărat e.

În cazul nostru, nici miniștrii, nici directorii, nici organele de partid nu se puteau interpune între mine și președinte, căci mai aproape decît Max, nu era nimeni. O comunicare făcută la miezul nopții ajungea la urechea șefului Statului la 6 dimineața, în timpul rasului.

Vieți multe au fost astfel salvate. Sioniștii, de toate nuanțele, i-ar fi putut ridica o statuie lui Max. Îi invitam pe dinsul și pe soția la noi acasă, în vizită. Soția mea pregătea o primire cum se cuvine. Ne întrețineam cu ei ore întregi. Îi vizitam la ei acasă. Stabilisem relații de „prietenie“. Cînd am încercat, însă, o dată, din sărăcia mea, să-i dau o anunită sumă, el mă refuză cu următoarele cuvinte :

„Sînt om sărac și tare mi-ar prinde bine banii aceștia. Nu pot să primesc însă. Dacă dv. mi-ați fi cerut să vă mijlocesc întîlniri sau să transmit știri în legătură cu interesul dvs. personal, aș fi luat banii, căci mi-ați fi răsplătit serviciul ce vi l-am făcut. Cînd văd, însă, că niciodată nu cereți nimic personal, ci, dimpotrivă, vă expuneți viața de sute de ori pentru salvarea altor vieți, cum să iau eu bani ? N-am și eu dreptul la o cotă-parte din astfel de Mițvot ? Să le vînd cu bani ?“.

Pînă la urmă, Max și soția și-au vîndut gospodăria și au plecat în Israel. N-am fost în stare să găsesc urechea receptivă la ceea ce a făptuit bunul, devotatul erou Max. L-au trimis la cules portocale. S-a îmbolnăvit. Am făcut imposibilul și o sumă modică i-a parvenit lunar. Mult prea tîrziu și insuficientă. N-a cerșit, n-a avut pretenție la nimeni, nu și-a strigat mentorii, și-a păstrat umorul de... Figaro.

A murit tînăr. Soția, și mai tînără, l-a urmat după cîteva luni. De ridicare de Mațevot pe mormintele lor ne-am îngrijit noi. Îi datoram multe lui Max Friedman.

O lungă paranteză (De altfel, viața lui Max a fost și ea o „paranteză“, însă nu prea lungă ci prea scurtă). Să revenim la seara de Iom Kipur. Demersul a ajuns la președintele Groza. Coma lui Benvenisti a fost una diabetică. Viața i-a fost salvată.

În seara de Șabat Hanuca (10 decembrie), tot Max mi-a adus de la Groza vestea că Mela Iancu va fi a doua zi eliberată, ceea ce s-a și întâmplat. L-am anunțat în aceeași seară pe dr. Cornel Iancu, care venea, regulat, la mine acasă și împreună cu care am făcut și alte demersuri în aceeași problemă. Dacă nu mă înșală memoria, Benvenisti s-a eliberat odată cu Mela Iancu.

Voi încheia capitolul *Dr. Petru Groza* eu despărțirea finală de acest mare prieten. Într-una din conversațiile noastre, mi-a spus :

„Să știți că eu am dat dispoziții testamentare ca la înmormântarea mea să oficiați și dvs. Eu nu știu ce-i acolo sus și vreau să mă asigur, jucînd și pe culoarea dumneavoastră“.

Am crezut că glumește și am dat uitării episodul. La 5 noiembrie 1957, soția mea și cu mine am fost invitați de Președinte și Doamna. Se afla după operație. Era slăbit și palid, însă parcă într-o bună dispoziție mai accentuată ca de abicei. Era o dimineață splendidă și am ieșit la plimbare în parc, timp de vreo două ceasuri. La urmă, Groza, cu alura că rostește cea mai mucalită dintre toate glumele, îmi spuse : „N-ați uitat că eu vă vreau la slujbă. Pînă la urmă, e bine să te pui bine cu cei dinții“.

La 7 ianuarie 1958, mă aflam la Piatra-Neamț, în problema cimitirului vechi evreiesc, devastat de oamenii Primăriei, spre a-l desființa. În toiuș sedinței, chemare de la București. „În testamentul președintelui se află dispoziția ca dumneavoastră să participați și să oficiați o slujbă la înmormîntare“.

În noaptea aceea, pe un polei care ne punea viața în primejdie în fiecare clipă, însoțit de secretarul nostru general, avocatul Emil Șechter, (șofer : Ion Stoica), ne-am întors la București.

...Iar a doua zi, la Palatul Republicii, înaintea catafalcului pe care zăcea acel care a fost Șeful Statului, în prezența primului ministru și a celorlalți membri ai guvernului comunist al României, după ce s-a terminat serviciul religios potrivit ritului creștin ortodox, a răsunit cel evreiesc. Din gura șefului rabin, pe al cărui piept se afla Magen-David — Steaua lui David, în auzul și în văzul întregului popor adunat în jurul aparatelor de televiziune și radio, au răsunit ruga de „*Eil Malei Rahamim*“ și de *Kadiș*, în original și în traducere românească.

L-am însoțit pe tot itinerarul mortuar, pînă la locul său de veci unde m-am despărțit, cu multă tristețe în suflet, de acest Mare Om.

Pour la bonne bouche : Nu se poate încheia scurta narațiune a vieții unui om cu atîta simț al umorului, fără o vorbă a sa de duh.

În București, spre Cotroceni, lângă Facultatea de Medicină se află statuia dr-ului Petru Groza. Prima dată o văzusem undeva, prin subso-
lul locuinței sale somptuoase, din Aleea Filipescu.

Un sculptor talentat (numele său îmi scapă) i-o dăruise, iar Groza a așezat-o tocmai în beci.

„E chestie de compensație — îmi spuse Groza — ; va veni o vreme cînd Ea (statuia) va sta pe pămînt, iar eu dedesubt. Vremea aceea va dura cam mult. Barem acum să mă răzbun și cit mai izbutesc eu să stau sus, pe pămînt, să stea dînsa jos, sub pămînt“.

De cîte ori trec pe acolo, „gluma“ dramatic hamletiană a lui Groza mă înfioară.

Părintele orfanilor: rabinul Zisse Portugal

Figură de ascet. Piele și oase. Niște ochi naivi, de prunc. Un zîmbet plin de noblețe sufletească. Bunătatea intruchipată, într-un omuleț sfrijit, de-l suflă vîntul.

Cînd suferințele trupești îl doborau și se hotăra la cîteva ceasuri de odihnă, spunea celor de-ai casei : „Dacă vine cineva care aduce un pidion (o danie), vă rog să nu mă treziți, căci n-am putere și trebuie să mă refac un pic ; dacă vine, însă, un om sărac să ceară o neduvă (o ofrandă), treziți-mă căci vreau să aud din gura lui ce-l doare, poate voi putea să-i dau o mîină de ajutor“.

A fost Rav la Sculeni, adică rabinul comunității care conduce Bet-Hadin, care îngrijește de întreaga viață religioasă a obștei. Nu a fost fiu de „Rebe“, adică rabinul care dă sfaturi, la care credincioșii vin să-și verse necazurile, să-și exprime rugile și dorurile. N-a fost un Rebe descendent din tată în fiu dintr-o cunoscută figură rabinică (de acest gen). Sculener Ruv n-avea o astfel de ascendență în spatele său și nici el însuși nu făcea parte din categoria aceasta de rabini.

... Pînă a venit Transnistria. Bolile și frigul, gloanțele și mizeria au secerat zeci și zeci de mii de vieți evreiești pe cîmpiile Ucrainei. Foamea bîntuia, fără milă, printre copiii rămași orfani de ambii părinți, fără vreun adăpost, copii părăsiți și dați pradă morții. Atunci, rabinul Portugal, care se afla la Cernăuți, săvîrși ceva de necrezut. Fără să aibă nici o organizație, nici o comunitate în sprijinul său, a cules de pe drumuri aproape două sute de orfani, i-a luat la el acasă, i-a hrănit (nimeni n-a înțeles de unde a luat hrana), i-a culcat (nimeni n-a priceput cum de au încăput în casa rabinului) și i-a decretat ca fiind copiii săi. Omul cu două sute de copii și-a adus „familia“ cam numeroasă la București, atunci cînd s-a făcut repatrierea supraviețuitorilor din Transnistria ; a alergat de la o instituție la cealaltă, de la o sinagogă la alta, de la un om cu dare de mîină la altul și le-a făcut un cămin. Zi și noapte, copiii acestia au fost îngrijiți de părintele lor (rabineasa era plămădită din același aluat

ca și rabinul ; era o mamă duiosă și gata de orice sacrificii pentru toți copiii ei) și au primit educația tradițională religioasă cuvenită.

Aveau un singur fiu al lor, nu prin adopțiune, ci prin naștere. În sărăcia lor s-au pomenit cu un cesuleț de mină. L-au dăruit, bineînțeles, lui Herșală (unul din cei 200 de copii adoptați-azi la New-York-și nu lui Srulikel-fiul legitim). „Dacă făceam altfel, provocam un complex celorlați, Srulikel al meu mă va înțelege...“ spuse rabineasa.

Veni . . . naționalizarea școlilor și a căminelor (1948). „Conducătorii“ comunității, totdeauna mai catolici decît Papa, au alergat, care mai de care cu „ploconul“, dînd școli, grădinițe, biblioteci, terenuri, ce li se cereau și ce nu li se cereau, doar-doar vor intra în grațiile stăpînirii.

Nimeni n-a schițat măcar un gest de rezistență, în afară de umbra de om care se numea rabinul Portugal.

„Copiii mei trebuie să mănînce cașer, să păzească Șabatul, să fie evrei întregi. Ce se vor face ei acolo unde vreți să-i duceți, într-un cămin neevreiesc ? Vreți să-mi «botezați» copiii ? Pentru nimic în lume“.

Atunci începu teroarea. Au intervenit organele polițienești. Au venit, au încărcat copiii în autobuze și au sigilat căminul din Calea Moșilor (colț cu Paleologu). I-au dus într-un local dinainte pregătit și i-au instalat. Cu aceasta, au socotit treaba terminată.

După trecerea a circa două luni, probabil sub influența protestelor primire elevii . . . , ia-i de unde nu-s. Dispăruseră cu toții. Poliția s-a întors și a început o vînătoare *sui-generis*. Prin parcuri și prin piețe publice, alergau polițiștii și se luptau cu copiii care refuzau să se întoarcă, scandînd în gura mare : „Vrem să fim evrei“.

Lupta era inegală. Între poliție și copii, aceștia din urmă erau mai tari și primii se acopereau de ridicol.

Lupta era, însă, inegală și între poliție și rabin. De data aceasta, poliția își recupera prestigiul. Lipsa de putere față de copii se compensa cu prisosul de forță ce le stătea la dispoziție față de rabin.

Pînă la urmă, l-au arestat. Era în iulie 1949, la vreo două săptămîni după nunta mea. „Luna noastră de miere“ a stat sub semnul acestui eveniment, care a consternat întreaga uliță evreiască. Ne aflam încă în faza de . . . preludiu a terorii și indignarea își mai găsea forme de expresie. Bineînțeles, toate privirile era îndreptate către mine.

Ne-am dus, o delegație de rabini din București (H. Guttman, dr. Beck, Zise Landman, B. Glantz, dr. Alperin ș.a) la Bercu Feldman. Ne primii foarte prietenos. La cererea noastră, pe care o argumentam cu marile merite ce și le-a cîștigat Portugal, țîn minte „șrula“ etică ce ne-a dăruit-o Feldman drept replică : „Dv., rabinii, credeți în Răsplata și Pedepșa cerească. Ei bine, cum se procedează ? Pentru ceea ce a făcut

omul bine, i se dă răsplata, dar pentru ceea ce a păcătuit își primește pedeapsa. Așa facem și noi cu Portugal⁶.

Ce a făcut acest om? Ce păcate a comis?“ — am întrebat noi. „Veți afla la timpul său“ — răspunse el.

Am plecat, descurajați și îngrijorați. M-am adresat cu un memoriu ministrului adjunct la Interne (Jianu). Nici un răspuns.

Să mai întrerup puțin narațiunea cu un amănunt picant din această perioadă, spre a mai descreți puțin frunțile.

Fiul rabinului, Srulikel (astăzi rabinul Israel Portugal — New York), venea la mine la birou și acasă, spre a mă ruga să intervin în favoarea părintelui său.

Într-o seară, stătu la mine pină după ora zece. După ce a plecat, ne-am dus la culcare. Pe la 12,30 noaptea, telefonul sună prelung. Trezit din somn, iau receptorul și aud vocea lui Srulikel, care mă întrebă dacă poate veni la mine. Alarmat de cele ce s-or fi petrecut, i-am spus să vină. M-am îmbrăcat, am coborât cele trei etaje ca să descui poarta casei și, după vreo jumătate de oră, prietenul nostru apărău.

L-am poftit să șadă pe scaunul din birou. Eu m-am așezat pe fotoliul meu, vizavi de dînsul și... am așteptat să aud ce a intervenit grav în aceste 2—3 ore de cînd a plecat de la mine.

Omul nostru oftă o dată, de două ori, de trei ori. Eu îmi ziceam să am răbdare, căci omul e așa de necăjit. Să ofteze întii și apoi îmi va spune noutatea.

Intr-un tîrziu, văzînd că tot tace, l-am întrebat: „ce s-a întîmplat? Spune-mi te rog, ce te-a făcut să te întorci la mine, la această oră?“.

„Nu pot să dorm, domnule șef rabin. Cum să dorm cînd nu știu ce se petrece cu tata? Neputînd dormi, m-am gîndit că e bine să mă întorc la dvs. să mai vorbim puțin despre tata. Tot mi-a trecut somnul“.

După un ceas, cînd directorul noului cămin intră spre a-și lua în generale, în conjunctura care nu era încă propice unui proces, Portugal a fost eliberat. Nimeni n-a știut care a fost acuzația ce i s-a adus. Scopul principal al arestării era cîștigarea de timp și intimidarea generală, spre a cuceri astfel victoria împotriva... copiilor. O mică parte din ei a rămas în casa lui Portugal, ceilalți au fost, pină la urmă „integrați“ în căminul de stat în care au fost repartizați.

Un amănunt menit a sta mărturie asupra „seriozității“ lui Bercu Feldman.

M-am dus, într-o zi, sfîrșit de august 1949 la dînsul spre a încerca din nou un demers în favoarea rabinului Portugal. El mi-a răspuns: „Jianu m-a chemat și mi-a arătat scrisorile dvs. Ați făcut o greșeală. V-ați amestecat într-o chestiune foarte gravă. Vă sfătuiesc să nu o mai faceți“.

Și acum citez aidoma cuvintele lui Feldman ! :

„Portugal nu va mai vedea lumina zilei“.

Am înghețat. M-am dus la locuința părinților, unde se afla soția mea, care m-a văzut schimbat la față. N-am vrut să-i spun ce s-a întâmplat. Am luat o mașină și am plecat acasă la noi. Când am descuiat ușa, suna telefonul. Era . . . rabinul Portugal care tocmai venise acasă, eliberat fiind din închisoare, și voia să-mi mulțumească pentru ceea ce am făcut pentru dînsul. Nu trecuseră nici trei sferturi de oră de cînd, „liderul“ populației evreiești, Bercu Feldman, rostise cuvintele care voiau să arate că el cunoștea „crimele“ comise de Portugal și, ca atare, și pedeapsa cumplită ce-l așteaptă . . .

În legătură cu această primă arestare a rabinului Portugal, voi mai ceda un episod pe care mi l-a povestit dînsul.

Întrebîndu-l cum s-a descurcat cu mîncarea (repetatele mele demersuri spre a-i duce alimentație rituală rămăseseră fără rezultat), mi-a povestit : „Piinea neagră ce o căpătăm m-a ținut în viață. Devenisem, însă, tare slăbit și medicul a venit să mă consulte. A hotărît că, avînd cîtiva lei, care s-au găsit în buzunarul meu, în momentul arestării, să mi se cumpere o jumătate de kilogram de struguri. Ce bine a fost ! Închipuiți-vă, pentru Kidușul de vineri seara, aveam bucata de piine neagră dar *Havdala* de sîmbătă seara n-aveam cu ce s-o fac. Salvarea mi-a venit prin strugurii aceștia. I-am stors și am avut vin pentru *Havdala*“.

Fără comentarii. . .

. . . Treptat, treptat, „Sculener Rav“ devenea „Sculener Rebe“. Din toate părțile țării, oameni în suferință alergau către dînsul cu ale lor necazuri, pentru un sfat, pentru o binecuvîntare, pentru o rugăciune. N-au întreat din ce dinastie rabinică se trage, ci, cu instinct sănătos, simțeau că în pieptul lui bate o inimă nobilă, că el e Rabinul (cu R mare) care poate aduce minunile cele cu atît mai necesare cu cît nevoile erau mai mari.

Pleca prin țară. În fiecare Șabat se afla în altă comunitate. Se adunau cu sutele, cu miile, cîntau și dansau cu el la mesele rituale, simțeau o alinare a suferințelor lor în cuvintele sale, în blîndețea și dragostea sa. Nu păstra nici un ban din cei dați de credincioși. La sfîrșitul itinerarului, telegrafia la București să i se trimită bani de drum.

În teribila iarnă a anului 1954, viscoalele din 3 februarie și 3 martie 1954 au ținut Capitala sub 3—4 metri de zăpadă, vreo două luni de zile, împiedicînd orice circulație. Pietonii au izbutit, pînă la urmă, să meargă printre . . . tunele, iar pe strada mea, Maria Rosetti, se făcea ski ca la Predeal. Cînd în fine, s-au putut face înmormîntări, am trecut cu mașina peste poarta Cimitirului „Giurgiu“, care avea o înălțime de peste

doi metri. La Portugal în casă era frig. Nu era un băț de lemn. Și erau și doi copilași (ai lui Srulikel). Cu mari eforturi, am reușit să-i trimit un vagon de lemne.

După câteva zile, m-am dus să-l vizitez. Stăteau toți îmbrăcați cu paltoanele și dîrdîiau de frig.

„Unde-s lemnele pe care le-am trimis?” — am întrebat.

„Au fost împărțite la săraci, care nu puteau fi lăsați în frig” — sună răspunsul.

Nu o dată, au încercat C.D.E.-iștii și Securitatea să terorizeze evreii ca să le fie frică să intre în sinagoga lui Portugal. Am luptat din răsuputeri și l-am sprijinit tot timpul. În marile bătălii pe care le-am dat pentru Talmud-Tora și alte revendicări pur religioase, l-am avut în sprijin. Ne-am legat sufletește ca frații, deși făceam parte din două lumi diferite.

Famiile multor evrei deținuți („economicii“ erau cu miile) găseau la rabinul Portugal ajutor. Tot ce strîngea, distribuia în dreapta și în stînga. Casa lui devenise, astfel, obiectiv al poliției economice și al celei . . . politice. Nu ne-a spus-o niciodată, dar am avut sentimentul că primea sume de bani din străinătate, prin Legația Israelului sau prin alte canale. Desigur, nici un ban pentru sine și totul pentru victimele regimului. Bineînțeles că nu toate victimele erau nevinovate. Portugal îi ajută pe toți, dar avu delicatetea să nu mă implice pe mine, cu unele excepții, în chestiile economice. Eu eram cu cele politice, sioniste, plecări clandestine, etc.

Mulți au speculat naivitatea lui Portugal și au extorcat bani de la dînsul, înșelîndu-l. El nu era niciodată decepționat și niciodată n-a lăsat un om să plece fără să-l ajute. Țadikul vremurilor noastre, cu slabele sale puteri fizice, exercita o copleșitoare forță morală, prin puterea sa de sacrificiu, prin dedicarea sa permanentă, zi și noapte, în slujba lui Dumnezeu și în slujba omului în suferință.

Un „capitol“ consacrat rabinului Portugal în memoriile mele este mult prea puțin. Aș putea scrie o întreagă epopee (și nu mă joc cu cuvintele mari) despre viața acestui *Sfint*, în deplină accepțiune a cuvîntului. Dacă îmi va dărui Dumnezeu zile și îmi va ține mintea întregă, o voi face. Acum, însă, dedicîndu-mă în întregime memoriilor, nu vreau, totuși, să pierd prilejul de a-i consacra acest capitol.

Un episod nostim și semnificativ. Cînd au venit, în iulie 1956, rabinii din delegația „Rabbinical Council fo America“ la București (rabinul David Hollender, Hershel Schechter, Gilbert Kleperman și Edelman) ei au avut, în noaptea de *Tișa be Av*, o convorbire lungă (cam pînă la 2—3 noaptea) cu Portugal.

Mai târziu, în 1959, cînd Portugal a fost, iar arestat, anchetatorul îl întrebă ce a discutat atîtea ceasuri în șir cu rabinii americani. Rabinul răspunse că au discutat lucruri din Tora. Anchetatorul replică : „Nu înțeleg ce vreți să spuneți. Dvs. ați studiat Rabinatul și ați depus examen la urmă ?“. „Da“ — a răspuns Portugal. Și rabinii americani au terminat studiile rabinice și au reușit la examenul final, care îți dă titlul de rabin ?“. „Da“ — răspunse rabinul. „Atunci — spuse anchetatorul —, dacă cu toții ați reușit la examen, dacă cu toții ați obținut titlurile de rabin, ce mai aveți de discutat despre Tora ?“ . . .

A doua arestare (cauzele acestei arestări și ale represiunii generale din martie—aprilie 1959 vor face obiectul capitolului care se ocupă de redeschiderea Alialei din septembrie 1958) s-a produs în condiții dramatice.

În noaptea spre *Roș Hodeș Nisan* a fost ridicat rabinul, împreună cu fiul său Israel. S-a făcut o percheziție care a durat aproape întreaga noapte, s-au ridicat puținii bani ce se găseau în casă. Au rămas soțiile ambilor rabini, trei copii mici (în vîrstă de 2, 3 și 4 ani) ai tinărului rabin, Herșală și încă vreo doi fii adoptivi. În total vreo 10—11 persoane, fără o bucătică de piine și fără un ban în casă.

Nu pot omite un detaliu care, el singur, va arunca o lumină reală asupra tovarășei de viață a rabinului, care, de asemenea, a binemeritat numele de „Eișet Hail“ „femeie nobilă“.

Rabinul împrumutase 3 000 de lei, cu două săptămîni înainte, de la D. Haimovici (un evreu foarte religios, care își făcea rugăciunile la sinagoga părinților mei din str. Mircea Vodă) și care era un devotat credincios al rabinului.

Percheziția n-a dat peste acești bani și, ca atare, nu i-a confiscat. Rabineasa, rămasă fără un ban, chemă, în zori pe hahamul Saul Kahane (azi locuiește la Rehovot), îi dădu banii și îi spuse „Slăvit fie Dumnezeu că n-au găsit acești bani. Vă rog restituiți-i lui Haimovici banii și mulțumiți-i din partea mea“.

Arestarea lui Portugal a coincis cu un val de alte arestări și cu o resuscitare a terorii în viața evreiască. Comunicatul antisionist și anti-Alia apărut în „Șcînteia“ din 25 februarie 1959 pregătise „ideologic“ atmosfera de groază, de care, parțial, ne descotorosisem în decursul anilor „dezghețului“ (1954—1959).

M-am prezentat în audiență (cam prin aprilie 1959) la Ion Gheorghe Maurer, președintele Republicii.

Am depus un memoriu scris și i-am arătat verbal poziția lui Portugal în lumea evreiască, prestigiul de care se bucură și revolta ce o va produce știrea arestării sale. „Sînt convins — am spus — că e vorba

de o confuzie și că unul din organele inferioare, un comisar sau un procuror oarecare, a comis această greșeală de a aresta o personalitate de rangul lui Portugal, care e, literalmente, un sfânt, un binefăcător al semenilor săi, curat ca lacrima. E, deci, necesar ca urgent să se îndrepte greșeala, să fie eliberat înainte de a se răspîndi în lume știrea arestării“.

Președintele Maurer mi-a răspuns în esență : „Noi știm prea bine cine este Portugal și cunoaștem prestigiul de care se bucură. Noi — și nu un comisar oarecare — am hotărît arestarea sa. Am reflectat mult și, dacă ne-am hotărît, am luat asupra noastră riscurile la care v-ați referit“.

Am stăruit, apoi, asupra alimentației rituale, a dreptului său de a primi alimente. Năspunsul : „Noi am stat în închisori și știm foarte bine că în pachete se pot strecura scrisori și, de aceea, nu permitem pachete“.

Audiența s-a terminat fără nici un rezultat, cu perspective dintre cele mai sumbre pentru Portugal. S-a ținut în jurul său o întreagă înscenare. Elemente existau. M-am referit la ele în paginile anterioare (sprijin familiilor deținuților, primire de fonduri din afara țării etc.) Toate acestea nu mi le-a spus nimeni. Eu le presupuneam numai.

A urmat o mare campanie de presă în Statele Unite. „New York Times“ a publicat un articol despre acest caz. Senatori și congresmeni luară atitudine energică. Bineînțeles că, în mod formal, demersurile și investigațiile mele *înăuntrul* țării nu aveau legătură cu cele care se făceau în *exterior*. În realitate însă, era o strînsă legătură între amîndouă acțiunile.

O rezistență înverșunată din partea ministrului de Interne, Alexandru Drăghici, ca să aprobe azima și alimentația de Pesah, a dus lucrurile pînă într-acolo încît de-abia în prima seară de Pesah au venit niște ofițeri și au cerut numai zahăr, refuzînd să ia azimă.

După eliberare, Portugal mi-a povestit, plîngînd, că deși arestat în ajun de Roș-Hodeș Nisan, în cîteva zile a pierdut noțiunea timpului (neavînd deloc lumină de zi în celula de la subsol în care se afla) și, ca atare, n-a mai știut cînd e Pesah. Zahărul i l-au dat la sfîrșitul sărbătorii. Plîngea în hohote și îmi spunea : „M-au făcut treif“, dîndu-mi amănuntul că l-au legat de mîini și de picioare și i-au deschis cu forța gura, în care au turnat cu un tub mîncare preparată de ei.

Atît rabinul Portugal, cît și fiul său au fost torturați, bătuți, li s-au smulț peri din barbă ; și-au bătut joc de dînșii de nenumărate ori.

Povestea tînărului Israel Portugal : „Cînd m-au ridicat, mi-am zis că eu trebuie s-o țin una și bună : că nu știu. Au scos un Sefer-Tora (mijloacele satanice ale Securității : a ține acolo, la ei un sul sfînt pentru acest scop) și m-au chinuit să jur pe *Tora* că voi spune adevărul“.

„M-au schingiuit, m-au bătut atîta pînă mi-am pierdut cunoștința. Au turnat pe mine o găleată cu apă rece și m-au trezit.

În fața mea se afla o comisie. Mă întrebară dacă acum vreau să vorbesc (exact ca la inchiziție). Refuzînd, au luat-o de la început. După cîteva ore de bătăi, iar am leșinat, iar m-au trezit cu apă rece, pînă mi-am dat seama că mor. Atunci, am zis să oprească, să mă ducă înaintea comisiei, căreia am ceva să-i spun. Au încetat bătăile, m-au spălat, m-au îmbrăcat și m-au dus înaintea comisiei. Aceștia, crezînd că vreau să mărturisesc ceea ce voiau ei, mă tratară mult mai bine, pînă mă întrebară ce am de spus“.

„Le-am spus că simt că mor și că ultima mea rugămintă este să mă înmormînteze într-un cimitir evreiesc. S-au infuriat atunci din nou și au reînceput torturile, cu o sălbăticie nemaipomenită“.

Anchetatorul bătrînului rabin era un rus (sau un vorbitor de limbă rusă). Au stat împreună luni de zile, zile și nopți întregi. În timpul detenției sale rabinul Portugal, care avea minunate talente muzicale (multe cîntece religioase cu circulație mondială sînt create de el) a compus cîntece axate pe versete din Psalmi, cu melodii originale.

Cuvintele versetelor exprimau zguduitor starea sufletească a aceluia care „își găsește mîngîierea în toiul chinurilor, în faptul că din cuvîntul lui Dumnezeu îi vine viața. În timp ce păgînii își bat joc de el, ei nu se îndepărtează de Tora“. (Psalm 119).

Povestea unui alt verset (Psalm 109, ultimul verset), voi încerca s-o relatez cu cuvintele rabinului.

„Era în toiul unei anchete. Extenuat de ceasuri întregi de chinuri trupești și sufletești, stăteam în fața anchetatorului și simțeam că mă prăbușesc, cînd, deodată, o melodie încolți undeva în adîncurile sufletului meu. Ea se infiripa lin și eu o altoiam încet pe cuvintele versetului final din Psalmul 109“.

„Cuvintele năpădeau în conștiința mea, oglindind aievea starea în care mă găseam și unica speranță de care mă agățam :

„Laud foarte cu graiul meu pe Dumnezeu, îl voi slăvi în mijlocul mulțimii, căci El stă la dreapta celui oropsit spre a-l salva din mîinile celor care îi judecă sufletul“. (Acesta este finalul Psalmului 109).

„Melodia începu să pună stăpînire pe întreaga mea ființă. Nu mai auzeam nimic din întrebările anchetatorului. Acesta observă că nu-i răspund, că nu-l ascult și începu să țipe la mine. Cu cît țipa mai tare, cu atît îmi era mai mult teamă că voi pierde melodia și atunci mă agățam mai tare de ea, mă închideam mai ermetic față de anchetator. Acesta sări la mine și începu să mă lovească, să-mi zmulgă perciunii. Eu mă temeam că durerile mă vor face să uit melodia și atunci, cu întreaga mea ființă, m-am cufundat în Nigun-ul meu. Degeaba zburau loviturile, în

van curgea singele pe obrajii mei, zbieretele călăului se pierdeau în ridicul. Nigun-ul meu a învins“.

Sărmanul Țadik ! Povestea cu atîta naturalitate, încît abia acum am pătruns cu adevărat versetele psalmistului și fundalul dramatic pe care se aflau.

La un moment dat, ancheta se terminase sau fusese grăbită.

Într-o noapte, anchetatorul îi comunică „actul de acuzare“ care conținea zeci de învinuiri cu calificările, ba de trădare, ba de spionaj. Articolele de Cod Penal curgeau cu nemiluita și acuzările cele mai fantastice se înșiruiau, fără nici o noimă, numai ca să poată duce la osînda cerută „de sus“, din cabinetele oculte care țeseau acest proces.

La urmă, potrivit procedurii, anchetatorul îl întrebă pe rabin dacă are ceva de spus în apărarea sa. Rabinul îi răspunse printr-o întrebare : „Dumneata crezi în Dumnezeu ?“. Anchetatorul sări ca ars. „Cum îți permiți să-ți bați joc de mine ?“ — urlă dînsul — stăm aici de atîtea luni de zile, împreună, zile și nopți întregi. Știi că sînt comunist, că sînt ateu și acum ți se năzare să-mi pui o astfel de întrebare ?“.

„De ce nu crezi în Dumnezeu ?“ — continuă rabinul, cu un calm flegmatic. „Păi, cum să cred în brașoavele voastre ? Aveți vreo dovadă că există un Dumnezeu ?“ — răspunse anchetatorul.

„Va să zică — spuse rabinul — dacă nu-ți prezint dovezi asupra existenței lui Dumnezeu, nu vrei să crezi într-însul. Mie însă, îmi ceri să cred toate minciunile ce le-ai înșirat, deși nu ai nici un început de dovadă ?“.

. . . Ancheta a fost grăbită. Actul de acuzare s-a întocmit. Dumnezeu Acela, în care domnul anchetator nu credea, musai nu credea, i-a jucat un renghi. Dumnezeu n-a vrut, pur și simplu, n-a vrut să lase drama să se consume. El „a stat la dreapta oropsitului“. „El l-a salvat din mîinile judecătorilor săi“.

Explicații logice există multe. S-au schimbat împrejurările politice internaționale din aprilie pînă în august (1959). Au început să fie îndreptate greșelile făcute în legătură cu Aliaua (vezi capitolul *Deschiderea porților*). Fapt e că previziunile pesimiste ale președintelui Maurer nu s-au confirmat, că „actul de acuzare“ a fost degeaba întocmit și că, la finele lunii august 1959, bătrînul și tinărul Portugal au fost eliberați.

Era după „Șabatul mîngîierii“. Se născuse în acea săptămîină încă o fetiță a tinărului rabin Portugal. Ea a fost numită „mîngîiere“ „Nechama“.

Era și timpul, după atîția ani de chinuri și prigoană. În cîteva luni după eliberare, s-a aranjat plecarea întregii familii în Statele Unite.

Peripețiile dramatice din ultimele zile ale șederii în țară ale rabinului Portugal le voi povesti în altă ordine de idei.

CAPITOLUL 32

O vizită în Berlinul de Est

Mulți ani opreliștile au fost atât de mari, încît posibilitățile de comunicare cu alte comunități din lume, fie din est fie din vest erau aproape imposibile. Totuși, în 1960 mi s-a îngăduit să accept invitația de a participa la un Congres ecumenic în Berlinul de Est. Conștient că nu erau hahami în Germania de Est, am luat ceva mîncare cașer cu mine. Cu toate acestea, în momentul sosirii mele, pe aeroport, un membru al Comitetului pentru Pace m-a anunțat că știau de dieta specială pe care o țineam și că luaseră toate măsurile pentru a-mi permite să o respect cu strictețe, pe tot parcursul vizitei.

Din mașina care mă ducea prin Berlinul de Est spre faimoasa Wilhelmstrasse, unde își avusese sediul ministrul de tristă amintire al lui Hitler, von Ribbentrop, iar acum se afla casa de oaspeți a guvernului est-german, puteam să văd cartiere întregi distruse de bombardamente. Rezultatele raidurilor aeriene ale aviației americane și britanice din timpul războiului erau încă evidente.

În timp ce-mi deschideam bagajele la mine în cameră, președintele Comitetului de Organizare a Congresului mi-a cerut să mă opresc pentru cîteva clipe: „Iertați-mă, aș dori numai să vă arăt ceva care poate să prezinte interes pentru Dumneavoastră“ — mi-a spus, cu un aer misterios. M-a condus pe balcon și mi-a arătat o colină mică din apropiere. „La picioarele Dvs. se află mormîntul lui Hitler“ — mi-a declarat cu o voce ușor dramatică.

De fapt, era vorba de bunkărul lui Hitler, acolo unde și-a petrecut ultimele zile din viața sa și unde s-a sinucis, atunci cînd rușii au ocupat Berlinul, în mai 1945. Detestabilul său trup, ars în mod parțial de către aghiotanții săi, a fost luat atunci de ruși, și nimeni nu mai știe unde a fost înmormîntat.

Am fost mișcat profund. Să am sub ochi locul unde a murit uci-gașul fratelui și al surorii mele, cu familiile lor, al celor șaptezeci și

doi de membri ai familiei mamei mele ; ucigașul milioanei de frați și surori. Era o experiență copleșitoare.

Frații mei evrei, rămășițele glorioase și faimoasei Comunități din Berlin, m-au primit cu lacrimi de emoție. Am vizitat, pentru prima oară, ruinele sinagogii din Oranienburgstrasse, arsă de Hitler în timpul „Noptii de cristal“ din 1938, când tuturor sinagogilor din Germania li s-a pus foc de către bandele de S.S. și S.A. Plîngerile lui Ieremia erau prezente în inima și în mintea mea : „*Eicha, cum a fost posibil ?*“.

Mi-am amintit, atunci, de Rabi Leivi Ițhak din Berdiecev, unul din marii rabini hasidici, care obișnuia să se certe cu Dumnezeu, protestînd împotriva in Justițiilor, punînd întrebări și refuzînd să accepte evenimentele nedrepte ca pe o fatalitate. Odată, văzînd o năpastă care căzuse asupra unui om onest, Rabi Ițhak i s-a adresat lui Dumnezeu : „Doamne, te rugăm, ori conduci lumea după legile logicii pe care Tu ai pus-o în capetele noastre, încît să te putem înțelege, ori dă-ne o altă minte, o altă înțelegere, pentru ca să acceptăm ceea ce faci, Tatăl al nostru cel milostiv“.

La cimitirul evreiesc l-am întîlnit pe Martin Riesenburger, ultimul rabin din Berlinul de Est. El a supraviețuit războiului, pentru că s-a îngrijit de cimitir sub regimul nazist. Fasciștii aveau nevoie de el în „imperiu morții“, ca administrator și îngrijitor. Mi-a povestit o mulțime de pășanii din timpul acela. N-am să uit, însă, niciodată cum m-a dus la o groapă unde își amenajase o *Suca* în timpul războiului. Acoperită de crengi, nimeni dintre naziști nu ar fi bănuțit că acolo se celebrează o *Torat Hayim*, proclamîndu-se calea iudaică a vieții, iar nu moartea care domnea împrejur.

La un moment dat, am văzut două semne de circulație la o intersecție. Unul indica direcția spre Weimar, celălalt spre Buchenwald. Cît de adîncă era simbolistica acestei intersecții pentru istoria Germaniei : Goethe și Schiller într-o direcție, Hitler și lagărele de exterminare în cealaltă.

Autoritățile germane au făcut totul pentru a mi se asigura alimentație cașer, oriunde am fost. Cu toate acestea, o notă ironică a apărut în această grijă. Mi s-a spus că de Șabat voi fi oaspetele comunității din Erfurt, care va avea grijă și de alimentația mea rituală. Scena participării mele la serviciul divin de simbătă la Erfurt a fost încărcată de emoție. Douăzeci sau treizeci de evrei supraviețuitori ai Holocaustului au plîns în timpul rugăciunii mele din fața Chivotului Sfînt. După rugăciuni, am fost invitat la o masă festivă de către președintele Comunității locale.

Toți au plîns și în timpul Kiduș-ului. Lumînările ardeau, și Hala era pe masă, piinea de Șabat, iar vinul era cașer. Dar ceea ce s-a întîmplat m-a șocat profund.

Așezîndu-ne la masă și începînd să mîncăm, soția gazdei a adus un fel de mîncare din carne aburindă. Știind că nu erau nici un fel de hahami în zonă, am întrebat-o de unde a procurat carnea. „De la măcelărie“ — mi-a răspuns, evident fără să-și dea seama de gafa pe care o făcea. Președintele Comunității și soția sa erau atît de departe de observarea practicilor religioase iudaice, încît erau în stare să servească șef rabinului României carne de la un măcelar necașer din localitate, fără să-și dea seama că e interzis de către legile noastre rituale să procedezi în acest fel.

Am refuzat mîncarea. Gazda mea, surprinsă, și oarecum, ofensată, s-a oferit atunci să-mi gătească două ouă. I-am atras atenția că este interzis să gătească în ziua de Șabat. A fost, desigur, a doua surpriză pentru ea și soțul ei.

De Șabat, am fost, deci, bucuros să mănînc legume și fructe. Din fericire, mă puteam baza pe autoritățile est-germane pentru asigurarea alimentației cașer pe durata restului vizitei. E și asta o ironie a vieții evreiești.

Mai puțin Kigel

Ca șef rabin, era de datoria mea să asigur o viață religioasă în fiecare comunitate, cel puțin la un nivel acceptabil, pînă cînd toți evreii vor pleca în Israel. Punîndu-mi problema continuității tradiției, eram neliniștit de plecarea rabinilor și hahamilor (Șohetim). Aceasta fusese o preocupare principală și un element esențial al luptelor mele cu C.D.E.-ul. Ei își făcuseră un program din încurajarea emigrării rabinilor, știind că fără aceștia viața religioasă evreiască se va stinge de la sine. Tot atît de importantă, poate chiar mai importantă, era prezența Șohetim-ilor, a tăietorilor rituali. Fără ei, lovitura dată vieții evreiești era și mai directă, și mai puternică. Fără *haham*, evreul poate să moară de foame.

Într-un efort de slăbire a vieții comunitare, urmărindu-și programul cu îndărătnicie, C.D.E.-ul a hotărît ca fiecare oraș din țară să aibă numai o singură comunitate, condusă de un laic, comunist desigur. O concesie mărunță fusese făcută, permițîndu-se grupurilor sefarde, ortodoxe și neologe să existe în comunități, dar fără nici o independență. Pînă atunci, fiecare oraș avusese un număr de comunități independente, care dădeau vieții evreiești varietate și putere. Noua hotărîre, luată în 1948, urma aproape imediat alegerii mele ca șef rabin. Dîndu-mi seama de primejdie, am invitat la mine acasă trei dintre personalitățile cele mai proeminente, trei înțelepți întru Israel, pe rabinul Iosef Adler din Turda, pe rabinul Sofer din Timișoara și pe rabinul David Sperber din Brașov. Am fost cu toții de acord asupra drumului de urmat. Rabinul Sperber era în mod deosebit indignat de măsura luată și a vorbit cu elocință împotriva ei. Cînd Feldman, Bacal și ceilalți C.D.E.-iști au auzit de opoziția noastră, au încercat, prin diferite mijloace, să ne facă să ne schimbăm atitudinea. Ne-au invitat la o ședință, dar nu au reușit să ne dintească. Rabinul Sperber era foarte hotărît în ceea ce privește caracterul inacceptabil al măsurii. Atunci cînd Feldman a început să-l ame-

nințe, i-a răspuns foarte calm : „Ce mai puteți să-mi faceți la bătrînețe ? Puteți doar să mă faceți să mănînc mai puțin Kigel“.

Aceste cuvinte simple m-au impresionat adînc. Aveam treizeci și șase de ani cînd le-am auzit, și ele aveau să mă influențeze profund în luptele mele dramatice pentru supraviețuirea vieții evreiești. Dacă era nevoie, și eu aveam să mănînc mai puțin Kigel, prăjitura favorită de Șabat. Înțelesul cuvintelor rabinului Sperber era, desigur, că singura primejdie care-l amenința consta în scurtarea vieții. Mai puțin Kigel, adică simbete mai puține, adică viață mai scurtă. În comparație cu scopul nostru, ce importanță mai avea, însă, viața ? Care mai era valoarea ei ? Acesta era mesajul pe care mi l-a transmis bătrînul și bravul nostru Sperber. Trebuie să mărturisesc că întotdeauna cînd mă aflu în fața luării unei decizii dramatice, răspunsul rabinului Sperber era prezent în memoria mea, ca un glas de Șofar care mă chema să-mi urmez chemarea conștiinței de evreu, chiar cu riscul vieții.

În dialogurile pe care le purtam cu mine însumi, întotdeauna cînd îmi puneam întrebarea : „Ce se va întîmpla cu mine, dacă adopt o atitudine riscantă ?“, răspunsul era : „Nimic mai mult decît că am să mănînc mai puțin Kigel pe această lume“. Desigur, riscurile erau mai mari decît atît, dar simbolul mi se părea potrivit.

Cînd porțile pentru Alia s-au redeschis în 1958, eram conștient că trebuie să fim atenți în legătură cu plecarea rabinilor și a hahamilor. La instalarea mea ca șef rabin, eram în țară 600 de rabini. Numărul lor a scăzut, treptat, pe măsură ce creșteau posibilitățile lor de plecare în Israel. Am constatat atunci că există primejdia dispariției comunităților, dar nu ca rezultat al presiunii unor forțe externe, ci interne evreiești. Cînd l-am rugat pe Feldman să mă ajute să rețin un număr suficient de rabini și hamani, el m-a refuzat. Eu am argumentat că primii care să plece nu ar trebui să fie rabinii, dar Feldman a respins argumentul, sugerînd, în cele din urmă, că unii rabini ar putea fi reținuți, cu condiția ca nimeni să nu știe că aceasta sa făcut la cererea mea. I-am răspuns că nu voi accepta niciodată ca o asemenea decizie să fie luată în secret. Aceasta ar conduce la tot felul de zvonuri și ar slăbi comunitățile, în loc să le întărească.

În 1952, am convocat o conferință a tuturor rabinilor și hahamilor rămași, spunîndu-le : „Este datoria și responsabilitatea voastră să stați în mijlocul comunităților și să nu plecați nicăieri. Și eu voi rămîne, deși vreau să plec, la fel ca voi, în Isarel. Să-i lăsăm pe evreii de rînd să plece mai întii. După ce ei vor pleca, îi vom urma“.

Unii rabini și hahami au protestat. Timp de mulți ani, visaseră să se stabilească în Țara Sfîntă. Apelul meu suna ca o cerere inoportună.

Cei mai mulți, însă, au recunoscut cu tristețe că aveam dreptate. Știau că sînt indispensabili. Dacă ar fi plecat, turma ar fi rămas fără pastor. De aceea, 150 de rabini și hahami au acceptat, unii cu inima grea, să rămînă. Peste numai cîteva luni, porțile s-au închis pentru șase ani. Sînt încredințat că fără acești rabini, puțin ar fi rămas viu din iudaismul românesc, pînă la deschiderea porților. În anii aceia întunecați, sinagoga a devenit centrul vieții evreiești. Rabinii au jucat rolul istoric de menținere a spiritului iudaic în comunități. Atunci cînd erau criticați de C.D.E. pentru conștiinciozitatea lor, răspundeau invariabil că se temeau de mine. Desigur, rabinii din România, ca și cei din alte părți, sînt mîndri de independența lor, dar eu am încercat să introduc o anumită disciplină în conducerea problemelor religioase, tocmai pentru a împiedica distrugerea comunităților.

La un moment dat, în 1958, după redeschiderea porților, am observat cu consternare că numărul rabinelor activi a fost redus la treizeci și șase. Deoarece nu reușisem să obțin sprijinul C.D.E.-ului, m-am adresat, în disperare de cauză, președintelui Maurer. L-am întrebat, de fapt, dacă nu mă poate ajuta să rețin mai mulți rabini, neacordîndu-le vize de ieșire. Știam că unii vor înțelege, iar alții nu, că voi constitui obiect de critică pentru acțiunea mea. La urma urmei, ce drept aveam eu să împiedic un rabin să părăsească România și să plece în Israel? Nu-mi depășeam eu astfel atribuțiile și nu-mi încălcăm îndatoririle? Era o decizie dureroasă pe care mi-o asumam dar știam că am dreptate. Nu puteam să mă gîndesc doar la popularitatea mea în rîndul anumitor rabini, trebuia să pun mai presus de orice posibilitatea salvării unor comunități.

Președintele Maurer mi-a răspuns: „Domnule șef rabin, noi vorbim ca iezuiți cu anumite grupări religioase. Ei fac la fel cu noi. Noi sîntem iezuiți cu ei, și ei sînt iezuiți cu noi. Ei ne mint, și noi îi mințim. Se creează în felul acesta, un fel de diplomatie bazată pe minciună. Dar pe Dumnezeuastră nu vă vom minți. V-am urmărit activitatea timp de mai mulți ani și știm că sînteți un inamic leal. Atunci cînd sînteți în dezacord cu noi, o știm. Nu folosiți intriga pe la spate. De aceea, ne simțim datori să fim și noi sinceri cu dumneavoastră. Sîntem dușmanii religiei. Scopul nostru este să distrugem toate religiile, dar trebuie să folosim tactici pentru fiecare caz în parte. Timpul dispariției religiilor nu a venit încă. Pentru moment, mai cooperăm cu diferitele grupuri religioase. Dar dacă rabinii dumneavoastră și-au pierdut într-atît sentimentul responsabilității, încît să-și părăsească obstiile, lăsîndu-le să se dizolve, puteți, oare, să ne cereți să-i reținem cu forța? Nu credeți că cereți prea mult de la noi?”

„Domnule președinte — i-am răspuns — vă înțeleg punctul de vedere, dar vă rog să încercați și dumneavoastră să-l înțelegeți pe al meu. Nu mai pot să continui activitatea mea de șef rabin în aceste condiții. Nu pot să-mi îndeplinesc datoria fără rabinii și hahamii care au mai rămas“.

Protestul și amenințările mele au avut un rezultat imediat. Problema a ajuns la Bodnaraș, care a aplicat un embargo asupra emigrării celor treizeci și șase de rabini și o sută cincizeci de hahami. Dar nu a însemnat o interdicere definitivă a plecării lor. Din când în când, mi-am dat aprobarea pentru plecarea unui rabin și, mai rar, chiar a cîte unui haham. *Șohetim-ii*, hahamii erau chiar mai importanți în comunități decît rabinii.

Unii rabini, așa cum am mai spus, au înțeles rațiunile politicii mele, alții nu. Într-o zi, am primit o scrisoare de la șef rabinul Unterman din Israel, care îmi cerea să aprob plecarea unui haham din Mediaș, din Transilvania. Am răspuns : „Aceasta este ziua pe care o așteptasem. Este o problemă crucială pentru viața comunităților noastre și nu pot să-mi iau singur responsabilitatea rezolvării ei. De aceea, vă rog, Domnule șef rabin al Israelului, să pronunțați o *Din Tora*, o dispoziție, o judecată în spiritul Torei. Dacă din această perspectivă sînteți de acord cu plecările, aprob în ziua următoare părăsirea de către hahamul transilvănean a comunității sale. Însă în ziua aceea va trebui să închei și orice activitate iudaică acolo. Iar apoi, de ce ar pleca acest haham înaintea altora ? Voi fi obligat, cu siguranță, să-i las și pe ceilalți să plece și astfel voi fi obligat să închid toate comunitățile. Vă rog, deci, să luați o decizie, să vă asumați răspunderea, iar eu mă voi supune“.

Șef rabinul Unterman nu mi-a răspuns, iar protejatul său, hahamul din Mediaș, nu a plecat atunci din România. Cînd l-am întîlnit, peste un an, rabinul Unterman mi-a spus : „Ați vrut să aruncați mingea din terenul dumneavoastră în al meu . . .“

„De ce ?“ — am replicat — „Sînteți șef rabinul Israelului. Trebuia să luați o decizie“. Dar șef rabinul Unterman nu a acționat în această problemă.

Un alt haham a fost cel care a înșelat lumea evreiască.

Pinkus Wasserman din Dorohoi a colaborat cu C.D.E.-ul în primii ani și n-a făcut niciodată cerere de plecare. A venit, însă, într-o zi, la mine și mi-a vorbit de problemele sale de familie. Avea trei fete și un băiat. „Ce se va întîmpla cu ei ?“ — mă întreba cu îngrijorare. La scurt timp, a cerut pentru copii să aibă permisiunea de a pleca în Isarel. I-am obținut vizele necesare, deși am fost avertizat chiar de ministrul de Interne, Stănescu, în persoană, că voi regreta decizia mea. Avea, din păcate, dreptate.

Wasserman avea bani destui și nu ducea lipsă de mijloace de trai. Dincolo de salariul său de haham, mai primea 200 de dolari de la Joint, pentru a-l încuraja să continue activitatea în România. Dar el își suplimenta veniturile într-un mod cu totul neobișnuit. Țăranii din împrejurimile Dorohoiului, pentru rațiuni inexplicabile, ajunseseră să creadă că Wasserman poate să producă miracole. Ei începuseră să-i aducă diferite produse în schimbul unor binecuvântări. Wasserman răspundea cu bunăvoință la solicitări, luându-le în schimb banii și tot felul de alimente. Obișnuia chiar să țină un registru cu tot ce primea. În acest registru erau trecute giștele, ouăle și găinile pe care țăranii le datorau „în schimbul binecuvântării” primite. Alt registru conținea încasările efectuate.

Procedeul era: în anticameră soția făcea pe „secretara”. Încasa banii și primea „plocoanele”. Dincolo, Petrache Lupu alias Wasserman ședea, învăluit cu un talet lung și făcea vrăji. Serios vorbind, săvârșea o pingărire a ritului iudaic. Miliția economică a aflat de toată tărășenia, iar ziarele comuniste au început o campanie de bîrfă. S-a ajuns astfel — prin generalizare — la un atac împotriva autorității rabinice (hilel ha-șem). Am intervenit și am obținut închiderea cazului, după ce Wasserman mi-a promis să nu mai repete „miracolele”.

Deodată, în vara lui 1975, hahamul „miraculos” din Dorohoi a devenit centrul unei controverse majore. Era în momentul cînd anumite cercuri din lumea evreiască deveniseră iritate de unele aspecte ale politicii mele interne și externe, căutînd să mă discrediteze. S-a răspîndit zvonul că îl împiedicam pe Wasserman să plece în Israel, unde copiii săi făceau gălăgie pentru el. În fața lui Heichal Șlomo din Ierusalim, unde se ținea o conferință a rabinilor europeni, a apărut o pancartă mare cu cuvintele: „Domnule rabin Rosen, lasă-l pe tatăl nostru să plece!”. Camerele de televiziune transmiteau de la fața locului.

Le-am spus rabinilor dinăuntru, de la conferința europeană: „Vă rog să decideți. Sînt gata să accept o *Din Tora* din partea dumneavoastră. Dar va trebui să vă asumați răspunderea Cașrutului în România”.

Rabinii m-au asigurat însă că am dreptate. Ca răspuns la o telegramă a mea, rabinul Ovadia Iosef, șef rabinul sefard al Israelului, mi-a confirmat că nu era de acord că hahamii să părăsească obștile, atîta timp cît ele mai există. Am informat și Agenția Evreiască și Organizația Mondială Sionistă că sînt gata să-i trimit pe toți hahamii din România în Israel, cu condiția ca Agenția Evreiască să-și asume întreaga răspundere a vieții evreiești din România. N-am primit nici un răspuns, în schimb atacurile în presa israeliană la adresa mea au continuat.

Atunci cînd l-am întrebat pe Wasserman dacă vrea, într-adevăr să plece, el mi-a răspuns: „Desigur, dar numai ca să-mi văd copiii”.

Mi-a spus că vrea să stea o lună. L-am anunțat că poate să plece și că, la întoarcere, trebuie să se pregătească de emigrare.

Într-adevăr, cînd a revenit, i-am dat salariul pe trei luni și avizul favorabil de plecare. Wasserman m-a privit îngrijorat și a început să plîngă. „Domnule șef rabin, nu vreau să plec“, mi-a zis, agățîndu-se de mine. M-a rugat să-l las să rămîină la Dorohoi. Atunci cînd televiziunea israeliană a trimis o echipă să-l intervieveze, Wasserman a negat cu fermitate că ar fi cerut vreodată să emigreze. „Adversarii șefului rabin au făcut toată gălăgia“ i-a asigurat el pe reporterii de televiziune.

Cînd Dulczin, președintele Agenției Evreiești, a vizitat România, în 1979, l-am dus la Dorohoi. El l-a întrebat pe Wasserman : „De ce nu plecați în Israel, la copiii Dumneavoastră?“ „De ce să plec, să fiu un parazit acolo?“ — a replicat hahamul — „Aici sînt folositor obștei, iar șeful rabin mă protejează“.

Revista fără nume

Un rol fără egal în lupta mea pentru drepturile religioase și culturale ale evreilor din România a fost jucat de organul nostru comunitar de factură internațională, „*Revista Cultului Mozaic*“. Apariția sa a fost obiectul unei lupte acerbe cu comuniștii de la Federație. Chiar și titlatura sa a devenit un prilej de dispute fără sfârșit și de contradicții irezolvabile. Adversarii mei își dădeau seama că publicația avea să devină o armă puternică în mâna mea, în lupta pentru a menține aprinsă flacăra iudaismului și pentru a stabili contacte cu comunitățile evreiești din lume.

După opt ani de luptă continuă, guvernul român mi-a dat aprobarea, în octombrie 1956, să încep publicarea revistei. Am ridicat problema la conducerea Federației de comunități. Au căutat imediat să prevină sau să amâne apariția și, cel puțin, să-i reducă influența și efectul asupra cititorilor. Am sugerat ca titlul revistei să fie „*Menora*“, dar răspunsul a venit prompt: „*Menora*“ era simbolul naționalist al Statului Israel. Am propus, deci, ca alternativă „*Sinai*“, ceea ce s-a dovedit la fel de inacceptabil. Pentru evreul obișnuit, Sinaiul era locul unde poporul a primit cele zece porunci, după ce a scăpat de robia egipteană; dar comuniștii evrei de la București argumentau că numele ar putea să amintească maselor de războiul de la Suez și de „imperialismul“ Statului Israel.

Înțelegând că toate aceste obiecții nu aveau alt scop decât să împiedice sau să tergiverseze la nesfârșit apariția revistei, am decis că cea mai bună soluție era să nu-i dau nici un titlu, ci să menționez doar faptul că era un organ al evreilor religioși din România. Așa a apărut, pînă la urmă, fiind intitulată pînă azi: „*Revista Cultului Mozaic*“, în limba română; „*Ketav Et*“, în ebraică, și „*Journal*“, în engleză. Desigur, azi nu m-ar mai opri nimeni să-i dau un nume, dar, din motive istorice, consider că este mai bine s-o las să rămînă „*Revista Cultului Mozaic*“.

Atunci cînd a apărut pentru prima dată, mai erau 300 000 de evrei în România, dar Federația Comunităților nu mi-a permis să tipăresc un titraj mai mare de 2 000 de exemplare. Astăzi, cînd nu au mai rămas decît 22 000 de evrei în România, tipărim, totuși, 10 000 (zece mii) de exemplare, care se vînd cu regularitate, iar cititorii așteaptă apariția revistei cu o incredibilă nerăbdare.

Toate metodele de sabotaj au fost folosite împotriva revistei, cu toate că guvernul își dăduse aprobarea pentru apariția ei. După ce am devenit președinte al Federației, am fost în măsură să citesc în arhivele instituției scrisori și memorii în care conducătorii comuniști ai obștei evreiești își exprimau preocuparea privind revista și căutau diferite căi pentru a o sugruma. Amînările și confiscările erau două metode permanente de sabotaj. Fiecare știre sau articol trebuia, mai întîi, să fie văzut de conducerea Federației. Bacal a fost însărcinat să se ocupe de această problemă și a încercat să ne scoată din răbdări și să ne facă să nu mai sperăm în apariția publicației. Înțelegerea dintre noi era să se cenzureze fiecare material din revistă în cel mult două săptămîni de la trimiterea lui, dar, în fapt, le bloca timp de mai multe luni. Procesul se complica și mai departe. După ce le vedea Bacal, le trimitea la Ministerul Cultelor pentru alte cîteva luni de lectură și cenzură ș.a.m.d. Deși revista trebuia să apară bilunar, elaborarea fiecărui număr ne lua două—trei luni. Dacă un articol avea conținut religios, însemna că face, de fapt „propagandă religioasă“ și, de aceea, putea fi interzis. Dacă avea conținut național, era etichetat drept „otrăvă sionistă“, și nu era admis. Dacă avea aluzii politice, răspunsul era „nu vă amestecați în politica noastră“.

Cînd, în cele din urmă, aveam în mînă exemplarele nou-nouțe ale revistei, încercam un nou sentiment de frustrare. Eram ca o mamă care vede cum străinii îi fură copilul din brațe. Comuniștii de la Federație retrăgeau exemplarele din circulație și le distrugeau. Ei își trimiteau oamenii în centrele provinciale, cu ordinul precis de a nu vinde sau distribuiri revista la comunități, ci de a o ascunde și a o depozita în pivnițe, pentru a fi mai apoi arsă. Pentru puținele exemplare care „scăpau“ după trecerea prin toate furcile caudine, locul de vînzare era . . . la cimitir, ceea ce nu mai are nevoie de nici un comentariu.

În asemenea împrejurări, pare aproape miraculos că revista a supraviețuit timp de 34 ani. Ceea ce a salvat-o, ceea ce a făcut-o să devină mai puternică a fost hotărîrea neînduplecată de a o menține vie, abnegația cu care am slujit-o, împreună cu sprijinatorii mei. În primul rînd trebuie să consemnez, aici, pe cel dintîi și cel mai devotat dintre colaboratorii din acea epocă, pe profesorul Ezra Fleischer, acum la Universitatea Ebraică din Ierusalim, unul dintre cei mai mari savanți din lume în poezia evreiască medievală. A fost angajat al Ambasadei Israelului la

București, arestat ca sionist și deținut timp de trei ani, fără ca suferințele și tortura să-i tempereze entuziasmul și devotamentul pentru idealul sionist și nici să-i înfrângă demnitatea evreiască și spiritul de sacrificiu nelimitat pentru cauza iudaismului. În închisoare a compus poezii din memorie, fără creion și hîrtie. Transcriind, după eliberarea sa din închisoare, poemul amplu, *Gog u Magog*, și publicîndu-l în Israel sub pseudonimul E. Gole a primit Premiul Național al Israelului pentru poezie, fiind singurul poet evreu dinafara granițelor Eretzului care a primit vreodată această înaltă distincție. Oferindu-se să devină colaboratorul meu în redactarea revistei și în dejucarea planurilor comuniștilor evrei, Erza Fleischer m-a ajutat să editez una dintre cele mai utile publicații de acest tip din lume. Avînd în compoziția sa știri, articole consacrate unor subiecte culturale, istorice și religioase, precum și studii privind *Biblia* și *Talmudul*, fotografii de adunări cu mulți tineri la ocazii festive, revista îndeplinea o misiune de mare importanță. Reputația ei a crescut repede și s-a întins. Am aflat cu surprindere și cu plăcere că printre abonații ei se aflau unii membri reprezentativi ai Marii Adunări Naționale a României, distinși scriitori, oameni de știință, preoți etc. etc.

În timp, am obținut colaborarea unor mari personalități de peste graniță, din acea vreme : șef rabinul Angliei, dr. Israel Brodie, al Franței, dr. Kaplan, al U.R.S.S., Schlifer, al Suediei, dr. Kurt Wilhelm, al Cehoslovaciei, dr. Sicher etc.

Am publicat, la început, revista în trei limbi : română, idiș și ebraică. Mai tîrziu, am adăugat o versiune engleză. Această inovație ne-a permis să ne adresăm nu numai unor mase largi de cititori din Europa de Est, ci și celor din țările de limbă engleză. Pagina ebraică a avut un mare răsunset, fiind singura care apare în toată Europa, inclusiv țările occidentale. Cu greu se poate imagina cum a fost primită de zecile de mii de evrei din Uniunea Sovietică. Trimiteam mai multe sute de exemplare acolo, avînd abonați permanenți. Pagina ebraică era copiată acolo în mii de exemplare și distribuită unor cititori avizi. Am primit și primim aproape zilnic multe, foarte multe scrisori din cele mai îndepărtate colțuri ale Uniunii Sovietice. Fiecare rînd era un imn de bucurie. Era ca și cum am fi hrănit pe cei flămînzi, în plin deșert. Guvernul sovietic de atunci interzisese predarea limbii ebraice și făcea mari eforturi să anihileze însăși amintirea ei din comunități. Cei care persistau în studiul ei riscau închisoarea, sub diverse pretexte. Cu toate acestea, revista noastră avea permisiunea legală de difuzare în Uniunea Sovietică. Cred că în felul acesta am contribuit mult la susținerea moralului evreilor de acolo și la păstrarea identității lor iudaice. Prezența revistei în mijlocul lor poate fi considerată încă unul din multiplele miracole care au ajutat poporul nostru să supraviețuiască.

În una din întâlnirile mele de la Moscova (1975) cu vicepreședintele Consiliului pentru problemele religioase din U.R.S.S., Titov, acesta mi-a spus : „Uitați-vă la revista dumneavoastră. Credeți că noi nu știm că o trimiteți cetățenilor noștri ? Știm foarte bine și, totuși, nu facem nimic pentru a împiedica difuzarea ei. Știți de ce ? Pentru că nu ne atacați niciodată. Nu avem nimic împotriva caracterului religios și educațional al revistei, în sine“.

Un diplomat israelian mi-a spus : „Într-o după-amiază de Șabat, m-am dus la Sinagoga din Leningrad și am văzut acolo 40—50 de evrei sezînd și ascultînd în liniște pe unul dintre ei care le citea revista“.

Știrile noastre din întreaga lume evreiască în limba idiș, inclusiv din Israel, au fost, timp de decenii, surse de informații pentru evreii sovietici. Președintele Comunității Evreiești din Rostov ne-a vizitat și ne-a declarat că, în fiecare Șabat, „evreii învață „idișkeit“ (iudaism) citind revista laolaltă, în sinagogă“.

Președintele Comunității din Chișinău, Varnozitzki, care a fost și oaspetele nostru într-un turneu de Hanuca, mi-a spus odată la București : „Întors acasă, am vorbit cu responsabilă noastră cu clădirile. Comunitatea neavînd existență legală, sinagoga aparține de sectorul administrativ al clădirilor în cadrul municipalității. I-am arătat revista în care erau două fotografii de la două ceremonii de Bar Mițva. Din 1940 nu mai avusese loc nici o Bar Mițva în Chișinău, un oraș cu 50 000 de evrei. Am rugat-o pe responsabilă să ne permită să urmăm exemplul românesc și să ne autorizeze deschiderea unor cursuri pentru Bar Mițva. Cînd am încercat să-i explic ce înseamnă Bar Mițva, ea m-a întrebat dacă în asemenea prilejuri bem alcool. Am asigurat-o că nu, și atunci ne-a permit să deschidem cursurile. Mulțumită revistei avem zeci de copii de evrei care devin Bar Mițva. Paginile idiș au avut, de asemenea, un rol istoric. O parte a evreilor sovietici vorbesc încă idiș. Pentru aceștia, un jurnal cu știri evreiești autentice, cu articole religioase iudaice, însemna ceva cu totul neobișnuit. Erau deprinși cu publicații idiș antievreiești, antisioniste, pline de propagandă antireligioasă. Publicația voastră era ca un izvor de apă curată pentru niște oameni însetați“. Pentru evreii din Estonia, Letonia și Lituania, acolo unde atașamentul pentru idiș era încă puternic, revista era un miracol. Vilnius, capitala Lituaniei, era pe vremuri cunoscută ca un Ierusalim al evreimii lituaniene, datorită moștenirii culturale bogate a cunoștințelor de idiș și ebraică. Y.W.O., organizația mondială a idișștilor, aici și-a avut conducerea între cele două războaie mondiale. Puțini au supraviețuit masacrelor naziste, iar dintre aceștia mulți au plecat, dar rămăseseră, totuși, destui evrei care își aminteau limba și iubeau idișul în continuare. Revista le aducea bucurie, iar scrisorile lor mărturiseau aceasta deplin.

Secțiunea românească a revistei reprezenta o legătură între evreii din țară și cei din afara ei. Ea susținea curajul și capacitatea noastră de rezistență. Exemplare erau răspândite printre frații noștri din Basarabia și Bucovina, care erau părți din vechea Românie, acum anexate la Uniunea Sovietică. Nu este greu să ne imaginăm ce efect avea și are revista asupra unui evreu care suferea atit de mult datorită prigoanei de acolo.

Una dintre marile mele satisfacții este să citesc în arhiva noastră miile de scrisori și mesaje pe care le-am primit de la cititori de-a lungul anilor. Uneori, cel care ne scrie este un evreu singuratic, care trăiește într-un orașel îndepărtat din Uniunea Sovietică. Deși e bătrîn și bolnav, el ne scrie să nu-i tăiem abonamentul, pentru că reprezintă singura gură de aer pentru el. Un evreu din Novosibirsk sau din Tașkent comentează pe larg un articol care i s-a părut interesant. Și cu toate că numărul nostru a devenit tot mai mic, datorită plecărilor în Israel, publicația s-a întărit. Acum se adresează și fraților din Eretz, care o primesc și o citesc în românește, în idiș și ebraică. Cele 10 000 de exemplare pe care le tipărim sînt expediate în toată lumea. Avem chiar și un corp de cititori devotați ai ediției engleze.

Cînd mă gîndesc la toate bătăliile pentru viața evreiască în România și, de fapt, în toată Europa de Est, nu mă pot împiedica să cred că între cele mai importante evenimente care au marcat rezultatele obținute a fost și publicarea și răspîndirea revistei noastre. Revista noastră cea fără nume.

Cui îi place peștele?

Deschiderea și închiderea porților

Știrea că pot să se înscrie pentru plecare a avut un efect electrizant asupra evreilor, în acel memorabil Iom Kipur din 1958. Deodată, apăruse speranța că vor putea să-i revadă pe cei dragi, să înceapă o viață nouă. Atît de copleșitor era sentimentul de bucurie și ușurare, încît și ortodocșii extremiști, hasidim-ii din Satmar au dat jos *talesimii*, au lăsat cărțile de rugăciuni, au ieșit din sinagogă și s-au așezat la coadă în fața sediilor de miliție pentru a cere să plece.

Scena se repeta pe tot întinsul țării. În fiecare zi, mii de evrei se adunau în București în fața sediului central al Miliției. Coadă era lungă de mai mulți kilometri. Era o priveliște teribilă. Imediat ce primeau viza de ieșire, evreii se grăbeau să prindă un loc la primul zbor spre Israel. Mulți nici nu mai zăboviseră să vîndă ceea ce agoniseră, crezînd că vor găsi cele de trebuință în Statul evreu. Încrederea lor în patria cea nouă era uluitoare. Scenele aminteau de timpurile mesianice. Ziarele străine și stațiile de televiziune transmiteau continuu reportaje despre acest fenomen uluitor.

Se petrecuse o schimbare istorică în politica guvernului român. Timp de mai mulți ani, autoritățile susținuseră cu putere că evreii erau absolut necesari țării, evreii muncitori, intelectuali, artiști, politicieni și chiar negustori erau văzuți drept indispensabili progresului și prosperității României. Evreii jucaseră un rol important în partidul comunist, pe cînd acesta era în ilegalitate, așa că nu era deloc surprinzător că unii dintre ei ocupau acum poziții înalte în Stat. Aceasta nu era, în opinia mea, o situație îmbucurătoare, deoarece dădea impresia falsă că evreii erau cei care conduceau țara.

Doritoare să-i convingă pe evrei să rămînă în România, autoritățile fuseseră gata să le asigure condiții de viață evreiască, care le-ar fi temperat nevoia de plecare. Orice manifestare de antisemitism era imediat

combătută cu severitate, pentru a nu-i speria pe evrei. Cu toate acestea, eforturile s-au dovedit zadarnice. Din 1948 pînă în 1952, cînd s-au închis porțile, peste 100 000 de evrei au plecat în Israel.

Treptat, autoritățile au început să-și schimbe părerea în ceea ce privește emigrarea evreilor. Anumiți factori, atât interni, cît și externi, au condus la o schimbare fundamentală de perspectivă. Apăruse o mai mare nevoie de a accentua caracterul național, pe măsură ce conducătorii români căutau să se degajeze din cleștele sovietic și să promoveze independența națională. Evreii dădeau de înțeles că nu văd viitorul lor în România, dar autoritățile păruseră a nu-și da seama de amploarea dorinței evreilor de a pleca. Crezuseră, probabil, că plecarea unui număr restrîns va putea ușor să fie compensată cu mină de lucru autohtonă.

Înțelegînd psihologia conducătorilor români, eu adoptasem o atitudine, poate chiar controversată, despre care știam că poate fi interpretată greșit, dar care, în cele din urmă, avea să se dovedească utilă și binefăcătoare pentru populația evreiască. I-am considerat pe evrei drept oaspeți în România, avînd dreptul la cetățenie și toate celelalte drepturi ale omului, și totuși, oaspeți... Cei din Occident ar putea să considere de neînțeles un asemenea punct de vedere, îndeosebi din partea unui șef rabin. Condițiile diferă, însă, în ceea ce privește pe evreii din Marea Britanie, Statele Unite, Franța sau alte țări. În România, există, în mai mare măsură un val de simpatie față de Israel, o dorință a evreilor de a-și construi propria țară cu brațele lor, prin sudoarea frunții, iar nu prin donații făcute de departe. Explicațiile acestor diferențieri erau istorice. Prin sacrificiile și acțiunile lor în favoarea Alialei, evreii au arătat că le înțelesesem aspirațiile cele mai adînci.

Am elaborat, astfel, o politică cu două tăișuri. Trebuia, în primul rînd, să obțin libertate religioasă deplină și toate mijloacele care să dea sens acestei libertăți. Aveam nevoie de sinagogi, de Talmud-Tora, de *mikvot*, de centre culturale, de cămine de bătrîni. Dacă luam în considerare emigrarea, ochii evreului trebuiau să privească spre Ierusalim, iar nu spre New York. Voiam ca el să aspire la trăirea unei vieți evreiești depline, mai degrabă decît la binefacerile lumii capitaliste. Pe de altă parte, trebuia să obțin dreptul evreilor de a părăsi România și a se stabili în Israel. Aceste drepturi depline puteau fi obținute numai cu aprobarea guvernului român. Evreii trebuiau, deci, să aibă dreptul de a fi egali cu ceilalți și, în același timp, de a fi diferiți.

Știînd că soarta sutelor de mii de coreligionari se află în cumpănă, mă frămîntam în legătură cu politica pe care trebuia să o adopt. Aveam, oare, șanse să reușesc adoptînd politica lui „*Let my people go*” — „*Lasă poporul meu să plece*”, spărgînd geamuri la demonstrații de stradă?

Știam că asemenea tactici vor duce repede la un dezastru pentru miile de evrei care așteptau de la mine ajutor. Știam că nu am dreptul să mă joc cu viețile unei comunități de peste 300 000 de oameni.

După grele și multe frământări, am ajuns la concluzia că soluția, pentru a salva pe evreii din România și a evita soarta evreilor sovietici, era de a câștiga simpatia autorităților românești și a le convinge că sionismul nu le era dușman. Trebuia să demonstrez că evreii și românii aveau un interes comun. Îmi amintesc o spusă a lui De Gaulle : „*N-am prieteni și nici dușmani. Nu am decît interese*“. Această atitudine se potrivea în mod deosebit autorităților românești. Scopul meu principal era să evit o ciocnire deschisă, căutînd să găsesc puncte de interes mutual, să armonizez eventual, interesul nostru cu al lor și să aplic o politică de „*do ut des*“.

Milioane de evrei trăiau sub regimuri comuniste. Era evident că soarta lor depindea de bunăvoința acestora. Trebuia să creăm condiții pentru supraviețuirea acestor evrei, nu ne mai puteam permite să-i pierdem, după cele șase milioane dispărute în Holocaust. De aceea, trebuia să avem un deosebit simț de răspundere. Încet și cu răbdare, am început să conving autoritățile românești că era mai degrabă în interesul lor decît al nostru să permită emigrarea în Israel. Eram gata să cooperez cu ele, dar am pus o singură condiție fundamentală : să nu mi se ceară nici o concesie în ceea ce privește sionismul și Aliaua.

Pe cît eram de avîntat și de bucuros la știrea noilor înregistrări pentru plecarea în Israel, eram, totuși, uimit de metoda adoptată de autorități. Cînd am aflat mai amănunțit de cozile din fața Prefecturii din Calea Victoriei, în Capitală, de mulțimile vizibile pe străzi, uimirea mea s-a transformat în preocupare. De ce încurajaseră, oare, autoritățile pe evrei într-un mod atît de deschis ? Ce se ascundea în spatele dorinței ca toți să se înregistreze ?

Mi se părea atît de important să aflu răspunsul la întrebare, încît am solicitat o audiență președintelui Ion Gheorghe Maurer, la 1 octombrie 1958. Am început cu o întrebare : „Domnule președinte, de ce s-a făcut această coadă în fața sediului central al Miliției, pe Calea Victoriei ? Aveți nevoie de material senzațional pentru presa străină ?“

„Ce întrebare e asta ? — mi-a răspuns Maurer — „Ați făcut petiții peste petiții, cerînd să permitem emigrarea în Israel. Acum că facem exact ceea ce ați cerut, veniți și ne întrebați ce se întîmplă ?“. „Aveți dreptate, domnule președinte“, am continuat. Dar vă rog să-mi permiteți să vă explic de ce am dorit să vin la dumneavoastră. Ați hotărît, într-adevăr, să deschideți porțile, și evreii vă sînt recunoscători. Dar de ce au nevoie autoritățile de aceste înregistrări în masă ? Există deja 60 000 de cereri pentru viza de plecare în Israel, ale părinților și rudelor care vor să plece

la copiii și apropiații lor. De ce nu ați început mai întâi cu aceste cazuri ? De ce este nevoie de alte mii de cereri ? Și de ce ați deschis un singur birou pentru tot Bucureștiul ? Chiar în inima orașului ? Sînt sigur, domnule președinte, că aveți cunoștință de faptul că aceste cereri sînt, de obicei, înregistrate la posturi mai mici, în cartiere mărginașe...“.

În continuare i-am spus că sper să nu se supere dacă îi voi reproduce o veche glumă evreiască. După o rugăciune de vineri seara, un rabin de demult a invitat cu voce tare pe toți cei cărora le place pește să treacă pe la el pe-acasă în chiar seara aceea. Desigur, așa cum era de așteptat, mulți s-au arătat pe la casa rabinului. El era așezat la masă, mîncînd cu poftă. I-a pofțit să stea jos pe toți vizitatorii, continuînd să mînînce liniștit, fără a-i băga în seamă mai mult pe noii veniți, care se așteptau să fie și ei serviți. Uimiți, în cele din urmă au exprimat mirarea și revolta lor față de o asemenea purtare. El s-a uitat atunci la ei și le-a spus : „De ce vă revoltați așa ? Am promis eu cuiva că-i voi da pește ? Nici vorbă. Am vrut doar să știu cui îi place peștele. Acuma știu și vă mulțumesc“.

După ce am povestit anecdota, i-am spus președintelui : „Este oare posibil ca în spatele acestor înregistrări să nu se afle decît dorința dumneavoastră de a afla cîți evrei doresc să plece în Israel, așa cum rabinul voia să știe cui îi place peștele ?“

Președintele Maurer a zîmbit, dar nu mi-a răspuns.

Cu toate acestea, mii de evrei au primit viza de ieșire, plecînd în Israel imediat ce s-au aflat în posesia pașapoartelor. Surpriza cea mare a apărut, însă, atunci cînd postul de radio israelian, Kol Israel, a început, deodată, să atace cu violență autoritățile românești. Aceste emisiuni ne-au dat, pur și simplu, fiori. Erau ilogice și inexplicabile. Te puteai aștepta la expresia recunoștinței israeliene față de autoritățile românești care permiteau, pentru prima oară după atîția ani, ca evreii să părăsească țara și să plece în Eretz. În schimb, apăruseră aceste atacuri zilnice. Eram disperat, întrebîndu-mă neîncetat : „De ce ?“ N-am putut să găsesc nici o explicație. Mi-era teamă de consecințe, deoarece știam că ostilitatea nu va crea decît ostilitate. Soarta a mii de evrei era afectată. O catastrofă care putea fi evitată se producea sub ochii mei.

Atunci cînd s-a produs replica românească, am fost, totuși, surprins. La 25 februarie 1959 „*Scînteia*“ a publicat pe prima pagină, un virulent comunicat antisionist. Un asemenea atac nu mai apăruse într-un ziar românesc, de pe vremea lui Beria. Ceva și mai rău s-a produs, însă, în zilele următoare. Guvernul român a anunțat că a suspendat emigrarea evreilor către Israel. Mii de vize deja acordate au fost anulate peste noapte. Sute de sloniști au fost arestați. Tineri evrei erau dați afară din

școli și universități. Evreii înscriși pentru plecare erau eliminați în masă din funcțiile pe care le dețineau.

Panica a cuprins comunitățile. Multe familii care își părăsiseră slujbele și vînduseră tot ce aveau, pregătindu-se să plece în câteva zile, erau acum ruinate, amenințate să trăiască, pur și simplu, în stradă.

La 1 martie 1959, șase zile de la oribilul articol din „Scînteia“ și la cinci zile de la teribila suspendare a emigrărilor, președintele Maurer a acceptat să mă primească din nou. Mi-am început audiența aceasta atît de gravă, date fiind condițiile în care se desfășura, cu cuvintele : „Deci, domnule președinte, am avut dreptate ; ați dorit să aflați cui îi place peștele !“

Președintele a zîmbit din nou și mi-a răspuns. „Îmi amintesc fiecare cuvînt al discuției noastre de data trecută, chiar și anecdota cu peștele. Atunci nu am putut să vă dau replica, dar am s-o fac acum. Da, domnule șef rabin, noi am vrut cu adevărat să rezolvăm problema evreiască. Chiar eu personal am vrut să evit împrejurarea de a mă simți ca un director de închisoare ori de cîte ori călătoream în străinătate, fiind întrebare de ce rețin oameni nevinovați. Împreună cu colegii mei am ajuns la concluzia că e bine să-i înregistrăm pe cei care vor să plece, voind să știm cam cîți sînt. Ne așteptam la zece mii de cereri, hai să spunem douăzeci de mii. Dar am primit o sută treizeci de mii. Da, o sută treizeci de mii. Vă puteți imagina așa o cifră ? Ce rău am făcut noi poporului evreu, pentru ca atît de mulți să vrea să plece ? V-am salvat viețile, v-am acordat drepturi egale. De ce atunci acest val de plecări, mai rău decît pe vremea fasciștilor ?“

L-am întrerupt, spunînd : „Pe vremea aceea nu aveam o țară. Acum o avem“.

Președintele a continuat cu o voce gravă și tristă : „Mai sînt și alte probleme pe care nu le putem înțelege. Eu am fost avocat și am lucrat tot timpul cu evrei. Știți foarte bine că am mulți prieteni evrei. Sînteți un popor inteligent, în mod indiscutabil. Dar ce fel de conducători aveți acum ? Ambasadorul lui Nasser vine și protestează împotriva plecării evreilor români, pretinzînd că trimitem în acest fel soldați pentru Israel. Noi răspundem că nu este adevărat și că numai bătrînii și infirmii primesc vize de ieșire. Atunci, ambasadorul ne spune, pe drept cuvînt : „Pe cine să credem ? Pe dumneavoastră sau pe Ben Gurion și Golda Meir ? În fiecare seară, ei transmit detalii precise asupra numărului de ingineri, doctori și tineri profesioniști de toate categoriile care sosesc în Israel“.

După o scurtă pauză, președintele a adăugat : „Am deschis porțile ca să nu mai fim descriși în presa internațională ca niște bandiți. Am observat, însă, că nu s-a produs nici o schimbare în atitudinea față de noi. Sîntem în continuare, atacați și incriminați ca bandiți. Deci, dacă

sîntem bandiți și cu porțile închise și cu porțile deschise, atunci le ținem mai degrabă închise, evitînd măcar problemele pe care le avem cu arabii și cu alte țări prietene“.

Erau cuvinte aspre și dureroase, dar simțeam că Maurer avea dreptate, în felul său. Radioul israelian și cei care se aflau în spatele său dăunau în mod illogic și fără responsabilitate intereselor evreilor români. Am simțit în mod instinctiv că nu trebuia să contraargumentez, ci să accept în mod tacit critica făcută, căutîndu-i sfatul, încercînd să găsesc o soluție : „Ce-i de făcut ? — am exclamat, aproape involuntar. „Trebuie să învățați să faceți mai puțină gălăgie. Nu vă dăunați decît vouă înșivă“ — a fost răspunsul președintelui Maurer.

Cuvintele sale au fost pronunțate cu o voce foarte fermă, dar mi-au dat, totuși, o speranță. Ele însemnau că porțile s-ar putea redeschide, dacă israelienii își vor schimba atitudinea.

Am căutat să-l văd cît mai curînd pe ambasadorul israelian și să-i comunic despre întrevvedereă avută. Am arătat cît am putut de clar că sînt de acord cu sfatul președintelui. Campania periculoasă și illogică împotriva României la Radio Israel trebuia să înceteze. De data aceasta, am fost ascultat. Emisiunile nefericite au încetat, iar cîteva luni mai tîrziu au reacționat și autoritățile românești. Emigrările spre Israel au fost reluate în mod treptat, cu toate că nu în proporții de masă, ci în număr mic. Dar porțile se redeschiseseră, totuși, din nou. Era o veste îmbucurătoare. Cu timpul, tot mai mulți evrei au putut să plece. Dar nimeni nu a mai scris în ziare despre această *Alia*, nimeni nu a mai vorbit la radio sau televiziune. O lege specială a fost votată în Knesset, declarînd infracțiune menționarea *alialei* românești în mijloacele de informare. Această *Alia* a primit chiar o poreclă *aliaha șa-șă* (*Alia* pe tăcute). O lecție amară, însușită pe un preț foarte mare.

Din 1959, mai mult de 250 000 de evrei au părăsit România plecînd spre Israel, fără gălăgie și fără publicitate. Autoritățile românești au aflat cui îi place peștele, iar noi am învățat cum să mîncăm peștele.

Un conflict cu Golda Meir

Cu toate că atacurile la adresa României au încetat în Israel, aveam să descopăr că opoziția acerbă la „calea mea“ de a rezolva problema *aliialei* și a relațiilor cu autoritățile românești nu scăzuse deloc. Pe lângă asta, anumite cercuri din Eretz făceau totul ca un punct de vedere critic asupra activităților mele să prevaleze și în Statele Unite.

În urma procesului de apropiere și înțelegere reciprocă mai profundă între mine și autoritățile românești, mi s-a dat, în 1961, aprobarea de a vizita Statele Unite, la invitația președintelui de la „Yeshiva University“, dr. Belkin. Conducătorii evrei americani mi-au cerut să nu menționez nicăieri data sosirii mele în America, temându-se că voi fi chestionat cu agresivitate de către presă și televiziune în legătură cu condițiile din România și că nu voi putea să răspund întrebărilor. Credeau că voi fi implicat, în cele din urmă, într-un scandal public.

Spre stupoarea lor, le-am răspuns : „Din contra, voi permite presei să vină la mine“.

De fapt, presa știa exact când voi veni. Mai mult, am preluat inițiativa, iar la sosire m-am dus în încăperea presei, oferindu-mă să răspund la toate întrebările. Le-am comunicat ziaristilor că sînt gata să convoc o conferință de presă specială. Le-am spus atunci : „Problema constă în faptul că trăim în două lumi diferite și că avem două mașini de propagandă diferite. Amîndouă părțile au fost supuse unui «brain-wash» („spălare a creierilor“). Diferența constă în faptul că voi credeți tot ce citiți în ziare, iar noi nu mai credem nimic“.

Mulți fuseseră sceptici la început, dar și-au schimbat punctul de vedere atunci cînd au aflat că în România aveam rabini și sinagogi, alimentație cașer și cursuri de Talmud-Tora, *mikvot* și alte activități iudaice. A fost un adevărat șoc. Mijloacele de informare ascuseseră adevărul pentru occidentali, timp de mai mulți ani. Eu eram cel dintîi care arătam purul adevăr, că exista o viață evreiască religioasă într-un stat comunist. Ascultătorii mei erau uluiți.

Prestigioasa Yeshiva University din New York a patronat ciclul meu de conferințe „from coast to coast“, de la un ocean la altul, pe tot întinsul Statelor Unite. Am vizitat treizeci și patru de orașe și orașele, înainte de a ajunge în California. Iar atunci când s-a auzit că 150 000 de evrei din România s-au stabilit deja în Israel, din 1948 și pînă atunci, iar aceasta cu binecuvîntarea autorităților românești, efectul a fost de uimire totală. M-au copleșit cu întrebări. „New York Times“ a publicat o relatare lungă, pe prima pagină, asupra revelațiilor mele. Oamenii credeau că viața evreiască fusese lichidată deja în România, că nu mai exista nici o sinagogă, și iată că un șef rabin spunea altă poveste, contrazicînd știrile de mai înainte. Cu toate acestea, personalități proeminente ale iudaismului american îi acordau toată încrederea și îl salutau ca pe un conducător evreu autentic. Era, într-adevăr, de neînțeles.

Ministrul de Externe israelian de atunci, Golda Meir, se afla în Statele Unite, participînd la sesiunea Adunării Generale a O.N.U., și mi-a trimis un emisar pentru a mă informa că dorește să mă întîlnească. Eram, desigur, fericit să mă conformez dorinței sale, respectînd-o ca pe un lider evreu de prestigiu, despre care știam deja multe. Aflasem că era un om pragmatic, obișnuind să abordeze probleme complexe într-un mod direct, fărăocolișuri. Mă deciseseam mai de mult că nu-i voi ascunde nici una din problemele noastre, dacă voi avea vreodată ocazia să-l întîlnesc pe ministrul de Externe al Israelului. Mă pregătisem să vorbesc cu tărie despre greșelile care fuseseră comise, despre catastrofele abătute asupra evreilor români prin politica greșită adoptată de autoritățile israeliene.

Mă gîndeam că numai Dumnezeu știe cînd voi mai avea ocazia să vorbesc deschis și liber cu unul din cei mai mari conducători evrei, așa încît trebuia să fiu foarte deschis. Trebuia chiar să-mi asum riscul de a răni pe Golda prin poziția mea, dar era nevoie să cunoască adevărul. Eram singura persoană care putea să-i spună adevărul și mă pregăteam să o fac.

Ne-am întîlnit în casa dr-ului Itzhak Levine, profesorul de istorie de la Yeshiva University. Soția mea mă acompania. De asemenea, Liova-Eliav, secretarul personal al d-nei Golda Meir, era prezent.

Mi-am ținut cuvîntul dat mie însămi. I-am prezentat Goldei o dare de seamă, lungă și precisă asupra a tot ce s-a petrecut în toamna lui 1958 și iarna lui 1959, și a modului cum presa și radioul israelian au provocat o catastrofă pentru evreii români. I-am spus că atitudinea lor iresponsabilă a condus la închiderea porților, la înfometarea a mii de evrei care au fost concediați, la eliminarea tinerilor din școli și universități și la arestarea a sute de sioniști. Care era logica unei asemenea atitudini?

Am vorbit mai mult de o oră. Observam cum chipul Goldei se înroșește treptat. Pe măsură ce asculta, devenea tot mai furioasă. „Guvernul român ar trebui să vă acorde o decorație specială după serviciile pe care i le aduceți și după conferințele pe care le-ați ținut în Statele Unite“, mi-a spus la un moment dat. „Stricați totul! Am venit aici ca să salvez pe evreii români care mor de foame și sînt persecutați, iar dumneavoastră afirmați că viața lor e bună în România. Nu înseamnă asta o sabotare a muncii noastre?“ a continuat Golda cu furie.

Încercînd să fiu calm, am întrebat-o pe Golda : „Nu vreți să-i scoatem pe toți evreii din România și să-i aducem în Israel? Nu vreți să avem sinagogi și cursuri de Talmud-Tora în România? Nu doriți să avem o viață evreiască puternică, pînă la plecarea tuturor coreligionarilor noștri? Cum aș putea să neg că există acolo sinagogi și Talmud-Tora? Dacă aș face-o, aș fi vinovat de două păcate : întii aș fi un mincinos, iar apoi aș fi vinovat de distrugerea lor. Hai să nu vorbim, însă, din punct de vedere etic, ci numai din cel practic. Nu este guvernul israelian interesat în menținerea unei vieți evreiești în România, astfel încît un climat propice să se creeze pentru viitorii olim în Israel? Vă rog să-mi arătați unde greșesc. Există cineva care să vă poată oferi un tablou mai veridic decît al meu? Nu vă dați seama, oare, că guvernul român a reacționat deja la cuvîntările mele de aici, prin mărirea numărului de emigranți în Israel?“

„Dacă vreți *Alia*, aveți nevoie de evrei“, am continuat. Dacă nu menținem Talmud-Tora, educația iudaică, cultura și sinagogile, poporul nostru va dispărea ca atare, iar evreii nu vor pleca în Israel. Ei vor pleca în alte părți dar nu spre Israel. Oare nici unul dintre informatorii voștri nu v-au spus nimic despre multele primejdii pe care le-am înfruntat din cauza luptei mele permanente pentru *Alia* și pentru Sionism?“

Cuvintele mele păreau să n-o impresioneze pe Golda. Expresia neîncrezătoare rămase tot timpul pe chipul ei. Era prea bine intoxicată de neadevăruri cu privire la mine și la activitatea mea, pentru a o face să-și schimbe atitudinea într-o singură întrevvedere cu mine.

Din motive de securitate, am plecat împreună cu soția mea ceva mai înainte de Golda. Mai tîrziu, cînd ne-am împrietenit mai bine cu familia Levine, am aflat că după plecarea noastră Golda ar fi spus : „Nu cred nici un cuvînt din tot ce spune omul ăsta“.

Întîlnirea mea cu Golda la New York avea să-și arate consecințele timp de peste zece ani. Nu era omul care să uite sau să ierte ceva. La fiecare pas am simțit privirea aceea agresivă, fața roșie, expresia furioasă. În timpul acesta trebuia să mă lupt pe două fronturi. Agenții de Securitate din România mă acuzau că sînt „spion sionist“, iar unii oameni din Israel încercau, de asemenea, să mă discrediteze. Golda nu putea, totuși,

în ciuda poziției sale, să neghe munca mea pentru Israel, pentru *Alia* și pentru înflorirea comunităților. Continuam să aduc elogii guvernului român pentru acordarea tuturor drepturilor religioase, naționale și culturale. Era, însă, greu să ignor toate presiunile fizice, materiale și morale, venind din dreapta și din stînga, și să promovez, în continuare, linia mea de „do ut des“, pentru a obține noi cursuri de Talmud-Tora, mai mulți *olimi* pentru Israel, mai multe ajutoare bănești, haine, medicamente, cămine de bătrîni, cărți evreiești și reviste. Pentru a obține toate aceste concesi, trebuia să plătesc prețul firesc al publicității în legătură cu aceste realizări. Orice editorial favorabil se materializa, mai apoi, în alte realizări de același tip.

Datorită metodelor mele, evreii români soseau la Lod, în Israel, iar nu la Viena; deveneau cetățeni la Kiriath Şmone, iar nu la Philadelphia. Prin atitudinea mea, evreimea română nu mai constituia o problemă: nouăzeci și șapte la sută dintre ei au plecat în Israel, rămînînd prieteni ai României. Cele trei procente rămase sînt organizați în șizeci și șapte de comunități, continuînd *Alia*. Datorită metodelor mele, relațiile dintre Israel și România s-au îmbunătățit atît de mult încît, în 1967, România a fost singura țară — pe atunci socialistă — care a menținut relații diplomatice cu Israelul. A fost o surpriză pentru mulți, dar nu pentru mine. Pot să spun cu mîndrie că întreaga perspectivă asupra sionismului, asupra drepturilor Israelului de a exista și a problemei evreiești în general s-a schimbat radical în cadrul conducerii românești.

În același timp, în alte părți, în alte țări — ce fuseseră comuniste — tactica lozincii „let my people go“ și a ciocnirii permanente a devenit falimentară, conducînd la rezultatul că 85—90% dintre *emigranți* nu au ajuns în Israel.

Cînd eu și cu soția mea, după războiul de șase zile, i-am făcut o vizită președintelui Şazar, acesta s-a ridicat în picioare la intrarea noastră în biroul său, a venit în întîmpinarea mea, m-a îmbrățișat și mi-a spus: „Domnia voastră ați avut dreptate, iar nu noi. Calea dumneavoastră a fost cea bună, iar nu a noastră“.

Vizita mea în Statele Unite, care a durat din noiembrie 1961 pînă în aprilie 1962, a avut un efect și asupra situației episcopului Valerian Trifa, unul dintre conducătorii Gărzii de Fier și ai pogromului de la București, din timpul rebeliunii legionare. Între timp el ajunsese în America, ascunzînd cu grijă adevărul, devenind, în cele din urmă, episcop al Bisericii Ortodoxe Române. Acuzațiile mele la adresa lui și mărturiile directe au constituit un adevărat șoc.

L-am provocat pe Trifa, spunînd: „Sînt preot, și ei este de asemenea preot. Dacă pretinde că nu spun adevărul, să mă cheme în fața

unui tribunal ecleziastic. Sint gata să aduc probe că este un criminal de război“. Trifa nu a răspuns provocării mele.

Cu ajutorul lui Robert Kennedy, ministrul american de Justiție, și al lui Philip Klutznick, ambasadorul american la Națiunile Unite, am putut să aduc problema în fața celor mai înalte cercuri ale administrației. Am putut, de asemenea, să determin pe kongresmenul Halpern să denunțe crimele și minciunile lui Trifa în Congres. Am convocat o conferință de presă și m-am adresat direct publicului american, iar apoi am convocat o altă conferință de presă, mai mare, la Tel-Aviv.

Cu toate acestea, Trifa, ca și alți criminali de război, avea aliați puternici. Mi s-a spus că obținuse protecția Agenției Centrale de Investigații, care îi recruta pe unii dintre emigranții proeminenți din Europa de Est în lupta contra comunismului. Cum C.I.A. îl adusese pe Trifa în America, era greu acum să se debaraseze de el și să-l expulzeze. Trifa mai era apărat de Biserica Ortodoxă Română din S.U.A., care număra peste 100 000 de credincioși în Detroit și Cleveland, Ohio.

Avocatul lui Trifa m-a interogat, atunci cînd am depus mărturie împotriva clientului său, la Departamentul de Justiție. M-a întrebat : „L-ați văzut pe episcopul Trifa omorînd evrei?“ „Nu“, i-am răspuns, „dar nu l-am văzut nici pe Hitler“.

Cu toată protecția, după mai mulți ani, Trifa a pierdut. Mărturiile împotriva lui erau prea puternice. I s-a ridicat, în cele din urmă, cetățenia americană și a fost expulzat în Portugalia, una din foarte puținele țări care a acceptat să-l primească. A murit la cîțiva ani după aceea.

Obținînd încrederea autorităților românești, m-am gîndit că e timpul potrivit pentru o vizită în Israel. Niciodată nu-mi închipuiam cu adevărat că voi putea să-mi realizez acest vechi vis. În timpul anilor de teroare stalinistă, soția mea și cu mine eram siguri că nu ne vom putea salva și nu vom putea să vedem vreodată Țara Sfîntă. Acum mă hotărîsem totuși, să încerc „imposibilul“.

L-am vizitat, mai întii, pe ambasadorul român la Washington și i-am spus : „Vă rog să cereți pentru mine permisiunea de a vizita Israelul, unde sint înmormîntate rămășițele tatălui meu“. Ambasadorul a telegrafiât la București și a obținut aprobarea. Gheorghe Gheorghiu-Dej, personal, și-a dat încuviințarea.

Am intrat apoi în legătură cu Meir Rosenne, consulul israelian din New York (mai tîrziu, a devenit ambasador în S.U.A. și un vestit negociator diplomatic). I-am cerut să-mi acorde o viză de intrare în Israel. Rosenne a telegrafiât, la rîndu-i, pentru instrucțiuni, așteptîndu-se, după toate aparențele, la anumite dificultăți. În cele din urmă, Rosenne m-a avertizat : „Sfatul meu este să nu călătoriți în Israel. Este periculos“.

Apoi a adăugat, cu un aer misterios : „Nimeni nu s-a întors în România din Israel. Nu vă duceți“.

Uimit de acest răspuns, i-am spus : „Vă mulțumesc, dar îmi știu cel mai bine interesele. Vreau să mă duc în Israel“. Rosenne a cerut încă o dată o confirmare din Israel și a primit același răspuns. Atunci am reacționat : „Sînt evreu și am dreptul la o viză de intrare. Nu puteți să-mi refuzați dreptul de a vizita Israelul“. „Nu vă dăm această viză“ — a insistat Rosenne.

De șase sau șapte ori am primit răspunsuri negative la cererile mele. Era o situație incredibilă, guvernul Israelului refuzînd viză de intrare șef rabinului României. Îmi puteam închipui ușor că anumite cercuri, enervate de ciocnirea mea cu Golda Meir, își luau acum revanșa. Nu puteam să accept o asemenea decizie. I-am spus din nou lui Rosenne : „Faceți cunoscut guvernului Israelului că dreptul meu de a obține o viză pentru Israel nu depinde de ei, ci de Tora. Am aceleași drepturi ca și un membru al guvernului israelian. Nimeni nu are puterea de a mă împiedica să pășesc pe pămîntul Israelului, Țara noastră Sfîntă“.

Intenționam să plec împreună cu soția mea în Israel fără viză și făcusem toate preparativele. Înainte de plecare, am primit, totuși, vizele necesare. Am ajuns în Israel, la 2 aprilie 1962. Cînd avionul a făcut cîteva cercuri deasupra aeroportului, cîtece evreiești au fost transmise în megafoane, iar noi eram atît de emoționați, încît am izbucnit în lacrimi. În curînd, aveam să primim, însă, un alt fel de șoc.

Cînd am părăsit aparatul și am trecut prin aeroport către ieșire, am fost înconjurați de cîțiva polițiști, care ne-au cerut să deschidem bagajele și ne-au controlat tot ce aveam asupra noastră. Stăteam, împreună cu soția mea, împietriți de uimire, urmărind cum „vama“ noastră continuă ore în șir, pînă după miezul nopții. Știam că rudele ne așteaptă afară și ne întrebam ce vor fi gîndind. Polițiștii n-au putut să descopere nimic ilegal, și atunci am cerut să ne fie restituite bagajele. Situația devenise intolerabilă. Atunci ni s-a cerut altceva. „Aveți nevoie de un certificat de vaccinare ! „Nu aveam nimic de acest fel“. Spunîndu-le asta, mi s-a răspuns : „Atunci nu puteți intra în Israel“.

Mi-am dat seama că trebuie într-un fel să informez publicul israelian asupra acestor practici rușinoase, care se produceau în numele său. Le-am spus polițiștilor că nu mă pot împiedica să telefonez în oraș. În timp ce ezitau dacă să mă lase sau nu, m-am îndreptat spre telefon și am început să sun marile ziare din Tel-Aviv, povestindu-le întîmplările incredibile la care eram supus și invitîndu-i pe ziaristi la aeroport pentru o conferință de presă. Îmi amintesc de faptul că primul ziar pe care l-am contactat a fost *Maariv*. Desigur că am fost interceptat, iar cei interesați au vrut să evite în mod evident un scandal. În cinci minute, pașapoartele

ne-au fost vizate și ni s-a permis în cele din urmă, să părăsim aeroportul. În ziua următoare, președintele Ben Zvi și speakerul Knesset-ului, Kadiș-Luz, m-au invitat să le fac o vizită. Politicieni de vază, ca dr. Warhaftig, ministrul Cultelor, Moșe Shapiro, ministrul Internelelor, și alții au venit să mă viziteze. Erau neplăcut impresionati de felul în care fuseserăm tratați.

Ne-am amînat plecarea din Israel la rugămintea expresă a guvernului român, care dorea să ne continuăm eforturile și investigațiile în legătură cu cazul Trifa. Existau martori și documente în Israel și era important ca eu să le examinez. Evreii români știau doar că mi-am amînat întoarcerea, dar nu cunoșteau motivele. Desigur, s-au răspîndit anumite zvonuri. Sute de oameni au venit la aeroport ca să mă salute la reîntoarcere. Mulți dintre ei erau, pur și simplu, curioși să vadă dacă într-adevăr am venit.

Autoritățile românești erau bucuroase să constate că am putut să ofer o nouă imagine a țării în cursul vizitei mele. Aprecierea era că am cunoscut un succes imens. Gheorghe Gheorghiu-Dej mi-a spus, mai tîrziu : „Am avut paisprezece ambasadori și peste trei sute de diplomați în Statele Unite din 1945 pînă astăzi, dar toți la un loc nu au făcut atît pentru noi cît ați făcut dumneavoastră, domnule șef rabin“. Bunele relații pe care le-am stabilit cu conducerea românească, convingerea că interesele lor coincid cu ale noastre au devenit factori decisivi în promovarea emigrărilor evreiești în Israel. În cei cincisprezece ani, între 1961 și 1975, nu mai puțin de 150 000 de evrei au părăsit România în liniște, fără să se facă vreo gălăgie. Departamentul de Stat a făcut, de asemenea, cunoscut că vizita mea a contribuit la îmbunătățirea relațiilor americano-române. Aceasta s-a dovedit de mare importanță pentru economia românească și pentru imaginea țării în străinătate, într-un moment cînd România își cucerea independența și se îndrepta spre relații mai bune cu Occidentul. Ministrul Pungan, numărul doi al Ambasadei din Washington, dar, de fapt, adevăratul om forte al misiunii, era legătura mea directă cu Gheorghiu-Dej. El era convins că îmbunătățirea relațiilor cu Statele Unite erau măcar în parte datorată activității mele în cele cinci luni ale vizitei în S.U.A. Sper că a fost așa ! . . .

De fapt, rezultatele cele mai bune ale contactelor benefice cu americanii vor fi obținute între 1975 și 1988, cînd clauza națiunii celei mai favorizate a fost acordată României.

Dar să ne reîntoarcem la Golda. Au trecut anii. Am reîntîlnit-o cu diverse prilejuri, dar privirea pe care mi-o arunca era neschimbată, ca și opinia sa negativă în ceea ce mă privea. Cu toate acestea, mi-a trimis un mesaj de felicitare cu ocazia celei de a douăzecea aniversări a șef

rabinatului meu, în 1968, prin șef rabinul Goren. Apoi, deodată, în 1972, a venit la București să-l întâlnească pe Ceaușescu.

Cînd a intrat în Templul Coral, vinerea seara, mai multe mii de evrei umpleau sinagoga, curtea și zona învecinată. Pe *bimah*, mai mult de 100 de tineri au primit-o cîntînd *Șalom aleihem*. Golda a fost uimită. Stînd lingă mine, a început să plîngă atunci cînd corul copiilor noștri a cîntat *Jerușalaim șel zahav*. Fotografia sa, cu explicația : „Golda își șterge lacrimile la București“, a apărut în toate ziarele evreiești din lume.

În predica mea, dedicată vizitei sale, i-am spus între altele : „În primele decenii ale secolului nostru, mulți activiști evrei din Keren-Kayemet călătoreau în Europa de Est pentru a vorbi în mici localități, către masele evreiești de atunci, în favoarea ideii sioniste. Unul dintre ei, care nu fusese niciodată în Palestina, obișnuia să se refere la frumusețile țării, dînd detalii referitoare la peisaj, arhitectură etc. După douăzeci de ani de asemenea cuvîntări întemeiate pe imaginație, a hotărît să facă *Alia*. Cînd a ajuns în Țara Sfîntă, a călătorit în lung și în lat, exclamînd : „N-am știut niciodată că toate minciunile pe care obișnuiam să le spun în cuvîntările mele erau adevărate“. Geveret Golda, am continuat, vă rog să priviți în jur și să constatați că toate minciunile cu care se spunea că încerc să vă intoxice și să vă induc în eroare sînt adevărate“.

Atitudinea sa a cunoscut o schimbare totală și, în cele din urmă a devenit o sprijinitoare fidelă a politicii mele. La recepția dată de ambasadorul israelian, cu prilejul vizitei sale la București, privirea ei n-a mai fost rece și rea, m-a privit, dimpotrivă, cu dragoste și respect. Din punctul meu de vedere, era o altă Golda.

La întoarcerea sa în Ierusalim, i s-a spus că fusesem ales președintele lui Beit Hatefuțot, Muzeul Diasporei, și că mă pregăteam să plec din România pentru a-mi lua în primire noul post.

Nahum Goldman mi-a povestit următoarele la o ședință a Consiliului de conducere, din iulie 1975, la Geneva : „Golda m-a sunat într-o bună zi, și mi-a spus : «Nahum, *hishtagata* ? (Nahum, ești nebun ?). Vrei să-l scoți pe omul ăsta din România ? Știi, oare, ce activitate binecuvîntată și vitală, desfășoară el acolo ? Cum poți să-ți iei o asemenea responsabilitate și să lipsești Comunitatea din România de conducătorul său ?»“ Răspunsul lui Goldman a fost : „Mă bucur să aud de la tine o opinie atît de bună despre rabinul Rosen“.

Cînd am văzut că lucrurile s-au complicat și că Golda nutrea noi sentimente față de mine, amenințînd prin aceasta noile mele proiecte (eram hotărît să accept propunerea cu Beit Hatefuțot), am vizitat-o în biroul său din Ierusalim. Am vorbit în idiș și i-am spus : „Geveret Golda, timp de peste zece ani ați fost *mitnagedet* al meu (adversar, oponent),

iar acum, cînd sînt gata să accept criticile dumneavoastră și să plec din România, ați devenit *hasidul* meu (adept), admiratoarea mea, amestecîndu-vă, de fapt, din nou în planurile mele. Dacă atîta vreme nu am avut dreptate, cum vă explicați că am devenit în mod brusc indispensabil ?“.

Golda mi-a ținut o întreagă predică, plină de multe complimente : „Este datoria dumneavoastră să mai rămîneți doi ani acolo“. A devenit foarte prietenoasă cu mine, iar cînd a părăsit funcția de prim ministru m-a invitat o dată acasă la ea, în Ramat Aviv.

Aceasta a fost ciocnirea mea cu Golda Meir. Am înfruntat furtuna stîrnită de impresia rea pe care și-a făcut-o despre mine în timpul întîlnirii noastre din 1961, iar eu consider decisiv acest capitol din viața mea.

Marea mea satisfacție a fost faptul că, pînă la urmă, a avut tăria morală de a-și recunoaște greșeala. Cinste memoriei ei.

Începutul unei ere noi

La câteva zile după călătoria mea în S.U.A. și Israel, către sfârșitul lui mai 1962, „conducătorii“ C.D.E.-ului au primit din partea guvernului român ordinul să organizeze o masă solemnă în cinstea mea. Toți președinții de comunități din țară au fost convocați și puși să elogieze „serviciile patriotice“ aduse de mine României.

Eram uimit și, în același timp, am simțit un fel de răzbunare tardivă, stînd și ascultînd laudele dușmanilor mei, care pînă mai ieri îmi cereau capul.

Efectul vizitei mele în Statele Unite și în Israel fusese uimitor. Guvernul român a concediat, în cele din urmă, toată *Ievsekția*, care eșuase în lupta împotriva sionismului și *Alialei*. Conducerea Federației mi-a fost oferită, în cele din urmă, mie.

Deodată, populația evreiască nu a mai fost considerată drept indispensabilă. O generație nouă de oameni de știință, doctori, ingineri, specialiști în diverse domenii, artiști și scriitori era gata să preia funcțiunile esențiale din societate. În același timp, populația evreiască a demonstrat că era hotărîtă să plece în Israel. Teroarea stalinistă, închisorile, propaganda C.D.E.-istă și tot felul de atitudini mieroase la care s-a recurs de-a lungul timpului nu au reușit să-i facă pe evrei să-și schimbe intențiile. 130 000 de evrei s-au înscris pentru *Alia* în 1958. „Nu e nimic de făcut. Am renunțat la tentativele de a vă convinge să rămîneți“ — mi-a spus Bodnaraș. „Ne-ați întors spatele. V-am salvat viețile, v-am dat toate drepturile, mai mult decît ați avut vreodată în această țară, dar ați fost și ați rămas un popor nomad“.

L-am întrerupt, spunîndu-i : „Totmai pentru a nu mai fi «nomazi» avem nevoie de o patrie, de o țară a noastră, care este Israel“.

Reacționînd la atitudinea noastră, guvernul a dat afară mii de evrei din diferite servicii în care lucrau și a exmatriculat studenții din universități.

La protestele mele, Bodnaraș, mi-a răspuns : „Știți că instrucția în școlile și universitățile noastre este gratuită și că statul socialist plătește. Ne cereți cumva să vă pregătim pe banii noștri doctorii și inginerii pentru Israel ? Este prea mult !“.

În cele din urmă, guvernul român ajunsese să recunoască faptul real că evreii erau un „capital politic“ pierdut pentru afacerile sale politice și că pot fi făcuți „cadou“ rabinului lor.

Dar, vai, exact în momentul cînd conducerea țării a fost de acord să preia președinția Federației Comunităților, m-am îmbolnăvit. O pată a fost constatată pe plămînul meu drept, o umbră care a condus la un prim diagnostic de cancer.

Cu toate că nu aveam nici un fel de dureri, din momentul cînd am aflat diagnosticul m-am retras la mine acasă, refuzînd să mai văd pe cineva. Săptămîni după săptămîni, o lună după alta, cei mai buni specialiști din România insistau să extirpeze plămînul atins. Am refuzat, intenționînd să consult și medicii din Occident. Cunoșteam, desigur, nivelul înalt al științei medicale din România, dar nu aș fi putut să accept o intervenție atît de masivă înainte de a consulta mai multe păreri. Logica mea era că, în ipoteza confirmării diagnosticului de cancer, operația ar fi fost, oricum, fără rost. În mod paradoxal, deși guvernul îmi permisesse mai înainte să călătoresc în Occident, de data aceasta a refuzat să-mi acorde viza, probabil pentru a nu da impresia de neîncredere în știința medicală românească.

După ce a vorbit cu doctorii, Bodnaraș a hotărît să-mi pregătească un succesor. Se răspîndise zvonul că eram pierdut iar eu însumi nu vedeam nici o șansă de supraviețuire.

Timp de opt luni (ianuarie—august 1963) m-am aflat în această situație, iar soția mea trebuia să facă față acestei traume. În sfîrșit, am primit o viză de ieșire și am consultat un specialist la Zürich, iar mai apoi la Paris și la Lausanne.

Faptul că după opt luni mai eram încă în viață a invalidat primul diagnostic. Cu toate acestea, medicii străini au admis că la începutul bolii ar fi pus același diagnostic ca și colegii lor români, atît după simptomatologie, cît și după investigații.

Dar pata se află și acum acolo, după douăzeci și șase de ani. Între timp, toți doctorii mei au murit, iar eu am devenit un „miracol“ pentru orice radiolog care mă vede și constată umbra din plămînul meu drept.

Întorcîndu-mă acasă și declarîndu-mă în deplină sănătate, m-am întors, la lucru, iar în ianuarie 1964 am devenit Președintele Federației de Comunități. Toți comuniștii au trebuit să părăsească posturile de conducere din comunități.

A început o nouă eră. Una din primele mele decizii a fost să reorganizez întregul sistem educativ, să extind rețeaua de cursuri de Talmud-Tora și să introduc un control financiar.

Toate cantinele noastre din București ca și vilele de la mare și de la munte ofereau numai hrană preparată neritual, fiind, astfel, imposibil de folosit. Îmi amintesc de o noapte petrecută în dispute acerbe cu C.D.E.-iștii, în anii mei de lupte cu ei și cu ceilalți membri din conducerea veche a Federației, încercînd să obțin alimentație cașer măcar pentru credincioși. Bacal a pretins atunci că încerc să introduc teroarea în viața evreiască. „Sînt ateu și nu vreau să mănînc cașer“, mi-a replicat acest vajnic comunist.

„Foarte bine“, am spus atunci, „dar voi sinteți acei care forțați pe alții să acționeze împotriva convingerilor lor. Voi, atei, puteți să mîncăți cașer, nimic nu vă împiedică, dar noi nu putem mîncă alimentele voastre. În al doilea rînd, toate alimentele sînt cumpărate din contribuția religioșilor, donații, prețul pe mața de Pesah etc., iar voi folosiți acești bani pentru alimente pe care noi, cei care dăm banii, nu putem să le mîncăm chiar din motivele religioase pentru care dăm acești bani“.

Argumentele mele nu au avut atunci nici un succes, dar acum, peste noapte, toate restaurantele Federației au devenit cașer.

„*Lo Amut*“. Dumnezeu mi-a dat viața și eu trebuia să-i plătesc o datorie pentru asta. „*Nu voi muri, ci voi trăi spre a povesti înfăptuirile lui Dumnezeu*“ (Psalmul 118, 12).

Indoieli asupra continuării misiunii mele în România

Problema s-a pus pentru prima dată cu ocazia primei mele călătorii în America, în noiembrie 1961. Așa cum am mai spus, era vorba de o invitație din partea dr. Belkin, președintele la Yeshiva University din New York. S-a întâmplat într-un moment când România era interesată în obținerea unei opinii americane favorabile, astfel încât răspunsul guvernului a fost că pot să accept invitația dr-ului Belkin, dar fără a fi însoțit de soția mea. M-am dus, atunci, la Bodnaraș și i-am vorbit, ca de obicei, deschis și franc : „De ce nu mă lăsați să plec cu soția mea ? Vă temeți că nu mă mai întorc ? Fiți incredințat că niciodată n-o să dispar pur și simplu, abandonându-mi Comunitatea. Sînt prea conștient de toate responsabilitățile mele și nu-mi voi dezamăgi coreligionarii. Eu nu mă voi comporta niciodată ca predecesorul meu. Oricît de mari ar fi primejdiile, datoria mea este să fiu cel dintîi în a le înfrunta. Desigur, idealul meu este să mă stabilesc într-o zi în Israel. Niciodată n-am făcut un secret din asta. Dar atunci cînd voi hotărî să plec, am s-o spun dinainte. Guvernul român și enoriașii mei vor ști cînd mă voi hotărî să plec“.

Bodnaraș mi-a răspuns : „Sînt deplin de acord cu dumneavoastră. Haideti să încheiem un «gentlemen's agreement», cum spun englezii, o înțelegere între gentlemen. Nu vom încerca să vă oprim atunci cînd veți dori să plecați, dar nici dumneavoastră nu veți face acest pas fără ca s-o știm“.

În timpul turneului meu american, mama și sora mea au încercat să mă convingă să nu mă mai întorc în România. Se temeau de ceea ce putea să mă aștepte. De asemenea, rabinul Zisse Portugal, care avusese o experiență atît de teribilă în închisoare și știa că Securitatea voia să mă distrugă, m-a implorat să rămîn în străinătate, considerînd că întoarcerea ar însemna o sinucidere.

Un singur om, Lubavicher Rebbe, Rabbi Menachem Mendel Schneersohn, m-a sfătuit să mă întorc la București. M-am dus împreună cu

soția mea să-l văd la locuința sa din Eastern Parkway, din Brooklyn. Am vorbit aproape o noapte întreagă despre multe probleme evreiești. Referindu-se la problemele mele personale, el mi-a vorbit de propriile experiențe în Rusia Sovietică, evidențiind cât de importantă este misiunea unui conducător evreu în asemenea circumstanțe.

„Sfatul meu este să te întorci“, mi-a spus el, adăugînd un cuvînt pe care nu-l vom uita niciodată: Cunoaștem foarte bine activitatea dumneavoastră. Ceea ce reușiți să faceți singur acolo, într-o oră, noi n-am reuși să realizăm într-o viață“.

Lubavicher Rebbe este o mare personalitate a lumii iudaice, reunind o cultură și o învățătură tradițională de adîncime, cu o înțelegere nuanțată a lumii de azi. Inginer naval, cu diplome cîștigate la Sorbona, la Paris, el este astăzi o călăuză spirituală cu adepți în toată lumea, atrași de marea sa înțelepciune. El m-a încurajat să rezist tuturor presiunilor și să respect înțelegea mea cu Bodnaraș.

Mai tîrziu, în 1968, în timpul crizei cehoslovace, mă aflam la Londra, în drum spre Argentina, unde fusesem invitat să vorbesc la deschiderea unei săptămîni dedicate literaturii idiș. Se știe că sovieticii fuseseră atît de iritați de manifestările de independență ale României și de solidaritatea ei cu cehii încît plănuiau o invazie. În noaptea aceea, tîrziu, spre dimineață, am auzit un ciocănit la ușa mea. M-am mirat să constat că era ambasadorul român de la Londra, Pungan, care mă înștiința că are un mesaj urgent din partea celor mai înalte cercuri conducătoare de la București. Esența mesajului era: „Ajutați-ne! Ruși sînt gata să invadeze România“. Este deajuns pentru a da o idee asupra disperării conducerii românești.

După acest apel, am simțit că trebuie să fac tot ce-mi stătea în putință pentru a ajuta România, deși mă îndoiam că eforturile mele ar putea ajuta la ceva. Am contactat un asistent al președintelui Johnson și am încercat să-l fac să înțeleagă ce primejdie amenință independența României. Cercuri evreiești influente din Marea Britanie și Statele Unite au intervenit, de asemenea, pentru România. Președintele Johnson s-a hotărît să acționeze și a formulat un avertisment sever. I-a surprins, pur și simplu, pe ruși spunîndu-le să fie atenți „să nu dezlege ciinii războiului“. Eu sînt incredințat că aceste cuvinte ale președintelui Johnson au oprit invazia în România.

La întoarcerea mea acasă, Bodnaraș mi-a revelat cum a procedat guvernul de la Moscova pentru a-i informa pe români că armatele Pactului de la Varșovia au intrat în Cehoslovacia. În noaptea spre 21 august, mai exact la ora 3, portarul Ambasadei sovietice de la București s-a prezentat la intrarea Comitetului Central și a predat un plic. „Transmite-l imediat șefilor tăi“ —, a spus „trimisul special“ sovietic.

Două ore mai târziu, Comitetul Central se afla în ședință. De dimineață, sute de mii de cetățeni români au fost convocați în piața din fața sediului Comitetului Central, unde Ceaușescu a ținut un discurs, în care spunea că România va rezista și se va opune cu armele oricărei încercări de a-i viola frontierele.

I-am spus lui Bodnaraș : „Așa cum știți foarte bine, respect înțelegerea noastră din 1961 și mă voi întoarce întotdeauna acasă din călătoriile mele prin lumea evreiască. Dar acum situația era diferită. Nu știam pe cine voi găsi în București la întoarcerea mea, pe voi sau pe ruși. De aceea, trebuie să recunosc că am ezitat dacă să mă întorc sau nu“.

Bodnaraș mi-a răspuns : „Domnule șef rabin, vreți să spuneți că v-ați gândit să vă întorceți chiar dacă rușii ar fi fost aici? Doamne ferește! Dacă patriarhul ar fi în străinătate și rușii ar intra în România, iar el m-ar întreba ce să facă, i-aș spune că datoria lui este să se întoarcă. Este țara lui și trebuie să fie alături de poporul său. Dar dacă dumneavoastră, domnule șef rabin, veți fi vreodată în această situație, primul lucru pe care trebuie să-l faceți este să cereți azil politic într-o altă țară“.

Accastă părere, de la unul dintre conducătorii țării, care nu era nici pe deparat un antisemit și care își dedicase toată viața luptei pentru socialism, aruncă o lumină asupra poziției reale a evreului în diaspora. Chiar șef rabinul, de altfel membru al Parlamentului, era considerat pînă la urmă, altfel decît un autohton. Bodnaraș avea dreptate.

Încă în 1965, de altfel, mă hotărisem că venise timpul să părăsesc România. Bunul meu prieten, dr. Wilhelm, șef rabinul Suediei, căruia îi cerusem sfatul, îmi scria : „Dacă m-ai fi întrebat acum zece ani, aș fi spus : mai așteaptă cîtiva ani. Ai încă destul timp ca s-o faci mai târziu. Dacă o să mă întreb în zece ani de acum înainte, îți voi spune că este prea târziu. Nu te mai gîndi . . . Dar acum (aveam puțin peste cincizeci de ani), răspunsul meu este : fă-o repede, e timpul potrivit!“.

Trecusem prin multe primejdii, am fost implicat în prea multe polemici și controverse și abia mă refăceam după o boală de care doctorii încă se mai temeau. Poate că mi se cuvenea o schimbare . . . Voiam să am mai mult timp pentru scris. Mii de glose biblice și talmudice așteptau să fie selectate și compilate pentru studii. Venise, poate, și timpul de a scrie memorii, după o viață atît de furtunoasă. Voiam să mă odihnesc puțin, să-mi recuperez forțele, mai înainte de a mă stabili definitiv în Israel.

Invitația de a ocupa jilțul de șef rabin al Zürich-ului mi-a fost adresată în 1965. Președintele acestei Comunități, dr. Wreschner, și conducătorul Sinagogii mari din Loewenstrasse (Zürich), Bollag, au venit

la București pentru a-mi face o propunere oficială și pentru a mă chema în Elveția. Am acceptat atunci și am ținut o predică de Șabat la sinagogă și o conferință într-o sală a comunității. „Züricher Zeitung“ a publicat un comentariu favorabil asupra aparițiilor mele publice, iar contractul privitor la misiunea mea ca șef rabin, ca și detaliile tehnice în legătură cu această poziție, a fost semnat de președintele Wreschner.

Am fost de acord cu acest contract, deoarece simțeam că misiunea mea era aproape de a fi împlinită. În cei șaptesprezece ani de când eram șef rabin, sute de mii de evrei făcuseră *Alia*, iar primejdiile erei staliniste se îndepărtaseră. Speram acum să se găsească altcineva pentru a-mi lua locul.

Întorcându-mă la București, l-am informat pe Bodnaraș de planurile mele. Făcusem propus candidat pentru alegerile parlamentare, pe lista unică a Frontului Unității Socialiste. Am cerut guvernului să anuleze candidatura, deoarece intenționez să plec. Bodnaraș a acceptat, la început, propunerea mea și mi-a cerut să adresez guvernului o scrisoare în acest sens, menționând că doresc să-mi schimb situația. M-am conformat, dar, după câteva zile, răspunsul pe care l-am primit a fost negativ. Nimic nu se va schimba. Urma să rămân candidat de deputat, iar când voi hotărî să plec, voi pleca. Bodnaraș a mai adăugat: „Am o propunere nouă. Cum v-ar aranja dacă ați accepta un program de doi ani, în felul următor: trei săptămîni la Zürich și una la București?“

Am crezut, mai întii, că propunerea sa era o glumă, dar s-a transformat în ceva serios. Am transmis-o imediat la Zürich. Reacția dr-ului Wreschner a fost pozitivă, a acceptat sugestia guvernului român. Însă, după câteva săptămîni, situația s-a schimbat din nou. Problema aducerii Jointului în România a devenit foarte acută și vitală pentru evreii săraci din România.

În același timp, cursurile de Talmud-Tora pentru tineri s-au extins cu succes, iar nu mai puțin de 400 de adolescenți din București și alte câteva sute în celelalte orașe au început să vină de două ori pe săptămîină la conferințe de iudaism, la lecțiile de ebraică, la corurile și orchestrele noastre. Desigur că de la Zürich nu m-aș fi putut ocupa de toate acestea.

Am hotărît să amîn ocuparea poziției de la Zürich, dar mi-am promis mie însumi că într-un an sau doi voi încerca să-mi realizeze planul de a mă stabili în Israel.

Așa am ajuns la „planul“ *Beit-Hatefuțot*. În 1961, Nahum Goldman propusese, la New York, să devin viitorul președinte al Muzeului Diasporei. Argumentul său era că situația mea de conducător al unei comunități din Europa de Est îmi conferea statura publică, cea mai potrivită pentru a ocupa funcția de președinte al unei Case a Diasporei.

Deoarece construcția lui Beit Hatefuțot a durat mai mulți ani, s-a convenit ca între timp să rămîn în România. Îmi convenea această împrejurare, deoarece nu voiam să-mi abandonez atît de brusc comunitatea. De asemenea, conducătorii Israelului se bucurau că nu se va produce o tranziție prea bruscă. Președintele Israelului, Zalman Șazar, mi-a cerut, deci, în 1970, să mai rămîn doi ani în România. Apoi, în 1972, în timpul vizitei sale, Golda Meir a insistat să-mi prelungeșc șederea cu încă doi ani. În 1977, Menahem Begin a făcut la fel.

Și așa, după Zürich, proiectul *Beit Hatefuțot* a devenit și el o *Fata Morgana*. Totuși, în 1973, ritmul construirii localului s-a intensificat încît s-a pus și problema contractului meu, cu detaliile de salarizare, pe fondul menționat mai sus : că trebuia să-mi continui încă doi ani misiunea în România. Un contract a fost semnat, în cele din urmă, între mine, Nahum Goldman și Louis Pincus, președintele Agenției Evreiești. Acesta din urmă m-a provocat, însă la o discuție cu prilejul unei ședințe a Congresului Mondial Evreiesc la Paris. El mi-a spus : „Veți dori, desigur, să vă stabiliți într-o bună zi în Israel. Sînt sigur de asta. Credeți că poporul evreu vă va aclama atunci în picioare, aducindu-vă un omagiu pentru serviciile făcute ? Da de unde ! Evreii sînt un popor dur. Să nu vă faceți iluzii. Mai bine gîndiți-vă la viitor. Nu veți avea nici măcar un apartament, ca orice emigrant. Veți fi un om bătrîn, ale cărui contribuții vor fi fost uitate“.

Cuvintele sale m-au uimit și m-au amuzat, în acelaș timp. Aveam, pe atunci, șazeci de ani și mă consideram încă tînăr, iar avertismentele sale mi se păreau exagerate. Rîzînd, am răspuns : „Nu sînt îngrijorat. Am încredere în Atotputernicul !“.

Pincus n-a fost, însă, influențat de reacția mea. La următoarea ședință a conducerii lui *Beit Hatefuțot*, el a ridicat problema situației mele financiare. Rugat din doi în doi ani să nu părăsesc România, se punea, la urma-urmei, problema unor obligații de viitor. Pincus și cu Goldman au semnat atunci un contract, dîndu-mi posibilitatea de a avea un apartament în Tel Aviv, care urma să fie cumpărat de patru parteneri : Congresul Mondial Evreiesc, *Beit Hatefuțot*, Agenția Evreiască și Guvernul Israelian. Contractul îmi recunoștea treizeci și cinci de ani de activitate în slujba poporului evreu și stabilea drepturile mele de viitor la o pensie. S-a convenit că între timp, în perioada în care voi sta în România, salariul meu va fi folosit pentru a-mi plăti apartamentul. În 1979 ultimele rate au fost achitate și astfel am devenit posesorul unei locuințe în Eretz-Israel.

Uitîndu-mă înapoi la cei douăzeci și șapte de ani, din 1961, cînd s-a pus pentru prima oară problema crucială a rămîinerii mele în Ro-

mânia, pentru a continua misiunea începută în condiții atât de dramatice, sau a accepta o poziție proeminentă în viața mondială evreiască, îmi amintesc cuvintele pe care i le-am spus o dată lui Nahum Goldman : „Dacă vrei să vezi cine este într-adevăr un bun evreu, trebuie să-i pui următoarea întrebare : Să presupunem că te afli din nou în fața Muntelui Sinai și Dumnezeu îți oferă Tora, cu același preț, în următorii trei mii de ani“.

„Atunci când evreii au acceptat Tora cu cuvintele *Naașe Venișma* (Vom face și vom asculta), ei nu știau ce-i așteaptă în următorii trei mii de ani, ce fel de „Rebbe Geld“ vor trebui să plătească pentru a rămîne poporul Torei cîte riuri de sînge și lacrimi vor vărsa“.

„Acum, însă, în cazul unei noi revelații a Torei, evreul știe ce-l așteaptă, și dacă, totuși, ar spune din nou *Naașe Venișma*, acesta ar fi cuvîntul care ar proba că este un bun evreu“.

„Deci“, am încheiat, „uitîndu-mă înapoi la toate acele zile și nopți teribile, la toate sacrificiile, la toate durerile și suferințele ultimilor douăzeci și opt de ani, luînd în considerare și toate șansele pe care le-am avut de a-mi cîștiga o viață normală, de a-mi scrie cărțile și de a medita în liniște, cred că aș alege din nou cei douăzeci și opt de ani în România. Nimic, nici semnele exterioare de prestigiu, nici banii, nici onorurile nu pot să egaleze marea satisfacție pe care Atotputernicul m-a ajutat să o am prin realizările din România. Sint recunoscător lui Dumnezeu pentru misiunea istorică pe care mi-a încredințat-o“.

Acum, în 1990, cînd nouăzeci și șapte la sută din evreii români sint deja în Israel și numai trei la sută au rămas, cînd misiunea mea „împosibilă“ este îndeplinită, trag aceeași concluzie.

Moartea misterioasă a lui Charles Jordan

Una din acuzațiile care mi se aduseseră de-a lungul timpului era că puneam la cale reîntoarcerea Jointului în România. De ce era atât de reprobabil un asemenea scop îmi era greu să înțeleg. Jointul a fost, și este în continuare, o minunată organizație de ajutorare evreiască, care a salvat viața a milioane de oameni. Spun „a salvat“ în sensul cel mai propriu, deoarece fără Joint ei ar fi murit de foame sau de subnutriție. Jointul le-a dat sutelor de mii, dacă nu milioanele de evrei, prin grija sa, demnitate și speranță.

Dar Jointul a fost prins și el în vîltoarea războiului rece. În 1949, evreii români au fost surprinși să afle că o lege a fost promulgată, interzicînd orice activitate a Jointului în această țară. Depozitele sale de haine, alimente și medicamente au fost ocupate de liderii comuniști ai Federației de Comunități, iar conținutul lor a fost distribuit, în mare parte, unor neevrei, în loc de a fi repartizat celor cărora le fusese destinat.

Cu toate că faimosul „complot“ al medicilor în 1953, se dovedise a fi un fals, iar acuzații au fost eliberați, Jointul a rămas o problemă încă neelucidată, onorabilitatea acțiunii sale umanitare nu era, în mod oficial, pe deplin recunoscută. Tot ceea ce se întîmplase, a determinat autoritățile sovietice să nu mai descrie Jointul ca pe o organizație criminală. Această concesie permisesese, totuși, Jointului să înființeze pentru Europa de Est o nouă organizație caritabilă, Société de Secours-Genève, de fapt tot Jointul, sub alt nume.

Înregistrînd aceste noi dezvoltări, am început să pledez în fața autorităților înalte ale Statului pentru a permite activități similare ale Jointului în România. Soția mea și cu mine eram adînc impresionați, în fiecare zi, de sărăcia copleșitoare a mii și mii de familii evreiești. Înregistram, îndeosebi, tragedia amară a bătrînilor înfometați și singuri.

Erau, de fapt, două categorii : prima, cea a evreilor întorși de la Auschwitz sau din Transnistria, unde își pierduseră familiile. Erau bol-

navi și singuri și voiau să înceapă o viață nouă în Israel. Dar fluctuațiile politice de *Alia* i-a făcut să aștepte ani îndelungați miraculoasa viză de ieșire din România. Între timp au îmbătrînit; au devenit prea în vîrstă pentru a mai pleca în Israel, o țară unde era nevoie de oameni tineri și robuști. Astfel, au rămas pe loc, fără slujbe, fără pensii și fără rude. Cea de-a doua categorie era de familii ai căror copii plecaseră în Israel. Părinții rămăseseră în România, fără nici un sprijin. Odată cu trecerea anilor, zeci de mii de oameni au sărăcit în felul acesta, s-au declasat și au pierdut orice nădejde. Vor mai supraviețui ei oare? Depinde de noi, de energia și de puterea noastră de a lupta pentru ei. Totul era ca ajutorul nostru să nu ajungă prea tîrziu la ei.

Dar cererile mele au fost refuzate. Autoritățile îmi răspundeau că Jointul este o organizație imperialistă și că nu-i interesau asemenea bani. Vizita mea din 1961 în Statele Unite i-a convins, în cele din urmă, să adopte o altă poziție. Aveau acum o mai mare încredere în mine și erau gata să reconsidere vechea interdicție. Mi-a luat ceva timp, dar, în 1964, mi s-a spus că Jointul poate să-și reînceapă activitatea, cu anumite condiții.

Cu ocazia vizitei mele în Polonia, pentru a participa la dezvelirea monumentului de la Treblinka, mi-am propus să merg și la Varșovia, pentru a-l întîlni pe Charles Jordan, conducătorul Jointului, care se afla, atunci, în capitala poloneză. A fost surprins de decizia guvernului român și nu-i venea, pur și simplu, să creadă. A trebuit să-i spun de mai multe ori pînă să înțeleagă. Apoi a ridicat problema ratei de schimb între dolar și moneda românească. Voia ca rata dolarului să fie cu cincizeci la sută mai ridicată decît schimbul oficial. Autoritățile române au respins această cerere.

Eram dezamăgit de o asemenea dare înapoi. Am simțit o mare amărăciune în legătură cu faptul că Jointul se împiedicase de cîtiva lei, în timp ce evreii din România mureau de foame. Mi s-a părut atunci că Jointul fusese luat prin surprindere de decizia guvernului român și că nu avea suficiente fonduri pentru a deschide activități într-o altă țară. Între timp, noi făceam în România liste pentru posibili „clienți”. Sărăcia deplină a mii de oameni era incredibilă. Am petrecut zile și nopți trecînd de la unul la altul, vizitîndu-i pe fiecare și constatînd că nu mai puteam aștepta pînă cînd se vor termina discuțiile asupra ratei de schimb.

Am prevenit guvernul că Jointul folosea pretexte pentru a nu deschide activități în România. Românii erau cei care trebuiau să preia inițiativa pentru a depăși impasul. Au răspuns prin acceptarea unei rate de schimb care era cu 25 de procente mai ridicată decît cea oficială.

Insistau, însă, că vor semna o înțelegere numai dacă voi aduce în țară peste 200 000 de dolari pe an.

Am plecat în Statele Unite și am adus asentimentul „Joint“-ului pentru o subvenție de șase sute de mii de dolari anual. Drept rezultat, autoritățile române au adăugat trei lei pentru fiecare dolar schimbat, însemnând deci 25 de procente mai mult decât rata oficială pentru cadouri, care era de 12 lei. Rata de schimb generală era de 6 lei un dolar. Jointul ar fi fost gata să accepte 18 lei. Și așa, disputa a continuat. Au trecut încă trei ani lungi pînă cînd s-a ajuns la un acord satisfăcător cu Jointul.

Am avut multe întîlniri cu Charles Jordan și i-am spus de mai multe ori : „Nu am ajuns la o înțelegere, iar oamenii mor de foame între timp“. Eram lipsiți cu totul de fonduri și preocuparea în legătură cu această problemă mi-a dat o sugestie. „Vă rog să-mi trimiteți mari cantități de vin și coniac“, i-am cerut lui Jordan. Jointul mi-a expediat astfel 400 000 de sticle de vin și 200 000 de coniac în fiecare an. Din vînzarea acestor băuturi rituale (foarte solicitate și de neevrei) am realizat fondurile necesare unei imediate acțiuni de ajutorare, literalmente de salvare de la moarte a mii de vieți.

După ce am obținut în sfîrșit acordul formal pentru operațiile Jointului în România, Jordan m-a informat, în 1967, că ar vrea să petreacă un Seder la noi. Nu era un om religios, dar un foarte bun și sincer evreu, iar eu eram încîntat să-l am ca oaspete la masa festivă din propria mea casă. Am petrecut astfel o noapte de Seder de neuitat, împreună cu ceilalți conducători ai Federației, pînă la ziuă. Atunci cînd a părăsit România, Jordan mi-a spus că intenționa să se întoarcă și în vacanță la noi.

Cîteva luni mai tîrziu, Jordan a vizitat Israelul, după Războiul de Șase Zile, la invitația Primului Ministru de atunci, Levi Eshkol. Ziarele au anunțat că Eshkol invitase mai mulți evrei bogăți și influenți din toată lumea, pentru a discuta cu ei posibilitatea de a obține noi livrări de arme pentru Israel. După această întîlnire foarte bine relatată în presă, Jordan a venit la București.

A sosit într-o vineri după-amiază, în august, împreună cu soția sa și cu un nepot. spunîndu-mi că va sta weekend-ul în România, iar apoi va pleca la Praga și la Budapesta. Cehii îi acordaseră deja viza, dar ungerii încă nu. Pînă la acea dată, numai nepotul său primise viza ungară.

După ce a fost la rugăciunea de vineri seara la sinagoga noastră, Jordan a așteptat în stradă un taxi, pentru a se duce la hotel. Era însoțit de Emil Șechter, secretarul general al Federației. Cum stăteau în stradă, o mașină a oprit în dreptul lui Jordan. Înăuntru se aflau un

bărbat și o femeie. Cel care conducea l-a întrebat pe Jordan unde este hotelul „Athénée Palace“. Cum stătca la același hotel, Jordan a replicat că îi va conduce acolo, dacă îl iau și pe el în mașină. Bărbatul l-a invitat atunci să se urce și a trântit ușa cu repeziune.

Intrigat și alarmat de un asemenea comportament din partea unui cuplu aparent inofensiv, Șechter a încercat să deschidă ușa mașinii și aproape că reușise. „Cine-i ăsta?“ — a întrebat șoferul. „Este prietenul meu“, a răspuns Jordan, „dacă nu-l luați și pe el, mă dau jos“.

Împotriva voinței sale, omul a deschis portiera și Șechter s-a urcat lângă Jordan. Nimeni nu a mai vorbit apoi, pe tot drumul, pînă la hotel. Ajunși la Athénée Palace, Jordan și cu Șechter s-au dat imediat jos din mașină, ca și cuplul acela straniu, de altfel. Bărbatul spunea că sînt foarte oboșiți, deoarece călătoriseră non-stop, tocmai din Belgia. Șechter a fost și mai surprins, pentru că cei doi nu părea atît de oboșiți, dar mai ales că nu avea nici un fel de bagaje, iar mașina era curată și nu arăta deloc să fi făcut un drum atît de lung. Însă numărul de înmatriculare era, într-adevăr, străin.

Atunci cînd a devenit limpede, în cursul zilei de sîmbătă, că ungurii nu-i vor acorda viza de intrare, i-am spus lui Jordan : „De ce să mergeți la Praga ? Mai bine veniți cu mine la marc. Vă găsesc un hotel bun și vă veți odihni cîteva zile în condiții excelente. Mi s-a părut că ideea îi surîdea, dar m-a întrebat : „Și cum ajungem la mare ?“. „Cu mașina“, am răspuns. „Dar cît va dura călătoria ?“. I-am spus că în jur de patru ore. „Patru ore ? !“ — a exclamat Jordan —, „Eu și cu soția mea n-am putea să ședem într-o mașină timp de patru ore. Nu putem accepta oferta Dumneavoastră. Vom pleca la Praga“. Prin acest răspuns, Jordan și-a decis în acel moment, singur, soarta.

Am încercat să-l fac să-și schimbe planurile, dar a rămas ferm hotărît să meargă la Praga. Această decizie avea să-l coste viața.

În seara aceea, l-am invitat pe Jordan la o cină cu pește, într-un restaurant din București. La o masă de alături, am observat un trio foarte straniu : un bărbat foarte elegant, măsliniu, înalt și arătos, în compania unei femei de asemenea neobișnuit de elegantă, iar cu ei un negru cu figură aspră și primitivă, prost îmbrăcat, simțindu-se, oarecum, nelalocul lui. Era limpede că nu aparțineau aceleași clase sociale cu cuplul de lângă el. Prezența lor împreună șoca orice privire atentă. Toți trei au privit toată seara spre masa noastră, fără să scoată un cuvînt. Mai tîrziu, prezența lor mi s-a părut semnificativă, pentru că bănuiesc că au jucat un rol în soarta lui Charles Jordan.

Ducîndu-l pe Jordan la hotel, am observat că era într-o dispoziție foarte bună. Mi-a spus că i-ar plăcea să-și petreacă ziua următoare la Poiana Brașov, în munți. Soția mea se afla acolo și familia Jordan ar

fi vrut s-o întâlnească. S-ar fi întors în aceeași seară la București, avînd timp să se pregătească de plecarea la Praga. Șechter trebuia să ne acompanieze și el.

Am fost de-a dreptul încîntat de ideea lui Jordan și am început să pregătesc călătoria. Cum voiam să mai discut cu Jordan în România, am hotărît ca el să călătorească a doua zi în mașina mea, iar doamna Jordan cu Șechter într-o a doua mașină.

Cînd Jordan s-a urcat în mașină în dimineața aceea, l-am întrebat dacă a dormit bine. Mi-a răspuns că, într-adevăr, a dormit excelent. M-am gîndit, mai apoi, tot timpul la acest răspuns.

În timp ce mașina rula spre Brașov, am început să-i vorbesc lui Jordan în legătură cu anumite probleme care trebuiau neapărat clarificate. De obicei, atît de atent și de politicoș, Jordan a părut întîi să mă asculte cu deferență, pentru ca după numai cîteva minute să constat că închisese ochii și că adormise. În mod evident, nu era un somn normal. Părea că nu se simte bine și respira cu greutate.

Desigur, eram neplăcut surprins de atitudinea sa, dar am încercat, din politețe, să mă fac că nu bag nimic de seamă. Jordan se trezea din cînd în cînd și adormea la loc. Încercînd cu disperare să rămînă treaz, mă privea cu jenă. „Nu știu ce se întîmplă cu mine“, mi-a spus cu o voce mirată. L-am întrebat din nou dacă a dormit bine și mi-a confirmat că dormise toată noaptea. A adăugat : „Tot anul călătoresc cu avionul, ziua și noaptea, și dorm cînd vreau, după cum pot să rămîn treaz cît vreau. Niciodată nu m-am simțit ca acum“.

Ajungînd la Sinaia, Jordan i-a cerut lui Stoica, șoferul, să oprească și să semnalizeze și celei de a doua mașini să facă la fel. Doamna Jordan a simțit că ceva nu e în regulă și a venit imediat la soțul ei. L-a întrebat dacă nu cumva s-a întîmplat ceva. Jordan i-a răspuns, atunci, cu o voce joasă, sperînd că eu nu voi auzi : „S-a întîmplat ceva curios. Nu știu despre ce e vorba. Hai să bem o cafea undeva, la vreun hotel . . .“

A ieșit din mașină cu oarecare dificultate și s-a îndreptat spre un hotel, pășind foarte nesigur. Ne-am alăturat cu toții lui și soției sale, iar la masă am remarcat că a băut una după alta trei cafele, ca și cum ar fi luat o doctorie întăritoare. Pe drumul de întoarcere la mașină părea că nu are aer destul. Respira cu mare greutate, ca și cum ar fi alergat. Șoferul, un om experimentat, mi-a șoptit : „Omul ăsta e drogat“. Eram îngrozit : ca un om de calibrul și cu responsabilitățile lui Jordan să aibă o problemă cu droguri era de neimaginat.

Am ajuns la Brașov, unde am petrecut o zi plăcută. Jordan și-a revenit, treptat la felul său normal de a fi și am putut să-i vorbesc în timpul drumului de întoarcere către București. În ziua următoare, l-am condus la aeroport, unde a luat avionul spre Praga.

Familia Jordan a petrecut miercuria din acea săptămână, vizitând locurile cu valoare istorică din capitala Cehoslovaciei. Erau multe de văzut și nu au ajuns la hotel decît la ora 9 seara. Obosită, doamna Jordan i-a spus soțului că se duce direct în pat. Soțul său, însă, văzuse un chioșc de ziare în apropiere și a ieșit pentru cîteva clipe să cumpere un ziar. Era vară și cald și și-a scos haina înainte de a ieși.

Doamna Jordan îl aștepta să revină în cîteva minute. După trecerea unui răstimp mai mare, s-a neliniștit. Iar după ce timpul s-a prelungit, s-a alarmat de-a dreptul și a anunțat poliția. N-au mai putut să-l găsească. Dispăruse în mod misterios.

Auzind la un post de radio străin despre dispariția lui Charles Jordan, am fost șocat profund. Am alergat la profesorul Dogaru, ministrul Cultelor, și i-am relatat cele întîmplate lui Charles Jordan, pe care îl întîlnise la București cu cîteva zile mai înainte. Mi-a răspuns în felul următor : „Domnule șef rabin, nimic nu se întîmplă într-o țară socialistă fără binecuvîntarea Statului, nici chiar o crimă“.

În ziua următoare, corpul lui Jordan a fost găsit în Vltava.

Peste cîteva săptămîni, un om de știință belgian a sosit la București. După ce a părăsit avionul, cîțiva securiști români s-au prezentat la el și i-au spus să nu trebuie să se neliniștească dacă va observa că oamenii serviciului secret sînt peste tot pe urmele sale, deoarece ei intenționează, de fapt, să-l protejeze. Se pare că românii aflaseră de un plan de a-l răpi pe Jordan și voiau acum să fie siguri că belgianul nu era și el o țintă a răpitorilor.

Mai tîrziu, am aflat ceea ce s-a întîmplat de fapt cu Jordan și de ce autoritățile românești erau atît de preocupate de omul de știință belgian. Serviciul secret egiptean aflase de ședința specială convocată la Ierusalim, la care participase și Jordan. El fusese, de fapt, considerat ca unul dintre cei mai importanți participanți. Aflînd că va călători la București, arabii au conceput un plan să-l răpească și să obțină de la el detaliile discuțiilor de la Ierusalim. Egiptenii considerau că este de importanță vitală să afle care sînt planurile militare ale Israelului. Jordan ar fi putut să le dea informații esențiale.

Agenții egipteni l-au urmărit peste tot. Ei au încercat să-l răpească din camera sa de la „Athénée Palace“ din București, dar n-au reușit. O a doua încercare a fost făcută pe stradă, atunci cînd Jordan aștepta un taxi. Probabil că ar fi reușit, dacă nu intervenea perspicacitatea lui Șechter. Atunci, i-au pus droguri în mîncare, sperînd să-l poată lua în stare de inconștiență. Soția sa era, însă, tot timpul cu el. Aceasta era explicația stării sale în drum spre Poiana-Brașov. Dar agenții arabi l-au urmărit și la Praga, descoperind hotelul la care trăsese. După șeful ser-

viciilor secrete cehe, care a cerut azil în Statele Unite, în urma crizei din august 1968, egiptenii au considerat că au cea mai bună ocazie de a-l răpi pe Jordan, atunci când acesta a ieșit din hotel ca să cumpere un ziar. Mai mulți oameni au sărit pe el, urcându-l într-o mașină, care a plecat în goană. Dar agenții cehi care supravegheau hotelul au raportat imediat ce se întâmplase. Ei au urmărit mașina arabilor și au văzut-o intrând în curtea Ambasadei egiptene. Deoarece era implicată o ambasadă străină, ei au cerut imediat instrucțiuni de la cele mai înalte autorități ale țării. Președintele Novotny a fost imediat informat și a dat ordin să nu se întreprindă nimic. Ambasada egipteană trebuia doar supravegheață permanent, pentru a se vedea cine intră și cine iese din clădire.

La două dimineața, au văzut cum s-au deschis porțile Ambasadei, iar un grup de arabi, părea că cei care îl răpiseră pe Jordan, au ieșit, cărind o ladă mare de lemn. Pe tăcute, au pus lada într-o mașină și au plecat. Cehii i-au urmărit și au văzut că s-au oprit la riul Vltava. Acolo, arabii au scos lada din mașină, au cărat-o la malul fluviului, iar din cutie au răsturnat în apă un trup neinsuflețit. Era corpul lui Charles Jordan.

Se pare că egiptenii nu au vrut, de fapt să-l omoare pe Jordan. Intenționaseră doar să obțină informațiile de care aveau nevoie de la el, iar apoi să-l abandoneze. Jordan era, însă, un om cu caracter puternic și s-a luptat cu atacatorii săi. Încercând să-l „domolească“ l-au lovit și astfel, probabil, l-au omorât.

Charles Jordan și-a pierdut viața în lupta pentru salvarea fraților săi în suferință. Cinste memoriei sale !

Evreii români îi datorează multe lui Charles Jordan. După un început mai degrabă șovăitor, Jointul a adus o adevărată schimbare în viața comunității din România. Când a început să opereze în România, în 1967, evreii sufereau de multe lipsuri și sărăcie. Soția mea obișnuia să viziteze dărăpănăturile în care locuiau și după fiecare asemenea vizită era pe punctul de a face un colaps. Suferințele evreilor erau imposibil de descris. Familiile lor se aflau, adeseori, amenințate să moară de foame. În mod deosebit, înspăimântătoare era situația acelor care locuiau în pivnițe. Până azi, imaginea trupurilor sleite de orice vlagă ale unor copii o urmărește pe soția mea ca un coșmar.

Indiscutabil, Jointul a salvat viața multor mii de evrei. Jordan a arătat cum trebuie abordată problema, iar succesorii săi au mers pe aceleași cale. Ei ne-au ajutat, cu un minimum de piedici birocratice. Am ajuns la o înțelegere funcțională, care evita încurcăturile. Bugetul anual de asistență se bizuie pe Joint care alocă pentru România 4.250.000 de dolari ; sumă majorată cu 20% de către comunitățile evreiești din țară.

De asemenea, tot noi ne îngrijeam de nevoile religioase ale sinagogilor. Jointul este responsabil de problemele sociale. Deviza pe care o împărțeam cu Jointul era și este :să nu existe cerșetor evreu. Nimeni nu trebuie să se simtă umilit ca beneficiar al ajutorului. Fiecare evreu sau evreică trebuie să-și poată păstra demnitatea umană. Am făcut în așa fel încît sumele de bani primite de evrei să le asigure o viață simplă și demnă.. Fiecare evreu e ajutat să dispună de 1 500 de lei lunar (Dacă pensia este de 600 de lei, i se mai acordă 900 de lei ; dacă e de 1 400 completăm cu 100 lei). O familie primește 2 500 de lei. Nu se stă la coadă, ci banii se trimit prin poștă. Oamenii trebuie să simtă că au dreptul la acești bani. Dacă nu sosec în ziua convenită, primesc, adeseori, reclamații : „Domnule șef rabin, dumneavoastră ați primit salariul, dar unde este al meu ?“.

Cu banii Jointului, noi cumpărăm haine de cea mai bună calitate, cearceafuri și pături și le depozităm în propriile magazine. Calitatea acestor produse este mai bună decît de obicei, deoarece le luăm din cota pentru export. Un sistem de puncte a fost instituit în comunități, iar cel care obține asemenea puncte poate, apoi, să viziteze oricare din depozitele noastre și să-și aleagă tot ceea ce are nevoie. În plus, de nouă ori pe an, adică în ajunul fiecărei sărbători mozaice, trimitem pachete celor mai nevoiași membri ai comunităților. Fiecare pachet conține ulei, zahăr, ouă, cutii de carne cașer, de pește, brînză, săpun și alte articole esențiale.

De asemenea, am înființat unsprezece restaurante cașer, la care mîncîcă zilnic cca 4 000 de persoane. Ele se află la București, Bacău, Brașov, Botoșani, Dorohoi, Cluj, Arad, Oradea, Timișoara, Iași și Galați. Trebuie să insist asupra faptului că sînt restaurante, iar nu cantine. Nimeni nu știe cine plătește prețul integral și cine nu. Chiar și cei care au impresia că plătesc totul, se înșală : de fapt, sînt sprijiniți bănește, prin prețuri reduse. Am căutat soluții de a evita rănirea sensibilității celor care evită cu oroare orice filantropie. Noi vrem să vină în instituțiile noastre și să se bucure de compania celorlalți evrei.

Pentru acei evrei care sînt țintuiți la pat și nu pot să-și ia masa la restaurant, am stabilit un serviciu de asistență la domiciliu. În fiecare dimineață, la ora 8, zece mașini pleacă de la restaurantul nostru ritual, în tot atîtea direcții, ducînd cca 1 000 de porții de mîncare caldă și proaspăt gătită. Avem un număr de medici care îi vizitează regulat pe acești nefericiți și le procură medicamente. Pentru cei bătrîni, bolnavi și izolați, pentru mulți bărbați și femei ai comunităților noastre, aceasta reprezintă viața. Nu poate fi imaginat un serviciu mai uman și mai vital. Pot să spun cu un sentiment de mîndrie deosebită că acest sistem minunat de asistență la domiciliu își datorează existența unei inițiative a soției mele.

Căminele noastre de bătrâni reprezintă o parte importantă a serviciului nostru social. În București, avem *Căminul Amalia și Dr. Moses Rosen* — precum și căminul *Martin Băluș*, care sînt amîndouă demne instituții de grijă pentru bătrîni. Mai avem cămine la Arad, Dorohoi și Timișoara. Vara, ne îngrijim ca bătrînii și bolnavii, precum și copiii și adolescenții să-și petreacă vacanțele la Poiana Brașov sau la mare. Pose-dăm, în aceste locuri, aproximativ 450 de paturi.

Nici un evreu din România nu suferă de foame, nici un evreu nu este lipsit de un minimum de haine și lenjerie. Atunci cînd o mare cantitate de haine purtate ne-a sosit din Statele Unite, după cutremurul din 4 martie 1977 le-am trimis înapoi.

În timpul unei vizite în S.U.A., am spus evreilor de acolo. „Dacă brațul lui Hitler a fost prea scurt ca să ajungă pînă la voi, atunci aveți o elementară datorie să dați fraților voștri care au suferit crunt posibilitatea să-și termine zilele în demnitate și cu un minimum de mijloace de trai. Nu cerem mila voastră ci vă chemăm la împlinirea unei sfinte datorii“.

CAPITOLUL 40

1967. Situația se îmbunătățește

Congresul Mondial Evreiesc, fondat de Stephen Wise și Nahum Goldman, este o organizație care a jucat un rol major în viața și desti-nul evreimii române. W.J.C. a devenit fereastra noastră deschisă spre lumea dinafară. Așa cum am mai relatat, l-am întâlnit pe Nahum Gold-man pentru prima dată în 1948, imediat după alegerea mea ca șef rabin, atunci când mi s-a permis să particip la Congresul W.J.C. de la Montreux. Era o perioadă mai specială, și în anii care au urmat mi s-au întrerupt timp de mai mulți ani legăturile cu lumea. În 1956, la Londra, am avut posibilitatea să reiau legăturile cu regretatul Lord Israel Sieff, cu Mar-chiza de Reading și cu Stephen Roth. La Paris, l-am reîntâlnit pe Gold-man și am devenit prieteni. Vizitele rabinilor americani, precum și ale altor conducători evrei de anvergură mondială în România, au contri-buit la crearea unei perspective mai exacte și mai pozitive asupra rolului meu personal. Cu toate acestea aveam încă sentimentul că marile perso-nalități care ne vizitaseră înțelegeau numai parțial ceea ce se întâmpla în realitate în România și ceea ce încercam să obținem. Numai încercând să pătrunzi substratul evenimentelor și explicația lor adâncă ai fi putut să-ți formulezi o apreciere mai aproape de adevăr a unora din atitudinile mele.

Această excepție era întruchipată de Nahum Goldman, unul dintre fondatorii Congresului Mondial Evreiesc, care a urmat la președinția acestei mari organizații în 1953, succedându-i lui Stephen Wise. Din 1955 pînă în 1968, a fost și președintele Organizației Sioniste Mondiale, ju-cînd un rol major în toate evoluțiile istoriei postbelice a poporului evreu, îndeosebi în ceea ce privește despăgubirile de război ale Germaniei de Vest. Datorită prieteniei sale personale cu cancelarul Adenauer, el a ob-ținut sume mult mai mari decît s-a convenit prin acordul de despăgubiri.

Goldman a înțeles imediat scopurile și problemele mele. El a suge-rat că ar trebui să-i aduc pe evreii români în W.J.C. și a început să

pregătească terenul pentru aceasta. La o recepție în cinstea mea, la New York, l-a invitat și pe ambasadorul român și astfel și-a creat posibilitatea unor contacte directe cu guvernul român. Am descoperit, mai apoi, că reputația lui Goldman în sinul guvernului român era cât se poate de bună și, astfel, am considerat că este oportun să mă adresez guvernului țării cu sugestia de a-l invita la București.

Primind, în 1956, o invitație de a participa la ședința de la Strasbourg a Congresului Mondial Evreiesc, am cerut imediat aprobarea guvernului de a participa. Am fost recunoscător pentru aprobare, deoarece simțeam că decizia în acest sens este importantă. Pentru prima oară din 1948, am avut posibilitatea să iau parte la o importantă reuniune evreiască internațională, în calitate de șef rabin al unei țări comuniste. Sosirea mea la Strasbourg a creat senzație în presa mondială, deoarece eram singurul reprezentant al unei comunități evreiești dintr-o țară comunistă. Celelalte țări est-europene continuau „războiul rece“ cu organizațiile mondiale evreiești. Când mi s-a pus întrebarea asupra rolului meu, am răspuns : „Sînt mai puțin decît un membru și mai mult decît un observator“ — o descriere destul de exactă a situației. Trebuia să mă exprim cu grijă, deoarece guvernul român era în mod explicabil îngrijorat, în-deosebi, de posibilele reacții sovietice.

În anii care au urmat, am devenit membru deplin al W.J.C., fără a mai cere aprobarea guvernului. Această atitudine n-a fost atît de neprotocolară pe cît ar părea. De multe ori, mi s-a părut că se cuvine ca anumite atitudini care ar putea să fie controversate să cadă exclusiv în răspunderea mea, să-mi asum singur eventualele consecințe și riscuri.

În sfîrșit, Nahum Goldman a devenit *persona grata* în România, iar eu am început să-i pregătesc o vizită la București. Sosirea lui în capitala României, în aprilie 1967, a însemnat o dată istorică pentru evreimea mondială. Era marea reîntoarcere a Congresului Mondial în Europa de Est, deși încă nu în Uniunea Sovietică. Din pură coincidență, în aceeași zi, o delegație economică israeliană condusă de puternicul ministru de Finanțe, Pinhas Sapir, a sosit de asemenea, în capitala României. Mii de evrei s-au adunat în vinerea acelei săptămîni la Templul Coral, pentru a-î primi pe acești doi conducători evrei. De o parte a Chivotului Sfînt erau așezați israelienii, iar de cealaltă Nahum Goldman. Era o priveriște de neuitat.

Atunci cînd am deschis Chivotul și am spus rugăciunea pentru Statul Israel, Pinhas Sapir, care nu avea reputația unui om sentimental, a izbucnit în lacrimi. Să audă o asemenea rugăciune într-o țară comunistă era pentru el ceva copleșitor.

Vizitându-l pe ministrul Cultelor, Goldman a avut parte de o primire călduroasă. Profesorul Dogaru a subliniat importanța pe care guvernul român o acorda prestigiului mondial al Congresului, dar Goldman a răspuns : „Vă rog să nu exagerați. Cu Congresul nostru se întâmplă la fel ca atunci când a apărut primul tren. Hasidimii nu au înțeles cu ce putere merge acest tren. Ei s-au dus la Rebe, care știe totul, desigur, și l-au rugat să le explice fenomenul. Rabinul a ascultat descrierea ciudatei mașini și a întrebat : Are cai ? «Nu» i s-a răspuns. Este atunci împins de oameni ? Răspunsul a fost din nou negativ. Mai dați-mi atunci amănunte, a cerut Rebe. «Un detaliu — au exclamat hasidimii — este că face gălăgie», Păi, atunci e limpede, a decis rabinul, el merge prin puterea gălăgiei pe care o face. Așa se întâmplă și cu noi, a conchis Goldman, facem mare gălăgie. Asta ne susține“.

Am avut o lungă discuție cu Goldman asupra posibilităților de a continua o viață evreiască deplină, religioasă și culturală, într-o țară de tip comunist. În mod natural, Goldman avea îndoieli, dar l-am convins, pînă la urmă, că era posibil, cel puțin în România. Am dat un banchet în cinstea sa și a delegației pe care o conducea, dr. Riegner, Armand Kaplan și Ițhak Korn. Banchetul a avut loc la „Athénée Palace“, în ultima seară a vizitei. Deși s-a desfășurat în condiții bune, banchetul mi-a dat o ușoară senzație de nemulțumire.

Au fost mulți vorbitori cu acel prilej, iar Goldman n-a putut să-și înceapă discursul său elocvent și cu bătaie lungă pînă la miezul nopții. Când a observat că nu era înregistrat, s-a înfuriat, pur și simplu. Aproape că i-a insultat pe organizatorii banchetului. Era, de fapt, o încurcătură penibilă pentru noi toți. Dar a continuat și a încheiat cuvîntul său, pe care l-a rostit în germană, o limbă pe care o cunoștea foarte bine. Mai tîrziu, atunci când ne-am calmat, l-am întrebat pe Goldman de ce fusese atît de enervat de faptul că nu i se înregistrase discursul. „Aș înțelege reacția dumneavoastră dacă ați fi la o primă cuvîntare de acest gen, dar știu că ați mai vorbit de mii de ori“. El mi-a răspuns : „Doream să aveți o bandă, pe care să i-o dați lui Bodnaraș. Voiam să audă opinia mea că este posibil ca evreii să trăiască o viață deplină într-o țară comunistă“.

Acest incident a avut, de fapt, o urmare amuzantă pe care Goldman ar fi apreciat-o, desigur, cu dezvoltatul său simț al umorului. La două sau trei luni după aceea, l-am întîlnit pe Bodnaraș și i-am relatat întîmplarea. Bodnaraș a zîmbit și mi-a răspuns : „Spuneți-i lui Goldman să nu fie îngrijorat. Avem o bandă foarte bună cu întregul său discurs“.

Nu l-am privit întotdeauna pe Nahum Goldman cu ochi favorabili. Atunci când a negociat despăgubirile de război cu cancelarul Adenauer

al Germaniei Occidentale, am fost atât de revoltat încît am considerat acest act semnat de Ben Gurion aproape ca pe o crimă. De ce trebuie, oare, Israelul să se înțeleagă cu asasinii și să ia bani de la ei ? mă întrebam fierbînd de indignare. În Knesset au fost, de altfel, scene impresionante, iar unul dintre deputați, Rabi Nurok, a strigat : „Ce preț stabilem pentru un copil ars la Auschwitz ?“. Eu am atacat înțelegerea din amvon, făcînd o deosebire între Ben Gurion și Statul Israel și mi se părea că enoriașii mei, care își aminteau crimele naziste, erau de acord cu mine.

Cu toate acestea, trebuie să fiu de acord că Goldman și Ben Gurion aveau dreptate, iar eu greșeam. Permisesem ca emoția să-mi întunece judecata. Goldman m-a convins că reparațiunile germane erau salvarea Statului Israel, unde sute de mii de victime ale nazismului își reconstruiau existența. Chiar din punct de vedere logic, poziția mea era de nesustînut. Nemții îl uciseseră pe fratele meu și îi luaseră totul. Nu era normal ca să primesc înapoi măcar averea lui confiscată ?.

Vizita lui Goldman la București a adus o îmbunătățire a situației noastre. Ea a coincis și cu rezultatele pozitive ale negocierilor economice cu Israelul. Între timp și Jointul a început să opereze în România, încît Pesah-ul din 1967 a fost cel dintîi în care evreii nevoiași de la noi au primit un ajutor masiv.

Aprilie 1967 a însemnat primul contact Goldman-Sapir-Joint cu guvernul român. Munca noastră de ani de zile („așșara“) de lămurire a românilor asupra problemei sionismului a început să dea primele rezultate. Evreii nu mai erau un element dăunător, ci, dimpotrivă, aduceau beneficii țării. Conducătorii evreimii mondiale nu mai erau văzuți ca „dușmani“, ci puteau să devină prieteni buni ai României. Sionismul nu mai era o ideologie imperialistă, iar Israelul nu mai era etichetat ca „agent al imperialismului“, în timp ce evreul care făcea *Alia* nu mai era văzut ca un „trădător și un spion“.

La scurt timp după vizita lui Goldman în România, știrile din Israel ne-au aruncat într-o stare de neliniște acută. Nasser, conducătorul Egiptului, amenința să distrugă Statul Israel. Adunase o armată uriașă în Sinai și mărsăluia către frontierele Statului Israel. Aproape fiecare evreu român avea un fiu, o fiică sau o rudă apropiată în Israel. Ce se va întîmpla cu ei ? Riscam să fie omoriți sau luați prizonieri ! Oare era amenințat Statul cu dispariția și odată cu el și toate speranțele evreilor ? Oamenii ascultau radioul în fiecare zi, sperînd să audă știri încurajatoare, care nu veneau. Evreii nu mai dormeau nopțile, pradă neliniștilor și grijilor. Chiar și neevreii arătau simpatie pentru Israel și pentru

durerea noastră. Fiind ei înșiși amenințați în permanență de un vecin puternic, românii se identificau cu Statul evreu, redus ca întindere, dar înfruntând cu curaj un stat arab de multe ori mai vast și cu șanse mai mari de a învinge.

Cînd a izbucnit războiul, evreii români au așteptat și s-au rugat Atotputernicului. O liniște nefirească se așternu în instituțiile și casele evreiești. Apoi, în mod miraculos, au sosit știrile despre victoriile israeliene. Forța aeriană egipteană a fost distrusă, iar forțele israeliene triumfătoare înaintau. Regele Hussein al Iordaniei, care fusese rugat de israelieni să nu se amestece, dar care se alăturase, totuși, lui Nasser, cunoștea înfrîngerea; Vechiul Ierusalim, cu Zidul de Vest, ultimul vestigiu al celui de al doilea Templu, era în mîinile israeliene. O imensă ușurare a fost simțită în toate căminele evreiești.

Victoria extraordinară a Israelului a cîștigat admirația nedezmințită a poporului român și a conducătorilor săi. Bodnaraș, care era general și condusese forțele armate ale țării, m-a invitat la el și m-a felicitat cu căldură, ca și cum aș fi fost Moshe Dayan, iar nu șeful rabin al României. Mi-a spus atunci: „Vreau să vă spun că ofițerii noștri de comandă studiază acum strategia prin care Dayan a obținut o asemenea victorie“.

În atmosfera de exaltare care a urmat, au apărut o serie de întîmplări ciudate. Una dintre ele am auzit-o în legătură cu șoferul unui ministru român. Urmărind avansul armatelor israeliene și bucurîndu-se vizibil la fiecare victorie, șoferul s-a întristat după cîteva zile, în mod inexplicabil. Jubilase cînd a fost capturat Sharm-el-Sheik-ul, era exaltat cînd au atins Canalul Suez și, deodată, a devenit tăcut, fără nici un comentariu. Întrebat de ministru în legătură cu această schimbare de atitudine, a răspuns: „Pur și simplu, nu știam că israelienii sînt jidani“.

Rușii de la București nu erau deloc fericiți cu victoria israeliană. La cîteva zile după război, patriarhul României m-a invitat să particip la o ceremonie istorică la mănăstirea Curtea de Argeș. M-am dus îmbrăcat fiind cu ornatul, purtînd desigur Magen David pe piept. Cînd am sosit, am observat că mitropolitul Moscovei era și el prezent. Fiind invitat să vorbesc, atunci cînd m-am ridicat, am observat că prelatul rus a ieșit în mod ostentativ din sală. După ce a fost sigur că am terminat de vorbit, s-a reîntors și a luat cuvîntul la rîndul său, în limba rusă, denunțînd „agresiunea“ israeliană. Dar puțini din cei prezenți au înțeles ce spunea. Traducătorul oficial din partea română a omis părțile în care mitropolitul ataca Israelul.

Primul-ministru sovietic Kosighin a cerut, apoi, țărilor Pactului de la Varșovia să rupă relațiile diplomatice cu Israelul. Cu toții s-au supus, în afara României. Ceaușescu i-a spus lui Kosighin : „Cunosc un stat (adică S.U.A.) care bombardează în fiecare zi o țară socialistă (adică Vietnamul), iar Uniunea Sovietică menține relații diplomatice cu agresorul. De ce ? Pentru că este o mare putere ? Dar acum, o țară nesocialistă este atacată de un alt stat și vreți să spuneți că puteți menține relații diplomatice cu marea putere, tocmai pentru că are forță, dar nu cu o țară mică, fiindcă e aproape lipsită de o asemenea forță !“.

Cînd România nu a rupt relațiile diplomatice cu Israelul, toată lumea a fost luată prin surprindere, dar noi nu. Știam că această atitudine este rezultatul schimbărilor produse în întreaga atitudine a României față de problema evreiască.

Nicolae Ceaușescu

Există o vorbă veche românească :

„După război mulți viteji se arată“. În momentul de față, mass-media din România, sînt pline de tot felul de persoane care se bat cu pumnul în piept strigîndu-și „meritele“ în combaterea lui Ceaușescu.

Conștiinței mele îi repugnă asemenea metode.

Adevărul și numai adevărul e menirea acestei cărți, care e o mărturie pe care o depun în fața lui Dumnezeu și a istoriei :

1. În decursul celor 24 de ani ai „domniei“ sale, Ceaușescu m-a primit, poate, de 8 sau 9 ori. În ultimii trei ani sau chiar mai mult, i-am solicitat în repetate rînduri o audiență și nu am primit nici un răspuns.

Supărarea sa era că, odată mai mult, l-am înfruntat în problema dărîmării Sinagogii Mari din București.

Iată faptele. Cuprins de nebunia dărîmării unei bune părți din Capitală, a ajuns cu lucrările în fostul cartier evreiesc al Bucureștiului, Văcărești-Dudești. Ne-au fost dărîmate, una după alta, zeci de imobile, sinagogile din str. Vinători (Aizic Ilie), din str. Emigrantului, din str. Antim, din Calea Moșilor, sinagoga Matzmiah, Ieșua, Malbim, căminul de bătrîni din str. Negru Vodă, etc. De fiecare dată, primarul Capitalei ne făgăduia că „dărîmarea aceasta este ultima și celelalte sinagogi și lăcașuri sfinte vor rămîne“ și promisiunea se dovedea mincinoasă.

Văzînd că lucrările se apropie de Templul Sefard (Spaniol) din str. Banu-Mărăcine, am scris un memoriu de protest, arătînd că este unicul lăcaș de cult al enoriașilor de rit sefard, celălalt a fost ars de legionari (garda de fier) în pogromul din anul 1941. Neprimind nici un răspuns și văzînd că nu mai e posibilă vreo modificare a planului de construcție, m-am adresat Ambasadelor Statelor Unite, Spaniei și Israelului și, împreună, am stabilit o tactică spre a salva, cel puțin, ultimele trei sinagogi : Sinagoga Mare, Templul Coral și Muzeul. Bătălia trebuia dată la

Templul Sefard, deși acolo era prea târziu, pentru ca cele trei mai sus menționate să poată fi salvate ulterior.

S-au produs deci proteste formale ale celor trei guverne.

Presa evreiască din întreaga lume a înfierat demolările.

Senatorul american Larry Preisler a venit la București, l-a întâlnit pe Ceaușescu, l-a amenințat cu represalii (clauza națiunii celei mai favorizate urma să fie anulată, în cazul în care „conducătorul“ ar fi refuzat) și i-a smuls un angajament formal precum că „în nici un caz nu se va atinge de Templul Coral, de Sinagoga Mare și Muzeul Evreiesc“.

Rolul meu era vizibil, în aceste demersuri, presiuni și atacuri împotriva lui Ceaușescu.

După câteva luni, au început din nou presiunile asupra mea exercitate de către Olteanu, primarul Capitalei, membru al comitetului politic al partidului comunist.

În prezența dlui. Ing. Th. Blumenfeld, președintele Comunității Evreilor din București s-a recurs la amenințări de tot felul. Am răspuns prin scrisori prin care anunțam demisia mea, în aceeași zi în care sinagoga ar fi atinsă.

Ambasadorul Roger Kirk al S.U.A. și Iosef Govrin al Israelului erau în permanență în contact cu mine, cu desfășurarea luptei.

Trebuie să redau aici, cea din urmă din multiplele scene de tortură morală la care am fost supus, în prezența președintelui Comunității, inginerul Theodor Blumenfeld.

Era într-o zi de marți, înainte cu trei zile de renunțarea la clauza națiunii celei mai favorizate, făcută de Ceaușescu. Nimeni nu știa că se pregătește acest lucru.

Am fost invitat la primarul Olteanu. A reînceput povestea.

În numele lui Ceaușescu, mi-a cerut să nu mă mai opun, căci neapărat Sinagoga Mare trebuia dărîmată.

Răspunsul meu a fost categoric : „Sînt consternat că nu se respectă promisiunea clară și publică făcută de președintele Statului, de a cruța ultimele trei mari lăcașe de cult ale noastre. Puterea este în miinile dvs. în țara aceasta. Ceea ce voi face eu este că voi demisiona ; în nici un caz, nu-mi voi da consimțămîntul“.

Răspunsul lui Olteanu : „Mai gîndiți-vă 3—4 zile. Veți da apoi consimțămîntul“. Am replicat că aceasta nu se va întîmpla. Primarul însă a insistat, repetînd de câteva ori cu un zîmbet semnificativ această frază, care nici nu mai suna ca o solicitare, ci ca o certitudine. Ori de cîte ori a repetat fraza, am dat aceeași replică.

Ridicîndu-ne să plecăm și auzind din nou cuvintele : „Veniți luna viitoare și atunci veți consimți“ i-am spus următoarele :

„Mă siliți să vă povestesc despre originea unei rugăciuni pe care o rostim în zilele de an nou iudaic, Roș-Hașana și Iom Kipur, „Unetaneh—Tokef“.

E povestea rabinului Amnon din Mainz, căruia ducele i-a cerut într-o bună zi să-și părăsească religia și să se boteze. Surprins de cererea ducelui, Rabi Amnon a cerut un răgaz de gândire de 3 zile.

După trecerea acestui termen, el nu s-a prezentat cu răspunsul.

A fost invitat, dar a refuzat să meargă la ducă. A fost adus cu forța. „De ce ai refuzat să vii, la porunca mea?“ îl întreabă tiranul.

„Te rog, răspunse Rabi Amnon taie-mi limba care a rostit cererea de a-mi da un răgaz de trei zile spre a gândi dacă da sau nu, să-mi părăsesc neamul“.

„Nu limba, spuse Ducele, ci picioarele care au refuzat să te poarte la chemarea mea. Ele îți vor fi tăiate“.

Cu trupul ciopîrțit, Rabi Amnon a cerut să fie adus pe targă în sinagogă, în ziua de An Nou evreiesc, a compus acolo rugăciunea amintită și a murit la rostirea ultimelor ei cuvinte.

„Domnule primar — am spus — eu nu sînt Rabi Amnon. Mie să nu-mi dați răgaz de gândire. Vă spun de pe acum : în zadar mă veți mai invita. Nu mai vin, iar dvs. faceți ce voiți“.

În aceeași săptămîină, vineri, adică la trei zile după această întrevedere, s-a comunicat oficial că Ceaușescu a renunțat la clauza națiunii celei mai favorizate.

Atunci abia am înțeles sensul vorbelor primarului. Era sigur că, văzîndu-mă fără vreo „acoperire“ americană, clauza nemaicexistînd, am să mă tem de represalii și am să cedez. De aici certitudinea lui Olteanu.

S-a înșelat însă.

Sinagoga Mare a fost astfel salvată. Tiranul Ceaușescu a fost silit, da silit de mine, să-și țină promisiunea.

Cine vine azi la București și intră în cartierul Văcărești, găsește mii de imobile dărîmate, pe distanțe de mulți kilometri. Numai cele trei sinagogi, ultimele redute ale iudaismului bucureștean, stau neclintite.

Cu riscul vieții mele (Ceaușescu înnebunise deja și represaliile sale erau fioroase), l-am înfruntat și am salvat sinagogle.

Iată pentru ce, de trei ani încoace, au fost zadarnice cererile mele de audiență. Furia și amenințarea mă urmăreau.

2. Da. L-am înfruntat pe Ceaușescu, în urmă cu zece ani pentru oribila atacare antisemită dezlănțuită de banda versificatorului, de grupul de „ziariști“ și „scriitori“ ai „curții lui Ceaușescu“. Din 1980 (5 septembrie) și pînă în 1985, era împedecă că nimeni altul decît Ceaușescu se afla în spatele acestei sălbatice campanii de ură și ațîțare la pogrom.

Cine putea îndrăzni să scrie în „Săptămîna“, articolul „Idealuri“, cu un limbaj scos din literatura hitleristă, fără să aibă „acoperirea“ Securității lui Ceaușescu?. Cine altul decît sărmanul în duh „poet al curții“?!

Am fost singurul om care a îndrăznit să pornească o acțiune publică în interiorul și în afara țării. Am organizat o întrunire de protest, cu participarea a peste 1 000 de oameni. Cred că în întreaga istorie a comunismului, foarte rare au fost astfel de manifestări.

Cu două zile înainte de întrunire, am fost chemat de Ion Dincă, prim vice-prim ministru, care mi-a cerut, în prezența lui Petre Enache, secretarul partidului comunist și a lui Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor, să revoc întrunirea. Cererea a fost făcută în numele lui Ceaușescu. Am refuzat. Am fost tras de patru ori în două zile la Dincă, supus la tot felul de presiuni. Întrunirea a avut loc. Adunarea tuturor Comunităților din țară a urmat după alte două zile (aprilie 1983). Un protest scris a fost întocmit și semnat de toți președinții de comunități.

Publicarea sa în „Revista“ noastră a fost interzisă. L-am afișat în toate sinagogile din țară.

Am apelat la străinătate. Deputatul Greville Janner din Camera Comunelor a adresat un protest Ambasadorului României din Londra. Președintele Congresului Mondial Evreiesc, Edgar Bronfman, a adresat o telegramă de protest lui Ceaușescu. Marele rabin al Franței, René Sirat, a făcut același lucru. Rabinul Arthur Schneier din New-York a venit la București și a fost primit de Ceaușescu în această problemă.

Securitatea a publicat atunci o broșură plină cu insulte la adresa mea personală. Eram acuzat că „sînt elevul lui Maimonide, care a cerut evreilor să omoare creștinii și să devină stăpînii lumii“, că sînt discipolul lui Crémieux care voia „dominația lumii de către evrei“.

Eram în Israel cînd broșura a început să fie difuzată la București. Ministrul de Externe de atunci, actualul prim-ministru Itzhak Shamir, m-a rugat să-mi amîn întoarcerea în țară. Era clar că eram în pericol de a fi suprimat.

Nu l-am ascultat. M-am întors, am scris două scrisori de protest, una ministrului de Interne, cealaltă celui al Securității. N-am primit nici un răspuns.

Am convocat atunci o consfătuire, la care au luat parte peste 70 de corifei ai vieții culturale și științifice evreiești. Am făcut o expunere în care am demascat broșura.

A apărut apoi un volum de „poezii“ semnat de un „bard al curții“, cu titlul „Saturnalii“. Într-una dintre poezii, în 14 versuri, am fost insultat de 15 ori, „eu și toți ai mei“, cu cele mai murdare cuvinte de ocară.

Am făcut acțiune în justiție la procurorul general Popovici. Acesta mi-a ris în față, spunându-mi aproape clar că are „ordin“ să nu-l dea în judecată.

A apărut apoi (spicuiesc numai unele din mîrșavele atacuri, regizate de Ceaușescu, prin oamenii săi, împotriva noastră) în ziarul partidului comunist „Scînteia Tineretului“ o „poezie“ prin care eram amenințați că „vom fi din nou spînzurați în cîrligi“ — în 1941, în pogromul legionar, evreii au fost spînzurați de cîrligile abatorului, și li s-a pus inscripția „carne cașer“ — carne rituală.

A apărut, la moartea luptătorului antifascist și omului de mare cultură Valter Roman, următoarea epigramă semnată „SIMA“ (e numele șefului gărzii de fier «care era partidul hitlerist al României», fost vice prim ministru și cel care a comandat pogromul din 1941), în aceeași revistă comunistă „Săptămîna“ :

„Moisă Smilă a murit
Tare bine s-a gîndit
De murea și Ruhla lui
Nu mai eram dator nimănui“

Am trimis epigrama și o scrisoare de protest lui Ceaușescu. Nici un răspuns. Valter Roman a fost tatăl actualului prim ministru al României, Petre Roman.

În fine, în almanahul aceleiași „Săptămîna“ pe anul 1986 s-a publicat un articol semnat de un oarecare M. Pelin, în care acesta, sub pretextul analizei cărții „Kaput“, de scriitorul italian Malaparte, și-a bătut joc, pur și simplu, de cei 12 000 de martiri evrei omorîți în pogromul de la Iași (iulie 1941).

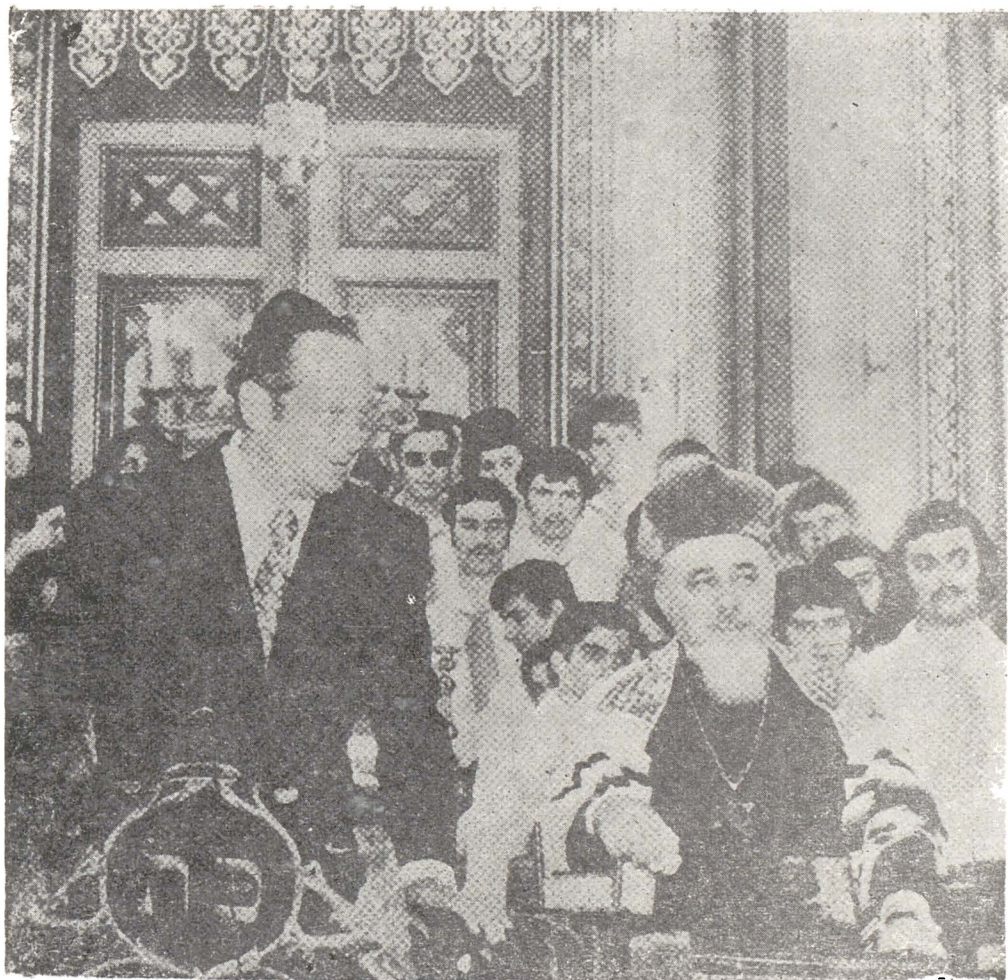
În pofida autorităților și spre surprinderea lor, am adus, în ziua comemorării pogromului, în cimitirul din Iași, cîteva mii de evrei din toată Moldova. Însărcinatul cu afaceri al Statelor Unite, Clark și ambasadorul Israelului, Iosef Govrin, au fost prezenți. Am invitat și autoritățile.

În discursul meu, am atacat violent ziarul comunist în care a apărut articolul mai sus pomenit.

Am cerut guvernului să ia măsuri împotriva ziarului, a autorului articolului.

Rezultatul : M. Pelin a fost trimis cu o bursă în Italia.

Mă opresc aici. Aș trebui să scriu volume întregi spre a înșira acțiunile de sălbatec antisemitism, dirijate în primul rînd împotriva persoanei mele (eram singurul om care lupta, pe față, contra acestei acțiuni, o făceam cu ajutorul guvernului american), însă o voi face mai pe larg în volumul de documente pe care, cu ajutorul lui Dumnezeu îl

Yigal Allon trăind «Șocul Rosen» la Templul Coral, București

În vizită la Papa, 1986

<https://biblioteca-digitala.ro>

Dreapta : Cu președintele Bush

Jos : Cu primul ministru Itzhak Șamir și vice prim ministrul Shimon Peres la dineul dat la Ierusalim în cinstea celei de-a patruzecoa aniversări a alegerii mele ca șef rabin

Sus : Fiind salu-
tat în calitate de
șef rabin de către
vicepreședintele
Emil Bodnaraș,
1948

Stînga : Cu preșe-
dintele Groza

Charles Jordan la București, înaintea plecării sale la Praga, unde a fost asasinat,
1967

Cu Nahum Goldmann, 1970
<https://biblioteca-digitala.ro>

Golda Meir, la București, în 1972, însoțită de Amalia dr. Ro-en, soția mea

Cu Menahem Begin la Templul Coral, 1977

<https://biblioteca-digitala.ro>

Cu lordul Jakobovits, șef rabinul Marii Britanii, la București

Șlomo Goren, șef rabinul emerit al Israelului, vorbind la Templul Coral cu prielul celei de-a treizecea aniversări a alegerii mele ca șef rabin, 1978

Amalia cînd am cunoscut-o

voi publica în curînd. Toate cele afirmate se vor afla în acest volum, încorporate în documente.

Cele înșirate mai sus nu mă îndrituiesc oare să repet declarația că „l-am înfruntat pe Ceaușescu, cu riscul vieții mele, în nenumărate rînduri“ ?

Numai în urma vizitei la București a D-lui Lawrence Eagleburger, subsecretarul Departamentului de Stat atunci și azi, numai în urma categoricului avertisment dat de Domnia Sa ministrului de Externe Ștefan Andrei că „Se va retrage clauza dacă nu se pune capăt acțiunii antisemite“, numai astfel am scăpat cu viață și atacurile sălbatice împotriva mea au încetat.

3. Clauza națiunii celei mai favorizate. Începînd din 1975, am depus eforturi, am dus o acțiune susținută în Statele Unite spre a obține această clauză pentru România. Ea aducea țării multe sute de milioane de dolari pe an, pe de o parte ; pe de altă parte ALIA — adică posibilitatea pentru fiecare evreu din România să plece în Israel, a fost acordată de Ceaușescu.

Este adevărat. A fost Alia și înainte de 1975. Au plecat, în cei 30 de ani, înainte de 1975, sute de mii de evrei, dar cu multe și chinuitoare greutăți.

Numeroși solicitanți de pașapoarte erau eliminați din serviciile lor și nici nu li se aproba plecarea. Era deci un risc să te înregistrezi pentru plecare. Puteai rămîne muritor de foame, copiii să fie eliminați din universități și pînă la urmă nici să nu poți pleca.

Acordarea clauzei cu sprijinul nostru a dus la înlăturarea acestor piedici și, de atunci, fiecare evreu care voia să plece nu avea nici o piedică la obținerea pașaportului și nici nu pierdea serviciul pînă la plecarea din țară.

Întreaga acțiune de sprijin pentru clauză a fost dusă cu acordul și cu permanenta legătură cu Guvernul Israelului și cu acel al marilor organizații evreiești din Statele Unite : Congresul Mondial Evreiesc, Bnai Brit, Anti Defamation League, American Jewish Committee, etc.

Acordarea clauzei ne-a ușurat în același timp marea acțiune de ajutorare pentru evreii săraci, bătrîni, bolnavi din România acțiunea lui American Joint Distribution Committee.

Zeci de mii de vieți ale unor oameni în cumplită mizerie, întorși de la Auschwitz, fără familie, epave umane și ale părinților ai căror copii au plecat în Israel, iar ei au rămas în România singuri, fără nici un sprijin, s-au bucurat de hrană, medicamente, haine, bani, etc. și-au putut termina viața în demnitate.

Talmud Tora, educația tineretului nostru în spirit religios și național de atîtea ori reprimată și amenințată, a putut continua datorită

faptului că am devenit un factor de care trebuia să se țină seama, în legătură cu clauza.

Pentru poporul român, ținut în foamete, frig, întuneric și cumplită mizerie, sutele de milioane de dolari care intrau în țară ușurau, totuși, situația. Ce se întâmpla oare, dacă ele nu intrau — în țară ?

Am considerat — și îmi mențin această părere — că acțiunea mea pentru obținerea clauzei a fost una patriotică și că era de a mea datorie să o fac, atît pentru frații mei evrei cît și pentru poporul român.

4. Spre clarificare deplină, voi cita aici o întrebare pe care mi-a pus-o în aceste zile, care au urmat mării revoluții, un ziarist „binevoitor“, și anume :

„Cum se explică faptul că în România evreii s-au bucurat de un regim incomparabil mai bun decît în celelalte țări comuniste ? Nu este aceasta, din cauza bunelor relații pe care le-ați avut cu Ceaușescu ?

Nu pot rezista nici în această situație impulsului meu către umor, care mă stăpînește întotdeauna.

Povestește marele umorist evreu Șalom Alehem că o femeie a cerut vecinei sale să-i înapoieze oala ce i-o împrumutase.

Vecina a dat trei răspunsuri :

- a) Ți-am dat-o înapoi
- b) Era stricată
- c) N-am împrumutat nici o oală de la d-ta.

Să-mi fi îngăduit să răspund și eu :

a) Nu-i adevărat că Ceaușescu ne-a acordat toate „favorurile“ de care ne bucurăm.

Recitiți capitolele anterioare și veți vedea că toate, dar absolut toate au fost cucerite prin lupte, prin primejdii, în timpul lui Stalin și în perioada următoare.

Alia — 100 000 de evrei au făcut *Alia* între 1948 și 1952. După 1958 pînă în 1965, anul venirii la putere a lui Ceaușescu alte cîteva zeci de mii de evrei au plecat în Israel. Ceaușescu n-a făcut decît să mențină *Alia*.

Educație — zeci de mii de copii au fost, în decursul anilor 1948—1965, încadrați în educația evreiască. Ceaușescu a încercat în repetate rînduri s-o împiedice. Clauza ne-a ajutat să nu-l lăsăm să închidă Talmud Tora.

Revista — al cărui prim număr a apărut în 1956, își continuă apariția regulat în limbile română, ebraică, idiș și engleză.

Congresul Mondial Evreiesc și-a început colaborarea cu Federația Comunităților Mozaice din România din anul 1948.

Jointul a contribuit la ajutorarea a zeci de mii de epave, care au reușit să supraviețuiască Auschwitz-ului ca și a bătrînilor ai căror copii sînt astăzi așezați în Israel. Aprobarea s-a dat după 10 ani de luptă, în 1964. Au urmat trei ani de pertractări și acțiunea a început în 1967.

Ceaușescu era deja la putere, însă nu era încă tiranul absolut. Primul ministru I. G. Maurer, a fost acel care a dat aprobarea.

b) În 1965, cînd Ceaușescu a preluat puterea, eu eram deja șef rabin de 17 ani (1948 a fost anul alegerii mele).

c) Prin antisemitismul dezlănțuit, prin dărîmarea de sinagogi, prin numeroase atitudini dușmănoase, el a încercat să ne lipsească de drepturile noastre. Clauza și lupta mea neconținută i-au stat în cale.

Spre deosebire însă de povestea cu oala, eu mai am un al patrulea răspuns.

Dacă era vorba de Hitler, care rabin, care evreu, care om cu suflet n-ar fi fost fericit dacă avea posibilitatea să ajungă la dînsul și să obțină sute de mii de vieți evreiești salvate, zeci de mii de copii evrei redați neamului nostru ?

Și un al cincilea răspuns :

Ceaușescu, cel din primul an, cel care a fost singurul din întreg blocul comunist care a refuzat în 1967 să rupă relațiile diplomatice cu Israelul, cel care a refuzat să voteze la O.N.U., identificarea sionismului cu rasismul, cel care s-a opus ocupării Cehoslovaciei în 1968, Ceaușescu cel de atunci avea cu totul altă înfățișare decît cel din ultimul deceniu.

Sînt rabin, dar nu sînt profet și nu puteam, și nimeni n-a putut să prevadă cum va „evolua“ el.

Un al șaselea răspuns dat aceluiași „binevoitor“ ziarist, care a strecurat în relatarea sa, „amănuntul“ că am fost deputat în parlament.

În România a fost, încă în perioada dintre cele două războaie mondiale, instaurată prezența în senat a șefilor de culte. Începînd din 1957, aceasta s-a făcut și în Marea Adunare Națională.

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, episcopul catolic, cel protestant maghiar, cel protestant german și șef rabinul au făcut parte din parlament, în calitatea lor de reprezentanți ai cultelor respective. Ceaușescu a găsit această situație și a menținut-o.

Spre deosebire de patriarh și de alți șefi de culte, eu nu am rostit în cei 32 de ani cît am stat în M.A.N. nici un discurs, niciodată.

Raporturile mele cu Ceaușescu ? Ele se pot sintetiza în următoarele relatări asupra celor petrecute în anul trecut la Ierusalim și la București, cu prilejul împlinirii a 40 de ani de cînd am fost ales ca șef rabin și 50 de ani de cînd am devenit rabin.

La Ierusalim, Congresul Mondial Evreiesc, Organizația Joint și Casa Diasporei au organizat la Hotel Plaza — Sheraton o masă festivă în cinstea mea. Vorbitorii au fost primul ministru, I. Shamir, vice prim ministrul și ministrul de Externe Shimon Peres, șef rabinul Shlomo Goren și academicianul prof. dr. N. Cajal.

Cu câteva săptămîni înainte de 19 iunie 1988, data acestei festivități, a fost invitat Ambasadorul României în Israel, D. Bituleanu, care a acceptat cu plăcere invitația. La cererea D-sale, a mai fost invitat și președintele departamentului Cultelor, I. Cumpănașu. În ultimul moment, Ceaușescu a interzis ambilor participarea și nici nu le-a dat voie să trimită vreun cuvînt de felicitare.

Edgar Bronfman, președintele Congresului Mondial Evreiesc, a venit special, cu avionul său personal, să mă felicite, la București.

La București, Federația Comunităților Evreiești a organizat de asemenea o masă festivă și un serviciu divin festiv la Templu. Pînă în ultima clipă, președintele departamentului Cultelor, Cumpănașu n-a putut confirma participarea. Cînd a venit, a rostit, o cuvîntare în care, fără a pomeni vreuna din realizările mele, a rostit doar cîteva cuvinte formale

Președintele Statelor Unite, Ronald Reagan, a trimis o caldă telegramă de salut, în care mi-a mulțumit pentru „contribuția pe care am adus-o la bunele relații româno-americane“.

Președintele Israelului, Chaim Hertzog, a trimis și dînsul o felicitare omagială pentru „mission impossible“ pe care am realizat-o.

Numai președintele țării în care sînt șef de cult de 40 de ani, în care am fost deputat în Marea Adunare Națională, numai Ceaușescu n-a trimis vreun cuvînt.

Mă opresc aici. Actele de dușmănie personală a lui Ceaușescu față de mine nu se limitează la cele enumerate.

Drepturile și libertățile ce ni le-a acordat a încercat, de multe ori, să le retragă. Datorită clauzei n-a putut s-o facă. În fond el era și anti-semit.

Nebunia lui a atins proporții neroniene.

Îl blestemă un întreg popor, asupra căruia a adus nenorocire și jale !.

Sîntem alături de poporul român în eforturile pentru refacerea țării, pentru consolidarea libertății cucerite prin mii și mii de jertfe, pentru ca niciodată fascismul să nu mai poată ridica capul în această țară, pentru democrație reală în care toți cetățenii, fără deosebire de religie sau naționalitate, să se bucure de progresul și înflorirea patriei.

Menachem Begin vizitează Bucureștiul

Vizita lui Menachem Begin, noul prim ministru al Israelului, la București, în august 1977, s-a dovedit a fi de o mare importanță pentru relațiile israeliano-egiptene. Ea avea să fie urmată de senzaționala vizită a președintelui Anwar Sadat al Egiptului la Ierusalim. Șederea lui Begin în Capitala României a avut, de asemenea, o serie de alte implicații interesante.

Begin era conducătorul Partidului Herut, de extremă dreaptă, succesorul lui Zeev Jabotinski. El a câștigat în mod neașteptat alegerile generale, învingând Partidul Muncii, care condusese țara încă de la fondarea Statului. Socialiștii au pierdut sufragiile electoratului, datorită, îndeosebi, slăbiciunilor arătate cu ocazia războiului de Yom Kipur, când armatele egiptene și siriene au obținut victorii în prima fază a luptelor, ca și din pricina unor scandaluri de corupție. Begin a profitat de asemenea de sprijinul unor categorii de evrei care au făcut *Alia* din țările arabe și care se considerau mai puțin favorizați de establishmentul de origine europeană aflat în spatele Partidului Muncii. Deși era născut în Polonia și avea manierele oarecum distante ale unui aristocrat polonez, evreii orientali simțeau o anumită atracție pentru el și pentru lunga sa opoziție față de socialiști. Begin pierduse toate alegerile pînă în 1977 și era simpatizat în anumite categorii tocmai pentru acest aspect.

Criticii săi din străinătate, îndeosebi din Marea Britanie, îl priveau ca pe un terorist înrăit, lider al Irgunului, organizație responsabilă de moartea multor soldați britanici în lupta pentru independență, precum și de explozia de la Hotelul „Regele David“, unde au murit mulți englezi, arabi și chiar evrei. Militanții Irgunului erau acuzați, de asemenea, de masacrul de la Deir Yassin, din timpul războiului pentru independență. Dar această imagine nu corespundea cu aceea de care se bucura în rîndul maselor săi de suporteri din Israel și din lumea evreiască, unde era văzut ca un conducător patriot și de încredere. Era un om cu mare forță

de simțire evreiască, pe care o transmitea cu ușurință, printr-un talent retoric ieșit din comun. Așa cum urma să arate în negocierile cu președintele Sadat, el era capabil să se ridice de la condiția de politician local la aceea de om de Stat de prestigiu mondial, creator al unor perspective de pace și înțelegere cu vechi inamici.

Atunci când Begin a făcut cunoscută intenția sa de a vizita Bucureștiul, doi ofițeri superiori de Securitate mi-au făcut o vizită și m-au consultat în legătură cu anumite aspecte. Primul ministru israelian anunțase că nu va folosi nici un vehicul după începutul Șabatului, vineri seara, și simbătă dorind să respecte prevederile religioase. El dorea să participe la rugăciunile de simbătă dimineața de la templu, dar reședința oficială pentru vizitatori de asemenea rang se afla la mai mulți kilometri distanță, ceea ce crea mari probleme de securitate. Am fost întrebat dacă există vreo posibilitate de a-l găzdui în apropiere, în localurile comunității. Am răspuns că nu aveam nici un spațiu potrivit pentru un prim ministru și am sugerat folosirea Hotelului „Modern“, de la întretărirea Bulevardului Republicii cu strada Armenească, la mică distanță de templu. L-ar fi situat pe Begin la un interval de zece minute de mers pe jos la Templul Coral. Sugestia mea a fost acceptată, iar întregul hotel a fost evacuat din aceleași motive de securitate și pus la dispoziția delegației lui Begin.

După rugăciunea de vineri seara l-am acompaniat pe Begin, în plimbarea sa de-a lungul străzii Sfinta Vineri și pe Calea Moșilor. În jurul nostru se aflau cincizeci-șaizeci de milițieni în uniformă. Trotuarele erau păzite de soldați, iar alții vegheau de la ferestre și de pe acoperișuri. Am aflat că cel puțin două mii de soldați și de membri ai forțelor de Securitate făceau imposibilă orice încercare de atentat la viața lui Begin.

În dimineața următoare mergeam, ca de obicei, pe jos, împreună cu soția mea, de la locuința noastră de pe strada Maria Rosetti spre Templul Coral. În apropiere de sinagogă, am văzut un grup de milițieni care îl însoțeau pe Begin și escorta sa, aflați, de asemenea în drum spre sinagogă. Noi am încetinit atunci pasul, considerind că nu este cazul să ne alăturăm anturajului lor, și i-am lăsat să se îndrepte în liniște spre templu. Deodată, am observat, însă, dintr-o altă direcție, un grup asemănător, care se îndrepta în același sens. Un al doilea Begin venea către noi, purtind aceleași haine, arătînd exact la fel și fiind înconjurat de un număr asemănător de polițiști și de oameni de ordine !.

Mai târziu, am înțeles că doi Begin au ieșit din hotel, folosind două căi diferite spre Templul Coral. Securitatea se temea de o încercare de asasinat și a dorit să-i deruteze pe eventualii complotiști. Nu știu dacă

au reușit să-i inducă în eroare, dar este sigur că eu nu mi-am dat seama atunci care era, într-adevăr, primul ministru al Israelului și care era „dublura“ sa !

Oare cel care stătea lângă mine în sinagogă în acea dimineață era într-adevăr Menachem Begin ? Cred că da, judecînd după conversația avută. Cînd i-am spus de cele două grupuri întîlnite puțin mai înainte, a rîs din toată inima, înțelegînd umorul situației. De asemenea, lacrimile din ochii săi erau autentice, atunci cînd i-a auzit pe tinerii noștri cîntînd *Ierușalaim Șel Zahar*, în ebraică. I-am spus atunci : „Lacrimile Dumneavoastră sînt semnificative. Golda Meir a plîns tot aici, în 1972. Se pare că nu poți fi prim ministru în Israel, dacă nu plîngi întîi la Templul Coral din București“.

Se pare că Begin avea darul să-i facă și pe alții să plîngă, chiar pe un ministru de Externe al României. Manea Mănescu, șeful guvernului român, de atunci, a dat o masă în cinstea lui Begin, la care a luat parte și ministrul de Externe, George Macovescu, iar prevederile rituale au căzut în grija supraveghetorului de la Comunitate, deoarece totul trebuia să fie o masă cașer, după cele mai severe prevederi ale ortodoxiei iudaice. Primul la masă a vorbit Manea Mănescu, menționînd problema teritoriilor cucerite și a necesității de a le restitui arabilor. Punctul de vedere era cel oficial, reprezentînd poziția României asupra necesității recunoașterii drepturilor unui Stat palestinian în teritoriile anexate după conflictul din 1967, Gaza și malul de Vest al Iordanului.

În fața fiecărui oaspete se afla, pe masă, textul toastului pe care Begin urma să-l țină în onoarea gazdelor sale. Atunci cînd a luat cuvîntul, Begin s-a îndepărtat însă de două ori de la protocolul normal al unor asemenea mese oficiale. Întîi de toate, mai înainte de a se adresa primului ministru român, așa cum se obișnuiește, el mi s-a adresat mie, cu formula ebraică „Mori Verabi“ traducînd și în engleză cu cuvintele „My master and teacher“ (Maestrul și învățătorul meu) pentru a sublinia prioritatea pe care o dă conducătorului religios evreu. Această atitudine se afla pe linia hotărîrii lui de a evidenția cît de mîndru este de tradiția iudaică. Apoi, s-a întors către gazdă și a continuat : „Domnule prim-ministru . . .“.

Adresîndu-se primului ministru și oaspeților săi, Begin a spus : „Vă rog să mă iertați că nu folosesc textul toastului din fața Dumneavoastră. Dar auzînd cuvîntul domnului Manea Mănescu trebuie să mă refer la alte lucruri. Nu este, de fapt, prima oară că mă aflu în România. Am mai fost aici, înainte de al doilea război mondial. Conduceam emigranți evrei din Polonia, prin România, spre Constanța, unde luam vaporul spre Palestina. Am procedat astfel cu două grupuri de evrei,

arătîndu-le calea spre salvare, departe de primejdia nazistă. Atunci cînd am venit a treia oară, nu am mai primit permisiunea de a intra în România. Ambasadorul britanic de la București intervenise și porțile ne-au fost închise. După ce am așteptat mai multe săptămîni la graniță, ne-am întors în Polonia. Din cei două mii de membri ai acelui grup, numai trei au supraviețuit Holocaustului. Ceilalți au murit în camerele de gazare, au fost masacrați sau arși de vii. Vrea cineva să revenim la asemenea vremuri? Am construit, oare, o patrie pentru a permite acum să ne fie distrusă? Va trebui, oare, din nou să rătăcim dintr-un loc în altul? Dunărea dumneavoastră este un fluviu minunat, încărcat de poezie, dar și de sînge evreiesc, ca și Rinul și alte fluvii europene. Niciodată, niciodată nu vom mai permite să se întîmple ceea ce s-a întîmplat”.

Vocea lui Begin tremura de emoție. A fost o liniște absolută în sală. M-am uitat la vecinul meu de masă, ministrul de Externe George Macovescu, și am văzut lacrimi curgîndu-i pe obraji. Cuvintele lui Begin au impresionat și alte personalități românești de față. Cu toții vorbeau despre el cu respect și admirație.

Convorbirile lui Begin cu Ceaușescu au durat opt ore. Au vorbit într-un birou, iar apoi în timpul unei plimbări în jurul lacului. Uneori, discuția a fost aprinsă și agitată, dar în cursul ei s-a născut ideea epocalei vizite a președintelui Sadat la Ierusalim.

Begin mi-a spus că, în timpul plimbării în jurul lacului, Ceaușescu a recurs la argumentul că o atitudine rigidă din partea Israelului ar putea conduce la un reviriment al antisemitismului în lume. Begin a așteptat să termine, apoi i-a declarat solemn: „Acele guverne care vor recurge la antisemitism se vor acoperi de rușine pentru totdeauna”. Era un argument pe care Begin nu l-ar fi acceptat niciodată.

În ultima zi, convorbirile trebuiau să se termine la Snagov, lângă București, înainte de prînz. De fapt, au continuat pînă tîrziu și restaurantul nostru cașer a fost solicitat să-i trimită masa primului ministru israelian. Morsky, supraveghetorul nostru ritual, a plecat imediat la Snagov, dar nu a putut să intre în încăperea unde aveau loc discuțiile. Atunci, a dat mîncarea unui reprezentant oficial, care a dus-o înăuntru.

Cînd Begin a văzut mîncarea fără supraveghetorul ritual și-a dat seama că a trecut un timp fără ca ea să fie vegheată din punct de vedere religios. De aceea, nu mai era cașer, după reglementările stricte ale legii. Reprezentînd Statul Evreu, a simțit că trebuie să arate un respect absolut pentru prevederile religioase iudaice și a hotărît să nu mănînce carnea. Din respect pentru gazde și nevoind să le creeze probleme, a gustat din legume și desertul.

Ceaușescu a remarcat atunci, către unul din asistenții săi : „Nu înțeleg de ce Begin nu mănîncă de loc din carnea adusă. Doar a fost binecuvîntată de rabinul Rosen“.

Atît la sosire, cît și la plecare, Begin s-a purtat neobișnuit și a călcat anumite reguli de protocol. Cînd a coborît din avion, ploua cu găleata. S-a îndreptat direct spre mine, nebăgînd în seamă o serie de înalți demnitari, m-a îmbrățișat și m-a sărutat. Soția sa a salutat-o pe soția mea într-o manieră asemănătoare. Evident, era o demonstrație de solidaritate evreiască. I-am spus atunci : „Nu sărutați numai un om, ci pe toți cei 40 000 de evrei din România. Vă spun «Bine ați venit» în numele lor“.

La plecare, m-a îmbrățișat și m-a sărutat din nou. Voia să arate, în acest fel, cît de preocupat era de soarta evreilor români.

Begin a lăsat o impresie minunată și puternică în România „O mare și inspirată personalitate“ — mi-a spus Manea Mănescu la ieșirea din aeroport. Cuvintele lui mi-au făcut mare plăcere.

Povestea unui Maghen-David

...L-am pus pe piept pentru prima dată de Iom Kipur 5701 (octombrie 1940). Se dezlănțuise marea vijelie a prigoanei. De abia ieșisem din lagărele de la Miercurea Ciuc și din Caracal. Fusesem invitat să rostesc predicile la templul „Reșit Daat“ de pe strada Antim nr. 13. Vorbisem, îmbrăcat într-un ornat împrumutat de la rabinul dr. Alperin.

Bogătașul Leonte Karmitz, entuziasmat de predica mea, îmi comandă la croitor un ornat nou și mă întrebă ce îmi doresc. M-am gândit atunci că un *Magen David* ar fi un simbolic apel la solidaritatea evreiască. Karmitz îmi făcu *Magen-David*-ul din metal aurit, mama îmi dăruî lanțul de aur ce-l purta la zile mari și iată-mă cu semnul demnității evreiești pe piept.

Au venit anii stelei galbene. Rabinul templului *Reșit Daat* nu aștepta decrete sau ordonanțe ci, dimpotrivă, repeta mereu, în predicile sale, ca un laitmotiv, mesajul semnului pe care dușmanii vor să-l prezinte ca unul al rușinei și care, în realitate, este unul al mândriei noastre, cu un trecut demn de laudă.

Au venit, apoi, anii de după eliberare. *Magen-David*-ul meu se eliberase și el. Îl arboram fără frică și continuam să-l interpretez și să-l explic. Treptat-treptat, însă, am început să simt că mulți din cei alături de care stăteam se uitau din ce în ce mai chiorîș la acest semn, care devenise un steag : steagul sionismului. N-au îndrăznit, un timp, a ridica fățiș vreo obiecție. *Maghen—David*-ul meu devenise, în decursul anilor, un lucru de la sine înțeles.

Cînd au început însă raziile C.D.E.-iste prin sinagogi, pentru suprimarea *Magen-David*-ului de pe zugrăveala pereților sau de pe frontispicii, Leibovici Șerban, Bacal, Fridman au pornit un proces de „persuasiune“, încercînd „cu binele“ să mă convingă să-l scot. Ceea ce bine-înțeles, nu le-a reușit.

În cadrul multiplelor denunțuri ce s-au făcut împotriva mea, „un cap de acuzare“ important era această deschisă demonstrație a dragostei de Sion, pe care refuzam permanent s-o înlătur.

Îmi amintesc cele întâmplate la Festivalul Mondial al Tineretului din iulie 1953. Eram la numai trei luni de la moartea lui Stalin. Însuși faptul că devenise posibil un asemenea festival dovedea un început de „dezgheț“.

M-am pomenit într-o simbătă dimineață, la Templul Coral, cu un curier special, care îmi aducea o invitație din partea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la un prinz în cinstea șefilor de delegații, prinz pe care el îl da în Palatul Consiliului de Miniștri. Nici n-am mai avut timp să mă duc acasă și m-am pornit îmbrăcat în ornat spre Piața Victoriei. Acolo, loc de cinste și bineînțeles, deloc mâncare (afară de niște fructe). Toasturi, conversații. La urmă, când dau și eu să plec, Gheorghiu Dej, personal, se apropie de mine și îmi spune : „Vă rog mult să veniți și Dvs. la meci“. Era un meci de fotbal România—Ungaria. El se juca la noul Stadion „23 August“. Ce a vrut, ce a urmărit cu aceste bizare invitații ? (normal, n-aveam ce căuta nici la prinz, cu atât mai puțin la manifestarea sportivă). Nici eu nu puteam să-l refuz. Am pornit-o deci, din nou, pe jos, pe un soare torid, îmbrăcat în ornatul greu, din Piața Victoriei la Stadion. Am mers vreun ceas și jumătate. Acolo, iar ceva ciudat. Loc de cinste, chiar în tribuna lui Dej. Eram singurul șef de Cult, și locul meu era împreună cu acelea ale Birolului Politic.

Ceremonia a început prin intrarea pe teren, în ordine alfabetică, a delegațiilor străine. La un moment dat, apărură sportivi israelieni. Era pentru prima dată de la crearea Statului Israel când apărea în public o delegație a acestui Stat. În frunte, doi tineri purtau un drapel mare al Israelului, pe care bineînțeles se afla un Magen-David.

În acel moment, Iosif Chișinevski, evreul blestemat, care nu mai știa cât rău să facă, ochiul Moscovei și simbolul terorii staliniste, omul care a atras o ură nemărginită împotriva evreilor, dar care el însuși, prin faptele sale, era un crud antisemit, sare de la locul său și, fără să se jeneze, în văzul și în auzul meu, strigă : Tovarășe Dej, ai să vezi acum că am avut dreptate. Dl. șef rabin poartă drapelul Statului Israel pe piept“.

Am încremenit. Dej a ris și mi-a spus : „Vedeți-vă de treabă“, făcându-mi semn complice, cu ochiul. La urmă, veni să-mi strângă mâna și să-mi mulțumească pentru faptul că am dat curs invitației sale. Știa că am mers pe jos și mi-a spus : „Ați făcut mișcare cam multă azi“. Eu am încercat să-i dau o explicație că „Magen David e crucea noastră, că e simbolul religiei noastre“. Dej mă întrerupse rîzînd cu un „lăsați!“ semnificativ.

. . . 1954. Bulganin, Hrușciov și Mikoian în vizită la București. Recepție la Consiliul de Miniștri. Erau vreo 200 de invitați, înșirați pe două rînduri, cînd au intrat oaspeții. Ei au trecut printre cele două rînduri, fără a strînge mîini. Bulganin trecuse deja pe lîngă mine. Hrușciov, care era al doilea, a văzut Maghen-David-ul pe pieptul meu. S-a oprit, mi-a strîns mîna și mi s-a adresat în rusește. Văzînd că nu înțeleg, a chemat traducătorul. Mă întrebă cîți evrei sînt în România, dacă ne simțim bine, cîți rabini sînt etc. Convorbirea a durat cîteva minute. Bulganin, care trecuse, s-a întors și dînsul, iar Mikoian s-a apropiat și el. Biroul Politic român stătea deoparte și privea. Era senzațional. Ce a intenționat Hrușciov, n-am putut ghici. În orice caz, o demonstrație de simpatie pentru evrei.

A doua zi, Constantinescu-Iași, ministrul Cultelor, după ce îmi dădu mîna, mi-o luă din nou și spuse : „Mîna aceasta a strîns-o pe cea a lui Hrușciov. Nici nu știți cît de invidiat ați fost“.

. . . Mai 1960. Participant la un congres interconfesional pentru pace în Berlinul răsăritean. În cuvîntul meu, în fața a 2 000 de germani strînși într-o sală uriașă, am spus : „Priviți spre pieptul meu. Pe el se află un semn pe care naziștii l-au vrut un stigmat al infamiei pentru noi. Slăvit fie Dumnezeu care m-a făcut să trăiesc această clipă, în care port cu mîndrie acest semn aici, la Berlin, în văzul Dumneavoastră“.

. . . 1971. Vizita președintelui Nixon la București. S-au găsit prieteni la Casa Albă care să-i vorbească președintelui despre mine și să-i atragă atenția că ar fi bine să facă un gest de prietenie față de mine. La obiecțiunea președintelui că nu mă cunoaște, i s-a dat ca semn distinctiv . . . Maghen-David-ul ce-l port pe piept.

La recepția cea mare dată în cinstea sa în Palatul Consiliului de Miniștri, mă aflam, împreună cu soția mea, în rîndul al patrulea al invitaților, încolonați, în picioare, în așteptarea intrării oaspeților.

Cînd au intrat, Nixon cu soția și Ceaușescu cu soția, s-au oprit cît timp muzica a intonat solemn cele două imnuri naționale. În acest rîst timp ochii lui Nixon căutau de la un rînd la altul, pînă s-au oprit asupra . . . Maghen-David-ului meu. Mi-a făcut un semn complice cu ochiul.

După ce s-a terminat intonarea imnurilor fără a se opri nici la miniștri, nici la celelalte personalități al căror rang era mai mare, a venit direct spre mine. M-a îmbrățișat el pe mine și doamna Nixon pe soția mea (nu-l întîlnisem niciodată pînă atunci) și îmi spuse : „What a pleasure to meet you here, my dear friend“. „Ce plăcere să vă întîlnesc aici, scumpe prieten“.

S-au apropiat soții Ceaușescu, și s-a înjghebat o scurtă conversație. Minunile unui Maghen-David.

. . . Pour la bonne bouche, voi da ca epilog al capitolului peripețiilor unui Maghen-David, o întâmplare din 1968. Se împliniseră 20 de ani de la alegerea mea ca șef rabin. O sărbătorire impunătoare a avut loc la București, cu importante participări de conducători evrei din Israel și din întreaga Diasporă din Răsărit și din Apus. Șef rabinul sefard al Statului Israel, Ițhak Nissim, a venit și dînsul și l-am primit cu întreaga cinstire cuvenită.

Peste cîteva luni, am vizitat Israelul și, spre a se revanșa, șef rabinul Ițhak Nissim și soția sa au dat o mare recepție în cinstea noastră, la locuința lor din Ierusalim. După ce au plecat oaspeții, șef rabinul m-a rugat să intru cu dînsul în biroul său de lucru.

Aici, el își ceru de nenumărate ori scuze pentru ceea ce îmi va spune, dar mă ruga să-l cred că o face numai din pură prietenie. Ce credeți că a vrut ?

„Nu vă supărați, iubite coleg, dar Maghen-David-ul acesta, pe care nici un rabin din lume nu-l poartă, este preluarea unui obicei neevreiesc. Scoate-ți-l, căci dă aerul unei cruci pe care o purtați pe piept“.

Am izbucnit într-un hohot de rîs. Amfitrionul meu se aștepta la orice numai la o asemenea reacție nu. Mirat, se uită la mine și așteaptă să-mi treacă accesul de rîs. Într-un tîrziu, i-am explicat : „Știți de ce rîd ? Rîd de ceea ce e în stare Dumnezeu să săvîrșească, uneori. Dacă mi-ar fi spus cineva în anii grei și plini de primejdii, cînd acest Maghen-David era dinamită pe pieptul meu, cînd spre a-l purta și a afirma astfel dragostea noastră de Sion, am trebuit să lupt, să sufăr, să risc, să înfrunt denunțuri, dacă mi-ar fi spus cineva că va veni o vreme cînd voi ajunge cu acest Maghen-David la Ierusalim, și acolo șef rabinul Israelului va socoti acest semn, ca nereligios, și va fi și dînsul între cei care să-mi ceară să-l scot, dacă așa ceva mi s-ar fi spus, aș fi considerat că e de domeniul fanteziei“.

„Slăvit fie Dumnezeu că l-am purtat pînă azi, și îl voi purta și de acum înainte, căci eu văd într-însul un semn sfînt. Dacă l-am purtat în acele zile de coșmar, de ce să nu-l port acum ?“.

. . . De aproape 44 de ani, „Scutul lui David“ mi-a fost pavază, în vremuri de grele încercări. El nu mai e doar pe pieptul meu, ci se află adînc în străfundul inimii mele. El îmi grăiește despre încercările trecutului și despre speranțele viitorului.

. . . Ne-am contopit, căci doar împreună am supraviețuit.

Antisemitism ...

Întotdeauna cînd sînt întrebare în străinătate dacă există antisemitism în România, obișnuiesc să răspund: „Există antisemiți, dar nu antisemitism“. Am arătat că nu se poate eradica ura, un resentiment care a fost inoculat unei populații timp de sute de ani și a influențat gîndirea și simțirea multor generații, prin educația făcută în școală și în armată și în întreaga viață publică. Există însă o diferență între situația din România comunistă și cea din etapele anterioare, cînd țara era condusă de guverne liberale și democratice. În timp ce guvernul comunist a creat o bază legală pentru zăgăzuirea antisemitismului, pedepsind prin texte de legi orice încercare de provocare la ura de rasă sau confesională, în fapt se petreceau profanări de cimitire și sinagogi, mai întotdeauna autorii rămînînd nedescoperiți. Guvernul a refuzat cu consecvență, să recunoască caracterul organizat al unor astfel de incidente. Antisemitismul mai avea și o altă față, aceea a anti-sionismului, concretizată prin concedieri din serviciu, eliminări din școli și universități, dar acest fenomen l-am consemnat deja, iar în volum voi reveni asupra lui. În schimb guvernării de odinioară încurajau excesele. Am văzut cu ochii mei studenți evrei bătuti în universități, înainte de război. Am văzut și demonstrații violente anti-evreiești, pe străzi. Am suferit antisemitismul cel mai crunt în copilărie, adolescență, ca student și ca soldat. Am citit atacuri antisemite în presa zilnică. Doar un guvern așa numit „democratic“ a organizat pogromuri și a omorît un mare număr de evrei.

Desigur, antisemiți mai existau și ei foloseau orice prilej pentru a concedia evreii din slujbe, sub pretextul „sionismului“. Dar era un antisemitism cu un cu totul alt caracter.

Această formă particulară de boală antisemită poate izbucni acolo unde te aștepti mai puțin. Astfel, în 1960, am fost informat că la Teatrul de revistă din București a izbucnit un scandal antisemit. Povestea

era incredibilă. Unul dintre regizori, a compus un scheci despre un negustor ambulant evreu. Fondul scenei era, de fapt, real. A existat un asemenea personaj în București, pe vremea cînd eram student.

Bătea străzile în cartierul evreiesc, strigînd în gura mare : „Electrică, electrică“. Era evident că negustorul acesta ambulant simboliza un tip de evreu. Toată bucata avea însă un miros urît, de antisemitism nazist. Evreul era ridiculizat, batjocorit și umilit ca atare. Limba sa românească era stricată și ridiculizată, după tiparele clasice cuziste sau legionare.

Scheciul, jucat de o actriță talentată, Stela Popescu, plăcea enorm spectatorilor. În fiecare seară, la sfîrșit, întreaga audiență aplauda în picioare, îndelung. Manifestările publicului aveau un caracter limpede de demonstrație antisemită. Era o provocare deliberată. Prima, în acest gen, de la Holocaust încoace.

Cînd mi s-a spus, de mai multă lume, ce se întîmplă și am fost rugat să intervin în legătură cu acest caz, m-am hotărît să văd cu ochii mei spectacolul, mai înainte de a mă adresa guvernului. I-am comunicat soției mele că trebuie să mergem la teatrul de revistă. A fost surprinsă de hotărîrea mea. Era prima oară că voiam să merg într-un asemenea loc, dar și-a dat seama de intențiile mele.

În seara cînd soția mea și cu mine ne-am făcut intrarea la teatrul „Cărăbuș“, toți ne-au privit cu uimire . . . Am urmărit cu indignare scena mai sus amintită. Cînd am văzut, însă, cum sala se ridică și aplaudă cu entuziasm, m-am sculat și eu în picioare și i-am spus soției mele cu voce tare : „Hai să plecăm. Nu vreau să luăm parte la această manifestație fascistă“. Cei de față ne-au urmărit cum am plecat în mod demonstrativ.

Am scris imediat o scrisoare severă de protest către Bodnaraș și Gheorghiu-Dej. Am arătat că insulta se produsese într-un teatru de stat din România. Protestam nu numai în calitate de conducător al populației evreiești, ci și în numele unei comunități care contribuise la îmbogățirea tezaurului folcloric și filologic. Am menționat că printre marii filologi ai limbii române au fost : un rabin (dr. M. Gaster) și doi evrei botezați (Lazăr Șăineanu și I. A. Candrea). Am adăugat că dintre cei în viață, evreul Graur este autoritate competentă. Eu însumi vorbeam o limbă română mai curată decît huliganii de la Teatrul de revistă. Cum putuse să fie tolerată o asemenea insultă la adresa întregii populații evreiești ? Aceasta era întrebarea cu care se încheia scrisoarea mea către guvern.

Bodnaraș și Gheorghiu-Dej au acționat cu repeziune. Se crease o situație intolerabilă și stînjenoare pentru ei. În cîteva zile, programul

Teatrului de revistă a fost schimbat, iar piesa antisemită a dispărut de pe afiș.

Un alt scandal, mult mai complex și mai semnificativ a izbucnit în legătură cu poetul Mihai Eminescu. Am considerat întotdeauna că Eminescu este unul dintre cei mai mari poeți ai literaturii europene, poate egal în valoare cu un Goethe sau cu un Schiller. Eu și soția mea îi cunoaștem multe poeme pe de rost; în scrierile mele l-am citat adeseori cu admirație. Dar Eminescu a fost și ziarist, publicînd în „Timpul“, ziarul la care lucra, articole încărcate de puternice sentimente antisemite. Trebuie să spun cu claritate că atitudinile sale antisemite apar numai în jurnalistică sa, care nu este nici pe departe de aceeași valoare ca opera poetică!. Versurile sale geniale sînt lipsite de orice nuanță antisemită.

De asemenea, doresc să precizez că nu voi insulta memoria marelui poet prin a sugera în vreun fel bănuiala că el ar fi putut rămîne antisemit și după Auschwitz. Era prea sensibil și uman pentru asta. De aceea, indignarea mea a fost provocată, mai ales, de felul cum editorii actuali au publicat textele sale, fără note explicative care să limpezească împrejurările în care au fost scrise și fără a lua poziție, în lumina consecințelor ulterioare ale unor tendințe antisemite din cultura europeană a secolului al XIX-lea.

Într-o „culegere de folclor“ eminesciană, de pildă, se spune că un evreu bea sînge de copil în fiecare dimineață, pentru a putea fura ouăle de aur ale unei păsări. În mod surprinzător, un asemenea text apărea într-o carte editată de un poet cunoscut, Tiberiu Utan, fiind inclusă în programa școlară de către Ministerul Educației. Am protestat cu vehemență la Bodnaraș în legătură cu acest caz. La scurtă vreme, în timpul unei sesiuni parlamentare, am fost chemat în prezența lui Bodnaraș, în biroul lui Ceaușescu. Acesta mi-a confirmat că textul cu pricina fusese inclus într-o carte distribuită deja în școli și că astfel nu se mai putea pune problema de a opri difuzarea, dar că dăduse dispoziție către toate școlile să interzică folosirea acelei antologii. Ceaușescu mi-a mulțumit pentru intervenție, iar Bodnaraș a remarcat: „A fost un caz de fascism pur. Vă mulțumim că ne-ați informat“.

Dar această întîmplare nu a constituit sfîrșitul „problemei“ Eminescu. În septembrie 1980, Academia Română, cea mai prestigioasă instituție științifică și culturală a țării, a publicat volumul nouă al Operelor complete ale poetului. În acest volum erau incluse sălbătice atacuri la adresa evreilor. Într-un articol era scris că evreii se temeau să călătorească în Rusia, pentru că acolo le erau tăiate bărbile. „Fericită țară“

se spunea ! În alt loc, evreii erau comparați cu lăcustele, care trebuiau strivite sub picioare.

Eram uluit că asemenea idei periculoase, îndemnând fățiș la pogrom, puteau fi publicate de către Academia noastră fără comentarii. Nici chiar regimurile antisemite de dinainte nu au îndrăznit să publice așa ceva în mod oficial. Pretextul Academiei era că întreaga operă a lui Eminescu urma să apară și că nimic nu putea fi lăsat pe dinafară. Cinci mii de exemplare din această ediție au fost vândute în câteva zile. Tirajul acesta, deja consumat, precum și celelalte 7 000 care urmau să apară, nu corespundea deloc exigențelor unei asemenea ediții științifice. În anul 1940, când s-au împlinit 50 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu, s-au publicat operele sale. La putere se aflau legionarii. Regretatul scriitor Mihai Beniuc îmi spunea : „Nimănui nu i-a trecut prin gând să-l profaneze pe marele poet, publicînd aceste incitări la ură“.

Tocmai în acest sens i-am scris lui Dincă, fostul vice prim-ministru : „Nu pot să-i aduc lui Eminescu oprobiul că dacă ar fi trăit după Auschwitz și ar fi văzut unde a dus acest mod de a judeca un popor, ar mai fi scris astfel de texte. Nici lui Goga, nici lui A. C. Cuza nu le-aș putea face asemenea imputări. Dimpotrivă, considerăm că răspunderea pentru impietarea memoriei lui Eminescu revine în întregime editorilor ediției în discuție, care n-au știut să limpezească prin note adecvate relația dintre textul de bază și contextul istoric contemporan“.

Am scris o scrisoare președintelui Academiei, profesorul Gh. Mihoc, protestînd energic împotriva publicării volumului în asemenea condiții și cerînd retragerea lui imediată. Mihoc mi-a spus, la o ședință a Parlamentului, unde l-am întîlnit, că nu știe, pur și simplu, cum de a apărut volumul. Era un om bun și onest, iar afirmația lui a transformat publicarea volumului într-o problemă de-a dreptul misterioasă și neliniștitoare. În timp ce vorbeam, s-a apropiat de noi profesorul Anton, vice președintele Academiei, spunîndu-mi : „V-am citit scrisoarea. Nu folosiți un stil academic“. I-am răspuns cu indignare : „Domnule, Academia publică texte care pot incita pe orice huligan să-mi rupă barba, iar dumneavoastră îmi spuneți că nu v-am scris într-un mod academic !“.

Protestul meu n-a avut nici un efect. Academia nu a oprit volumul. Mai mult, o campanie împotriva mea a fost provocată în cercurile academice și literare. Un profesor, Pompiliu Marcea, m-a acuzat că aș fi insultat pe marele poet național român. Campania a devenit atît de intensă, încît am cerut să fiu primit de Ceaușescu, care mi-a spus că volumul era deja epuizat din librării și că nu mai putea fi retras, dar că antisemitismul nu va fi tolerat în România.

Acest volum a apărut, însă, la două săptămîni după un editorial din hebdomadarul „Săptămîna“ (5 septembrie 1980), organul oficial al

municipalității bucureștene, care m-a împietrit. Nu puteam să-mi cred ochilor, atunci când l-am văzut. Articolul era scris în stilul lui Göbbels și Streicher. Faptul că putuse apare într-un organ al partidului comunist era de neconceput. Autorul se dovedi a fi un tânăr versificator de duzină. El folosea la adresa evreilor cuvîntul insultător de „tîrtan“. Orice cititor avizat își amintea că expresia peiorativă de „tîrtan“ fusese folosită în trecut pentru a se referi la caracterul fluctuant al populației evreiești, la inaderența sa față de vreo patrie. Limbajul venea direct din *Protocoloalele Înțelepților Sionului*, falsul devenit „clasic“ al autorităților țariste. În prima mea ciocnire cu antisemitismul, când huliganul Contici m-a bătut din cauza perciunașilor mei, insulta pe care am auzit-o a fost aceea de „tîrtan“. În articolul menționat se mai vorbește despre „gheșeftari“ (în loc de expresia românească „afaceriști“), de o populație „foltantă“ etc. Expresiile antisemite sînt . . . abundente.

I-am scris un memoriu primului secretar al Comitetului de partid al Capitalei, Gheorghe Pană, care era și primar al orașului și membru al Comitetului Executiv al partidului. Revista apărea sub autoritatea sa și mi-am exprimat indignarea în legătură cu articolul. Întilnindu-l după aceea, mi-am dat seama că nu știa ce să-mi răspundă și că părea încurcat. Nu avea habar cum și de ce apăruse acest articol, într-o revistă a partidului. Era destul de straniu că nici Gh. Mihoc, nici Gh. Pană, cei doi „șefi“ : al Academiei și al organului de partid care patrona hebdomadarul, nu știau cum de se produsese asemenea situații de-a dreptul incredibile.

Cîteva zile mai tîrziu „autorul“ mi-a telefonat și mi-a spus că ar vrea să mă întilnească. I-am răspuns că ar putea să vină la mine, la birou. M-am asigurat că ing. Th. Blumenfeld va fi și el de față la întrevvedere. Primele cuvinte ale oaspetelui au fost : „Știți că sînt omul lui Ceaușescu și că vreau să fac pace cu dumneavoastră“. I-am răspuns imediat : „Nu lua numele lui Ceaușescu în apărarea dumatăle . . . Stai jos și spune-mi ce vrei“.

Versificatorul a continuat, spunîndu-mi că nu este, de fapt, antisemit și că nu se referise la evrei în articolul său. A adăugat : Am mulți prieteni evrei și am avut o iubită evreică“. I-am spus, în cele din urmă : „Nu vreau să te insult și, de aceea, nu-ți voi răspunde. Dar îți cer permisiunea să folosesc un anumit termen. Dacă nu mi-o acorzi, n-am să-ți spun care este atitudinea mea, deoarece nu vreau să calc legile ospitalității : doar te afli în biroul meu“.

„Poetul“ a fost de acord să folosesc orice cuvînt doresc și atunci i-am spus : „Ești un fascist“. „Știu că, de fapt, nu te insult, deoarece ești mîndru de a fi un fascist. Te cheamă Corneliu, ai același nume cu Corneliu Zelea Codreanu, șeful Gărzii de Fier. Diferența dintre voi este că

el avea curajul să se declare în mod deschis — fascist, pe cînd dumneata ești un laș. Îmi spui tot felul de povești. Sînt mai bătrîn ca dumneata. Toți antisemiții afirmă că cei mai buni prieteni ai lor sînt evrei“.

Am luat articolul și am început să-l analizez propoziție cu propoziție, cuvînt cu cuvînt, scoțîndu-i în evidență tot conținutul antisemit. El a început să-și pledeze cauza și m-a rugat : „Să facem pace. Să facem o fotografie împreună“.

Venise împreună cu un fotograf evreu, pe nume Rosenthal, angajat la aceeași publicație. De fapt, în ziua următoare acesta mi-a cerut scuze, afirmînd că nu avea habar de ce fusese rugat să-l însoțească la Federație. La mine în birou, era gata să-i ceară să ne pozeze, cînd l-am întrerupt : „Nici o fotografie. Ai îndrăzneala să-mi ceri să mă fotografiez cu dumneata, după ce ai insultat Comunitatea evreiască ?“. Am apăsat pe buton și am chemat-o pe secretară : „Vă rog să-l conduceți pe domnul acesta“.

„Curajosul“ a fost pus la punct de vreo persoană influentă, ori s-a temut că a mers prea departe. Este singura explicație pe care o dau vizitei sale. Dar vehementa mea punere la punct nu a avut un efect de durată asupra lui. Din contra, avea să reacționeze și mai puternic, de data aceasta direct, la adresa mea.

Primind asigurarea fermă a lui Ceaușescu, am plecat într-o vizită la New York, unde am luat apărarea României la o conferință de presă, explicînd poziția șefului Statului român față de orice formă de antisemitism. De la New York am plecat în Israel, dar la Ierusalim am aflat de apariția în România a unui violent panflet antisemit. Acest pamflet avea pe prima pagină o notiță care pretindea că a fost publicat la Paris, dar era o minciună ; fusese tipărit chiar în România.

Pamfletul conținea un atac monstruos la adresa mea. Se spunea acolo că particip la o conspirație evreiască mondială, fiind un adept al lui Maimonide, înțeleptul evreu din secolul al XII-lea, că sînt un „agent“ al Alianței Israelite Universale a lui Crémieux ; Maimonide era acuzat că a îndemnat pe evrei să omoare pe neevrei pentru a le confisca averile și a deveni stăpînii lumii. Erau retipărite textele violente ale lui Eminescu, luate din volumul nou apărut, precum și scrisoarea mea către Academie, împreună cu învinuirile profesorului Marcea împotriva mea. Articolul lui era de asemenea, inclus. Autorul unor articole purta un nume fals, evreiesc.

Cînd prietenii mei din Ierusalim au auzit de această publicație revoltătoare, au intrat în panică și m-au îndemnat să nu mă mai întorc la București. Argumentau că situația devenise primejdioasă pentru mine. N-am ținut însă cont de sfatul lor și m-am întors cît am putut de repede, scriînd imediat o scrisoare către ministrul de Interne, în care am

formulat întrebarea : cum de a putut să apară și să fie distribuită o asemenea fițuică fascistă în România ? Nu am primit, însă, nici un răspuns.

Hotărînd că era esențial să dăm un răspuns apariției pamfletului și tăcerii Ministerului de Interne, am convocat o adunare la centrul cultural al Federației. Am invitat șaptezeci și doi de fruntași ai vieții evreiești scriitori, oameni de știință, de artă etc. Am înfierat fără reticențe apariția unei asemenea publicații antisemite în România. Puternice reacții au avut loc în străinătate. Greville Janner, membru al Parlamentului britanic, a protestat în numele conducerii organizațiilor evreiești din Anglia, adresîndu-se ambasadorului României la Londra. Președintele Conferinței Marilor Organizații Evreiești din America a exprimat indignarea sa la Washington. Rabinul Schneier, proeminentul conducător evreiesc din New York, a venit special la București și l-a vizitat pe Ceaușescu. În urma acestor proteste, Ceaușescu, într-o cuvîntare la Congresul Sindicatelor din România, din iunie 1981, a condamnat rasismul, șovinismul și antisemitismul.

Campania antisemită a cedat pentru cîteva luni, iar apoi a izbucnit din nou, cu și mai multă violență. Mai multe articole antisemite au apărut în diverse reviste, sub o mare varietate de semnături. Simțeam că trebuie să răspund, altfel nu mi-aș fi îndeplinit datoria. L-am vizitat pe prim vice prim-ministrul I. Dincă de mai multe ori și am continuat să protestez.

După un timp, a trebuit din nou să plec în Israel. Mă aflam la Ierusalim, cînd a apărut un volum, de poezii, *Saturnalii*, semnat de „poetul curții“ conținînd un poem care îmi era dedicat printr-un joc de cuvinte explicit. Cele paisprezece versuri făceau aluzie la faptul că evreii ar trebui să nu se mai ocupe de cultură, ci să vîndă nasturi, precum și alte asemenea insulte josnice. Nu lipsea acuza de deicid și de trădare de țară. Această cărțuie nazistă a putut fi cumpărată din librăriile românești timp de cîteva săptămîni. Dar, în preziua întoarcerii mele la București, Ceaușescu a intervenit personal și broșura a fost retrasă.

Cu toate acestea, în vinerea care a urmat sosirii mele, s-a ținut un adevărat miting de protest la Templu Coral. Autoritățile au încercat să mă convingă să anulez reuniunea, pe motiv că volumul respectiv a fost confiscat. Am refuzat, deoarece am simțit că erau implicate aspectele majore ale problemei. Mii de oameni au participat în vinerea aceea, evrei și neevrei. Academicienii și scriitorii de frunte ai țării au luat cuvîntul, protestînd împotriva insultelor adresate șefului rabin și poporului evreu. Unii vorbitori au fost atît de indignați, încît a trebuit să intervin pentru a-i calma. Toate sinagogile din țară au formulat proteste.

Președintele Congresului Mondial Evreiesc, Edgar Bronfman, șeful rabin al Marii Britanii, Lordul Jacobovits, șeful rabin al Franței, Sirat,

și alte sute de conducători evrei din întreaga lume au trimis telegrame de protest împotriva revirimentului antisemit din România, manifestându-și solidaritatea cu mine și cu Comunitatea noastră.

Atît de puternice erau sentimentele de adeziune la revolta noastră morală, încît președintele și vice-președintele Colegiului Avocaților din București s-au oferit să ne asiste în deschiderea unei acțiuni judiciare împotriva poetului de curte pe motiv de calomnie și insulte personale, precum și pentru instigare la ură rasială. Am contactat Procuratura Generală, dar cererea noastră de dare de judecată nu a fost acceptată. M-a primit însă Ceaușescu și m-a asigurat din nou că asemenea excese antisemite nu vor mai fi permise. Campania antisemită a fost într-adevăr curmată pentru un timp.

Nu stă în obișnuința mea să ocolesc nume; dar există în uzanța evreiască o anumită etică care ne cere să evităm numele ticăloșilor. Să mă ierte cititorul dacă în rindurile de mai sus, m-am folosit de această uzanță. Sînt convins că nimănui nu-i va fi greu să decodeze șarada mea.

Două incidente antisemite revoltătoare s-au mai produs, totuși. În 1986, la comemorarea celor patruzeci și cinci de ani de la pogromul de la Iași, un articol dintr-o publicație comunistă a contestat realitatea Holocaustului. O altă revistă a publicat un poem cu amenințarea: „O să vă spîzurăm din nou în cîrliche“. Era o referință clară la pogromul din 1941, din timpul rebeliunii legionare, cînd evreei au fost atârnați în cîrliche la abatorul din București, cu inscripția „Carne cașer“.

O reacție amplă s-a produs la adresa articolului și a poemului. Cei doi autori au dispărut din paginile revistelor și ziarelor oficiale. Comemorarea pogromului de la Iași a fost impresionantă. Cinci mii de oameni au participat la rugăciunea pentru martirii noștri. Printre ei se aflau reprezentanții autorităților locale, precum și ambasadorii Israelului și ai Statelor Unite. În cuvîntul meu, am atacat deschis pe așa-ziii „ziariști“ și „scriitori“ care încercau să profaneze memoria martirilor evrei. Am cerut pedepsirea lor neîntîrziată.

Cum se poate explica, oare, această recrudescență a unui antisemitism nebunesc și bestial în România, după atîția ani de guvernare comunistă? Desigur, a crescut o nouă generație. Să fii deprins antisemitismul în familie?! De asemenea, poate nu trebuie neglijat contextul general de renaștere națională, în parte datorită luptei pentru independență față de Uniunea Sovietică. Din păcate, orice formă de naționalism are în Europa de Est o coloratură antisemită.

Izbucnirile antisemite din România au avut o urmare neașteptată. Există în Statele Unite un număr de publicații românești, între care una cu înclinații fățiș legionare a publicat o fișuică intitulată „*Min-cinosul*“ violent antisemită, reproducînd articolele „poetului“ și unele

materiale din pamfletul tipărit la București. Atacul era îndreptat împotriva mea.

Această broșură se referea la evenimente stranii care s-ar fi petrecut în România. Profesorul Marcea, care mă atacase într-o scrisoare, a fost găsit înecat într-un lac din preajma Bucureștiului. Nu se știa exact dacă s-a sinucis sau a fost vorba de un accident. Un poet antisemit, Ion Lotreanu, care, de asemenea a luat parte la atacul antisemit, s-a spânzurat, iar unul din editorii Volumului IX din Operele complete ale lui Eminescu, Alexandru Oprea, a fost descoperit mort în baie. „Mincinosul“ mă acuza că am folosit magie neagră pentru a-i ucide.

Cred că nu trebuie să comentez în nici un fel asemenea acuzații. „Mincinosul“ continuă o tradiție veche de acuzații la adresa evreilor, care ar fi ucigași de copii, pentru a le bea sîngele, otrăvitori de fîntini, în Evul Mediu, sau ucigași de personalități politice în timpul lui Stalin.

„Calomniați, calomniați, pînă la urmă totuși va rămîne ceva“. Această cinică lozincă a antisemiților din toate veacurile își găsește noi adepți. În fața acestui „ceva care rămîne“ nu trebuie să stăm cu brațele încrucișate !

N. A. (1990, ultima corectură). Capitolul de mai sus este exact cel scris în 1986.

Încercînd să obțin sprijin pentru România

În ciuda faptului că cei mai mulți conducători israelieni elogiau contribuția mea ca șef rabin și ca președinte al Federației Comunităților Evreiești din România, anumite cercuri din Israel aveau încă rezerve asupra inițiativelor de a ajuta economia românească, prin bunăvoința pe care am reușit să mi-o cîștig în Statele Unite. Eram pus într-o situație intolerabilă. Atitudinea unor israelieni mă uimea și mă tulbura.

Guvernul român era foarte doritor să-și extindă exporturile în Statele Unite și să obțină, pe această cale, dolarii de care avea nevoie. Se știa în același timp, că produsele românești aveau puține șanse să învingă pe piața americană, în condițiile în care aveau de plătit taxe vamale ridicate, mai ales dacă se puneau și problema concurenței cu țări exceptate de la asemenea plăți prin clauza națiunii celei mai favorizate (M.F.N.), acordată de guvernul american. Atunci cînd românii au încercat și n-au reușit să obțină această foarte importantă concesie, ei mi-au cerut ajutorul. În mod natural, am făcut ce-am putut ca să le fiu de folos.

Am făcut apel la organizațiile evreiești, pentru a interveni în favoarea României. De asemenea, am promovat cauza țării la întruniri publice, atunci cînd am fost invitat de United Jewish Appeal pentru un turneu în Statele Unite. Am fost bucuros, în cele din urmă, să aflu că guvernul american și-a schimbat atitudinea și că a acordat României clauza națiunii celei mai favorizate.

România merita deplin această distincție: clauza era, de altfel, menită să încurajeze și să recompenseze țări în curs de dezvoltare cu interes și inițiative în ceea ce privește dreptul la emigrare liberă. Problema centrală a evreilor din România era tocmai acest drept. Înțelegînd atît de bine aspirațiile evreiești și demonstrînd o independență națională reală, România putea să convingă în modul cel mai deplin că întrunea condițiile pentru M.F.N. (Most Favored Nation-Clauza națiunii celei mai favorizate).

Israelul ar fi trebuit să fie încântat de succesul meu. În fond, România permisesese stabilirea în Israel a sute de mii de evrei. Iar emigrarea continua. Mai mult, spre deosebire de alte țări socialiste, păstrase relațiile diplomatice cu Statul evreu. Atunci când Națiunile Unite au votat rezoluția rușinoasă care identifica sionismul cu rasismul, România a fost singura țară socialistă care nu a participat la vot. Cele două mari puteri comuniste, Rusia și China, au sprijinit rezoluția; România nu.

Luînd în considerare faptul că Ungaria și Polonia se bucurau de statutul națiunii celei mai favorizate, deși rupseseră relațiile diplomatice cu Israelul și nu deschiseseră porțile lor pentru *Alia*, după cum votaseră și în favoarea rezoluției O.N.U., referitor la identificarea sionism-rasism am crezut că e o problemă de justiție elementară și de etică ca România să obțină *M.F.N.*,

De aceea, este ușor de imaginat cât de surprins am fost de atitudinea ambasadorului israelian în Franța, Asher Ben-Nathan, pe care l-am întâlnit la Paris, în drumul meu spre București. Știind că nu este ușor să am o convorbire confidențială cu ambasadorul israelian la București, m-am decis să folosesc șederea mea la Paris, pentru a în cunoștința guvernului israelian asupra activităților mele la Washington. Mă așteptam ca Dl. Ben-Nathan să fie încântat că un evreu a fost capabil să aducă asemenea servicii României. Aceasta însemna, desigur, că guvernul român va adopta, la rîndu-i, o atitudine mai favorabilă față de problema emigrărilor evreiești în Israel. Din contra, Ben-Nathan a fost foarte critic în ceea ce privește strădaniile mele. Eram contrariat. Atunci cînd am ajuns la București și l-am întâlnit pe Yochanan Cohen, ambasadorul Israelului, acesta s-a exprimat și el critic la adresa activității mele în favoarea României. Nu-mi puteam explica în mod rațional o asemenea atitudine.

Era, într-adevăr, dincolo de orice înțelegere. De ce s-ar opune vreun evreu sau israelian acordării statutului națiunii celei mai favorizate unei țări cu atitudine prietenească, așa cum arătase România? Era ilogic. Cînd am aflat, mai tîrziu, că anumite cercuri din Israel duceau, în realitate, o campanie organizată împotriva acordării statutului *M.F.N.* României, am fost de-a dreptul uluit. Dar chiar dacă vreo rațiune greu de bănuț ar fi impus adoptarea unei asemenea politici, nu trebuia, oare, ca diplomații israelieni să mă fi consultat? Nu se cuvenea să mă întreb ce consecințe puteau decurge pentru comunitatea noastră dintr-o atitudine ostilă României?

Mai mult, nici nu era o decizie luată la nivel de ambasadori. Mi-niștri din guvern erau implicați, oameni cu bun simț și cu caracter, de a căror judecată depindea soarta poporului evreu. Unul dintre ei

era Pinhas Sapir, ministrul de Finanțe, pe care l-am întilnit pentru prima dată la Templul Coral în 1967. Cîteva luni mai tîrziu, cînd am sosit, împreună cu soția mea, în Israel, a venit să mă viziteze la locuința unor prieteni și a exprimat sentimente de admirație față de munca și de rezultatele mele. În 1975, l-am întilnit din nou în Australia, unde fusesem invitat să vorbesc de ziua Holocaustului. Sapir venise și el, spre a lua cuvîntul de Ziua Independenței, cîteva zile mai tîrziu. Atunci cînd m-a văzut, mi-a spus : „V-ați aliat cu Goldman ca să obțineți clauza națiunii cele mai favorizate pentru România ?“. Cuvintele sale au fost rostite pe un ton iritat, de parcă avea pretenții la mine.

Pentru moment, abia am putut să răspund. Era același om care plînsese în Templul Coral, dîndu-și seama cum păstraserăm noi, evreii din România, întreaga noastră devoțiune și dragoste față de Sion și față de Israel. I-am spus lui Sapir : „Ce vreți de la mine ? Eu nu sînt Goldman“. Sapir și-a cerut scuze, mai tîrziu, pentru ieșirea sa, dar i-am scris, cu toate acestea, o scrisoare foarte fermă. Am evidențiat faptul că oricine militează împotriva acordării statutului națiunii celei mai favorizate pentru România adoptă o atitudine de dușman al acestei țări. Nimeni nu avea mai puține motive să se poarte ca atare decît Israelul, și nici un conducător israelian nu putea să decidă asupra unei asemenea atitudini fără a ne consulta mai întii pe noi, acei care am fi suferit consecințele.

Întorcîndu-mă la București, am fost invitat să-l văd pe ministrul de Externe George Macovescu, un prieten al evreilor, care avea o frumoasă biografie de luptător împotriva antisemitismului. El mi-a spus : „Domnule șef rabin, ce vreți, de fapt, de la noi ? Israeliienii spun că există o sută de mii de evrei în România și că treizeci de mii vor să plece, dar noi nu-i lăsăm. Nu este de datoria dumneavoastră să spuneți adevărul ? Nu vă cerem decît să folosiți faptele, să evocați realitățile“. Ministrul era necăjit în mod explicabil. I-am promis, atunci, că voi folosi primul prilej de a spune lumii care era adevărul.

Am plecat la Londra pentru a participa la o ședință a Congresului Mondial Evreiesc. Acolo, am avut șansa de a discuta problema cu Philip Klutznick, președintele lui W.J.C. și distinsă personalitate americană, fost ministru al Comerțului în Administrația Carter și fost Ambasador al S.U.A. la O.N.U. După miezul nopții, retras în camera mea de hotel, am auzit, deodată, bătăi în ușă. Klutznick venise să-mi spună o poveste de-a dreptul incredibilă : „Domnule șef rabin, au înnebunit. Secretara mea a telegrafiat adineaori din Chicago să mă informeze că rabinul Miller (Președintele Conferinței Președinților Marilor Organizații Evreiești Americane) a depus în fața Congresului împotriva acordării statutului M.F.N. pentru România, pe baza argumen-

tului că *Alia*-ua a fost oprită. El a cerut, de asemenea, folosirea amendamentului Jackson-Vanick împotriva României“.

Acest amendament a fost inițiat, de fapt, împotriva Uniunii Sovietice și era menit să forțeze conducătorii sovietici să deschidă porțile pentru emigrarea evreilor. M-am opus aplicării, din chiar momentul când a fost conceput. Venind dintr-o țară comunistă, mă miram de naivitatea celor care puteau să creadă că o mare putere ca Uniunea Sovietică ar fi putut să cedeze la un asemenea ultimatum și să accepte o atît de umiltoare ofensă. Ceea ce făcea și mai extraordinar evenimentul adoptării amendamentului era că s-a întîmplat după ce Uniunea Sovietică dovedise bunăvoință și permisesse emigrarea anuală a unui număr de 30 000 pînă la 50 000 de evrei.

În același timp, campania antisovietică în presa evreiască a continuat nedomolită. Era similară cu cea împotriva României din 1958, atunci când aceasta își deschisese porțile pentru emigrare. Avea același caracter ilogic.

Cînd am vorbit la un Congres al W.J.C. la Ierusalim, i-am întrebat : „De ce protestați acum ? Ce veți face atunci cînd porțile Uniunii Sovietice vor fi închise ?“. Nimeni nu a fost capabil să-mi dea un răspuns adecvat.

Pretenția rabinului Miller că România a oprit emigrarea evreilor era totalmente nefondată. Mii de evrei părăseau România în fiecare an. Cifra de 100 000 de evrei pentru România nu avea, de asemenea, nici o bază reală. Cu atît mai mult, era o minciună faptul că 30 000 de evrei ceruseră emigrarea și fuseseră respinși. De fapt, la data aceea, în 1975, existau numai 45 000 de evrei în România și numai 800 dintre aceștia ceruseră formularele pentru emigrare.

În mod curios, existau trei statistici care circulau : a mea, a guvernului român și a Organizației Mondiale Sioniste. În 1957, fusese organizat un recensămînt care ajunsese la concluzia că existau 130 000 de evrei în țară. Cifra mea era de 300 000. În timpul vizitei mele la Londra, am fost întrebat de un ziarist în legătură cu explicația acestei inadvertențe și m-a provocat să resping cifra oficială. Am dat atunci lămuririle necesare, arătînd că era nelegal în România să întreb pe cineva asupra religiei sale. Un om putea să spună ce voia în legătură cu aderența sa religioasă. Exista, de asemenea, o confuzie între cetățenie, naționalitate și credința religioasă. Mulți confundau cetățenia cu naționalitatea și, de aceea, scriau în dreptul amîndouă : „Română“. Unii evrei voiau chiar să-și ascundă originile și s-au declarat „români“ în loc de „evrei“. Eu însumi am afirmat că sînt cetățean român de naționalitate evreiască și de religie mozaică.

În 1975, guvernul român a afirmat că mai existau 25 000 de evrei în țară. Presa evreiască, inclusiv „*Jewish Chronicle*“ din Londra pretindea că mai sînt 100 000. Nici una din aceste cifre nu era corectă. Cea exactă o dădusem eu : 45 000. Am ajuns să o precizez, la fel ca pe cea anterioară de 300 000, prin studiul atent al numărului de evrei care au supraviețuit războiului, a ratelor de mortalitate, a nașterilor și a numărului celor plecați în Israel.

Cînd Klutznick a auzit prima oară de remarcile rabinului Miller, a exclamat : „Nu pot să cred“. A cerut o confirmare și a primit-o imediat. I-am trimis, atunci, o telegramă lui rabi Miller, care nu avea informații de prima mîină asupra evenimentelor din România. În textul acestei telegrame îmi exprimam protestul împotriva acțiunii sale eronate. Eram indispus, mai ales de faptul că a făcut afirmații atît de precise, fără a ne consulta. „Nu sîntem evrei care tac“, i-am scris atunci. Dimpotrivă, sîntem dintre acei care fac prea mare gălăgie cu problemele lor. Cine v-a dat autoritatea să vorbiți în numele nostru, fără a ne consulta mai întii ? De ce nu ați verificat dacă afirmațiile dumneavoastră nu vor dăuna cumva Comunității noastre și chiar intereselor Israelului ?“.

Cînd m-am întors la București, ministrul de Externe mi-a spus : „Aveți conștiința curată ? Nu este de datoria dvs., să repudiați public declarația făcută de rabinul Miller ? Vă rugăm să plecați la Washington și să încercați să faceți o declarație în fața Congresului S.U.A.“.

„Nu !“ i-am răspuns, n-am să plec la Washington. Plec în Israel“.

M-am dus la Iochanan Cohen și l-am rugat să informeze Ierusalimul că voi sosi în Israel, într-o zi — două, pentru a discuta o problemă vitală, care afectează evreimea română. A doua zi, care era întîmplător vineri, Ambasadorul mi-a spus că nu era nevoie să călătoresc în Israel. Profund indignat, i-am răspuns : „Oricine respinge pe liderul unei Comunități de 45 000 de evrei, care spune că are ceva vital de discutat, va purta o grea răspundere“.

Stabilisem relații strînse cu Ambasada Americană din București și Ambasadorul Harry Barnes Jr., a venit să mă vadă sîmbătă după amiază ; am stat și am discutat timp de patru ore. Scopul vizitei sale era eî însuși surprinzător și semnificativ. Dorea să-mi ofere argumente, pentru a convinge guvernul israelian să nu continue campania împotriva acordării clauzei națiunii cele mai favorizate pentru România ! Ambasadorul era perfect conștient că rabinul Miller adoptase linia sa în consonanță cu anumite cercuri israeliene și era dornic să sublinieze că această atitudine nu dăuna numai României, dar era și în detrimentul propriilor interese ale Israelului.

În dimineața următoare, la ora opt, ambasadorul israelian a venit la mine acasă cu un mesaj din Ierusalim : „Vă rugăm să veniți astăzi !“ Pe

Aeroportul „Ben Gurion“ am convocat o conferință de presă, cu ajutorul lui Leib Cuperstein, președintele Asociației locale de jurnaliști, care îmi devenise prieten, după ce vizitase comunitatea noastră și s-a convins de importanța operei pe care o realizasem. Le-am spus ziariștilor : „Am venit pentru a rectifica o eroare tragică. Amendamentul Jackson—Vanick este illogic, primejdios și antievreiesc. Este illogic pentru că, deși caută să pedepsească acele țări care nu permit emigrarea, unii vor acum să folosească acest amendament împotriva României. Cu toate acestea, România a avut cea mai înaltă rată de emigrare după război, aproape 300 000. Dar această politică bazată pe amendamentul Jackson—Vanick este primejdioasă, dând impresia că cei 45 000 de evrei rămași în România sînt dușmanii acestei țări și ai poporului ei, ceea ce nu este deloc adevărat. Amendamentul este antievreiesc și pentru că va dăuna intereselor evreiești prin situarea noastră pe o poziție imposibilă, manifestînd lipsă de recunoștință față de un guvern care ne-a sprijinit în tot ceea ce i-am cerut“.

Atunci cînd un reprezentant oficial al guvernului israelian m-a vizitat la hotel, i-am spus : „De ce nu condamnați Ungaria, o țară în care, într-adevăr, mai sînt 100 000 de evrei, dar al cărui șef rabin atacă sionismul ? Nu există *Alia* din Ungaria dar această țară a primit statutul M.F.N. de la americani. De ce nu protestați ?“.

Mi-a dat atunci un răspuns pe care îl găsesc totalmente cinic și illogic : „În Ungaria nu avem un rabi Rosen să țină aprinsă flacăra *alia*-lei !“ Era imposibil pentru mine să înțeleg logica unui asemenea răspuns.

Ministrul Afacerilor Externe, Yigal Allon, unul dintre generații care s-au remarcat în Războiul de Independență din 1948, m-a invitat la el acasă. I-am cerut o explicație a campaniei israeliene împotriva României. Allon a fost foarte conciliant. Ne-am înțeles să folosim ședința din săptămîna următoare a Congresului Mondial Evreiesc, cînd personalități proeminente ale lumii evreiești vor fi de față, pentru a ajunge la un consens în această problemă. Înainte de această ședință, care urma să aibă loc la Geneva, l-am întilnit în stațiunea elvețiană Grindenwald, pe Joseph Finklestone, căruia i-am acordat un interviu pentru „*Jewish Chronicle*“. El m-a întrebat de ce sînt cifrele mele în legătură cu evreii români diferite de cele ale cercurilor israeliene și am răspuns deschis la toate întrebările. În cele din urmă, am ajuns la o contestare severă a „informațiilor“ puse în circulație de Agenția Evreiască, precum și de ziarele și posturile de radio din Israel și din alte țări. Am avut o înțelegere cu F. că îmi rezerv dreptul ca pînă la un anumit termen (ziua ședinței de la Geneva) să pot retrage interviul eare dădea cifre cu totul diferite de acelea date de presa evreiască.

În seara de dinaintea ședinței W.J.C., m-am întâlnit cu Goldman, Klutznick, Sapir și delegatul canadian. Pe moment, discuția a fost foarte aprinsă. Sapir a exclamat: „Nu mă tem de rabini“. Atunci i-am răspuns: „Nici eu nu m-am temut de miniștrii lui Stalin, cu atât mai mult nu mă tem de dumneata“. I-am spus că am dat un interviu la „*Jewish Chronicle*“ cu o declarație privind adevăratele cifre ale evreilor români, aruncându-i mânușa: „Dacă mai credeți că cifrele mele sînt greșite, puteți publica o punere la punct. Dacă vreți să mințiți și vreți ca eu să vă susțin minciuna, va trebui, mai întîi, să-mi spuneți care este sensul minciunii. Sînt numai un rabin, nu sînt profet și nu pot să știu care cifre vă convin. Cifra de 100 000 de evrei în România n-are nici o bază, nu-i adevărat! Cifrele adevărate i le-am dat lui Joseph Finklestone. Pregătiți punerea voastră la punct, dacă doriți să negați ceea ce voi spune!“.

Sapir și-a pus mîna la cap și a zis: „Ce doriți, de fapt?“ I-am răspuns că doream o declarație care să critice pe cei ce porniseră campanii de presă și politice fără a consulta mai întîi pe conducătorii comunităților afectate. A exclamat: „Creați o atmosferă de suspiciune“, i-am spus: „Cine nu este de acord cu voi e acuzat de trădare. Doresc un vot de încredere în mine și în politica mea privitoare la România și la M.F.N.“.

În cele din urmă, am ajuns la o înțelegere. În ședința de a doua zi dimineața, urma să susțin un raport, fără a ataca pe cineva. Goldman ar fi folosit prilejul pentru a cere un vot de încredere în mine. După aceea urma să anulez interviul de la „*Jewish Chronicle*“. Părea că prevăzusem totul. Dar, în timpul ședinței, lucrurile nu s-au petrecut așa cum ne așteptasem. La deschidere, am simțit ceva în aer. Delegații au zvonuri despre ciocnirea dintre mine și Sapir. M-am adresat celor din sală: „N-am dormit toată noaptea, pregătind, mai ales, ceea ce nu trebuie să vă spun. Mă aflu în situația lui rabi Kopel Reich din Budapesta, care a fost întrebat o dată cît timp îi trebuie ca să pregătească o predică. Atunci a răspuns: „Oricum, ceea ce nu voi spune îmi ia mai mult timp decît ceea ce voi spune“.

Spre surpriza mea, Sapir m-a întrerupt mai mult decît o dată, încît a trebuit să mă opresc și să-i reamintesc în public de înțelegerea noastră din noaptea trecută. Dar aceasta n-a avut nici un efect. Atunci i-am spus că voi povesti o întîmplare cu sens în problema noastră: „Un negustor evreu nu putea să doarmă noaptea. Întrebat de soția sa asupra motivelor, a răspuns că și-a făcut toate calculele și că e falimentar, nefiind în felul acesta capabil să-și plătească datoriile, «Spune-mi, dragă Moșe, i s-a adresat soția, cui trebuie să-i plătești?» «Lui Șlomo», a fost răspunsul. «Vino cu mine», a insistat soția. L-a luat de mînă pe

Moșe, ducându-l la Șlomo. Era trei noaptea. Moșe a bătut la geam și i-a spus lui Șlomo, care abia se trezise : «Mîine dimineață dau faliment și n-am să pot să-ți plătesc datoria. Pînă acum n-am putut eu să dorm, de aci înainte n-ai să dormi tu»⁴.

Întorcîndu-mă spre Sapir, am remarcat : „Dacă mă mai întrerupeți, voi fi obligat să spun lucruri care vă vor face să nu dormiți multe nopți. Noaptea trecută n-am putut eu să dorm, dar în nopțile viitoare nu veți dormi dumneavoastră“.

Sapir s-a ridicat și a părăsit sala în grabă. Nu i-a plăcut deloc. Goldman a propus, atunci, votul de încredere, care mi-a fost acordat în unanimitate. Rabi Miller și-a retras criticile la adresa României, iar „*Jewish Chronicle*“ a anulat publicarea interviului meu. Rezultatul final a fost că guvernul Statelor Unite a acordat statului M.F.N. României.

A fost trist pentru mine că raporturile cu Sapir s-au terminat în nota aceasta de neînțelegere, deoarece aveam o opinie foarte bună asupra capacității și rezultatelor activității sale sociale și politice. Era un bun evreu, devotat poporului său și Israelului. Dar nu mi-a fost dat să-l mai întîlnesc. La o săptămîină după ședința de la Geneva, am sosit în Israel și am aranjat să vorbesc cu el într-o dimineață de joi, la Agenția Evreiască. Miercuri, Rafael Bashan, ziaristul de la „*Yediot Ahronot*“ l-a vizitat pe Sapir. La sfîrșitul discuției lor, Bashan i-a spus că urmează să mă întîlnească. Sapir i-a mărturisit atunci : „Rabinul Rosen este singurul om care m-a înfruntat, afirmînd că nu se teme de mine. Spune-i că nu are mulți admiratori atît de fideli ca mine!“ . În aceeași zi, Sapir a avut un atac de cord și a murit într-o așezare evreiască pe care o vizita. În brațele sale se afla un Sul al Torei, un Sefer Tora. Cînd am ajuns la Agenția Evreiască în dimineața aceea de joi, am văzut sicriul său cum era scos pentru procesiunea funerară. Fie-i amintirea binecuvîntată !.

Problema clauzei națiunii cele mai favorizate pentru România a devenit centrală în relația mea atît cu guvernul român, cît și cu cel israelian. În fiecare an, prin iunie, se crea o tensiune foarte mare în România, atunci cînd cele două Camere ale Congresului S.U.A. aprobau acordarea clauzei. Exista permanent posibilitatea retragerii ei, dacă se consideră că România nu respectase libertatea de emigrare, așa cum era prevăzută în amendamentul Jackson—Vanik.

An după an, din 1975, a urmat aceeași procedură distrugătoare de nervi. Focurile de deschidere ale luptei începeau, de obicei, în S.U.A., iar România răspundea prin contestarea acuzațiilor ce i se aduceau. Românii se temeau că le va fi retrasă clauza și că interesele lor economice vor fi lovite și atunci veneau la mine pentru ajutor. Rolul meu a devenit vital. Israelienii nu mai duceau o campanie deschisă împotriva

României. Dar conducătorii lobby-ului pro-israelian din Washington erau implicați într-o foarte subtilă politică în ceea ce privește România. Ei nu cereau retragerea clauzei, dar se asigurau în legătură cu această posibilitate, pentru a-i speria pe români și a-i face să mărească numărul de evrei care plecau în Israel.

Neîndoielnic, exista în permanență o problemă legată de numărul de emigranți care erau anunțați în public și cei care părăseau într-adevăr țara. *Alia* spre Israel continua, dar nu puteam spune că oricine voia să plece putea s-o facă imediat. Într-un an, de exemplu, românii au anunțat că au dat vize de plecare pentru 1 000 de evrei, dar israelienii au răspuns că numai 800 au sosit la Lod și că cifra oficială era incorectă. Se sugera, astfel, că autoritățile române ar fi publicat în mod conștient date eronate, dar adevărul era că cei 200 își amînaseră plecarea din motive medicale sau pentru că așteptau să-și termine copiii studiile.

S-a creat o situație ciudată. Autoritățile americane erau favorabile acordării clauzei pentru România și erau bucuroase să aibă un susținător al cauzei românești ca mine. Ca atare clauza a continuat să fie reînnoită. Dar românii au început să simtă o anumită amărăciune.

În 1979, existau indicii că România va pierde votul în Congres. Românii m-au implorat să plec la Washington și să le pledez încă o dată cauza. L-am contactat pe ambasadorul Geffen al Israelului la București și i-am spus că doresc să informez Ierusalimul asupra cererilor României. I-am atras atenția că îl așteptam pe Dulczin, conducătorul Agenției Evreiești, să viziteze capitala României și că eram reticent să plec din București. Îi ceream să obțină sprijinul guvernului israelian pentru România, încît să nu mai trebuiască să plec eu însumi în străinătate.

În ziua următoare, un reprezentant oficial al guvernului român a venit la mine și mi-a cerut să plec urgent la Washington. Era o sugestie a celor mai înalte cercuri de conducere ale țării. Mi s-au înmînat viza și biletele de avion. Cînd am încercat să explic că această călătorie nu era necesară, reprezentantul român mi-a vorbit cu un aer solemn : „Domnule șef rabin, guvernul nostru m-a însărcinat să aflu de la dumneavoastră ce rău v-am făcut, încît vreți să luați păpica de la gura copiilor noștri ? . Ce ați cerut dumneavoastră de la președintele nostru și nu vi s-a dat ? . Cum puteți să ne plătiți în acest fel pentru tot binele pe care vi l-am făcut ? “. Acest apel impresionant s-a terminat cu cuvintele : „Vă rugăm să plecați la Washington“.

După asemenea afirmații trebuia, desigur, să-mi dau seama care era situația. Am alergat la Ambasada Israelului și l-am văzut pe Geffen. După aceea, m-am dus la Ambasada americană, unde mi s-a spus că atît Departamentul de Stat, cît și reprezentanța română de la Washington erau convinse că, în cele din urmă, Congresul va aproba clauza. Am

rămas deci la București și l-am primit pe Dulczin. Dar această criză poate să dea o imagine asupra atmosferei care domnea atunci în cercurile românești.

Departamentul de Stat a continuat să acționeze pe linia votului din Congres și a stabilit o înțelegere cu guvernul român, foarte importantă și semnificativă pentru mine. La fiecare două luni, trebuia să dau americanilor detalii asupra emigrării evreiești : cîți au cerut să plece, cîte cereri au fost aprobate și cîți au părăsit țara într-adevăr. Președintele Departamentului Cultelor, Ion Roșianu, și ministrul adjunct de Externe, Cornel Pacoste, mi-au cerut să accept propunerea, care era, într-adevăr, extraordinară. În spatele ei se afla dorința de a evita pe viitor ciocnirile cu israelienii și cu lobby-ul proisraelian din Washington. Eram hotărît să-mi afirm poziția cu claritate, de la început. Le-am vorbit celor doi miniștri și le-am spus, în esență : „Sînt cetățean român și membru al Parlamentului din această țară. Dar pentru a accepta acest rol, trebuie să știți că datorita mea este să spun numai adevărul, chiar dacă nu va fi neapărat favorabil României“. Amîndoi m-au asigurat că acceptă definiția în acest mod a rolului meu. Abia atunci am acceptat oferta lor.

După o întîlnire cu Geffen, la mine acasă, am decis să nu țin secret aranjamentul intervenit. Făcîndu-i o publicitate cît se putea de mare, aveam posibilitatea de a obliga autoritățile românești să-l respecte cît mai strict. Toate sinagogile din țară au fost informate, iar ziarul Comunității a publicat detalii. Orice evreu care intenționa să plece în Israel putea să se înregistreze la Comunitate. Erau fixate condiții precise : numai evreii puteau să se înregistreze și, de fapt, numai evreii care voiau să plece în Israel. Am insistat asupra faptului că neevreii și chiar evreii care voiau să plece în alte țări nu intrau în preocupările mele. La fiecare două luni, urma să am o întîlnire la Biroul de pașapoarte, unde urma să primesc detalii asupra cererilor care primiseră sau nu aprobarea precum și asupra situației exacte a plecărilor. Trebuia să trimit aceste date Departamentului de Stat, precum și Conferinței Președinților Marilor Organizații Evreiești din S.U.A. Sistemul a funcționat, iar România a primit, de fiecare dată, clauza M.F.N. din partea Administrației și a Congresului.

Cu toate acestea, presiunile care au fost făcute de către organizațiile evreiești în Statele Unite, și indirect, de către unii israelieni pentru a face dificilă obținerea clauzei i-au iritat pe români. Ei credeau, în continuare, că presiunile rămăseseră în funcțiune, chiar dacă mai puțin vizibil. Cînd rabinul Schindler, pe atunci președinte al Conferinței Conducătorilor de Mari Organizații Evreiești, a vizitat Bucureștiul, i s-a spus de către ministrul de Externe Ștefan Andrei, în prezența mea : „Ceea ce faceți reprezintă o insultă la adresa populației evreiești din România. Credeți cumva că evreii sînt un material pentru vreo țirguală ?

Vă închipuiți că ne dați zahăr în schimbul evreilor noștri ? Am permis ca 300 000 de evrei să părăsească România înainte ca să avem clauza, în 1975. Aș fi înțeles atitudinea Dumneavoastră, chiar dacă n-aș fi aprobat-o, în condițiile în care am fi închis porțile pentru emigrarea evreilor. Dar porțile noastre au fost deschise de mult pentru plecarea lor. Ceea ce faceți nu este numai greșit, dar este și de neînțeles“. Era o observație amară, care trebuia să ne dea de gîndit.

Cu toate că mă simțeam liniștit, știind că românii urmau să primească clauza, exista ceva care nu-mi făcea deloc plăcere. Auzisem că unii spuneau : „Uite cît de jos am ajuns, dacă rabinul ne dă pîine“.

Se crease, astfel, o variantă românească a evreului Süss : faptul că evreul este cel care ajută țara, aducînd de mîncare și bani în valută, poate să constituie păcatul său fundamental. Succesul său umilește țara în care se află. Acțiunea unor cercuri israeliene se adaugă la amărăciunea resimțită. Logica juca un rol minor în această problemă.

Vorbînd la Templul Coral, în prezența lui Leon Dulczin, am remarcat faptul că din cei 45 000 de evrei aflați pe atunci în România, 20 000 erau în vîrstă de peste șaiszeci de ani și că ei nu vor mai pleca în Israel. Era, oare, așa pentru că nu aveau sentimente sioniste ? Deloc. Cu patruzeci de ani în urmă, se întorseseră din lagărele de concentrare naziste și ar fi vrut să se stabilească în Israel. Pentru un motiv sau altul, le-au fost refuzate cererile. Au așteptat ani în șir și au suferit, adeseori rămînînd fără slujbe. Unii dintre ei s-au aflat nu odată în preajma morții, din pricina foamii și a malnutriției. Am izbutit să-i ajut pe unii prin Joint.

Deci, cine erau cei care plecau atunci în Israel ? Unii dintre ei se dovediseră a fi buni evrei, care voiau să facă *Aliia*. Dar și unii anti-sioniști își schimbaseră între timp concepțiile, dîndu-și seama că nu au perspective în România, și acum încercau să emigreze. Mai erau unii convertiți la iudaism, care cereau vize de ieșire. Dacă ar fi continuat campania împotriva României, cei care ar fi suferit în mod real ar fi fost evreii bătrîni în primul rînd, adevărați sioniști, care experimentaseră la timpul lor un eșec în încercările de a pleca, iar acum rămăseseră în România. Ne jucam cu viitorul, cu destinul lor. Era, oare, drept să-i sacrificăm pe aceștia de dragul unor proaspăt „convertiți ?“. Se ridică și o problemă morală. Guvernul român permisesese evreilor să plece, acordase dreptul de educație iudaică și îngăduise Jointului să-și reia activitățile. Cum ar fi putut evreii să nu ajute un asemenea guvern ? Cum am fi putut să răsplătim binele cu răul ?.

Dar mi-am dat seama, în octombrie și noiembrie 1979, că o altă campanie contra mea era condusă în Israel și în Statele Unite. Eram destul de experimentat în asemenea probleme pentru a-mi da seama că

nu e vorba de acțiunea unui om rău intenționat, ci a unui grup care lucra în spatele scenei. Mesajul care era propagat suna astfel : „Șef rabinul Rosen ajută guvernul român pentru a opri *Alia-ua*“.

Am hotărît să plec imediat în Israel, unde am convocat o conferință de presă. În fața mea se afla un grup de ziaristi ostili. Puteam să văd situația privind la fețele lor furioase și ascultându-le întrebările agresive. Dându-mi seama că nu reușesc să-i conving, le-am spus : „Poate că aveți dreptate. Poate că am greșit. Dar vreau să știți că nu am făcut nimic fără aprobarea guvernului israelian. Declarația că evreii români trebuie să se înregistreze pentru *Alia* la Comunitate, precum și că eu port responsabilitatea cifrelor a fost compusă la mine acasă de către ambadorul israelian Geffen, care a consultat guvernul israelian în fiecare etapă. Dacă vă opuneți aranjamentului, atunci adresați-vă guvernului israelian“.

Această revelație i-a luat pe ziaristi prin surprindere. Șeful rabin al României, care era și membru al Parlamentului român, avînd posibilitatea să afirme în public că se consultase cu guvernul israelian mai înainte de a se declara de acord cu un pas important, implicînd guvernul român, iată ceva neașteptat ! Conferința de presă s-a terminat aproape imediat după această lovitură de teatru, iar Avraham Ben-Melleh de la Radio-Televiziunea israeliană i-a telefonat lui Geffen, la București, pentru confirmare. Luat prin surprindere, Geffen a răspuns în mod diplomatic : „Contactele mele sînt cu Ministerul de Externe și cu nimeni altul“. Dar aceste cuvinte au fost înțelese în doi peri, nici o confirmare, și nici o infirmare a spuselor mele.

Eram, desigur, indispus și l-am avertizat pe Iosef Govrin, pe atunci director al Departamentului Est-European al Ministerului de Externe israelian, că îl voi provoca pe Geffen în public să spună adevărul, dacă nu o va face sîngur în cîteva zile. Geffen a încercat să ia legătură cu mine la întoarcerea mea acasă, dar eram plecat în oraș. Întorcîndu-mă tîrziu, a venit la mine spre miezul nopții, aducîndu-mi un mesaj de la primul ministru, Menachem Begin, prin care îmi cerea să întorc o pagină nouă în relațiile mele cu Geffen. I-am răspuns că ar fi nevoie de o carte întregă, nu numai de o pagină. Geffen și-a cerut scuze și mi-a promis că va găsi o modalitate de a confirma declarațiile mele. A și făcut-o, în cele din urmă, dar, după opinia mea, într-un mod destul de neconvingător.

Cele mai dure atacuri la adresa mea au fost lansate de ziaristul Landers în ziarul israelian „*Davar*“. Atunci cînd Chana Zemer, redactor șef al ziarului, mi-a telefonat și mi-a cerut să-mi precizez reacțiile la atacurile publicate, i-am spus că toate atacurile conțineau doar minciuni gogonate. Și, totuși, eram gata să mă întîlnesc cu autorul articolelor. Am

făcut-o, în biroul Chanei, de față cu ea, și atunci i-am spus ziaristului : „În profesia Dumneavoastră, cel mai important este să fii onest. Dacă vi se pune la dispoziție o informație dăunătoare la adresa cuiva, nu ar trebui, oare, să cereți și părerea persoanei în chestiune, în loc de a vă grăbi să publicați ceva neverificat? M-ați acuzat că sînt împotriva *Alia*-lei. Toată lumea știe, că mi-am devotat viața realizării *Alia*-lei evreilor din România. Cum ați putut scrie așa ceva înainte de a vorbi cu mine?”.

„Domnule șef rabin, mi-a răspuns Landers, cei care mi-au dat informațiile sînt oameni cu atît de mare răspundere, încît m-am simțit obligat să-i cred“. Astfel, am aflat că ziaristii israelieni primeau materiale scrise de la anumite cercuri israeliene, cu tot felul de acuzații la adresa mea.

L-am invitat pe ziaristul de la „*Davar*“ în România, pentru a descoperi el însuși care este situația. El a acceptat și m-a însoțit într-un turneu de Hanuca. Întors în Israel, a scris un articol de patru pagini, complementar celui dintîi, sub titulatura *Ha Rosen șel Romania* (Rosen al României). De fapt, titlul conținea un joc de cuvinte : „Rosen“ în ebraică înseamnă „șef“, „duce“.

Surse obscure din Israel au încercat, timp de mai mulți ani, să submineze poziția mea și să mă umilească. N-am putut niciodată să descopăr explicația acestei campanii ilogice. Am avut discuții în legătură cu aceste campanii de presă cu personalități din generații succesive de conducători israelieni, cum ar fi Golda Meir, Yigal Allon, președintele Zalman Șazar sau Menachem Begin, și toți s-au distanțat de atacurile la adresa mea, asigurîndu-mă că îmi îndeplinesc cu devotament misiunea față de poporul evreu, în concordanță deplină cu ceea ce dorea și guvernul israelian.

Îmi amintesc, îndeosebi, un schimb aprins de opinii cu Yigal Allon, atunci cînd a devenit ministru de Externe. I-am spus că nu voi mai rămîne în România dacă atacurile de presă vor continua. Mi-a răspuns pe un ton agitat : „Ce vrei de la mine. Eu n-am nimic de-a face cu aceste atacuri. Vă admirăm cu toții. Nu înțeleg nici eu ce-mi fac unii, care se află în spatele lucrurilor“. Uitîndu-se țîntă la mine, Allon a continuat : „Sînteți căpitanul care nu poate părăsi corabia. Oricum, este ultimul care părăsește o corabie abandonată“.

„Cunosc această regulă“, i-am preluat eu ideea, „dar nu cunosc nici un fel de regulă care spune că cineva poate ordona căpitanului să nu părăsească vasul în timp ce el însuși trage în acea corabie pentru a o scufunda“.

În 1982, cînd am împlinit șaptezeci de ani, am hotărît să petrec cîteva zile la Brașov, împreună cu soția mea. Nu mă simțeam bine, eram

din nou foarte obosit, dar abia am tras la hotel, când un reprezentant al guvernului român a cerut să-mi vorbească și mi s-a adresat cu un ton nervos : „Votul în Congres, la Washington evoluează împotriva noastră. Vom pierde clauza cu siguranță. Am dori să vă cerem părerea“.

Mi-am dat seama imediat că ceea ce autoritățile voiau, de fapt, era să plec la Washington și să încerc să-i conving pe kongresmeni și pe senatori să-și schimbe părerea. Se întâmpla să fie în august, o lună de mare caniculă în vara aceea, respirația îmi era afectată, mă simțeam teribil de obosit și ultimul lucru pe care aș fi vrut să-l fac era să pornesc într-o călătorie epuizantă la Washington. Știam, de altfel, că voi găsi puțini oameni cu influență în capitala americană, în perioada de vacanță parlamentară.

Ca în toate momentele de răspîntie din viața mea, am cerut părerea soției mele. Deși nimeni pe lume nu era atît de preocupat de sănătatea și binele meu, soția mea a răspuns imediat : „Trebuie să pleci la Washington, chiar dacă ești sigur că vei pierde. Trebuie să arăți opiniei publice și guvernului din România că ești hotărît să-i ajuți“.

M-am întors în camera unde-l lăsasem pe reprezentantul oficialităților românești și i-am spus : „Vă rog să transmiteți guvernului că plec imediat la Washington“.

Întîi, m-am oprit la New York. Așa cum am prevăzut, abia am putut să găsesc un conducător evreu în marea metropolă americană. Dar dr. Israel Singer, de la Congresul Mondial Evreesc, a înțeles imediat caracterul important al misiunii mele și mi-a sărit în ajutor. Edgar Bronfman, președintele Congresului Mondial, s-a întors special dintr-o vacanță pe care și-o petrecea în Europa și astfel am început să contactăm senatorii. Jack Spitzer, președintele Bnai Brith-ului, și alți prieteni s-au alăturat campaniei mele. Am organizat recepții la Senat și la Camera Reprezentanților. Am evidențiat importanța clauzei națiunii celei mai favorizate pentru România și pentru Comunitatea evreilor. Am publicat un articol în „*New York Times*“ cu titlul *Nu ne faceți țapi ispășitori*. În cele din urmă am reușit, împreună cu prietenii mei, să schimbăm punctul de vedere al kongresmanilor și senatorilor.

De data aceasta, nimeni, nici în Israel și nici în altă parte, nu a mai îndrăznit să critice activitatea mea în slujba intereselor României, pentru apărarea clauzei *M.F.N.* Dimpotrivă, am fost felicitat de către ambasadorul israelian și de către alte personalități.

Nahum Goldman obișnuia să spună : „Diferența dintre mine și adversarii mei este de numai cinci ani. După cinci ani, ei își însușesc opinia mea. Este o chestiune de timp, realitatea ține cu mine“.

Privind înapoi, la povestea clauzei națiunii celei mai favorizate, înclin să cred că Goldman avea dreptate. Același lucru mi se întâmplă și mie.

Intîlnire cu Papa. Relații ecumenice

Evreii au o experiență nefericită a dialogurilor cu bisericile creștine. Cred că aceasta este principala reacție pe care mi-o provoacă orice menționare a ecumenismului și a necesității lui. Nu pot să uit celebrele *disputationes* din secolul al XV-lea, dinaintea și din timpul Inchiziției spaniole, ca și din alte țări, mai târziu. Au provocat o imensă suferință evreiască. Întotdeauna am fost cei care am pierdut. Nici nu se putea altfel...

Din punctul meu de vedere, dialogul cu biserica creștină nu este necesar. Nu ajută nici uneia din părți, deoarece creștinătatea este bazată pe presupunerea că un singur evreu care nu acceptă „adevărată credință” în mîntuirea creștină face imposibilă „împărăția lui Dumnezeu”. Concepția creștină este că toți evreii care și-au păstrat iudaismul și nu au acceptat propovăduirea lui Iisus sînt niște păcătoși. Această perspectivă nu este întotdeauna mărturisită de către predicatorii creștini, dar în genere toți conducătorii bisericii îi sînt devotați.

Biserica a încercat să-și atingă obiectivele prin convertire forțată, cu focul și sabia, prin Inchiziție și „autodafe”. A dat greș. Atunci s-a trecut la procedeele mieroase, prin prictenie. Am cunoscut și chiar m-am împrietenit cu un număr de episcopi distinși, dar atitudinea lor față de evrei era tot de „așteptare”. De aceea, cu toate că am avut relații bune cu biserica română, niciodată n-am putut intra într-un dialog teologic. Desigur, puteam avea discuții și o cooperare strînsă iudeo-creștină pe teme legate de problemele umane în general, de pace și război, de dreptate socială, împotriva pericolului atomic, dar nu mai mult.

Avînd asemenea vederi n-am făcut niciodată efortul de a vizita Vaticanul și de a-l întîlni pe Papă, atît de căutat de alți conducători evrei. Cu toate acestea, înainte de Roș Hașana 1985, am primit vizita episcopului catolic al Bucureștiului, Robu, și a episcopului de Iași, Petru Gherghel.

După ce mi-au dorit un an bun și fericit, au deschis o discuție pe teme generale, pentru ca, deodată, episcopul Robu să mă întrebe dacă n-aș dori să-l întilnesc pe Papa Ioan al II-lea. Am înțeles imediat că aceasta era, de fapt, o invitație de a vizita Vaticanul. O asemenea întrebare nu putea fi făcută fără știința și aprobarea înaltei ierarhii catolice de la Roma.

Am răspuns episcopului Robu că aș fi bucuros să-l întilnesc pe Papă. Aș face uz de o invitație în acest sens, cu prilejul celei dintii călătorii în Occident. O lună mai târziu, am fost întrebat de episcopul Robu dacă am decis când ar putea avea loc întrevederea cu Papa. Am răspuns că, probabil, în februarie 1986. Data propusă s-a dovedit însă nepotrivită și atunci a fost fixată o nouă dată, pe 31 mai 1986. Atunci am primit o invitație scrisă, cu caracter oficial, de la Vatican, pentru o audiență privată la Papa. De obicei, asemenea întrevederi se acordă numai șefilor de stat.

Doream să-l întilnesc pe Papă, atât din motive personale, cât și politice. Se născuse în Polonia și fusese, mai apoi, episcop de Cracovia, având sub jurisdicția sa și Auschwitz-ul, unde fratele meu Elias fusese rabin. Aflasem că viitorul Papă dăduse dovadă de mult curaj în timpul ocupației naziste, fiind pedepsit de ocupanții fasciști și trimis să îndeplinească o muncă manuală. Arătase simpatie pentru suferința evreilor.

Prietenul meu apropiat și distins coleg, șef rabinul Lord Jacobovits al Marii Britanii, a atras atenția jurnalului „*Jewish Chronicle*” asupra întâmplărilor legate de Moses și Helena Hiller, care au fost deportați din Cracovia de către naziști. Înainte de a fi expediați din oraș, ei au încredințat pe fiul lor, în vîrstă de numai doi ani, familiei Josef Jachowicz din Dombrowa, de lângă Cracovia. Părinții au murit în deportare, iar copilășul a crescut în casa doamnei Jachowicz, care s-a atașat mult de micuțul cu privire limpede și cercetătoare, pe nume Șahne. Luîndu-l cu ea la biserică, Șahne a ajuns curînd să știe toate rugăciunile catolice pe dinafară.

Catolică practicantă, doamna Jachowitz a decis să-l boteze pe Șahne Hiller. Cutîndu-l, în acest scop, pe tînărul preot Karol Wojtyla, i-a revelat secretul identității reale a copilului, precum și dorința ei de a-l transforma într-un creștin desăvîrșit.

Preotul a ascultat cu atenție povestea femeii și cînd a terminat, a întrebat-o : „Și care era dorința părinților, atunci cînd ți-au încredințat unicul lor copil ?”. Doamna Jachowicz a admis că Hellen Hiller i-a cerut să-i spună copilului că este evreu și să-l redea poporului său, dacă părinții vor muri. Auzind dorința părinților, preotul Wojtyla a răspuns că nu va boteza copilul, explicîndu-i doamnei Jachowicz că nu

poate să o facă, atîta timp cît războiul nu s-a terminat și mai există speranța că părinții lui Șahne se vor întoarce.

Șahne a supraviețuit războiului și, în cele din urmă, a plecat la rudele sale din Statele Unite. Preotul Wojtyla a devenit, mai tîrziu, Papa Ioan Paul al II-lea. Nu-i de mirare că voiam să întilnesc un astfel de om și să-i exprim omagiile mele.

Mă hotărîsem să ridic în fața Papei două probleme importante: relațiile Vaticanului cu Israelul și mănăstirea carmelită de la Auschwitz. Evreii și unii prieteni ai Israelului înțelegeau cu greu motivele pentru care Vaticanul nu a stabilit încă relații diplomatice depline cu statul evreu. Papa acordase audiențe unor conducători israelini, dar întotdeauna a evitat discutarea recunoașterii depline a Statului. Întrebat odată în legătură cu intențiile sale în această problemă, a răspuns că nu venise încă timpul potrivit pentru a o rezolva. A adăugat, cu un aer enigmatic: „Aveți însă toată simpatia mea“.

Multe explicații au fost date refuzului constant al Vaticanului de a lua o inițiativă fermă și a schimba ambasadori cu Israelul. S-a pretins că e vorba de preocuparea Romei pentru soarta Comunităților creștine în caz că ar proceda la manifestări deschise de prietenie față de Israel. Alți observatori cred că există impedimente teologice. Simțeam, oricum, că trebuia să discut această problemă cu Papa.

Evreii au fost profund șocați atunci cînd au aflat că o mănăstire carmelită a fost instalată pe locul fostului lagăr al morții de la Auschwitz. Argumentul că era așezată în afara perimetrului lagărului era neadevărat. Zidurile și gardurile de sîrmă ghimpată se întindeau mai departe decît camerele de gazare din inima lagărului. De altfel, clădirea actuala mănăstiri era folosită ca magazie pentru gazul Zyclon B cu care milioane de evrei au fost uciși.

Marea majoritate a celor omoriți la Auschwitz erau evrei și au murit ca evrei. Ei au intrat în camerele de gazare cu rugăciunea sfîntă *Șema Israel* pe buze. Cum pot fi creștinii atît de insensibili încît să clădească o mănăstire pe asemenea locuri ale martiriului iudaic? Cum de nu înțeleg durerea pe care o provoacă supraviețuitorilor? Pentru evrei, mănăstirea repezintă o insultă deliberată adusă milioanei de frați și surori care au murit la Auschwitz.

O surpriză m-a așteptat, însă, cînd am sosit la Vatican. Eram însoțit de Theodor Blumenfeld, președintele Comunității din București. Monseniorul Gatti, care m-a întîmpinat cu prietenie și cu politețe desăvîrșită, mi-a cerut să nu ridic problema mănăstirii, deoarece Papa se ocupa direct de rezolvarea ei. Monseniorul a adăugat că există speranțe că o soluție favorabilă evreilor va putea fi găsită în curînd. Mi s-a părut că trebuie să înțeleg că mănăstirea va fi mutată. Monseniorul Gatti mi-a

cerut, apoi, să nu ridic problema relațiilor diplomatice cu Israelul. M-a asigurat că „o soluție pozitivă“ va fi elaborată în timp. Ce-mi mai rămânea de discutat în aceste condiții ? Am sperat că voi găsi, totuși, posibilitatea de a face cunoscut Papei punctele mele de vedere.

Am avansat de-a lungul multor coridoare și încăperi, pînă cînd am fost întîmpinați de prefectul Vaticanului. El mi-a adus la cunoștință că în mod normal audiența dura unul sau două minute, dar că Papa a cerut ca cea acordată mie să fie extinsă la zece minute. Prefectul m-a rugat să am grijă să nu dureze mai mult, sub nici un motiv.

Lăsîndu-l pe Th. Blumenfeld în urmă, am intrat în sala de audiențe a Papei. M-am așteptat să-l găsesc pe tron, ceea ce mi-ar fi creat o mare problemă. Ca evreu și ca Șef Rabin, mi-ar fi fost greu să-l salut în genunchi. Ca și cum ar fi vrut să evit neplăcerile, Papa a găsit o soluție. Am fost ușurat să văd că mă aștepta la ușă. Ne-am strîns mîinile, și Papa m-a invitat să stau lîngă el, pe o canapea. Din primul moment, atmosfera era prietenească și relaxată.

Papa a remarcat : „Vă așteptam în februarie“. Am răspuns că sînt surprins să aflu că în februarie știa de existența mea. „Urmărim activitatea dumneavoastră“, a răspuns, „și am dorit să vorbim cu dumneavoastră. Știți că vin, de asemenea, dintr-o țară comunistă. Problema relațiilor cu un guvern comunist este una veche pentru mine. Dar succesul dumneavoastră este foarte important pentru noi. Am dori să vă vorbim în această problemă“.

În timpul discuției, i-am pomenit de faptul că fratele meu a fost înainte de război, rabin la Auschwitz, un orașel pe care Papa îl cunoștea bine din timpul anilor săi de tinerețe. Papa a început, atunci, să-mi povestească impresiile sale despre orașelul polonez Oswiecim, de dinainte de război, unde se afla o importantă comunitatea evreiască. Am remarcat : „Nu vreau să ridic problema mănăstirii carmelitelor, dar veți înțelege cît de sensibili sîntem noi, evreii, în legătură cu orice este legat de Auschwitz“.

Papa a zîmbit : „Nu fiți îngrijorat“.

După aceasta, am început o discuție despre politica lui Ceaușescu. Papa a vrut să cunoască atitudinea mea, în ceea ce privește plîngerile maghiarilor, referitoare la tratamentul aplicat minorității maghiare din Transilvania. Ungurii pretindeau că sînt persecutați de români. I-am spus : „M-am născut în România, iar tatăl meu a fost rabin în România timp de cincizeci și unu de ani. Știu cum i-au tratat maghiarii pe românii din Transilvania, atunci cînd erau stăpîni acolo. Pot să vă spun că nu se poate face comparație cu ceea ce se întîmplă acum. Românii i-au tratat pe unguri mult, mult mai bine“.

I-am spus Papei că Ceaușescu a avut un rol important în eforturile de realizare a păcii în Orientul Apropiat. Aceasta, îndeosebi, datorită faptului că avea relații diplomatice cu ambele părți și că putea să vorbească atât cu israelienii, cât și cu arabii.

Papa a început din nou să zîmbească : „Vă înțeleg, vă înțeleg“.

I-am mulțumit Suveranului Pontif pentru cuvîntarea ținută cu cîteva săptămîni în urmă în sinagoga din Roma. Discuția a evoluat, apoi, spre numele sfînt al lui Dumnezeu, Tetragrama, și am schimbat unele opinii și reflecții asupra problemei.

În general, Papa a vorbit cu admirație despre valorile iudaice. Era limpede că nu o face din rațiuni diplomatice și că este vorba de o prietenie reală.

Cînd am observat că cele zece minute au trecut, i-am atras atenția Papei asupra acestui fapt, dar mi-a cerut să mai rămîn și să continuăm discuția. M-am temut că prefectul se va supăra. De altfel, după încă cinci minute, a deschis ușa, iar eu m-am ridicat. Din nou Papa i s-a adresat : „Te rog să mai aștepți puțin“. Am continuat încă cinci minute discuția, și atunci Papa mi-a spus : „Acum voi chema fotograficul“. S-a dus la ușă, a deschis-o și a făcut un semn fotograficului. Ing. Th. Blumenfeld a fost și el invitat înăuntru.

I-am oferit Papei, în semn de omagiu, un album cu Locurile Sfinte, Suveranul Pontif mi-a oferit o medalie de argint cu chipul său. În încheiere mi-a spus : „Fiind *Erev Șabat* (ajun de Șabat în ebraică), știu că sînteți ocupat. Vă vom trimite fotografiile la hotel, înainte de intrarea în Șabat“. L-am informat că voi pleca la o conferință rabinică în săptămîna următoare. Mi-a răspuns în ebraică : „*Șalom, șalom* colegilor și rudelor Dumneavoastră“. În timp ce ne strîngeam mîinile, mi-a spus : „Ne vom revedea în curînd“.

Ar fi plăcut să pot spune că discuțiile cu Papa au condus la două schimbări majore de atitudine față de noi. Din păcate, nu pot să o fac. Vaticanul nu a stabilit relații diplomatice cu Israelul, iar mănăstirea carmelitelor există încă la Ausciwitz și a continuat să neliniștească spiritele, cu toate că s-au luat angajamente formale că va fi mutată.

În ceea ce privește relațiile cu alte culte, trebuie să spun că îndeosebi cu cele cu patriarhii ortodocși ai României au fost foarte prietenoase, cu toate că am simțit, uneori, că ei nu înțeleg deplin ce înseamnă prevederile iudaice pentru noi și nici cît de adînc este atașamentul nostru pentru Țara Sfîntă.

Un exemplu amuzant de neînțelegere s-a petrecut cu prilejul unei aniversări a eliberării României de fascism. 23 August cădea într-o sîmbătă și eu, desigur, a trebuit să merg pe jos la locul unde aveau loc

festivitățile. Era cald și mă luptam să ajung acolo în costumul meu, adecvat demnității de rabin șef.

Patriarhul Justinian, un adevărat *hasid umot ha-olam* și un prieten apropiat și devotat al meu, a trecut pe lângă mine în limuzina sa cu șofer. A oprit mașina și mi-a spus : „Este o rușine că trebuie să mergeți pe jos prin căldura asta. Vă rog să vă urcați în mașina mea“.

I-am mulțumit, dar am subliniat că este interzis pentru mine, ca evreu, să folosesc un vehicul în ziua de Șabat.

Patriarhul a exclamat : „Dar nimeni nu vă vede“.

Am arătat în sus și am răspuns : „*El* mă vede“, după care am continuat să merg pe jos.

Patriarhul m-a întilnit din nou, mai târziu, la paradă și am văzut că era intrigat. „Nu înțeleg nimic“, mi-a spus, „Dumneavoastră mergeți pe jos tot drumul, îmbrăcat în haine grele, iar ambasadorul Israelului a sosit în mașină, fălindu-se cu crucea voastră. (Maghen David) De ce nu faceți la fel ?“.

Am simțit, însă, că succesorul său, patriarhul Iustin, avea încă unele prejudecăți. Întilnindu-mă, întreba invariabil : „Ce mai e nou în Palestina ?“. I-am răspuns : „Nu ați aflat încă de existența Statului Israel ? Atâta timp cât veți vorbi de o Palestină care nu mai există, nu am să vă răspund la întrebare“.

Mă întreb ce ar fi spus Papa și acești patriarhi dacă ar fi cunoscut toate datele unui fenomen destul de rar în istoria iudaismului : creștini care să încerce să devină evrei. Cu toată tragedia destinului evreiesc și cu toată greutatea prevederilor rituale, în orice caz dificile pentru cei care nu le înțeleg deplin, unii creștini aleg de bunăvoie convertirea la iudaism. În istorie se cunosc cazuri celebre de convertiți, cum ar fi regele Hazarilor și 4 000 de nobili ai regatului său, în secolul al VIII-lea, în regiunea Volgăi de Sud ; dar aceasta a fost o împrejurare istorică unică. Mai mult, iudaismul nu este misionar, nu caută convertirea celorlalți. Cei care vor să devină evrei trebuie să treacă examene severe, pentru a proba că sînt cu adevărat atașați iudaismului și că nu au alte motive sau interese materiale.

Poporul evreu a beneficiat de pe urma existenței unor convertiți celebri. Regele David era descendentul lui Ruth Moabita, o convertită. În vremurile de demult, se aduceau laude speciale convertiților și fac obiectul unor binecuvîntări speciale în rugăciunea *Amida*, în sinagogă. Tora ne cere de douăzeci și șase de ori să iubim și să protejăm convertiții în mijlocul nostru. Marele traducător arameic al Bibliei, Onkelos, sau învățătorul și martirul nostru, Rabi Akiba, erau, de asemenea, convertiți.

Pentru a fi acceptat deplin, a fi respectat și onorat, trebuie, însă, ca noul adoptat să demonstreze o credință deplină în *Tora* noastră, să fie un *ger Tedec*, un prozelit adevărat. Condiția esențială de acceptare a convertitului este sinceritatea, lipsa de orice substrat de interes personal, credința adevărată în legile iudaice. Trebuia să fiu atent la cei care căutau să treacă la iudaism, numai dintr-un singur motiv: voiau să plece în Israel sau în Statele Unite, în Germania sau Canada, în căutarea de beneficii materiale. Neobținînd vizele de plecare din România și știind că evreii puteau să părăsească țara, se decideau să devină evrei. Plănuiau să facă întii *ulia* în Israel, iar apoi să se mute în altă parte. Nu religia, ci dorința de trai mai bun era motivul lor real.

Am refuzat întotdeauna să permit *Beit-Din*-ului de la noi să fie folosit în asemenea scopuri, să fie transformat într-un port de plecare pentru călătorii în Statele Unite. Nu puteam accepta asemenea aranjamente, atît pentru rațiuni politice, cit și religioase. Consideram folosirea religiei în acest chip drept „Operațiunea Minciună“, cu care n-am vrut niciodată să fiu asociat.

Unii mergeau foarte departe în încercarea de a mă convinge pe mine și *Beit-Din-ul* că sînt evrei și că trebuie să li se acorde vize de ieșire. O femeie în vîrstă, și măritată pe deasupra, mi-a spus o întreagă poveste despre un „păcat“ din tinerețe cu un evreu, voind să-mi demonstreze astfel că băiatul rezultat dintr-o asemenea legătură este evreu. Dincolo de faptul că mințea cu nerușinare nu știa, desigur, că în legea iudaică numai mama acordă calitatea de evreu, iar nu tatăl. A plecat de la mine dezamăgită. Altul a plătit o imensă sumă de bani ca să mute osemintele tatălui său dintr-un cimitir creștin într-un evreiesc, pentru a pretinde că este evreu. Nici el nu a reușit să mă convingă. Minciuna a fost evidentă după cîteva întrebări elementare. „*New York Times*“ a publicat o notiță în legătură cu opoziția mea la convertirile de creștini și a menționat că la ușă am un afiș pe care scrie: „Nu facem *Gerut*“ („Nu se admit convertiri la iudaism“).

Dar, trebuie totuși să admit, că au fost cîteva mii de creștini care, în dorința lor disperată de a-și părăsi țara, au reușit, pe o cale sau alta, să obțină certificate de convertire la iudaism și au obținut, în felul acesta, vize de ieșire. Mulți dintre ei se află acum în Israel.

Numai atunci cînd am fost convins că este vorba de o atitudine sinceră, am acceptat și am protejat un convertit sau altul. Chiar dacă am știut că omul nu va cîștiga prin plecarea în Israel și că va întîlni dificultăți numeroase, am sprijinit hotărîrea sa, cu speranța că atașamentul profund la iudaism va învinge toate obstacolele.

Acesta a fost cazul unui țaran, care m-a rugat, timp de cinci ani, să-l trec la iudaism. L-am încercat în felurite chipuri și am simțit că

este sincer. L-am acceptat atunci, cu soția și copiii săi. Una din fetele sale a divorțat de soțul ei, care nu voia să se convertească. Mă temeam însă că trecerea la iudaism va aduce numai prejudicii familiei țăranului; temerile mele s-au dovedit adevărate. Ceilalți săteni îl considerau un trădător al creștinătății, iar comuniștii locali vedeau în gestul său o formă de propagandă religioasă. În cele din urmă, am mutat întreaga familie la București. Țăranul a devenit paznic la un cimitir evreiesc, iar soția sa a muncit la restaurantul nostru ritual. În una din zile, am fost surprins să primesc de la el un pachet, conținând un sweater și câteva șosete de lână făcute de mâna lui. L-am admonestat cu severitate, spunându-i să nu mai cheltuiască pe viitor banii pe asemenea cadouri. Mi-a răspuns cu candoare: „Nu scrie oare în Tora că trebuie să dai din prima lână („*Reișit Haghez*“) a mielului un dar pentru Cohen? Nu sînteți Cohen? Nu sînteți preotul meu? Cui i se cuvine această lână, dacă nu dvs. Este interzis ca eu să folosesc această lână. Numai dumneavoastră aveți acest drept, prin Tora“.

Acest țăran, pe nume Trăistaru, a devenit cel mai bun evreu din comunitate. După douăzeci de ani de la convertire, a cerut să plece cu familia în Israel, iar acum locuiește în Naharia. Are un nepot, pe nume Moshe Dayan, după celebrul general și om politic israelian. În scrisorile sale mai se adresează cu „*Abba*“ (tată), iar soției mele îi spun „*Ima*“ (mamă). Citează pe larg din Tora și mă ceartă că trăiesc printre neevrei și că nu mă stabilesc în Israel.

Un alt convertit sincer și profund a fost un român pe nume Voiculescu, schimbat în Levy, care, de asemenea, a făcut *Alia*. El avea un fiu foarte dotat, pe care l-am trimis la un seminar rabinic la Aix-les-Bains. În consideram un potențial șef rabin. Băiatul era foarte religios. Mai târziu, a luptat cu multă bravură în armata israeliană. Familia a rămas pe linia strict ortodoxă a iudaismului, dar băiatul nu a devenit rabin în cele din urmă. Din păcate, asemenea convertiri de tip ideal la iudaism au fost foarte puține.

Trebuie să remarc, în acest context, marea diferență dintre situația actuală și cea dintre războaiele mondiale. Biserica era atunci folosită ca un cuib de agitație și ură împotriva evreilor. Garda de Fier a avut preoți printre conducătorii săi. Patriarhul Miron Cristea era un antisemit deschis cerînd expulzarea evreilor în scrisorile sale pastorale. Ideologia hitleristă nu a pătruns în România pe calea rasismului, ci pe cea religioasă: „Ucideți pe ucigașii lui Dumnezeu!“.

Guvernele noi, de după 1948, nu mai aveau interesul definit de vechea practică: „*Divide et impera*“, de a ațîța cultele unul împotriva celuilalt, pentru a le domina mai bine. Dimpotrivă, au interzis orice discriminare rasială, națională sau religioasă. Ne-au încurajat pe noi,

conducătorii cultelor, să ne apropiem punctele de vedere și să stabilim relații de frățietate. A fost o schimbare cu adevărat revoluționară a poziției noastre.

Au apărut, desigur, cazuri de izbucniri antisemite, dar chiar și patriarhul Iustin, despre care nu putem spune că ne era prieten, a trebuit să fie prudent și nu a tolerat asemenea atitudini.

Actualul patriarh, Teoctist, este un preot distins, un slujitor al ideilor de frăție și dragoste pentru aproapele său. Relațiile noastre sînt excelente. Urmînd exemplul stabilit de predecesorii săi, Justinian și Iustin, care au venit la Templul Coral pentru a mă felicita cu ocazia împlinirii a douăzeci și a treizeci de ani de șef rabinat, și patriarhul Teoctist a fost oaspetele nostru, în 1988, atunci cînd am aniversat patruzeci de ani de cînd am fost ales șef rabin.

În arhivele comunității noastre din anii de dinaintea și din timpul celui de al doilea război mondial se pot găsi multe cazuri de abandonare a iudaismului și de convertire la creștinism, în încercarea de a evita Holocaustul. Astăzi, valul convertirilor vine din cealaltă parte și are cu totul alte scopuri.

Yigal Allon sub „Șocul Rosen“

Yigal Allon, ministru de Externe al Israelului într-o vreme, mi-a mărturisit, cu prilejul unei vizite în România : „Trebuie să vă spun limpede că am fost prevenit de așa-ziși «prieteni» ai Dumneavoastră asupra unor primejdii care mă amenință în România. În primul rînd, știu că aveți un tratament de șoc pentru oaspeții străini. Îi duceți la sinagogă, le aplicați șocul, ei cad imediat sub influența Dumneavoastră și sînt pierduți“ . . . Allon a rîs și a adăugat : „Am fost grijuliu, dar vă felicit pentru puterea Dumneavoastră de șoc. E făcută din tineri evrei, băieți și fete, educați în spirit iudaic. Nimeni nu poate să le reziste“.

Cine sînt acești tineri ? Cum au apărut ei în viața evreiască din România ?.

Așa cum am spus pe larg în altă parte, un curent puternic de asimilism a dominat mult timp viața evreiască din România, după expulzarea marelui învățat Rabi Meir Leibiș Malbin, în 1864. Viața tradițională evreiască și studiile iudaice au fost complet distruse. Timp de multe decenii, asimiliștii, ignoranți în ale iudaismului au condus instituțiile comunitare într-o direcție greșită. Așa se face că, înainte de Holocaust, Bucureștiul avea 150 000 de evrei și o singură Talmud-Tora, pe strada Mămulari, la care veneau zece sau cincisprezece copii. Nimeni nu lua inițiativa aducerii acestor generații înapoi la Tora.

Fiind ales șef rabin, am găsit la Templul Coral o congregație în care cei mai mulți nu știau nici măcar *Alef-Beit*, cele mai elementare cuvinte evreiești. La rugăciuni, în cursul săptămîinii, numai doi sau trei enoriași puneau Tefilin. Un *Kadiș* transcris cu litere latine dădea posibilitatea celor mai mulți de a-și omagia în felul acesta pe cei dispăruți.

În asemenea circumstanțe, C.D.E.-ul începuse campania lui împotriva cursurilor de Talmud-Tora. Dacă în Transilvania a întîmpinat o oarecare rezistență, la București nu avea, practic, nici o opoziție.

Am avut de îndeplinit o „misiune imposibilă“ : aceea de a aduce înapoi la iudaism o generație de băieți și fete care au fost educați acasă ca neevrei, iar la școală ca atei, ignorînd, în general, tot ce ținea de poporul lor, de religia lor, de tradiția și limba lor.

Un grup de buni și devotați evrei, ca Joseph Feuerstein de la sinagoga Yeshua Tova, sau Moșe Braunștein de la Malbim și alți cîțiva, și-au riscat viețile și au luptat zi și noapte, împotriva conducerii comunității, promovînd, în continuare, Talmud-Tora și educația iudaică.

La sfîrșitul lui 1949, plecînd de la o singură Talmuda-Tora existentă în iulie 1948, ajunseserăm să înființăm optsprezece alte asemenea școli. An după an, în toată țara, acești copii minunați s-au întors către noi, în ciuda faptului că în școlile lor oficiale aveau de suferit denunțuri că ar fi sioniști.

Întotdeauna cînd mă aflu la o masă de Seder cu peste 300 de invitați, iar șaiszeci-șaptezeci de copii cîntă din Hagada și ascultă explicațiile mele pînă la două dimineața, văd înaintea mea imaginea adevărată a mîntuirii.

La unul din aceste *Sedere* colective s-a întîmplat ceva deosebit. Atunci cînd am căutat Afikomenul și nu l-am găsit, am întreat cu glas tare : „Cine a furat Afikomenul?“ mi-au răspuns în cor : „Noi !“. „Și ce preț doriți pentru a mi-l da înapoi?“ am continuat. Atunci au scandat, din nou, cu toții : „Vrem *Leșana ha-baa-Birușalaim*“ (Vrem „La anul la Ierusalim“).

Erau studenți care nu fuseseră circumciși, așa cum cere o prevedere esențială pentru orice bărbat evreu, în mod normal îndeplinită în a opta zi de la naștere. Părinții lor omiseseră în mod deliberat să-i circumcidă, pentru că erau doritori, de fapt, să abandoneze iudaismul. Acum, acești băieți aveau douăzeci, douăzeci și unu de ani și insistau pentru regăsirea identității lor iudaice, vrînd să se circumcidă. Le-am trimis un Mohel și un melamed pentru Bar Mițva, deoarece nu trecuseră nici acest examen la vîrsta de treisprezece ani, ca orice copil de evreu. Am asistat, atunci, la o asemenea ceremonie de Bar Mițva, și malamedul, adică profesorul, văzînd că nu prea sînt mulțumit cu răspunsurile și cu cunoștințele de ebraică ale băieților, s-a scuzat : „Nu fiți supărat pe mine, domnule șef rabin, dar în toată viața mea de profesor nu am auzit niciodată de cineva care să aibă numai trei săptămîni între Brit Mila și Bar Mițva“.

Avînd în vedere că lipseau rabinii în comunitățile din afara Bucureștiului, mi-am făcut un obicei din a merge în fiecare an într-un turneu de Hanuca prin toată țara. Însoțită de sute de tineri cu zîmbetul în ochi, caravana Hanuchiadei noastre vizitează micile comunități din sate

și „stetle“ (orășele). Zeci de coruri și orchestre, din care fac parte sute de băieți și fete de pe întreg cuprinsul țării făceau din aceste serbări adevărate festivități în masă ale populației evreiești.

Am învățat de la evreii americani să prelungim Hanuca. Această sărbătoare durează în mod tradițional opt zile, dar noi am prelungit-o la paisprezece sau cincisprezece zile. Îmi amintesc că am fost invitat în 1961, pe când mă aflam în Statele Unite, la un festival de Hanuca pe Madison Square Garden, la care au participat 25 000 de evrei. Golda Meir a vorbit foarte inspirat cu această ocazie. Pentru mine, venind de dincolo de „Cortina de fier“ și vizitînd S.U.A. pentru întâia dată, a fost un prilej emoționant de a cunoaște iudaismul american. Dar, peste cîteva săptămîni, m-am trezit invitat la un alt „festival de Hanuca“. Eram uluit. Uluiala mi-a crescut și mai mult cînd mi s-a spus, la mijlocul lui ianuarie, că se organiza încă un „festival de Hanuca“. Cînd le-am atras atenția că Hanuca a trecut de mult, răspunsul a fost : „Din necesități de adunare de fonduri, Hanuca durează în America trei luni“. Vorba fusese spusă ca o glumă, dar conținea mult adevăr în ea.

În România, am extins la rîndu-mi sărbătoarea de Hanuca, dar pentru alte motive. Nu în scopul adunării de fonduri, ci pentru „adunare de suflete“. În mod normal, vizitez treizeci și șase de comunități, călătorind zi și noapte, uneori în zăpadă, în ceață, pe polei și frig. Într-unul din aceste turnee am fost însoțit de însărcinatul cu afaceri american, Kayser, și de rabinul Menachem Hacohen, un membru ortodox al Knessetului (parlamentul statului Israel). Planul nostru era să vizităm comunitatea din Ploiești, în drum spre București, la ora șase seara. Din pricina ceții și a zăpezii, am întîrziat foarte mult. Atunci, mi s-a sugerat să nu ne mai oprim la Ploiești, deoarece era deja miezul nopți și se presupunea că nimeni nu ne-a așteptat atîtea ore. Am spus, totuși, șoferului să treacă pe la sinagoga din Ploiești. Am fost încîntat că am procedat așa. Sinagoga era ticsită de bărbați, femei și copii, care ne-au salutat plini de entuziasm. Era frig ca într-un ghețar în sinagogă și așteptaseră peste șase ore. Încrederea acestor oameni simpli m-a mișcat profund. Am celebrat Hanuca împreună cu ei, într-o atmosferă de mare bucurie.

În contrast cu ceea ce se întîmpla în comunitățile din alte țări, noi am putut să întinerim comunitatea noastră pe măsură ce au trecut anii. Numărul adolescenților care ni s-au alăturat a fost mai mare decît al bătrînilor care au decedat. Marea majoritate a evreilor români plecase deja în Israel sau plănuia s-o facă în viitorul imediat. Toți cei care aveau vreo legătură cu practica religioasă se stabiliseră sau voiau cît mai curînd să se stabilească în Israel. Evreii de vîrstă mijlocie sau tinerii care decisese să rămîină în România erau, în cea mai mare parte, antisioniști,

atei și asimiliști, fără vreo dorință de participare la destinul comunității evreiești. Dar copiii lor au venit la noi și ne-au întinerit.

Vorbind de tineri, nu voi uita niciodată primul lor spectacol în sala Mann din Tel Aviv. Mai mult de 3 000 de spectatori erau prezenți, iar sala părea neîncăpătoare. Cei mai mulți fuseseră ei înșiși elevi la cursurile noastre de Talmud-Tora, iar acum își aduseseră cu ei copiii. Ce satisfacție mai mare era pentru mine decât să-i văd pe toți aceștia în Israel ?.

În Haifa nu s-a putut găsi o sală destul de încăpătoare, și atunci spectacolul s-a ținut într-un parc din fața Primăriei.

Am călătorit cu ei în Statele Unite, la invitația Comitetului pentru Holocaust al Casei Albe. Au cîntat la Madison Square Garden din New York și pe Capitol Hill din Washington. Succese impresionante au obținut în mod repetat la Paris, la Strasbourg, la Zürich și la Berna. Primarul de atunci al New York-ului, Ed. Koch, a cîntat laolaltă cu noi „Vif dem pripecik“ iar președintele Bush (pe atunci vicepreședinte al S.U.A.) ne-a acompaniat cînd am cîntat „Suzana“, un cîntec american foarte popular.

Da, „binevoitorii“ care îl pregătiseră pe Yigal Allon aveau dreptate. Ar fi trebuit să fie prevăzător. „Șocul Rosen“ era puternic. Prin el, o întregă generație de evrei români și-a regăsit calea spre iudaism.

CAPITOLUL 48

Un muzeu al vieții evreiești

Sute de mii de evrei au părăsit România în ultimele decenii, lăsând în urmă documente privind viața iudaică, mărturii ale existenței lor pe aceste meleaguri și un tezaur artistic, obiecte de cult și de devoțiune religioasă. Ce s-a întâmplat după închiderea sinagogilor, ce ar fi trebuit să facem cu Sulurile Torei, obiectele sfinte și cărțile de rugăciune ?

Numai cei care au trebuit să înfrunte asemenea probleme înțeleg dificultatea rezolvării lor ; ce important era să găsim o soluție constructivă, echitabilă și conformă cu iudaismul.

Am hotărît, în 1977, să constituim o colecție de documente istorice evreiești privind România și să o plasăm într-un muzeu. O veche sinagogă din București, *Sinagoga Croitorilor*, numită *Achdut Kodeș*, care era goală și nu mai funcționa de douăzeci și cinci de ani, a fost aleasă pentru această destinație. De șase sute de ani evreii trăiseră în această țară și simțeam o datorie sfântă de a consemna reușitele, tragediile și bucuriile lor. C.D.E.-ul ascunsese în mod voit cele mai multe documente istorice, ca o consecință directă a politicii lor de minimalizare a importanței Comunității. Când celebra expoziție Schneerson, Mormîntul Martirului Necunoscut Evreu, a fost deschisă la Paris, în 1956, se găseau expuse documente și mărturii din cele mai multe țări est europene, din Uniunea Sovietică, din Cehoslovacia, Ungaria, Polonia și Iugoslavia, dar nimic din România. Schneerson a cerut doamnei Hrușciiov să-i pună la dispoziție material asupra Holocaustului care se găsea în Uniunea Sovietică și rușii au răspuns favorabil. Numai comuniștii evrei din România erau deciziși și intratabili în refuzul lor și au oprit toate exponatele românești în drum spre Paris.

Urmînd politica mea mult încercată de a lua decizii unilaterale și de a acționa mai întii și de a cere aprobare mai tîrziu, nu am căutat să obțin nici o permisiune pentru a înființa Muzeul Evreilor din România. Cînd toate exponatele au fost la locul lor, l-am invitat pe ministrul

Cultelor la inaugurare. A venit și nu a exprimat nici o critică în legătură cu acest *fait accompli*. Cred că a înțeles faptul că Muzeul era pentru noi o instituție esențială. Oricum, era prea tirziu pentru a-și exprima dezaprobarea. La aceeași inaugurare am invitat pe ambasadorii Israelului și Statelor Unite, precum și pe Philippe Klutznick, președintele W.J.C. Ei au venit și au exprimat calde aprecieri față de o inițiativă menită să facă dreptate uneia dintre marile comunități din Europa, splendorii sale religioase și realizărilor sale culturale.

Începînd cu monezile evreiești din timpul lui Bar Kochba, găsim în vitrinele Muzeului nenumărate comori; printre ele un exemplar din faimoasele *Călătorii* ale rabinului *Beniamin din Tudela*, în care se află una din primele atestări ale existenței poporului român. Rabi Beniamin i-a întilnit pe „vlahi“ și face unele considerații asupra lor. Documente și articole de artă sinagogală vechi de secole, imagini minunate ale unor sinagogi străvechi, cărți religioase vechi, primele piese de tipografie evreiască, documente ale primelor valuri de *alia*, în secolul al XIX-lea, opere ale unor pictori evrei celebri, toate împreună constituie o imagine fascinantă a istoriei evreilor români.

Secțiunea consacrată Holocaustului și pogromurilor din Dorohoi, Iași, București și din alte părți este coplesitoare. Exponatele provoacă suspine și lacrimi. Am obținut fotografii originale luate de la ofițerii germani care fuseseră luați prizonieri. Sînt expuse și bucăți de săpun făcute de naziști din trupurile evreilor asasinați, cu inscripția R.I.F. pe fiecare dintre ele, adică „*Reines Jüdisches Fett*“ (Grăsime evreiască pură).

Muzeul este, astăzi, o sursă de mîndrie nu numai pentru noi, ci pentru întregul popor evreu. Evrei și ne-evrei admiră cultura iudaică, arta iudaică, eroismul și martiriul iudaic.

Dar Sulurile Sfinte formează un capitol special în istoria evreilor. Spre deosebire de alte documente, am hotărît că ele nu trebuie să rămînă în România. Față de alte mari comunități, care au suferit catastrofe istorice la scară mare, pierzîndu-și toate comorile de artă și Sulurile Torei, evreii români își salvaseră multe mii de Sifrei Tora, după Holocaust. Acestea fuseseră folosite de cei peste 800 000 de evrei care trăiseră în această țară înainte de război. Dintre ei, cca. 400 000 au pierit. Majoritatea supraviețuitorilor au început să plece în Israel, dar Sulurile Torei au rămas. Unele orașele cu o populație evreiască restrînsă, abia de adună un minian, aveau multe *Sifrei Tora*. Era o adevărată anarhie. Unii intrau pur și simplu în sinagogă și luau un Sul, dispărînd cu el în brațe. Nu exista nici un control, domnea hoșul. Sulurile Torei sînt obiecte sacre; totodată au și o însemnată valoare materială. Am înțeles acest lucru după oferta făcută de doi negustori evrei (un american și un israelian). Ei ne-au propus două milioane de dolari pentru 1 000 de Sifrei Tora. Am

refuzat : Sulurile Sfinte nu sînt — din punctul meu de vedere — obiecte comerciale.

Înainte de toate, am insistat asupra unui embargo total asupra oricărui *Sefer Tora* care părăsea țara. Apoi, am verificat cîte Suluri poseda fiecare comunitate locală. Dacă, de exemplu, o comunitate cu 500 de evrei avea patruzeci de Sifrei Tora, am luat de la ei treizeci și șapte spunîndu-se că trei le ajungeau pentru nevoile religioase. Așa am putut să adun 4 000 de Sifrei Tora la București. În 1966, am obținut de la Bodnaraș aprobarea să trimit cinci sute dintre acestea în Israel. Dar la cîteva zile după aceea, o scrisoare anula aprobarea inițială. A urmat o luptă obositoare și lungă, dar, în cele din urmă, am obținut permisiunea să trimit în Israel nu mai puțin de 3 800 de *Sifrei Tora*. N-am cerut nici o plată pentru ele, nici măcar rambursarea costului trimiterii, care era destul de ridicat. Guvernul român a făcut un gest minunat de prietenie față de comunitatea evreilor, permițînd rezolvarea favorabilă a acestei probleme.

Am constituit un comitet de supervizare a operației, ai cărui membri erau : Dr. Warhaftig, Ministrul Israelian al Problemelor Religioase, și Charles Jordan, conducătorul Jointului. *Sulurile Torei* erau predate, la sosirea în Israel, centrului *Heichal Șlomo* din Ierusalim. Cînd a început distribuția lor, prioritatea a fost acordată, bineînțeles, comunităților de evrei români din Eretz. În legătură cu aceasta, îmi amintesc că am dat atunci un interviu televiziunii franceze și corespondentului ziarului „*Le Monde*“, André Scemama. Interviul a avut loc într-o încăpere a centrului *Heichal Șlomo*, unde se aflau depozitate 3 800 de *Suluri ale Torei*. Ziaristul francez mi-a cerut să iau un *Sefer Tora* și să-l țin în brațe în timpul convorbirii. Am acceptat, observînd că pe îmbrăcămintea, Kutonet, a Sulului ales de mine, absolut la întîmplare, era înscris „*Hevrat Șomrei Zion Focșani 1882. Od Evneich venivneit*“. Erau cuvinte din Profetul Irmiahu (31, 4), din mesajul său către Ierusalim. Contemplînd distrugerea Cetății Sfinte, el proclamă : „Te voi reconstrui și vei fi reconstruită“.

Am văzut, atunci, imaginea fascinantă a unei femei din Focșani, acum o sută de ani, pe cînd Herzl era încă necunoscut, iar *Iubitorii Sionului* (*Hovevei Zion*) încă nu apăruseră, șezînd și brodînd mesajul lui Irmiahu, convinsă că timpul mîntuirii noastre era aproape. Iar acum Dumnezeu îmi conferise onoarea neașteptată să aduc acest mesaj „brodat“ la Ierusalim. M-a impresionat, mi s-a părut incredibil ca din miile de suluri din Centrul *Heichal Șlomo* să fi ales tocmai pe acesta, purtînd un mesaj atît de inspirat. Dacă acesta nu este un miracol, atunci ce înseamnă acest cuvînt ?

Teatru de Stat Idiș

Teatrul idiș ar fi putut să fie o altă forță în slujba intereselor evreilor din România. România a fost locul de naștere al teatrului idiș. Prima trupă de acest gen a fost constituită la Iași, în 1876, de către Avram Goldfaden, urmată de a doua, la București. Scriitori talentați, poeți și dramaturgi au lucrat pentru teatrul idiș românesc : personalități proeminente ca Ițic Manger, Isaacov Groper, Slomo Bickel și Isaacov Sternberg, binecunoscuți în întreaga lume. România a primit cu căldură vizitele faimoaselor trupe idiș din străinătate. Renumitul Teatru idiș din Vilna, animat de nume faimoase, ca Iosef Bulov, Kamen și Judith Lares sau marele Baratoff, a făcut turnee în lungul și latul României, încântând publicul și stabilind criterii de calitate ale artei teatrale idiș.

Cu toate acestea, istoria teatrului idiș românesc este una de tragedie și paradox. Teatrul idiș, ca toate instituțiile de acest gen, a fost preluat de Stat în urma consolidării puterii comuniste în țară. În felul acesta, nu se mai afla sub controlul Federației Comunităților și era finanțat de către Stat, iar nu de către noi. Cu aproape 400 000 de evrei în țară și cu stele ca Dina Koenig sau fiica ei, Leah Koenig (acum la Habimah, în Israel), Isaac Havis și alții de asemenea calibru, teatrul idiș ar fi putut fi un vehicul magnific pentru promovarea culturii iudaice. Am fi putut vedea marile piese evreiești, iar spiritul ar fi putut fi înălțat așa cum fusese în viziunea lui Goldfaden.

Dar această posibilitate nu numai că a fost pierdută, ci, mai mult, a fost rău folosită. Vinovatul era, ca în atâtea alte probleme, numai C.D.E.-ul. Consider că ceea ce au făcut acești evrei comuniști era, pur și simplu, antisemitism, în ciuda apartenenței lor la poporul nostru. Ei au obligat conducerea teatrului să monteze spectacole speciale pline de acuzații și calomnii antisioniste și antireligioase. Aceste spectacole insultau aspirațiile evreiești și constituiau, în conținutul lor, un fel de otravă antisemită.

Tragedia teatrului idiș se poate defini în felul următor: atunci când exista o populație amplă de vorbitori de limbă idiș, evreii au boicostat teatrul. În ochii lor, era o scenă cu expresie schimonosită și veninoasă. Atacurile la adresa Israelului și a iudaismului îi revoltau. Atunci când lucrurile s-au schimbat în România și teatrul nu a mai fost manipulat, montînd de data aceasta spectacole de calitate, nu mai exista un public evreiesc îndeajuns de mare pentru a se bucura și a fi inspirat de noul mesaj artistic. Porțile teatrului fuseseră deschise dar publicul plecase în Israel.

În culmea campaniei antisioniste, cei doi directori ai teatrului au fost Ury Benador și Bernard Lebli. Cel de-al doilea n-avea nici o importanță, dar Benador era respectat ca un romancier de talent. Scrisese un număr de cărți cu tendință sionistă înainte de război. *Ghetto veac XX* fusese un succes real în cariera sa. Devenind, însă, comunist, a schimbat orientarea, scriind acum o serie de diatriba antisioniste. A făcut asta nu numai în timpul terorii staliniste, când unii spuneau că este permis să faci asemenea compromisuri oribile pentru a-ți salva pielea, ci chiar mai tîrziu, când nu mai existau pericole și nimeni nu mai scria ceva asemănător. El a insultat și a calomniat sionismul și poporul evreu din România, în mijlocul căruia s-a născut. Îmi amintesc faptul că am citit romanul său, *Gablonz-Magazin Universal*, în timp ce mă aflam într-o vacanță. Fundalul cărții este pogromul de la Iași, în care aproape 12000 de evrei au fost omorîți, dar nici un personaj nu este în viziunea sa erou sau martir, ci, dimpotrivă, toți evreii apar ca răufăcători, chiar rabinul este numit un „bandit“. Ucigașii apăreau ca „eroi“. Citind cartea, am fost atît de dezgustat și de furios, încît soția mea s-a temut că-mi va afecta sănătatea. A insistat să-mi ia cartea din mîină.

Într-un articol, Benador a lansat un atac la adresa noțiunii de „popor ales“ din *Biblie*, pretinzînd că era o formulă rasistă. De un *Șabat Ha-Gadol*, l-am văzut intrînd în Sinagoga Malbim, și atunci am schimbat în mod voit cursul predicii mele, insistînd asupra diferenței dintre noțiunea de „popor ales“ și de „Herrenvolk“ german. Naziștii voiau dominația asupra lumii, în virtutea calității de arieni, rasă superioară și nobilă. Ceilalți, evreii, slavii etc. erau rase inferioare, fără drept la viață. Lumea aparține celor cu „gheare și colți“. Homo homini lupus („Omul e lup pentru om“). În jungla acestei lumi, legea celui mai tare hotărăște. „Iezii“ trebuie sfîșiati de către lupi. Dimpotrivă iudaismul reprezintă teza opusă. „Nu prin forță, nu prin putere, ci prin „spirit“ spune profetul Zecharia. „Popor ales?“ Da. Ales spre a răspîndi în lume Tora, învățătura, ales spre a plăti cu sîngele său

apărarea „iezielor“, ales spre a grăbi vremurile cînd „lupul și mielul laolaltă vor şălăşlui“ iar „fierul sabiei în cosoare se va schimba“ cum glăsuieşte un alt profet, tot evreu, Iesaia.

Ury Benador, s-a strecurat atunci, ruşinat, din sinagogă. Totuşi el a luat una din comediile lui Şalom Alehem *Nibe Nime Ni Kukuriku*, a schimbat totalmente povestea tandră și binevoitoare, dîndu-i un nou titlu, *Cizmarul cel isteţ*, și transformînd-o într-o piesă antisionistă și antievreiască, și-a bătut joc de *talesim* și de rabini. Enoriașii au venit să-mi spună îndurerați, ceea ce se petrecea la teatrul idiș. Am trimis pe unul din prietenii mei să ia note la spectacol, și blasfemia lui Benador mi-a fost confirmată. Directorii teatrului au sporit blasfemia, anunțînd că trupa va juca în turneu de Roș Hașana și Iom Kipur, cea mai sfîntă zi a anului.

Am considerat atitudinea lor drept intolerabilă și am scris atunci o scrisoare plină de indignare ministrului Culturii, Constanța Crăciun, întrebînd-o ce alt teatru de Stat insultă, de pildă, religia creștină, așa cum face teatrul idiș cu religia iudaică. I-am cerut să cerceteze veracitatea acuzelor mele.

La cîteva ore după primirea scrisorii, Constanța Crăciun mi-a telefonat pentru a-mi mulțumi că i-am adus problema în atenție. În ziua următoare, o comisie de douăzeci de persoane influente, incluzînd reprezentanți ai Comitetului Central al Partidului Comunist, ai Ministerului Educației și Culturii și ai Primăriei Bucureștiului au cerut teatrului să dea o reprezentație specială a piesei insultătoare. Textul idiș a fost tradus în întregime. Comisia a analizat, apoi și a discutat timp de trei zile conținutul spectacolului. Verdictul a fost clar : turneul teatrului a fost anulat, piesa a fost definitiv interzisă, iar cei doi directori au fost concediați.

Ury Benador a murit ca un om trist și chinuit de remușcări. În testamentul său, a cerut să fie îngropat într-un *talit*, iar pe creștet să-i fie pusă o carte de rugăciuni, care aparținuse mamei sale.

Niciodată nu am blamat pe cineva care a fost frînt de teroarea stalinistă. Nu știu cum m-aș fi purtat, dacă m-aș fi aflat în împrejurări similare. Un om care trăiește o viață normală și civilizată nu poate ști cum ar reacționa la tortură și foame în infernul Transnistriei. Acolo, fuseseră evrei care omoriseră alți evrei pentru o bucată de piine. Dar nimeni nu-l forțase pe Benador să se manifeste așa cum a făcut-o. Era un om talentat, dar fără caracter.

Atunci cînd situația s-a schimbat și antisioniștii au fost învinși, autoritățile române l-au numit ca director al teatrului pe talentatul regizor Franz Josef Auerbach, care se află acum în Israel. El a mon-

tat faimoasa piesă a lui Anski, *Dibbuk*, și o piesă despre Anna Frank. A creat, de asemenea, un spectacol dedicat lui Chaim Nachman Bialik, poetul național evreu. Dar, din păcate, așa cum am mai spus, nu mai existau evrei pentru a aprecia îndeajuns spectacolele sale și ale teatrului. Schwartzman, regizorul muzical, spunea odată colegilor săi, artiștii : „Văd cam câți spectatori ocupă locuri în sală și sînt liniștit. Dacă se stîrnește o bătaie între ei și noi, ieșim cu siguranță învingători. Sîntem mai numeroși“.

Evreii tăcerii

Nu mai vizitasem Uniunea Sovietică din 1955. Vederile mele pro-sioniste au devenit atât de cunoscute, încît am considerat că este periculos pentru mine să vizitez capitala sovietică din nou. Dar atunci cînd rabinul șef al Moscovei, Levin, a împlinit șaptezeci de ani, mi-a trimis o invitație la festivitatea organizată cu acest prilej. Eram tentat să accept. I-am arătat invitația lui Bodnaraș, iar acesta a remarcat: „Domnuie rabin șef, eu vă consider un om modest. Dar dacă ați ști ce loc ocupați în discuțiile și relațiile noastre cu Uniunea Sovietică, ați putea să credeți că sînteți o persoană importantă. Dacă vreți să vizitați Rusia, noi vă dăm viza. Puteți pleca. Dar dacă vă veți și întoarce, este deja o problemă“. Cunoscîndu-l bine pe Bodnaraș, am înțeles că intenționa să mă prevină asupra pericolelor create de o asemenea călătorie. M-am scuzat în fața lui Levin și nu m-am dus la Moscova.

Uniunea Sovietică se plîngea tot timpul de sprijinul pe care-l dau sionismului și Israelului. Templul Coral din București era văzut de ruși ca un „cuib sionist“. Cu toate că, în anii '50 și '60, jucasem un rol prominent în conferințele ecumenice din Estul Europei, autoritățile sovietice nu mă invitaseră niciodată la reuniunile lor, deși își asiguraseră participarea tuturor celorlalți șefi de cult din România. Afrontul lor era deliberat, dar nu eram prea supărat. Simțeam că a vizita Uniunea Sovietică în asemenea condiții nu mi-ar procura o experiență prea plăcută.

În 1975, Consiliul Central al Evreilor Australieni m-a invitat să particip împreună cu soția, la celebrarea zilei Holocaustului și să iau cuvîntul la comemorarea oficială. Am petrecut două săptămîni la Melbourne și Sidney. În drum spre casă, am fost invitați, de asemenea, să vizităm comunitățile extrem-orientale din Manila, Bangkok, Singapore și Tokio. Programul nostru includea și o vizită în China. În ciuda inter- intervenției unui agent turistic de frunte, nu am putut obține, însă, locuri în avionul care zbura la Beijing. Analizînd situația, i-am spus soției mele: „Hai să ne întoarcem la București, prin Moscova“. A fost de acord.

Mă gîndeam în sinea mea : „Să încerc ! Voi profita de ocazia prezenței mele la Moscova, pentru a întreprinde ceva în scopul ajutorării fraților noștri de acolo“.

Am trimis o telegramă gazdelor noastre din Melbourne pentru a-i informa de noua destinație. Credeam că este important să se știe unde ne aflăm. De asemenea, l-am informat pe Secretarul General al Federației, Emil Șechter, la București. Cu cît știau mai mulți oameni despre călătoria mea, cu atît era mai bine. I-am trimis o telegramă rabinului Fischman, la Moscova, informîndu-l că intenționez să vizitez capitala sovietică timp de trei zile, împreună cu soția mea, și rugîndu-l să rețină pentru noi o cameră la un hotel. Sosirea mea urma să aibă loc într-o miercuri, 30 aprilie, iar plecarea duminică, 4 mai. Confirmarea telegramei mele trebuia să se facă la Hotelul „Imperial“ din Tokio, unde fuseserăm cazați. Am așteptat, însă degeaba. Nu a venit nici un răspuns. După opt zile, i-am spus soției mele : „Mergem, totuși, la Moscova, așa cum am hotărît. Dacă nu vom fi așteptați la aeroport, luăm primul avion spre București“.

La sosirea noastră la Moscova, pe aeroport ne aștepta rabinul Fischman, însoțit de Moșe Tandednik, președintele sinagogii din localitate. Mi-au spus că primiseră telegrama chiar în ziua aceea. Au fost convocați la Ministerul de Externe, unde li s-a comunicat că soseam împreună cu soția mea și că vom fi considerați oaspeți ai guvernului sovietic.

Ajunseserăm, deci în data de 30 aprilie, în ajunul mării parade de 1 Mai. Nici o singură cameră nu putea fi obținută la vreun hotel. Dar rabinul Fischman îl informase pe ambasadorul român de sosirea noastră și el s-a oferit imediat să ne găzduiască într-un apartament de la reședința sa.

Călătoria mea a dat naștere și la unele speculații și neliniști. Gavrilescu, ambasadorul român de atunci la Beijing, mi-a spus, mai tîrziu, la Washington, unde se afla într-un nou post diplomatic : „Domnule șef rabin, arabii au fost cei dintîi care m-au anunțat că intenționați să vizitați Beijingul. Unul dintre ambasadorii țărilor arabe m-a rugat să-i dau detalii asupra călătoriei dumneavoastră. Am respirat ușurat atunci cînd am auzit că v-ați anulat vizita în China“. Cu toate acestea, ziarul israelian „Maariv“ a publicat o știre absurdă în legătură cu o pretinsă călătorie a mea la Beijing, pentru a redobîndi o avere în diamante, abandonată acolo de nu știu care evrei bogați. Se presupunea că primisem această misiune din partea guvernului israelian.

După ce au primit răspunsul ambasadorului român, rabinul Fishman și Tandednik au fost din nou chemați la Ministerul de Externe, unde li

s-a spus că o cameră a fost reținută, oficial, pentru mine și pentru soția mea la Hotelul Național. De asemenea, li s-a cerut să intervină pentru amânarea întoarcerii mele la București cu o zi, deoarece eram invitat pentru o convorbire la Ministerul Cultelor, în cursul zilei de duminică. Zilele imediat următoare sosirii mele erau sărbători oficiale la Moscova, încît orice întrevvedere putea să aibă loc numai duminică 4 mai, cînd se lucra.

Am acceptat, desigur, oferta sovietică și camera reținută la Hotelul Național, scuzîndu-mă față de ambasadorul român și mulțumindu-i pentru ospitalitate. Am observat, însă, cu oarecare îngrijorare, că rabinul Fischman adoptase o atitudine rezervată față de mine. Trebuie să spun, de altfel, că era un om cu puțină știință de carte evreiască și cu și mai puțină înțelepciune. Cu destulă reținere m-a invitat să vorbesc în fața enoriașilor săi, la sinagogă. Am aflat mai tîrziu, că mă invitase, de fapt, numai după ce mai mulți evrei avuseseră cu el o discuție aprinsă. Am comentat atunci un pasaj din Ieremiahu, așa cum făcusem și cu douăzeci de ani mai înainte, cu prilejul primei mele călătorii. După predică, am observat un grup de cinci sau șase evrei la ușă. Unul dintre cei prezenți, care mi-a spus că își mai amintea predica mea din urmă cu douăzeci de ani, mi i-a arătat pe cei din fața ușii : „Aceștia sînt refuznicii. Ei nu intră în sinagogă, pentru că nu simt nevoia de a veni aici. Ei se folosesc doar de sinagogă, ca de un loc unde pot fi văzuți“. După un timp, a adăugat : „Elie Wiesel scrie despre ei, evreii ruși, ca despre evreii tăcerii. Sînt aceștia tăcuți ? Nici pomeneală. Ei strigă în gura mare. Noi sîntem „evreii tăcerii“, milioanele care nu cerem acum *Alia* în Israel. Poate că vom cere miine sau peste zece ani. Dacă nu noi, atunci copiii noștri. Dar cine vorbește în numele nostru ? Este oare drept ca un evreu, care nu vrea să plece în Israel, să nu primească ajutor pentru a-și păstra identitatea sa evreiască ? Trebuie oare, un asemenea evreu să dispară ? Toată propaganda este concentrată asupra evreilor tăcerii, dar noi, iar nu ei, șpuse, arătînd din nou cu degetul spre cei din fața ușii, „noi sîntem cei tăcuți. Noi reprezentăm «evreimea sovietică», iar nu ei, cei care în momentul cînd au cerut să plece au pierdut orice interes față de iudaismul din Rusia. Cei care rămîn sînt evreii sovietici !“.

L-am ascultat cu înțelegere, pentru că opinia sa coincidea cu a mea. Să ne gîndim la toți refuznicii din ultimii douăzeci de ani, cei care au devenit simbolurile acestei mișcări ! Unde sînt acum ? În Israel, sau în altă țară (îndeosebi în Statele Unite) ? Unde sînt Panov și ceilalți ? Știm doar că s-au aranjat confortabil într-o țară occidentală.

Am fost adeseori întrebat dacă metodele care s-au dovedit atît de eficace în România ar putea fi aplicate și în Uniunea Sovietică. Dacă politica mea nu ar fi fost adoptată, ar fi oare marea majoritate a evreilor

români în Israel? Nu folosiseră autoritățile românești aceleași argumente, nu urmaseră, oare, aceeași cale ca și cele sovietice? Mă opusesem atunci, dar am simțit, în același timp, că era o eroare tragică pentru români să adopte o asemenea atitudine și că trebuie să-i convingem pe guvernanții români că interesul lor coincide cu interesul nostru ca evrei. Sigur că era posibil să adoptăm aceeași cale în Uniunea Sovietică. Rușii au o minte politică, un ascuțit simț al realităților.

Timp de mai mulți ani, înainte de venirea lui Mihail Gorbaciov la putere, am încercat să conving anumite cercuri israeliene să adopte o altă politică față de Uniunea Sovietică, dar nu am reușit. Îi spuneam soției mele: „Cred că oamenii aceștia care folosesc o linie dură împotriva Uniunii Sovietice nu vor *Aliaua* evreilor sovietici în Israel. Sint tot atât de inteligenți ca și mine și tot atât de buni evrei. Dacă o politică nouă se cere în mod atât de logic, fiindcă politica veche s-a dovedit ineficace, și cu toate acestea se merge cu perseverență înainte, înseamnă că nu se vrea „*Alia*“. Vorbeam așa din cauza amărăciunii și neputinței de a convinge pe adversarii mei, cu sentimentul că se crea un paradox uluitor. După război, și comuniștii din România adoptaseră diferite lozinci. Una dintre ele spunea că „Sionismul este arma otrăvită a imperialismului anglo-american, care vrea să scoată evreii din lagărul socialist și să-i ducă în lagărul imperialist“. Răspunsul nostru era: „Nu-i adevărat. Nu e preocuparea noastră să participăm la lupta dintre socialism și capitalism. Noi vrem să atingem un singur scop: să clădim un stat evreiesc pentru noi înșine!“.

Conducătorii evreimii mondiale au adoptat politica organizării de demonstrații împotriva Uniunii Sovietice. Cu ce scop? Ca să scoată evreii din Odessa și să-i trimită la Philadelphia? Ca să dea dreptate lozincii lansate de comuniștii evrei care militau împotriva sionismului? O asemenea politică nu avea nici o relevanță pentru idealul național evreiesc.

Cîți evrei din Rusia, care părăsesc țara, se stabilesc mai apoi în Israel? Se spunea că cincisprezece sau douăzeci la sută, dar acum sînt mai puțin de zece la sută. Statutul politic al milioanei de evrei rămași a fost subminat de această politică a confruntării. Pentru a avea o emigrare evreiască din U.R.S.S. în Israel, trebuie, mai întii, să ne asigurăm că există evrei „reali“ în Uniunea Sovietică. Dar nimic nu s-a făcut pentru a asigura o viață evreiască religioasă și culturală printre cei care rămîn în urmă. Nu există o primejdie fizică pentru evreii ruși, primejdia este spirituală. Nu evreii, ci iudaismul a fost și este încă în primejdie. Altfel, întreaga problemă a evreimii sovietice nu există pur și simplu. Pentru mine este indiferent dacă un evreu trăiește la Philadelphia sau la Odessa. Important este dacă rămîne sau dispăre ca evreu.

Să luăm în considerare poziția mea proprie. Eram conducătorul unei comunități evreiești într-o țară comunistă. La începutul activității mele în această poziție, autoritățile au fost împotriva prezenței mele la reuniunile internaționale ale organizațiilor evreiești. Răspunsul meu era : „Este dreptul meu să am idealuri sioniste, să încerc să reconstruiesc țara noastră veche, Israelul. Sînt o parte a poporului evreu. Nu ar trebui să-mi luați acest drept“. Dar astăzi întreaga influență evreiască din lume se concentrează asupra unei singure lozinci : „*Let My People Go*“, „*Lasă poporul meu să plece*“. Această lozincă a devenit, după opinia mea, anti-sionistă.

Să încerc să explic și acest paradox . . .

Cuvintele vin din *Biblie*, din Cartea *Exodus*. Moise se adresează faraonului și îi cere : „Lasă poporul meu să plece și să-l slujească pe Dumnezeu“. Nici chiar Moise, în condițiile teribilei subjugări a evreilor în Mișraim, nu a cerut plecarea lor fără să dea o explicație. Întreaga frază nu este doar o cerere pentru dreptul evreilor de a fugi din Egipt în altă parte, ci pentru ca ei să devină „*evrei care slujesc pe Domnul*“. Acesta a fost scopul ieșirii din Egipt.

Astăzi, sioniștii taie în două cuvintele lui Moșe. Ei neglijează înțelesul adevărat al frazei și astfel, nu mai vorbesc în numele unei mișcări de eliberare națională, ci al unei „agenții de voiaj“.

De ce ar trebui oare să ne mirăm că un doctor sau un inginer alege să se stabilească în Statele Unite și nu în Israel, după ce părăsește Uniunea Sovietică, dacă el nu posedă nici măcar o elementară cunoaștere a iudaismului, fiind educat ca un ateu și ca un antisionist, pe baza unei singure lozinci : „*Lasă poporul meu să plece !*“. Ceea ce ar trebui să proclamăm este : „*Lasă poporul meu să plece pentru a construi Statul evreu*“. După moartea milioanei de evrei în Holocaust, nu putem abandona alte milioane de evrei, numai pentru că ei nu vor să părăsească imediat Uniunea Sovietică. Pe de altă parte, ar trebui să sprijinim numai emigrarea evreilor care vor să se stabilească în Israel.

De fapt, cine sînt acei puțini evrei sovietici care, totuși, ajung în Israel? Sau cine sînt refuznicii? Aceștia sînt, de obicei, intelectuali, ingineri, doctori, artiști și oameni de știință. Ei reprezintă o categorie esențială pentru Uniunea Sovietică, dar nu pentru Israel. Louis Pinkus mi-a spus odată, în 1972 : „Sînt bucuros că cei mai mulți ingineri ruși nu vin aici, în Israel, ci se duc în altă parte. N-aș ști ce să fac cu ei, dacă ar veni aici“. Inginerii ruși plecau în Statele Unite, unde își puteau ridica standardul de viață. Nu aveau nici un fel de educație iudaică și ar fi fost o nebunie din partea lor dacă ar fi ales asprimea vieții din Israel, în loc de confortul Americii.

Există și o altă categorie de evrei în Uniunea Sovietică : bărbați și femei, neintelectuali, muncitori și meseriași umili, marea masă care nu reprezintă ceva esențial pentru economia sovietică. Această categorie nu va avea succes în Statele Unite, dar este necesară în mod vital pentru Israel. Vorbesc din experiența mea în ceea ce privește *Alia* — cea a evreilor români. Autoritățile au obiectat la emigrarea specialiștilor, dar erau bucuroase să-i vadă plecând pe cei o sută de mii de evrei simpli, ale căror slujbe erau ușor de ocupat de români. În același timp, evreii care plecau reprezentau o binefacere pentru Israel.

Trebuie să facem din problema *Alia*-lei una de înțelegere mutuală, iar nu de conflict. Vom pierde șansa cu Gorbaciov, dacă vom încerca să-i convingem prin presiuni. Apariția sa este un alt miracol al vieții evreiești, deși încă nu-l folosim cum trebuie.

Întorcându-mă la călătoria mea la Moscova, îmi amintesc de mesajul pe care l-am primit de la Aharon Vergelis, redactorul-șef al revistei „*Sovetiș Heimland*“. Dorea să mă vadă în cursul șederii mele în Uniunea Sovietică. Îl știam pe Vergelis ca un antisionist și ca un comunist angajat. Neavînd legături cu Ministerul Cultelor, presupuneam că întâlnirea cu mine îi fusese sugerată de un alt departament al guvernului. Acesta era, într-adevăr, semnificativ, dacă două mesaje cu conținut identic îți vin pe două canale deosebite, înseamnă că sursa lor se află la o autoritate mai înaltă decît cele două canale.

Cum era în ziua Șabatului, Vergelis s-a oferit să vină el la hotel. I-am spus că voi merge eu la redacția revistei „*Sovetiș Heimland*“ cu condiția ca sfințenia zilei să nu fie călcată prin aprinderea țigărilor și prin alte gesturi de acest fel. Doream să văd cu ochii mei acest cuib de propagandiști antisioniști și antireligioși. Tandednik m-a însoțit. Ne aștepta Vergelis și un alt scriitor din redacție. În timpul discuției, care a durat patru ore, mi-a spus că el este rus, iar eu sînt român. Am observat, atunci, pe peretele din spatele său, o pictură cu titlul *Apikoires*, care în ebraică înseamnă „*ateu*“. I-am răspuns : „Vezi, Dumnezeu ești apikoires, iar eu sînt rabin. Ce te-a făcut atunci să mă inviți aici, dacă nu faptul că amîndoi sîntem evrei ?“. „Amîndoi luptăm pentru pace“, a reluat Vergelis.

L-am întrebat pe Vergelis care sînt sentimentele sale față de Israel, iar el a spus că întrebarea îi fusese pusă și în timpul unei vizite în casa unui om bogat din Los Angeles. Atunci, întrebarea venea din partea unei scriitoare de culoare. A întrebat-o și el ce se consideră a fi „Americancă, bineînțeles“ a replicat autoarea. „Dar de unde veneau străbunii Dumitale ?“ „Din Kenya“. „Ce simți față de Kenya ?“ „Că trebuie să fie pace acolo“. „Așa simt și eu față de Israel“, a confirmat Vergelis. „Deci iată care sînt simțămintele mele adevărate față de Israel. Strămoșii mei în-

depărtați au trăit, poate, în zona în care se află acum Israelul, dar eu sînt rus acum și n-am nimic comun cu poporul israelian“.

Vergelis era o figură nepopulară în comunitățile evreiești din lume, iar unele dintre ele îl boicotau pe față. Imaginea sa curentă reprezenta un colaborator destul de neinspirat și de antipatic al campaniilor antireligioase. Dar Vergelis era de acord că evreii ruși ar trebui să fie mai apropiați de evreimea europeană și că trebuia construită o punte. L-am întrebat dacă ar accepta o invitație de participare la o reuniune a W.J.C. Mi-a răspuns că ar accepta-o cu titlu personal, deoarece consideră că este o idee bună, dar că „nu depinde de mine“.

Ne-am înțeles că îl vom invita în România și că va publica o informație despre întilnirea noastră în „Sovetiș Heimland“. Într-adevăr, s-a publicat ceva, dar de văzut nu l-am văzut pe Vergelis la București, cu toate că primesc, din cînd în cînd, mesaje de salut și urări de la el.

În ziua următoare, l-am întilnit pe Titov, vice președintele Departamentului Cultelor. A început prin a-mi spune : „Dumneavoastră, domnule șef rabin, călătoriți în toată lumea. Numai la noi nu veniți“. I-am răspuns : „Chiar și acum am venit neinvitat“. Titov s-a uitat la Tandednik și l-a întrebat : „De ce nu l-ați invitat ?“ Am intervenit : „Nu uitați, vă rog, că vin dintr-o țară socialistă și știu foarte bine că nimeni nu mă poate invita fără aprobarea dumneavoastră“.

Titov mi-a mulțumit pentru faptul că am apărat Uniunea Sovietică la întrunirea W.J.C. de la Ierusalim. A adăugat : „Dacă România va fi atacată vreodată și rabinul șef de la noi va fi acolo, el va apăra, la rîndu-i, țara Dumneavoastră“. Eu, însă, am întrebat : „De ce aveți nevoie de mine ca să vă apăr ? Trimiteți-l pe șeful rabin de aici la Congres“. Titov a reflectat puțin și a spus : „Da, ar trebui să analizăm o asemenea propunere. Domnule șef rabin, noi vă cunoaștem foarte bine. Sînteți un naționalist evreu, dar dacă tovarășii români sînt mulțumiți să aibă ca șef rabin un naționalist, asta e treaba lor, nu a noastră. Dați-mi, deci, voie să vă vorbesc în limbajul naționaliștilor. Haideti să încetăm „războiul rece“. Pînă și S.U.A. au încetat „războiul rece“ cu noi, numai poporul evreu îl continuă. Campanie după campanie, evreii din întreaga lume atacă Uniunea Sovietică. Care credeți că va fi rezultatul unei asemenea politici ? Nu va duce, oare, la o catastrofă pentru poporul evreu ?“.

În mod limpede, era o amenințare și am simțit un fior de neliniște. I-am replicat că nu era adevărat. Evreii n-au uitat că Uniunea Sovietică a salvat milioane de frați ai noștri din ghearele naziștilor. Ceea ce evreimea mondială voia era ca evreii din Uniunea Sovietică să aibă un minimum de existență iudaică. Eu însumi veneam dintr-o țară comunistă, unde guvernul demonstrase că era posibil ca o comunitate religioasă evreiască să existe într-o țară comunistă.

Titov m-a întrerupt, spunînd că nu se pot acorda evreilor mai multe drepturi decît altor culte. „Nici nu cer mai multe“, am replicat, „dar Dumnezeu voastră ne dați mai puțin. Dați-ne doar egalitate cu celelalte culte“.

Atunci cînd Titov a insistat că există deja egalitate, i-am răspuns : „Cu respect, dar nu este adevărat. Domnul Tandednik, aici de față, este considerat președintele comunității din Moscova, dar, de fapt, nu e așa, pentru simplul motiv că nu există o asemenea comunitate. Nu există nici o singură comunitate organizată în întreaga Uniune Sovietică. Rabinul Fischman poartă titlul de rabin șef al Moscovei și al întregii Uniuni Sovietice. Nu-i adevărat. El este rabin al unei singure sinagogi. Nu aveți o comunitate evreiască organizată, așa cum este organizată biserica ortodoxă, de pildă, care are episcopi, mitropoliți și patriarh. Amintiți-vă și de catolici ! De ce nu luați în considerare un statut asemănător și pentru evrei ?“.

Titov a răspuns : „Evreii sovietici nu vor așa ceva. Ei vor ca fiecare sinagogă să fie separată“. „Vă cred“, am fost eu de acord, evreii nu vor. Dar eu știu cum procedează un guvern comunist. Un asemenea guvern este întotdeauna interesat să aibă un partener valabil de negocieri și discuții în probleme importante, un partener care să aibă simț al responsabilității. Guvernul sovietic ar trebui să-i oblige pe evrei să se organizeze“.

Titov s-a uitat la celălalt oficial care participa la întrevvedere, stînd lângă el, și a zimbit, spunîndu-mi : „Oh, hoh ! Nimeni nu mi-a răspuns încă în felul acesta. Acum înțeleg ce fel de om sînteți !“.

Am hotărît să începem un efort de cooperare. Rușii urmau să fie invitați la reuniuni internaționale evreiești și promisese să le accepte. Se va încerca publicarea unei reviste în mai multe orașe importante, în limba rusă, iar nu în idiș ; tineretul evreu nu înțelegea această limbă. Titov a refuzat propunerea mea privind cursurile de Talmud-Tora, pretextînd că ar fi împotriva legii. I-am sugerat, pentru moment, o școală rabinică pentru 500—600 de elevi, de la 6 la 20 de ani, care ar putea fi considerată un fel de seminar teologic, adică o instituție acceptată de lege. În realitate, ar fi fost un fel de Talmud-Tora, din care ar fi recrutați și viitorii deservenți de cult. Titov a fost de acord cu această propunere.

Moscova avea un fel de școală rabinică, dar nu era o instituție de învățămînt prea importantă. Șase sau șapte inși, între treizeci și cincizeci de ani, studiau acolo. Pentru o comunitate evreiască de peste două milioane și jumătate, era ceva cu totul insuficient. Mai mult, evreimea sovietică suferea de pe urma conducerii slabe, dacă nu chiar inexistente,

a rabinului Fischman. El se căsătorise cu o neevreică, chiar după ce ocupase funcția de rabin.

Era limpede pentru mine că rușii voiau îmbunătățirea relațiilor cu evreii. Întîlnirile noastre au avut loc la inițiativa lor și era o obligație elementară să le arătăm bunăvoință, urmîndu-i pe calea înțelegerii și concesiilor reciproce la care ne invitaseră.

Întors la București, am încercat, imediat, să transform în realitate înțelegerile convenite cu rușii. Primul pas era să-i invităm pe reprezentanții evreimii sovietice la reuniunile internaționale evreiești. Mă gîndeam să începem cu o organizație nepolitică. Organizația mondială a sinagogilor părea să fie locul ideal care să marcheze reintrarea rușilor în viața evreiască a lumii. Ducîndu-mă la Ierusalim, i-am vorbit regretatului Maurice Jaffe, energicul director al acestei Uniuni de Sinagogi Ortodoxe, o organizație nesionistă, și i-am propus să-i invite pe evreii sovietici la o reuniune a lor. A fost încîntat și mi-a spus că imediat va trece la acțiune. Am părăsit Ierusalimul și am așteptat la București o confirmare că Jaffe a trimis invitația. Dar nu am primit nimic, iar mai tîrziu am aflat că nici o invitație nu fusese lansată. Anumite cercuri israeliene îl sfătuiseră pe Jaffe să nu trimită invitații în Uniunea Sovietică.

Am contactat atunci Brit Ivrit Olamit, Organizația mondială pentru limba ebraică, de asemenea un cadru ideal pentru a rezolva o asemenea problemă, fără dificultăți politice. Conducătorul Asociației era profesorul Arieh Tartakover, iar director scriitorul Simcha Raz. Au fost și ei încîntați de ideea de a invita pe evreii sovietici. Am așteptat mai multe săptămîni, dar din nou au intervenit anumite grupuri de interese și nici o invitație nu a plecat unde trebuia.

Cu ocazia celei de a 20-a aniversări a apariției revistei noastre, am invitat pe toți conducătorii evreimii est-europene la festivitățile omagiale. Tandednik a sosit împreună cu soția sa. Conducători evrei din Ungaria, Cehoslovacia, Germania de Est și Iugoslavia au venit de asemenea. Le-am propus ca W.J.C. să invite pe evreii sovietici la reuniunile sale. Au aprobat în unanimitate, ca și hotărîrea ca toate comunitățile evreiești din Estul Europei să devină membre ale W.J.C.

Cînd i-am vorbit lui Nahum Goldman de aceste hotărîri, a fost încîntat. L-am însoțit apoi la următoarea ședință a secțiunii europene a W.J.C. la Geneva. Se aștepta ca știrea să facă plăcere și celorlalți delegați. Dar ceea ce s-a întîmplat ne-a cutremurat. Era incredibil. În timp ce vorbeam și justificam utilitatea trimiterii unei invitații în U.R.S.S., microfonul a amuțit. Am crezut, la început, că e doar o defecțiune tehnică, dar mare mi-a fost mirarea să-l aud spunînd pe tehnicianul care a venit să repare defecțiunea: „Ar trebui să vă fie rușine! Ați vrut să întreprupei cuvîntul acestui domn și ați tăiat firele!“ S-a protestat, de-

sigur, dar nimeni nu se putea îndoi de opoziția amplă la propunerea noastră. Nimic nu se putea obține într-o asemenea atmosferă și, astfel, nu s-a trimis nici o invitație.

Goldman a propus să discutăm din nou problema la sesiunea de toamnă a conducerii W.J.C., la Madrid. În discuția care a urmat, un număr de delegați, au vorbit împotriva admiterii evreilor sovietici.

Goldman, a făcut atunci o declarație dramatică : „Domnilor, vă rog să primiți demisia mea. Nu pot să fiu în continuare președintele unei organizații evreiești mondiale care refuză să trimită o invitație pentru reprezentanții a două milioane și jumătate de evrei. Nu contează pe cine vor delega ei ; au, oricum, dreptul să fie în mijlocul nostru“.

Această intervenție s-a dovedit eficace, iar adunarea a votat în favoarea evreilor sovietici. S-a decis de asemenea ca Armand Kaplan, directorul politic al W.J.C. și cu mine să pregătim invitația, după ce o vom discuta cu evreii sovietici, la Moscova. Am plecat imediat la București pentru a pregăti terenul, iar Kaplan a luat avionul spre Paris. Ședința urma să se termine a doua zi. Noi și cu ceilalți delegați care au plecat nu bănuiam că se va mai putea întâmpla ceva. Greșiserăm, însă, cu toții. O rezoluție antirusescă, în termeni violenți, a fost propusă adunării și a fost adoptată, apărând imediat în toate ziarele. Cîteva zile mai tîrziu, Kaplan l-a întîlnit pe ambasadorul sovietic la Paris pentru a-l informa de hotărîrea W.J.C. de a invita evreii sovietici. El a cerut și o viză pentru Moscova. Ambasadorul i-a arătat, atunci, ziarul cu rezoluția antisovietică și l-a întrebat : „Doriți într-adevăr să vizitați Moscova, după o asemenea rezoluție ?“.

Astfel, pentru a doua oară, efortul meu de a aduce comunitatea evreilor ruși în reuniunile internaționale evreiești a dat greș. Nici acum evreii ruși nu sînt membri ai Congresului Mondial. Am fost blocat.

În primăvara lui 1986, avusesem o conferință a W.J.C. și un simpozion la Ierusalim. Principala temă a fost evreimea din U.R.S.S. Punctele de vedre opuse au fost reprezentate de Leon Dulczin, pe atunci președinte al Organizației Mondial Sioniste, și de mine. Conducătorul discuțiilor era Marc Palmer de la Departamentul de Stat (Ministerul de externe) din S.U.A. Dulczin m-a contrazis cu vehemență, spunînd : „Avem o singură lozincă : repatrierea tuturor evreilor din Rusia“. I-am răspuns : „Există două milioane și jumătate de evrei în Uniunea Sovietică. Să presupunem că Gorbaciov împlinește visurile voastre și că permite unui număr de 50 000 de evrei să părăsească anual țara și chiar că se realizează un vis și mai frumos și toți aceștia sau cei mai mulți vin în Israel. Tot veți avea nevoie de cincizeci de ani pentru a-i scoate pe toți evreii din Uniunea Sovietică. Ce se va întâmpla cu evreii care vor rămîne acolo în acest răstimp ? Vor fi asimilați și vor dispărea ca evrei“.

Șlomo Lahat, primar al Tel Avivului, acompaniat de adjuncții săi, viceprimarii Itzhak Artzi, Jigal Griffel și Bassok, au venit în România pentru a participa la festivitățile de Hanuca, vizitînd cu acest prilej peste douăzeci de comunități, în zece zile. Le-am vorbit ore în șir despre problema evreilor ruși, expunîndu-le pe larg opiniile mele. Mai tîrziu, mergînd la Tel Aviv, am fost invitat de Lahat acasă la el, cu prilejul unui dineu în cinstea mea, pentru a dezbate același subiect. Printre cei de față se afla și Itzhak Rabin, fostul Șef de Stat Major al armatei israeliene și prim ministru, actualul ministru al Apărării. După ce am vorbit, Rabin a făcut următorul comentariu : „De mult voiam să aud tezele rabinului Rosen. Are dreptate“.

Am fost chemat și de Dulczin, să vorbesc la o întrunire de personalități conducătoare, în timpul unei mese festive la Hotelul „King David“. Am arătat că politica lui „*Let My People Go*“ este falimentară, în timp ce politica mea a reușit. Nouăzeci și șapte la sută din evreii români erau în Israel, reconstruind țara. Am propus să se înceteze cu campania lui „*Let My People Go*“ timp de șase luni. În acest interval, să se încerce un nou mod de abordare și să se creeze un nou climat în această problemă. Nu puteam garanta succesul propunerii mele, dar nu aveam cu toții nimic de pierdut, campania putea fi reluată oricînd. Cu toate acestea, nimeni nu mi-a răspuns, nimeni nu mi-a demonstrat că greșeam.

Sînt bucuros să constat că Edgar Bronfman și Israel Singer au început să adopte teza mea. Dar nu au mers prea departe. Metoda „bățului și a morcovului“ pe care au folosit-o, poate, eventual, să fie folosită de o mare putere, dar nu de un popor mic. Singura metodă efectivă este să arăți autorităților comuniste că avem un interes mutual.

Cea mai bună cale de cooperare cu rușii se află, în mod paradoxal, în viața religioasă. Într-o țară comunistă, orice activitate culturală se desfășoară exclusiv sub controlul secției Agitprop, a partidului. Dacă am alege calea cluburilor și centrelor culturale, nu am face altceva decît să creăm alte instituții de tipul lui „Sovetiș Heimland“. Din contra, dacă fundăm instituții religioase tradiționale și comunități în zece-douăzeci de orașe mari :

- a) vom crea un organism reprezentativ al evreilor sovietici ;
- b) vom institui o bază internă (și nu externă) pentru a construi, pas cu pas, centre evreiești, culturale și religioase.

De aceea, este necesar să se creeze o posibilitate rabinilor din lumea evreiască de a intra în contact cu guvernul sovietic și cu evreimea de acolo, pentru a pune bazele unei structuri comunitare a Idișkeit-ului în Rusia.

Clemenceau obișnuia să spună : „Războiul este o problemă prea serioasă pentru a o lăsa pe mâna generalilor“. Aș parafraza această butadă celebră în felul următor : „Evreimea sovietică este o problemă atât de vitală pentru poporul evreu, încît nu poate fi lăsată în mîna politicienilor“. Trebuie să luăm, în sfîrșit, în considerare problema identității celor două milioane și jumătate de frați și surori ai noștri, evrei din Uniunea Sovietică. În loc de „*Let My People Go*“, să strigăm „*Let My People live as Jews*“, „*Lăsați poporul meu să trăiască evreiește*“, și numai după aceea vom putea să ne ocupăm și de *Alia* către Israel a unora dintre ei.

Dacă vrem *Alia*, avem nevoie de evrei. Ferească Domnul ca să mai pierdem și alte ramuri ale poporului nostru.

N. A. Capitolul acesta a fost scris în 1986. Deși starea de lucruri din Uniunea Sovietică e radical schimbată, deși miracole imprezibile s-au produs acolo, capitolul apare fără nici o modificare.

Evreii din celelalte țări socialiste: diferite moduri de abordare a problemei

În ianuarie 1988, am primit o scrisoare foarte prietenească de la patriarhul Bisericii Ortodoxe din Întreaga Rusie, invitându-mă să particip la ceremoniile de aniversare a mileniului creștinătății în Rusia. Această invitație a fost urmată de o vizită pe care mi-a făcut-o un reprezentant al Ambasadei sovietice la București, care m-a îndemnat să o accept. Sănătatea mea lăsa de dorit pe atunci și am făcut o serie de obiecții, dar era limpede că primise instrucțiuni să facă tot posibilul pentru a mă convinge să mă duc în Uniunea Sovietică și să iau parte la festivități. Când am arătat că am nevoie de alimentație rituală, mi s-a răspuns că se poate aranja. Am subliniat că doresc să fiu întovărașit de soția mea, și mi s-a răspuns că aceasta nu constituie o problemă. La sfârșitul conversației, diplomatul sovietic, m-a întrebat care este opinia mea în legătură cu politica urmată de guvernul sovietic după asumarea puterii de către noua conducere, a lui Mihail Gorbaciov, în problema evreilor din U.R.S.S. Am fost surprins de întrebare și am răspuns cu franchețe. I-am spus că guvernele de dinainte de Gorbaciov comiseseră mari greșeli. Cîteva zile mai tîrziu, am primit o scrisoare în care mi se comunica faptul că toate condițiile mele fuseseră acceptate.

Trebuie să spun din nou că timp de mulți ani fusesem o *persona non grata* la Moscova. Era pentru prima oară că o asemenea invitație oficială, în termeni atît de prietenoși, îmi fusese făcută.

În aprilie, am fost la Oxford, participînd la Forumul Mondial pentru supraviețuire, unde s-au discutat primejdiile care amenință umanitatea. Două sute de personalități din toată lumea au fost prezente, incluzînd șefi de cult și parlamentari. Arhiepiscopul de Canterbury, cardinalul Koenig și Dalai Lama se aflau printre conducătorii religioși de față. Am fost din nou surprins atunci cînd mitropolitul rus, care era, de fapt, persoana responsabilă cu problemele externe ale bisericii sale, m-a abordat, întrebîndu-mă asupra motivelor pentru care nu răspusesem încă la scrisoarea patriarhului. Îmi închipuiam că acordul meu fusese transmis

prin Ambasadă. Am confirmat, însă, imediat că voi pleca la Moscova și i-am trimis un mesaj și rabinului Șaievici din capitala sovietică, precum și profesorului Levin de la Leningrad. Eram în contact cu profesorul Levin de mai mult timp, îl apreciam ca pe un om distins și savant în studiile iudaice și doream să-l întilnesc.

Atunci cînd am sosit împreună cu soția mea la Moscova, în mai, am fost salutați de o delegație a Bisericii Ortodoxe, dar, pe aeroport, nu se afla nimeni din partea Comunității evreiești.

Dar la sosirea mea la sinagogă, în după-amiaza de vineri, am întilnit un mare număr de evrei, care mi-au spus cît de mult apreciau revista noastră. Unul dintre ei a plîns, spunîndu-mi că organizația naționalistă și antisemită *Pamiat* amenință comunitatea evreilor și folosește lozinci ca „Moarte jidanilor“. Alții, însă, au opinat că omul suferise mult în timpul Holocaustului și că exagera. Nu se simțea nici o panică printre enoriașii de acolo.

În orice caz, diferența între atmosfera din comunitate și cea din restul societății era vizibilă. Noua deschidere promovată de politica de *perestroika* și *glasnosti* a lui Gorbaciov, atît de evidentă printre rușii obișnuiți, nu exista încă la evrei. O schimbare revoluționară se făcea simțită printre ruși. Frica părea că dispăruse. Am avut ocazia să discut situația cu unii clerici și cu oameni de știință. Toți mi-au spus că teroarea psihologică și teama care afectaseră atît de mult viața sovietică, îndeosebi sub Stalin, fuseseră eradicate. Pentru ei era schimbarea cea mai importantă și mai dorită adusă de Gorbaciov. Dar în sinagoga din Moscova am găsit aceeași frică pe care o observasem în trecut. Ochii enoriașilor exprimau același mesaj: „Nu credeți în autorități. Nu-i luați în serios“. Am fost, totuși, invitat să vorbesc și am folosit prilejul pentru a face apel la dragostea lor față de Sion și față de poporul evreu.

Simbătă după-amiază, ieșind să mă plimb, am văzut un grup mare, vreo șazeci-șaptezeci de oameni, lîngă sinagogă. Nu veniseră să se roage, ci să stea de vorbă. Acest loc de întilnire este folosit și de tinerii evrei pentru a face cunoștință și a se împrieteni. Am încercat să deschid o discuție serioasă despre șansele viitorului evreiesc și ale existenței evreilor ruși în Uniunea Sovietică, în lumina schimbărilor anunțate de Gorbaciov, dar nu am primit nici un răspuns. Suspiciunea era încă dominantă.

La Sinagoga din strada Arhipova, nr. 8, nimic nu se schimbese, pentru că nimeni nu încercase să schimbe ceva dinăuntru. Există mii de evrei distinși în Uniunea Sovietică, intelectuali, artiști, oameni de știință, scriitori, care trebuie convinși să înceapă reconstruirea comunităților. Celelalte culte sînt organizate, au o ierarhie, iar evreii nu au nimic. În fapt, rabinul Șaievici nici nu este șef rabin al Moscovei, pentru că o co-

munitate ca atare încă nu a luat ființă în capitala sovietică. Evreii ruși trebuie să-și ia, în sfârșit, destinul în mâinile lor proprii. Sigur că va trebui să fie ajutați din afară, dar numai prezența lor, eforturile lor proprii, *glasnostul* lor pot să le deschidă noi perspective. De ce lituanienii sau armenii au putut să obțină atât de multe, iar evreii nu? A merge la Moscova și a folosi formule generoase, obținând un „scoop“ pe prima pagină a ziarelor, fără nici un rezultat concret, nu aduce mîntuirea milioanele de evrei care au atins culmea tragediei lor.

Un program minimal trebuie introdus pentru evreii care rămîn acolo. Cei care pleacă nu se mai interesează de situația lăsată în urmă. Milioanele de evrei care vor continua să trăiască în Rusia trebuie organizați în comunități și trebuie să se elibereze de frică, așa cum au făcut și ceilalți cetățeni ai Statului, să spargă chingile establishamentului actual.

Numai atmosfera din mica sinagogă a hasidimilor Lubavici era mai prietenoasă și mai fervent evreiască, probînd o oarecare spontaneitate. În sinagoga mare, unde mi-am ținut predica, domnea formalismul. Pe de altă parte, nici un singur restaurant ritual nu exista în toată Moscova. Multă publicitate s-a făcut unui restaurant evreiesc din Moscova, deschis recent, dar mîncarea era acolo tot *treif* (nerituală).

Am citit în revista „*Moscow News*“ critici acerbe la adresa acelor care au hărțuit biserica ortodoxă, abuzînd de puterea lor. Dacă asemenea atitudini noi erau acum adoptate față de biserică, de ce să nu le extindem și față de sinagogă? Am fost surprins, în permanență, de schimbarea de ton față de biserică și față de religie în general. Holul imens al Hotelului „*Rossia*“, unde am fost cazați, părea un imens interior de catedrală, în timpul festivităților dedicate mileniului bisericii ruse. La Teatrul Mare, un cor de preoți s-a alăturat trupei în timpul spectacolului, interpretînd cîntece religioase și patriotice. În ultima zi a festivităților doamna Raisa Gorbaciova a stat pe podium, alături de patriarh. În preajmă se aflau personalitățile cele mai proeminente ale țării, inclusiv mulți oameni de știință.

Într-o călătorie în afara Moscovei, am întîlnit, din întîmplare, un evreu bătrîn, care fusese comunist timp de cincizeci de ani. Am purtat cu el o discuție de trei ore. Mi-a arătat carnetul său de partid, avînd numărul optzeci și nouă. Însemna că era al optzeci și nouălea membru al partidului ca vechime. Pieptul îi era plin de decorații și medalii importante. Mi-a spus, la început că este rus, iar nu evreu, dar, mai apoi, a cîștigat încredere și mi-a vorbit pe larg de tragedia care se abătuse asupra evreilor ruși. Tatăl său fusese omorît de nemți. Mi-a confirmat că antisemitismul prevala încă în societatea sovietică. Afirma că este un bun evreu, deși nereligios. Vorbea în idiș, admițînd că nici fiul și nici nepotul său nu mai vorbeau limba. L-am întrebat dacă este încredințat

că evreii vor dispărea în Uniunea Sovietică. „Da”, mi-a răspuns „pentru că nu se face nimic pentru ei“.

La sfârșitul conversației mi-a adresat o rugămintă neașteptată : „Nu sînt religios, dar trebuie să continui a fi evreu. Vă rog să-mi trimiteți un calendar evreiesc“. Mi-am exprimat surpriza că are nevoie de calendar, dacă nu respectă sărbătorile religioase evreiești. Mi-a răspuns că ar dori să știe cînd e ziua de Iom Kipur. Din cînd în cînd, se mai ducea la sinagogă, dar se temea să fie văzut de vecinii săi neevrei. „Nu știm niciodată ce se poate întîmpla aici“, mi-a explicat, în cele din urmă.

Acest om a întruchipat pentru mine toată tragedia evreimii ruse. El era un simbol al greșelilor făcute de sioniști și de conducătorii evreimii mondiale. Mi-am amintit cu tristețe disputele pe care le avusesem cu liderii israelieni, atacurile repetate la adresa mea în legătură cu aceste probleme.

Cînd am întîlnit-o prima oară pe Golda Meir, știam că politica mea de **do ut des** nu era privită favorabil în anumite cercuri din Israel. Ei adoptaseră o atitudine cinică : „Cu cît mai rău — atît mai bine“ ; „Dacă se vor deteriora condițiile în Diaspora, evreii vor voi să plece în Israel și va fi mai bine pentru Statul evreu“, își spuneau ei. Eu consideram această formulă nu numai cinică și imorală, ci nesusținută de vreun fapt real. Ideea că liderii evrei ar putea să salute o înrăutățire a situației fraților lor din Diasporă mă umplea de oroare. Dacă viața evreiască nu este încurajată, evreul nu va alerga la Tel Aviv, ci la Philadelphia.

Conflictul dintre mine și aceste cercuri răuvoitoare din Israel a crescut în intensitate, în chiar perioada cînd reușisem să institui cursuri de *Talmud-Tora* cu mii de elevi — o izbîndă miraculoasă — dacă ținem cont de situația din țările comuniste. Tot miraculoasă a fost și permisiunea guvernului român de a deschide țara pentru *Alia* în Israel, de asemenea în contrast evident cu atitudinea autorităților din alte țări. Am putut să aduc mii de elevi de liceu la sinagogă. Conferințele noastre de miercuri seara erau atît de populare, încît sute de studenți nu mai încăpeau în sală, rămînînd pe stradă, spre mirarea poliștilor de pază.

Discuțînd problema cu Golda Meir, în 1972, mi-am explicat punctul de vedere. Spre deosebire de cei ce vedeau în existența Statului Israel un scop în sine, eu cred că Israelul este doar un mijloc pentru a menține și a întări poporul evreu. Golda s-a uitat la mine cu ochii aprinși de furie și mi-a fost frică de o reacție din partea ei. Am repetat, însă, cu fermitate : „Pentru mine, cel mai important este poporul evreu, iar cel mai important mijloc pentru a menține poporul evreu este Statul Israel“.

Anumite cercuri israeliene nu acceptau aceste puncte de vedere. Cursuri de *Talmud-Tora* și viața evreiască, în general, în Diasporă nu sînt importante pentru ei. În România, lucrurile se îmbunătățeau, și asta nu le convenea, nu se mai putea aplica sloganul „Cu cît mai rău, cu atît mai bine“. Atunci cînd Gershon Jacobson a publicat un articol favorabil despre mine, în „Allgemeine Journal“ din New York, trecînd în revistă succesele noastre, un reprezentant oficial israelian l-a vizitat a doua zi, întrebîndu-l de ce scrisese atît de binevoitor. Jacobson a rîspuns că văzuse cu ochii lui remarcabilele realizări și imbunătățirea situației evreilor români, datorate politicii mele. „Toate acestea nu sînt importante“, a remarcat oficialul. M-am împăcat cu Golda, p n  la urmă, și cred că a înțeles politica mea, dar am simțit că anumite cercuri din Israel erau mai puternice decit ea.

C nd confruntările mele cu aceste orientări deveniseră dure din calea-afară, am fost odată chemat la Bodnaraș. „Oamenii mei îmi raportează că există un conflict între Dumneavoastră și Ambasada israeliană de la București. Nu pot să cred. Doar sînteți omul lor. Să nu credeți că sînt un naiv. Vă rog să-mi explicați ce se  nt mpl  !“.

I-am răspuns : „Sînt sionist și ei sînt tot sioniști. Conflictul se poate rezuma în felul acesta : ei sînt birocrați, iar eu nu“.

I-am dat ca exemplu tratamentul aplicat de Ambasada israeliană lui Polak, un remarcabil redactor al revistei noastre și un specialist distins în studii iudaice. Neav nd pe nimeni care să-l înlocuiască, i-am propus să-i dau 1 000 de dolari pe lună, pentru a-și întreține familia în Israel, în timp ce el va r m ne în România, p n  c nd vom găsi pe cineva care să lucreze la revistă. Soția și fiica sa nu erau evreice și am făcut o excepție, convertindu-le. De fapt, făcusem o concesie permițindu-i să facă *Alia*, deoarece eram, de obicei, împotriva plecărilor colaboratorilor mei de la Federație. Fusese uluit de ajutorul meu. Av nd deja pașapoartele, s-a dus la ambasada israeliană pentru a rezolva problema plecării familiei sale. Acolo, a fost supus unui interogatoriu intens de către doi diplomați. Ei au insistat să plece imediat în Israel. Argumentele sale că pagina ebraică de la revistă ar dispărea în felul acesta, că nimeni nu va putea compune calendarul pentru anul următor și că eu stabilisem un aranjament special pentru el au fost respinse cu dispreț. Am protestat f ț  de ambasadorul Israelului în legătură cu tratamentul aplicat lui Polak. I-am trimis o copie a scrisorii de protest și lui Golda Meir, care l-a admonestat pe ambasador. Am conchis pentru Bodnaraș : „Articolele lui Polak pot converti sute de tineri la sionism, iar ei ar pleca în Israel. De aceea, ambasada Israelului ar trebui să vrea ca el să r m n  aici. Dar nu ! Ei vor ca el să plece și astfel să fie distrusă o revistă sionistă“.

„Acum înțeleg“, îmi spuse Bodnaraș „avem și noi asemenea oameni în partidul comunist. Birocrații din toate părțile, nu au decît un singur țel, să-și facă . . . planul“.

Am putut să-i conving pe reprezentanții oficialității românești că sionismul este o forță pozitivă. Am recunoscut că este nevoie, pentru a salva evreii, să construiesc o politică de *do ut des*. Orice conflict cu autoritățile ar fi în pierderea noastră.

Îmi amintesc de povestea acelui hasid din Beltz, care era vestit pentru vocea puternică și imperativă cu care se ruga. Cînd s-a plîns că Atotputernicul nu-i răspunde favorabil la nici o cerere, un alt hasid i-a sugerat : „Încearcă, mai întîi, calea blîndeții“. „Mit Gitten. Cu binele. Ia-o ușurel“, aceasta a fost metoda noastră și am reușit. Nimic nu are mai mult succes decît însuși succesul.

O tragedie deosebită pentru evreii polonezi, de pildă, a fost ca rămășițele unei comunități de trei milioane și jumătate, ajunsă la cîteva mii, după Holocaust, să intre pe miinile unui grup de evrei comuniști. La mijlocul anilor '60, am fost invitat să particip la inaugurarea unui monument în lagărul de la Treblinka. Invitația nici nu mi-a venit de la evreii comuniști ci de la Asociația Partizanilor Polonezi, al cărei președinte era rectorul Universității din Varșovia, un creștin. Ajungînd la Varșovia, cu soția mea, am descoperit că eram boicotat de către comuniști evrei. Nici un evreu nu ne-a salutat pe aeroport și nu ne-a vizitat la hotel.

Înainte de a părăsi Varșovia, i-am telefonat lui Hirș Smoliar, unul dintre conducătorii comuniștilor evrei, care mi-a spus că era prea ocupat pentru a mă vizita. I-am răspuns că mă voi duce eu la biroul său, pentru a-l vedea. Ajungînd acolo, Smoliar mi-a oferit un scaun. Am refuzat : „Nu vreau să stau aici, după așa-zisa voastră ospitalitate. Am venit doar ca să vă pun o întrebare. Nu sînt numai președintele comunității evreilor într-o țară comunistă, dar și conducător al evreilor într-o țară învecinată și prietenă cu Polonia. Poate să vă placă sau nu ca un rabin să fie președintele Federației la noi, dar guvernul comunist din România a fost de acord cu asta. Cum este posibil să acordați ospitalitate Lordului Janner, lider al comunității evreilor dintr-o țară capitalistă și să insultați pe președintele unei comunități de 300 000 de evrei într-o țară socialistă prietenă ?“.

Smoliar mi-a răspuns cu furie : „Ați făcut o alianță cu trădătorii de la București, cu un guvern de trădători. Împreună ați organizat trimiterea evreilor în Israel. Pentru acest act de trădare meritați să vă tratăm ca atare“.

În timpul războiului de șase zile, din 1967, o criză a izbucnit datorită unei cuvîntări a lui Wladyslaw Gomulka, conducătorul Poloniei. El a sugerat că evreii au o loialitate dublă, față de Polonia și față de Israel și s-a referit la evrei ca la o „coloană a cincea”. Smoliar și fiul său au plecat în Israel, iar astăzi sînt sioniști fervenți.

Deși limbajul lui Gomulka este inacceptabil, cred că el avea dreptate. În fond, le spusese evreilor din Polonia: „Trebuie să vă decideți, dacă sînteți evrei sau polonezi”. Nu cred că Gomulka, avînd o soție evreică, era un antisemit. În mod straniu, liderul polonez a făcut un serviciu mai mare sionismului decît orice organizație sionistă. De pildă, David Sefard, autorul rușinosului articol, *Asasini în halate albe*, în timpul așa-zisului „Complot al medicilor” de la Moscova, se află acum în Suedia, datorită lui Gomulka. Unii comuniști evrei din Polonia, cum era ministrul Roman Zambrowski, îi învățau pe polonezi cum să-i combată și să-i insulte pe evrei și să fie buni patrioți și comuniști. Spuneau că evreii care vor să plece în Israel sînt trădători. Răzbunarea evreilor înșiși a fost să vadă cum acești trădători ai sionismului și ai Israelului au fost obligați, în cele din urmă, să se stabilească în Israel. Profesorul Dogaru, șeful Departamentului Cultelor care timp de șaptesprezece ani a fost martorul **luptelor mele pe viață și pe moarte** cu C.D.E.-ul, mi-a spus, atunci cînd au început emigrările în masă: „Toți dușmanii Sionului sînt deja în Israel. Numai dumneavoastră, domnule șef rabin, apărătorul Sionului, ați rămas în România”.

Trebuie să fiu sincer și să spun deschis că am înțeles rațiunile care au condus autoritățile românești, poloneze sau rusești să-i concedieze pe comuniștii evrei din posturile de conducere ale statului, atunci cînd au anunțat că doresc să se stabilească în străinătate. Cum ar putea să fie de acord ca să-i păstreze în posturi de conducere în stat, sub regim comunist, din moment ce și-au pierdut credința în sistem și vor să trăiască în altă parte? Unii dintre cei care voiau să plece conduseseră campaniile comuniste și deveniseră foarte nepopulari. Acum ei erau priviți ca niște ipocriți.

Desigur, nu justific în acest fel concedierea evreilor din posturi, pe motiv că sînt evrei. Consider că aceasta este o formă de rasism și o crimă. Am protestat întotdeauna împotriva unor măsuri de acest fel, dar am o altă părere despre soarta comuniștilor evrei care au provocat antisemitismul prin atitudinile lor dure.

Aceste puncte de vedere au o relevanță specială în ceea ce privește soarta evreilor de azi din Uniunea Sovietică. Dacă nu învățăm din exemplele divergente ale evreimii din Rusia și din România, vom pierde șansele care s-au creat acum și vom plînge pierderea milioaneilor de evrei sovietici.

Finis coronat opus

Epilog de Joseph Finklestone

Atunci cind am auzit că, la Ierusalim, Congresul Mondial Evreiesc, **Jointul** și Casa Diasporei vor aniversa 40 de ani de la alegerea rabinului dr. Moses Rosen în funcția de rabin șef al României și că la masa oficială vor fi prezenți primul-ministru al Israelului, **Ithak Shamir**, și ministrul de Externe, **Șimon Peres**, am fost oarecum surprins.

Mi-am amintit de atacurile la care fusese supus în decursul anilor, de atitudinea Goldei Meir. Oare cum vor estima ceie doi lideri ai principalelor partide politice din Israel activitatea șefului rabin al României? Vor fi, oare, atât de generoși încît să recunoască faptul că politica sa, trecînd prin atîtea dureri și tensiuni, a fost, totuși, cea justă și că vechii săi opozanți au greșit?

Eram hotărît să fiu de față. Am avut dreptate. Hotelul „Plaza“ din Ierusalim era plin de conducători religioși, politici și ai vieții economice din Israel. Dacă n-am pomeni decît numele profesorului **Efraim Urbach**, pe atunci președintele Academiei și Culturii, al lui **Shlomo Zalman Shragai**, veteranul scriitor și om de stat iudaic, al doctorului **Iosef Burg**, fost ministrul Cultelor și al lui **Itzhac Rafael**, de asemenea fost ministrul Cultelor, vom avea o imagine a acestei prezențe a elitei israeliene la această manifestare. Trebuie să mărturisesc emoția pe care am încercat-o la auzul cuvintelor pronunțate cu acest prilej. Domnii **Șamir** și **Peres** au vorbit cu o expresivitate și o căldură care m-au uimit.

Cuvintele lor trebuie asociate celor trimise de președintele **Chaim Herzog** al Israelului, ale fostului președinte al S.U.A., **Ronald Reagan**, ale președintelui Congresului Mondial Evreiesc. De asemenea, am fost pe deplin în acord cu ceea ce a spus **Șlomo Goren**, rabinul șef emerit al Israelului.

Ithak Șamir,
prim-ministru al Statului Israel :

„Ne-am adunat aici, în această seară, spre a cinsti și a exprima măcar o parte din sentimentele noastre de prețuire și apreciere domnului

șef rabin al evreilor din România, dr. Moșe Rosen, cu prilejul împlinirii a 40 de ani în mare operă a vieții Domniei sale, de conducător și de șef rabin al iudaismului din România.

Rabinul Rosen reprezintă o apariție unică în felul ei în istoria contemporană a poporului evreu. Domnia sa este singurul rabin șef dintr-o țară comunistă care-și călăuzește comunitatea cu capul sus spre țara Israel, care dă o educație evreiască religioasă și națională enoriașilor din comunitățile Domniei sale și, mai cu seamă, generației celor tineri.

Noțiunea de 40 de ani este una destul de frecventă în istoria noastră — istoria noastră din cele mai vechi timpuri și istoria modernă. Aș pomeni doar de cei 40 de ani ai traversării deșertului. În acest an, prăznuim și noi 40 de ani de existență independentă a Statului Israel. În viața rabinului șef Rosen se află atît elemente din încercările și îndurările celor 40 de ani ai deșertului și, în același timp, se află într-însa filfiutul aripilor istoriei și mîntuirii.

Domnul șef rabin dr. Moses Rosen este dăruit cu înțelepciune și clarviziune și acestea i-au îngăduit ca, prin îmbinarea curajului cu devoțiunea, să izbutească să stea de veghe la demnitatea poporului său, împotriva oricăror încercări, oricît de izolate, de apariție antisemită.

Calitățile sale intelectuale superioare i-au ușurat să împlinească toate acestea prin colaborare și prin raporturi bune cu cîrmuirea țării în care locuiește și în care se află comunitatea sa. Noi vedem în personalitatea Domniei sale o sinteză minunată ce ne amintește de conducători evrei din trecut — Exilarhi, Reiș-Galuta, — care, în diverse epoci, au condus poporul nostru cu geniu și înțelepciune.

Oricare dintre noi care a vizitat vreodată România, a intrat la București în cabinetul domnului șef rabin Rosen și în sinagoga în care Domnia sa oficiază și s-a întîlnit cu enoriașii săi și a simțit dorul lor nespus de Sion, devoțiunea lor fără de margini către poporul evreu ; care a ascultat cîntecele Sionului răsunînd din piepturile copiilor și tinerilor, băieților și fetelor Comunității evreești din România, care a ascultat cuvintele domnului șef rabin pătrunse de dragostea pentru Sion și Eretz-Israel, nu va uita toate acestea niciodată. Acesta este una din marile mele trăiri și ale oricărui evreu israelian.

În numele Guvernului Statului Israel, felicit, din adîncul inimii, pe domnul șef rabin dr. Moses Rosen și îi doresc ani mulți, în deplină sănătate, ani mulți de înfăptuiri binecuvîntate și rodnice pentru Comunitatea Domniei sale, pentru întregul popor evreu și pentru Eretz-Israel“.

Șimon Peres,

locuitorul primului-ministru și ministru de Externe al Statului Israel :

„Ne aflăm într-un moment deosebit, în care iese la iveală marea acțiune a celor patru sute de mii de evrei din România care au ajuns în Israel. Povestea lor e povestea existenței și creșterii Statului Israel însuși.

Fără această Alia (a evreilor din România) nu știu cum ar fi arătat Israelul. Este o Alia, cu adevărat, admirabilă. Am mai spus o dată că Aliaua din România a intrat în Israel așa precum cineva intră într-o sală de spectacol în timpul reprezentației, cu încălțăminte de cauciuc în picioare, ca să nu facă zgomot, fără să aprindă vreo lumină, fără să ceară și să caute locuri libere în față, acomodându-se imediat și devenind parte integrantă nu numai din public, dar chiar și din spectacol. De aceea, această Alia este demnă de laudă. Eu cred că de la Ezra și Nehemia n-a existat o acțiune sionistă atât de mare ca Aliaua din România, în care rabinul Rosen are un loc atât de central. În cazul Domniei sale, nu mai e valabil proverbul : „Să-ți creezi un rabin“ ; el ar trebui să sune „Să-ți faci un popor“. Da. De obicei, o comunitate creează un rabin. Aici avem în față un rabin care a creat o comunitate în împrejurări dintre cele mai grele.

Într-adevăr, dl. șef rabin a fost ales în această funcție într-o perioadă grea și plină de primejdii. Ni se întâmplase o «jumătate de minune». Jumătate dintre evrei, adică 400 000, a fost exterminată în Holocaust, dar ceilalți 400 000, cei salvați, rămâneau o mare problemă.

Am fost în Ungaria și se pare că acolo cifrele sînt total deosebite. 600 000 de evrei au fost exterminați și numai 100 000 au rămas acolo.

Cei care au rămas în Ungaria n-au avut o viață evreiască precum aceea a evreilor din România. Spre părerea mea de rău, trebuie să spun că majoritatea s-a asimilat, a părăsit obștea evreiască, de parcă nici n-ar fi existat vreodată. Poate mai mocnește undeva o scînteie evreiască, precum sperăm că ceva a rămas și din iudaismul din Uniunea Sovietică.

Cum să te descurci în împrejurările dramatice în care rabinul Rosen a preluat conducerea ? El a dat dovadă de o colosală înțelepciune și de un uriaș curaj. S-a învățat să trăiască sub suspiciunea amîndurora (regimul, pe de o parte, obștea, pe de alta), s-a învățat să meargă pînă la limite, dar să nu le depășească, să găsească întotdeauna unde e această graniță, să spună întotdeauna cuvîntul potrivit, să fie întotdeauna și cel care încurajează, și cel care contrazice ; cel care incită și cel care domolește, cel care vorbește și cel care tace, și evreu în sine și, totodată, evreu într-o lume comunistă, rabin și membru al Parlamentului într-un regim unic în felul său.

Rabinul Rosen a știut să treacă cu bine peste toate obstacolele. A trecut prin toate încercările. Nu s-a lăsat învins de nici una. Pe toate le-a biruit. A avut o misiune fără steag, căci steagul n-a putut, într-un anumit timp, să-l ridice în public însă acum, după încheierea acestei istorice etape, cu toții putem să-l vedem cu claritate și să înțelegem drumul pe care l-a urmat.

Atît eu, cît și dl. Șamir am vizitat România de două ori. Nu-mi aduc aminte să fi avut în viața mea momente atît de emoționante ca acelea trăite în sinagoga din București, care era ticsită pînă la refuz, iar corul copiilor executa cîntece păstrate în versiunea lor populară inițială ; oricine vedea această sinagogă avea impresia că trăiește într-o altă lume.

A pleca, apoi, de acolo, la sinagogile care s-au golit și care au devenit muzee, a merge, apoi, la cimitir la mormintele martirilor, căci Europa întregă a devenit un uriaș cimitir evreiesc, a păși printre monumentele tinerilor cărora viața le-a fost smulsă la jumătatea ei, morți după care nimeni nu mai spune Kadiș, toate acestea nu se pot uita niciodată.

Eminență, binecuvîntați să fiți dumneavoastră și soția dumneavoastră. Ceea ce ați împlinit a trezit admirația atît a neevreilor, cît și a poporului evreu.

Noi vă dorim ca aici, în mijlocul nostru, să continuați a răspîndi cuvîntul învățaturii Torei, să purtați mai departe misiunea istorică a poporului nostru. Sionul și dumneavoastră să fiți binecuvîntați !“.

Haim Herzog,

președintele Israelului :

„Eminența Voastră, îmi pare foarte rău că nu pot să fiu prezent la sărbătorirea care exprimă profunda apreciere a atîtor organizații și personalități la adresa muncii dumneavoastră binecuvîntate, în ultimii 40 de ani, ca șef rabin al Comunităților Evreiești din România.

Jointul, Congresului Mondial Evreiesc și noi, în Israel, știm foarte bine că ați realizat ceea ce este aproape imposibil de realizat.

Din ruine ați ridicat o comunitate evreiască ce a fost împrăștiată și mutilată grav în timpul celui de-al doilea război mondial. În condiții extrem de grele, ați reușit să mențineți flacăra ei sfîntă, ați avut, de asemenea, grijă de viața sa spirituală și fizică și ați izbutit să-i întăriți egăturile cu Israelul.

Eu și poporul din Israel vă dorim ani mulți de creație și influență, ani de sănătate și fericire personală, în care să continuați activitatea Eminenței Voastre, atît de neobișnuită, în istoria poporului evreu“.

Ronald Reagan :

„Sînt încîntat să am prilejul să vă transmit cele mai sincere felicitări cu ocazia sărbătoririi a 50 de ani de rabinat și 40 de ani de la alegerea dumneavoastră ca șef rabin.

În acești 40 de ani, ați condus poporul dumneavoastră cu înțelepciune și curaj și ați cîștigat atît admirația celor din țara dumneavoastră, cît și a celor din străinătate. În Statele Unite, noi am apreciat în mod deosebit contribuția dumneavoastră la mai buna înțelegere între cele două popoare ale noastre.

Mazal Tov și vă trimit cele mai bune urări de sănătate și fericire și sper că vă veți continua munca dumneavoastră încă mulți ani de acum înainte.

Edgar Bronfman,
președintele Congresului Mondial Evreiesc :

„De la Moșe Rabeinu, eroul biblic, și pînă la Moșe Rosen n-a existat un alt Moșe care să se fi ridicat la astfel de culmi.

Spre deosebire, însă, de marele Moșe din Biblie, căruia, deși i-a condus pe evrei în Eretz Israel, nu i-a fost îngăduit să ajungă în Țara Făgăduinței, dumneavoastră, domnule șef rabin, după ce, în acești 40 de ani, ați îndrumat și ajutat să facă Alia aproape 400 000 de evrei, vi s-a dat și dumneavoastră posibilitatea să veniți în Israel. Ați venit și continuați a veni în Israel, însă de fiecare dată vă întoarceți, purtînd grija «rămășițelor» Comunității dumneavoastră, pe care n-o lăsați ca o turmă fără păstor“.

Șlomo Goren,
șef rabin emerit al Israelului :

„În ultimii ani, am avut prilejul și privilegiul de a-l cunoaște din ce în ce mai bine pe Eminența Sa dl. șef rabin dr. Moses Rosen. Acum sîntem vecini la Tel-Aviv și Domnia sa își face rugăciunile, în mod regulat, în sinagoga noastră. Am învățat nu numai să-l cunosc dar și să-l prețuiesc.

„Cînd îl văd pe dl. rabin Rosen, izvorăsc în mine rugi de preamărire a lui Dumnezeu. Una dintre acestea este ruga ce o rostești cînd vezi o minune vie. El întruchipează minunea Diasporei evreiești în țările comuniste, simbolizează dăruirea de sine, puterea de sacrificiu. Viața lui e o enigmă mare : cum de a putut străbate marile primejdii care l-au pîndit în anii începutului de drum ? De aceea, cînd îl văd înaintea mea, am întotdeauna sentimentul că văd destinul poporului evreu în Diaspora.

„Întelepciunea și curajul său l-au călăuzit : el reprezintă în ochii mei pe adevăratul rabin. Toți ceilalți se străduiesc să-și mărească comunitatea, el, însă, a investit toate forțele sale, întregul său talent spre a aduce comunitatea sa acolo unde e locul tuturor evreilor, adică în Israel.

„De aceea, resimt față de Domnia sa respect, o prețuire mare, nespus de mare și el e musafirul meu la Kiduș în fiecare Șabat ; de câte ori îl văd și stăm de vorbă, dragostea mea către dînsul crește“.

În continuare, șef rabinul Goren a urat d-lui dr. Moses Rosen și doamnei : „Aici, în Israel, unde 400 000 de evrei români trăiesc și datorază acest lucru, în primul rînd, Domniei tale ; aici, în Israel, să vă găsiți odihna într-o viață bună, liniștită, pentru ca să închinați capacitatea dv. în slujba lui Eretz-Israel, Torat Israel și Am Israel !“.

Și nimic nu ar putea să încoroneze povestea acestei vieți decît propriile cuvinte ale *sărbătoritului* :

„Acesta este cartea vieții Omului». Versetul acesta, așezat la începutul capitolului Creației, ne înfățișează Biografia umană ca o carte. Cînd omul apare în lume, cartea vieții sale se află cu pagini albe, nescrise și pline de taină. Ce va fi oare scris într-insele ? Zi de zi, an de an, brațul destinului său nu conține să aștearnă rînduri în aceste file. Ele vorbesc despre reușitele și despre eșecurile sale, despre visele împlinite și despre cele nerealizate, despre proiecte și idealuri. Paginile se umplu mereu, pînă sosește ceasul finalului, clipa privirii retrospective, a bilanțului și a concluziilor, ceasul pe care îl exprimă versetul biblic. «Și a fost cînd scrisul a ajuns spre sfîrșit» (*Deuteronomul*, 31,24), momentul examinării vieții, în întregul ei, momentul cînd dai socoteală.

În această adunare unică și emoționantă, mă simt și eu de parcă aș fi chemat să înfățișez o dare de seamă a anilor vieții mele, de cînd am fost chemat, acum 40 de ani, să iau pe umerii mei sarcina destinului fraților mei, evreii din România. Dramatic a fost acest moment. Cartea vieții noastre colective era încă nescrisă, dar scoarțele sale erau muiate în sînge, iar enigma, taina paginilor albe ce ni se aflau în față, era una învăluită în spaime și în dezolare. Jumătatea obștii noastre a fost mistuită de Holocaust, iar cealaltă jumătate, ca un «tăciune smuls din foc», erau evrei necăjiți și chinuiți, îndoliați și ruinați. Ei se aflau, dezorientați, în fața neantului ; în spatele lor se afla spaima morții, de care, prin miracol, au scăpat ei, însă nu cei mai mulți dintre ai lor, iar înaintea lor se afla o altă spaimă, cea a necunoscutului, «Deșertul i-a închis». Nori grei și întunecați se îngrămădeau la orizont.

Anul în care am urcat pe jetul de șef rabin al României a fost anul întemeierii Statului Israel, dar, în același timp, a fost și anul de

vîrf al „războiului rece“ și anul de vîrf al unei campanii antisioniste, pe care Comitetul Democratic Evreiesc, cel de tristă amintire, o ducea atunci în obștile noastre.

Eram tînăr și lipsit de experiență. «M-au cuprins spaimetele morții» (*Psalmi*, 18, 5 și 116, 3). Primejdii fără de număr mă pîndeau din toate părțile ; «Deșertul m-a înconjurat», nu numai turma pe care o păstoream, ci eu însumi eram cuprins, de jur-împrejur, de acest deșert. Singur, îngrozitor de singur, m-am aflat față în față cu un «aparatură C.D.E.-ist» a cărui lozincă n-a fost alta decît, ca «numele lui Israel nici să nu mai fie pomenit vreodată». Viitorul apărea fără nici o perspectivă, în proprii mei ochi. Ce poate, oare, să facă un singur om, confruntat cu o forță copleșitoare și necruțătoare ?

Rabi Samson Rafael Hirsch, binecuvîntată să-i fie amintirea, a tîlmăcit versetul biblic «Dumnezeu l-a încercat pe Avraham», în felul următor :

«Încercare și înălțare se pronunță la fel în limba ebraică. În domeniul fizic, prima încercare întîmpină rezistență. Cu cît crește, însă, masa de presiune materială, cu atît slăbește rezistența, pînă cînd, în mod fatal, vine prăbușirea.

În domeniul spiritual, sufletelesc, lucrurile se întîmplă invers. Primul test e cel mai greu. Dacă l-ai trecut, puterea de rezistență crește din ce în ce mai mult. Cu cît mai multe încercări, cu atît mai multe resurse de împotrîvire. Cu cît mai multe încercări, cu atît mai multă înălțare, elevare sufletească. Pe Avraham încercările l-au călit, i-au oțelit armătura sufletească, i-au îndreptat șira spinării, l-au transformat într-o stîncă, pe care nici o forță din lume nu poate s-o clintească».

Cuvintele marelui învățat au răsunit de multe ori în sufletul meu. Încercări fără număr s-au îngrămădit asupra mea. Celei mai mici dintre ele nu m-aș fi crezut în stare să-i opun împotrîvire. Pe măsură, însă, ce se înmulțeau, ele mă întăreau și mă făceau să capăt din ce în ce mai mult conștiința răspunderii care apăsa asupra mea. Odată cu încercările și în pofida lor, a crescut și puterea mea de rezistență.

«*Er wächst mit seinen höheren Zielen*» — «El crește o dată cu țelurile sale înalte» — așa îl definește Goethe pe omul simplu, care se pomeneste purtător al unui ideal înalt, al unui drapel pe care nu e cu putință, nu are voie să-l scape din mînă. Fără să vrea, omul nostru se înalță, statura sufletească i se îndreaptă. Împliniri, pe care nici nu a visat că le-ar putea atinge, devin realitate. Izvoare uimitoare, neașteptate, de forță morală răzbat din ale sale adîncuri, ceea ce nicicînd nu și-ar fi închipuit că se află în ființa lui interioară.

Dacă într-adevăr am realizat ceva în anii aceștia și bilanțul vieții mele este unul pozitiv — după cele ce s-au spus aici, în această seară,

se pare că așa stau lucrurile — e de a mea sfântă datorie, în primul rînd, de a mulțumi, cu o recunoștință fără de margini, Atotputernicului Dumnezeu, care m-a găsit vrednic de a-i îndruma turma în această epocă și în acest loc și care mi-a dăruit putere să izbutesc, care a hotărit în acești ani dramatici asupra mea, însă mi-a și dat puteri ca să înfrunt greutățile și m-a învrednicit să ajung la acest ceas binecuvîntat, ceasul modestei fericiri a omului «a cărui tinerețe nu-i rușinează bătrînețea» (*Tratat Sucot*, folio 53), acelaia care e mîndru de fiecare literă scrisă în cartea vieții sale.

Apoi, dator sint să mulțumesc tovarășei mele de viață, dragii mele Amalia — cea binecuvîntată și mult prețuită — «femeia eroină», în deplinul înțeles al cuvîntului. Spre a-i exprima recunoștința, nu mi-ar ajunge toate alfabetele din lume. Ea a stat la dreapta mea în drumul pe care am pășit, mi-a întărit sufletul și mi-a înălțat spiritul, mi-a sprijinit pașii în valea cea plină de primejdii. Laudă fără margini acestei ideale ființe, fără de care nu aș fi putut împlini ceea ce am împlinit.

În aceste clipe solemne, să-mi fie îngăduit să aduc un pios omagiu de recunoștință și venerație părinților mei, Gaonul învățat între învățați, rabinul Avram Leib Rosen și rabineasa Taube, odihnească-se în Gan Eden, care mi-au îndrumat pașii în viață, mi-au cizelat caracterul eu a lor puritate sufletească, mi-au îmbogățit mintea cu a lor învățătură a Torei și mi-au oțelit forțele morale în așa fel, încît pot cinsti memoria lor și a străbunicilor mei, Ṭadikimî ai umii, cărturari străluciți ai poporului evreu, a căror imagine strălucitoare mă călăuzește pe toate cărările vieții.

Un cuvînt de caldă mulțumire adresez colegilor mei de muncă din conducerea Federației Comunităților Evreiești din România și fiecăruia dintre conducătorii și lucrătorii comunităților și instituțiilor noastre de cult, cultură iudaică și asistență, al căror devotament și al căror sprijin neprecupețit și dăruire de sine admirabile îmi sînt scumpe și sfinte. Partea lor în succesul pe care l-am avut în decursul acestor ani trebuie subliniată și relevată.

Iar acum, dați-mi voie să-mi îndrept gîndul spre Guvernul României, să exprim mulțumiri pentru tot binele pe care l-a făcut pentru noi, pentru posibilitățile largi ce le avem de a rămîne evrei credincioși Torei noastre sfinte, de a ne îngriji instituțiile, de a ne educa copiii în spirit iudaic și de a ne proclama, fără teamă și fără ezitare, identitatea de evrei demni precum și dragostea noastră față de Sion și Ierusalim, o dată cu sentimentele noastre de dragoste și fidelitate față de patria noastră, România.

Mulțumim, de asemenea, Guvernului României pentru bunele sale raporturi cu Statul Israel, pentru faptul că a fost singura țară socialistă

care nu a votat pentru definirea sinonismului — ideea reînvierii poporului și țării evreilor — ca o ideologie rasistă, precum și pentru eforturile ce le-a depus și continuă să le depună spre a se ajunge la pace între Israel și vecinii săi.

În fine, îmi permit să mulțumesc, din adîncul inimii, în numele meu și al soției mele, domnului prim-ministru al Israelului, Itzhak Șamir, domnului locțiitor al primului-ministru și ministru de Externe, Shimon Peres, pentru că au onorat prin prezența lor această reuniune și pentru cuvintele minunate pe care le-au rostit aici, Eminenței Sale domnului Șlomo Goren, șef rabin emerit al Statului Israel, pentru cuvintele Torei, pline de miez și înțelepciune, ce le-a rostit în cinștea mea, în această seară, domnilor rabini, gaoni și învățați care au binevoit să mă cinstească prin participarea lor la această sărbătoare.

Inițiatorilor și gazdelor care ne-au invitat la această masă — American Joint Distribution Committee, Casa Diasporei, pe numele lui Nahum Goldman, și Congresul Mondial Evreiesc —, precum și Federației Comunităților Evreiești din România le adresăm întreaga recunoștință pentru această festivitate de neuitat.

O pagină de lumină s-a adăugat, în seara aceasta, în cartea vieții noastre.

Tuturora, vă mulțumim !“.

Prinos de recunoștință

Datorez un cuvînt de mulțumire bunilor mei prieteni avocat Emil Șechter, fostul secretar general al F.C.E. din România, și celui actual, inginerul Th. Blumenfeld. Este un tribut de recunoștință pentru munca lor neobosită, zi și noapte, pentru credința lor nezdruncinată în iudaism, pentru sentimentele lor de dăruire, deosebiune către Comunitate și atașament la mesaajul Torei.

Către cei mai sus-menționați și sutelor de conducători și fruntași ai celor 67 de comunități din România, către rabinii și deservenții de cult, către profesorii de Talmud-Tora, către lucrătorii din birouri și servicii, către colaboratorii căminelor de bătrîni și programelor de ajutor social, către toți cei care au stat alături de mine în activități culturale, promovînd iudaismul, către oamenii de știință și cultură, cercetători ai Centrului de istorie, către Comitetul de conducere al „Revistei Cultului Mozaic“, publicația noastră, al cărei redactor este Haim Reimer : tuturor le adresez cuvintele mele de mulțumire.

Un cuvînt de deosebită laudă și binecuvîntare către prietenul meu, scriitorul Aurel Dragoș Munteanu, care și-a adus contribuția, talentul și competența sa cu adevărată ardoare evreiască și mi-a dat un prețios ajutor ca să pot încheia această carte.

Achron, achron haviv — Cei din urmă nu sînt cei mai puțin importanți :

Către dragul meu Joseph Finklestone :

Veni, Vidi, Vici : Veni, el a venit la Tel-Aviv după mine și i-am vorbit mai mult de 50 de ore ; Vidi, el a venit în România, apoi, și a văzut cu ochii săi proprii ce este remarcabil în viața evreiască din această țară ; și Vici, el s-a identificat cu povestea iudaismului român și a integrat viața sa în viața acestui iudaism. Cu trup și suflet s-a adîncit în traducerea în engleză a acestei cărți, ca un coautor. Pas cu pas, el m-a însoțit în povestirea dramaticei mele vieți. Cu cuvintele sale blinde, cu simțul său fin, phisologic, Joseph a pătruns adînc în sufletul meu. Omagiu, grațitudine, admirație și binecuvîntarea Torei îi adresez din adîncul sufletului.

Dr. Moses Rosen

Glosar

- „Ahdut Israel“** : Unitatea națională a evreilor
- ahșara** : Școli sau cursuri de pregătire practică, prin muncă a tinerilor evrei pe teren religios, social, agrar sau de altă calificare profesională, în așa fel încît să devină apti să plece în Israel, spre a se integra în calitate de buni evrei, ca elemente productive.
- akeda** : Sacrificarea lui Ițhak, fiul lui Avraham, poruncită de Dumnezeu, ca un test al fidelității celui dintii evreu (Ivri este denumirea biblică dată lui Avraham) față de Părintele Ceresc.
- alefbeit** : cuvînt compus din primele două litere ale alfabetului ebraic, însemnînd alfabet
- alia** : uscare, termen care desemnează emigrarea spre Israel, văzută ca un proces de ascendență (vezi și olim)
- aron — kodeș** : textual dulapul sfînt, locul unde într-o sinagogă să păstrează sulurile Torei
- assirei — zion** : textual „Prizonieri pentru Sion“ ; denumire sub care sînt cunoscuți militanții sioniști, închiși pentru convingerile lor politice, fenomen specific — în trecut — țărilor Europei de Est.
- av beit din** : textual „Părintele casei de judecată“ — denumirea il desemnează pe președintele unui tribunal religos.
- balemer** : Masa, din mijlocul Sinagogii, pe care se face lectura din sulul sfînt al Torei.
- bar mițva** : textual „Legămîntul poruncii“ ; majoratul bărbatului evreu, care se oficiază la împlinirea vîrstei de 13 ani. La ceremonia de Bar Mițva tînărul este chemat să citească pentru prima dată Tora în Sinagogă, pune și prima dată filacterele.
- bimah** : platforma din Sinagogă, pe care se află aron kodes (lada sfîntă).
- brit mila** : „legămîntul circumciziei“ — ceremonia de circumcidere a pruncului — de sex masculin — în a opta zi de la naștere. E prima expresie a alianței dintre Dumnezeu și Avraham, devenind lege din timpul lui Avraham. Cu ocazia ceremoniei, pruncului i se conferă numele.

- cașer : este conceptul care definește regulile alimentației rituale. Aceste norme stipulează ce alimente și ce categorii de alimente sînt permise, inclusiv modul de sacrificare a animalelor, cit și prepararea hranei.
- cohanim : vezi *Kohanim*
- Eliahu Hanavi : Profetul Eliahu (Ilie) — cel mai popular dintre profeți, participant la mari evenimente și sărbători, ca de pildă: în seara de Seder (vezi și) ușa rămîne larg deschisă pentru ca profetul să poată intra și bea cupa cu vin special pregătită. Lui se atribuie jețul pe care bunicul ține pruncul la circumcidere, iar în fiecare Șabat seara se cîntă un imn de slavă dedicat lui *E. H.* este considerat cel care va prevesti sosirea lui Mesia.
- erev roș hodeș : Ajunul începutului lunii Kislev.
- kislev
- filactere : denumite în ebraică *Tfilin*, constituie unul dintre cele mai vechi obiecte de cult, constînd din 2 cutiuțe de piele, conținînd fragmente din Tora. Cutiuțele se fixează una de frunte, alta de brațul stîng cu ajutorul unei curelușe de piele. Începînd de la 13 ani, fiecare evreu de sex masculin, se cuvine să pună zilnic, dimineața, în afară de sîmbătă și sărbători, imediat după îmbrăcarea talitului (vezi talit). F. simbolizează concordanța dintre spiritul și sufletul credinciosului.
- gaonimi : (Textual: gon — geniu) termen atribuit unui cunoscător profund și exeget al științelor iudaice.
- kahal : Comunitatea evreiască.
- haham : „întept“ ; Rabinul la ritul sefard, iar la cel askenaz. persoană evlavioasă însărcinată cu sacrificarea rituală a vitelor și păsărilor (vezi și șohet).
- Haman : vizirul regelui persan Ahașveroș. Planurile sale de exterminare a evreilor au fost dejucate de Mordehai și Ester (vezi și Purim). Numele său a fost declarat „Nomen Odiosus“ încît la citirea cărții Esterei, de fiecare dată cînd trebuie pronunțat numele lui membrii comunității, aflați în sinagogă, îl fac de neauzit, prin zgomotele pe care le provoacă.
- Hanuca : sărbătoarea celebrată în a 25-a zi a lunii Kislev (aprox. decembrie) și prin care se comemorează victoria Macabeilor asupra lui Antiochus Epiphanes în 165 î.e.n. Sărbătoarea are drept teme miracolul petrecut în Templul de la Ierusalim, unde uleiul din candelă pentru o singură noapte, a ars opt zile. În fiecare seară se aprind lumînări și se intonează cîntece care slăvesc vitejia Macabeilor care au ridicat poporul împotriva oștirilor ocupanților.
- hasid umot „drept al popoarelor“ — titlu conferit unei persoane ce nu
- ha-olam : aparține ritului mozaic și care în timpul prigoanei împotriva evreilor și mai ales al Holocaustului și-a riscat viața

- ajutînd evreii amenințați de fascism, salvîndu-i de la pieire.
- În zilele noastre, titlul este conferit de Institutul Yad Va-șem, care se ocupă de istoria Holocaustului.
- Hativka** : imnul național al Israelului, pe textul lui Imber Haftali Herz, scris probabil la Iași. Hativka a fost considerată ca imn al mișcării sioniste încă din perioada premergătoare creării statului.
- havdala** : rugăciune ce se rostește la ieșirea din Șabat, seara, cînd se binecuvîntează săptămîna cea nouă. *H.* se rostește de asemenea la sfîrșitul sărbătorilor.
- heider** : textual „cameră”, instituție de învățămînt religios specific comunităților evreiești. La *h.* erau primiți copii de vîrstă preșcolară (5 ani) unde un învățător (melamed) le predă primele noțiuni de religie mozaică și limba ebraică.
- heirem** : Excomunicarea unui evreu, care prin faptele sale nelegiuite pune în primejdie obște. Nu se mai practică de multe veacuri.
- Hibat-Zion** : Dragostea de Sion.
- ichus — ul** : Arbore genealogic ilustru care stabilește descendența din tată în fiu, de-a lungul veacurilor, a unei persoane sau familii.
- Ieșivot** : școli religioase care pot atinge și cele mai înalte nivele de studiu, inclusiv universitar.
- Iom Kipur** : ziua iertării, considerată cea mai sfîntă sărbătoare religioasă. I. K. se celebrează la 10 Tișri. Timp de 24 de ore din seara de 9 Tișri se respectă un post total ; evreii evlavioși, nici nu părăsesc sinagoga. I. K. este ziua în care celor care se pocăiesc de păcate, acestea le sînt iertate.
- Joint** : Denumirea completă „Joint Distribution Committee American”, a luat naștere în 1914 în S.U.A. ca o organizație de asistență cu forme foarte variate de intervenție. În România este prezentă după primul război mondial pentru ajutorarea celor ce se refugiază de teroarea albă, antisemită din Rusia, ajutîndu-i să emigreze. Își continuă activitatea în perioada interbelică sprijinind mai ales băncile de credit mărunt, spitale, etc. Activitatea se interzice de către dictatura fascistă militară și comunisă — la început. Ulterior se obține reluarea în forma unei vaste opere de asistență.
- În timpul secetei din 1946—1947, a inundațiilor din 1970—1971, a cutremurului din 1977 „Joint” a trimis ajutoare masive, întregului popor român.
- kabalat șabat** : Primirea Șabatului se oficiază vineri seara, reprezentînd ceremonia intrării în Ș. Stăpîna fiecărui cămin binecuvîntează, la apusul soarelui, luminările de Șabat.
- Keren Kayemet** : Fondul de asistență, instituție premergătoare creării Statului Israel, fondată odată cu imigrația modernă pentru a asigura achiziționarea de terenuri arabile. Instituția își continuă activitatea și în cadrul statal actual din Israel.

- kiddus** : formula de consacrare a vinului sau pîinii în ceremonia de Kabalat Şabat (vezi şi) sau alte sărbători, ca de exemplu Pesah.
- kigel** : Desert (budincă) tradiţional consumat la mesele şabatice.
- kohanim** : preoţi care descind din „Kohanimi“ fiii lui Aron din tribul Levi. Evrei care poartă numele de Kohn, Kohen, Katz, etc. descind din această castă clericală.
- Kol Nidre** : textual „toate făgăduielile“. Parte importantă a sărbătoririi de Ion Kipur, se celebrează în seara zilei de 9 a lunii Tişri (sept.-oct.).
- lamed-vuvnik** : „36 oameni drepti“ se plimbă prin lume. Nimeni nu-i cunoaşte, dar ei sînt temelgia lumii. Fără ei lumea n-ar merita să existe. Ei apar la vremuri de restrişte şi salvează din primejdii.
- magen david** : textual „Scutul lui David“. Simbol grafic al iudaismului, reprezentînd o stea cu şase colţuri, prin suprapunerea a două triunghiuri echilaterale. Cunoscut şi ca „Steaua lui David“, se află în mijlocul drapelului naţional al Israelului precum şi ca element emblematic folosit la decorarea sinagogilor.
- maţevot** † maţeiva — monument funerar.
- maţot** : „Maţa“ azimă. Piine nedospită care se mănîncă de Pesah (vezi şi simbolizînd ieşirea din Egipt.
- melamed** : „învăţător“ — de alfabet ebraic, de rugăciuni, de Tora, pentru copii şi adulţi.
- menora** : „candelabru“ cu şapte braţe. A făcut parte din trofeeale lui Titus, luat la distrugerea celui de al doilea Templu (70 î.e.n.) figurînd pe arcul său de triumf de la Roma. Devenit un simbol al iudaismului, el face parte din heraldica statului Israel, fiind reprezentat pe documente şi instituţii.
- mi-şebairah** : Binecuvîntarea ce se dă evreului căruia i s-a făcut cinstea de a fi chemat la citirea Torei în zilele cînd se face această lectură.
- miţvot** : „porunci“ p. divine de a face un bine, sau dimpotrivă de a nu comite o faptă rea. Respectarea oricărei p. divine, se consideră miţva. Iudaismul are 613 porunci.
- olim** : derivă din verbul „ALO“ = a urca. A te stabili în Israel, mai ales la Ierusalim, înseamnă un act de ridicare spre Tara Sfîntă, după cum părăsirea ţării semnifică o coborîre (IERIDA). — de pildă, cine vine din Himalaya în Israel „urcă“, deşi în Israel la Sodoma se află cel mai jos punct sub nivelul mării, iar cine face calea inversă „coboară“. Actul de plecare în Israel este deci unul nu de emigrare ci de înălţare.
- ornat** : veşmînt sacerdotal de ceremonie.
- pesah** : Se sărbătoreşte între 15 şi 22 ale lunii Nisan (aproximativ aprilie) reprezentînd sărbătoarea ieşirii evreilor, conduşi de Moşe, din Egipt, deci o sărbătoare a libertăţii. Se

- mănincă mața (azima) respectându-se și alte prescripții speciale pentru hrană.
- Purim** : textual „zaruri“. În ziua de 14 ale lunii Adar (aprox. martie) se sărbătorește — în veselie — salvarea de la exterminarea care-i amenința pe evrei în timpul exodului persan. În timpul sărbătoririi se citește Meghilat Ester (Cartea Esteri). Acolo se povestește cum Mordehai și Ester, soția regelui Ahașveros, reușesc să dejoace planurile criminale ale lui Haman, sfetnicul regelui. Acțiunea se petrece în secolul VI. î.e.n.
- Roș Hașana** : Anul Nou. Anul Nou mozaic se celebrează în zilele de unu și doi ale lunii Tișri (aprox. sept.-oct.). Sărbătoarea mai este considerată și ca Ziua Judecării, ziua în care faptele noastre sînt cîntărite și fiecare din noi este judecat de judecata Cerească.
- roș hodeș nisan** : Prima zi a lunii Nisan — aproximativ martie — aprilie.
- Sacra** „Hevra Cadișa“ : „Societatea Sacră“ — instituție de bază a oricărei Comunități Evreiești; se ocupă cu organizarea și buna desfășurare a ritualului de înmormîntare avînd drept temei conceptul de Kavod Hamet (onorarea defunctului).
- seder** : „Ordine“. În ambele seri ale sărbătorii de Pesah, la masă se citește Hagada (Legenda Pesah-ului) și se cîntă cîntece tradiționale. Masa se desfășoară conform ordinii prevăzute de Hagada, de unde și numele „Seder“.
- sefer tora** : Sulul sfînt făcut din pergament pe care sînt scrise de caligrafi speciali, cele cinci cărți ale Torei a căror lectură se face în sinagogi.
- selihot** : de la sliha — iertare. Rugăciunile care încep a fi rostite în luna Elul, înainte de Roș Hașana (vezi și) și se continuă pînă la Iom Kipur (vezi și).
- sidur** : carte de rugăciuni. Cuprinde rugăciunile zilnice, cît și cele speciale de Șabat.
- Sion** : Numele unui munte din Ierusalim, devenit denumirea alegorică a orașului sfînt și simbol al Israelului pentru evreii din Diaspora.
- snif** : secțiune (a unei organizații), sucursală, filială.
- șulhan — aruh** : textual: masă întinsă — cel mai important cod de legi pe care se întemeiază legislația religioasă. A fost elaborat în sec. XVI de marele învățat rabinul Iosef Caro.
- șabat** : simbăta, cea de a șaptea zi de la Facerea Lumii, zi de odihnă deplină.
„Și a binecuvîntat Dumnezeu ziua a șaptea și a sfințit-o, pentru că într-însa s-a odihnit de toate lucrările sale“. Șabatul începe în ajunul zilei precedente, adică vineri seara și se continuă pînă simbătă seară. Mesele de șabat sînt însoțite de o binecuvîntare specială, de rugăciuni anume consacrate.

- șabat ha gadol** : Simbăta mare, simbăta dinaintea sărbătorii de Pesah; în predica rostită de rabin se subliniază importanța Pesahului (vezi și)
- șaloș seudot** : textual „trei mese”. Expresia se referă la cele trei mese de Șabat (simbătă), vineri seara, simbătă la prînz, iar cea de a treia, simbătă spre seară, înaintea terminării Șabatului. Masa a treia are loc în Sinagogă și în timpul ei se intonează imnuri religioase, se rostesc pilde morale.
- șamaș** : persoană însărcinată de epitropia unui lăcaș de cult — sinagogă — cu administrarea ei.
- șofar, suflare din** : Șofar, instrument muzical ritual din corn de berbec. Se suflă în șofar în lunile Elul și Tișri (aprox. sept.-oct.), luni în care are loc sărbătoarea Roș Hașana. Suflarea din șofar constituie un element important al slujbei de Roș Hașana. Ea este chemarea la reculegere, la pocăință.
- șohet** : persoană care în virtutea cunoștințelor sale religioase îndeplinește funcția de sacrificator de vite și păsări.
- șetl** : în limba idiș țigăușor, denumire consacrată pentru așezările semiurbane, adeseori cu o preponderență evreiască, din Europa de răsărit
- talit** : șal de împăciuire, alb cu dungi albastre sau negre, la capete cu ciucuri, în care evreul evlavios se înfășoară la rugăciune. Evreul credincios poartă în permanență sub haină, un talit katan — de fapt un pieptar cu ciucuri (Țițit).
- talmud** : corpul comentariilor Torei orale, alături de învățătura scrisă. Există un talmud babilonean și altul ierusalimitean. Cel mai important este cel babilonean — elaborat la Babilon în exil (sec. VI î.e.n.), celălalt precedindu-l cu un secol.
- tendențe religioase în Transilvania** : După obținerea în 1867 a „legii de emancipare”, acordată evreilor din Austro-Ungaria, inclusiv Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, au loc în anii 1868—1869 — în noile condiții — congrese în vederea organizării comunitare. În final cei absolut fideli normelor religioase tradiționale se constituie în „comunități” ortodoxe, cei care acceptă o reformă a cultului în „comunități neologe”, iar cei rămași în afara celor două concepții, în „comunități statu quo”.
- țișa — beav** : ziua a noua din luna Av (aproximativ august) cînd se comemorează distrugerea primului Templu de la Ierusalim de către Babilonieni 568 î.e.n.) cît și a celui de al doilea (70 e.n.) de către romani. Este o zi de doliu în care se postește.
- tärtan** : cuvînt derivat din „Untertan”, care în germană înseamnă supus; în Moldova sudit; era utilizat ca o supremă insultă adusă evreilor și care sublinia ideea că ei sînt „venetici”.

- tohu — va — vohu : stare de haos primordial, înainte de facerea lumii.
- tora : învățătura. Pentateuhul, cele cinci cărți ale lui Moșe (Moise). În sinagogi Tora este păstrată transcrisă pe suluri de pergament, care se derulează în timpul citirii. În sens mai larg. Tora înseamnă orice fel de învățătură religioasă.
- torat — hayim : învățătura vieții (Tora). Studiul Torei și însușirea percepțelor ei morale, reprezintă modul de viață evreiesc.
- țadic : om drept — epitet conferit unui om onest și evlavios, care era consultat de comunitate în problemele religioase și ale traiului cotidian. Termenul Ț. a devenit și un apelativ consacrat pentru rabinii curentului hasidic.
- zichut avot : Grația părinților care se răsfringe asupra urmașilor.

Indici

- Academia Română, 272—3, 275
Adunarea Mondială a Păcii,
Helsinki, 1955, 145—7
Aberman, dr. Jean, 63
Adelman, Rabinul, 163
Adenauer, Konrad, 246, 248
Adler, Rabinul Iosif, 37, 66, 202
Agudat Israel, 29
Akiba, Rabinul, 298
Alehem, Șalom, 22, 258, 311
Alia, vezi la Israel : emigrare în
Alianța Israelită universală, 275
Allgemeine Journal (New York), 329
Allon, Yigal, 284, 291, 302—5
Alpert, Rabinul L., 97
*American Jewish Joint
Distribution Committee* („Joint“): acu-
zat de „complotul medicilor“, 101—2,
106, 237; dr. Wilhelm despre, 157;
îl ajută pe Wassermann, 206—7; acti-
vități în România, 235, 237—9, 240—1,
243—5, 250, 258—9; și a 40-a aniversa-
re a lui M.R., 260, 332
Andrei, Ștefan, 257, 288
Anski, S. (Salomon Rappaport):
Dibbuk, 312
Antonescu, Ion, 44, 47, 52, 55—7, 61
Apostol, Gheorghe, 45, 165
Argentina, 252
Artzi, Ițzhak, 323
Aș, Șalom: *Der Tilim Id*, 67
Auerbach, Franz Josef, 311
Auerbach, Rabinul Leibiș, 26
Auschwitz: mînăstirea carmelită, 295,
297
Australia, 281, 313—4
Bacal, Israel: îl propune pe M.R. ca
șef rabin, 65; politica de emigrare a
lui M. R., 80—2; refuză să-l aresteze
pe M.R., 83; relațiile cu M.R., 97;
și mesajul lui M.R. către obștea
evreiască, 104—5; și extremismul
lui Friedman, 105; și activitatea lui
M.R. ca președinte al Federației,
109—11; și procesele sioniștilor evrei,
137; și repetițiile organizate de M.R.
pentru Pesah, 157; ridică obstrucții
în legătură cu un serviciu divin în
memoria lui Weizman, 177; și ale-
gerea lui M.R. în M.A.N., 179; și
Sperber, 202; și *Revista*, 208—9; și
Magen—David-ul lui M.R., 266
Baratoff, Paul, 309
Barnes, Harry, Jr., 283
Basarabia: iudaism în, 29, 128; ca ter-
ritoriu românesc, 29, 45; rușii ocupă,
37—8, 44
Bashan, Rafael, 286
Băluș, Martin, 19
Beck, Rabinul M., 97, 191
Begin, Menahem; 235; vizitează Bucu-
reștiul, 261—5
Beit Hatefuțot (Muzeul Diasporei), 226,
234, 332
Belkin, Dr. Samuel, 218, 231
Benador, Uri, 310—1
Ben-Gurion, David, 104, 118, 217, 249
Beniamin, Ben Jonah, Rabinul (din
Tudela), 307
Ben-Nathan, Asher, 280
Ben-Melleh, Avraham, 290
Benvenisti, Mișu, 66, 69, 161, 186
Ben-Zwi, Ițhak, 225
Bercovici, Laurențiu, 75
Berea, Baruch, 45
Berger, Moșe, Rabinul, 31
Beria, Lavrenti, 120, 136, 145
Berlinul de Est, 199—201
Bialik, Chaim Nachman, 311
Bickel, Dr. Șlomo, 30, 309
Bîrlădeanu, Alexandru, 157, 164
Blau, Adalbert, 106
Blumenfel, Theodor, 253, 274, 295, 341
Bodnaraș, Emil; atitudinea față de
evreii români, 161—2, 165—7; inter-
zice emigrarea rabinilor, 205; și în-
vățămîntul pentru evrei, 228—9; și

- succesorul lui M.R., 229 ; și vizita lui M.R. în S.U.A., 231—2 ; și independența României față de U.R.S.S., 233 ; despre statutul evreilor români, 233 ; și rabinatul lui Zürich al lui M.R., 234 ; și vizita lui Goldman, 248 ; și victoria Israelului în Războiul de Șase Zile, 250 ; și antisemitismul din România, 271—2 ; și Sifrei Tora din România, 308 ; și călătoria lui M.R. în U.R.S.S., 313 ; și diferendele cu israelienii, 329—30
- Bolag (conducător evreu din Zürich), 233
- Bombach, Clara, (sora lui M.R.), 25
- Borilă, Petre, 139—41, 183
- Braunstein Moise, 104, 175, 303
- Brit Ivrit Olamit* (Organizația Mondială pentru limba ebraică), 30, 321
- Brodie, Dr. Israel, șef rabinul Angliei, 210
- Bronfman, Edgar, 255, 260, 276, 292, 323, 336
- Bruckstein, Ludwig, 168—71
- Bucovina, (România), 29, 37, 44, 129
- București : iudaismul la, 29 ; rabinatul lui M.R., 48—9, 52 ; pogromul din 1941, 52—5, 136 ; rușii ocupă (1944), 61 ; activitățile de după război ale lui M.R., la, 62—3 ; cursurile de Talmud Tora la, 131—5 ; reconstrucția, 252—4 ; vizita lui Begin la, 261—5
- Budapesta, 166—71 ; vezi și Ungaria
- Bulganin, Nikolai Alexandrovici, 268
- Bulov, Iosef, 309
- Candrea, I.A., 271
- Carol al II-lea, 43—4
- Carp, maiorul, 47
- Carp, M., *Cartea Neagră*, 56
- Călinescu, Armand, 43
- Căminul Amalia și dr. Moses Rosen, 245
- Căminul Martin Băluș, 245
- C.D.E. (Comitetul Democratic Evreiesc) ; dominat de comuniști 64 ; antisemitismul, 72, 83—4 ; și linia politică a României în privința evreilor, 79, 109 ; ostilitate față de M.R., 80—5 ; și Zalman Rabinsohn, 89 ; și înmormântarea tatălui lui M.R., 88—9 ; și „complotul medicilor“, 101—7 ; ascunde comorile evreiești, 127 ; campania împotriva cursurilor de Talmud Tora, 127—30 ; desființat, 178 ; și rabinul Portugal, 191—2 ; încurajează emigrarea rabinilor 202—3 ; îl elogiază pe M.R., 228—9 ; și Teatrul idis, 309 ; vezi și Bacal Israel
- Ceașescu, Elena, 268
- Ceașescu, Nicolae ; politica lui, 13—5 ; Golda Meir în vizită la 226 ; opune rezistență amestecului rusesc, 232-3 ; sprijină Israelul în urma Războiului de Șase Zile, 251 ; relațiile cu M.R., 253 ; se întâlnește cu Begin 264 ; și vizita lui Nixon, 268 ; și antisemitismul românesc 272—7 ; Papa Ioan Paul II și, 296—7
- Cehoslovacia, 232
- Central Intelligence Agency* (C.I.A.), 223
- Cernăuți (Bucovina), 29, 129
- Chișinevschi, Iosif, 99, 267
- Clauza națiunii celei mai favorizate (S.U.A.), 251, 253—4, 279—81, 283—90
- Clémenceau, Georges, 324
- Codreanu, Corneliu, 274
- Coler, (șohet), 45
- Comitetul Democrat Evreiesc, vezi C.D.E.
- Comitetul Național pentru Apărarea Păcii, 145
- „Complotul medicilor“, 101—7
- Comisia pentru Problemele Culturii, 62
- Conferința președinților Marilor Organizații Evreiești din S.U.A., 288
- Congresul Mondial Evreiesc (W.J.C.) : reuniunea de la Montreux din 1948, 68—71 ; rolul lui M.R. în, 246 ; reuniunea de la Strasbourg din 1965, 247 ; reuniunea de la Londra din 1975, 281 ; la Ierusalim, 282, 319, 322 ; și evreii ruși, 321—2 ; și a 40-a aniversare a lui M.R. ca șef rabin, 332
- Congresul Național pentru Apărarea Păcii, București, 1952, 98—100
- Consiliul Superior Rabinic, 102
- Constantinescu—Iași, Profesorul Petre, 104, 137—9, 156
- Contici, Dumitru, 20, 274
- Costache, Doamna, 171
- Costăchescu, Profesorul, 20
- Crăciun, Constanța, 311
- Creștini, convertiți la iudaism, 299—301
- Cristea, Miron, Patriarhul, 300
- Criza Suezului, 1956, 249—50
- Cromwell, Oliver, 34
- Cumpănașu, I., 260
- Cuperștein, Leib, 284
- Dalai, Lama, 325
- David, regele Israelului, 16, 298
- Davidkin, Isac, 146
- Dayan, Moșe, 250
- Deutsch, Rabinul S., 97, 103, 129, 163
- Dincă, Ion, 255, 276
- Diktatul* de la Viena, 44
- Dogaru, Profesorul Dumitru : Ministru al Cultelor, 132 ; îl primește pe Goldman, 248 ; și emigrarea în masă a evreilor, 331
- Dorohoi (Moldova), 20, 32, 38—9
- Drăghici, Alexandru, 139—40, 196

- Drechsler, Dr. (din Timișoara), 86, 184
 Drori, (diplomat israelian), 177
 Dulczin, Leon, 207, 287—8, 322
 Dulgheru, Colonelul, 114
 Duma, Aurel, 146, 149—50
- Eagleburger, Lawrence, 257
 Ebner, Dr. Mayer, 19
 Egipt: agenți îi droghează pe Charles Jordan, 242—3 vezi și Războiul de Șase Zile
 Ehrenburg, Ilya, 46, 72, 173
 Eisenhower, Dwight D., 137—8
 Elena, regina României, 43—4
 Eminescu, Mihaıl 272—3
 Enache, Petre, 255
 Eshkol, Levi, 239
 Esselson, 70
 Expoziția Schneersohn, Paris, 1965, 168
- Falik, David, 17, 43
 Farchy, Morel, 92
 Fălticeni (România), 20, 32, 37
 Federația Comunităților Evreiești: la Congresul Mondial Evreiesc (din 1948, 68—71; și emigrarea în Israel, 80—2; ostilitate față de M.R., 80—5; respinge demisia lui M.R. din funcția de șef rabin, 83; și „demascarea” lui M.R., 80—5, 92; și mesajul de Pesak al lui M.R. 104—3; și cursurile de Talmud Tora, 127—35; desemnarea lui M.R. ca președinte, 228; pradă magazia „Joint”-ului, 237
 Feigenbaum, (dirijor de cor), 74
 Feldman, Bercu: ostilitate față de M.R. 73—6 respinge demisia lui M.R., 83—5; și sicriul tatălui lui M.R., 88—9; și „complotul medicilor”, 103 M.R. îl vizitează, 103; și Friedman, 107—8; deținător al puterii în C.D.E. 173; și întemnițarea și punerea în libertate a rabinului Portugal, 191—2; și emigrarea rabinilor, 202—3; și Magen David-ul lui M.R. 266
 Ferdinand I, 17, 19, 43—44
 Feuerstein, Iosef, 104, 118, 175, 303
 Filderman, dr. Willy, 19, 50, 93
 Finklestone, Joseph, 15, 284, 341
 Fischman, Șef rabinul (Moscovei și U.R.S.S.), 314—5
 Fleischer, Profesorul Ezra („E Gole”), 110, 209—10
 Focșani (Moldova), 30
 Forumul Mondial pentru Supraviețuire, Oxford, 1988, 325
 Fotescu, Dionisie, 42
 Frank, Anna, 312
 Frenkel, Doamna, 103
 Frankfurter, Rabinul Naftule, 26
 Friedman, Max, 187—8
 Friedman, Rabinul Ițhac; ajută la alegerea lui M.R. ca șef rabin, 66; și sicriul rabinului Hager 86; și Zalman, 117—8, 129
 Frontul Unității Socialiste, 234
- Garda de Fier; activități, 43, 46—7; și programul, 52—60; Trifa și, 53; învinsă, 55; sprijin în S.U.A., 222—3
 Gaster, Dr. Moses, 271
 Gatti, monseniorul, 295
 Gaulte, Charles, de, 215
 Gavrilescu, Nicolae, 314
 Geffen, Abba, 287, 290
 Ghelerter, Dr., 30
 Gheorghiu-Dej, Gheorghe ordonă executarea lui Pătrășcanu, 136; independență față de U.R.S.S., 155; și carnea cașer, 182—3; la dineul prilejuit de aniversarea lui Groza, 182—4; puterea, 183; misiune la Kremlin, 185—6; încuviințează vizita lui M.R. în Israel, 225; laudă vizita lui M.R. în S.U.A., 226; invită pe M.R. la un meci de fotbal, 267; și antisemitismul din România, 271
 Gherghel, Petru, episcop de Iași, 293
 Gigurtu/ Ion, 43, 47
 Glantz, Rabinul Baruch, 31, 191
 Glickman, Moritz, 48
 Goga, Octavian, 29
 Goldfaden, Avram 309
 Goldman, Nahum; și mobilurile lui Stalin, 101; și Golda Meir, 226 și desemnarea lui M.R. ca președinte al Muzeului Diasporei, 226, 234; vizitează Bucureștiul, 246—8; înființează Congresul Mondial Evreiesc, 246; prietenia și munca împreună cu M.R., 247—8; sprijină acordarea Clauzei națiunii celei mai favorizate 285—6; ședința din Ierusalim a Congresului Mondial Evreiesc, 285—6; M.R. îi convinge pe adversarii acordării Clauzei, 292; și evreii sovietici, 321—2
 Gomulka, Wladislaw, 331
 Gorbaciov, Mihail, 316, 318, 326
 Gorbaciov, Raisa, 327
 Goren, Șef rabinul Șlomo, 226, 332, 336
 Gottlieb, Braha. (născută Rosen, sora lui M.R.), 25, 90, 146—7, 168
 Gottlieb, Wolf, (cumnatul lui M.R.), 25; 90, 163
 Govrin, Iosef, 256, 250, 290
 Graur, Al., 271
 Griffel, Bassok și Jigal, 323
 Groper, Isaacov, 30, 309
 Grosz, Rabinul (din Carei), 140
 Groza, Dr. Petru, 96, 157, 181—2, 185—9
 Guttman, Rabinul Efraim, 136, 139, 173
 Guttman, Rabinul Herș, 52, 88, 97, 136, 139

- Guttman, Iancu, 52, 136
 Guttman, Iosef, 52, 136
 Guttman, Rabinul S., 97, 141
- Hacohen, Rabinul Menachem, 304
 Hahami, emigrarea lor, 202—7
 Hager, Rabinul Haim Meir, 88, 90
 Hager, Rabinul Israel, 86—8, 90
 Haimovici, D., 195
 Halperin, Rabinul Heinrich, 48—9, 184
 Halpern, Seymour, 223
 Hangiul, Ițic, 33
 Hasidism, 27—8
 Havis, Isaac, 309
 Hazari, 298
 Heinic, Arthur, 32
 Hersinki, vezi Adunarea Mondială a Păcii
 Herzl, Theodor, 98, 308
 Herzog, Chaim, 35, 260, 332, 335
 Herzog, Isaac Halevi, 90
 Hiller, Moses și Elena, 294
 Hiller, Șahne, 294
 Hitler, Adolf : ajunge la putere, 31 ; și Anschluss-ul Austriei, 34—5 ; îl sprijină pe Antonescu, 43 ; și Ardealul de Nord, 44 ; și persecutarea evreilor, 95 ; buncărul din Berlin, 199 ; incendiază sinagogi, 200
 Hollander, Rabinul David, 163, 194
 Horthy, Nikolaus, 45
 Hovevei Sion (Lubitorii Sionului), 30, 308
 Hrusciov, Nikita S., 125, 155, 268
 Hussein, Regele Iordaniei, 250
- Iași (Moldova), 30 ; pogrom, 45, 55—7, 307
 Ioan Paul II, Papa (Karol Wojtyła), 293—7
 Ionescu, Miron, 59—60
 Isserles, Rabinul Moșe, 26
 Israel : emigrare în (Alia), 80—2 173—4, 213—4 ; contribuie la vizita dr. Wilhelm în România, 159 ; atitudine sovietică față de, 172 ; arme, 172 ; emigrarea din România oprită, 216 ; atacă politica României cu privire la emigrare, 216—8 ; relațiile diplomatice cu România, 222, 251 ; M.R. în vizită în, 224, 269, 276, 283, 290 ; M.R. dobândește un apartament în, 235 ; negociază despăgubirile germane, 248 ; și Războiul de Șase Zile, 250—1, critici la adresa lui M.R. 280—1, 289—91 ; se opune acordării Clauzei națiunii celei mai favorizate României, 280—2 ; relațiile cu Vaticanul, 295 ; Sifrei Tora românești în, 307—8
 Israel din Rujin, Rabinul, 28
 Ițhaki, Rabinul Șlomo, (Rași), 26
 Judaism : convertiri la, 299—301
- Iustin, Patriarhul României, 298, 301
 Iustinian, Patriarhul României, 94—5, 298—9
- Jabotinski, Zeev, 261
 Jachowicz, domnul și doamna Josef, 294
 Jackson-Vanick, Amendamentul (S.U.A.), 282, 284
 Jacobson, Gershon, 329
 Jaffe, Maurice, 321
 Jacobovits, Immanuel, Lordul, 12, 276
 Janner, Barnett (mai tirziu Lordul), 330
 Janner, Greville, 255, 276
 Jewish Chronicle (Londra), 163, 284—5
 Jianu, (ministru adjunct la Ministerul de Interne, România), 192
 Johnson, Lyndon B., 232
 Joja, Athanase, 45
 Jordan, Charles, 239—40, 243 ; moartea lui, 242—3
 Jordan, doamna Charles, 239—42
- Kahane, Dr. Aron, 136
 Kahane, Rabinul Saul, 136, 144, 175
 Kamen, Iosef, 309
 Kaplan, Armand, 322
 Kaplan, Dr. Jacob, șef rabinul Franței, 210
 Karmitz, Leonte, 266
 Kayser, (însărcinatul cu afaceri al S.U.A. în România), 304
 Kennedy Robert, 223
 Killinger, Manfred von, 62
 Kirk, Roger, 253
 Klaperman, Rabinul Gilbert, 163, 194
 Klein, Rabinul F., 97, 103, 163
 Klutznik, Philip, 223, 281—2, 283, 307
 Koch, Lea, (născută Rosen), sora lui M.R., 25
 Koch, Ițhak (cumnatul lui M.R.), 25
 Koenig, Dina, 309
 Koenig, Cardinalul Franz, 325
 Koenig, Leah, 309
 Kol Israel, (Radio Israel), 216, 218
 Kopstück, Osias, 52
 Korn, Ițhak, 248
 Kosigin, Alexei Nicolaievici, 251
- Lahat, Șlomo, 323
 Laksner, Rabinul Simcha Yoel, 26
 Lambrino, Zizi, 43
 Landau, Rabinul Iehoeskel, 26
 Lares, Judith, 309
 Leahu, Gh., 56
 Lebli, Bernard, 310
 Leibovici, Șerban (vezi Șerban Leibovici)
 Leoveanu, E., 56—7
 Levin, Șef rabinul (Moscovei), 313
 Levin, Profesorul (din Leningrad), 326
 Levine, Profesorul Ițhak, 220

- Levine, doamna Itzhak, 221
 Levy (fost Voiculescu, convertit), 300
Licht (revistă), 30
 Liova-Eliav (secretar al Goldei Meir), 220
 Lippe, Dr. Karpel, 30.
 Loew, Marele rabin (Maharal) din Praga, 26
 Lotreanu, Ion, 278
 Luca, Vasile, 108—9, 116
 Lupescu, Magda, 43
 Luz, Kadis, 225
- Macovescu, George, 263, 281
 Maimonides, Moses, 255, 275
 Malbin, Rabinul Meir Leibiș, 30, 302
 Manger, Itic, 29, 30, 309
 Marcea, Profesorul Pompiliu, 273, 277
 Maria, Regina României, 17, 19, 43
 Mark, Rabinul Avraham Iacob, 29, 31
 Maurer, Ion Gheorghe, 195—6, 204, 215—8
 Mazo, Iaakov, Șef rabinul Moscovei, 153
 Mănescu, Manea, 263—5
 Meir, Golda : și imigranții din România în Israel, 217 ; neînțelegeri cu M.R., 220—1 ; și Goldman în vizită la București, 226—7 ; în vizită în România, 226—7 ; simpatie față de M.R., 227 ; în S.U.A., 304 ; și criticile israeliene la adresa lui M.R., 328 ; și Polak, 329
 Meister, Ladislav, 86, 103
 Menkes, Profesorul Benedict, 101
 Miercurea Ciuc (lagăr de concentrare din România), 42, 43, 104
 Mihai I, 19, 44
 Mihoc, Profesorul, 273
 Mihoels, Slomo, 101
 Mikoian, Anastas, I., 268
 Miller, Rabinul Paul, 110, 163, 281—2, 283
Mincinosul, (broșură), 277—8
 Mindszenty, Cardinalul Jozsef, 76
 Moinești (Moldova), 22
 Moldova : iudaismul în, 22—3, 27—8
Monde, Le (ziar francez), 308
 Montreux, *vezi* Congresul Mondial Evreiesc
 Morsky (supraveghetor al restaurantului ritual), 264
 Moscova, 306, 314—20, 326—7
Moscow News, (ziar) 327
 Moshe, Rabinul David, 23
 Muntenia, 29
 Mușat, 51—2
 Muzeul Diasporei (*vezi* Beit Hatefufot)
- New York, 220, 247 ; *vezi* și Statele Unite ale Americii
New York Times, 196, 220, 292
 Niemirower, Rabinul Iacob Ithac, 30, 31, 36
- Nikolai (deținut rus în lagărul de la Miercurea Ciuc), 45—6
 Nissim, Rabinul Ithak, 269
 Nixon, Richard M., 268
 Novotny, Antonin, 243
 Nurock, Rabinul (Israel), 69, 249
- Olteanu, primar al Bucureștiului, 253—4
 Onkelos (traducător aramean), 298
 Oprea, Alexandru, 278
 Oradea, 64—5
 Organizația Mondială a Sinagogilor, 321
 Organizația Mondială Sionistă, 322
 Ovadia, Șef rabinul Iosef, 206
 Oxford, *vezi* Forumul Mondial pentru Supraviețuire, Oxford, 1988
- Pacoste, Cornel, 288
 Palmer, Marc, 322
Pamiat, (organizație antisemită sovietică), 326
 Pană, Gheorghe, 274
 Paris, 168 ; Expoziția Mormintului Martirului Evreu Necunoscut, 168
 Pauker, Ana, (născută Rabinsohn) : și sicriul tatălui lui M.R., 89 ; înlăturată și căzută în dizgrație, 96, 119 ; și fratele ei Zalman, 114, 115—26 ; atitudini față de evreii români, 115—26
 Pauker, Marcel, 116
 Pădure, (șef de poliție), 51—2
 Pătrășcanu, Lucrețiu, 45, 136
 Pelin, M., 256
 Peltz, I., 158
 Peres, Shimon, 260, 332, 334—6 /
 Pinkus, Louis, 235, 317
 Pogăceanu (ministrul Cultelor), 83, 92, 94—6, 98—9
 Polak (redactor la *Revista*), 329
 Polonia, 238, 330—1 ; beneficiară a Clauzei națiunii celei mai favorizate, 280
 Popescu, Generalul David, 46—7, 48
 Popescu, Stela, 271
 Portugal, Rabinul Eliezer (Zisse) : scrie israelienilor, 120 ; întemnițarea lui, 140, 195 ; îl binecuvintează pe M.R., 169 ; bunătatea și activitatea lui, 190—8 ; pleacă în S.U.A., 198 ; și vizita lui M.R. în S.U.A., 231
- Portugal, Nechama, 198
 Portugal, Rabinul Sruikel, 191—2, 196
 Preisler, Larry, 253
 Profeta, (președintele Comunității Se-farde din România), 66
Protocoloalele Sionului, 156, 274
 Protopopescu, Dan, 17, 19
 Pungan, Vasile, 232

- Rabini : emigrarea din România, 202-7
 Rabin, Itzhak, 323
 Rabinovici, Rabinul Haim, 31
 Rabinsohn, Herşel, 115
 Rabinsohn, Zalman, 86, 89, 114, 115—26, 132, 175
 Rath, Rabinul Meşulam, 37, 90
 Raz, Simcha, 321
 Rădăceanu, Lothar, 145
 Războiul de şase zile, 1967, 249—50
 Reading, Eva, (marchiză de), 246
 Reagan, Ronald, 260, 336
 Rebbes (conducători spirituali), 24—5
 Reich, Rabinul Kopel, 285
 Reny, Tiberiu, 92
Revista Culturii Mozaic, 208—12
 Riegner, Dr. Gerhart, 248
 Riesenburger, Rabinul Martin, 200
 Robu, Ioan, Episcop de Bucureşti, 293
 Roller, Mihai, 98
 Roman, Valter, 256
 România : sprijină Germania hitleristă 55, 57 ; ocupată de ruşi ; 61 ; situaţia postbelică a evreilor în, 61—3 ; sub stăpânire comunistă, 64 ; campania teroristă stalinistă în, 94 ; învăţământul evreiesc în, 127—35 ; procese sioniste în, 136—7 ; independenţa faţă de U.R.S.S., 155, 232—3 ; dr. Wilhelm în vizită în 155—9 ; intelectuali evrei în, 158 ; interzicerea carnea caşer, 181 ; emigrarea rabiniilor şi hahamilor din, 202—7 ; reînstaurează dreptul evreilor la emigrare în Israel, 213 ; naţionalitatea şi evreii, 214 ; numărul evreilor în, 215, 282—3, 289 ; suspendă din nou dreptul la emigrare, 216 ; relaţiile cu Israelul, 222, 251 ; relaţiile cu S.U.A., 225 ; Clauza naţiunii celei mai favorizate, 279—81, 286 ; antisemitismul în, 270—8 ; asistenţa socială a evreilor în, 300 ; copiii şi tinerii evreii în, 302—5.
 Rosen, Amalia, (născută Ruckenstein, soţia lui M.R.) : origine şi pregătire, 78 ; întâlnirea şi căsătoria cu M.R., 78—9 ; îl sprijină pe M.R., 79, 166, 339 ; şi familia lui Zalman Rabinsohn, 122—4 ; în S.U.A. cu M.R., 219 ; vizitează Israelul, 220, 222 ; şi evreii muritori de foame, 238 ; şi Charles Jordan, 239—41 ; îl însoţeşte pe M.R. în Australia şi la Moscova, 281 ; şi în călătoria lui M.R. la Washington, 1982, 292 ; în U.R.S.S. 326.
 Rosen, Rabinul Gaon Avram Arie, (tatăl lui M.R.) : ca rabin, 22 ; originea şi erudiţia, 24 ; M.R. învăţat cu tatăl său, 23, 31, 37 ; pledează pentru eliberarea fiului său din lagărul de concentrare, 46—7 ; şi M.R. la Bucureşti, 48—50 ; şi alegerea lui M.R. ca şef rabin, 67 ; decesul şi înmormintarea în Israel, 88—90.
 Rosen, Rabinul Elias, (fratele lui M.R.), 25
 Rosen, Lucian, 51
 Rosen, Rabinul Marcus, (unchiul lui M.R.), 35
 Rosen, Şef rabinul Moses (David Moşe) : întemniţat şi persecutat ca elev, 17—9 ; naşterea, 22 ; relaţiile cu tatăl său, 24—5, 37 ; familia şi strămoşii, 24—6 ; studiază dreptul, 31 ; studii rabinice, 31, 34 ; serviciul militar, 31—3 ; devine rabin, 37 ; maltratat de soldaţi români, 39—42 ; în lagărul de concentrare, 42—7 ; atitudine faţă de U.R.S.S., 46 ; punerea în libertate, 47 ; ca rabin în Bucureşti, 48—9, 51 ; supravieţuieşte războiului, 52—3 ; activităţi de după război, 61—2 ; ales şef rabin al României, 65—6 ; participă la Congresul de la Montreux, 68—71 ; acuzat de C.D.E. 77—8 ; căsătoria, 78—9 ; poziţia în favoarea sionismului, 80—2 ; îşi prezintă demisia, 83 ; explică sionismul unor miniştri, 111—3 ; participă la Adunarea Mondială pentru Pace de la Helsinki, 145—7 ; la Moscova, 149—54 ; reînvie festivităţile religioase, 156—7 ; în vizită la Stockholm, 160—3 ; îşi vizitează sora la Glasgow, 168 ; risc de accident de avion, 168 ; ales membru al M.A.N. 179 ; vizitează Berlinul de Est, 199—201 ; vizite în Israel, 135, 224, 269, 276, 283, 290 ; postul de preşedinte la Beit Hatefutot, 226 ; umbră la plămîn, 229 ; ia în considerare o eventuală plecare din România, 229 ; ca şef rabin la Zürich, 233—4 ; dobândeşte un apartament în Israel, 235 ; atacuri antisemite împotriva sa 254—6 ; la 40-a aniversare de la desemnarea ca şef rabin, 260, 332—40 ; vizite în S.U.A., 275, 292—3 ; critici israeliene la adresa sa, 280—1, 289—91 ; călătorie în Marea Britanie, 281 ; înfiinţează muzeul evreiesc din România, 306—8 ; vizita în 1975 în U.R.S.S., 313—24 ; vederi asupra emigrării evreilor, 316—8, 323 ; vizita în 1988 în U.R.S.S., 324—7 ; realizări, 328
 Rosen, Rabineasa Taube, (mama lui M.R.), 25, 90
 Rosenne, Meir, 223—4
 Rosenthal (fotograf), 275
 Roş Pina (Israel), 22
 Roşianu, Ion, 179, 255, 288
 Roth, Stephen, 246
 Rothenberg, Filip, 86

- Rubin, Esther, 74
 Rubin, Reuven, 72—6
 Ruckestein, Jenny (cumnată lui M.R.), 142
 Ruckenstein, Mayer, (socrul lui M.R.), 78
 Runcie, Robert, Arhiepiscop de Canterbury, 325
- Sadat, Mohammed Anwar El, 261
 Sadoveanu, Mihail, 99, 145
 Samurcaș, Profesorul Tzigara, 78
 Sapir, Pinhas, 247, 281, 285—6
Săptămîna (revistă), 255, 273
 Scemama, André, 308
 Schechter, Rabinul Hershel, 163, 194
 Schiffer, David, 116
 Schindler, Rabinul, 288
 Schliefer, Șef rabinul, (Moscova), 151-4, 210
 Schneier, Rabinul Arthur, 255
 Schneersohn, Isaac, 168
 Schneersohn, Rabinul Menahem Mendel, 231—2
 Schönfeld, Rabinul N., 141, 108
 Schuschnigg, Kurt von, 34
 Schwartzman, (director muzical), 312
 Schwartz, Rabinul Beniamin, 170
Scinteia (ziar), 96, 195, 216—7
 Sefard, David, 69, 101, 331
 Seys-Inquart, Arthur von, 34
 Shapiro, Moșe, 225
 Șaret, Moshe, 120
 Sicher, Dr. (șef rabinul Cehoslovaciei), 210
 Sieff, Israel, Lordul, 246
 Sifrei, Tora, 307—8
 Singer, Isaac Bashevis, 27
 Singer, Dr. Israel, 292, 323
 Sionism, sioniști : și Congresul Mondial Evreiesc, 68 ; C.D.E. și, 72, 80—5 ; în România postbelică, 80—5 ; M.R. sprinjină, 94, 136—9 ; și emigrarea în Israel, 97—100 ; arestați și judecați în România, 136—44 ; M.R. explică unor miniștri, 141—2 ; în U.R.S.S., 172—3 ; O.N.U. condamnă ca fiind rasist, 280
 Sirat, Renée (Șef rabinul Franței), 276
 Slanski, Rudolf, 94—100, 101, 120
 Smoliar, Hirșh, 330—1
 Sneh, Moșe, 69
 Șofer, Rabinul (din Timișoara), 202
Sovetș Heimland (revistă), 318, 323
 Soperber, David, 66, 90, 202—3
 Spitz, Rabinul M., 97, 129, 163
 Spitzer, Jack, 292
 Stalin, Iosif V. ; programul de colectivizare, 45 ; și „complotul medicilor“, 107—8 ; și Ana Pauker, 116 ; moartea, 125 ; demascată la Congresul al XX-lea al partidului, 125, 155 ; sta-
- tuia din Budapesta distrusă, 170 ; se întâlnește cu Groza, 185—6
 Statele Unite ale Americii : campania împotriva lui M.R., 218—9 ; M.R. vizitează, 275, 292—3 ; relațiile cu România, 279 ; și Clauza națiunii celei mai favorizate, 279—81 ; 283—90 ; acord cu România, 288 ; imigranți evrei, 317
 Stănescu, Ion, 205
 Steinberg, Jacob, 29, 309
 Sternbaum, Heinrich, 53
 Stockholm, 160
 Stoian, Stanciu, 66, 130—1
 Stoica Chivu, 163, 165
 Stopler, Filip, 177
 Strasbourg, 246
 Strul, Adolf, 32
 Suceava (Bucovina), 37
- Șafran, Șef rabinul Alexandru, 49, 62, 65—6, 341—63
 Șafran, Rabinul David, 66, 136, 144
 Șaieviți, Rabinul (Moscova), 326
 Șapira, Rabinul I., 97, 111—2
 Șamir, Ithak, 255, 332—3, 340
 Șazar, Zalman, 222, 235, 291
 Șechter, Emil, 188, 240—2, 314, 341
 Șechter, Rabinul Iosif Chaim, 87
 Șerban, Leibovici, 68, 69—70, 72, 109, 266
 Ștern, Leon, 63
- Tandednik, Moșe, 314, 318
 Tartakover, Profesorul Arieh, 321
 Taubman (evreu din București), 52
 Teatrul Evreiesc de Stat, 309—12
 Teatrul de revistă din București, 270-1
 Teoctist, Patriarhul, 301
 Tharaud, Frații, 29
 Titov (vicepreședintele Departamentului Cultelor din U.R.S.S.), 211, 319
 Toma, (ofițer în armată), 31
 Toma Constantin, 18
 Toma, Sorin, 146, 149—50
 Tomaziu, 142
 Totu, Nicolae, 17, 43
 Trăistaru, 300
 Transilvania, 28—9, 44
Transilvania (vasul), 86, 88
 Treblinka, 238, 330
 Trifa, Valerian, 53, 222—3
- Țirelson, Rabinul Iehuda Leib, 29, 128
- Ungaria : revoluția din 1956, 168—71 ; Clauza națiunii celei mai favorizate, 280, 282—3 ; evreii din, 284, 334
Unirea (ziar) 101
 United Jewish Appeal, 279
 Uniunea Evreilor Români, 68
 Uniunea Mondială Evreiască, vezi Brit Ivrit Olamit

Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (U.R.S.S.): atitudinea lui M.R. față de, 46—7 ; ocupă România, 61 ; M.R. vizitează, 149—54 ; independența României față de, 155, 232—3 ; limba idiș în 211 ; și Primăvara de la Praga, 1968, 232 ; și Israelul în Războiul de Șase Zile, 250 ; împrumută exponate expoziției Schneerson, 306 ; situația evreilor în, 315 ; ostilitate față de M.R., 313 ; și emigrarea evreilor, 317—8 ; evreii împiedicați să adere la Congresul Mondial Evreiesc, 321—2 ; sub Gorbaciov, 322—4, 326-8

Unterman, Iszar Y., Șef rabinul Israelului, 205

Utan, Tiberiu, 272

Vaticanul : relațiile cu Israelul, 295—6, 297

Vergelis, Aharon, 318—9

Viena ; M.R. studiază la, 34—6, și Anschluss-ul, 34
Voitec, Ștefan, 66

Warhaftig, Dr. (ministrul israelian al Cultelor), 308

Wasserman, Pinkus, 205—6

Weitzman, Chaim, 177

Wiesel, Elie, 315

Wilhelm, Dr. Kurt. (șef rabinul Suediei), 147—9, 155—9, 162, 210, 233

Wise, Dr. Stephen, 69 ; 246

Wreschner, Dr. (din Zürich), 234

Yeshiva University, N.Y., 219—20, 231

Zalzburg (deputat canadian), 155

Zambrowski, Roman, 331

Zemer, Chana, 290—1

Zichron, Yaakov (așezare), 22

Ziegelbaum, Beniamin, 54—5

Zissu, A.L., 161

Zürich, 233—4

Addenda

Două documente

Se află în faza finală de pregătire un volum de documente din arhiva Federației Comunităților Evreiești, privitoare la perioada de după Holocaustul evreilor din România.

Socotim necesar, la publicația ediției în limba română a acestui volum, să adăugăm numai două documente, privitoare la capitolul care expune alegerea mea ca șef rabin al României, din 16 iunie 1948.

N-am făcut-o în ediția engleză, deoarece am socotit cu cale că e mai bine să evit polemici sau să compromit alte persoane. Dar acum mă simt obligat să lămuresc unele probleme.

În volumul său de memorii „Înfruntînd furtuna“, dl. Alexandru Șafran, fostul șef rabin al României, a introdus unele pasagii care mă învinuiesc, prin insinuare, că aș fi participat la „izgonirea“ d-sale din România.

Cînd și-a prezentat manuscrisul pentru publicare, la institutul Yad Washem acesta, fără știrea mea, a condiționat publicarea volumului, de scoaterea pasajelor jignitoare din cuprinsul său. Dr. Jean Ancel, redactorul memoriilor d-sale mi-a comunicat că i-a spus dlui Șafran textual : „Vă sfătuiesc prietenește să renunțați la acest atac, care se va întoarce ca un bumerang împotriva dvs.“.

Știa istoricul dr. Ancel ceva . . .

M-am adresat atunci dlui. Israel Levanon, președintele consiliului religios din Haifa, ruda dlui. Șafran și fostul său secretar și prin d-sa am trimis dlui. Șafran chemarea la un DIN — TORA (judecată rabinică) fie în fața șef rabinului Israelului, a celui al Angliei, al Franței sau înaintea unui juriu de onoare care să stabilească adevărul : dacă dl. Șafran a fost „izgonit“ sau și-a pregătit plecarea, abandonînd astfel o comunitate de peste 400.000 de evrei, fără a le spune măcar bună ziua.

Forul acesta ar urma să ia cunoștință de multe alte documente, purtînd semnătura dlui. Șafran și le va aprecia așa cum se cuvine. În același timp se va stabili dacă am avut cel mai mic rol în plecarea d-sale.

Dl. Șafran nu a dat nici un răspuns ; a scos din manuscrisul d-sale paginile calomniatoare la adresa mea și a introdus fantezista versiune a „izgonirii“ sale de către dr. S. Liebllich.

Versiunea aceasta relatează că în ziua de 23 decembrie 1947 dr. Liebllich, președintele Federației Comunităților Evreiești, a apărut pur și simplu la domiciliul șef rabinului, l-a ridicat, împreună cu soția și copiii săi ; i-a dus pe toți la gară, imbarcându-i în tren și expediindu-i fără bani de buzunar peste frontiera cu Țungaria. Numele meu nu a mai apărut în legătură cu această „răpire“. În schimb dl. Șafran a recurs la ajutorul altora, spre a mă defăima și implica în această imăginară aventură.

Din documentele pe care le publicăm, rezultă că :

a) Printr-o scrisoare adresată președintelui comunității evreiești din Geneva, Josue Jehuda, la 21 aprilie 1947 (opt luni înainte de a părăsi țara dl. Șafran) își depune candidatura la postul de rabin din Geneva. Scrisoarea a apărut după doi ani la Paris, în volumul omagial dedicat dlui. J. Jehuda în „Edition du Centre“.

b) Plecarea d-sale, pe care nu a anunțat-o obștii, s-a făcut cu pașapoarte în regulă, solicitate de d-sa cu multe luni înainte. Dl. Șafran a lăsat cumnatei sale două scrisori, una adresată tocmai „răpitorului“ Liebllich iar cealaltă lui Salo Schmidt, președintele comunității evreilor din București, scrisori prin care îi anunța că va pleca în Palestina, dînd curs unei invitații și cu „ajutorul lui Dumnezeu, se va regăsi curînd în mijlocul obștei“. (Scrisorile au fost predate două zile după plecare, așa cum rezultă din ștampila de înregistrare).

c) În loc să plece în Palestina, dl. Șafran a plecat la Geneva, unde și-a luat în primire postul la care a candidat cu opt luni de zile înainte.

Aceste două documente — pe care le publicăm acum — spulberă calomniile, complet fanteziste, apărute — din păcate — într-un volum de memorii.

Mențin și azi chemarea în fața unuia din susnumitele foruri. În felul acesta se va reîmprospăta puțin memoria dlui. Șafran și în legătură cu „salvarea“ de către d-sa a evreilor din România. Am căutat în cartea d-sale o singură dovadă, o singură mărturie care să ateste această aserțiune. Nu am găsit. Nu e vina d-sa că în timpul „păstoririi“ d-sale au fost omoriți în România circa 300.000 evrei. Am căutat cu înfrigurare să găsesc protestele șef rabinului după uciderea celor cca. 12.000 de evrei din Iași, după pogromurile de la București, Dorohoi, Basarabia, deportările din Transnistria. Nu le-am găsit, pentru că nu există.

Nu am găsit nici o dovadă că în anii după Holocaust (1944—1946) d-sa ar fi dus-o rău. Dl. Șafran a avut un puternic instinct de conser-

vare ; a simțit că vremuri grele pentru evrei se arată la orizont. Și a decis să-și părăsească obștea. Pe malul locului Lemnan e comod, plăcut și confortabil. Se poate trăi (așa cum se exprima d-sa, când a solicitat postul) în „meditație“. Aș adăuga și în pocăință. Întrebarea mea este însă cu ce sînt eu vinovaț față de d-sa ?

. . . Ne-am întîlnit odată la Bossy, lingă Geneva, la un congres ecumenic și am stat de vorbă multe ore. I-am vorbit din inimă, povestindu-i de cîte necazuri a scăpat. I-am sugerat ca în loc de ură să-mi poarte recunoștință, pentru că am trecut în locul d-sale, prin chinurile iadului.

Acum, la sfîrșitul unei vieți de tihnă și bună-stare, dl. Șafran încearcă să mistifice istoria. Nu are decît s-o facă, dacă lumea va fi atît de naivă să-l creadă. Dar să nu mai cuteze a mă jigni. (N-aș vrea să fiu silit să încep o polemică cu ajutorul sumedeniilor de documente pe care le posed).

Ironia e că dl. Șafran își intitulează autobiografia „Înfruntînd furtuna“. Să fim serioși. A fost surprins de furtună în timpul călăului evreilor, I. Antonescu, și a scăpat. Circa 300 000 de evrei au murit atunci. Apoi, înainte de venirea la putere a comuniștilor, a presimțit furtuna și a fugit de teama ei, lăsându-mă pe mine să o înfrunt. Dl. Șafran s-a dovedit a fi un bun meteorolog. De cînd meteorologul se confundă cu eroii ? Istoria „s-a scris“ ; realitatea ei e cel mai de seamă document.

Puteam și eu să părăsesc corabia. Mi s-au oferit posturi importante. Memoriile dau date precise în această privință. Ele nu conțin elucubrații fanteziste, povești pentru copii. Fiecare afirmație are în sprijinul ei mărturii, documente. Nu mi-am părăsit obștea și am „înfruntat furtuna“, salvînd 400 000 de evrei nu cu vorbe deșarte. O știe și a recunoscut-o în reptate rînduri guvernul Israelului, Congresul Mondial Evreiesc, toate forurile rabinice superioare din lume, întreg poporul evreu.

Îi urez dlui. Șafran o bătrînețe senină, curățată de patimi, demnă, cum se cuvinte unui rabin și să mulțumească lui Dumnezeu că în acești 43 de ani a avut tihnă și a putut „medita“.

. . . Și eu mă rog lui Dumnezeu să-mi dea puterea de a duce la bun sfîrșit opera vieții mele.

Dr. MOSES ROSEN

ÉTUDES ET TÉMOIGNAGES

JOSUÉ
JÉHOUDA

L'HOMME ET L'ŒUVRE

Préface

de

JEAN CASSOU

Éditions du Centre
PARIS

Je suis depuis Pâques de retour de mon long voyage. En jetant mes regards sur tout ce que j'ai vu et vécu dans le cours des derniers mois, j'aperçois comme un point lumineux spirituel, l'occasion qui j'ai eue d'être à vos côtés et de m'élever avec vous, cher Maître, vers les hauteurs sereines du Judaïsme et de l'Humanité.

J'ai trouvé les 2 derniers numéros de la revue que vous rédigez si brillamment et je me réjouis d'y voir publiés quelques-uns de mes ouvrages, que je trouve situés, à ma satisfaction, sur la ligne de votre pensée.

Je me souviens, cher Maître, que durant notre entretien, à Bâle vous m'aviez prié de penser à vous proposer un rabbin pour la Communauté israélite de Genève. Désireux de pouvoir jouir d'une vie tranquille, dédiée uniquement à l'étude et à la réflexion, je pense bien faire, peut-être, en me proposant moi-même pour ce poste. Je vous avoue que ce besoin de tranquillité spirituelle est alimenté de la perspective de pour voir me trouver à vos côtés, cher Maître.

Bucarest, 21 avril 1947.

Dr Alexandre ŞAFRAN
Grand Rabbin de Roumanie

Din : Etudes et Témoignages

JOSUE JEHOUDA

L'homme et l'Oeuvre (pag. 264)

Editions du Centre Paris

M'am întors de Paşti din lungul meu voiaj.

Aruncîndu-mi privirea asupra a tot ce am văzut şi trăit în decursul ultimelor luni, văd ca un punct luminos spiritual ocazia pe care am avut-o de a fi în preajma Dvs. şi de a mă înălţa cu Dvs., scumpe Maestre, spre regiunile senine ale Judaismului şi Umanităţii.

Am găsit ultimele 2 numere ale revistei pe care o redactaţi în mod atît de strălucit şi mă bucur că am văzut publicate acolo cîteva din lucrările mele, pe care le găsesc situate, spre satisfacţia mea, pe linia gîndirii Dvs.

Îmi amintesc, scumpe Maestre, că în decursul convorbirii noastre la Basel, m'aţi rugat să mă gîndesc a vă propune un rabin pentru Comunitatea israelită din Geneva. Dornic de a mă putea bucura de o viaţă liniştită, dedicată exclusiv studiului şi reflecţiunii, cred că fac bine, poate, de a mă propune pe mine însuşi pentru acest serviciu. Vă mărturisesc că această nevoie de linişte spirituală este alimentată de perspectiva de a mă putea găsi alături de Dvs., scumpe Maestre.

Bucureşti, 21 Aprilie 1947

Dr Alexandre ŞAFRAN
Rabin-Şef al României

Abia Dr. Al. Șafrau

București, 23 Decembrie 1947

Domnii Sale

Domnului Dr. Sandu Lieblich

Președintele Federației Uniunilor de Comunități

Evreiești din România

L a c a

Domnule Președinte,

Verurile superioare evreiești din Palestina mi-au adresat invitațiunea de a face o vizită în Țara Sfântă și de a lua parte la mai multe conferințe religioase - culturale care, cuprind o importanță deosebită ținând seama de momentul istoric în care ele se țin : pregătirea pentru restaurarea Statului Iudeu.

Sunt încredințat că veți aprecia însemnătatea excepțională a acestor invitațiuni.

Nădăjduiesc că și această călătorie a mea, va aduce cu ajutorul lui Dumnezeu, apertul și pozitiv pentru binele poporului nostru, al obștei noastre, și al Patriei noastre, România.

În speranța de a mă vedea, cu ajutorul lui Dumnezeu, cât mai curând în mijlocul obștei noastre, vă rog Domnule Președinte, să primiți, Domnia - Voastră și distingii Dv. oclaberați, expresiunea înaltelor mele stime,

Șafrau,

Șafrau

Aceiași text a fost trimis și președintelui Comunității evreilor din București, dl. Salo Schmidt.

Redactor de carte : P. Litman,
Glosar : M. Stanciu
Indici : A. Florea

Tiparul executat sub comanda nr. 620
la I. P. „Filaret”, str. Fabrica de chibrituri
nr. 9-11, București
România

De același autor:

În lumina Torei ed. I	1971
Învățăături biblice vol. I	1972
Învățăături biblice vol. II	1972
The Paper Bridge — Essays on Judaism	1973
În lumina Torei ed. II	1976
Învățăături biblice vol. II (reeditare)	1978
And the Bush is not Consumed	1979
Învățăături biblice vol. III	1981
În lumina Torei ed. III	1984
Învățăături biblice vol. III (reeditare)	1984
Eseuri iudaice ed. I	1988
Dangers, Tests and Miracles, London	1990

Edițura HASEFER

în Biroul Congresului Evreiesc European. Este laureatul a numeroase premii mondiale evreiești.

Șef rabinul Rosen este autorul mai multor volume de studii iudaice, în limbile ebraică, română și engleză ("În lumina Torei", "Scrieri biblice"); toate scrierile sale în limba română se bucură de un mare succes între intelectuali, clerici și cercetători, teologi evrei și neevrei. El a fondat și conduce, de 34 de ani, "Revista Cultului Mozaic", care apare în limbile română, ebraică, idiș și engleză și se bucură de un mare succes în lumea întreagă.

Păstor spiritual al iudaismului român răspunzând invitațiilor diverselor comunități și organizații din multe țări, îi duce cuvântul în reuniuni internaționale de mare prestigiu în toate cele cinci continente.

D-sa ocupă un loc de cinste în viața ecumenică a cultelor din România și din lume. În 1986 a fost invitatul Papei Ioan Paul II, într-o audiență particulară. Face parte din Forumul mondial "pentru supra-viețuire" de la Oxford și Moscova.

În calitate de Șef al cultului mozaic, dr. Moses Rosen a fost membru al parlamentului român din anul 1957 pînă în 1989. D-sa a pus necontenit prestigiul de care se bucură în lume în slujba României, al cărei cetățean devotat s-a dovedit a fi întotdeauna.

Citind cartea de față, găsești o viață de un dramatism ieșit din comun și înțelegi rostul titlului ce-l poartă: "Primejdii... Încercării... Miracole".

